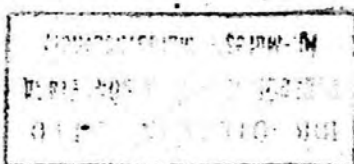

Viața Românească

ELISINIUS

✓ 357/14

Viața Românească

Revistă literară și științifică

22. OCT. 2019

IAȘI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ȘI EDITURA

VIATA ROMINEASCA

35714

UNIVERSITATEA DE MEDICINA, FARMACIE, ȘTIINȚE ȘI TEHNOLOGIE - TÂRGU MUREȘ 1929

Univ. "Petru Maior" Tg. Mureș

0860452613

Abatele de Marenne iese din târgul Iașilor urmînd drumul cătră Impărăție¹

Abatele Paul de Marenne urma să iasă din Iași chiar în acea Sîmbătă dimineață și dăduse oamenilor săi porunca de plecare. Se înfățișase și căpitanul Brahă cu cei cinsprezece călăreți. Din porunca Domnului, o căruță ușoară trebuia să-l încarce pe franțuz între buclucurile lui și, cu cai de menzil schimbați la poștele rînduite, avea să-l ducă și să-l puie, cu ajutorul lui Dumnezeu, la Dunăre, în mîna oamenilor Impărăției, dîndu-l pe samă în bună stare. Nu se știa de ce Vodă își schimbase gîndul în privința drumului și trimesese rugăminte lui-ava să nu se supere și s'apuce tractul tătărăsc, în lungul Prutului.

— Care să fie pricina acestei schimbări? se întreba beizade.

Era și el de față, gata să întovărășască pe prietinel său o parte din cale.

— Nu-mi închipuiesc să fie altă pricină decît schimbul cailor, răspunse de Marenne, mirîndu-se mai mult de întrebarea lui Ruset decît de rînduiala lui Duca.

— Poate fi și asta. Noi sîntem însă deprinși a ceti altfel poruncile Domniilor. La noi, bănuiala stă totdeauna ca o fantomă nevăzută lîngă Vodă și-i șoptește la ureche vorbe de îndoială. Pe drumul cellalt, trebuie să fi trimes el o ștafetă mai grabnică, hotărîndu-i să ajungă la Țarigrad mai curînd decît domnia-ta.

— De ce?

— Nu se știe de ce. Orice semn din cer și de pe pămînt

¹ Fragment din romanul istoric *Zodia Cancerului sau Vremea Ducăi Vodă*.

devine o amenințare. Stăpînii noștri turci sînt, pe de altă parte, oameni cu rele năravuri. Pentru cele mai neînsemnate pricini schimbă Domnii. N'au încredere în noi și au nevoie de paralele noastre. Căci trebuie să-ți spun dacă nu știi, iubite domnule de Marenne, că, la Moldova, această Domnie slăvită, pe care ai apreciat-o cu laude, se dobîndește cu multe intrigi, dar mai ales cu mult aur.

— Ș'atunci ?

— Ș'atunci ștafeta lui Duca se grăbește, pe drumul cel mai bun, la capuchehaia țarigrădiană a Moldovei, ca să-l puie în cunoștință că vine un sol franțuz la poartă. Nu se știe cum, nu se știe de ce. Acest sol stăruiește să declare că nu-i sol; dar tocmai de aceia noi îl credem sol. A trecut pe la Nemți, a trecut pe la Leși. Vine cu știri dela stăpînul său, ori dela acești dușmani; ori nu vine cu nici o știre și nu duce nici o primejdie: bine este să aflăm. Dacă este ceva, să avem apărarea de mai nainte întocmită. Dacă nu-i nimic, să dăm slavă lui Dumnezeu și să mai clădim o sfințită mănăstire.

— Poate să fie și așa, prințule. Nouă nu ne pricinuieste nici o neplăcere.

— Mai ales mie nu, domnule de Marenne. Ingrijorările acestea mie nu-mi displac. Deci te însoțesc pe orice cale, rugîndu-te să primești tovarășia mea.

— O primesc cu recunoștință, căci o prețuiesc și o știu fără interes.

— Mulțămesc. Eu sînt gata. Mi-am trimis oamenii la Hirău și nu țin cu mine decît pe Birlădeanu, prietinel nostru. Domnia-ta ai pe cei doi slujitori de acasă și pe cei doi lioveni. Ți-ajung. Căpitanul Brahă îți face alaiu! E un om prea cuminte, dar nu se pricepe la mîncări și vinuri. Asemenea om, oricît de vrednic, face rușine Moldovei. Iartă-l și primește-l așa cum este. Cît despre interes, dă-mi voie să-ți spun că te înșeli întrucîtvă.

— Nu înțeleg.

— Ai să înțelegi ușor, căci n'am a-ți ascunde nimic. Vreau să-mi fac din domnia-ta un aliat și un protector. Nu protesta. Convin și eu că n'ai însărcinări oficiale și că te grăbești a te duce la Stambul pentru a cunoaște cu o oră mai nainte o mulțime de lucruri pe care omenirea civilizată nu le știe și, neștiindu-le, se simte nenorocită. Totuși, fiind acolo și avînd prilej să admiri bărbile Măriei-sale strălucitului și întocmai cu soarele padișahul și a

luminăției sale vizirul, vei binevoi [să-ți aduci aminte de nefericirile singurului prietin al domniei-tale din această țară. Nu trebuie să vorbești, nu trebuie să stăruiești; ci numai adă-ți aminte și mi-i destul.

— Totdeauna am știut să-mi aduc aminte de prietini, răspunse de Marenne, înclinându-se.

— Nu mă îndoiesc. Și puteam să mă bizui pe prietinia domniei-tale și neținându-ți înainte tovărășie. Inșă vreau să adaog interesului meu un excedent, în care nu se găsește decît prietinie pură.

— Prințule, răspunse de Marenne rizînd, observ că domniei-tale îți place a complica lucrurile. Cu toate acestea eu te iubesc așa cum ești. Probabil că și oarecare Domniță, pe care am admirat-o alaltăieri, face ca mine.

Ruset se mulțămii și el a rîde, fără să răspundă.

În clipa aceia, Birlădeanu virî capul pe ușă.

— Măria-ta, zise el clipind din ochi, a venit un boier care vrea să-ți spuie două vorbe. Dumnealui aga Bucșan.

— Aga? răsări neliniștit beizade; ce pofteste? Să între. Rămii și domnia-ta, domnule de Marenne. Pentru prietini n'am secrete. Afară de asta, sînt sigur că nu vei înțelege nimic din ce se va spune.

De Marenne rîse iar, elătînd din cap și rămase în scaunul său.

Slujbașul domnesc intră pe ușa rămasă deschisă. Se întoarse ș'o-închise el singur, cu grijă. Se ploconi în fața abatelui ș'a lui beizade. Iși mîngieie barba și rămase privind cu mulțămire. N'avea nimic dușmănos în înfățișare. Dimpotrivă.

Ruset îl așinti cu luare-aminte.

— Prea cinstite agă Bucșan, îi zise el, noi ne cunoaștem mai dedemult. Înțeleg că vii să-mi aduci o poruncă din partea Măriei-sale.

— Așa este, beizade, răspunse aga. Te-am căutat la gazda domniei-tale; apoi am prepus că te găsesc aici. Văd că nici nu era nevoie să aduc porunca: erai gata de plecare.

— Da. Intovărășesc până la Huși pe cuvioșia-sa. Ai venit să-mi amintești că petrecerea mea în Iași se isprăvește?

— De asta am venit, beizade, rugîndu-te să nu-ți fie cu supărare.

— N'am nici o supărare și sînt următor poruncii. Mai este și altceva ?

— Din partea Măriei-sale nu mai este ; fărădecît să-i vestești Măriei-sale cînd ai mai avea treburi, ca să-ți învoiască intrarea.

— Voiu face întocmai, cinstite agă. Atît este ?

— Atît, beizade ; și te rog, beizade, să-ți aduci aminte de mine ca de un prietin supus.

Ruset privi iarăși pe musafir. Zîmbea mîngîindu-și barba, fără a răspunde privirii.

— Asta, cinstite agă, tot din partea Măriei-sale mi-o spui ?

— Nu ; o spun din partea inimii mele, beizade.

— Hm !

— Vreau să-ți adaog cîteva lucruri, beizade, ca să înțelegi că porunca Măriei-sale e una și ale mele sînt altele. Eu pricep că ești cu bănuială ; și ai dreptate. Deși eu am fost, beizade, bun slujitor al slăvitului domniei-tale părinte Antonie-Vodă, primind de la el multă milă, poți să n'ai credință, căci oamenii sînt de obicei înșelători și răi. Eu totuși mi-aduc aminte de stăpînul pe care l-am avut și dela carele am mîncat pîină. Văzînd că îndrăznești a intra în Iași, m'am temut să nu ți se întîmple ceva rău. Am băgat de samă cu bucurie că nimic nu ți s'a întîmplat. Am băgat de samă și mai mult : că Vodă, dîndu-mi poruncă în privința Măriei-tale, posomorît și aspru cum are el obicei, mi-a hotărît să fiu cu mare grijă spre a nu ți se pricinui vreo supărare. M'am mirat, și chiar din acea zi, de Marți, am înțeles că Măria-ta vii aici fără frică, avînd sprijin tare la alții mai sus decît Vodă.

— A ! îl întrepruse Ruset ; și domnia-ta văzînd asta, te-ai gîndit că n'ar strica să cheltuiești o vorbă bună pentru a-ți agonisi în viitor răsplată, cine știe !

— Intocmai așa m'am gîndit, beizade, aducîndu-mi aminte și de dragostea pe care o am pentru părintele Măriei-tale.

— Se poate, cinstite agă. Inșă deocamdată slujești pe Măria-sa Georgie-Vodă.

— Il slujesc, beizade ; asta-i foarte adevărat. Am să-ți dovedesc înșă că știu să te slujesc și pe Măria-ta. Ți-am spus de dreptul cugetul meu. Ți-am arătat că văzînd la Măria-sa o slăbăciune ca asta, am cugetat că domniile sînt schimbătoare. Acuma, beizade, să-ți arăt alta. Știu că Miercuri ai ieșit de aici, ferit și în straiu schimbat, și te-ai dus spre vii, peste Bahlui.

Ruset puse asupra agăi o privire tăioasă. Ruspunse cu liniște :

— Boierule, te înșeli.

— Nu mă înșel, beizade. Nimene, afară de mine, nu știe ; așa că să n'ai grijă.

— Incă odată îți spun că te înșeli.

— Beizade, întări cu umilință aga ; nu mă înșel. În fața porții, aici, au stat doi slujitori mai proști ai mei care îmi închipuiesc că au dormit, după obiceiul slujbei lor. Iar dindos, cași la jupin Abăza, stătea unul care nu dormea. Aici am avut pe oarecare Arvinte, un mișel calic de picioare, pe care nici nu l-ai băgat în samă. L-am pus pe acesta anume,—ca să nu te poată urmări. Inșă despre ieșirea Măriei-tale am aflat. Acuma, dacă mă întrebi Măria-ta de ce am făcut așa, eu am să răspund că am avut poruncă să te priveghez. Te-am priveghiat ; dar ce-am aflat, am ținut pentru mine. Am ținut pentru mine, ca să dovedesc lui beizade că n'am uitat bunătățile de care m'am bucurat în vremea domniei slăvitu-lui Antonie-Vodă. Drept aceia, anume punînd privighetor fără picioare, care nu s'a putut lua după Măria-ta, n'am vrut să știu mai mult. Acuma, urmă, Bucșan șoptit, folosindu-mă de porunca lui Vodă-Duca, eu vorbesc și despre ale mele. Iar ca să dovedesc și mai mult că cele ce spun eu sînt fără viclenie, am să mai aduc una, pentru acest avă franțuz. Are el doi slujitori străini, pe lângă franțujii lui. Să știi, beizade, că acei slujitori străini au fost la Curtea Domnească.

Ruset tresări și se întoarse spre de Marenne ; apoi veni iar, cu prefăcută liniște, spre Bucșan.

— Spui că i-ai văzut ? Pentru asta sînt și mai cu luare-aminte, căci e vorba de acest bun prietin al meu.

— Da. Nu înțeleg ce au căutat ; dar i-am văzut.

Ruset se întoarse iar spre de Marenne și abatele înțelese că s'a petrecut ceva care-l privește. Avu în ochi un fulger, care nu scăpă lui beizade Alecu.

— Ce este, prietine ? întrebă el. Pari neliniștit din pricina mea.

— Aflu cu mirare, răspunse beizade, că cei doi călugări ai domniei-tale dela Liov au fost chemați la Curtea Domnească. Ți-au spus ei ceva despre asta ?

— Nu mi-au spus nimic.

— Atunci n'au fost chemați. S'au dus ei singuri.

— Să fie cu puțință ?

— Este cu puțință, domnule abate. Să n'ai însă grijă prea

mare. Devreme ce știm asta, vom fi în stare să aflăm și altele. Cinstite agă, urmă el răsucindu-se spre Bucșan; mai ales pentru această știre îți sînt mulțămitor. Așa încît cred și celelalte. Dumnezeu va ține în samă toate cele bune cîte le faci și-mi voi aduce și eu aminte la vreme de prietinia domniei-tale.

Aga se bucură cuviincios, mîngîindu-și barba. După aceea, închinîndu-se, ieși grăbit, ducîndu-se să deie samă Domniei de însărcinarea ce avusese.

De Marenne se despărți, cu mulțămire și delicate cuvinte, de pater Guido. Îmbrățișîndu-l, îi simțea lacrimile și-i înțelegea întristarea. Era un ascet slăbănog, pus într'o răscruce de furtuni. Nu nădăjduia decît în alinarea morții. Cu totul altfel se înfățișau ceilalți doi frați franțuscani, tovarășii părintelui Guido. Erau încă în puterea vîrstei, cu nasurile prea rumene, cu mijlocurile prea umflate și cu rasele pătate de grăsimile mîncărilor. Nădăjduind totdeauna în mila și bunătatea lui Dumnezeu și a Sfintei Fecioare, nu găseau viața rea nici în acest colț de lume. Le păruse bine de sosirea abatelui și nu le părea rău de plecarea lui. Intru această cumpănă a vieții, știind a găsi ce-i bun atît la bucurie cît și la întristare, urmaseră o bună învățătură și pildă a pămîntenilor. Astfel se învățaseră a prețui vinul Moldovei.

Abatele de Marenne îi binecuvîntă, dorindu-le izbîndă asupra diavolului și asupra necredincioșilor, și se aburcă în vehiculul pe care i-l trimisese Domnia. Era o căruța ușoară, avînd părțile și fundurile zăbrelite cu spezeze subțiri de paltin. N'avea arcuri, dar era plină de fîn bine îndesat, așa încît călătorul, deși stînd cu genunchii cam sus, se afla destul de apărat de zdruncin. Patru cai mărunți erau înhamăți doi cîte doi, și avea stăpînire asupra lor un surugiu țigan, îmbrăcat cu zăbun albastru înflorit roș, călărînd pe telegarul din stînga dela roate. Cu o mîna ținea hățurile și cu cealaltă o puhă de cînepă cu mănunchiu scurt, dar cu șfichiu lung și subțire de mătăsă.

Cînd avă franțuz mormăi ceva în limba lui și beizade strigă de pe cal, hai!—țiganul slobozi un chiot și, învîrtînd puha pe deasupra capului, pocni din șfichiu ca din pistol, de două ori. Zvicnînd în gurile lor de ham, căluții zmunciră căruța și domnul abate avu o clipă impresia că are să se întoarcă prin aer între părinții franțuscani, care-i făceau saluturi și semne prietenești din poartă. Iși căută un sprijin, se înțepeni în mîni cuprinzînd loitrele și se întoarse în poziția cea bună, încredințînd, c'un oftat, lui Dumnezeu, zilele și oasele sale.

Duruind, săltînd și stîrnind colb, căruța trecu în goană, urmată de alaiul căpitanului Brahă. În ulița boierească, spre Curtebubui cu adînci tunete pe podul de lemn. Trecu în vederea palatului și a cișmelei de piatră, unde zăceau în sînge trupurile descăpăținate ale celor trei boieri. Călăreții lui Brahă învăluiră laturea dreaptă a căruței, ca s'astupe acea crîncenă vedere, crușînd ochii străinului. După ce răzbiră în Ulița-Rusească, surugiul mai domoli fuga călușilor. Apoi, cînd coborîră în rîpa Căcainei, îi lăsă la pas prin hîrtoape și făgașuri de glod vechiu. Abia după ce scăpară la cîmp, pe drumul de fărîină neted și luciu ca o curea, o luară iar în trap iute.

Funigei de toamnă începeau a pluti, pe adieri de vînt, în valea Jijiei. În dreapta, aveau dealuri cu podgorii și păduri; în stînga, întinderile Prutului, cu revărsări de ape. Stoluri de gîște sălbatice treceau din cînd în cînd prin înălțime, chemîndu-se cu găgăiri muzicale. Aici, la confluența Jijiei cu Prutul, erau stuhării și păpurișuri nestrăbătute, gîrle nenumărate și cotloane incurcate de bălți: unele convoiuri de gîște poposeau, altele se ridicau, urmînd calea sudului. Subt zborurile gîștelor, se încrucișau grăbit cîrduri de rațe, de nagîți, de grauri. Era un început din sălbatica domnie a apelor și a mlaștinilor, ținut pustiu, necunoscut și nestrăbătut cași codrii cei mari dela munte. În toată regiunea aceasta, abatele de Marenne nu văzu sate; și beizade Alecu îi lămuri că și mai cătră miază-zi nu va vedea decît foarte puține în tot lungul drumului, deoarece calea pe care o urmau era un drum de oști turcești și tătărăști, deci un drum de pradă.

De Marenne găsea neconținut prilej să-și fixeze în minte lucruri și împrejurări vrednice de tabletele sale. Ochiul lui curios era neconținut satisfăcut. Aici era o dezolare a singurătăților, pe care amicii săi rămași în Franța n'o puteau bănuî, ori de cîtă imaginație ar fi fost înzestrați, căci la antipodul civilizației se găsesc uneori lucruri rămase neschimbate dintru începutul creației, păstrîndu-și frumuseța lor misterioasă. Drumul era însă în asemenea stare, încît domnia-sa își punea cîteodată întrebarea dacă nu plătește prea scump privilegiul de a admira priveliști unice. Cu tot finul meșteșugit așezat în căruță, anume părți ale trupului său erau neconținut în suferință. Surugiul din cînd în cînd pocnea din harapnic și trecea fără păsare prin hîrtoape. Atunci tendința vehiculului era cînd să-l trimeată spre zborul gîștelor săbafice, cînd să-l proiecteze spre păpurișurile mlaștinilor.

Trecură însfîrșit într'o regiune de dealuri. Abatele dădu laudă lui Dumnezeu fără a-și mușca limba, căci caii nu puteau umbla aici decît în pas. Dealurile erau foarte pieptișe și văile abrupte. Ciudată i se păru împrejurarea că nu era un deal ș'o vale, orî două dealuri și două văi, ca în toate țările cunoscute lui, cuminte și fără exces rînduite; ci erau dealuri și văi fără întrerupere și fără logică, unele mai sălbatice și mai absurde decît altele. E adevărat că de pe fiecare țanc regiunea avea un aspect nou și'n fiecare vale se dezvălea o reședință de nimfe și de fauni cu dumbrăvi și pîraie; însă, cumpănind și socotind în sine, călătorul le găsea mai potrivite pentru poeme cetite în fotoliu dinaintea unui cămin, decît pentru o călătorie. Erau contraste ascuțite, în armonie numai cu firea acestui popor primitiv.

Întilni cîteva tabere de cară cu mărfuri, înjugate cu cîte patru și șase trăgători. Erau produse ale Asiei, a căror mișcare înceată pe drumuri lungi și cotițe, o supravegheau, de săptămîni și luni, neguțatori turci și armeni. Țăranii pămînteni îndemnau cu strămurări boii și bivoli la dealuri, răcnind, blăstămînd și stupindu-și sufletul. Era cu neputință să se treacă pe acolo cu asemenea poveri. Cu toate acestea treceau.

— Cum e cu putință așa ceva, prințule? întrebă abatele, uimit.

— Oamenii de aici au un meșteșug al lor, domnule de Marenne, răspuse Rușet. Cu el pot trece prin complicațiile oricărei călătorii. Mai întăiu se bizuie pe ajutorul lui Dumnezeu și-și fac cruce, plecînd cu bine la drum drept. Cînd ajung la dealuri imposibile ca acestea, înțeleg că au nevoie și de al doilea ajutor. Atuncea invocă pe Diavol. Toate răcnetele furibunde pe care le-ai auzit să știi sînt sudălmi—adică chemări ale puterii necurate. Adăogînd bicele și strămurările, izbîndesc și ajung sus. Acolo iar se împacă cu Dumnezeu și-și fac cruce.

— Dacă nu mă înșel, acesta e un fenomen de magie.

— Nu te înșeli, așa este, domnule de Marenne. Fără o forță ca aceasta ar fi greu pentru oameni în asemenea timpuri și pe asemenea drumuri.

— Greu, prințule, mai ales pentru bielele animale, care nu cunosc formulele magice.

— Greu pentru toți, domnule de Marenne; și unii și alții stau pe același plan; și asupra unora și asupra altora apasă același destin al ticăloșiei. Numai acest pact cu Demonii mai ajută pe bietul pămîntean să poată trece punțile nenorocirii. Și la asta,

precum vei fi observat, se adaogă și vinul foarte bun al podgoriilor. Iar Dumnezeu, fiind milostiv, îi iartă toate și-i dăruiește după năcazuri o inimă ușoară și grabnică uitare.

Aceste priveliști și impresii care se ciocneau așa de viu isprăviră într'o deplină împăcare, atunci când alaiul făcu popas la un corn de pădure, într'o vălicică, lângă un izvor. Oamenii descălecară, abatele coborî din căruță,—își pipăi și-și mîngîie încheieturile și gustă apa în pumni, așa cum făceau toți. Erau lacrimi ale pămîntului, limpezi și reci ca cristalul de ghiață. Adăogînd, îndată un foc năprasnic căruia Bîrlădeanu îi înfățișă un hartan de berbece în țiglă, adăogînd și vinul în ulcioare puse la bătaia rece a izvorului, viața păru iarăși bună lui ava franțuz.

*

La acest popas Alecu Ruset dădu a se înțelege, mai mult printre închinări, cîteva lucruri pe care căpitanul Brahă, om blajin și cuminte deși încă tînăr, le primi cu deplină nepăsare.

Era vorba întăiu de tovărășia pe care o făcea domnia-sa beizade părintelui abate. Fusese vorba să meargă numai până la Huși. Pe drum, avînd bucuria unui soare de foamnă atît de frumos, s'a răzgîndit, și s'a hotărît să meargă mai departe, până la Galați. N'a văzut demult apa Dunării și vrea să se încredințeze că nu și-a schimbat fața.

Lucrul al doilea privea tovărășiile celelalte ale părintelui abate: toate se opresc la hotarul Impărăției. Părintele abate se desparte acolo și de drăgani, și de căpitanul lor Brahă și de cei doi slujitori lioveni; și nu rămîne decît cu franțujii lui. Au să-l primească ș'au să-l ducă mai departe oamenii serascherului dela Babadag, care a fost din vreme înștiințat și care îi va fi trimes fără îndoială la locul lor, pe celalalt țarm dunărean. Astfel au fost totdeauna rînduielile Impărăției.

— Iubite prietine, zise în franțuzește beizade cătră de Marenne; te rog să observi, fără a avea aerul, pe cei doi slujitori cu care ai venit dela Leși. Au înțeles, din ce spun eu căpitanului, că nu vor merge decît până la Dunăre. Mai înțeleg ei că-ți voui ține și eu tovărășie până acolo. Stau atenți, cu capetele înălțate, și se uită din cînd în cînd unul la altul. Dacă te-au întovărășit în Moldova c'un plan, atuncea trebuie să pășească la îndeplinire și să se dea pe față: ceasurile le sînt numărate. Astfel vom afla și noi ce legătură este între ei și Domn.

Trecură însfîrșit într'o regiune de dealuri. Abatele dădu laudă lui Dumnezeu fără a-și mușca limba, căci caii nu puteau umbla aici decît în pas. Dealurile erau foarte pieptișe și văile abrupte. Ciudată i se păru împrejurarea că nu era un deal ș'o vale, orî două dealuri și două văi, ca în toate țările cunoscute lui, cuminte și fără exces rînduite; ci erau dealuri și văi fără întrerupere și fără logică, unele mai sălbatice și mai absurde decît altele. E adevărat că de pe fiecare țanc regiunea avea un aspect nou și'n fiecare vale se dezvălea o reședință de nimfe și de fauni cu dumbrăvi și pîraie; însă, cumpănind și socotind în sine, călătorul le găsea mai potrivite pentru poeme cetite în fotoliu dinaintea unui cămin, decît pentru o călătorie. Erau contraste ascuțite, în armonie numai cu firea acestui popor primitiv.

Întîlni cîteva tabere de cară cu mărfuri, înjugate cu cîte patru și șase trăgători. Erau produse ale Asiei, a căror mișcare înceată pe drumuri lungi și cotite, o suprăvegheau, de săptămîni și luni, neguțatori turci și armeni. Țăranii pămînteni îndemnau cu strămurări boii și bivoli la dealuri, rîcnind, blăstămînd și stupindu-și sufletul. Era cu neputință să se treacă pe acolo cu asemenea poveri. Cu toate acestea treceau.

— Cum e cu puțință așa ceva, prințule? întrebă abatele, uimit.

— Oamenii de aici au un meșteșug al lor, domnule de Marenne, răspuse Ruset. Cu ei pot trece prin complicațiile oricărei călătorii. Mai întăiu se bizuie pe ajutorul lui Dumnezeu și-și fac cruce, plecînd cu bine la drum drept. Cînd ajung la dealuri imposibile ca acestea, înțeleg că au nevoie și de al doilea ajutor. Atuncea invocă pe Diavol. Toate răcnetele furibunde pe care le-ai auzit să știi sînt sudălmi—adică chemări ale puterii necurate. A-dăogînd bicele și strămurările, izbîndesc și ajung sus. Acolo iar se împacă cu Dumnezeu și-și fac cruce.

— Dacă nu mă înșel, acesta e un fenomen de magie.

— Nu te înșeli, așa este, domnule de Marenne. Fără o forță ca aceasta ar fi greu pentru oameni în asemenea timpuri și pe asemenea drumuri.

— Greu, prințule, mai ales pentru bietecele animale, care nu cunosc formulele magice.

— Greu pentru toți, domnule de Marenne; și unii și alții stau pe același plan; și asupra unora și asupra altora apasă același destin al ticăloșiei. Numai acest pact cu Demonii mai ajută pe bietul pămîntean să poată trece punțile nenorocirii. Și la asta,

precum vei fi observat, se adaogă și vinul foarte bun al podgoriilor. Iar Dumnezeu, fiind milostiv, îi iartă toate și-i dăruiește după năcazuri o inimă ușoară și grabnică uitare.

Aceste priveliști și impresii care se ciocneau așa de viu isprăviră într'o deplină împăcare, atunci cînd alaiul făcu popas la un corn de pădure, într'o vălicică, lingă un izvor. Oamenii descălecară, abatele coborî din căruță,—își pipăi și-și mîngîie încheieturile și gustă apa în pumni, așa cum făceau toți. Erau lacrimi ale pămîntului, limpezi și reci ca cristalul de ghiață. Adăogînd îndată un foc năprasnic căruia Bîrlădeanu îi înfățișă un hartan de berbece în țiglă, adăogînd și vinul în ulcioare puse la bătaia rece a izvorului, viața păru iarăși bună lui ava franțuz.

*

La acest popas Alecu Ruset dădu a se înțelege, mai mult printre închinări, cîteva lucruri pe care căpitanul Brahă, om blajin și cuminte deși încă tînăr, le primi cu deplină nepăsare.

Era vorba întăiu de tovărășia pe care o făcea domnia-sa beizade părintelui abate. Fusese vorba să meargă numai până la Huși. Pe drum, avînd bucuria unui soare de foamnă atît de frumos, s'a răzgîndit, și s'a hotărît să meargă mai departe, până la Galați. N'a văzut demult apa Dunării și vrea să se încredințeze că nu și-a schimbat fața.

Lucrul al doilea privea tovărășiile celelalte ale părintelui abate: toate se opresc la hotarul Impărăției. Părintele abate se desparte acolo și de drăgani, și de căpitanul lor Brahă și de cei doi slujitori lioveni; și nu rămîne decît cu franțujii lui. Au să-l primească ș'au să-l ducă mai departe oamenii serascherului dela Babadag, care a fost din vreme înștiințat și care îi va fi trimes fără îndoială la locul lor, pe celalalt țarm dunărean. Astfel au fost totdeauna rînduiriile Impărăției.

— Iubite prietine, zise în franțuzește beizade cătră de Marenne; te rog să observi, fără a avea aerul, pe cei doi slujitori cu care ai venit dela Leși. Au înțeles, din ce spun eu căpitanului, că nu vor merge decît până la Dunăre. Mai înțeleg ei că-ți voui ține și eu tovărășie până acolo. Stau atenți, cu capetele înălțate, și se uită din cînd în cînd unul la altul. Dacă te-au întovărășit în Moldova c'un plan, atuncea trebuie să pășească la îndeplinire și să se dea pe față: ceasurile le sînt numărate. Astfel vom afla și noi ce legătură este între ei și Domn.

— Mă întreb, domnule Ruset, ce legătură poate fi. Nu înțeleg nimic. Nici n'ași crede că m'au întovărășit până aici cu gânduri ostile. Și-au făcut neconținut datoria supuși și în tăcere, pîndind în ochii mei mulțămirea, ca niște cîni.

— Domnule de Marenne, să nu intrăm în acest întuneric. Să stăm la intrarea peșterii și s'așteptăm până ce dușmanii singuri se vor vâdi la lumină.

— Bine, prințule, să așteptăm, încheie abatele offînd cu nemulțămire.—Căci ora aceia plăcută, cu friptură așa de bună și cu vin așa de gustos, îi era tulburată de viermele unei griji.

Așezîndu-se iar în căruța cu fin, abatele își trecu ziua între aceleași priveliști interesante, priveghindu-și buna stare a ființei sale.

Cel dintăiu popas mare de sară îl făcură într'un sat, ferit între dealurile ținutului Fălciului. Sara veni răpede, ca o negură care ieșea din păduri, tîrîndu-se cătră ei. Coborîră la o gospodărie de creștin și, într'o odăiță cu fin așternut pe jos, trimisul domnului de Colbert marchiz de Croissy se grăbi să-și odihnească oasele. Era așa de trudit și-i era așa de somn, încît își plecă tîmpla pe braț cu sentimentul unei fericiri supreme, uitînd cu desăvîrșire orice griji și bănuieli. Leagănul somnului însă i se dovedi îndată spinos, căci toate zdruncinările zilei i se întoarseră în ființă și până tîrziu avu visuri rupte de tresăriri, socotîndu-se încă în căruța ușoară, pe hîrtoapele drumurilor, rele, amenințat să fie răpezit cînd spre sthuri și mlăștini, cînd spre zboruri de giște fantastice care umpleau cerul într'un număr înspăimîntător.

Căpitanul Brahă trimese oameni, ca să caute cai de schimb. Ruset intră la hodină lingă avă Paul, într'un tîrziu, după ce rînduielele drumului de a-doua-zi fură îndeplinite. Vilcu Birlădeanu se așeză de strajă în ușă, aprinzînd foc și veghind cu slujitorii franțuji și lioveni.

Ferestrele căsuței erau cît pumnul; ușa de stejar era zăvoartă pe dinlăuntru. Pe fin, la căpătăiu, între el și Franțuz, Ruset își potrivea pistoalele și sabia. Noaptea se petrecu în liniște. Dar spre ziuă se ridică un vînt iute de cătră asfințit, aducînd dela munte nouri. Iar cînd trupa se găti de plecare, începură să cadă stropi reci.

Ava Paul hotărînd să meargă înainte, alaiul se alcătui cași în ajun și ieșiră iarăși la tract. Aveau de străbătut drumul până la Huși în acea zi.

— Să ne rugăm lui Dumnezeu, zise abatele cătră prietinel

său, să ne scutească de întârzieri. După cît am înfeles, în Moldova ploile sînt răpezi și scurte.

— Am întreat pe Birlădeanu, răspunse beizade, și el și-a spus cuvîntul.

— Așa este, prințule; omul domniei-tale are uimitoare cunoștinți meteorologice, cași căpitanul Turculeș. Poți să-mi comunici și mie părerea lui?

— Negreșit. Birlădeanu crede că vîntul are să contenească.

— Asta mă bucură; înseamnă că nu mai aduce ploaia.

— Dimpotrivă, domnule abate. Cu regret trebuie să-ți comunic că Birlădeanu hotărăște ploaie. Dacă stă vîntul, zice el, plouă negreșit. Trebuie să adaog că'n țara asta cad și ploi lungi.

Abatele primi cu îndoială prognosticul. Dorința lui era alta și, în chip logic, o atribuia și elementelor. Mai întăiu nădăjdui că vîntul nu va sta și deci va purta nourii suri aiurea. Dar vîntul se alină încet-încet. Și pe măsură ce vîntul contenea, spori ploaia. Era o ploaie cu totul altfel decît în valea Siretului. Cenușie, mărunță și deasă,—și, mai ales, stăruitoare. Subt dulamele lor de șiiac, drăganii, impresurînd căruța, avură în curînd înfățișări de vedenii estompate. Dintre ei, ava Paul nu-l mai deosebi nici pe Ruset, înfășurat din creștet până la scări în mantaua-i largă. În curînd nu mai văzu pe nimeni, căci se ghemui și se strînse și el ca un ariciu în dulama domnească; își acoperi picioarele, mînila și ochii și nu mai voi să știe nimic de această lume, blăstămînd-o.

Numai surugiul își mistuise cușma lui frumoasă subt șea, ca să nu i-o poñosească apa cerului; și, cu capul gol, cu ploaia șiroind în plete, urma să-și îndemne telegarii din glas și din puhă.

Din cînd în cînd, domnul abate de Marenne desfăcea un colț al învălișului în care se concentrase și inspecta împrejurimea, nădăjduind o bruscă schimbare. Totdeauna însă brațul îi cădea descurajat și ochii i se înălțau spre cer. „Se înălțau spre cer“ își dădea domnia-sa bine samă că nu era decît o deșartă figură de stil. Cerul coborise foarte jos, sprijinit pe dealuri, și era alcătuit dintr'un fel de cenușă udă. Zările se îngustaseră și ele, apropiindu-se la o zvîrlitură de băț. Intr'această lume vizibilă cu totul redusă, curgea apă în șiraguri de hurmuzuri fine, șiraguri dese, străpunse din vreme în vreme de săgeți de vînt.

Cît putea să dureze această situație? Nu se putea ști. Dura de un ceas ori de două. Putea să dureze oricît, de oarece apa părea a curge dintr'o sîtă a nepăsării eterne. Animale și oameni

mergeau înainte în tăcere, încovoiați subț destina. Dar într'o vreme și înaintarea deveni anevoiasă, din ce în ce mai înceată. Drumului îi crescuseră brațe și căngi, care cuprindeau roțile căruței și copitele cailor. Pământul clisos se desfăcea cu plescăiri—și calea începea să samene cu două brazde de arătură, întortochiate și viermuite. Însfârșit se opriră, urmînd ca locul să se desfacă și să-i înghită. Țiganul prinse a bate în cai ș'a-i sudui c'o energie înfricoșată.

La porunca lui Brahă, doi oșteni descălecară și puseră umeștile la loitre. Călușii se încordară și izbutiră să tragă din clisa mocirloasă căruța. O tîrîră pufnînd și gîfînd o vreme, apoi iar se opriră, cu moșurile dintre ochi și roind de ploaie și atîrnînd în glod.

Atunci Brahă, surugiul și beizade ținură un prim sfat, aplecînd unul spre altul frunțile. Rezultatul acestui sfat îl simțiră îndată caii, mușcați de harapnice și îngroziți de sudălmii. Se întinșeră cu silinți cumplite în ștreanguri, ajunșeră într'un pisc rupt, coborîră într'o vale, și acolo, în fund, se opriră ca într'o mlaștină, închizînd ochii la lovituri și așteptînd moartea. Surugiul descălecă însfârșit și le dădu ocol. Se scărpină lîngă ureche și-i admira. Tremurau din toate încheieturile, aburînd în ploaia nemilostivă.

Urmă al doilea sfat. Domnul abate desfăcu apărătoarea întărită de curgerea apei și făcu loc unui ochiu desnădăjduit. Alecu Ruset veni lîngă el și se aplecă în șea. Ca să fie auzit, crezu de trebuință să rîdice glasul.

— Domnule abate, se pare că am ajuns într'o poziție destul de grea.

— Văd, prințule, deși mă folosesc numai de jumătate din mijloacele mele vizuale. Ce-i de făcut ?

— Mărturisesc că nu știu. Totuși țiganul crede că are o soluție. Capul său, udat de ploaie, s'a păstrat mai rece decît al nostru. El pretinde că domnia-ta ar trebui să cobori și să urmezi drumul călare, în șaua lui.

— Dacă se poate asta, să încercăm. El însă ce va face ?

— El rămîne aici, așteptînd sfîrșitul lumii. Până atunci noi poate izbutim să ne salvăm într'un adăpost.

— Bine, primi domnul abate, să ne supunem acestei inspirații.

Calul fu scos dintre ștreanguri, așa franțuz fu aburcat în șea și'n scări. Căruța, cu trei cai și surugiul, rămase în mlaștina văii și ceilalți porniră la deal, nădăjduind întru mila celui care are totdeauna grijă de zidirile sale.

Intr'acea zi ar fi trebuit să ajungă la târgul Hușilor. Acuma însă nu se mai știa unde vor ajunge. La capătul lumii, la sfârșitul vremurilor, oriunde era cu puțință printr'o minune; negura de apă îi închidea de pretutindeni, purtându-i, cu mișcare de broască țestoasă, în necunoscut, sau ținându-i pe loc ca să frămînte un pămînt descompus în elementele-i primare.

— Ași voi să întreb unde mergem, vorbi într'o vreme cu disperare domnul Paul de Marenne; însă nu îndrăznesc. Ploaia îmi umple gura de apă.

— Intr'adevăr, domnule abate, asta-i tot ce poate fi mai dispăcut. Totuși întreabă. Îți voi răspunde că nici eu nu știu.

— Cred că nu înțeleg ori n'aud bine, prințule. Nu se găsește oare în apropiere un târg, ori un sat? ori măcar o fermă?

— Domnule abate, lămuri rîzînd beizade Alecu, tătariilor le plac orizonturi deschise. Pămîntenilor, dimpotrivă, le plac pădurile, deoarece își pot adăposti în ele avuțul și viața. Tătarii arzîndu-le, ca să deschidă zarea, oamenii s'au retras căutîndu-le mai înlăuntru. Păduri și sate s'au împuținat; aici domnește lege de pustie și de pradă. Totuși trebuie să găsim un han. Tovarășul nostru, căpitanul Brahă mă încredințează că trebuie să fie undeva, dacă nu se va fi scufundat.

De Marenne crezu și el de cuvîntă să rîdă; însă, cugetînd puțin, simți în sine o mustrare pentru atare absurditate. Elementele nu cunosc această aptitudine specială omului, și nepăsarea lor severă devine activă în fața blasfemiei. Găsi sub rîsul său realitatea, adică o tristeță umedă și o foame neliniștitoare.

— Ce facem în privința prințului, prințule? întrebă el cu glas înăbușit.

Beizade Alecu își arată iarăși dinții, ceiace era, fără îndoială, semn de nebunie. Abatele își trase peste obraz gluga și urmă a călări la pas, în tăcere.

Tîrziu, la un ceas pe care nu-l putea socoti, auzi lătrat de cîni. Era un semn al lui Dumnezeu; singura aspirație a vieții lui găsea însăfîrșit o izbăvire.

— Prințule, aici e locul de care mi-ai vorbit? tresări el, aprig.

— Aici, domnule abate.

Mirîndu-se că tovarășii săi n'au bucuria lui, abatele își îndemnă calul cu călcăile. Dar, cași oamenii, nici calul nu părea grăbit. Urmă a călca încet ș'a luneca prin pămîntul desfîndat, cu aceeași resemnare a fatalității, până la șandramaua neagră, care acoperea ziduri de cefățuie.

Lumea dinlăuntru stătea închisă cu drugi și zăvoare. Căpitanul Brahă bătu în porți. Printr'o ferestruică zăbrelită, un cap holbat îi cercetă și puse întrebări.

— Slujba Domniei! strigă Brahă.

Zăvoarele scrișniră. Subt bolta dinlăuntru stăteau grămădite cară cu poveri. Negustori turci înălțară capetele, ca să vadă pe musafiri. Intre boi și între roți, cărauși pămînteni ospătau pită și brînză. De Marenne îi socoti deplin fericiți.

Stăpînul locului era un om uscățiv, cu obraz mongolic și bărbuță căruntă. Purta anterior și cealma de culoare întunecoasă albastră. Era cel dintăiu oriental pe care-l vedea domnul Paul de Marenne. Il interesa întrucîtva felul lui de a i se închina cu gravitate, ducîndu-și mîna dreaptă la inimă, la buze și la frunte, oferindu-i cu acest gest mut toate însușirile ființei sale.

— Ași dori mai degrabă mîncare și odihnă, zise de Marenne cătră Alecu Ruseț. N'am ce face nici cu inima, nici cu vorba, nici cu știința lui.

— Să-i cerem, răspunse liniștit beizade, și ne va da poate, dacă cei care au căzut înaintea noastră n'au istovit totul. După cît știu, căci am mai poposit aici și l-am mai văzut, acest jidov dela Crîm are numele Zeida.

— Așa mă chiamă, stăpîne, răspunse hangiul, auzindu-și numele rostit.

— Răspunde, omule, dacă se găsește aicea foc, să ne încălzim și să ne zbicim de ploaie.

— Se găsește, stăpîne.

— Dacă avem unde ne odihni...

— Am o casă mare, stăpîne, în care poate încăpea toată lumea.

— Păn' acuma-i bine. Mai răspunde dacă ne poți da de mîncare.

— Se poate și asta, Măria-ta. Căci acești negustori dela Anatolia, fiind de legea lui Mahomed, mi-au mîncat numai lumînările de seu, pe care le-am topit, ca să le fac lor un scrob cu douăzeci de ouă. Fiind opriți a bea vin, s'au mulțămît cu apă. Eu asta n'am putut-o înțelege la dîșii și nu știu ce cap a avut proorocul lor. Iar căraușii își au mîncarea de-acasă, ca totdeauna. Așa că, din mila lui Dumnezeu, se găsește cît poftiți și ce poftiți. Eu nu mă feresc de cîștig și banul boieresc îmi place.

Zeida rîse cu prietinie lui de Marenne, înțelegînd foarte bine

ce-i explica Ruset, deși pentru întâia oară auzea limbă franțuzească.

Hanul avea o singură odaie mare în care se puteau grămădi o parte din drumeți, pe rogojini întinse în lungul păreților. Ruset încerca să facă pe franțuz a înțelege că un pat cu polog nu s'a văzut niciodată pe aceste meleaguri. De Mareme era însă prea mulțămît că Dumnezeu i-a îngăduit să ajungă până la această arcă a lui Noe și, așteptînd mîncarea, binecuvînta focul de sub horn, ca cea mai mare mîngiere a clipei prezente. Își lepădase mantaua și se destindea cu scîncete de satisfacție în bătaia pojarului.

— Ce om admirabil și binefăcător al omenirii e acest Zeida al dumneavoastră! observa el. Cu primejdia vieții se așează în pustie, pregătind foc, odihnă și mîncare.

— Foc, odihnă, mîncare și vin, complectă Ruset.

— Intr'adevăr, cu atît mai mult îi mulțămesc și cu atît mai mult îl admir. Trebuie să fie un protejat al cerului ori are mijloace deosebite de apărare.

— Că-l ocrotește Dumnezeu, domnule abate, nu rămîne în-doială. Poporul lui de mult a făcut în această privință contract cu Iehova. Însă știe să se și apere, trăind în înțelegere și cu oamenii cinstiți, și cu ceilalți. Tuturora li-i de folos. Dar banii pe care-i agonisește nu-i ține aici, ci-i trimete, c'un fecior ori c'un frate, la Iași, în sama zarafului lor Mindila, la carele din cînd în cînd și eu mă duc, nu ca să dau, ci ca să iau. Iau bani puțini pentru juvaieruri bune,—ceiace dovedește că și acel Mindila e un binefăcător.

— Cunoaștem instituția și am știut și noi a ne folosi de ea, zîmbi abatele.

Zeida umbla cu răpeziciune, pregătind țigle cu buturi de berbec. Găsi vreme să lepede ș'un cofăiel de vin în preajma unor oameni trudiți și însetați. Cașicum n'ar fi vrut să fie băgat în samă, lăsă pe colțul vetrei pită de grîu ș'un burdof de brînză. Străchini n'avea, cuțite n'avea, mese n'avea, lumînări de seu nu mai avea, cu toate acestea domnul abate nu-și aducea aminte să fi fost vreodată în viața lui mai mulțămît decît în acel ceas.

Mihail Sadoveanu.

Specialistul

Specialistul este un personaj la modă. Prestigiul lui, în societățile moderne l-am experimentat cu toții. E drept, domnia sa nu-i absolută. Alături de curentul, foarte popular, care crede în necesitatea competenței, există un altul, tot atât de popular, care o ironizează, asociind-o cu spiritul mărginit, dacă nu chiar cu pura prostie. Idei de competență i se opune atunci aceia de talent; noțiunii de specializare, aceia de bun simț. Și se conchide declarând că omul deștept, ori-unde l-am pune, e de acolo, în timp ce prostul e prost în toate, dar mai cu seamă în specialitatea lui...

Totuși, problema continuă să fie pusă în toate domeniile. Nu mai vorbesc de psihotehnică și de psihologia aplicată la chestiunile profesionale, unde selectarea oamenilor după aptitudinile lor pentru o anumită meserie face obiectul unor studii amănunțite și măsurători precise. Nu numai pedagogia și știința organizării școlare e pătrunsă, dela un cap la altul, de preocuparea aceasta a realizării de diverse tipuri profesionale. Dar toate științele, toate disciplinele și toate categoriile de cugetători își pun problema competenței și specializării. Iată știința politică. Există o întreagă discuție asupra dozei în care trebuie să intre factorul tehnic față de cel electoral în opera de guvernare. Așa dar, în meseria care pare cel mai puțin a fi o meserie propriu zisă, în cariera de elector, de cetățean și om de bine, până și aici s'au strecurat aceste preocupări moderne de specializare, de competență și de selecție profesională.

Literatura psihologică înregistrează acest curent. Odinioară darul de analiză sufletească al scriitorilor s'ar fi exercitat asupra „caracterelor”. Portretele morale și sociale de altă dată ar fi purtat titluri ca: Ipocritul.—Distratul.—Avarul, etc... Astăzi vedem apărind în librărie o avalanșă de volume întitulate: Avocatul.—Medicul.—Judecătorul.—Negustorul.—Patronul.—Scriitorul, etc., etc...

Și totuși, cum spuneam, un anumit instinct popular recomandă oarecare mefiență față de tipul profesional, în numele talentului natural și al bunului simț. Pentru ce ?

Firește, este absurd să *optăm* între cele două idealuri: tipul tehnicianului specializat și acel al omului ager, capabil să facă orice cu un minimum de inițiere căpătată ad hoc. N'avem *de ales* între specialist și om deșept. Științific este să recunoaștem că, asupra lor, opinia publică este împărțită, și să căutăm a descoperi care cauze au determinat această împărțire de păreri. Găsirea acestor pricini ne va oferi, mai mult ca sigur, și soluțiunea controversei.

Printre cauzele posibile este bine să eliminăm, dela început, câteva care, deși, poate, sînt reale, nu prezintă totuși o prea mare importanță.

Astfel ar fi, bunăoară, relativa recență a preocupărilor profesionale. Societățile omenești au trăit veacuri întregi, cu un alt ideal despre om, ideal pe care l-a făurit antichitatea clasică, ideal în care Evul Mediu a crezut cu sfințenie și care a culminat în ceiace se chiamă Eroul Renașterii. Este omul complex, omul enciclopedic, totodată politician, militar, filozof, sportsman și artist. Necesitățile capitalismului și stilul de viață raționalist pe care acesta îl introduce au fost cauza afirmării unui nou ideal de umanitate, contrar celui al apoteozat de Renaștere. Astfel se naște *specialistul*. Apărut de curînd în istorie, imperfect introdus în moravuri, el este încă în luptă cu o mentalitate mai veche, obișnuită a vedea popoarele conduse, material și sufletește, de oameni omni-competenți. -

Aceste împrejurări ar constitui poate una din cauzele pentru care specialistul, pe lîngă apoloziști numără și detractori. Decît, influența acestor laudatores temporis acti nu are prea multă importanță.

Societatea de azi este prea stăpînită de interesele și metodele capitaliste pentru a putea fi stînjinită de simplele suspine ale unor conservatori sentimentali. Dacă specialistul este azi privit adesea cu neîncredere și sarcasm, aceasta se datorește desigur unor cauze mai pozitive, unor vișii esențiale ascunse în practica actuală a competenței tehnice și a specializărilor profesionale.

Printre aceste cusururi trebuie dela început să eliminăm din discuție o întreagă categorie. Sînt toate acele inconveniente grupate sub formula generală de „deformații profesionale“. Le cunoaștem prea bine cu toții. Psihologia, sociologia, psihotehnica, pedagogia, literatura, opinia publică, sînt în unanimitate de acord pentru a le deplora. Asupra lor nu încap controversă. Sînt vișii manifeste. Pe noi ne interesează însă cele ascunse. Vom căuta aici dacă nu există „ceva stricat“ în însuși felul în care opinia publică și școala concep problema competenței și a specializării. Dacă cusururile specializării nu țin ele mai puțin de natura însăși a fenomenului decît de felul greșit în care el este înțeles. Dacă, înșfîșit, acest

fapt social al competenții odată conceput mai corect, opiniile cele mai antagoniste nu-și găesc, dintrodată, un teren de antantă.

Aceasta va fi calea urmată de noi în prezentul eseu.

* * *

Luat în înțelesul său cel mai pedestru, specializare însemnă mobilare a memoriei cu cunoștinți toate de același fel. Astfel financiarul va învăța numai cifre, juristul articole de cod, inginerul aparate mecanice, dentistul anatomia și fiziologia gurii, etc., etc..

Și trebuie să recunoaștem că acest înțeles simplist este cel mai răspândit în opinia publică. Ceiace ne permite să pricepem de ce fenomenul specializării este atit de adesea ironizat. Căci astfel conceput, ei își pretează flancul la toate ironiile.

Intr'adevăr: specializare profesională presupune ideia de talent. Profesia, meseria, a fost în totdeauna o artă. Artes pecunia-tivae—li se zicea odinioară. Sau „arte industriale“. Meșter și artist au fost două noțiuni multă vreme confundate. Ori, talentul nu este reductibil la o simplă transmisiune de cunoștinți brute. Mai este și o altă inițiere, mai subtilă: transmisiunea dela profesor la ucenic, a unei anumite atitudinți sufletești, a unui fel de a judeca și de a gusta. Deciteori, în Facultățile de Drept, auzim spunin-du-se că adevărata specializare constă nu în cunoștinți de drept, ci în „spirit juridic“. În academii de pictură de asemeni, cunoș-tințele brute atîrnă puțin în balanță față de bunul gust, discernă-mîntul estetic și spiritul critic pe care trebuie să le capete acolo elevii.

Aceste constatări ne fac să întrezărim o distincție posibilă între două soiuri de specializări, pe care ași propune să le numim *specializare-cunoștinți* și *specializare-scop*. Iată ce înțelegem prin cea de a doua specie.

Un medic, bunăoară, se specializează în afecțiunile stoma-hului. În acest scop, el va studia cu o atenție exclusivă, anatomia și fiziologia tubului digestiv? Nu tocmai. Adevărata specializare e alta. Medicul nostru va trebui să studieze *întreg* corpul omenesc, însă din punctul foarte particular de vedere al raporturilor fiecărei regiuni cu aparatul digestiv și în deosebi cu stomahul. În cerce-tările sale, acele referitoare direct la stomah vor ocupa locul cel mai mic. Va trebui să consacre cea mai mare parte din timp a-naliza celorlalte părți ale corpului. Pe acestea le va cerceta nu tot atit de atent, ci *mai atent* chiar decit a cercetat stomahul. Căci cercetarea acestuia din urmă constă din simple constatări, dintr'o învățare pasivă și o memorizare școlărească. Dimpotrivă: cerceta-rea celorlalte părți ale corpului constituie o operație mentală activă și creatoare. Medicul nostru va avea de deliberat asupra fiecărui capitol de anatomie și fiziologie și va avea de dat o sentință, va avea să hotărască dacă este sau nu este o legătură materială sau funcțională cu aparatul digestiv. Pentru a se conchide la absența

unei asemenea legături este nevoie de o analiză cât se poate de scrupuloasă. Și constatarea acestei absențe este din punctul de vedere al specialistului nostru, exact tot atât de interesantă cât și constatarea situației inverse. În tot cazul: prezența sau absența de legături cu aparatul digestiv,—sînt amîndouă întreprinse la lumina unui far călăuzitor mereu același: punctul de vedere al afecțiunilor stomahului. În fața scopului urmărit, și care, el, este foarte limitat, cunoștințele sînt nelimitate. Vom inventaria tot ceiace științele fizice și naturale, pe deoparte,—ceiace psihologia și disciplinele înrudite cu ea, pe de altă parte,—tot ce aceste repertorii de fapte conțin. Pentruca, dintr'o asemenea inventariere să eliminăm și să păstrăm ceiace ne convine din punctul strict, strîmt, și exclusiv de vedere al specialității alese; în speță: a maladiilor de stomah.

Am insistat asupra acestui exemplu pentru că ni se pare tipic. Nicăieri ca în medicină nu se vorbește mai insistent despre necesitățile specializării. Și în exemplul ales, luat tocmai din acest domeniu, se învederează limpede o trăsătură esențială a specializării corect înțelese, spre deosebire de specializarea brută, simpla specializare în cunoștinți.

Într'adevăr, să se observe: Dacă facem o statistică a tuturor cunoștințelor referitoare direct la aparatul digestiv pe care le are specialistul ales de noi, și pe de altă parte adunăm, pe o a doua coloană, toate celelalte cunoștinți, cunoștinți de medicină și patologie generală, de anatomie, fiziologie, histologie, psihiatrie, farmacie, chimie biologică, psihologie, etc., etc., pe care a trebuit să le învețe în scop de a descoperi legături posibile cu funcționarea stomahului,—vom face următoarea curioasă descoperire: Coloana cunoștințelor pur-speciale este mai scurtă mult decît ceia a cunoștințelor generale.

Aici stă esențiala deosebire între falșa și adevărata specializare, între specializarea-cunoștinți și specializarea-scop, sau specializarea-atitudine. La prima, cunoștințele speciale sînt mai multe decît cele generale. La cealaltă,—exact invers.

La limita logică a unei specializări de prima categorie avem tipul de savant descris de Anatole France care, uimitor de erudiție atîta vreme cît se află în aripa din muzeu a specialității lui, uită că două și cu două fac patru de îndată ce trece în altă odă; sau cellalt tip, descris tot de France, al profesorului unei limbi moarte pe care nimeni pe lume nu o mai cunoaște în afară de dînsul.

Toate neînțelegerile și împărțirile de păreri iscate de problema aceasta a competenței profesionale se datoresc greșitei concepții asupra însuși fenomenului specializării. Acei ce-l critică îl pricep sub forma lui cea proastă sub forma unei specializări-cunoștinți.

Sub forma cealaltă însă, a specializării-scop, dispăre prăpastia dintre specialist și omul enciclopedic informat. Specialitatea

și specializarea devin sinonime cu introducerea unui punct de vedere *unic* și *utilitar* dealungul cunoștințelor omenești diverse. Mărginit e acum nu bagajul de cunoștinți, ci doar punctul de privire care le coordonează. Și asemenea oameni nu ne mai fac impresia de papagali stupizi. În cazul cel mai rău, în cazul chiar de deformare profesională, ei apar cel mult ca niște maniaci interesanți, capabili să-și alimenteze mania cu fapte multe și variate, promițătoare de întâmplări fecunde.

Să încercăm, prin câteva exemple concrete, să arătăm cum, în diverse meserii, specialistul-atitudine tinde să prevaleze asupra specialistului-cunoștinți.

* * *

În exemplul dat mai sus, am putut-o constata pentru profesiunea de medic. Acolo este poate mai mult ca ori unde nevoie de o mobilizare generală și permanentă a tuturor cunoștințelor medicale și paramedicale. Numai astfel se poate pune o bună diagnoză. Medicul trebuie să fie și psiholog și naturalist pentru a putea fălmăci discursul totdeauna incoherent pe care îl ține orice bolnav.

Dar să trecem la alte meserii.

Iată aceia de avocat.

Există două specii de avocați: micul și marele avocat. Mă refer aici nu la cantitatea de bani câștigați sau de procese pledate, ci la calitatea lor. Numesc mic avocat acela care pledează, cum se zice, numai „în drept”. Și numesc mare-avocat acela care pledează mai ales „în fapt”. Iată ce vreau să spun.

Un proces se poate câștiga în două chipuri. O primă metodă este aceea a șicanelor și chițibușurilor procedurale. Este maniera întrebuițată de micul-avocat.

Cealaltă metodă se referă la faptele însăși ale „speței” juridice în chestiune. Aceste fapte sînt ceiace par la prima vedere, sau, analizate mai îndeaproape, capătă o înfățișare cu totul alta? Aceste fapte dovedesc anumite intenții, și anumite alte fapte, care, judecate la lumina unor împrejurări la care până atunci nici nu ne gândisem, ne apar radical deosebite de cum crezusem la început?

Așa dar, toată adevărata muncă, toată silința avocatului se exercită asupra „administrării probelor” adică asupra unei analize savante a faptelor, judecate mai adînc, după natura lor proprie.

Ori, faptele sînt fapte. Nu-s *juridice*. Sînt... morale, fizico-chimice, religioase, economice, școlare, artistice, industriale; etc., etc.. *Materia Dreptului* este nesfîrșit de variată. Legea reglementează toate domeniile naturii și ale vieții, toate tărîmurile asupra cărora se exercită activitatea, industria, și sensibilitatea noastră. Avocatul cel bun va trebui să le cunoască. Să le cunoască mai întăiu în ele înșile; să le cunoască specificitatea lor proprie, căci, în instanță el va trebui să le explice mai corect natura lor

adeverată, pentru a putea astfel să tragă anumite consecințe care să pună în joc fapte nouă capabile să sërvească interesele juridice ale procesului.

Marele-avocat va trebui deci să posede o adincă cunoștință materială a naturii specifice a faptelor care compun speța pledată. Această cunoaștere *extra-juridică* îi va permite să *dreagă* aparența faptelor, să descopere, pe calea analizei și a inducțiunilor, fapte nouă care să corecteze pe celelalte, făcîndu le să intre triumfător și ca dela sine în articolul de cod în care, la prima vedere, păreau a refuza să se lase încadrate.

Acesta e adevăratul mare avocat. El se găsește la mijloc între două exagerări: între proceduristul chițibușar și între ideologul constructor de gratuite teorii juridice. Adeseori acesta din urmă cîștigă stima unor magistrați epatați de o erudiție inutilă și sforăitoare.

Acei ce au frecventat puțin tribunalele cunosc ambele aceste categorii de falși avocați. Atît pe acei ce, bazați pe puțină cultură de filozofie a dreptului și de doctrină, bazați pe oarecare talent în debitul exterior, bazați însirșit pe obișnuitul analfabetism cultural al judecătorilor,—reuesc să smulgă o sentință favorabilă lor,— cît și pe toți acei cavaleri de industrie ai Dreptului, pe toți acei vînători de amînări și perimări cari de cele mai multe ori nu scot o vorbă asupra fondului procesului.

Adevăratul avocat se depărtează de amîndouă aceste tipuri deformatate. La el se realizează perfect toate condițiile specializării—scop. Va trebui să aibă o cultură generală enciclopedică. Dar fiecare iotă învățată, va fi luminată de un punct de vedere etern același: punctul de vedere juridic al unui proces posibil. Faptele din toate domeniile vor fi analizate subt unghiul de privire al valorii lor probative într'o eventuală speță de drept.

Este, într'un cuvînt, cea mai perfectă verificare a definiției pe care o dedeam specialistului-scop, opus specialistului-cunoștinți. Pe acesta din urmă îl cunoaștem prea bine. Este papagalul juridic, este avocățasușul cretin care întrebuintează mecanic zece-douăzeci de formule de bară cu tot atîta emfază cîtă lipsă de apropo. Ceilalți doi, chițibușarul de proceduri și făcătorul de teorii filozofice,—aceștia nu reprezintă o specializare profesională propriu zisă, ci un fenomen puțin deosebit. Ei sînt paraziții defectelor mentale ale magistraților. Fiîndcă există judecători care, din lene sau ingustime spirituală, rabdă ca un proces să fie tranșat pe simple considerații de formă, fără a face toate eforturile pentru a găsi un mijloc de a se ajunge la examinarea fondului; pentru că există magistrați care în viața lor n'au deschis o carte de literatură, știință ori filozofie, și care sînt epatabili de orice vagă teorie de drept mai mult sau mai puțin fluent debitată,—pentru aceste cauze, și nu pentru altele, există cele două specii de falși-avocați: proceduristul și doctrinarul, palavragiul și chițibușarul.

* * *

Să trecem la o altă profesiune, la aceia de diplomat.

Aci, chestiunea este mai delicată pentru simpla pricină că nu s'a precizat bine încă în ce constă la dreptul vorbind meseria această. Am căutat în toate (puținele la număr) tratate despre diplomație, am căutat zădarnic o definiție care să însemne ceva. Formule ca „reprezentant al Statului în străinătate“ sînt cel puțin vagi. Iar cînd se trece la analiza talentelor pe care un diplomat trebuie să le aibă, totul se reduce, în ultima analiză, la tact, șiretenie și informație. Daruri care—nu e greu de văzut—sînt cerute de absolut oricare meserie din lume. Cu singura deosebire, poate, că aici se admite ca uneori șiretenia să devină înșelătorie curată, în numele principiilor superioare de patriotism. Ori, este imposibil a priori ca excrocheria naționalistă să fie criteriul de definiție al unei profesii onorabile. Cu atît mai mult cu cît întodeauna a fost o reacțiune—și azi mai tare ca oricînd—împotriva genului acestuia tîlhăresc de diplomație.

Și atunci să ne mulțămim oare a vedea în diplomație o simplă copie a lui Musée Grévin, iar în diplomați „des Messieurs decoratifs et décorés, goûtant paisiblement la douce joie de se survivre?“ A ne mulțămii cu aceasta duce la concluzia directă a desființării corpului diplomatic. Iată de ce este nevoie de o analiză nouă a acestei profesii asupra căreia nici-o definiție valabilă nu pare a se fi fost dat.

Și, mai întăiu, o mică observație prejudicială. Ne referim, cînd vorbim de diplomație, la diplomații permanenți, nu la trimișii extraordinari însărcinați de a rezolva, într'un timp limitat, o chestiune determinată. Aceștia sînt simpli consilieri tehnici, avocați puși adhoc și care intră în definiția vre-uneia din celelalte profesii. Diplomatul este trimisul permanent al unei țări, care rămîne la postul său din străinătate pînă ce este rechemat. Pe acesta îl avem în vedere. În ce îi constă meseria și care-s calitățile pe care trebuie să i le cerem?

Meseria diplomatului este, mai presus de toate, crearea unei bune opinii a statului străin în favoarea statului reprezentat. Această bună opinie se credea că e realizabilă prin următoarea mică trișerie: exagerarea evenimentelor avantajoase și tănuirea situațiilor defavorabile. Este metoda vechei diplomații secrete. Inconvenientele ei sînt evidente. Astăzi nu se mai pot ascunde fapte istorice. Mijloacele de comunicație sînt prea dezvoltate pentru a se putea conta pe șansele unei lipse de informațiuni. Totul sfirșește prin a se afla. Și atunci cînd statul străin le descoperă singur nu poate să nu privească cu defavoare pe diplomatul care a crezut a putea mistifica guvernul tănuind anumite evenimente. Diplomatul, personal, va scădea în stima guvernului pe lîngă care este acreditat. Iar țara reprezentată de el va suferi repercusiunea acestei desconsiderări. Pe cînd dacă diplomatul va lua atitudinea exact

opusă. Dacă în loc de tănuitor va deveni informator. Dacă străduințele sale vor consta din a spune francamente întâmplările din țara lui, căutînd a le *explica*, a le arăta pricinile, a le căuta justificări și circumstanțe atenuante atunci cînd ele ar putea fi dezaprobat de statul străin în chestiune,—în toate aceste cazuri, purtarea leală și obiectivă a diplomatului îi va atrage și stimă personală, și indirect, stimă pentru țara lui.

Căci atragem atenția asupra unui punct esențial privitor la diplomatie. Această meserie pune în joc poate mai mult ca oricare alta, acea trăsătură de psihologie colectivă care constă din a judeca o întreagă situație după persoana individuală a omului care o explică. Orice sentiment privitor la el se repercutează instantaneu asupra colectivității în numele căreia vorbește. Este un fenomen cam analog cu acel al tribunului în politica internă.

Așa dar, două concluzii se desprind până acum din analiza noastră: 1. diplomatul trebuie să fie un informator franc, care, pus în dilema de a da o veste defavorabilă țării sale și a nu o da de loc riscînd ca vestea să fie aflată prin alte mijloace,—să aleagă todeauna prima soluție a alternativei; 2. și a doua concluzie: diplomatul trebuie, înainte chiar de a se gîndi să-și laude țara, să caute a-și atrage *personal* simpatia, stîmă și prietinia oamenilor importanți din statul unde reșade. Această considerație va atrage automat pe cealaltă, pe aceia în favoarea țării reprezentate.

Așa încît, din punctul de vedere profesional care ne interesează, problema se pune astfel: Care sînt oamenii mai apti de a cîștiga atenția și favoarea unei societăți absolut străine? Cineva debarcă într'un oraș unde nimeni nu-l cunoaște, cu obligația ca, în minimum de timp, să facă a se vorbi despre el, și a se vorbi numai în bine. Este aci o întreagă artă, psihologicește foarte definită și specială. Care-s oamenii mai apti la aceasta? O școală care să-i exercite pentru acest talent probabil că nu există. Totuși, din variile categorii de indivizi pe care îi cunoaștem, nu putem oare preciza care par mai făcuți pentru a izbîndi în această dificilă artă? Nu există persoane, printre concetățenii noștri care, prin faptele lor anterioare, să fi dovedit că *știu* a se face favorabil cunoscuți, că *știu* a capta atenția unei colectivități? Oare acei oameni care, înlăuntrul țării lor, au reușit, prin diverse mijloace, a se face stimați, a dobîndi renume și considerațiune, nu oferă ei, prin aceasta, garanții că vor fi în stare să repete cu succes aceiași întreprindere și în străinătate?

În definitiv, a te face cunoscut într'o țară străină este reeditarea unei operații identice. Atunci cînd *începem* o carieră oarecare nu facem altceva decît să cucerim o societate care ne ignorează. Societatea pe care vrem să o seducem este, pentru persoana noastră, tot atît de indiferentă și de străină ca și o țară propriu zis străină. Există, ce-i drept, raporturi de familie, relații sociale prelabile diverse. Dar în cazul diplomatului nu există oare, și acolo, un început de introducerc, prin simplul fapt că venim într'o calitate

oficială, cu tot prestigiul și facilitățile decurgînd din reprezentarea unei întregi națiuni?

Din punctul de vedere psihologic și profesional procesul e identic. Un individ are de cucerit atenția, stima și simpatia unei societăți absolut străine.

Și atunci, care sînt oamenii care prezintă dovezi pozitive de aptitudine profesională pentru cariera de diplomat? De bună samă numai aceia care au probat prealabil, în țara lor, că știu, din absolut necunoscuți, să devină favorabil cunoscuți. Societatea națională servește aici ca un material de experiență pentru selectarea profesională a diplomatului. Și recrutarea acestei specii de funcționari ar urma, în mod logic, să fie făcută nu din slujbașii unui minister de birocrați, ci din elita societății politice și intelectuale a unei țări. Aceia dintre oamenii politici care s'au distins printr'o activitate fie parlamentară, fie electorală, fie guvernamentală deosebită; aceia dintre învățați care s'au dovedit a-și putea impune darul lor cultural populației; acele personalități care, pe lîngă calități de ordin politic economic sau intelectual, au reușit să-și arate însușiri de ordin etic care, asociate cu celelalte, să-și atragă faimă în opinia publică a țării, — numai acești oameni prezintă probele obiective cerute pentru meseria de diplomat. Numai aceștia reprezintă o promisiune că vor reuși într'o societate exact tot atît de străină ca și aceia natală în care au debutat ca niște necunoscuți să cucerească în favoarea țării lor ceiace odinioară au știut a cîștiga în favoarea lor personală.

Firește,—va rămîne o problemă tehnică de psihologie profesională determinarea modalității unei asemenea selecții. Parlament, opinie publică, plebiscit, concurs, alegeri publice directe sau de al doilea grad, etc., etc.. Asupra procedurii de întrebuintat, nu vrem să ne pronunțăm. Un lucru însă rămîne sigur: este că printre toate mijloacele posibile, trebuie să se renunțe în tot cazul la unul: avansarea treptată la postul de ambasador a unor birocrați fără nici-o altă profesiune decît aceia de a nu avea nici-una. Cariera de diplomat trebuie exercitată de oameni care știu ce în-samnă o *carieră*, indiferent care (bineînțele, de preferință cea politică sau culturală). Cariera de diplomat nu poate fi încredințată însă în nici-un caz acelor cetățeni care—probabil printr'o glumă involuntară a Istoriei—se numesc astăzi „diplomați de carieră“.

Dar nu procesul sistemului recrutării ambasadorilor (căci personalul mărunț de legație se poate selecta, cu mici ameliorări, așa cum se face astăzi)—vrem noi să facem aici. Am fost nevoiți să ne întindem puțin asupra analizei meseriei de diplomat pentru simplul motiv că ideile în această chestiune nu sînt tocmai clarificate. Ceiace ne interesează pe noi, este doar problema specializării. Diplomația ni s'a părut un exemplu bun pentru a ilustra teoria expusă mai sus, a specializării-scop, opusă specializării-cunoștinți. Intr'adevăr, în cariera diplomatică se vede mai bine ca

ori-unde cum cunoștințele *generale* au mai multă importanță decît cele *speciale*, care se reduc doar la tehnica formală a tratatelor (tehnică ce se poate învăța într'o noapte) și la așa zisele bune-maniere (care nu se pot învăța niciodată pentru simplul motiv că bunele-maniere, ca să fie eficace în raporturile dintre oameni, trebuie să pornească dintr'o anumită concepție etică a vieții, nu din maimuțările și ritualuri ale unei eleganțe de carton, chestiunea bunelor-maniere fiind o chestiune de fond sufletească, nu de forme exterioare). În diplomație mai bine ca în orice altă profesiune se poate vedea cum cunoștințele *generale* întrec în număr pe cele *speciale*; și cum specializarea constă din scopul urmărit, dintr'o anumită atitudine sufletească unică mereu aceeași, dintr'o preocupare constantă și exclusivă, anume: căpătarea unui renume personal de om remarcabil, care renume să se repercuteze, prin mecanismul infailibil al psihologiei colective și al logicei afective, asupra țării întregi din care diplomatul face parte.

Mai există o meserie care cîștigă să fie explicată la lumina teoriei de mai sus. Este meseria de economist.

Un tratat de economie politică poate conține 100 de pagini precum poate cuprinde 500 de volume. Firește, orice lucru poate fi expus mai pe larg dacă intrăm în *amănunte*. Decît, particularitatea economiei politice este că poate fi expusă foarte pe larg *fără a intra în amănunte*. Și iată pentru ce.

Adjectivul *economic* nu reprezintă ceva material, ci un simplu punct de vedere, o atitudine curată sufletească. Un lucru devine un bun, o marfă capătă un interes economic atunci cînd *cineva* îl privește *în acest sens*. În felul acesta, orice lucru de pe acest pămînt poate deveni obiect de economie. A face inventarul obiectelor economice ar însemna să alcătuiți o listă cu care să umplem de volume o întregă bibliotecă. Operație anevoioasă, zădarnică, și—ceiace-i încă mai grav: imposibilă.

A fi economist nu înseamnă deci a avea cunoștinți de economie, ci a avea discernămint economic. A ști cum, cînd, întrucît și de ce un anumit fapt exterior începe să fie privit de noi ca un fapt economic. Economistul e acel individ care, plimbîndu-se printre evenimente de diverse naturi: morale, fizice, religioase, politice, juridice, artistice, etc., etc., păstrează un punct de vedere mereu același: punctul de vedere economic. La lumina lui interpretează el Universul; din faptele diverse, selectează pe cele economice; le apreciază gradul în care ele sînt economice; le cercetează raporturile lor cu fapte de altă natură, și caută a descoperi legile care guvernează toate aceste fenomene.

Aceasta e deosebirea între adevăratul economist și falsul economist. Discreditul care a lovit și lovește încă această speță de intelectuali este meritat, căci cea mai mare parte din ei se măr-

ginesc a învăța prosteste câteva cifre și noțiuni, fără a se preocupa de adevăratul aspect al carierii de economist. Într'un cuvînt, economistul este în genere astăzi (și în România în deosebi) un personaj eminentemente incapabil pentru că, competența lui tehnică ascultă de principiul specializării-cunoștinți în loc de a fi călăuzită de principiul celălalt, al specializării-scop.

* * *

Termin, cu acest exemplu, prezentul eseu care nu are altă pretențiune decît de a indica, în grava problemă a specializărilor profesionale, care este drumul pe care cercetările cu adevărat roditoare trebuie să-l apuce.

D. I. Suchianu

Jimmy, Jack, Sam și Harry

Nu știam de ce în odaia de alături e atîta tăcere. Am vîrît capul pe ușă, și am înțeles : patru Englezi erau înăuntru...

Sînt multe tăceri pe lume. E tăcerea unui calendar desfoiat, a doi amanți care nu se mai iubesc, tăcerea unei umbrele, a cerului, a unui ceas cu cuc, a pietrei și insectelor.

Tăcerea engleză e mama tuturor acestora. O zicătoare nordică spune : e deajuns doi ca să se certe. — E deajuns doi Englezi ca să tacă, putem spune noi. Vă puteți închipui cum pot tăcea patru Englezi !

Tăcerea engleză e, într'adevăr, un element. E electricitatea încordată în sîrmă, e lumina împietrită în cremene, e focul primordial amenințînd civilizațiile ce aveau să vină din încăperea simplă și cum se cade a unei plute anonime.

De data aceasta cataclismul amenința din vîrful a patru uriași pantofi de tennis, manevrați de patru picioare care, încălcate pe părechile lor respective tăiau spațiul odăii cu spiralele și volutele unei ciudate conversații mute. Fumul pipelor intervenea : îmbrățișa cu un colac o idee ; accentua îngroșînd aserția pantofului din dreapta ; cu un nourăș făcea cam nebuloasă părerea tocului preopinent și, însuflețit de mireasma ceștilor de ceai, urca în tavan seninătatea unui dialog platonice.

De afară răspundeau scăpărările rachetei, răbufnelile mingii sau trepidațiile celorlalți pantofi alergînd pe pajiștea tunsă a che-narului de tennis ca niște porumbei scăpați din casa stil Tudor, cu trei fațade roșcovane în triunghiul ce făceau din ea trei mari cotețe alipite

Pe semne aceasta era legătura dintre cei dinăuntru și cei din afară, deopotrivă reduși la locvacitatea călcăiului... Acesta lua aripi, se ridica și cădea, tăia aerul și zigzaga în lumina după-amiezei, pentruca multiform și universal, să ia cu timpul, pe acest decor de fermă engleză sprijinit din coastă de umbra unei bise-

rici normane, înfățișarea unui joc de columbe gureșe dresate la o curte plantagenetă. Ele se făceau că scapă mingea, și atunci, ca un șoim, racheta se abătea să o înhațe sau să o sperie în tufișurile de măcieș sau vîsc împrejmuitoare.

— *Good shot!*—bună lovitură! se auzea la răstîmpuri, din partea unuia din cei patru pantofi dinăuntru... Alteori pîntoful—după gradul lui de entuziasm spunea: bravo! bravissimo! Sau: rău jucat! Prost! Sau, dacă era discuție în privința unei lovituri: Aș! Nu-i așa! Mofturi!

Odată mingea atinsă ușor din apropierea plasei a fluturat numai coarda și a căzut de cealaltă parte ca o pitulice moartă, fără ca adversarul să fi avut, oricît a alergat, vreme să o salveze. —*Unfair!*—neleal! a replicat atunci numaidecît un pantof, cu asentimentul scuturat al măsuții de ceai. Altădată mingea, lovind plasa de două ori „a pierdut serviciul“, ceiace a făcut pe un altul să dea cu toată forța în vecin, în înțeles de: *double fault!*—dublă greșală! Iar cînd o rachetă, lovind delîngă plasă mingea, s'a întors cu o iuțea fulgerătoare ca s'o trimeată înapoi, prin spate, adversarului care abia i-o trecuse prin față pieziș, cite patru preopinienții izbucniră într'un duel frenetic de mute exclamări și accese de bucurie gata să afecteze lampa, un gheridon, alt gheridon, cum și mai toate prăjiturile de pe bufet. Dacă nu erau pantofi, cu siguranță, ar fi leșinat ori murit!

Capul meu vîrît pe ușă, atîrna la astfel de moment ca o muștră de bufon deasupra jocului de pasiență a patru lorzi nebuni într'un manoar gotic.

— Intr'atît liniștea denaturează viața dîndu-i ceva de pasiție și anecdotă, profilînd gestul actual pe penumbra trecutului și făcînd din banalul zilei ceva ca un rit al vremilor.

De fapt cei patru lorzi erau patru elevi la ferma soților Douglas, dintr'un colț de Kent cu veri molcome și aromitoare.

Casa, veche, din birne groase, răcoroasă ca un mit, reculeasă ca un sîn de vioară, păstra pe căminul din salon genealogia regilor britanici, puști pe păreși și o bibliotecă franceză pentru doamna care avea dinți rari și cetea pe Victor Hugo. Scoțianul, înalt, spătos, cu nas corojat și albă dantură prognată năvălind ca o reclamă luminoasă la fiecare deschidere a gurii, era o pasăre de pradă îmblînzită de Biblie, surîsul femeesc al ochilor albaștri și pămătuful roșcovan răvășit pe frunte, care nu lua deloc în serios restul făpturii și punea cu nesinchiseală o scăfîrlie de Poil de Carotte pe un trup de pirat scandinav.

Jimmy era înalt, uscat și avea dinți de epure; Jack era mijlociu, cu un frumos chip regulat și un tată desenator la un ziar din Londra; Sam era bolnăvicios parcă, iar Harry era al șaptelea elev fermier pe care îl însura doamna Douglas cu o fată din parohie.

Parohia se compunea dintr'un preot care venea la tennis în fiecare zi cu bicicleta și-l juca perfect cu mîna sîngă, pe cea

dreaptă perzînd-o în războiu; o domnișoară cu mustăți îndrăgostită de istoria Revoluției Franceze; soția parohului, o doamnă cu perucă și „acustică ardentă”—aparat însă luat cu un număr mai mare, așa că surda vorbea prea încet și ne făcea pe noi surzi, că n'o auzim; reverendul pensionar Frederic Morris, anchilozat de viață sedentară și cetit; un Oxford-man, beteag de un picior de pe urma unui match de universitate și trăind la moșia nevastei; alte două domnișoare și alți fermieri și elevi fermieri la fel.

În tăcerea cîmpului cuibărit de viezuri și șerpi, aceste ferme coborau ca niște cutii de rezonanță ale cerului. Lumea lor, o singură familie patriarhală, întilnindu-se la reuniuni de binefacere și păcătuind cel mult cu tennis-ul împotriva Domnului.

Cînd biserica normană, mătușică îmbrobodită în vreme, bodogănea cerul dimineața, un gang răsuna dealungul casei și dacă întîrziam un minut dela breakfast, aveam să-i găsec pe toți, cu frunțile plecate ascultînd rugăciunea din fruntea mesei.

Era nu o familie engleză; era o familie nouă de Samariteni, pornind în zori pe ogoarele lui Dumnezeu pe care ochii inchiși vedeau puțuri la care adastă drumeții și poposesc paserile cerului,—atîta virginitate dospea în acest colț de Anglie medievală.

În liniștea văzduhului auzeam sburînd, ereții și făcîndu-și cuibul iepurii de casă sau broaștele țestoase scărpinîndu-și spinarea pe marginea iezerului.

Doamna Douglas mi le arăta, ursuze, grele, geologice. Apoi mă ducea în grădină. Imi culegea floarea națională a Irlandei, Scoției, Angliei.

Legumele ne opreau cu vre-o pătlăgică roșie care face ca și Shakespeare, gloria Imperiului Britanic.

Dar ograda cu cocoșii și găinile multicolore, bibilicele delicate ca niște fete de pension, curcanii corsetați și congestionați ca niște episcopi loviți de apoplexie, gîștele și călifarii în veșnică panică, iar mai în fund, porcii gentilomi, jucîndu-și cărnuri roze și grohăind o veche indiferență la adresa lumii.

Doamna Douglas era erarha acestui sobor aproape religios în cumînțenia lui și făcînd astfel un fel de trăsură de unire între pămînt și cele de pe sus. Cu gesturi matinale dînsa îl blagoslovea și cumineca, precum îl adormea cu șoapte de vecernii. Cunoștea numele, meritele și apucăturile fiecărei arătenii ori dihanii. Și nu le spunea la ureche, cum stam aplecați deasupra cotețului, sau cuibului, sau eslei care adăpostea mut ființa în chestie. Imi arăta cu un deget rușinat dar admirativ pe scroafa cea mai matrimonială, ca și pe cocoșul cel mai erotic; mîngîia după urechi aristocrate porcii negri ca niște malaci și imi inventaria pasionat încrucișările savante care au atras asupra vacii de subt șopronul special petele bragagii de pe omoplat și gușe. Apoi se perdea în sumedenia de concursuri la care „domnul Douglas”—cum îl numea, dînsa totdeauna—a participat subt formă de bou, juncan, mînz,

sau biblică,—premiile ciștigate, medaliile și bătăile pe umăr din partea ministrului de agricultură sau prințului Galilor.

Lîna generoasă a berbecilor Douglas era blazonul familiei ca și al districtului acestuia de fermieri, cu viața și ambiția spînzurată de glezna unui armăsar sau creasta singerie a cocoșilor. Un fulg negru în puful alb al unei curci era o infirmitate în tradiție, un blestem de Orestiadă; o alarmă pe întreg cuprinsul era piciorul bandajat al unei puici. Ah, găinile astea; grozavă rasă, trudnică prăsilă! Cîtă pază, cîtă pricepere, cîtă știință și cîtă moșire ca să obții flamandele cu coada'n evantai, valonele a căror fastidioasă rasă nu admite decît albul și negrul, cîtă strategie și detectivă sîrguință ca să combați cu anii cele trei steme cenușii care din cine știe ce defect de vitalină sau exces de apă, sau păcate ale culcușului, sau cine știe ce intruzii de cocoși plebei, au apărut pe decolteul unei moțate spaniole.

Să te joci astfel cu materia, să-i anticipezi frumusețile, să-i calculezi surprinderile, să-i abați dezastrele, nu-i o fărîmă de creație, o complicitate cu Dumnezeu?

Ferma Douglas, o conviețuire de om și pasăre, cu împărțiri de gropi și bucurii dealungul unei întregi scări zoologice; cu vremea împărțită de dangătul de clopot; cu agape la care în semnul crucii părintele confreriei tăia din capul mesei cu cuțitul lung de măcelărie hălciile de roastbeef ce făceau apoi înconjurul; cu fircoale de viezuri, iepuri de casă și broaște țestoase tinjind pe afară ca niște jivine neconvertite încă la creștinism; cu văduri măsurate de zburătoare și țărnuțuri numai de vuetul tree-rătoarelor și tractoarelor amenințătoare cu civilizație sau de petecile de hîrtie cu care Duminică aeroplanelle vesteau victoria vreunui Dempsey asupra lui Carpentier,—era o comunitate evanghelică desprinsă direct din evuri călugărești și adaptată prin tennis la vremile moderne. Racheta era într'adevăr singurul exercițiu ateu, unica profanare a acestei lumi apostolice.

Cînd cei patru fii samariteni, asudați și umiliți întru Domnul, veneau dela clăile cu fin sau plugurile cu abur și peste zece minute reapăreau la tennis cu fața proaspătă, cu părul lins, rași și parfumați în flanelele imaculate, credeai că vezi patru fii de lorzi coborînd dela lecția de guvernămînt a percepteurului.

— Dar mai era o profanare: barba mea!

Și am observat-o mai ales de data aceasta cînd virîndu-mi capul pe ușa, Jimmy, Jack, Sam și Harry își părăsiră brusc metafizica picioarelor și sărînd din fotolii izbucniră în cor:—Valahul! S'a ras Valahul, s'a ras Valahul!

Barba mea, mai scurtă sau deasă după lungimea capitolelor din *Ancren Rule* sau *Poema Morale*, fusese, e drept, tot timpul, din hamacul în care îmi preparam examenele, o invazie de ortodoxie în această comunitate de călugări cucernici, da, abstinenți, asceți—dar rași!

După un script din ajun fața mea odihnită de somnul după

amiazei, lucea fragedă de subț vrea unei lame recente care nu mă necăjise decît cu gîndul că, uzată, nu știam unde s'o arunc. O aduceam deci în palmă, ca pe o tîpsie, celor patru Englezi care obțineau astfel toate probele pentru a saluta în mine un om curat.

— Vedeți, deși nu Englez, și deși în examene, eu m'aș rade mai des; dar dificultatea e că odată lama întrebuițată, n'ai unde s'o asvîrli. Un defect de civilizație!...

— E drept!

— Și eu m'am lovit de problema asta!

— Ceva trebuie făcut în direcția asta! murmură Englezii rînd pe rînd.

Și ca să iasă din încurcătură, al patrulea îmi desface ultimul număr din „Daily Minor“ care da, ca o mare raritate fotografia unei doice romînce neștiutoare de carte.

— A, bun, la noi—răspund eu—cartea nu e în grațiile de care se bucură în restul lumii. În Filipine pe ultimul papuas ai să-l vezi cu un Aristot sau cel puțin Anatole France, negreșit în englește, în mînă.

Noi însă sîntem un popor de credincioși. Ne temem de arborele cunoștinței. Cartea e o vizită a necuratului, un manifest al lui Lucifer. Tipografil, editorii, mor cu toții de foame, suspectați și ostracizați ca un fel de peșitori ai acestuia. Cel mult dacă avem două, trei cărți bisericose, pe care pentru mai multă garanție Dumnezeu ni le trimete direct din cer, subț formă de bolizi, sau legate cu sfoară de vre-o petricică. Vezi: Epistola Maicii Domnului, Alexandria, Arghîr și Elena, Piram și Tisbe, Teoria Poeziei...

— Și tot Dumnezeu vă fixează și orele de ras?

— Desigur. Ba încă și dreptul la ras. În Romînia rasul e un apanaj de clasă. Sînt astfel două clase: boerii, care se rad odată pe lună și țărani, care se rad odată pe an. De curînd, subț imperiul Revoluției franceze, s'a format o a treia clasă burgheză, care caută un termen mijlociu.

— Și ce fac bărbierii?

— Bărbierii cîntă la gitară.

Se strîng în bande, invoacă luna, și cu frezuri extravagante pe frunte, fac serenade din care fiecare e o reclamă și o aducere aminte că trebuie să te razi. Poporul fiind muzical se convertește. Fiecare își alege o zi pe an, ziua sfîntă a bărbieritului. Zi care se înregistrează la oficii speciale ce emit cărți de identitate ca și biurourile de populație. Odată înregistrată, ziua devine intangibilă. Agenți secreți urmăresc și comisii, ca și cele pentru facerea recensămîntului sau calificarea profesorilor universitari, examinează ne-conținut ținerea zilelor. Numai boala, nașterea, botezul sau alegerile pot justifica intervertiri de date. Alte comisii controlează condicele și actele și judecă contravențiile, pentru ca la rîndul lor să fie controlate de altele și acestea de altele.

Timpul de bărbierit fiind luat mai mult de judecăți și controluri, bărbierii devin cu vremea trubaduri, aciuși pe lîngă seniorii

care au în arendă venitul comisiunilor și trăind mai mult din punerea la cale a rendez-vous-urilor tinerești cum și din vinderea fotografiilor reprezentând diferite capete încoronate ale Europei: Leopold al Belgiei, Țarul Rusiei, Președintele Loubet, sau moartea reginei Draga, a Desdemonei și așa mai departe.

— Și lumea se rade?

— La ce bun? Odată ce comisiunile merg de minune, și fiecare își are data lui în regulă! Numai cu țărani e mai greu. Ei nu prea știind carte, și fiind supertițioși se țin de ea ca de post. Țăranul preferă să moară decît să-și piardă ziua lui de ras. Zice că vine dela Dumnezeu. De aceia și-o fixează chiar de regulă în ajunul Crăciunului, să primească pe pruncul sfînt, schimbat la față. Să te ferească Dumnezeu să-i iei ziua! Nu știți cazul lui Fană Tomoioagă?

— ???!??...

— Lui Fană Tomoioagă biet oltean vînzător de prune, iată că-i vine rîndul să se radă de Crăciun. Pornește la oraș, căci frizeriile la noi sînt instituții urbane, încă din capul săptămîinii, ca să fie sigur că Sîmbătă de Moș-Ajun + Crăciunul căzînd Duminică— va fi ras. Până la oraș, o sută de kilometri, tîind sate cu oeri, prietini și cunoscuți. Tocmai bine se va opri pela ei. Ba chiar se va opri mai multcel. Căci de ce nu și-ar încărca cu pere uscate coviltirul, să desfacă pe drum? Degeaba era oltean? Zis și făcut. Și n'apucă Fană să între în primul sat, că lumea dă buzna. Marși cătră seară carul era deșert. De ce n'ar da o fugă acasă să-l încarce din nou? Miercuri dimineața Fană, care umblase toată noaptea, sosea cu carul nou încărcat la al treilea sat. Dar cînd să dea pe șosea, îi iese înainte în fuga mare, Trăienică dela Moară, alb la față și pe haine, de spaimă și de faină.

— Nene Fană, scapă-mă! Scapă-mă, nene Fană!

— Ce-i cu tine măi?

— Mare belea! M'a pus dracu și-am pus rămășag cu Niță, Stan și Chelea, ca să tragem la sorți și ăl pă care o cădea sorții să să ducă la miezu nopții în cimitir la piatra dă pă mormîntu lu Zapa, Grecu, d'a luat-o necuratu și-a dus-o mai încolo, în mar'ne. Că ci-că ghiavolu i-a fost năcaz că Grecu a fost cu frica lui Dumnezeu, și-a înzestrat fete, și-a făcut biserică în sat și numa daniile. Și ca să-și bată joc dă el și să arate că tot el îi mai tare, ci-că-i-a luat într'o noapte piatra dă pă groapă și-a aruncat-o'n mar'ne, dă l-a lăsat mai mare rușinea dăzvelit, cum ai trage plapoma dup'o femee'n pat. Și-a pus spiriduși d'ai lui s'o păzească și d'ai piatra să lasă, așa dă grea că nimeni n'o poate urni. Ci numai ăl d'are coraj să vie la miezu nopții și să atingă cu deștu piatra și așa să sperie pă draci, numa ăla va ușura piatra că oricine va fi în stare s'o aducă la loc. Iar ca dovadă c'a fost el, să-și sape cu ciacîia ori dalta numele în piatră și așa să rămie pă veci legat și el dă numele lu Zapa, ăl cu daniile.

— Ei și?

— Păi sorții a căzut pă mine, nene Fană!!—clănțănește din dinți și tremură Trăenică.

— Păi ești tu în stare să faci asta, măi Trăenică?

— Păi d'aia cînd am auzit că vii, am dat fuga să te rog să te duci 'mneata în locu meu, că cine o să te cunoască 'n beznă și 'mneatale numai dă draci nu ți-a fi frică!

Fană Tomoioagă se uită la băiatul care tremura de pe acum.

— Păi eu trebuie să mă duc la oraș să mă rad, măi.

— Ai 'mneata vreme! Până Sîmbătă omori și pă draci, dacă vrei.

Fană Tomoioagă își măsura din ochi nepotul care clănțănea înainte. Știa că fricos ca el cam greu să găsești pe lume. Nu-i zicea tot satul în loc de Trăenică, Tremurică dela Moară?

— Scapă-mă, nene Fană, implorau ochii înghețați ai nepotului.

— Păi să 'mă duc Trăenică, să mă duc.

— Hai acum acasă, să tragem caru, și să schimbăm hainele.

Fană urmează pe flăcău, își trage carul la el în bătătură și schimbă hainele în șopron, unde ou țigări și znoave aștepta furizat miezul nopții.

La vremea hotărîtă își ia în mînă măciuca, își pleoștește căciula pe frunte și pomește la cimitir.

Se apropie de lespede în viriul picioarelor șuerînd în sine; dar care-i este mirarea cînd în loc de diavoli, vede ieșind din d'un tufiș cei trei prietini ai lui Trăenică, negri la față ca niște draci și făcîndu-și semne care cum să-l sperie mai bine. Coșcar mare, Fană înțelege că e la mijloc o pozna. Intoarce capul și o ia sfios în jurul lespedei, păr'că temîndu-se să o atingă și căutînd în toate părțile de frică. Voinicii îi sar în spate, cu țipete și chi-hotiri care mai de care mai ciudate.

— Ptiu drace! Ucigă-l toaca!—strigă, făcînd pe speriatul Fană, și pe motiv că se apără înșfacă bine măciuca și trage dracilor închipuiți o ciomăgeală că o iau la fugă mîncînd pămîntul!

Apoi rîzînd ciapcîn, se așează pe lespede, și în tihnă, la lumina stelelor sapă cu dalta și ciocanul numele nepotului în piatră.

A doua zi mare chef și zaiafet în tot satul că un fiu al lui s'a găsit în stare să taie cu numele lui farmecele care legau de pămînt piatra blestemată. La masă e poftit și unchiul năzdrăvanului flăcău. Dar până la praznic, primarul satului poruncește celor trei voinici să ridice piatra și în mare alai, în frunte cu popa care blagoslovea și înălța imn de slavă, tot satul, care mai de care dînd o mînă de ajutor, duce la mormîntul lui Zapa și așează la loc piatra descîntată.

Slujba împlinită, popa mai face odată semnul crucii și vrînd să dea o ultimă binecuvîntare se apleacă să cetească numele săpat în lespede.

Dar popa se oprește deodată. Face ochii mari, și nu-i vine

să creadă. În loc de Trăenică dela Moară, pe lespede sta scris răspicat: Tremurică dela Moară.

Un hohot de râs izbucnește din pieptul părintelui.

Alți ochi se apleacă pe inscripție, alte hohote izbucnesc și câteva minute îndrăcitul nume flutură pe toate buzele. Trăenică din față unde sta mîndru și gătit, se furișează mic cît un purice printre privirile și chihotele mulțimii. Între timp cei trei flăcăi cu pricina și-aduc aminte că brațul care-i ciomăgise era cam greu și văd fără să vrea căciula pleoștită pe fruntea lui Fană. El îi bătuse așa de sănătos; el avusese curajul să vină noaptea în cimitir; și fie din greșală, fie din glumă, scrisese greșit—ori poate mai nimerit ca totdeauna!—numele nepotului fricos!... Flăcăii se luminau.

Ponosul grămădit pe capul lui Trăenică, era cinste și slavă pentru Fană Tomoioagă. El scăpase satul de draci și de ocară și pusese din nou în drepturi pe Zapa, filantropul.

Praznicul trebuia dat în cinstea lui. Un praznic cu prune, pentru vînzătorul de prune. Și toate mîncările cuvioase ale ortodoxului fruct, dela pruna de post cu orez, la pruna cu carne, și de aici la compotul și zeama de prune, înfruptă un sat întreg la cea mai lungă masă cunoscută în partea locului.

Numai Trăenică săracul lipsea. Fană începea să aibe remușcări. Dar vremea înainta. Deodată își aduce aminte de barbă. Patru zile trecuse și el era aproape tot de unde plecase. Fană își cere ertare dela comeseși, arată motivele grabei și în urale e dus la casa lui Trăenică unde-l așteptau boii și carul cu prune.

Boii erau acolo, dar prunele, ie-le de unde nu-s! Acuma-și aduce aminte Fană că prunele din care mîncase tare aduceau cu ale lui!—Adică! ?...

Cînd popa îl îmbrățișează de plecare și-i mulțumește în numele satului, parcă-l ricie ceva pe inimă.

Să-l întrebe?.. Cum, cine le-a pus la bătae carul cu prune?..

— Așadară să trăești fiule. Domnul cu tine.

— Sărumîna, taică!

— Și mai mulțumim pentru prune...

— ??

— Tare au fost bune. Trăenică avea dreptate. Așa frumos dar mai poftescă să aibe și alte sate! O să te trecem alături de Zapa,—păi nu merită?

Fană holbează ochii, și pricepe tot. Trăenică se plătise.

— Adică n'o să ajung eu să-mi vînd odată carul cu prune?

Azi e Vineri. Până seara îs înapoi aici. Mîne să tot ajung la oraș.

Și Fană, dă ghiez boilor și o ia înapoi în uralele satului.

Vremea era bună, Un vînt mai mult dulce, ciupea cu cîte o adiere aerul. Fană rămînea pe gînduri.

— Nu se strică ea vremea până mîne! Hii, boală!

Până 'n napoi acasă, boii merg ca'n palmă.

La întoarcere însă trei stropi cad pe nasul lui Fană.

— Drace! Ori e dela boi?

Peste două ceasuri o ploae mărunță și rece scutura cerul. Apoi, spre seară alta tot mai rece. Cătră noapte se pune pe lapoviță, în lege. Boii, cu car cu tot alunecau înainte și 'napoi.

— De-aș apuca barem să mînece noaptea la hanul din Pleoștești!

Era ultimul sat până la oraș.

Pela două noaptea Fană era acolo. Desjugă, intră în han, trage cîteva dușci, și o ciorbă caldă și se culcă buștean ca să pornească 'n zori.

— Na, că nici n'am urnit-o și s'au și pus troenile, își scuipe 'n barbă Fană cu necaz, a doua zi cînd din pat se zgîște pe fereastră ca să vadă cum e vremea.

Cît ai bate din palme era din nou la drum. Un drum alb, în cîmpul alb, subt cerul alb. De atîta alb vedeai negru. Ciori croncăneau pe deasupra.

— N'am murit încă, n'am murit încă!—îngînă Fană ca să-și mai dea curaj.

Și pleasc!, o palmă de viscol în obraz.

Palma venea parcă din capătul unui braț uriaș care pieziș reteza din spate carul cu boi și Fană cu tot.

Apoi se urca uriaș ca o aripă la cer și luînd cu ea tot frigul de acolo se întorcea și șifocua cu o șoaptă de aiurea exact atît din urechea lui Fană cît îi trebuia ca să-și blesteme viața. Văzduhul răspundea îndată cu o răbufneală de crivăț care venea ca dintr'un gitlej de vulcan nevăzut și aceasta era deajuns ca tot cîmpul să dea alarma. Vuete, sirene, geamanduri, țignale și șuerături, ridicau tot pustiul într-o mare cu stropi și spumă prea multă ca să înnece pe drumet. Numai scuipatul ei îl plesnea în față, îi mulgea nasul și sprincenele și-l înfășura în cearșafuri de răcoare, din care fiecare cută era un fior, fiecare strînsoare un cuțit.

O clipă furia contenea și pe Fană cădea praf de omăt spulberat ca și cum haite de lupi întorși cu spatele, rîcîiau cu picioarele dinapoi și-i aruncau în ochi zăpadă.

— Și diseară-i moș-Ajunul!—mormăia Fană mai dînd un bold juganilor și strîngîndu-și măciuca la sîn.

Ce diseară, că din sate apropiate veneau frînturi de colinde. Suflete mici încercînd să se ridice, parcă, și căzînd din nou în afunduri de îngheț. Cite-o luminiță, vre-un opaiș, se clătina departe ca dintr'un vîrf de catarg naufragiat. Și marea care abia sfîrșise cu o lume; începea din nou cu alta, și același asalt, aceleași vuete și sirene prefăcute în șerpi și plesnindu-și șalele argintii, bătîndu-se cap în cap, șuerînd din mii de limbi și scuturîndu-și toate zalele de solzi, umpleau de forfoteală văzduhul.

— Nu, trebuie să mă rad!, se împietrea în el Fană, punîndu-și barba'n piept, printr'un gest foarte nimerit de hotărîre și sfidare.

Și așa între cer și pământ, cu carul cu boi, pe iarna răzvrătită cu toate poftetele iadului, înainta în noapte o voință, o idee, — poate o superstiție.

Ați mers vreodată dormind pe drum, visînd, sforînd, crezîndu-vă într'un pat încremenit pe picioare, într'o casă de veacuri înfiptă în pământ, nespus de fericit că-ți simți culcate membrele, mijlocul, spinarea, că te odihnești, că stai?...

Fană aștea sub binefacerile înghețului. Cearsăfurile care îl infofolise rînd pe rînd cu suprafețe de omăt se desfășurau acum din el în toropeli de soare tăiat felii și pavîndu-i tot pământul sub picioare. Un abur aromitor fișnea din crăpăturile pavajului ca din cuptoare duduitoare de pîni și cozonaci; îi flutura cu urechi de iepure de casă vârful picioarelor; îi catifela genunchii ce se dospeau de sub scorojeala degerului ca niște cartofi pe foc; și gîdilîndu-i pîntecul, i se furișa până sub bărbie, până sub nasul al cărui muc pica acum dintr'o luminare veritabilă așezată la propriu-i căpătăiu.

— Ce înseamnă adică lumînarea asta? Să fi murit?

Fană se întrebă în vis și singur răspundea negativ, căci altfel cum putea el să-și explice aburul care tot mai mult îl năvălea, îi lua în brațe soldurile, îl sărîta în spate, îi puneă perne sub umeri iar de subsuori plute de înot pe o mare de miresme și adieri, în vreme ce sub nări îi treceau cozonacii și pînile proaspăt eșite din cuptoarele de dedesupt?...

Dar iată că aburii se strîngeau, se încolceau, urcau turme de berbeci la cer, pe spinarea cărora, ca pe niște nori, îngeri călătoreau cu trompete și aripi săltărețe.

Îngerii coborau încet și în două șiruri drepte, se așezau de-o parte și de alta, la căpătăiul lui Fană.

Aripele lor apoi parecă se dedeau jos de pe umeri și căzute pe brațe rămîneau acolo sub forme de șervete albe, în vreme ce trompetele puneau în mina dreaptă simple ulcele cu apă caldă, de bărbierit.

— Drace, îngeri-bărbieri!—tresărea Fană din încheeturi moi ca niște pansele.

Și avea dreptate. Omul vedea bine. Numai cît te uitala la cele două legiuni de creste uniforme, la frizurile care se strînsese din plete și urcase în ornamente egale de candoare, pe frunțile nemișcate, jurai că îngerii sînt ucenicii lui Figaro, cu gurițe arcuite, blonzi, guralivi și serviabili.

Dar iată că din capătul celalalt al plutonului, vecin cu cerul de pe trepte de marmură, pășește un moșneag. E sfîntul Petre în carne și oase!

— Tot îngeri sînt care va să zică!—își spune nu fără desamăgire Fană Tomoiagă.

Dezamăgire, însă, de scurtă durată.

Căci nu înaintează Sfîntul Petre cîțiva pași și barba i se bifurcă, pletele i se dau la o parte într'o freză impunătoare, în

țimp ce cheia raiului se lungește într'un briciu,—mai mare dragul!

Personajul astfel metamorfozat se apropie de Fană, îi ridică bărbia cu două degete elegant întinse, îi plimbă volubil pe barbă arătătorul, apoi, dintr'o cuvătă întinsă de unul din îngeri, îi aruncă pe față cocoloșul de spumă al unui pământuf venerabil.

Clăbucii sfirîie ca un șerbet în facere pe fața întinsă de o voluptate nevisată—ori poate numai visată!

Fiecare păr se dilată să primească infuzia cu gîdilări ștregare de mici picioare de insecte. Cîteodată vreun picioruș se întrece și gîdilatul lui devine adevărat ciupit!

— Nu cumva-i un purice!, se întreba Fană trăgînd o otheadă rușinată Sfîntului Petre.

Intre timp spuma a înecat toată fața. Fană se simte cufundat într'un maldăr de foi de trandafiri albi. Nasul respiră o primăvară de mirezme. Frăgezimea lor îi imbibă și catifelează pomeții. Pe speteaza scaunului răsturnat, cu un cer în ochi, capul hirsut al lui Fană devine chipul proaspăt de acum douăzeci de ani al copilului ce nu trecuse încă prin sîrma ghimpată a perilor.

Fană o simte lămurit, mai ales cînd briciul dintr'un hîrșit de spinare, retează clăbucii, pentru ca tîișul fin să înceapă un cîripit de pasere măiastră prin tufișul bărbiei. Paserea coboară, urcă, sare de ici și colo și fiecare zbughit al ei ia o povară de pe fața fericitului pacient. Pomeții, ciocul, făleile, scofilcirile obrajilor se volatilizează, se despărț, parcă aeriene de un chip de altă dată și în același zbor vertiginos se reunesc apoi într'un chip nou, prezent și imaterial din care fiecare cută, fiecare por e o virtute.

Cu o reverență sacerdotală, dar stringîndu-și nu mai puțin lucrurile în mîna sîngă, sfîntul se retrage pentruca o minunată manevră să înceapă în jurul lui Fană. Dintr'o parte și alta a plutonului, rînd pe rînd, fiecare inger își urmează patronul, neuitînd însă să aplice, înainte de a face la stînga ori la dreapta ca'ntr'un marș milităresc, pe fața lui Fană, cîte un șervet cald de toți a-burii ce înnotau împrejur.

Șervetele se multiplică, nu mai conținesc, cad parcă din toate părțile. Un vîrtej, un viscol de palme calde! Ca prin făcut, în răvășeala sborului, ele smulg cu ele cu tot, zdrențele de pe trupul clientului, și un nou vîrtej de cearșafuri calde începe afurisit. Ele plescăe din colțuri, flutură, clipotesc cînd se aplică, vîjîie cînd își iau avînt și fac din pielea lui Fană ceva din care și Maica Precista și-ar fi făcut mînușe.

Vuetele se amestecă apoi cu șuerături, troznete și clempăneli, vîrtejul se întefește, și o orgie vertiginooasă pornește, un paroxism de viteze, la care iau parte brice, cuvete, pământufuri, șervete, stropitori și cearșafuri, toate întretăindu-se în aer, sclipind și fulgerînd, multiplicîndu-se la infinit, și umplînd văzduhul de un dans nebunesc, al cărui centru-motor și a cărui conștiință unică—Fană—se economisea suprem într'o universală senzație de alb și cald.

Ras, pudrat, parfumat, Fană Tomoiagă intra astfel în eternitate.

Cînd Fană se trezea a doua zi, același cîmp imaculat, de-jur împrejur. Nu înaintase adică deloc? Șezuse toată noaptea înțepenit în vis și zăpadă? Numai o geană neagră în față arată orarul pe aproape. Iar carul, ca un plafon luminat de o lampă electrică ascunsă, dovedea că trebuie să fie pela ora prînzului. Foamea o confirma, începînd o zarvă nemaipomenită în Fană.

Călătorul, ca printr'o reacție, își alungă mintea dela chinul care începea; și salvator, tot visul din ajun îi reappare odihnitor ca o oază. Fană a visat cel puțin!... Lumina și căldura privind parecă din nou, să-l inunde. Dar fața îi înțepenise de mult înfiptă, ca într'un păianjen monstruos, în mîna vinătă și crispată.

Instinctiv, își trece două degete pe obrazul aspru și înghețat. Ca într'un nou vis, și-l simte rece și străin: o piatră colțuroasă năpădită de mușchi, năclăită de țurțuri. Fană se simte nelămurit peșteră, cavernă, urs polar!

— Nu; trebuie să mă rad! Trebuie să mă rad!

E tot ce rămăsese din el, ea și din viziunile unui drum prin foame și îngheț.

— O ramură uscată, moartă, năpădită de chiciură, dar care se scutură și spune: am să înverzesc!

E personalitatea ramurii... E ceiace o deosebește de stinghia de lemn, care troenită în bătătură, nu-și afirmă același gînd, nu se anticipează cu vre-o speranță, nu-și creiază primăvara.

În Fană ramura cu cît degera cu atît se înfierbînta mai proțivnic, cu cît era mai mușcată de dințele chiciurei, cu atît se scutura și suna primăvara, din cristale care deveneau ghiocei, din ghiocei care deveneau zurgălăi...

La ora prînzului ajungea în marginea orașului, ghemuit în car și dus ca de-o idee, un mucenic al cărui rug radia de toate razele ce-i mistuise trupul...

La hanul dela barieră Fană trebuie să se oprească să tragă o dușcă și să îmbuce ceva, căci dela prune până la dăsagi tot degerase și putrezise cu el.

Apoi, hăulind ca de anul nou, cu un nou suflet, Fană duce boii în grajd, și dă fuga la bărbier.

Inima îi bătea ca un clopot de mănăstire, cînd cu ochi de evlavie, cu fruntea înălțată, prizărea de departe firma în formă de tricolar a lui Eftimiade, deacurmezișul căreia un brici oblic stă deschis deasupra cuvintelor: La briciul independenței, în inițiale mari și rare, între care studenți ștregari furișase cu plaivazul gros, trei litere, ca să dea: La briciul In-ter-dependenței!

În ușa frizeriei norod care făcea din zori coadă.

Ca unul care nu fusese niciodată la Operă, Fană nu știa ce înseamnă și cu o îmbrîncitură de coate, înnoată ușor până în frunte. Dar cînd să pună mîna pe clanță, o chee se întoarce sgomotos și un anunț apare pe geam; Închis între 1-3.

Lumea pleacă, Fană rămîne buimac.

— Nu mă mișc de aici până la trei!

Fană își bate de două ori brațele cruciș, ca să se mai desmorțească, își trage căciula pe urechi, și se așează'n prag.

Ora 2 bate la Palatul Administrativ. Apoi 2 și jumătate.

— Incă o juma' dă ceas. Dacă nici acu n'oi fi întâiul!

Fană simte însă deodată un fior prin nări. Un miros dumnezeesc! Se uită. O ordonanță trece de pe trotoarul celălalt cu un serviciu de mîncări. Fumul urca din farfuriile roșii așezate în etaje.

Ochii lui Fană luîndu-se după nas încep să adulmece, și la douăzeci de pași, în colțul de dincolo dibuesc. firma: La Flăcău. Grătar bun, serviciu prompt.

Mecanic, Fană se scoală și duce după nas.

Un gol uriaș i se sapă în burtă, pe măsură ce pășea.

În bîrt, lume, lărmălae, fleici care scăpărau în aer, mititei care plouau.

— Până la trei îmbuc eu ceva!

Dar chelnerii fugeau ca bătuți cu leuca, țipetele, zarva, astupau glasul lui Fană,

Se uită la un ceas de peste drum: 3 și un sfert.

— Măi să fie-al naibii, iar îl scap!

Fană își pune căciula și-o zbugeste peste drum.

O coadă de vre-o douăzeci de persoane se și strînsese în pragul frizeriei.

— Acum s'a făcut! Barem să mîncîc ceva. Am eu timp berechet pîn' la 6!

Fană se învionează din nou de mirosul bucatelor. Uite și doi oameni din sat! Cum nu-i văzuse el mai înainte?

— Măi să fie! Tu ești Fană? Ci stai cu noi coala că abia sosiram!

— Da cum fu măi Fană cu Tremurică dăla Moară?

— Adivărat să fie?

Tremurică dela Moară? Parcă fusese de un veac! Fană prinde să-și aducă aminte. Amintirile îl năpădesc, o iau razna ca niște plute la vale scăpate din sloiuri. Sloiurile din Fană se topesc de vin și căldurică; și o Bistriță curge din el, sprintărară, năvîrlioașă, o Bistriță de hazuri, chihote și înjurături.

Tovarășii se prăpădesc de rîs. Ciocanele de țuică se ciocnesc cu sferțurile și jumătățile de pelin.

Fană e un dezgheț care sparge zagazuri, inundă strada cu frizerie cu tot...

— Aoleo, ora 5 și tot nu m'am ras!

Fană are timp numai să-și ia căciula. Se repede fără să plătească.

Dar la frizerie lumea să se omoare! Două rînduri de gardiști luptînd, suduînd, amendînd, luînd bacșiș.

Unde mai era chilipirul de azi dimineață. Fană se simțea în ceartă cu toți sfinții. Da să împingă, dar valul venea înapoi. Gardiștii fluerau ca la un înec.

— Măi să fie!

— Ora 6, strigă sergentul din cap.—Acasă, hai, acasă!
S'a isprăvit! După Crăciun acum!!

— După Crăciun?

Fană să leșine!

Ce să facă? Singur, în oraș, neras de Crăciun, prins de viscol. Pe cine omorîse el săracul?

O idee! Să se ducă prin dos, să cadă în genunchi jupînu-
lui, să-i spună că se bagă la el slugă pe două zile, că-i dă și
carul cu prune pe deasupra, numai să-l radă de Crăciun!

— Bun, s'a făcut! răspunde grecul Eftimiade.

— Numai vino la 9 diseară, că uite colea, nu mai pot prididi!

Fană dă o raită cu ochii. Intr'adevăr, prăvălia era tixită de
toți cei rămași afară la ora 6, și care, ca să respecte ora venise
pe din dos...

Nimic, deci, de făcut până la 9. Fană trage o plimbare prin
oraș, se oprește mai pela un han, mai pela o crîșmă.

Se întoarce pela 9 și jumătate. Prăvălia și mai tixită.

— Vino la 11!

La 11 la fel.

La 12, în sfîrșit, frizeria se golește.

— Ei acum ne ducem la culcare! Marți, vino Marți, după
Crăciun!—ii întoarce patronul spatele, cu un căscat.

— După Crăciun?!!

Fană vede negru înaintea ochilor. Toată tragedia celor cinci
zile din urmă se rostogolește în mintea lui cu o violență de ca-
leidoscop. Dracii, cimitirul, visele, înghețul!.. Și după toate ace-
tea, neras. De Crăciun?!

— Ba ai să mă razi acum!

— Ba nu!

— Ba da!

— Ba nu!

O ceartă grozavă se pornește. Eftimiade înșfacă pe Fană,
cu cei doi ucenici și-l împinge spre ușe. Cu o smuncitură, acesta
îl dă pe spate și e aproape să cadă însuși bildîbîc peste un scaun.

Rezemat în el, Fană vede pe măsuta din fața oglinzei, un
brici uitat deschis.

Pune mîna pe el și cum frizerul se repede să-l înhațe
din nou, cu o pimetă, hîrș, îi tae beregata!

— Na, acum știu c'am să fiu ras pă viață,—face Fană
necăjit.

— Cum asta? întrebă Sam încremenit.

— Păi nu știi că ocnașii sînt rași la cap?

— Bine Domnule—revine Sam după o tăcere în care a mă-
surat toată grozăvia lucrului.—Nu era mai bine dacă omul se ră-
dea cu Gillette?

Dragoș Protopopescu

Prevenitul Don Ramón

La Snagov, în amurguri de vară cutropitor aprinsă, lacul e liniștit, întins ca o față de masă călcată grijuliv de o mână gospodară. Soarele își tremură în dungi pulberea roșie pe întinderea lacului mut, și lacul primește sărutarea soarelui fără fiori, senin.

Așa am cunoscut eu, îndelungă vreme, lacul dela Snagov. Ii priveam ceasuri întregi subjugătoarea întindere tăcută, netulburată și mi se părea că mă aflu sub farmecul unei pagini limpezi, iar rarele undiri imperceptibile ale apei, mi se arătau ca niște zîmbete ușoare de subțire ironie. Sufletul lacului, în aceste amurguri, era lipsit de pasiuni, era clasic și aristocrat.

Dar mi-am întârziat odată deasupra apei, privirile obsedate de liniște și tăcere. Soarele și-a înecat discul în lac și pe nevisate, cerul sării s'a acoperit de nouri cenușii și grii. Furtuna își anunța năvala cu ritmul unor bătăi de tobe nevăzute. Și în unica mea sară, am aflat că lacul Snagovului mai are un suflet, tănuț și adînc, un suflet romantic, eroic și răzvrătit. M'am întrebat atunci, ce s'ar fi făcut acest al doilea suflet al dragei mele ape, dacă ceva din afară—furtuna neașteptată—n'ar fi venit să-i răscolească adîncul și zvonurile tragice ale adîncului răscolit să le aducă la suprafață...

Și iată, mă întreb acum, plin de aceste amintiri, ce s'ar fi întimplat cu conștiința profund personală, conștiința chinuită de setea libertății și afirmării umane a acestui poet subtil și aristocrat care-i don Ramón Maria de Valle-Inclán, dacă furtuna stăpînirii dictatoriale din Spania de azi nu l-ar fi smuls din seninătatea și ușurința jonglerilor sale poetice ca să-l hotărască să iie o atitudine combativă și să-l arunce apoi, ca prevenit, în temnițele din Madrid.

O știre de gazetă îmi vestește că don Ramón, autorul uimitoarei *Sonata de Estío*, a fost arestat în urma unui discurs pe

care l-a ținut la Madrid și în care critica aspru dictatura lui Primo de Rivera. Această știre, amintindu-mi de lecturile mele din Valle-Inclán, mi-a turnat în suflet uimirea și bucuria unei descoperiri presimțite.

I.

„Ca și tine, simt și eu adesea nostalgia Evului Mediu“, scrie unui amic al său don Miguel de Unamuno în prologul neperitoarei sale cărți: *Vida de don Quijote y Sáncho*. Și întrucît don Ramón del Valle-Inclán face parte, ca și Unamuno, din bineștiuta generație dela 98, este și el chinuit de aceeași nostalgie. Dar cită vreme cel din urmă a turnat în paginile lui fiorul și vijelia mistice ev-medievale, cu puterea-i îndirjită de depășire lăuntrică și cu eleganța jertfei trupești pentru statornicirea și sublimizarea „nebu-niilor eroice“, adică: tot ceiace Evul Mediu are substanțial, omesc și etern—don Ramón își oprește atenția și—și supune pasiunea numai exteriorului feudal, fasturilor și grațiilor, înscenării și aspectului. Unamuno ni-a vorbit despre Sor Teresa de Jeus Maria, despre Fray Luis de León, San Juan dela Cruz, Inigo de Loyola, —vifore sufletești, pasiuni ale credinței. Valle-Inclán, în cele mai bune și subjugătoare ale sale cărți, ne pomenește de castele impozante, de prinți magnifici, marchize pudrate, cardinali severi și trubaduri sentimentali.

Insuși don Ramón are în făptura lui ceva dintr'un vechiu castelan spaniol, care și trăește viața în încăperile vaste, reci și lipsite de soare ale unui castel feudal. Obsedat de luciul desăvîrșit al meselor de mahon sau de paliditatea brumată a oglinzilor de bronz, în suflet cu perfecția liniilor tăiate atent și estetic de o mîna meșteră, don Ramón trebuia să aibe fatal un gest de respingere și desgust față de imperfecțiile și vulgaritățile lumii din afară. Totuși, temperament păgîn și senzual, a fost silit uneori, în proprii săi ochi, și să deplaseze și să răvășească violent armoniile care îi cîntau în suflet. O făcea însă împătimit, rob voluptăților sale egoiste. Dar de cele mai multe ori, violența-i senzuală și păgînă, izbutea s'o împletească, s'o amestece cu armoniile sufletului, izbutea să-i împrumute desăvîrșirea aristocrată a lăuntrului său armonios. *De la musique avant toute chose*.

Eroul cărților sale preferite, eroul cu care creatorul se confundă e Marchizul de Bradomin, acest elegant, ironic și diafan marchiz, despre care Valle-Inclán ne mărturisește că este „catolic, sentimental și urît“.

Urîțenia marchizului de Bradomin, vreau să spun: urîțenia lui don Ramón, nu-i altceva decît o mască cu trăsături adînci, în care vremea și chinul și-au apăsat pecetiile, o mască bărboasă cu ochelari uriași de celuloid, care te face, la vederea ei, să exclami odată cu Rubén Dario, poetul chinuitelor *Cantos de Vida y Esperanza*: „este gran D. Ramón de las barbas de chivo“. Dar urîțenia lui nu-i nici măcar cît celebra urîțenie a lui Papini, care nici

ea nu-i prea urită. E totuși un atribut și o caracteristică. Așa ca să poți spune despre el că-i „arcaico en la figura“, cum scrie Cansinos-Assens. Dealtfel, niciun artist mare n'a avut vreodată ceiace se chiamă o față frumoasă. Sau era frumoasă, întrucît era specifică, personală. Nu vreau să spun printr'asta că don Ramón e un mare artist, fiindcă este urit la înfățișare. Dar—Doamne!—am putea renunța la aceste comentarii în jurul unui adjectiv pe care Valle-Inclán l-a scris fără să-i dea singur vre-o importanță deosebită. E suficient să spunem că această urîțenie a feței, l-a depărtat de lumea exterioară—făcînd, se'nțelege, mai întăiu, ca lumea să se depărteze de el,—l-a închis în sine și i-a creat o viață lăuntrică cu purități și seninuri specific valle-inclănești. De aici înainte, don Ramón va să plutească în sfere străine vieții în care trăește, va să-și întoarcă dragostea către *el viejo buen tiempo*, căci trecutul are pentru el străluciri pe care în realitate nu li-a avut, vremea păstrînd dintrînsul doar esențe și armonii, și ștergîndu-i meschinăriile și vulgaritățile.

Viforoasa generație de 1898, care a răscolit aspectul sufletec al Spaniei, deși presărată cu cele mai diverse flori, rămîne pe de-a'ntregul subjucată acestor farmece ale trecutului și poartă în sînge clocotul tradiției eterne. Până și internaționalistul don Vicente Blásco-Ibanez se supune specificului spaniol. În ce-l privește pe Valle-Inclán al nostru, nu numai își dă aere de mare feudator, nu numai desemnează în văzduh gesturi pline de extravaganță care vor să amintească isprăvile neostențiilor *caballeros audantes* (gesturi care, în treacăt fie-zis, amintesc eșirile fantastice ale lui Alexandru Macedonski); ci în toate paginile lui tremură vraja vremilor străbune și amprenta tradiției e veșnic prezentă. Poate sau cu siguranță, don Ramón nu înțelege, asemenea lui Unamuno, să caute și să găsească „adevărata, eterna tradiție în prezent, iar nu în trecutul mort pentru vecie și îngropat cu lucrurile moarte (*En torno al casticismo*)“. Căci preocupările lui don Ramón care sînt ale unui perfect estēt, stau departe de chinurile conștiinței și neastîmpărul moral. El n'are idei de clarificat, idei ce trăesc prezente și sînt, sub alte forme, substanța însăși a tradiției, a tradiției pure, *castiza*; îl arde pe dinlăuntru numai dorul de-a dezvălui frumuseți. Prezentul pe care-l poți privi în deaproape, cu lupa, și-l vezi prin urmare în goliciunea meschinăriei lui, nu-i oferă aceste frumuseți după care umblă însetat și pe care în schimb trecutul nu le precupește, trecutul—cum spusei deja—privit prin perspectiva vremilor duse, adică purificat și transsubstanțiat.

Astfel, don Ramón e monarhist și catolic, întrucît tot trecutul de evenimente, toată istoria Spaniei e plină de Regi și Cardinali. E monarhist, nu în urma unei lupte politice cu el însuși care să-i fi revelat eventual binefacerile monarhiei; e catolic, nu din pricina unei alegeri conștiente și libere a dogmelor care se potrivesc mai bine înclinărilor sale mistice, nu subscriind Tainele Bisericii catolice. Și apoi e monarhist și catolic, nu fiindcă e atît

de puțin inteligent și atât de profund orb încît să nu vadă imbecilitatea lui Alfonso al XIII-lea sau lipsa de autoritate a Papei. Ci e catolic și monarhist, fiindcă îi place fastul Catedralei și al Palatului Regal, și fiindcă îi displace haina nemțească a d-lui Doumergue, președinte al Republicii franceze, și simplitatea fadă a slujbelor protestante sau baptiste. Iar și iar, încîntarea vederii, desfătarea sufletului său de artist, într'un cuvînt *arta*,—iată ceiace-l apropie de lucruri, iată ce-l face să iee atitudini. Nu e vorba de convingeri, ci de voluptăți.

Dar marchizul de Bradomin mai e și sentimental. Intr'adevăr, nu putea să nu fie, el care-și iubește cu prea puternică slăbiciune emoțiile mici: sărutarea unei mini albe și parfumate de femei; privirea insistentă a unei petale de trandafir; ascultarea în amurg a buciurilor depărtate; convorbirile cu străjerul castelului, păstrînd totuși o atitudine de superioritate; hoinăreala între hotarele feudului; iluziile de bătălii și cruciade inexistente.

Don Ramón e într'adevăr poetul emoțiilor minore. Cine ar răgazul să privească lucrurile cu lupa, să le aibe atât de aproape încît să le piardă perspectiva, conturul, cadrul, începe să iubească lucrurile în sine, lipsindu-le de semnificația și rostul lor, adică începe să iubească un lucru fără înțeles, căruia îi împrumută o frumusețe cu totul alta decît cea reală, o frumusețe subordinată și creată ulterior celei adevărate, cu iluzia descoperirii frumuseții *esențiale*. E dorul de pătrundere al substanței lucrurilor, al frumuseților prime, pure, intrinsece, (ceiace nu există), dincolo de experiența noastră, dincolo de ceiace experiența noastră ar putea să adaoge și prin urmare să denatureze. De-aici, din acest dor legitim și chinuit, se naște ceiace se cheamă *poezia pură*. Acea poezie lipsită de înțeles—de înțeles în toate înțelesurile,—dar grea de sonorități, culori și armonii. Poezia pură, cu tot aspectul ei complex, cu tot abstractismul ei, cu toată faima-i de rod al civilizației, e o poezie primitivă. Copilul care recită versuri învățate pederost, fără să știe că versul e alcătuit din cuvinte care au fiecare în parte un sens precis, adică fără să iee seama la sensul versurilor pe care le recită și totuși se încîntă de ritmul recitării sale, copilul acesta e un suflet de perfect poet pur. Dealtfel copilăria, nu în înțelesul peiorativ al cuvîntului, ci în înțelesul pe care Unamuno îl dă vorbeii *infantilidad* (infantilitate), este caracteristică, dacă nu chiar esențială artei în genere și în special poeziei, dar mai ales poeziei pure. Sufletul artistului, sufletul poetului are afinități și de cele mai multe ori coincide cu sufletul copilului. „Je regarde toujours les choses avec mes yeux d'enfant”—o spune unul dintre cei mai profunzi artiști ai vremii noastre, pictorul-poet Vlaminch.

Poezia prozei lui don Ramón e plină de copilării subjugătoare, neînțelesuri sonore, nimicuri suave. Limpezimi antice, grație medievală și ritm modern, de cea mai modernă speță. Poezie extravagantă, funambulescă. *À la fin de l'envoi je touche*. Poezia

unui adevărat marchiz. Limba castiliană veche, arhaisme pitorești îmbinate cu vocabularul celui mai pur și recent modernism. Limba lui Galaction și a lui Arghezi. Aspră, vehementă, cu miros de fin ca limba lui Arghezi; suavă, imponderabilă, cu parfumuri de floare, ca limba lui Galaction.

O experiență prematură, probabil câștigată odată cu viața, o experiență cu care s'a născut, l-a depărtat întreaga-i viață de meschinăriile cotidiene. Asperitățile vieții îi sînt străine. S'a ridicat deasupra lor pierzîndu-se în sferile poeziei sale pure și și-a făurit o lume proprie cu îngeri, cîntece și flori. Dacă uneori, în visurile-i de artist, scoate din teacă spada și-o învîrtește ostentativ în aer,—o face de dragul gestului care-i estetic, și nu cu gînd tendenționist, ca Sfîntul Gheorghe de-o pildă: să ucidă un balaur viclean și stricător.

Pentru ilustrarea deplină a manierei valleinclănești, e poate nimerit să amintim aici de paralelele făcute de criticii săi între el și alți făuritori de lumi poetice, adăogînd, se'nțelege, pe ale noastre proprii. Păgîn ca D'Annunzio (*pagano por el apetito*); creștin ca Huysmans (*crisiano por la belleza y el hastio*); libertin ca Barbey d'Aureville; senzual ca Pierre Louys; jongleur al verbului ca Banville; poet ca Oscar Wilde,—don Ramón Maria del Valle-Inclán are sufletul parnasian, aristocrat, cu seninătăți și liniști, ca lacul Snagovului în amurguri de vară.

Singura-i legătură cu lumea, în această plutire în abstract și puritate, o face ambiția-i lumească de-a fi pentru mișcarea literară a țării sale „*padre apostolico y pontifice primo*“, de a-și merita titlul de „maestro de estetica, poseedor de normas“, ceiace iar ne amintește de Macedonski al nostru, cel dornic să fie „șef de școală literară“ și însetat să aibe cîți mai mulți discipoli și prozeliți. Dar probabil că don Ramón, ar fi renunțat bucurou la toate aceste, dacă n'ar fi putut să rămînă liniștit în turnu-i de fildeș, un adevărat marchiz „catolic, sentimental și urît“.

II.

Iată însă, pentru a nu știu cîta oară în lume, cum întîmplarea vine să dovedească unei anume imbecilități îndărătnice, că sufletul unui artist veritabil coincide cu o conștiință de om.

Ani și ani, don Ramón, pe înălțimi parnasiene, și-a acordat lira și a cîntat senin. Roma, jos, putea să ardă. Atîtea vieți puteau să piară. El rămînea să cînte în ritmul menuetelor lui Mozart și cu ceva din tumultul nocturnelor lui Chopin. Arta trebuia să supravețuiască vieții. Arta trebuia să învingă viața.

Într'adevăr, poate arta să supraviețuească vieții, învingînd-o? Ci nu e arta cu atît mai mare, cu cît viața, viața adevărată, vie vibrîndă, viața trăită, de fiecare zi, o copleșește mai mult? „Cea mai obscură și mai umilă viață prețuește infinit mai mult decît cea mai mare operă de artă“, grăește același și același Unamuno.

Și vine vremea pentru artistul adevărat, artistul mare, cînd trebuie să aleagă între arta lui și viață, cînd adică începe să vadă că trebuie să-și facă din însăși viața lui o operă de artă, cea mai sublimă din cîte a făurit. Există în cel mai senin suflet de artist rob artei sale, o furtună ce mocnește: furtuna conștiinței care așteaptă semnul unui eveniment din afară ca să se dezvăluie sieși. Ce eveniment anume? În fața acestei întrebări, umbră și mister. Vremea, care după spusa lui Bacon e cel mai mare dintre inovatori, singură va să hotărască.

Pentru conștiințele—artiste sau altfel—ce trăesc astăzi în Spania, a sunat ceasul grelei cumpene. Artă și în genere lucrul omului, trebuiesc statornicite cu întăriturile vieții. E vorba de jertfirea liniștei, a monotonei liniști de până acum; e vorba să se deslănțuiască furtuna conștiinței, acea furtună deslănțuitoare de alte înfricoșate și vrăjmașe furtuni.

Mi-e aminte să pomenesc aci, pentru a nu știu cîta oară, numele dragului meu don Miguel de Unamuno, această bizară și complexă conștiință care a știut să-și reverse furtuna cutezător și neînduplecat. În povestea exilului său pe care l-a istorisit în eseu *Cum se scrie un roman*, don Miguel amintește de un alt proscris, italianul Giuseppe Mazzini cel ce-și blestema compatrioții care au acceptat să rămînă în patrie, îngenunchîndu-și conștiința în fața stăpînirii italiene de pe la 1830, cînd Mazzini își suporta exilul. „Fie ca blestemul patriei mele, al patriei ce se va ivi în viitor, să cadă greu asupra-le!“ grăește tragic proscrisul italian. Iar don Miguel adaugă: „Tot așa să fie cu savanții, cu filosofii ce se hrănesc în Spania și pe spinarea Spaniei, cu acei pe care orice strigăt îi deranjează, cu acei ce vor să primim toți surizînd scuipatul mirșavilor, celor mai mirșavi de pe lume, cu acei care se'ntreabă ce poți face cu libertatea. Ei? Ei n'au decît s'o vîndă. Și să se vîndă. Prostituați!“

Aceste cuvinte grele îl vizau oare și pe don Ramón rămas în patrie? Putea oare marchizul de Bradomin, acest mare suflet de artist, înainte de a fi marchiz, îndrăgostit al culorilor și aromelor, ticluitor de stihuri vrăjite și dulci, să rămînă pe veci închis în castelu-i feudal, despărțit de lume prin șanțul adînc al poeziei sale pure, cînd tot ce-i era drag trăia liber între hotarele lumii de afară? Putea castelul să rămînă veșnic cu puntea ridicată?

Pe temeiul convingerii că don Ramón e un mare meșter al cuvîntului omenesc, și că acest meșteșug nu-i dat decît oamenilor deplini, cu suflet complex și conștiință întreagă,—mi-a fost îngăduit să presimt ceiace trebuia să se întîmple și într'adevăr s'a întîmplat.

Zvonuri dureroase i-au ajuns marchizului în castel și i-au vestit că stăpînii patriei sale, stăpînii sprijiniți în spade și în mirșăvie sufletească, dau iama prin comorile lăsate în lume de Dumnezeu catolicismului său, că toarnă apă în culorile vie și aprinse ale buneii tradiții spaniole și-i împușcă aromele cu otrava minciunii

și intereselor viclene. Și cu sufletul rupt în două—ce durere e mai mare decât să-ți vezi lucrurile dragi de-o viață întreagă terfelite de mini murdare?—dar cu puteri nebănuite în piept, marchizul de Bradomin și-a pus piciorul, obișnuit să calce ușor peste podelele lustruite ale castelului, pe țărîna răscolită a patriei în al cărei graiu bătrînesc și frumos a legănat atîtea visuri de artă. Și la atingerea țărîinii aspre și negre, un fior nou i-a străbătut trupul din tălpi până'n creștet. Surprins de propria lui descoperire, marchizul a început să facă cunoștință celor mulți, celor ce așteaptă răbdători cu dinții și cu pumnii strînși. Pe nevisate, și-a simțit sufletul prîmenit. Străin altădată de toate aceste, a învățat fulgerător de repede să le iubească și să și le facă prietene sufletești. A uitat că are în castel, păturite frumos, pergamente cu pecetea înflorită a familiei sale nobile, pergamente pe care singur și-a scris *Las Memorias del Marqués de Bradomin*. Și furat de vrtejul vieții nouă, și-a luat pana de odinioară și în același graiu sonor și pitoresc al Castiliei vechi, cu care străbunii lui și-au adormit copiii, a început să istorisească, plin de-o caldă simpatie, isprăvile muncitorilor răzvrățiți din Mexic și cu infinită ură, să zugrăvească josnicia de caracter a unui tiran închipuit de fantezia lui. Multe proiecte literare va fi lăsat în suspensie marchizul, cînd a trecut pragul castelului. Dar niciunul printre ele nu aducea nici pe departe cu această carte nouă, neașteptată de însuși autorul ei, carte ce poartă titlul *El Tirano Banderas*. Ce forță uriașă l-a putut sili să se despartă de nimicurile care făceau farmecul vieții sale și ce fier înroșit l-a ars pe dinlăuntru, făcîndu-l să simtă nevoia de a-și spune cuvîntul clar și sincer, de a-și desvălui conștiința în fața lui proprie și a lumii întregi? Atît de bestială să fie cruzimea dictaturii lui Primo de Rivera, atît de umilitoare să fie încătușarea libertăților în Spania? Nimic nu ne îndreptățește să nu credem acest lucru. Dar ceiace ne interesează aici, nu-i primejdioasa tiranie a imbecilității cinoase; ci necesitatea intimă, interioară, a creatorului de valori artistice de-a se manifesta cu gestul și fapta, de-a hotărî formal și vizibil, în anumite împrejurări, bătălia pe care e dispus sau mai degrabă silît s'o deie împotriva stăpînitorilor procopsiți ai lumii pămîntești.

Știm că don Ramón a scris *El Tirano Banderas*, carte de sublimă și înfiorătoare ură: ura răzvrătitului. Dar mai știm altceva, ceva și mai neașteptat și mai uimitor: don Ramón pe care nu-l puteam vedea decît într'un salon elegant, asemenea salonului lui Anatole France din Villa Saïd, mînuind cu măiestrie o *causerie* delicioasă,—a ținut un discurs într'o piață publică, un discurs politic, ofensiv, vehement, de pe urma căruia s'a ales cu închisoarea. Și să nu uităm că această exuberantă atitudine a sa, plină și ea de extravaganță dacă voiți, nu mai e luată de dragul gestului în sine, cum ni-a obișnuit don Ramón o viață întreagă. Să nu uităm că acest gest de tinereță și bravură e făcut de un moșneag trecut de șaizeci de ani (don Ramón s'a născut în 1869), cu de-

plina conștiință a primejdiilor eventuale și ulterioare. E vorba de politica pe care o face, nu un militant interesat dintr'un partid politic cu firmă înscrisă la Tribunal, ci politica sinceră a unei conștiințe libere. Această politică e mai puțin în chip obișnuit politică și mai mult transformarea viforului sufletesc, interior, spiritual în vifor adevărat, material, care doboară copaci și smulge acoperișuri de pe case.

Tîrziu sau s'ar putea spune mai nimerit: tocmai la timp, în al șazecișunulea an al vieții sale senine de marchiz feudal, don Ramón a izbutit să împlinească această transformare prin care — împlinind-o și desăvîrșind-o va să-și răscumpere slăbiciunile lumesti. Uimitoare poveste a acestui veteran tînăr, care a cules anișori dearîndul flori divers colorate în grădinile închipuirii sale, și mai tîrziu ceva a ajuns, slavă ție, Doamne! să culeagă cea mai frumoasă floare din grădina adevărului: descoperirea conștiinței proprii!

Astfel, ajuns dincolo, sus, în Paradisul ceresc, cînd don Ramón Maria del Valle-Inclán se va înfățișa lumii privirilor lui Dumnezeu, și cînd va avea să-și cîștige, în suprema instanță, mîntuirea sufletească, el nu va pomeni, ca sprijin, jucăriile lui frumoase, printre care cele patru sonate uimitoare: *Sonata de Otono, de Invierno, de Primavera și de Estio*, — cu alte cuvinte nu va pomeni de darul primit dela Dumnezeu însuși de a-și încînta frații efemerei și pămîntești sale vieți, care-i uneori atît de urîță, tristă și chinută totdeauna. Ci va veni cu sufletul vibrînd de amintirea vie a faptei sale omenești, acea faptă bună despre care Turgheniev spunea că „strălucește mai puternic decît cea mai orbitoare frumusețe”, acea faptă care se confundă cu adevărata frumusețe orbitoare: afirmarea sinceră a adevărului dictat de conștiință. Don Ramón va aduce în mîni dovada conștiinței sale de om.

L. Sebastian

La Capre negre

D-lui I. Brătescu-Voinești

După ce, în sfârșit, rînduirăm totul pentru plecare, unul din prietini mă mai întrebă :

„Ce pușcă iei ?

— O să iau pe cea de munte că mi-e mai îndemînă cu ea.

Prietinul clipi lung, parcă să-și obfonească un gînd de nedumerire și eu, înainte ca el să-și lămurească, adăogai :

— Unde urcăm noi să ucidem capra neagră, acolo sus, în piatră, trebuie pușcă să facă una cu sălbătăcia țînutului și cu soiul vînatului”.

Și-așa era : pușca de azi, ușoară, fără cocoașe, parcă nu se potrivește întru nimic, nici cu bolovanii grei, nici cu radina de pin, nici cu sălașul de vulturi, unde aștepți ceasuri lungi să doborî o capră neagră.

Iar vietatea asta are, ca nici o alta, toată mlădierea în mișcare, cînd o vezi stînd, însă, nu întrupează — cum pretinde Bordeaux — minunea formei și înfățișarea ei nici nu-ți dă fiorul friabilității cum l-ai simți, de exemplu, la vederea unei căprioare.

Așa vînjoasă la trup, cu grumaz de junc, înfiptă pe picioare groase, puternice și elastice ca oțelul, de-o vijelie ametoare în fugă, temerară și inaccesibilă pămîntenilor, merită — negreșit — onoarea unei arme grele, o armă din

care focul să plece năprasnic ca trăsnetul și — tot ca el — să umple de vuet apocaliptic decorul primitiv.

Și — vînătorește vorbind — îmi plăcea, mai ales arma aceia, fiindcă avea cocoașe, care mă afundau în trecutul plin de ceață și pe care, decîteori le ridic, cu arătătorul pe trăgaci, le simt svîcnind din adînc, sub întinsoarea arcului, ca femeia subț dogoarea sărutului. Elementul acesta primitiv face ca acolo sus, unde chianțurile se înfrățesc cu tăriile, vînătorul să se înfrățescă cu jepul dela picioare, cu țipătul unui ărete din văzduhul înalt, cu brînarele ce încing ca un capriciu vîrfurile cenușii, cu apa, cu pămîntul și cu cerul de deasupra.

De înțelesul acesta, prietinel meu părea pătruns, așa că, fără altă explicație, rămase să plecăm adouazi.

Cînd pornirăm spre Olănești, căldura cădea în trîmbe fierbinți. Deabia dincolo de valea Tisei, dinspre Comanca, din sipite de gresie ne învăluiră pinze de aer primenit și aromat.

Două ore de mers și furăm în gura văilor, locul de odihnă peste noapte și de întîlnire al vînătorilor din plaiu.

Insera. Bătăiașii alergară după lemne. Teiușenii își luară jigajnia să facă de nițel păstrăv iar noi, tîrgoveții, ne căutarăm un loc de scaldă subț streășina unei lespezi.

Apa era scuț, limpede ca roua, iute ca briciul, așa că, abia-abia, izbutirăm să ne *muiem*. In vine încetină sîngele, inima se strînsese și fiori lungi ne sgîlțiră din tălpi până'n creștet.

Călcărăm astfel, hotărît, subț bolta senzațiilor tari.

Focul arunca în noapte lumini verzi și jocuri de scînteii, bucăți întregi de carpin și brad, bușteni căzuți și

mesteacăn putred, se mistuiau în flăcări, subt un baldachin de fag.

Deasupra, pe cerul ca porumba, se încrustau largi ramuri șerpuitoare, prinse în rețeaua frunzișului tremurînd subt vălvătaie.

Până să se coacă în spuză, învelit în brusture, păstrăvul prins la lumină de zadă, coborîră din Comanca de sus, Gică și Hînculete, cu cățaua după el, suptă=cocîrlă.

Mai într'un tîrziu, cînd luna se ridicase, galbenă și lucitoare ca un ciob de faianță, iar focul pâlise, cerul albastru începu să se lumineze, în timp ce, coperișul de frunze al fagului, se întunecă.

Atunci căzură prin Fîntînele, Ghiță și Nicolae Tisanu.

Le dădurăm bun venit. Vinătorii legară mai departe cîinii și=apoi veniră lîngă foc.

Cei mai mulți din tovarășii dela oraș, adormiseră.

Copoi scînceau și=și sgîlțiau lanțurile, scărpînîndu=și coastele.

Din cînd în cînd, pufnea în foc o bucată de putrigai și se înălța spre boltă fir de fum, ușor, curat ca pentru jertfă.

Eu tot n'ațipeam.

De altfel e și păcat să dormi în munte cînd urci o dată sau de două ori pe an. De părerea asta eram toți cei de față, până a nu=și vărsa o damigeană nectarul, dar după aceia, numai Nicu a' lui Iorgu o ținea într'una:

— Nu mai dormiți acu! boerilooor, mai bine mî=ne=n țititoare!

Cînd luna scăpă în jos, ca o coaje de turtă, Ilie O=vreiu! strigă scurt: «haghêți!».

Acum cîinii scheunară întinzînd botul și adulmecînd boarea, iar noi sărirăm la puști. Cineva se văită în ră=coarea nopții:

— Ce, plecăm? E de=abia trei jumătate!

Luarăm pieptul drept în sus, pe subt păienjeniș de argint. Să fi voit și nu puteai sufla o vorbă, așa era de prăvălit priporul.

Cîte-un copoi icnea sugrumat de sgardă sau trăgea alături din potecă cînd da în vre-o urmă.

— «Dee potae», îl imboldea vînătorul, îndeamnă, să nu ne prindă'n mers ziua și căldura».

Ieșirăm căzniți, în plaiu. Tăiarăm poeni ațipite în visarea nopții, călcarăm adîncuri de ferigă grasă, ocolirăm stînci ale căror vîrfuri sdrențuiau borangicul albastru al cerului și cînd, înspre răsărit, se aburi zarea, noi ne strecurarăm printre curpeni și cotirăm spre scăpătat, cătră Căciula Muscalului.

În stînga, scînteiau Butfa și Clinul Bărbătescului, iar mai aproape, subt ei, fluturau eșarfe albe de ceață deasă, Cheia cu Vulturii.

Ținurăm spinarea muntelui drept spre Stîna lui Baicu din Folea și, cînd soarele ne trimise în spate prima sulită, noi puserăm jos, unde era să facem bătaia, la Fața cu ferigă.

Doi bătaiași trecură în *Mojdreanul* unde trebuiau să dea drumul la cîni, iar unul din ei avea să țină gură în piciu, ca nu cumva caprele, urnite din dos, să zăvîrnească peste *Cîrlig*, dincolo de linia noastră a pușcașilor. Celălalt lua bătaia din jos de *Pîrăul Socului*, pe după *Piatra cu cornii*.

Locul aici era numai prepestenie și singur Toma Teiușanu, cu piciorul lui anchilozat, ca o pîrghie fixă în șoldul stîng, putea să urce și să dea și gură.

Mai la dreapta, chiar pe scocul feții, intrase Pătru al Adrianii, flăcău neostenit, în sufletul căruia își făcuse cuibar patîma pîrdalnică a fierului găurit în lung.

Deacea lui i se dete și pușcă ca să dea semnalul

începerii bătăii și=apoi, de=or fi să alunece caprele peste apă în «găuri», să ia vre=unea din sălbătăciuni drumul din picioare.

Noi vânătorii, furăm așezați de Ilie Ovreiul, după cunoașterea *puștii* și rostul țiiptoarei.

Așa, Hînculete rămase în Curmătură să nu scape și=*acum* vînatul spre Cireș.

Frate=meu rămase Intre pietre iar eu dincolo, In Plopiș unde=a trecut an, țapul.

Erau înșirați peste vale ceilalți, după chibzuiala lui Ilie, ca toți «domnii» măcar «s=*audă*» sau «să *vadă*».

Țiiptoarea mea, un pîlc de plopi deși și subțiri, îmi lăsa, dela înălțime, vederea largă, jos, spre vale și în stînga spre Cheutoare, unde sta Dobre.

Dimineața strălucea ca lacrima și era liniște de sticlă.

Imi făcui un loc, cu teamă, să n'o sparg, iar cînd trăsei cocoșele — care căpătără deodată viața și putere de... moar=te — strînsei fălcile cît putui.

Apoi, mă topii în așteptare.

Una după alta, trăsîră'n adînc, două împușcături.

Subt coșul pieptului mi se sbātu inima și mîna su=grumă gîtul armei.

Mai totodată, dinspre stînga, un bătăiaș svîrli un răc=net: «Huoooo»!... Iar liniștea, sărînd în țandări, lăsă pă=reților de piatră, colțarilor și fundurilor nevăzute, pas să răspundă, întăiu tare și=apoi mai încet și tot mai prelung: «huoooo».

Auzii glasul Frunzicăi, chefnînd oțărît și sucindu=se iute, «de=a coasta».

Se îndrepta spre mine, ca un val de bucurie. Din niște aluni din față, încremeniți ca'n fundul unei ape verzi, o găinușe svîcni în sus și se mistui pe loc.

Imi sîngerai buza.

Frunzica—cupoaica Tisenilor—se auzea acum peste scoc, unde bătea Toma.

De nicăiri nici un foc.

Soarele punea pete de lumină jucătoare pe golurile munților și umbrele se trăgeau încet subt vîrfuri, ca niște coarne de melc.

Se întetise căldura și pela urechi, îmi țiuu, cu vibrații de oțel, un țîțar.

Tot mai lipit, pe subt bărbie, în ochi pe lîngă pleoape, îl rabd, ca un mucenic: în jos de aluni, se deslușesc bine sărituri în frunză: sdup, sdup...

Trebue să vină capra, singură, fără cîni. Cîte sărituri ale nevăzutei, atîtea îmbulzeli în pragul inimii!

Ochii îmi joacă în jghiaburi de foc și parcă nu mai aleg nimic.

A stat, a înghițit—o pămîntul?

Nu cumva, pe după brădul aceia răsturnat, pe subt buza aceia de piatră răsfrîntă în jos, ca a unui cal bătrîn, s'a șters... și eu...?!

Mi=a amortit dreapta în gîtul armei și umărul mi=a înțepenit de încordare.

Nu mai aud nimic cînd, deodată, deasupra mea—pe vîrf, subt care sfîntul Hubert a rînduit țîtoarea Flopis pentru protecția caprelor negre, sălbătăciunea ce vine și piere ca umbra, șuieră puternic în nări umede, șuer de batjocură și victorie.

S=a dus...

Depart, în Brînare, la „loc bun” a trosnit pușca lui Ilie Ovreiul.

Acolo s=a împlinit—sigur—porunca marelui destin.

Mi se strînge un cerc în jurul gîtului. Stropșesc, voinic, țîțarul de după ureche. Las cocoșele și mă tîrăsc spre creastă, în soare.

Umbrele s=au îngămădit toate în fund de văi și

cîte țancuri, atîtea culori. Mi=e gura coclîtă și, de subt o cetină, privesc bolnav spre Piatra cu Cornii. Acolo, la subțioara ei, am stat eu acum doi ani!... Ce frumos a venit atunci țapoteiul acela mic și negru, vioiu ca un drac!... ..Și cum a ingenunchiat cuminte, cu botul de rubin și ochi morți, de cum a trăsniț pușca!...

...Se vede așa bine dosul pietrii unde le gădesc cîinii la păscut!

Cînd pornesc, iau brînarea, mînioase de gura și urmărirea cînilor.

Omul nu le înspăimîntă, însă, neîndoios, le dezgustă. Prea e bleg! Vînătorul da, vînătorul adevărat, le neliniștește și parcă ele știu să=f înconjoare, de pildă: Hănculete, Pătru Tisanu, Ilie Ovreiul!

De țirgoveți însă, ca mine și ca alții, pe care îi fură tremurul unui mănunchi de raze, arabescurile săpate de ploi pe fruntea unei stînci, legănatul unui vultur în zare, de aceștia... scapă lesne...

În spate se arată frate=meu.

— «S'a sfîrșit bătaia?».

— «De, zic eu, să mai așteptăm.

Pe fața Pietrii cu Cornii parcă joacă o rază de văpaie.

— «Aveți grijă, strigă cît îl rabdă plămîinii, Toma, blestematul. Aveți grijă subt piatră!».

O capră răzleață, coboară în salturi ca o pasăre în joc de aripi. Negreșit, e tot sălbatecă și dacă nu=i neagră, nu înseamnă că e de casă, deabia sîntem la începutul lui August.

Stă stană o clipă. Sare pănă în dreptul unui brădui și se oprește scurt, prinsă în unghii ca de niște ventuze. Crescută ca din pămînt acolo, stă, ascultă și=și rotește capul în toate părțile.

Unde se lasă îndulcit muntele, pe șeaua dinspre scoc

a și apărut Gică și-a închis-o. Frunzica a sosit și ea, dar nu mai poate trece înainte.

Capra a luat-o brățiș acum, pe deasupra gurii căscate și-n capul brănării se proiectează pe fond alb ca o minunată sculptură în marmoră roșie.

Iau carabina lui frate-meu și trag cu înălțătorul la șese sute.

Glonțul plesnește mai sus și din gresie, se înalță, ca un pământ de pădăie, praf.

Pare că nu se clintește, dar deodată face o piruetă și imediat o gigantică a morții pe o bară nevăzută.

Se smucește apoi, ferește eșirea spre Gică și se lasă drept pe gingia prăpastiei deschisă sub picioarele ei.

Cu soarele în coastă, roșie ca o bucată de jar, coboară încă trepte nevăzute săpate în perețele muntelui și, din loc în loc, plutește parcă în aer, se agață și se leagănă pe-un fir întins între vîrfuri de ardezie.

Scapă fără voce cîțiva pași mai jos și-și regăsește iute echilibrul rupt, încovoindu-și trupul deasupra abisului, cu toate patru picioarele adunate sub ea, ca degetele unei mîni creștinești, strînse în semnul izbăvirii.

Dar pentru ea nu mai e scăpare.

Gică s'a tîrît în coastă iar jos în fundul văii, a ieșit, ca din pămînt, Pătru Teiușanu. Frunzica bate înebunită, neputincioasă.

Stăpîna palatelor de marmoră vînată, superbă și neînfricată în hotărîre, se aruncă spintecînd văzduhul nepătruns ca o nălucă sau... ca un gînd...

Dar de jos, din țărîna pămîntului vitreg, glonțul vrăjmaș o întîmpină cu trăsnet de biruință omenească și înainte ca ochiul ei să mai fi putut răsfrînge un zob din smalțul cerului, prietina norilor, amanta adîncurilor, își schimbă ultima săritură fantastă, într'o prăbușire a morții.

Pentru a doua oră, în aceeași zi, destinul sălbatec, bătuse din aripi.

Antagonistul Nietzsche

În istoria doctrinelor culturii rar s'a putut vedea un mai vi-treg destin decît acel pe care l-a suportat filosoful „voinței de-putere“.

Evident, vizionarul unei lumi superioare și creatorul supra-omului a oferit în opera sa—fragmentară—chiar în structura ei—o prea sensibilă incoerență și o totală lipsă de consecvență logică. Dar de aici și până la acea dureroasă supoziție, prin care această cu-getare fecundă în sugestii și idei apare ca produs al unui fer-ment de dezorganizare psihică, este o cale imensă, pe care din nenorocire psihologia epocii a străbătut-o cu un singur pas. Viața sa a prezentat astfel prelungirea unei infirmități atavice, pe care fatalitatea a avut grijă să o extindă asupra organismului și struc-turii sale mintale.

Și totuși nu aici e originea contradicțiilor din filosofia lui *Nietzsche*.

Elisabeth-Förster, sora sa, în prefața ediției operelor lui com-plete, înlătură cu sinceră și justă argumentare ideea că Nietzsche ar fi moștenit prin ereditate neurastenia, care în cele din urmă l-a dus la pierderea conștiinței. După propriile ei mărturisiri, Nietzsche a fost în tinerețe bolnav de piept, iar boala de nervi i-a apărut tîr-ziu în urma unei răni primite în războiul dela 1870, care i-a im-pus un regim auster și mult timp un repaos absolut.

Ori, cea mai intensă pasiune a lui Nietzsche o constituiau cercetările sale de specialist în domeniul filologiei, apoi—prin in-termediul lingvistice și etnografiei—în studiile sale de psiholog și metafizician. Oarecare incoerențe și lipsa unei logici decizive și implacabile, ar fi—după părerea lui Elisabeth Förster—datorite sur-menajului, pe care l-a adus curînd în viața gînditorului german această neîntreruptă activitate excesivă.

Dar nici aici nu găsim explicarea completă a contradicțiilor cugetării lui Fr. Nietzsche.

Nietzsche este desigur gînditorul contrastelor, filosoful antagonismelor; dar pentru a înțelege caracterul operei trebuie să cunoaștem substratul ei creator, temperamentul filosofului.

Nietzsche a fost un temperament entuziast, care s'a ridicat până la pasiune.

S'a spus adesea despre sufletul femein—și cu multă dreptate—că el nu apreciază obiectele și oamenii decît după criteriul plăcerii sau durerii, astfel încît departe de a emite judecăți obiective, ajunge numai la cei doi poli ai atitudinilor excesive de viață, iubirea sau ura. În explicarea acestei atitudini caracteristice intră desigur subiectivismul exagerat al femeii.

Dar subiectivi sînt și poeții și anumite temperamente din categoria exemplarelor tari. Nietzsche a fost subț acest aspect feminin. Nimic din ceiace intră în sfera preocupărilor sale nu era valorificat după criteriul rece al justiției inflexibile. Pentru Nietzsche, care străbătea totul cu căldura sufletului său, elanul era o condiție de viață tot atît de necesar ca și condiționarea biologică.

Dar mai mult decît afit; Nietzsche a fost un remarcabil poet. În operele sale complete (tom X) se pot și acum ceti poemele, în care gînditorul și-a evidențiat nelimitatele-i resurse stilistice.

Exceptînd versurile chiar, vom observa că în cea mai poetică dintre operele sale,¹ sînt pagini de cea mai pură inspirație, în care tonul, invocația, culoarea și intensitatea expresiei marchează caracterul unui talent puțin frecvent în lumea literelor.

În scrisorile pe care le-a publicat unul din cei mai intimi prieteni ai săi, marele iubitor al antichității artistice, *Erwin Rohde*, Nietzsche apare lipsit de acea rigiditate autoritară; pe care o întîlnim în unele pagini ce denotă o netăgăduită temeritate de cugutare alături de pasiunea pentru realizarea ei. „În sufletul său era o mare abundență de poezie, care nu se putea rezolvi în poeme“².

Nietzsche, pe care unii comentatori s'au înverșunat să îl prezinte ca un barbar, menit să reîntroneze filosofia vieții brutale și egoiste, a apărut tot timpul vieții sale subț înfățișarea unui exemplar palid și lipsit de vigoare, în care numai privirea pătrunzătoare exprima ceva din sbuciumul său interior.

Aici începe antagonismul între viața și opera lui Nietzsche, pe care atmosfera și mediul social în care a trăit l-a accentuat adînc în nenumărate ocazii.

* * *

Nu voiu face aici o expunere a filosofiei lui Nietzsche. Concepția sa a fost atît de răspîndită, încît nu de mult se spunea că Nietzsche e cel mai cunoscut—și firește mai discutat—dintre filo-

¹ Also sprach Zarathustra.

² Höfding—Philosophes contemporains.

sofii germani contemporani. Dar cetitorii săi au luat foarte curînd poziții adverse; s'au despărțit în două mari categorii: admiratori și detractori. În sufletul contemporanilor săi el a trezit admirație sau ură.

Și totuși omul, pe care mulți l-au considerat insensibil și violent, exprima o sensibilitate atît de delicată, încît puțin a trebuit boalei și surmenajului ce l-a atins curînd să o aducă la acea cunoscută formă exagerată și morbidă.

Astfel apare primul antagonism între viața și opera lui Nietzsche, pe care l-a precizat în bună parte criteriul biologic al concepției sale. Azi nu se poate nega, că ceiace înțelegea Nietzsche prin „voința de putere“ (Wille zur Macht) are un sprijin solid în concepția biologică a rasei. Nu se adresa oare Nietzsche în acest sens mamelor pentru a pregăti astfel apariția supra-omului: „Mame, mame, voi toate trebuie să credeți: eu voi naște pe supra-om?“ (Übermensch).

Supra-omul lui Nietzsche—fără a fi conceput numai ca exemplar de forță brutală—nu poate fi înțeles fără un serios fundament vital. Subt acest aspect filosofia sa apare colorată de o caracteristică notă vitalistă.

Nietzsche vitalist? Dar Nietzsche a suferit toată viața sa datorită lipsei de vigoare și energie organică, ce i-a atras chinul teribil și permanent ce a sfîrșit în întineric perpetuu al inconștientului! „Viața e o teribilă sarcină“—spune el undeva—„și bucuros așa fi scăpat de ea, dacă nu așa fi observat că numai în cursul ei pot face cele mai bune cercetări și experiențe“.

Nu mă opresc la nota idealistă care apare în această mărturisire, dar nu pot trece neobservată greutatea apăsătoare subt care apărea tragicul vieții de toate zilele în ochii teoreticianului voinței de putere. Omul, care nu avea forță suficientă pentru a-și suporta propria-i existență, concepea un ideal de forță, quintesență a energiei și vitalității exagerate.

Și totuși e un raport, un nod de invizibilă relație între acești doi poli contrari ai vieții: realitate și ideal. Este știut în genere că dorința realizată, dispăre; însuși plăcerea e diminuată uneori pînă la complectă transformare. Dorim aceiace nu avem; posesiunea suprimă dorința și atenuiază plăcerea care o însoțește.

Nietzsche și-a creiat un ideal din ceiace simțea că e lacuna esențială a ființei sale. A transformat existența, perpetuu amenințată de maladii și permanent chinuitoare, într'o formulă superioară, în care idealul înlocuia printr'o vitalitate excesivă insuficiența organică reală.

În aceeași ordine de idei, *Wundt* explică caracterul riguros al eticei lui Nietzsche prin ura împotriva cauzei ce îi producea neconținută suferință în viață. Nietzsche ura slăbiciunea și admira vigoarea, pentru că natura nu'i oferise decît pe cea dintăiu cu tot cortegiul ei de dureri.

Dar cel mai caracteristic contrast între ideile și caracterul

său pare a fi acel pe care îl oferă comparația între temperamentul și ura sa neîmpăcată împotriva religiei creștine.

Firește, substratul acestui antagonism îl oferă în parte și menționata remarcă a lui Wundt.

Creștinismul întrupa salvarea celor slabi, neputincioși și mizeri. În sprijinul lor creiase o serie întregă de virtuți, pe care le recomanda ca norme de conduită în viață. Ori, Nietzsche care disprețuia slăbiciunea individuală, ura cu atât mai mult încercarea de a o vedea răspîdită în mase și întărită prin virtutea caritabilă a milei. „Dacă mă temeam de ceva în viață, aceasta era fără îndoială mila celorlalți“, mărturisește el într'un loc.

Apărarea neputinții și slăbiciunii sub orice formă era în contrast cu idealul său de forță, ce nu putea apărea decît prin sacrificiul acelor pe care îi salva religia creștină. Creștinismul e așa dar—după credința lui Nietzsche—religia turmei prin contrast cu aceia a exemplarelor de forță unică. Păstorii sufletești, simpli farseuri ce și-au impus puterea asupra semenilor săi prin viclenie și au inoculat omenirii virusul milei și toleranței, virtuți contrare forței și rigurozității naturale.

Dar omul tare trebuie să disprețuiască religia milei; el trebuie să vadă în ea numai un mijloc de luptă împotriva vieții și energiei lor. Pentru Nietzsche, creștinismul e ultima și cea mai formidabilă revoltă a sclavilor de totdeauna.

Pentru acei care cetesc aceste rînduri Nietzsche apare ca exemplar brutal și nemilos pînă la violență reală și cotidiană.

Dar Nietzsche nu este nici de data aceasta în concordanță cu sine însuși. Afirmația luptei pentru exterminarea religiei creștine nu are nimic corespunzător în atitudinea-i obișnuită. Dotat cu sensibilitate aleasă, delicat pînă la feminitate, Nietzsche nu reușea să ascundă îndeajuns, în relațiile cu prietini săi, o rară bunătate de suflet.

Intr'o scrisoare adresată *D-rei de Meyenburg* (1875), Nietzsche face o extrem de interesantă mărturisire pentru cunoașterea sufletului său. „Azi dimineață—spune el—m'am întrebat cum am deschis ochii. E oare cineva aici căruia i-ași putea face un bine? Știu că prin scrierile mele fac rău atîtor oameni, încît ar trebui să-l recompensez într'un fel“... 1.

Și Nietzsche continuă mai departe pe același ton, explicînd necesitatea operei pe care a întreprins-o prin datoria de a înlătura minciuna și a prezenta adevărul în toată strălucirea lui.

Așa dar „filosoful puterii“ se învingea pe sine pentru a-și scrie opera plină de violență și patos entuziast, stăpînindu-și cu greu intenția delicată de a-și justifica mereu această atitudine. „Căci, trebuie odată să apară la lumină tot ceia ce e falș și rău în ome-

1 Höffding—Philosophes contemporains.

nire! Noi nu vom construi înainte de vreme și nu știm cel puțin dacă vom construi vreodată. Dar nu vom fi niciodată pesimiști leneși cum sînt atîția filosofi în lume“ 1.

* * *

Dar nu numai în opoziție cu sine însuși, cu temperamentul și însușirile-i naturale, apare Fr. Nietzsche în cariera sa de gînditor.

Apariția filosofiei sale într'o epocă imbibată de raționalismul logicist și legalist al lui Hegel era o contradicție flagrantă cu atmosfera și mediul, în care se iveau. În momentul, în care se cînta peste tot în Germania „Deutschland über alles“, cînd statul fusese ridicat în concepția germană până la fetiș iar suveranul idolatrizat, Nietzsche răstoarnă cu o temerară lovitură toată mentalitatea aceea ordonată și legală, susținînd că valoarea unui popor o constituie superioritatea culturală și nu organizația etatistă.

Mai mult decît atît. În ziua în care Germania credea în superioritatea ei organică — datorită forței pe care o posedă, — Nietzsche care nu își elaborase încă concepția sa definitivă, afirmă că nu există cultură germană; că dimpotrivă Franța are o reală cultură națională; iar „victoria dela Sédan putea deveni un dezastru pentru învingător, nimicind spiritul german în profitul imperiului german“ 2.

Nietzsche s'a ridicat cu violență unică în analele filosofiei împotriva doctrinei evanghelice creștine. Dar epoca, în care gînditorul german a întreprins această critică extremă, e epoca în care religia de stat fusese proclamată dogmă de viață și credință pentru poporul german. Nu de mult *Fichte* fusese constrîns la identificarea principiului suprem al concepției sale — „eul etern și creator“ — cu D-zeul creștin, atotputernic și bun.

Insuși *Kant* scrisese — subț sugestia insistentă a regelui Prusiei, Friederich Wilhelm II-lea — „Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft“, operă în care încerca să împace concepția sa metafizică cu religia creștină bazată pe credința într'o Divinitate unică și supremă.

Antagonismul între opera lui Nietzsche și epoca în care a apărut, este complet.

Nietzsche a lovit în religia creștină în momentul, în care aceasta își dobîndise un fundament nesdruncinat în recunoașterea necondiționată și acceptarea obligatoare ca unică religie absolutistă în statul german.

Astfel, în opoziție cu mentalitatea maselor, cu spiritul științific al epocii, cu organizarea sistematică a statului și cu tot ce constituia obiect, credință și adorație pentru semenii săi, concepția lui Nietzsche apare subț aspectul unui *vast și necontestat paradox*.

1 Citat și rezumat după Vol. X, pag. 375 — *Werke*.
2 Lichtenberger — La philosophie de Fr. Nietzsche.

* * *

Nu voi pătrunde prea mult în filosofia lui Nietzsche, căci aceasta ar necesita o expunere mai largă decît intenția acestor rînduri. Dar urmărind aceiași linie de comparație între caracterele psihicului său și ideile exprimate, voi remarca cîteva nouă antagonisme în opera sa.

E cert că Nietzsche a fost un entuziast. Și un entuziast de cea mai pură speță. Nietzsche și-a sacrificat sănătatea, liniștea, prietini, viața însăși, pentru a îndeplini opera de purificare morală, în care credea cu tot sufletul său. Un om care ajunge, la culmile pe care le-a creat el cu spiritul genial și imaginația fecundă are desigur în structura lui sufletească elanul cel mai pur, entuziasmul cel mai înalt. Și totuși acest elan nu odată apare, în concepția lui Nietzsche, însoțit de un profund desgust de viață și tot ceiace poate ea oferi. Intr'un capitol din lucrarea sa „Der Wille zur Macht“ — Nihilismul european, — autorul „originei tragediei“ este atît de pesimist în descrierea activității omenești, care — după părerea sa — duce la dezagregare și distrugere, încît tabloul prezentat e demn de un Byron sau Schopenhauer.

În fond Nietzsche era optimist. Nu vom putea niciodată înțelege complet această permanentă dedublare de viață, căci consecința nu e o însușire nietzscheană.

Vom încerca totuși să o explicăm.

Realitatea e, că în sufletul lui Nietzsche antipatiile ocupau locul prim. „Aceiace în mod normal constituie doi poli ai aceluiași fond, i-au apărut lui Nietzsche ca două forțe contrarii ce își disputau stăpînirea asupra sufletului său 1“.

Nietzsche avea prea mult elan pentru a cîntări exact și a concilia dispozițiunile naturale opuse. Om de curaj și de voință, el nu a reușit să le suprime nici în melancolie nici în efortul cugetării.

De aceia antagonismul se menține și aici. Va recunoaște oricine că, a afirma valoarea vieții și necesitatea expansiunii ei atunci cînd ea e plină de suferință, desgust și de mizerie, înseamnă a relua contradicția celor două concepții spuse de viață: pesimism-optimism.

În sufletul lui Nietzsche acest contrast există însă fără puțință de conciliere.

Nietzsche, care a criticat viața actuală, a fixat totuși unicul criteriu de apreciere a faptelor noastre în expansiunea vieții; a afirmat că această viață trebuie valorificată, intensificată, și dominată de un singur ideal: supra-omul. Dar supra-omul e o quintesență de forță. El presupune acea „voință de stăpînire“, principiul unic ce îl călăuzește în viață. Supra-omul nietzschean are predecursori în exemplarele puternice și viguroase din trecut; dar nu

1 Höfding—op. citat.

trebuie să se uite că el este o speță nouă; o rasa nouă, produs al eforturilor de perfecționare și depășire a generațiilor actuale.

Nietzsche, care resimțea o permanentă lipsă de vitalitate, a ajuns la formularea „voinței de putere”; instinct și acțiune, voință și temeritate, se întrunesc minunat și se îmbină în temperamentul său.

Dar când presupune realizat idealul acestei voinți, el concepe revenirea și repetiția la infinit a vieții ajunsă la perfecțiune, fără a observa că evoluția nu se oprește niciodată definitiv—supraomul fiind și el supus acestui proces universal și etern.

* * *

Subt impresia talentului de stilist excepțional și al elanului sincer cu care și-a expus ideile sale, Nietzsche a dobândit prieteni rari, accentuate de admirație din ce în ce crescândă: *Erwin Rohde*, care i-a rămas fidel întreaga viață, *Richard Wagner*, pe care l-a atacat în opera sa „*Philisfinul modern*”, marele *Brandes*, care a adus poate cea mai prețioasă contribuție pentru popularizarea lui Nietzsche. Nici unul însă nu a negat caracterul antagonist al operei sale. Căci Nietzsche a cultivat ca nimeni altul paradoxul și a răsfățat antagonismul cu o sinceră și admirabilă voluptate.

În contrast cu epoca pe care a criticat-o, și cu umanitatea pe care a condamnat-o, *Friederich Nietzsche* rămîne în istoria filosofiei gînditorul paradoxului și filosoful antagonismelor.

Mircea Mancaș

UZINA

Gîturi de coșuri roșii de obidă,
Ziduri bătute 'n coaste de metal;
Cătră amurg o vezi proptită 'n deal
Cu creștetul în nouri de cridă.

Fum, zgură, flăcări, fier, oțel, acizi,
Toate acestea 'n aer se frămîntă
Cu vaere de fiare și trăsnet de bolizi,
Plămadă încropită ce 'nspăimîntă!

Omul, în lăcomia=i suverană,
Pămîntului și măduva i=a supt,
Și=a scormonit cu flăcări în bezna subterană,
Răsplămădindu=i plasma ne 'ntrerupt.

Ciclopi cu măruntae de foc, furnale=adînci
Iși scui pă—ucigătoarea lor lumină.
Spinările 'ncordate lucesc ca niște stînci,
Și pielea asudă 'n stropi fierbinți benzină.

Gînd și oțel, unul în altul scurmă,
Și iadul urlă... până cînd, grăbit,
Trîmbiți de soare cresc la răsărit,
Ca prevestirea unei judecăți din urmă...

Al. A. Philippide

Note pe marginea cărților

— Pe două psaltiri —

A apărut de un an și mai bine o carte. Nu se vede în librării, căci nu e roman de dragoste; n'au pomenit de ea nici revistele, nici gazetele; nu-i carte de știință ca s'o auzi semnalată într'o conferință, nici manual didactic ca să se tîngue din pricina lui părinții. Nu se știe nimic de ea; s'a arătat în taină în pacea mănăstirii dela Neamțu, ca o floare rară, a cărei sămînță părea pierdută. Vlădica Nicodem, starețul acelei sfinte mănăstiri, a tipărit o *Psaltire*, într'o tălmăcire nouă a sa¹: astfel se armonizează cu trecutul de cultură al vechii cîtorii domnești, cu munții care fumegă, cu apele care spumează, cu toată poezia măreață a locurilor, cu mormintele voievozilor și monahilor, cu sufletul nostru din cele vii de deasupra și din cele moarte de dedesubt.

N'ași face această caracterizare poetică, dacă modesta traducere a cărții laudelor n'ar avea dreptul să se statornicească între cele mai bune produse ale literaturii noastre. Părintele Nicodem, muntean dela Pipirig, din leagănul neamului lui Creangă, s'a înfîmplat să aibă într'un înalt grad simțul limbii celei bune a popoului și a cărților vechi—tocmai ceiace trebuia pentru imnurile lui Israil, arzînd ca niște ruguri în pustia vremilor dedemult.

Darul care a înflorit acolo, la apa Ozanei, este ș'o surpriză. Ca orice surpriză, trebuie să beneficieze de o primire deosebită. Părintele Gala Galaction, dîndu-ne traducerea Evangheliilor, nu ne-a mirat întru nimic și a fost în bună rînduială cu îndeletnicirile și cu talentul său. A fost salutat cu zîbete de înțelegere, cașicum și el și noi făceam parte din același complot. Inșă fapta lui Vlădica Nicodem e cu totul singuratică; cel puțin de cărturarii cei mulți

¹ *Psaltire*, Tradusă de episcopul Nicodem, starețul mănăstirii Neamțu. Ediția I. Chișinău, Tipografia eparhială „Cartea Romînească”, 1927.

nu era aşteptată; şi se cuvine să ne bucurăm că avem încă un scriitor,—aşa cum credea Hristos că trebuie să te bucuri de cel venit în ceasul din urmă.

Darul episcopului dela Mănăstirea Neamţu mai are şi altă importanţă. Pune din nou chestia primenirii textelor bisericeşti. De mult, încă de acum douăzeci şi mai bine de ani, ţinând samă de nevoile sufleteşti ale poporului, cel ce scrie aceste rînduri propunea lui Spiru Haret, marele ministru al şcolilor şi bisericii, o tipăritură nouă a evangheliilor. Textul vechiu nu răspunde nevoilor sufletului nostru. Cred că nu răspundea nici nevoilor sufleteşti ale părinţilor noştri,—de oarece e plin de grunzuri, expresii şovăielnice şi neartistice. Cuprinde şi erori şi nonsensuri. Pe lângă artă, care ne bucură pe noi, îi trebuie poporului o limpezime şi o precisiune sfîntă. Propuneam o traducere nouă, la care să colaboreze, pe lângă specialiştii, cei mai buni stilişti ai timpului, iar cartea, ilustrată artistic şi legată în piele, să între în toate casele ţării ca o nouă arcă a alianţei.

Să nu ne înşelăm cu vorbe. Poporul nostru e într'adevăr creştin şi religios—căci orice popor are nevoia unei credinţi şi a unei legi morale; însă legătura între evanghelii şi sufletul lui nu s'a făcut deplin. Nu s'a făcut pentru că el nu cunoaşte textul cărţii sacre. Trebuie să-l pipăie, să se adîncească asupra lui, să şi-l însuşească.

Iată că, după douăzeci de ani, chestia se complică.

Războiul a îmbolnăvit lumea, coborînd-o sufleteşte, adică întorcînd-o îndărăt, spre animalitate. În acelaşi timp, în unele fiinţi umane a apărut mai ascuţită nevoia mîngîierii şi a sprijinului divin. Ţara s'a umplut de secte. Cei care căutau un refugiu în credinţă, descopereau şi înţelegeau pe Hristos abia acum, în rituri simplificate.—Hotarele pe de altă parte, s'au lărgit; populaţia s'a dublat; confesiunile s'au înmulţit. Textele religioase ale ortodoxilor şi ale uniţilor nu sună la fel. Evangheliile, Faptele Apostolilor, Psalmii—ca să nu mai vorbim de altele—nu sînt una; sînt două şi trei. Din punct de vedere religios, e anarhie; căci textele esenţiale trebuie să fie unice. Cuvîntul sacru se cuvine să fie auzit într'un singur fel, în forma cea mai concisă şi mai frumoasă.—Chestia aceasta e mai însemnată decît marea majoritate a celor 2800 de legi care au fost votate de parlamentele ultimilor zece ani. Şcoala poate da instrucţie; biserica dă educaţie; iar pentru colectivităţile pe cale de organizare aceasta din urmă e absolut indispensabilă. Aşteptînd pe bunii păstori, să le pregătim instrumentele. Dar chiar şi singure, aceste instrumente sînt un scop şi au o valoare în sine.

Acum douăzeci şi ceva de ani, marele Haret înţelegea prea bine aceste lucruri. De mult statele lumii civilizate şi-au îndeplinit faţă de popoare datorita de a le da, în texte bune şi ieftine, legea vieţii morale. La noi, guvernânţii n'au crezut că trebuie să se preocupe de aşaceva. Dealtminteri, cum s'ar ocupa guvernânţii care sînt nişte profani, cînd chiar sfîntul sinod al bisericii autocefale

romîne stă în nepăsare și adormire față de această chestie,—care, în definitiv, e singura chestie. Cu toată dorința lui de a da texte nouă și ieftine la îndămîna mulțimii, Haret nu putea trece peste zidul chinezesc al sfîntului sinod.

Așa încît am rămas cu textele vechi. Trebuie să se știe că nici versiunea lui Gala Galaction nu e liberă, și va mai sta multă vreme pecetluită sub provizorat.

Aceste texte vechi cred unii că sînt totuși bune pentru că sînt vechi. Mărturisesc că le-am ascultat de multe ori cu mîhnire, în biserici, bolborosite de slujitori grăbiți. Atribuiam o parte din vină și ritualului bizantin, care prescrie cîntare, însă nu cere oficianțului viers, dicțiune și ureche muzicală. M'am convins că destul de des textul însuși era opac, atît pentru cetitor, cît și pentru ascultători. Nevoia unei reforme, a unei limpeziri a serviciului și a unui text desăvîrșit al cărților sacre devine necesitate de stat. Să dăm poporului ceiace-i trebuie, pentru a-l înălța la conștiința umanității.

Intorcîndu-mă și reluînd frumoasa tîlmăcire a lui Vlădica Nicodem, i-am pus alături și alte texte, mai vechi, și pe cel oficial aprobat de sfîntul sinod al bisericii autocefale romîne, tipărit și retipărit.

Ei bine, cu durere și cu rușine, a trebuit să constat că textul oficial e cel imposibil. Versiunea societății britanice, de pildă, e acceptibilă. În textul oficial obscuritățile, nonsensurile, crimele împotriva limbii furnică la fiecare pagină. Am rămas nespuse de nedumerit cum a fost cu puțință să subsiste atîta vreme acest text, cînd atîția ochi de prelați iscusii îl citeau, cînd atîtea glasuri îl rosteau. Să fie și de data asta adevărat că indivizii sînt mai ageri decît corpurile constituite?

Versiunea aceasta a fost, nu demult aprobată din nou, așa, într'un entusiasm al somnolenței. Nu-i nevoie doar s'o pui lîngă textul ebraic, sau elin, sau slavon, ca să vezi că ai de a face cu o impietate. Citești simplu și vezi că traducătorul—Dumnezeu să-l ierte—a fost un trădător; a fost un barbar care n'a cunoscut nici limba din care tîlmăcea, nici limba romînească.

Bine, opera aceasta s'a întîmplat să fie lamentabilă, dar de ce o patronează insistent și repetat sfîntul sinod? E de presupus că vrea să discrediteze cumva pe Jidovi.

Poeziile acestea antice, atribuite regelui David, sînt pline de un sentiment poetic atît de arzător, se avîntă atît de înalt cătră lumina eternă, încît vor rămînea în veacul veacului, pentru toate succesiunile de generații, alături de cele mai de samă opere ale fiilor umanității. Pentru creștinătate, care și le-a însușit, ele au devenit o Vox Ecclesiae, cînd arzătoare și dulce, cînd pasionată. E strigătul sufletului cătră Dumnezeu unic.

Cine se amuză să spuie asta? Incercați vă rog și intrați în textul oficial, aprobat și binecuvîntat, tipărit și retipărit, și vă veți încredința că toate aprecierile timpurilor și națiilor sînt vorbe deșarte. Psalmii nu pot fi pentru ticălosul cetitor romîn ortodox decît

o Țesătură de stihuri palide, lincede și mai ales fără noimă, cașicum ar fi datorită unui David oarecare dela Vadul-Rașcov.

Deschid însă iarăși și iarăși tălmăcirea nouă a părintelui Nicodem. Găsesc în toată strălucirea ei lauda marelui ziditor. Ceasuri de veghere, muzică interioară, claritate, limbă dreaptă și curată, iată ce-a pus vlădica dela Mănăstirea Neamțu în transpunerea lui, ca s'o facă să ardă ca o jertfă vie a sufletului.

Imi fac o plăcere să transcriu aici pentru iubitorii de poezie, minunatul psalm 103, al creației:

Bine cuvintează, suflete al meu, pe Domnul! Doamne Dumnezeu meu, mare și minunat ești tu: cu slavă și cu strălucire împodobit!

Tu te îmbraci cu lumina ca cu o haină; Tu întinzi ceriul ca un cort.

Tu din ape îți faci lăcașurile cele de sus; norii sînt căruța ta, și te porți pe aripile vînturilor.

Tu faci vînturile trimișii tăi, și flăcările focului sînt slugile Tale.

Tu ai așezat pămîntul pe temeliiile lui, și nu se va povîrni în veacul veacului;

Cu adîncul ca cu un vestmînt l-ai îmbrăcat, și apele acopereau înălțimile lui.

La porunca ta ele au fugit, la glasul tunetului tău repede au curs:

au suit munți, s'au pogorît în văi, la locul ce tu le-ai rînduit;

pusu-le-ai hotar peste care nu vor trece, nici se vor întoarce să acopere pămîntul.

Tu ai trimis izvoare în văi, pîntre munți curg ape.

Din ele s'adapă hiarele cîmpului, asinii sălbateci setea-și potolesc.

Preste acelea locuiesc paserile cerului; de prin ramuri răsună glasul lor.

Tu adăpi munții din înălțimile Tale; din roada lucrurilor Tale se saturează pămîntul.

Tu faci să răsară iarba pentru dobitoace, și verdeața pentru trebuința

omului: Tu scoți hrana din pămînt: pinea, care întărește inima omului; untdelemnul, care-i luminează fața,

și vinul, care veselește inima omului.

Sătura-se-vor copacii dumbrăvii, și cedrii Libanului cei sădiți de mîna Ta.

Intrinșii paserile își fac cuiburi, ciparișii sînt locuința cocostircului.

Munții cei înalți sînt sălașul căprioarelor și scorburile stîncilor adăpost ființelor fricoase.

Făcut-ai luna, ca să arate timpurile, și soarele, care-și cunoaște apusul său.

Tu presări întunerecul și se face noapte, în care mișună toate hiarele pădurii:

leii mugesc după pradă și-și cer mîncarea dela Dumnezeu.

Dar răsare soarele și ei fug, în culcușurile lor s'ascund.

Atunci iese omul la lucrul său și la munca sa de până seara.

Cît de minunate-s lucrurile Tale, Doamne, toate cu înțelepciunea ta le-ai făcut, și e plin pămîntul de făptura ta!

Iată, marea aceasta e întinsă și largă: intrînsa-s tîritoare nenumărate, vietăți mici și mari.

Pe dînsa plutesc corăbiile; acolo-i balaurul, ce l-ai făcut să se joace intrînsa.

Toate dela Tine așteaptă, să le dai hrană la vreme:

de le-o dai, ele-o primesc, de-Ți deschizi tu mîna, toate se umplu

de bunătați;

iar de-ți întorci Tu fața, se ofilesc; de le iei duhul, mor, și'n Țărîna

se prefac.

De privești pămîntul, el tremură; de Te-atingi de munți, ei fumeagă.

Cînd trimiți Tu însă duhul Tău, toate iarăși se zidesc și înnoiești fața pămîntului.

Fie Domnul în veci slăvit! Veselească-se Domnul în lucrările Sale!

Toată viața mea Domnului voi cînta, cînta-voi Dumnezeului meu cît voi trăi!

Plăcută să-i fie Lui cîntarea mea și eu mă voi veseli de Domnul.

Piară păcătoșii de pe pămînt, și nelegiuții să nu mai fie! Bine cuvîntează, suflete al meu, pe Domnul. Aliluia.

Pentru justificarea mea, dau îndată și versiunea oficială, îngingavă și otrăvită. Iat'-o:

Psalm 103. Psalmul lui David pentru facerea lumii.

Binecuvîntează, suflete al meu pre Domnul; Doamne Dumnezeul meu măritu-te-ai foarte.

Întru mărturisire și în mare podoabă te-ai îmbrăcat, cel ce te îmbraci cu lumina ca cu o haină.

Cel ce întinzi cerul ca o piele, cel ce acoperi cu ape cele mai pre deasupra ale lui.

Cel ce pui norii suirea ta, cel ce umbli preste aripile vînturilor,

Cel ce faci îngerii tăi duhuri, și slugile tale pară de foc,

Cel ce înlemeiezi pămîntul preste întărirea lui, nu se va pleca în veacul veacului.

Adîncul ca o haină este îmbrăcămîntea lui, peste munți vor sta ape.

De certarea ta vor fugi, de glasul funetului tău se vor înfricoșa.

Se suie munții și se pogoară cîmpii în locul în care le-ai întemeiat pre ele.

Hotar ai pus, care nu-l vor trece, nici se vor întoarce ca să acopere pămîntul.

Cel ce trimiți izvoare în văi; prin mijlocul munților vor trece ape.

Adapa-se-vor toate fiarele cîmpului, aștepta-vor colonii întru setea lor.

Preste acelea paserile cerului vor lăcu, din mijlocul pietrilor vor da glas.

Cel ce adăpi munții din cele mai pre deasupra ale tale, din rodul lucrurilor tale se va sătura pămîntul.

Cel ce răsai iarbă dobitoacelor și verdeață spre slujba oamenilor.

Ca să scoafă pine din pămînt și vinul veselește inima omului.

Ca să veselească fața cu untdelemn și pînea inima omului o întărește.

Sătura-se-vor lemnele cîmpului, chedrii Livanului, pre cari i-ai răsădit, acolo paserile se vor încuiba.

Lăcașul Erodului povățuiește pre ele, munții cei înalți corbilor, piatra scăparea epurilor.

Făcut-au luna spre vremi, soarele ș'a cunoscut apusul său.

Pus-ai întuneric și s'a făcut noapte, întru aceia vor trece toate fiarele pădurii.

Puii leilor năzuind ca să apuce și să ceară dela Dumnezeu mîncarea lor.

Răsărit-a soarele, și s'au adunat; și în culcușurile lor vor zăcea.

Leși-va omul la lucrul său și la lucrarea sa până seara.

Cît s'au mărit lucrurile tale, Doamne! Toate întru înțelepciune le-ai făcut; umplutu-s'a pămîntul de zidirea ta.

Marea această este mare și largă; acolo sint jigăanii cărora nu este număr.

Vietăți mici cu mari; acolo corăbiile umblă.

Balaurul acesta pe care l-ai zidit a-l batjocori pre el, toate cătră tine așteaptă să le dai lor hrană la bună vreme.

Dîndu-le tu lor, vor aduna; deschizînd tu mîna, toate se vor umplea de bunătate.

1 Biblia, adică Dumneziasca scriptură a Legii vechi și a celei nouă, ediția sftntului sinod, București, Tipografia cărților bisericești 1914.

Iar întorcându-ți tu fața ta, se vor turbura; lua-le vei duhul lor și se vor sfârși, și în țărîna sa se vor întoarce.

Trimite-vei Duhul tău, și se vor zidi, și vei înnoi fața pămîntului.

Fie slava Domnului în veci, veselî-se-va Domnul de lucrurile sale.

Cel ce caută spre pămînt și-l face pre el de se cutremură; cel ce se atinge de munți și fumegă.

Cînta-voi Domnului în vieața mea, cînta-voi Dumnezeului meu pînă ce voi fi.

Indulcească-se lui vorba mea și eu mă voi veseli de Domnul.

Lipsească păcătoșii de pe pămînt și cei fărădelege să nu fie ei; binecuvîntează suflete al meu pre Domnul.

Asemenea tălmăcire înfrînge orice fel de încercare de comentarii. Nu-i vorba atît de „cel ce întinzi cerul ca o pele“, ori de „munții se suie, cîmpii se coboară“, sau de „sătura-se-vor lemnurile cîmpului“ și „piatra scăparea iepurilor“, mici de „balaurul pe care l-ai zidit a-l batjocori pe el“ și „lăcașul Erodului povățuește pre ele“ și „îdulcească-se lui vorba mea“, etc., etc., etc., ci de un lucru cu mult mal grav. Titlul însuși îi spune tălmăcitorului că-i vorba despre creație; și totuși el pune, fără noimă, pasagii întregi la viitor. Se pare că fiecare stih s'a prezentat pentru el ca un rebus aparte, pe care a încercat să-l dezlege, și nu s'a preocupat cum stă stih lingă stih. Stau ca niște ființe străine una de alta; nu se cunosc și nu se asociază. E și greu să se cunoască.

Încercați și mai cetiți odată. E o petrecere care ar fi comică, dacă n'ar fi sinistă.

Și nu e vorba numai de un psalm. Sînt 155. Într'o operație ca aceasta se poate vedea cît de sus te pot înălța cuvintele și cît de jos te pot cobori. Talentul le dă viață și putere. Pot sta jos în tină ca elemente moarte și pot fi îngeri ai luminii.

Iată, iarăși, cîteva stihuri cunoscute, din *Psalm 102*.

Psaltirea oficială.

Omul ca iarba, zilele lui ca floarea cîmpului; așa va înflori.

Că duh a trecut întrînsul și nu va fi și nu-și va mai cunoaște încă locul său.

Psaltirea Nicodem.

Omul! Ca iarba-s zilele lui; ca floarea cîmpului, așa înflorește.

Un vînt îl suflă și nu mai este, și nu i se mai știe nici locul său.

Exemplele se pot înmulți, Să luăm, de data asta la întimplare, *Psalm 22*. Il luăm pe acesta, pentru că e mai scurt.

Psaltirea oficială.

Domnul mă paște, și nimic nu-mi va lipsi.

În locul pășunii, acolo m'au sălășluit; la apa odihnei m'au hrănit, sufletul meu l-au întors.

Povățuitu-m'au pe cărările dreptății, pentru numele lui.

Psaltirea Nicodem.

Domnul este păstorul meu și nimic nu-mi va lipsi.

La pășuni bune mă sălășluește și mă povățuiește la ape line.

Sufletul mi-l întărește, pentru numele său, și pe cărările dreptății mă povățuiește.

Că de voi și umbla în mijlocul umbrei morții, nu mă voi teme de rele, că tu cu mine ești.

Toiagul tău și varga ta, acestea m'au mingliat.

Gătit-ai înaintea mea masă, împotriva celor ce mă necăjesc.

Uns-ai cu untdelemn capul meu și paharul este adăpîndu-mă ca un puternic.

Și mila ta mă va urma în toate zilele vieții mele; și ca să lăcuiesc eu în casa Domnului întru îndelungare de zile.

De-ași umbla pe valea umbrei morții, de rele nu m'ași teme, căci Tu cu mine ești.

Toiagul Tău și varga Ta, acestea-s minglierea mea.

Tu-mi gătești masă înaintea vrăjmașilor mei, cu untdelemn ungi capul meu și paharul mi-l plin până sus.

Mila ta, Doamne, să mă însoțească în toate zilele vieții mele, și fă să locuiesc zile multe în casa Domnului Dumnezeului meu!

Să luăm, tot la împlinire, stihuri ciudate ori neînțelese din cartea oficială și să le punem alături înțelesul originalului.

Psaltirea oficială.

Din gura pruncilor și a celor ce sug ai săvîrșit laudă, pentru vrăjmașii tăi, ca să sfărîm pe vrăjmașul și izbinditorul.

Ps. 8

Scoală-Te Doamne, să nu se întărească omul, să se judece neamurile înaintea ta.

Pune Doamne, dătător de lege peste ei, să cunoască neamurile că oameni sint.

Pentruce Doamne, stai departe, treci cu vederea în vremi cuvioase întru năcazuri?

Cînd se mindrește necredinciosul se aprinde săracul; prinde-se întru sfaturile care gîndesc.

Ps. 9

Cuvintele Domnului, cuvinte curate, argint cu foc lămurit, ispitit pămîntului, curățit de șapte ori.

Tu Doamne, ne vei păzi pre noi și ne vei feri de neamul acesta, și în veac.

Împrejur necredincioșii umblă; după înălțimea ta ai înmulțit pre fiii oamenilor.

Ps. 11

Înmulțitu-s'au slăbiciunile lor; după aceia au sîrguit. Nu voi aduna adunările lor din singuiri, nici voi pomeni numele lor prin buzele mele.

Psaltirea Nicodem.

Din gura pruncilor și a celor ce sug Ti s'au adus laude, pentru înfruntarea vrăjmașilor tăi, ca să mușască protivnicul și cel răzbunător.

Scoală, Doamne, ca să nu se întărească omul, ci neamurile să se judece înaintea feței tale.

Trimite, Doamne, frică peste neamuri ca să cunoască ele că sint pieritoare!

Pentruce, Doamne, stai departe, pentru ce treci cu vederea la vreme de năcaz,

cînd necredinciosul cu mindrie urmărește pe cei necăjiți și aceștia se prind în mrejele urzite de el?

Și cuvintele Domnului sint cuvinte curate, ca argintul curățit de pămînt, de șapte ori prin foc lămurit.

Și, tu, Doamne, Te vei ținea de ele, și ne vei scăpa pe totdeauna de neamul acesta.

Căci cînd se ridică sus oamenii de nimica, netrebnicii mișună pretutindenii.

Iată, idolii s'au înmulțit și oamenii aleargă la alt Dumnezeu. Eu însă nu le voi aduce jertfă de sînge, nici nu voi pomeni numele lor cu buzele mele.

Psaltirea oficială.

Domnul este partea moştenirii mele şi a paharului meu. Tu eşti acela ce iarăşi aşezi moştenirea mea mie.

Funii au căzut mie întru cei puternici ai mei, că moştenirea mea sub puterea mea este.

Bine voi cuvînta pre Domnul cel ce m'au înţeleptit pre mine, şi încă şi până în noapte m'au pedepsit rărunchii mei.

*Ps. 15**Psaltirea Nicodem.*

Domnul este partea mea de moştenire şi cupa mea; Tu, Doamne, păzeşte moştenirea mea.

Moştenirea mi-a căzut la loc frumos şi moştenirea mea mi-i dragă.

De aceia voi binecuvînta pe Domnul Povăţuitorul meu! la aceasta şi noaptea mă îndeamnă inima mea.

*

Cerurile spun slava lui Dumnezeu şi facerea minilor lui o vesteşte tăria. Ziua zilei spune cuvînt şi noaptea nopţii vesteşte ştiinţă.

Nu sînt graiuri, nici cuvinte, ale cărorora să nu se auză glasurile lor.

Ps. 18

Cerurile spun slava lui Dumnezeu şi lucrarea minilor lui o arată tăria. Ziua spune slava Lui altei zile, şi noaptea o vesteşte nopţii următoare.

Ele n'au nici limbă, nici graiu n'au ele, şi totuşi s'aude glasul lor.

Cu bucurie bine înrădăcinată şi tot pămîntul, munţii Sionului, coastele Crivăţului, cetatea Împăratului celui mare.

Ps. 47

Muntele Sionului e munte minunat, podoaba şi bucuria a tot pămîntul: căci pe coastele lui din Crivăţ este cetatea Împăratului celui mare.

Şi al vrăjmaşilor mei mi-ai dat mie dosul.

Ps. 17

Pe potrivnicii mei Tu-i pui pe fugă.

Milueşte-mă Dumnezeule, că m'a călcat omul, toată ziua dînd războiu m'a necăjit.

Călcatu-m'au vrăjmaşii mai toată ziua, că mulţi sînt cei ce se luptă cu mine dela înălţime.

Ziua nu mă voi teme şi eu voi nădăjdui spre tine.

Întru Dumnezeu voi lauda cuvintele mele; întru Dumnezeu am nădăjduit, nu mă voi teme, ce-mi va face mie trupul?

Toată ziua cuvintele mele au urît împotriva mea toate gîndurile lor spre rău.

Lăcui-vor şi se vor ascunde, aceia călcăiul meu vor păzi, în ce chip au aşteptat ei sufletul meu.

Pentru nimica vei mîntui pre dinşii; întru nimic noroadele vei sfărîma.

Ps. 55

Milueşte-mă, Dumnezeule, că omul vrea să mă'nghită! Toată ziua tăbăraşte asupra mea şi mă necăjeşte.

Vrăjmaşii mei neconţenit se luptă cu mine şi mulţi se ridică asupra mea. Prea-înalte!

În ziua cînd mă tem, la tine mi-nădejdea:

Cu Dumnezeu mă voi lauda şi cu cuvîntul Lui. Nădăjdui-voi în Dumnezeu şi nu mă voi teme, că ce pot sa-mi facă mie oamenii?

Toată ziua răstălmăcesc cuvintele mele, şi numai cum să-mi facă rău se gîndesc.

S'adună împreună şi spionează; pîndesc mereu paşii mei, ca să vineze sufletul meu.

Se poate oare să scape ei de plata nedreptăţii lor? Doboară, Doamne, în minia Ta gloatele acestea!

*

Dumnezeu va zdrobi dinţii lor în gura lor; măselele leilor le-au sfărîmat Domnul.

Dumnezeule, zdrobeşte-le dinţii în gură! Smulge, Doamne, fălcile puilor de lei!

Psaltirea oficială.

De nimica se vor face ca apa ce trece; tinde-va arcul său până unde vor slăbi.

Ca ceara ce se topește se vor pierde căzut-a foc preste dinșii și n'au văzut soarele.

Mai nainte până ce vor cunoaște spinii voștri ramnul; ca pre niște vii, ca întru minie va inghiți pre dinșii.

Veseli-se-va dreptul când va vedea izbîndă; miinele sale va spăla în singele păcătoșului.

Și va zice omul, dacă este adică roadă dreptului, este dar Dumnezeu judecîndu-i pe dinșii pe pămînt.

Ps. 57

Psaltirea Nicodem.

Să se scurgă ca apa și ca ea să piară!

Cînd vor întinde arcul, să se rupă. Să piară ca melcul ce se topește în mers, și ca stîrpitura să nu vadă soarele!

Ca spinul ce se mistuie cum îl atinge focul, pe care—verde sau uscat—îl spulberă vîlvătaia!

Atunci dreptul se va bucura văzînd izbînda, și-și va muia tălpile în singele păcătoșilor.

Zice-va omul: cu adevărat este plată pentru drept! Cu adevărat este un Dumnezeu care judecă pămîntul.

Trebuie să contenesc, căci exemplele se repetă mereu, lung și penibil.

Salutînd o carte nouă de poezie pentru literatura noastră, am voit să mai ridic încă odată glasul în pustiu. Premeniți textele, ca să intre în sufletele cetitorilor și ascultătorilor apa vie a frumuseții.

Știu că se poate întîmpla un lucru. Să se scoale frați ai mei cu duhul credinții celei mari a ortodoxiei și să declare că în afară de cărțile vechi nu poate fi nimic bun, drept și adevărat. Cărțile vechi au fost sfințite, și trebuie să rămîie așa până întru sfîrșit. După pilda calendarului îndreptat, să nu încercăm a strica iar legea.—Tot așa s'a petrecut și odinioară în pravoslavnică Rusie, cînd o parte din norod n'a vrut să primească tîlmăcirile nouă și a rămas până astăzi cu legea veche, cu textele obscure, cu greșelile de tipar, cu tîlmăcirile absurde. N'are a face! Asta-i bun, asta-i sfînt; asta-i credința părinților noștri, întru care s'a legănat copilăria noastră. Deci să nu mai vie oameni noi, să strice legea veche.

Intr'o zi s'a înfățișat la mine un cuvios monah dela sfîntul-munte cu niște manuscrite voluminoase. Era o tîlmăcire din grecește a bătrînului la care-și făcuse ucenicia. Bătrînul, ceasornicar de meserie, se pustnicise acolo la mănăstirea Prodromului și, în credința lui curată, se socotise chemat să deie lumii o sfîntă tîlmăcire. Murind el, ucenicul venise în patrie cu manuscriptul, adunase bani de la creștini cuvioși și acum urma să îplinească diata învățătorului său.

Imi aducea și mie tîlmăcirea, întăiu ca să mă bucure, al doilea ca să-mi ceară un sfat.

Titlul cărții suna cam așa:

Drepte și bune patru și zece ale sfîntului Ion care împăratului s'au spus și au pe ele cunoscut cuvioși toți în vremea cuvîntării.

Am încercat să-l fac pe harnicul ucenic al ceasornicarului

să înţeleagă că asta nu-i traducere şi nu-i limbă rominească; că totuşi, dacă ţine să împlinească o dorinţă a mortului, pentru respectul ce-i datorează se cuvine să rînduiască altfel tălmăcirea şi s'o facă să fie cel puţin înţeleasă.

Imposibil. Text vechiu, text bun, text sfînt.

Se poate să păţesc şi de data asta la fel.

Însă totuşi am credinţă că Dumnezeu, în cele din urmă, „al vrăjmaşilor Psalmistului îi va da lui dosul“, dacă-mi îngăduie aceşti vrăjmaşi să vorbesc ca'n textele lor.

M. Sd.

„Maid of Ceylon”

Un scaun-rulant e lumea împăcată.

Un mod de a privi orizontal, contemplativ.

Clasicismul nu s'a născut dintr'un fotoliu ?

Poziția îndreaptă asperitățile, atipește valorile. Și oglindește lumea ca 'ntr'un lac. Un lac e un finut în care un castel e tot atât de înalt cît o răchită, o turlă de biserică, la fel cu o lebădă.

...Numai că lacul în cazul de față era o vastă oglindă concavă, adîncindu-se într'o curbă dulce dela mine din balcon, până jos, în port.

În albia ei topită în soare vedeam cargoboturi turtite, la nivel cu șalvării Turcilor cu rahat și bragă rece, ca și ei lățite și întinse-plăcintă, pe un fund de aluminiu; rezervoare de petrol turtindu-și calotele uriașe și lăsîndu-le să treacă neînsemnat pe lîngă donițe cu limonadă, ba pitîndu-se, ba înălțîndu-se ca la o luare la întrecere; piepturi late și păroase de hamali pe picioare de basset, printre oameni cu șapcă la fel de lăbărțați și schimonosiți și descărcînd de pe punți ce le aduceau nasul la genunchi, cu un „hupaa” și „isaa” butoaele strivite ca niște turte, sacii fleșcăiți ca niște berete de marinar, sau șinele pe care te mirai că ciocul macaralei le plimbă atîta prin aer și le lasă cu așa zgomot pe dig, cînd dela el și până la pămînt e cel mult o jumătate de metru...

Rideam! Cum nu-și dă seama lumea asta! Cum se zbat, cum fug și se dau jos pe scări, cum urcă și ridică, pun macarale și șine în pantă ca să coboare încărcăturile, cînd vezi bine că toate sînt la nivel, înghesuite, pe același plan, șepcile tot așa de turtite ca și sacii cu stafide, pîntecul cargoboturilor nu mai înalt ca sacii, oamenii tot așa de joși ca pîntecul cargoboturilor.

Să întindă mina numai și au lovit în chila vasului.

Să ridice bărbia și ciocul macaralei, ca în căutare de peștișori, li se înfige în gură.

— Hupaa, isaaa!!!

Iată doisprezece inși dind jos o cutie de lemn pe care stă tipărit în negru: *Dodge Brothers*.

Alți opt dau jos un *Ford*.

În urma lor grupuri descărcind în șir *Forduri* și *Dodge Brothers*, din cînd în cînd cite un *Buick*.

Umeri se apleacă, birne se viră dedesupt, apoi alte birne; și cu cîte un „Ia Seama!“, sau „Ușor! Ușor!“, „Ușor la capete!“, „Nu trînti!“, cutiile sînt puse la pămînt.

— Ușor, ușor! Nu trînti!

Ce să trîntești? De unde? Dela o șchioapă înălțime?! Și ce să trîntești? Niște cutii mai înguste ca acelea de păstrat clacuri!..

Un remorcher, mai încolo găfîe grozav ca să conducă în basin un vapor din familia *Embericos*.

Și bietul remorcher—sau cel puțin căpitanul lui—nu observă că de un ceas a ajuns în radă, că prora lui stă strivită ca un cioc de rață în dană, în vreme ce cu pupa a intrat deabinelea în însuși vasul pe care pretinde să-l tragă!

Dar macaraua dela silozuri? A înebunit deabinelea!

De azi dimineață umblă în bot cu o lespede cubică.

Întoarce capul la dreapta și la stînga, se pleacă și ridică, parcă ar căuta locul nimerit unde s'o lase, pe digul cel nou. Și nu-și dă sama că lespedeza zace de mult pe dig, că ea însăși degeaba s'a cocoțat, că o carcasă de ihtiozaur într'un muzeu, pe o platformă întregă de blocuri, că a căzut de mult în nas și zace cu blocuri cu tot tăvălită și pleoștită pe spinărea cheului.

Ce adîncă e într'adevăr o oglindă concavă! Ca și moartea de adîncă. Moartea trebuie să aibe așa ceva în buzunarele ei! În orice caz omului i-ar prinde tare bine să iasă în fiecare dimineață cu un ciob cîț de mic în mîină. Nu-i acesta înțelesul adevărat al lămpei lui Aladin?..

Din scaunul-culcat priveam într'un astfel de ciob portul, aceiace, copil numeam: caetul de rezumat al lecțiilor mari ale vieții...

Și viața se cetea în caet acum ca o supremă, unică platitudine.

Dincolo de basinul portului, plaja. Mame tăceau pe nisip ca niște leoaice cu puiul lor alături. Mamele tăceau. Bărbații și femeile vorbeau. Bărbații și femeile vorbesc: gesticulează și se bat, fac amor și parlament; numai mamele tac.

Oglinda însă îi apăsa pe toți, turtindu-i și strivindu-i în aceeași apropiere de pămînt.

Și alte porturi înfierbîntate și muncite se reflectau, și alte plăji cu mame culcate; și apoi unele cădeau într'altele, se întretăiau, fugeau și fulgerau, porturi și plaje, cargoboturi și pîntece, șepci și macarale, toate în aceeași supremă platitudine.

Lucrul îmi aducea în gînd experiențe din copilărie.

De mic aveam o idee nemaipomenită de arșari.

— Arțar! Ce nume! Ce raritate! Trebuie să fie un pom nemaivăzut! Și compătineam salcîmii, cireșii, că nu sînt arțari...

Intr'o seară de toamnă priveam pe fereastră rochiile de cucoane luate de vînt. Un prăpădit de arbore chircit și cocoșat, își tușea ca un moșneag, frunzele spuzite și sfrijite în trotoarul de peste drum.

— Ce pom e ăsta, mamă?

— Care, acela? Nu e pom, mamă, e arbore. E arțar.

— Arțar!...

De atunci mi-e frică de arbori, ca nu cumva să fie arțari...

La o săptămîină după aceea, în aceeași fereastră, meditam la pășania cu arțarul, cînd iată că din capul străzii coboară trei umbre omenești. Trei turcoaice în voaluri negre care le coborau pînă la mijloc, cu fața subț zăbranic, cu minile la piept subț voal, ușor aplecate și parcă abia călcînd în vîrfurile de semilună al pantofilor negri. Trei turcoaice, trei voaluri! O broboadă a fost, totdeauna pentru mine o aripă de mister. Dar trei voaluri! Și încă negre! Pe trei turcoaice!—Trei cadîne! Intreg Sтамбуlul, cu soții năstrușnici și soții ferecate, cu case hermetice, oîfînd pe ferestre cu gratii, tot sufletul cadînelor dinăuntru, îmi apărea în minte.

Turcoaicele se opreau la răsîmp, bodogăneau din guri ascunse, scoteau hîrîturi de cirîță, întindeau arătătorul și făceau o frîntură de gest, apoi iar porneau și iar se opreau și bodogăneau.

În colț se înghesue una într'alta și, cap în cap, cu mișcări din bărbie țin parecă sfat. Un adevărat complot! Încep să mă alarmez!...

— Mamă, mamă, ce-o fi vrînd cadînele astea?

— Care? ce? Ce cadîne, mamă? Tătarce, tătarce dela mahala!

Intervenția mamei nu stinge însă zelul meu mistic.

Mai ales că umbrele, după o nouă raită din ochii nevăzuți străbăteau acum furîș strada ca să iasă la celălalt colț.

Trec la altă fereastră și nu le slăbesc din ochi.

Pe celălalt trotoar un nou conciliabul; noi șoapte de cucu-vae, noi hîrieli de paseri ciudate. Unul din capete arată în sfîrșit spre un loc viran care se desfăcea din dosul unor schele.

Apoi cîte trele ochesc cu grije, în dreapta și în stînga, spionează, pîndesc, așteaptă.

Seara se lăsase neagră și ursuză.

Un moment nici țipenie de om.

Atunci cele trei matahale dau fuga, o sbughesc în dosul schelelor, mai trag un ochi, în dreapta și stînga, își ridică misterios poalele și una 'ntr'alta, ca 'ntr'un rit eleuzin, se apleacă într'o bine cunoscută poză...

— Sтамбуlul!

— Experiență nu mult diferită de aceia care îmi da fiorii aeroplanului, de pildă.

...Orășelul își sfiorăia una din acele după amieze de cuptor când strada noastră ațipită în arșiță trecea ca o abstracție de lumină printre cele două rânduri de case absente în dosul stururilor trase.

Vre-un cîne prindea o muscă în vreun prag de curte, sau vre-un cerșetor își tira sdrențele numărîndu-și în palmă gologanii și se oprea năuc în fața unei servitoare rîsnind cafea în tindă.

Deodată însă, scăpat ca dintr'un înec, Bulgarul infernal:

— Covrigi calde! Hai la braga rece! Covrigi calde!...

Porțile scîrțiau, argați dedeau buzna, cîinii se repezeau, iar ferestrele deveneau o invazie de scufii și bonete de noapte.

— Marș d'aici Bulgarule! Marș! Iar ai venit ciotină!

— Fire-ar al naibii. Auzi Dumneata! Cînd sfiorăiam mai bine! Domnule, parcă-i un făcut!

— Fugi că te dau pe mîna poliției! Măgarule.

Pe o astfel de după amiază, aceiași cetățeni erau treziți din somn, dar de un zgomot nevisat.

Pe deasupra orașului în tunde amețitoare un vijiiț minca cerul. O pasăre uriașe, de pînză și metal.

— Blériot! Blériot.

Scufiile și bonetele ieșiau pe fereastră și se zgîiau cu suflarea oprită.

— Minune mare! Mare minune, Doamne!

Copiii năpădeau strada. Servitoare cu o mîină subt șorț cu alta făcută oblon, uitau de bucatărie și se amestecau cu trecătorii; cîni chelălăiau călcați în picioare.

Din capul străzii, mai sprinten ca totdeauna, alerga însă ca la un praznic, Bulgarul:

— Covrigi calde! Hai la covrigi calde!

Plăjina îi sălta pe umeri. Covrigii alunecau în sus și'n jos ca belciugele.

— Mare chilipir la mine bre! Bre, știu că vinde acum! Covrigi calde! Hai la covrigi calde!

Dar de ce se uită toți în sus? În urechile covrigarului zbîrnie deodată bondarul năzdrăvan. Ridică ochii. Pe cer aeroplanul reîncepea roata morții. Ca o bobină depăna în sine aerul și ca și cum scăpa un fir se da peste cap de zeci de ori ca să-l prindă. Apoi ghem se făcea deodată că alunecă plumb pe acoperișuri ca să le ridice cu el din nou la cer ca pe niște vijietori de tinichea infiorate de năzbitiile zmeului.

În sfîrșit ca să aducă inimile la loc minunata gînganie își relua poziția și planînd peste oraș îl binecuvînta cu un sfîrșit depărtat de tîmie dintr'o candelă de soare abia bănuită.

Bulgarul rămăsese pironit în mijlocul străzii.

Capul dat pe spate nu mai știa de nimic. Pieptul ieșit din brîul roșu își oprise bătăile. Nici o mișcare în gura și ochii căs-

cați. Numai tichia aluneca încet, încet, din creștet și punea pe caldarim un suspin de pasere moartă, în tovărășia covrigilor care de pe bățul răsturnat picau jos unul câte unul în supreme mătăanii...

În vreme ce stăpînul lor cu fața într'un extaz fără păreche, de pe altă lume, încercînd să-și articuleze o emoție necunoscută, își apropia cu sfințenie buzele și ca prin vis îngîna din cap, cu ochii la cer :

— Covrigi calde ! Hai la covrigi calde...

*

Imi salt puțin trupul. Speteaza scaunului se ridică cu mine. Iată-mă drept. Oglinda concavă dispăre. În fața mea, jos, în coasta digului „Maid of Ceylon“.

Elevatorul ciugulește, din fundul calei baloturi, cutii de lemn, șine, sonde de petrol și dintr'un gît ce scîrție le lasă jos, pe chei, în brațele hamalilor care înjură și asudă, se îmbrîncesc și împing :

— Hupaa ! Iisaaa !

Cad din nou pe spate.

„...Maid of Ceylon“... Un cargobot care vine din Ceylon, cu mirodenii... ; cuișoare pentru măsele nevralgice, scortîșoară pentru torturi, cîneșă pentru canari...

Ceylon !... Golful Persic !... Oceanul Indian !... Visul geografic... poezia meridianului !...

„...Maid of Ceylon“... Fata Ceylonului... Mulatră frumoasă... Malaeză cîrnă, strănepoata a Salomeei... ajunsă Cenușăreasă, dînd grăunțe asiatice la paseri europene... Venind pentru atare slujbă de peste mări și țări. — Nu-i chiar ea mulatra care se uită pe geamul rotund al cabinei centrale ? Să fie fata căpitanului ? Nu, căpitanul trebuie să fie englez iar ea are—atît cît se poate distinge dela mine—un cap de indigenă tip. Unde ești Conrad să-i stabilești identitatea ? Dar poate e nevasta căpitanului ? Sau—ceiace e tot una—fata lui din casă ? Pare plictisită. Stă și se uită la cheiul care descarcă. Lucrul e pe sfîrșite. Mine poate pleacă. În cîteva săptămîni, știu eu, e în țara natală. Își revede părinții ce o întîmpină la debarcader, în tulpane albe, cu mîna pavază împotriva soarelui,—surorile, amantul. Se simte rușinată că e așa de singură. Știe bine, deacasă, că :

*O vulpe cînd e singură, e roșie
Și numai cioara-i neagră, că-i stingheră !
O, tu, care mi-ai dat atunci o broșe
Cu inima-ți—o floare într'o seră—
E oare chip, ia spune, de răgaz
Acum cînd timp eu n'am decît să plec
La tine,
Ori să tac mai bine
De necaz ! ?*

Fata își trimetea, poate, pe un zîmbet cu linia începută în colțul buzelor și dispărută în suflet, versurile poetului natal cîntînd dragostea șăgalnicei Puriva pentru frumosul și tot atît de schimbăciosul Panjyi.

Și toată mireasma miriferă a insulei cu patimi și violențe ce pocnesc din piepturi ca fructul de cactus pe gura vulcanului Klut, copilul Asturei, în nopți gîdilalte de licurici ca de niște elastice cu vîrfurile aprins întinse de draci nevăzuți,—venea la singurateca „Fată a Ceylonului“.

Klut! Oare n'o fi izbucnit între timp din nou acasă și înghițit sate și orașe, lacuri în marginea cărora își zgîiesc extazul capetele de fetuși monstruoși ale caymanilor, riuri cu miluri care se prelungesc pe tărîm în crocodili? Dacă, tata, mama, fratele —și mai ales îndrăgostitul,—zac deopotrivă la ora asta subț lavă? !...

Capul oacheș tresare în ochiul de cabină și se mișcă deșanțat ca o figură de carton lovită la țintă.

„Ce proastă sînt—și-o fi zicînd fata. Ca și cînd n'ași ști că Klut, fiul Asturei, stă de trei mii cinci sute șaptezeci și unu de ani ferecat de Batara Guru, Tatăl din ceruri, care,—supărat că Nju, duhul afurisit al muntelui nu se mai asfîmpără și, sărînd într'un picior, tot asvirile cu mătura pămînt în ochii satelor din preajmă,—l-a închis într'o bună dimineață în băerile muntelui. De atunci muntele nu și-a mai spurcat măruntaele, ci liniștit, umilit, becisnic, stă la o parte, cu rărunchii strînși, în coasta mării, ca un vătrai aruncat într'un iarăș. Dovadă că-i așa, e chiar numele de Klut. Ce înseamnă el dacă nu: mătură, în amintirea sculei cu care Nju împroșca dușmănoasa semîntie a oamenilor.

— Te înșeli însă, aveam aerul să spun fetei din cabină, căci deși eram două lumi opuse, ori tocmai de aceea, între noi se așezase o convorbire sibilină. Te înșeli, zic, brună odraslă a Astapurei sau Tiwananului, de unde vei fi. Căci de dragoste sau dor de acasă, ai uitat că Nju a fost dezlegat de păcat! Nu-ți aduci aminte, într'adevăr, că în anul dela Agi Saka 1894, Regentul tronului hindus Blitar Cuviosul, a călcat voia lui Batara Guru?

— Fiu al Tatălui Siva, parcă știu ceva. Dar cînd, cum?

— Apoi, fată a lui Brama, nu-ți aduci aminte că prințul era foarte dornic de petreceri și încă mai presus de orice iubea arta „dalangului“. Și că un anume Ghalya din Madraka, fiul lui Pandu și al soției sale Kauravas, era maistrul lui favorit? Iar acest Ghalya, la un mare zaiafet la curte, fiind însărcinat de stăpînul său să-și pună toată arta lui de dalang în joc, ca să dea oaspeților cele mai frumoase vedenii la lanternă, jucătorul de umbre,—căci de nu dau greș, aceasta e traducerea logică a cuvîntului tău natal—s'a retras o lună dela curte în post și rugăciuni pe deșertul muntelui Klut.

— Asta-i adevărat, fiu al Tatălui tău. Noi avem în graiul cel vechiu—căci cel nou l-a uitat—un proverb care vrea să spună

că orice artist, orice poet ca să creeze, are nevoie în viață de un deșert. La voi mi se pare că asta a făcut-o unul singur: Isus, fiul lui Iosif din Arimateia.

— Și a și făcut o religie.

— La noi lucrul îl practică și cel din urmă îngăimător de ofuri...

— De aceia cîntecul, amorul, orice, până și îmbrăcatul, mîncatul și culcatul, la voi e o religie.— Zic, a cerut voie să se retragă o lună dela curte. Pe munte, pe un maldăr de piei și cartoane, a stat treizeci de zile în post și rugăciuni, cu ochii pururi la buric, cu mîna abătută numai ca să prindă vreo lăcustă dinadins trimeasă de Batară Guru, spre hrană. Cu care prilej, ca să facă economie de mișcare, penitentul trăgea și o închinare Tatălui de Țutindeni, toate astea cu ochii veșnic la buric. Nici că se putea ca la a treizecea zi să nu cadă omul în extaz.

Și a fost un extaz de artă. O absorbiție desăvirșită, adică, în ceiace va să vie. De data aceasta centrul de gravitate al inspiratorului se muta în buricul degetelor!

În ele, ca niște viermușori ce ies din poama prea coaptă, soarele furnica, lăsînd cu vremea o piele strepezită, parcă spă-lase bietul în leșia Nilului toate voalurile albe ale omizilor în drum spre Meca. Așa de mulți viermușori de soare torsese mătăsă blondă în gogoasa degetelor!

Iar cu bunicul vechi, aproape uitat, Ghalya nu mai păstra decît o singură legătură: tracheia arterială. Pe care ca din rărunchii vulcanului, îi urca spre buze, ca o lavă ce i le spuza, focul unei invocații supreme. Ghalya cerea iertare pentru vulcan și dracii puși la răcoare—eufemism mistic—în pîntecu-i, și o împăcare definitivă între aceștia și regii Hindustanului. Și cum orice artă e împăcare și orice împăcare artă, în ochii lui Ghalya, încep să apară nasuri lungi și ascuțite roase de nări simandicoase, cu buze subțiri, parcă supte de răutate și trufie, dedesupt, cu doi melci desrăsuciți, drept ochi, deasupra,—dincolo de care frunțile puneau benzi înguste și netede, năpădite clae de cîrlionți ca miezul de nucă. Dacă miezul înțelesese să fie alb, figura era de regină, dacă negru, figura era de rege,—între bărbat și femeie înțelepții Indului făcînd doar o diferență formală, simbolică... Restul chipului era la fel. Cum și îmbrăcămintea până la cingătoare.

Cortegiul regesc sfîrșit, iată alte figuri: cu nasul cărnos și nări șugubețe ridicate ușor ca de un veșnic strănut cu buze groase, parcă violate veșnic de un gurgui de sin nevăzut, fruntea bombată de două scobituri în care se prăjeau în soare deris, două boabe de cea mai bună cafea, și o bărbie, vai, albioară ruptă din șoldul păcatului! Erau dracii, dracii care sub conducerea inutilă a belzebuților Zemar și Duras, fusese carcerati cu Nju cu tot, ghidușul lor, în burta muntelui, din porunca supăratului Batară Guru.

— Frate al surorii tale, acum cînd vorbești de draci, parcă mi-aduc aminte. Mai mi-a spus așa ceva mama, nevasta tăetorului de piatră din Astina.

— Numai tăetor? mă sperii eu...

— ...sînt acum șaptesprezece ani bătuți, după un cutremur cînd din toată casa nu ne mai rămăsese decît grajdul și bucătăria care preferase să o ia la vale cu pămînt cu tot, în prăpastia deschisă de zguduituri, — ca doi dinți ce se plimbă în gură dar nu vor să cadă. Da; ...cînd mama, văzînd că-i dau din senin mîncările în foc își dete seama că ședea cu mașina cu tot în unghiu ascuțit și înspăimîntată năvăli în grajd unde paralel cu asinul de cărat apă, cu capul în jos, pe jumătate răsturnată, albia în care mă zbăteam în scutece aluneca la fel, încet, cu hardughie cu tot, în jos. Între mine și asin, ingenuchiată, mama ținea cu o mîină asinul de picior, cu alta fixa din cot albia, mîngîindu-mi obrazii înlăcrămați imbiînd în același timp asinul, și țînîndu-ne parcă pe-amîndoi să nu ne ducem de-a dura în prăpastie. Asinu, dintr'un vechi sentiment religios sîrși prin a ingenuchia, ceiace fu o mare ușurare pentru mama care-și fixă și celălalt cot în gîtul asinului și așa, înfiptă ca'n două razeme și sigură că nu le va scăpa, se lăsă dusă spre inima în cele din urmă deschisă, 'a pămîntului.

Cît timp călători așa mama cu șopronul în cap, și bucătăria în spate, cu pruncul și asinul de-o parte și de alta, n'a putut să-mi spună. Destul că la un moment dat erau cu toții așa de răsturnați, că vedeau peste cap.

Pe lingă mama, carapacea de broaște țestoase, scăpate și ele din cîrcă, alunecau domol, ea trase de o sfoară; la fel bliduri clădite ce-și căutase și găsise stăpîna dintr'o credincioasă dorință de a pieri de cutremur împreună. La un moment poziția deveni așa de acută că ba asinul, ba albia, începură să fugă, spre nenorocul mamei care făcea o gimnastică disperată din coate. Cu o ultimă înțelepciune asinul ingenuche și de picioarele dinapoi. Acest act de pietate fu pe semne salvator căci o sguduire puternică, tocmai cînd să alunece din nou albia, dădu grajdul și bucătăria, cu tot dinăuntru, peste cap. Intr'o clipă mama era în picioare, crucindu-se să vadă totul în regulă. Asinul picotea înainte în fața ieslei; în albie eu visleam rece aerul cu picioarele; broaștele țestoase în colțul grajdului rumegau din gît tacticoase cu carapacea pusă la loc numai uneia, ca să fim drepți carapacea îl căzuse din greșeală mai pe ceafă, că-și zmucea, sărmana, spinarea de sobol năpirilit, și riciia din picioare ca o cîrțită...

— Poznele pămîntului l...

— Nu, răzbunarea dracilor! Dracii din burta lui Klut, răzbunîndu-se pe oameni împotriva lui Batara Guru. Atunci mi-a spus mama povestea vulcanului și mi-a repetat-o ani după aceea, da, decîteori din sperietura trasă mă apucau iar ferbințelele, pe care mi le luau înapoi numai foile de eucalipt întinse pe inimă. Dar, fiu al tatălui tău, pe cît mi-aduc aminte, parcă Blitar Cuviosul pusese în vedere lui Ghalya să joace cu laterna orice ve-

denii, aia.ă de primejdioșii Raksahași, căci așa se numesc în graiul nostru diavolii din Klut.

— Prea adevărat, fată a mamei tale. Dar inspirația știi bine că este elementară ca și—să zicem—pudoarea oamenilor simpli.

Era vina lui Ghalya că această inspirație, ca pudoarea roșeața în obraji, îi asvirlise în gînd vedeniile certate cu omul ?...

— Ba !...

— Ci jucătorul de umbre, venind la curte și făcînd să defileze pe pînză, în ochii mirați cu istorie ai oaspeților, figurile regești cărora tot ele le da glasuri respective din unicu-i buric, cu care să-și declame glorii reciproce, s'a întimplat că spectatorii nu se mai săturau privind și, din picioare, cu răcnete și bătăi de palme, cereau mai departe alte povești și alte vedenii.

— Și drept e, căci vedeniile se nutresc din ele însele ca gogoășele de mătase...

— ...Atunci, în pauză, s'a dus dalangul să cadă în genunchi în fața prințului care tocmai spărgea o afină ruginie pe sinul unei curtezane, (de mult ce-l mișcase trecutul Casei sale)—și să i se plîngă de dorința spectatorilor, cînd el sărmanul nu mai are ce pune pe pînză.—Afară numai dacă stăpînul nu-i îngăduie să dea povestea lui Nju și a Raskhasașilor lui, scîncește Ghalya cu un zîmbet olog...

— Fiu al mamei tale (și cînd spunea al mamei și nu al tatălui, era dovadă că prințul se minia)—ți-am spus că nu vei pleca de-aci cu luminile în ochi pînă ce nu i-ai săturat pe toți de priveliști, icni satrăpul ocupat acum mai mult cu afina și cu dracii din trupul frumoasei Chan-gan, cea cu o mie de cîntece, decît cu dracii de pe Klut.

Și jucătorul de vedenii, spre bucuria tuturor, se întoarce la lanterna lui și iată-i, deșantați și șugubeți, rizînd în nas simandicoșilor din sală, bătîndu-și soldurile și jucîndu-și fesele, ca o droae de dănciuci scăpată într'un bal, șleahta de bursieri în vacanță a grozavului Klut, dusă la destrăbălare de Zeman și Duras, și împunsă din coastă de scălămbăierile de măscărici ale lui Nju. Tot ce văzuse în sine, o lună de exil, pe munte, Ghalya, se deslănțuia acum aevea, cu atît desfrîu, că privirile de fakir cu care Ghalya sugestiona lanterna și-o îmbia la aiurări de umbră și lumină, pe pinza incremenită, cum ai sugestiona un cap de mediu, nu putea să le mai țină. De atunci, se zice, datează, odată cu spiritismul al cărui izvor, cum vezi, urcă din pupilele năzdrăvane de oțel ale ventrilocului din Ceylon, aceia ce numim noi azi electricitate. Căci nu erau descărcări electrice toate acele prăvăliri nevolnice de făpturi din genele neputincioase ale lui Ghalya? Ca niște perii de comutător ele stabilise contactul și fluidul curgea în fulgerătoare apariții.

— Haiaba, haiaba ! striga căzut pe spate ca un cărăbuș, și dînd din brațe și picioare chircite negriciosul Ghalya. Zic ne-

gricios, și nu e bine. Căci n'apucase să-l vadă lumea ridicată în picioare și magicianul, trăsnit poate și el de curent, se făcuse alb ca o muscă prinsă între două geamuri.

— Evrica, Evrica! mai apucă să strige de două ori, căci aceasta vroia el să spună prin haiaba! haiaba! și un zguduitor nemaipomenit trozni peste capetele spectatorilor, care, cu turbane cu tot, cu curtea și orașul întreg, zăceau în clipa următoare sub tavă. Deasupra ținutului, a treia zi, urca singur un cer de icodiform...

— Vai, frate al surorii tale, ce bine știi să spui lucruri pe care proasta de mine le uitase. Da, răzbunarea lui Klut, mi-aduc aminte, paraponisit că oamenii au vrut să se joace cu focul, ceiace nici lui Batara Guru nu-i convinea așa spun acum cărțile noastre—de vreme ce a făcut punte cu dracii numai ca să ne dea o lecție!

Și fata din geamul cabinei parecă da din cap și ridea afirmativ la mine.

O dare din cap de femeie ridica totdeauna un obroc de pe o lume. Ochiul de geam devenea o lăternă magică și lumea era un joc de meridiane. Golful Persic. Oceanul Indian... Ceylon... Orașul își desfăcea sub un cer actual, grădinile de bambu, cu mese la care oameni stau jos, turcește, cu pahare cu sirop indigen și narghilele înaintea, sau cei mai moderni, între degete cu țigări încrustate în aur cu numele Lordului Cromer, sau Lordului Reading, fostul vice-rege al Indiei.

În față o pânză albă, pânza pentru care a fost trăsnit cu oraș cu tot dalangul de odinioară. De pe platformă, tunind și fulgerind, în urechile una cu ochii cășcați, orchestra de ganguri cu buric de ventriloc. Ganguri de toate mărimile dela părăluțele pe care cîntărețul le lovește ca pe niște castagnete, la tipsiile de Salomee și de la cele cît o floarea soarelui arsă la cele cît un pîtec de baiaderă, sau la plăcile mari dreptunghiulare, afîrnate de perețele la care un om face mătănii ca'n fața tablelor lui Moise. În aceste oglinzi arămii își dublează melancolia rebeburi cu o coardă, cu demodarea cărora se mezaliază nerușinat saxofoanele cu glas și răstruncheri de vrăjitoare din Macbeth.

Oricît s'ar da însă acestea peste cap, baia de ecouri nesfirșite de gonguri, canalizată în vaerul rebebului, înneaca țipețele de hienă și strănutările de măgar, răgetele și piuirile, plîsetele omenoase și neomenoasele jubilări ale Apocalipsei indo-americeane, într'un ison care parecă vine dela capătul lumii, îi iartă copilăria și-o leagănă înainte cu Tigrul și cu Eufratul.

Fata îl ascultă acum. Stă cu capul în jos, dat parcă pe fereaștră unui zeu depărtat, din minile în care se reazămă pe marginea ferestruiceii.

— Ce vezi tu acum, fată a lui Brama, prind să-i vorbesc din nou în gînd.

— Nu vezi tu, fiu al lui Siva, colo pe pînza apelor, po-

vestea pămîntului meu, poveste de începuturi, poveste de iubire deci, caldă cît o Mesopotamie? Iată, în Cetatea Elefantului, dîmînd în smerenia supușilor săi, pe Tchan-Tan Fericitul, căzut în dragoste după fermecătoarea Fey-Yna, cea cu o mie de miresme, copila din flori a casei domnitoare chineze, pripășită în Hastinapura cu un frate al ei condotier al Iranului?

...Dalangul își îngroașe vocea. E că figura care trece acum cu nasul lung și mustața trasă după urechi, cu capul între două aripi de balaur e chiar Tyantan în persoană, Iaț-o și pe Fey-Yna cu păr creț, ca o barbă asiriană dată pe spate, cu mijlocul de viespe bătută'n aur și nestemate, pășind:

*Palidă ca crinul
Printre alei de sulife
La moarte*

cînd supușii au incremenit în lung, de astăzi, și toți păunii din cetate; ai soarelui și-ai împăratului, s'au revărsat pe ziduri.

Iată și pe Satsavati cea cu o mie de dureri, soția din trecut a împăratului, la care, înșelat de Fey-Yna, el se întoarce acum cu mai mult dor ca oricînd. Dar Satsavati nu se împacă decît cu condiția ca fiii ei și nu ai tutearei să moștenească tronul. Și așa îi naște ea lui Tyantan cinci pandhavi, cu numele de Yudhistra, Bhîma, Nagula, Sahadeva și Dostarastra.

Pe cînd Fey-Yna îi făcuse numai pe An-An, și acesta orb, somnambul, cum îi suna și numele. Dar somnambul și orb cum era, acesta aude într-o noapte un glas care îl chema pe firul lunii. Pe urma lui se duce, încă și patrupeze fără scări și chei în turnul în care mama sa îl chemase pe moarte. „O sută de sulife m'au adus la moarte, altă sută mă vor încorona în țară“ aude și fiul din gura mamei. Pe care An-An, luîndu-le cu înțeles tainic, a stat și s'a gîndit mult. Apoi muribunda închide ochii pe veci, oftînd: „fericiți cei ce vor avea femea“...

Auzi acum glasul judecătorului de vedenii mormăind încet? E că, vezi colo, pe pînză, umbra aceia care a coborît de pe zid e An-An mototolit acum jos și gîndindu-se: cum să mă însor eu, un orb netrebnic? Dar iat-o pe Gandhari, cea cu o mie de vrăji, că vine lingă el, trimeasă de duhul mamei moarte, și-i spune: eu sînt soția ta, nu mă cunoști? Gandhari, fata Iranului!

Și amîndoi iau calea deșertului, unde Gandhari naște orbului o sută de Kauraci, adică copii, cu chip rotund și galben de turtă-dulce. Din aceștia o întreagă semînție năpădește tot platoul; nemaiavînd loc, ea ajunge până'n Ceylon, unde domnea cel din urmă din fiii lui Tyantan, molatecul Dostarastra.

Cu toate că mai numeroși, năvălitori sînt aruncați în mare și numai o mină de voinici e salvată într-o corabie care sub conducerea unui rapsod de 573 de ani al trupelor lui An-An, ia drumul întinderilor și e dusă timp de treizeci de zile, de un fir de lună, la o insulă răslețită în ocean, pentru a întemeia, o nouă cetate Jap-An, adică cetatea rapsodului lui An-An.

Și așa s'a adevărit, zisa frumoasei Fey-Ina, cea cu o sută de mirezme, pe patul de moarte: „o sută de sulite m'au dus la moarte, alte sute mă vor încorona“.

Căci din cetate a ieșit cu vremea un neam de oameni mărunți și dîrzi, hîtrii și drăgăstoși, cu chip de turtă-dulce și miros de lăuză, cu ochi cîrpiți și somnoroși de somnambul.

Auzi acum orchestra isbucnind în tunete de gonguri?

E imnul de bucurie al Hindușilor că au scăpat de cotropirea oamenilor galbeni.

În vreme ce rebelul vine din nou dela capătul lumii, îi iartă greșelile și copilăriile și-o leagănă înainte cu Tigrul și cu Eufratul...

*

Fata parecă ea însăși saltă de bucurie. Apoi se cumițește și posomorăște. Apoi iar tresare. Ba chiar face semn. *Imi face semn!* Mă cheamă da! Să mă bucur, să plîng alături de ea?! Prefer să mă bucur. De o iubire veche cit pămîntul. Rămîia o clipă cu ochii în ochii ei. Seara se lăsase, dar ochii se văd mai bine în întuneric. Ochii sufletului. O șapcă de bărbat se vîră o clipă pe fereastră. Cu acesta vorbise până acum?! De unde! *Imi face semne. Rîde!* *Imi face cu mîna!*

Imi pun haina și cobor bîlbind:

*Albă ca crînul
Printre alei de sulite
La moarte...*

— Vai, Domnișorule, decînd îți fac semn. Hai odată, hai că-i domnu mare acilea pentru ispertiză și vrea să te întrebe ceva despre coana mare.

„Fata din Ceylon“ era fata din casă a unchiului meu, chemat la o expertiză pe vapor.

Tătarca se bălăbănea rîzînd din nas de miță și ochi ca agurida.

— O invit d'un ceas la cinematograf, conașule, și nu vrea, se dă la o parte surprins mecanicul de pe remorcher.

Imi ridic gulerul, ca de un curent, și tușesc ca să acopăr în mine un zîmbet.

— Hai, Sabria, du-te acasă, hai, că nu-i de tine aici!...

Iar D-ta, mecanic în toată firea, mai lasă în pace pe Fey-Ina, cea cu o mie de mirezme, că-i o simplă zeiță a bucătăriei!...

Dragoș Protopopescu

ISPITĂ

Deabea întors dela vecerne,
Nici nu cinează, nici n'ăsterne.
Ii sfîrîe prin trup o faclă,
Chilia=i strîmtă ca o raclă
Și=i foc. Părintele Iacov,
Căci a găsit în Ceasoslov,
Făcut de=o mină necurată,
Un chîp ispititor de fată,
Cu sîinii mici și împotrivă
Și cu privirea milostivă.

Acum, la tot aceeași glavă,
Deschide cartea de isnoavă.
Cetește stihurile sfinte,
Dar slova=i fuge dinainte—
Și spre icoanele din fund,
Zărește un grumaz rotund.
Pe=un Tetravanghel, prins de joc,
Se mlădiază un mijloc.

O coapsă s'a ițit ușor,
Făcînd pe=alături înconjor.
Și în crivatul lui, domoală,
Se răsuțește= o fată goală.

Monahul, stăruind s'o 'nfrunte,
Iși trece palma peste frunte,
Intoarce fila 'n colțuri roasă,
Femeia=i tot pe loc rămasă.
Repède cartea cu năduh,
Dar fata sare în văzduh.
Inchide ochii, un gurgui
Se țintuește 'n mintea lui.
Și simte trupul ei de jar
Topit în orice mădular.

Astfel, întreaga noapte treaz
A stat cu sîngele în obraz
Și hârțuit din orice parte
De trupul tînăr și frumos,
Cînd din văzduh și cînd din carte
Și cînd din gîndu=i ticălos.

George Lesnea

Societatea Națiunilor și problemele politice ale României

„Cel dintăiu mijloc pentru a pune între ideia și fapta războiului maximum de obstacole, constă în a da fiecărui popor cele mai bune condițiuni de siguranță geografică, de dreptate etnografică, de prosperitate economică“...

André Tardieu

La sfârșitul marelui proces mondial, ritmul vieții internaționale era stăpînit de dorința întemeierii unui for suprem, care să subordoneze forța adevăratelor principii de justiție și umanitate.

În acele împrejurări a luat naștere Societatea Națiunilor, ce exista ca idee de foarte multă vreme ¹ și căreia războiul i-a creat forma legală de astăzi, impusă de suprema necesitate a unei păci durabile.

Pornind dela principiul că națiunile sînt interdependente și complementare—fiecare nație fiind necesară celeilalte,—Societatea Națiunilor încearcă să fondeze un regim de liniște și de muncă, punînd în practică o etică nouă și convingătoare. Politica ei de conciliere, care amintește filozofia raționalistă kantiană și ascetismul spiritual al lui Emerson, a apropiat mai toate statele, cu tot egoismul lor național, identificat adeseori cu prestigiul de stat. Din pricina acestui egoism, Societatea Națiunilor a fost considerată de Statele-Unite, Rusia și Germania ², ca un supra-stat, însă pe nedrept, fiindcă—după cum se știe—statele nu-și restrîng nelimitat prerogativele prin semnarea protocolului, pentru a face loc acestei Instituții, construită tocmai pe temeiul principiului de suveranitate națională, și care face ca statele să rămîină totdeauna singurele instanțe ce hotărăsc în chestiunile lor proprii.

¹ Vezi : Al. Boldur, *Societatea Națiunilor și Știința Dreptului Internațional*; G. Sofronie, *Contribuțiuni la cunoașterea S. N.*; G. Plastara, *Drept. Int.*; Alex. Gh. Ionescu, *Justiția Penală Internațională în slujba păcii.*

² Înainte de intrarea sa în Societatea Națiunilor.

Societatea Națiunilor nu este o simplă alianță politică, cum cred Lundberg și Scelle¹, sau un complot ipocrit al învingătorilor din marele războiu în căutarea unui pretext pentru perpetuarea unei păci injuste, și cu atât mai puțin un instrument abil pentru promovarea scopurilor engleze și franceze în lume, ci o instituție complexă, absolut independentă, sustrasă ingerințelor politice, regulatoare nepărtinitoare a dreptului fiecăruia și coordonatoare a muncii solidare a popoarelor. Ea a fost creată pentru a servi acest scop, și pentru aceasta așteaptă sugestiile și contribuția de muncă a oricărei minți luminate.

În locul vechiului sistem de alianțe care însemna totdeauna umilirea celui mai slab și sugrumarea celui mai tânăr, născând în suflete atîta ură și teamă, Societatea Națiunilor sprijină politic și economic orice stat-component „sine ira et studio“, fiindcă aceasta-i și rațiunea existenței sale, dela care nu mai poate abdica, astăzi.

Societatea Națiunilor este tot ce poate fi mai frumos și mai desăvîrșit ca ideal de ales, dar trebuie să ținem socoteală de limitele omenescului și de perfectibilitatea lentă dar infinită a creațiunilor umane.

România, așa cum a ieșit din războiul întregirii, prezintă un complex de probleme politice, din care, aceia a unor rectificări de granițe cu țările vecine, va trebui să facă obiectul unor înțelegeri viitoare,—chestiunea fiind de un deosebit interes pentru noi,—iar în caz că nu se va putea ajunge la aceasta, s'ar impune s'o prezentăm Consiliului Societății Națiunilor, care ar urma să se sezeze în baza art. II, par. 2 2.

Ceace dă o acuitate deosebită problemei consolidării statului nostru, este poziția lui geografică și injusta delimitare cu vecinii. Aceasta din urmă prezintă inconveniente etnografice și economice capitale, care ar putea duce la fricțiuni din cele mai grave.

Astfel, Polonia este pe cale să obțină, la extremitatea Nord-Estică a Bucovinei, sub Nistru—în baza tratatului dela Sèvres, din 10 August 1920,—un colț de moșie românească, care cuprinde 6 sate de răzeși, cu populație românească și curat ortodoxă.

Pămîntul acesta, care a fost în proprietatea boerilor noștri din sudul Bucovinei, ne este revendicat pentru un motiv de ordin

¹ Lundberg, Die Gegenwärtigen Staatenverbindungen, pag. 25; Scelle, L'élaboration du pacte („Les origines et l'oeuvre de la Société des Nations“).

² Art. 11, par. 2: „Pe lângă aceasta, se proclamă că fiecare membru al Societății, are dreptul să atragă, în mod prietesc, atenția adunării sau consiliului asupra oricărei împrejurări de natură a atinge relațiunile internaționale și care amenință, prin urmare, să turbure pacea sau buna înțelegere între națiuni, de care atîrnă pacea“.

feroviar: linia ferată dintre tirgușorul polonez Horovenka și localitatea Zalescic de pe malul stîng al Nistrului ¹ trece prin aceste sate curat romînești ².

Acesta-i litigiul romîno-polonez, care—dată fiind dîrzenia prietinelor noștri—va căpăta, cu siguranță, o soluție injustă și ne-istorică, cum s'a mai întîmplat cînd ni s'a luat, tot de ei, teritoriul muntos dintre cele două Ceremușuri.

Granița dinspre Cehoslovacia nemulțumește pe Maramureșeni, din pricina pierderii unei populații de vreo 20.000 de Romîni, locuitori ai frumoaselor comune Apșane ³, de pe apa Apoșitei—afluentul Tisei—și ai satelor de pe văile Tarasului și ale Talaborului, cum și din cauza ciopîrțirii căilor de comunicație, care izolează astfel complet Maramureșul de restul țării.

Conferința de pace din 1919 ne-a luat o mare parte din ținutul vechilor voevozi romîni, în favoarea Cehoslovaciei, în ciuda dreptului istoric și neținînd seamă de trecutul care izvorăște adînc și nici de posibilitățile de traiu ale Maramureșenilor.

Cu Cehoslovacii credem că s'ar putea face o înțelegere, cu toată dorința lor de stăpînire a întregii linii ferate Hust-Rahova-Jasina, ei fiind mai concilianți și mai puțin șovini.

În Banat, de unde Traian a pornit cucerirea Daciei, granița taie calea ferată mai sus de Vîrșet, paralizînd astfel tot Nord-Vestul Banatului și al Transilvaniei.

Considerînd interesele economice ale populației bănățene și cele etnografice ale Statului nostru, granița aceasta este cu totul nemulțumitoare. În plasa Moldova, locuitorii a 9 comune aveau prin Biserica Albă singurul acces spre șesul Torontalului, la care îi duceau afacerile, administrația și justiția; acum, din pricina frontierei nedrepte, debușeurile comerciale dintre Timișoara și Biserica Albă se prăpădesc, iar locuitorii sînt nevoiți să treacă munții pe drumuri nepracticabile spre Oravița.

Granița este cît se poate de arbitrară și tinde să rupă atîtea legături economice, culturale și sentimentale, pe care le avem cu frații noștri rămași la Jugoslavi ⁴.

Aceasta este situația etnografică și economică a elementului romînesc la granița Jugoslaviei.

Din punct de vedere al apărării naționale, frontiera aceasta este o primejdie, fiind aproape de singura uzină pe care putem conta în caz de războiu—Reșița—și de bogata industrie a Timișoarei.

Din cele arătate mai sus, rezultă că trebuie o altă delimitare, pe care o ușurează cele două unghiuri intrînde în teritoriul nostru,

¹ Linia ferată n'a fost pusă, încă, în funcțiune.

² Aceste sate sunt: Zabin, Prelipcea, Luca, Zviniace, Crisciatic și Ștefănești.

³ Apșa de sus, Apșa de jos, Peri, Plăiuțul, Biserica Albă, Slatina, etc.

⁴ A se vedea: Dr. Lupu, Noi și Sîrbii.

unul la Virșeș—unde sînt numai comune romînești—din colțul Virșeșului și al Bisericii Albe și comunicația ferată dela Timișoara la Baziaș—singura legătură dintre valea Mureșului și valea Dunării, înlesnind astfel și crearea liniei ferate Oravița-Jablanîța, peste Bazovici, atît de necesară, nouă; rectificarea aceasta de graniță este reclamată cu urgență nu numai de un drept istoric-etnografic și de o stringentă necesitate economică, ci și de apărarea națională.

În Cadrilater, linia Turtucaia-Ecrene, prezintă desavantajii geografice și dealungul ei se eșalonează o populație neromînească, hotărît dușmană. Aceasta-i o problemă de stat care a început să capete o soluționare, prin împrumutarea frașilor noștri macedoneni în acele părți.

III

A doua problemă politică, nu mai puțin importantă pentru statul nostru, este aceea a ocrotirii minorității romîne din statele balcanice, care datează dela Convenția din Paris, reluată apoi de Congresul dela Berlin, din 1878.

Ea a făcut obiectul preocupării speciale a Conferinței de pace dela București—din 1913—și a tratatelor dela Saint-Germain 1 și Versailles 2, în baza cărora s'au încheiat cunoscutele convenții dintre „Principalele Puteri aliate și asociate” cu Regatul Sîrbo-Croato-Sloven, la 10 Septembrie 1919, cu Bulgaria, la 27 Noiembrie 1919 și cu Grecia, la 10 August 1920.

Pentru apărarea individualității naționale a Romînilor din Balcani, Titu Maiorescu în instrucțiunile pe care le dădea reprezentantului nostru diplomatic dela Londra, în calitate de prim ministru, cerea acestuia să stăruie ca limba administrativă să fie romînească, în bisericile și școlile romînești din localitățile în care Romîni sînt în majoritate.

Problema ocrotirii minorităților romîne din Peninsula Balcanică pămîntul clasic al tulburărilor pricinuite de chestiunea naționalistilor a fost rezolvată prin adoptarea înscrisă de către Grecia, Bulgaria și Serbia, la 22 Iulie 1913, a unei note anexată protocoalelor păcii dela București, în următoarea redacțiune:

„Grecia (Bulgaria sau Serbia) consimte să dea autonomie școlilor și bisericilor Cuțo-Vlahilor aflați în viitoarele stăpîniri... și să îngăduie înființarea unui Episcopat, cu facultatea pentru guvernul romîn de a subvenționa sub supravegherea guvernului (respectiv) numitele instituțiuni culturale actuale și viitoare”.

Tratatele încheiate între „Principalele Puteri aliate și asociate” cu Regatul Sîrbo-Croato-Sloven, cu Grecia și cu Bulgaria, conțin stipulațiuni ca: a) folosința liberă a limbii materne în raporturile particulare și publice; b) minoritățile au dreptul de a întreține din

1 Art. 51, 56, 60.

2 Art. 93.

fondurile lor, instituții religioase, caritabile, sociale și culturale, în condițiunile prevăzute pentru ceilalți supuși ai țării; c) în regiunile în care minoritățile constituiesc majoritatea populației, instrucția în scolile primare ale statului va fi dată în limba originară minorității. statul trebuie în aceste regiuni să contribuie într-o măsură echitabilă la întreținerea școlilor.

Toate aceste dispozițiuni sînt puse sub controlul și garanția Societății Națiunilor și urmează să fie recunoscute de state ca legi fundamentale, astfel încît să nu fie contrazise de vre-o lege sau regulament administrativ.

Față cu aceste stipulațiuni, să vedem care este situația elementului românesc din Balcani și întrucît se respectă dispozițiunile tratatelor de pace.

In Jugoslavia, avem pe Romîni din Timoc, pe cei din ținutul muntos al Crainei—regiunea dintre Morava, Dunăre și Timoc—și pe cei din Macedonia sîrbească, formînd împreună o populație de vre-o patrusute de mii de suflete. Timocenii, care au pus piatra de temelie a Serbiei de astăzi, prin revoluția din Timoc dela 1803 a lui Karagheorghe, n'au avut și n'au nici astăzi dreptul de a învăța carte romînească și de a se ruga romînește în bisericile clădite și întreținute cu banii lor. Sîrbizarea lor se face cu mijloace drastice, dar tot mai au un dram de conștiință națională, căci au fost în contact permanent cu cei dela nordul Dunării.

Romîni din Macedonia sîrbească—cuiu răsleț, dar puternic al neamului nostru—*au avut școli și biserici naționale sub Turci, dar astăzi sînt închise și suprimate de Sîrbi.*

Aceasta-i situația fraților noștri din Jugoslavia, căreia îi întreținem în Banatul nostru—in baza cunoscutei convenții școlare romîno-sîrbă—școli pentru cei 45.000 de Sîrbi, cu limba de predare sîrbă și-i plătim personalul bisericesc, pentru ca ei să ne închidă școlile și să ne gonească preoții și învățătorii, în ciuda tratatului pe care l-au încheiat cu principalele puteri, sub motiv că funcțiunile publice, după Constituția lor, nu pot fi ocupate decît de cetățenii sîrbi.

Subt presiunea guvernului român, care s'a făcut la Conferința Micii Antante dela Jachymov ecoul revoltei ce stăpînea opinia publică romînească, ultragiată în conștiința și demnitatea ei națională prin regimul la care erau și continuă să mai fie supuși Romîni din Serbia, guvernul jugoslav ne-a făcut frumoase făgădueli, care au rămas „literă moartă” până'n prezent.

In Bulgaria, minoritatea etnică romînească se compune din Romîni macedoneni—nu prea numeroși,—care au două școli: la Sofia și la Giurmaia de Sus și un alt grup, de aproape 75.000, renumit prin cîntecele sale bătrînești, ce se întinde de-alungul Dunării, de subt fosta cetate a Rusciukului și până'n Timoc, în vre-o 35 de sate fără Bulgari între ele.

Deși încă de la tratatul din Berlin, prin art. 4, se prevăd măsuri de asigurarea libertății Romînilor din Bulgaria, ei nici as-

tăzi n'au școli și biserici naționale, cu toate că le-au cerut chiar și Societății Națiunilor; cererea se va reînoi și, dată fiind mentalitatea obștească din timpul nostru, care și-a găsit adevărata expresie în ultimele tratate de pace, ce mențin stipulații pentru protejarea minorităților etnice,—Societatea Națiunilor nu va mai putea să nu aprobe acestora înființarea de biserici și școli ¹, în care să se cultive limba românească, căci *limba este profesiunea de credință a unui popor*.

In Grecia, este o minoritate românească în regiunea luată dela Turci, ale cărei biserici și școli sînt respectate, dar guvernul elen nu recunoaște drepturi similare Romînilor din Vlahia Mare (Tesalia), teritoriul ce-i aparține și înainte de războaiele balcanice.

In Albania, se găsește o minoritate românească—Aromîinii,—care a avut 10 școli, dar nu mai funcționează decît două.

În rezumat, cu slabele excepții pe care le-am semnalat, minoritățile etnice românești—în a căror conștiință viază încă scinteia naționalității,—sînt supuse pretutindeni unui regim de prigonire ce tinde la pierderea limbii, a portului, a tradiției și a amintirii elementului românesc și căruia Societatea Națiunilor trebuie să-i pună capăt, fiindcă, amenințînd în mod grav existența elementului românesc din afara granițelor geografice, amenință prin aceasta însăși bunele relațiuni dintre popoarele balcanice și noi, care sîntem dator să apărăm toate sursele vitalității noastre naționale.

Trăsătura de bază a liniștii este încrederea deplină în stăpînirea neturburată a ceiace ai: nimic nu se poate clădi serios, fără prezumția siguranței.

Deoarece noi, Romîinii, nu avem certitudinea intangibilității tratatelor de pace, din pricina așezării noastre geografice între dușmani declarați, asigurarea statului-quo este o problemă politică din cele mai însemnate, care impune un exces de luare aminte nu numai conducătorilor noștri, ci și Societății Națiunilor, chestiunea interesînd pacea și progresul Umanității, destul de slăbită și de șovăitoare, astăzi.

Revoluția bolșevică din primăvara anului 1917, a fost pentru poporul rus, care a stat atîtea secole sub călcăiul țarismului și al nobilimii, un rezultat firesc—deși violent—al unui încet dar sigur proces de desagregare socială. Așa se face că Rusia n'a putut rezista la cea dintăiu ciocnire serioasă pe care a avut-o într'o convulsione generală, acceptînd în locul regimului de hatîr și încătușare al țarului, tirania odioasă a unei minorități mai mult streină, răsbunătoarea progromurilor și apărătoarea intransigentă a celor 21 de puncte ale programului comunist.

Exploatații de ieri au devenit astfel exploatații de astăzi ai

¹ Cum au avut la Bregova.

unei turme, pe care au avut grije s'o ametească cu idei prea înalte pentru capetele lor obtuze ; în singe și mizerie s'a deslușit vedenia îngrozitoare a unei lumi nouă, creată de fantazia bolnăvicioasă a unor „tovarăși umanitariști“¹, prin înăbușirea încercărilor de conservatorism ale lui Kolceag, Judenici, Wranghel și Petliura.

Deoarece cotitura pe drumul revoluției e surprinzătoare, politica noastră de asigurare a hotarului despărțitor de bolșevici, are două fețe : pe de o parte, garantarea graniței prin aliați puternici și mai cu seamă prin Societatea Națiunilor, iar pe de altă parte, o înțelegere directă cu vecinii.

V.

Guvernul revoluționar rusesc, prin declarația din primăvara anului 1917², cași prin aceia din 15 Noembrie 1917, a recunoscut, fără nici o restricțiune, dreptul naționalităților ruse de a-și hotări singure soarta, fie chiar prin deslipire de Rusia. Astfel s'a alcătuit Republica moldovenească a Basarabiei în stat liber și de sine stătător, iar mai acum cîțiva ani „Republica moldovenească de peste Nistru“, *cel mai bun argument al legitimității deținerii Basarabiei, pe care ni-l furnizează implacabilii noștri adversari.*

În ziua de 27 Mart 1918, prin glasul unuia din frunțașii republicii moldovenești, „Basarabia, în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră și vechile ei granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove,— în puterea dreptului istoric și a dreptului de neam, pe temeiul principiului ca noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna,— se unește cu mama sa România“.

Rusia comunistă, a cărei istorie—deși recentă—este bogată totuși în denegări de justiție, n'a recunoscut hotarul nostru basarabean, așa încît din pricina aceasta, cum și din cauza primejdiei ce prezintă regimul ei politic, cu tendința-i de expansiune și distrugere a statelor pentru a le îngloba în federațiunea moscovită, Basarabia domină și trebuie să domine întreaga noastră politică externă.

Drepturile noastre asupra ei, pe care bolșevicii ni le contestă, sînt consfințite în acte internaționale ca: a) *Recunoașterea alipirii Basarabiei* prin protocolul dela Paris din 1920, semnat de Anglia Franța, Italia și Japonia ; b) *Tratatul de alianță Romîno-Polon* ;

¹ Astăzi, în legătură cu procesul Sahti—procesul unor înalți demnitari sovietici, nici chiar ziarul oficios *Pravda*, nu mai face un secret din corupțiunea excesivă la care a ajuns regimul din Rusia.

² În prima proclamație a guvernului provizoriu din primăvara anului 1917, constituit imediat după proclamarea republicii, găsim următoarea frază : „Rusia liberă n'are de scop să stăpînească alte popoare, să le răpească patrimoniul național și nici să ocupe cu violența teritoriile străine, ci să stabilească o pace trainică pe baza dreptului popoarelor de a-și hotări singure soarta“.

c) *Tratatul de alianță Franco-Român* și d) *Tratatul de prietenie Italo-Român*.

Acestea ne ajută să ne apărăm drepturile ce le avem asupra Basarabiei, leagănul Mazililor lui Ștefan cel Mare, care ne-a revenit pentru totdeauna acum 10 ani din mâna „Cutusoffilor“, ca o reparare a rușinoasei nedreptăți istorice și spre a ușura realizarea unității noastre organice.

Siguranța deplină însă n'o putem avea decât dela Societatea Națiunilor, care-i singura forță ce se poate opune cu succes cultivatorilor de înrăite revanșe, căci aceasta urmărește diplomația roșie a lui Stalin, care a reușit să solidarizeze cu ea continentul asiatic, în al cărui val de sute de milioane de ființe omenești, clocotesc tăcut, dar sigur, sentimente de răzvrătire împotriva imixtiunii europene.

Vîntul de naționalism xenofob și de libertate, pe care tinerii din Extremul-Orient și l-au însușit la Universitățile Apusului, plutește ca o amenințare pentru continentul nostru, în China revolteilor cantoneze ale bătrînului Dr. Sun-Yat-Sen, în India lui Mahatma Gandhi și peste stepele contemplative ale Asiei Centrale, trezite de ura de rasă.

Societatea Națiunilor trebuie să înțeleagă că pacea ce domnește în momentul de față între Soviete și restul Omenirii, este numai un armistițiu în felul final al comunistilor: revoluția mondială, ca urmare a migrațiunilor de mine a hoardelor spîne și furtunoase ale rasei galbene pe drumul de odinioară al celui ce fusese numit „Flagellum dei”.

Tara noastră va fi, fără nici o îndoială, locul de întîlnire al armatelor lumii civilizate cu pretorienii revoluționari ruso-asiatici, care pîndesc amenințători; de aceea, România are nevoie de un pact de garanție al marilor puteri europene și de un sprijin moral și material al Societății Națiunilor, fiindcă orice atac al Sovietelor îndreptat spre Varșovia sau București, tinde să răstoarne statu-quo-ul mondial; concursul statelor europene și al Societății Națiunilor la hotarul Nistrului, înseamnă ceva mai mult decît un act de solidaritate politică, fiindcă ele ar apăra aici propria lor graniță.

VI.

Ungaria, cînd a intrat în Societatea Națiunilor, a reînnoit obligația de a respecta hotarul fixat între noi și ea, de tratatul dela Trianon, semnînd pactul fundamental al Societății asupra statului-quo.

În afară de aceasta, granița ne mai este garantată de diverse tratate de alianță, de siguranță și de colaborare politică,

1 Și este foarte caracteristic, că un tătar, Stalin, ține frinele unei vaste republici puse în fruntea acestor năzuinți de răzvrătire contra egemoniei culturii europene, căreia îi opune forțele coalizate ale barbariei.

ca: a) *Mica Antantă a Cehoslovaciei, Jugoslaviei și României*; b) *Tratatul de alianță Franco-Român și c) Tratatul Polono-Român și Italo-Român*; acestea din urmă (punctul c) ne slujesc drept sprijin pentru a evita eventualele conflicte, date fiind relațiile amicale dintre Polonia și Italia, cu Ungaria.

Cu toate tratatele care întăresc și apără frontiera noastră, Ungaria, care neconștient hrănește iluzii ce trec de raza realității, duce o campanie din ce în ce mai susținută, al cărei obiectiv politic este revizuirea tratatului dela Trianon, care a încheiat un îndelungat proces istoric dintre noi și Maghiari, început sub Voievodul Gelu, acum 1000 de ani, pe malul Căpușului.

O seamă de lorzi cu interese materiale la Budapesta, o încurajează și din această pricină unii din fruntașii opiniei publice engleze ¹ par impresionați de argumentele revizionistilor.—„Ungurii care se deșteaptă”, deși pecetluirea soartei lor nu a fost un act al samavolniciei, ci valorificarea unor principii morale ², urmăresc cu o stăruință extraordinară gânduri de răsvrătire împotriva noului statut al Europei centrale ³, voind să ne facă atenți că beneficiile politice obținute de noi moștenitorii firzii ai unui patrimoniu național fărâmițat și înstrăinat de vitregia vremurilor,—nu sînt definitive; Ungaria înțelege să ne mulțumească astfel pentru că, alături de celelalte State ale Micii-Întelegeri, am suspendat în 1924 pentru refacerea sa financiară, timp de 20 de ani, privilegiul ce-l aveam asupra activului său, în baza art. 180 din tratatul dela Trianon.

În timpul din urmă, Ungaria, care n'a expropriat latifundiile nobililor ei, deși se preînde fără democrație, a prezentat reforma noastră agrară din Transilvania și Banat, făcînd o injustă aplicare a art. 250 din tratatul dela Trianon, ca o iscusită lovitură îndreptată exclusiv împotriva celor 300 de optanți maghiari și nu ca o măsură de prevedere socială dictată de cerințe superioare și vitale luată de statul nostru „erga omnes”, cerînd pentru expropriații unguri despăgubiri colosale, fiind sprijiniți puternic, în revendicările lor, de lordul Rothermere ⁴. Această chestiune este încă deschisă, ea urmînd să capete soluție în viitoarea sesiune a Societății Națiunilor ⁵, cînd se va lua în discuție și contrabanda de mitraliere

¹ Lloyd George și Macdonald, foști prim-miniștri.

² Dr. Eugen Erdeli, „Maghiarimea în Statele succesoare și în Ungaria”, editura maghiară „Kultura”. Bratislava, 1927.

³ Oficialitatea maghiară, în frunte cu amiralul Horty, contele Bethlem, nunțul papal Lorenzo Schiappa, episcopul militar maghiar Zadrăveț, etc, nu recunoaște fășiș dreptul nostru asupra Transilvaniei și Banatului, recunoscut de justiția imanentă a istoriei și pecetluit de tratatul dela Trianon, pentru totdeauna.

⁴ Alături de aceasta, mai sînt următorii lorzi și deputați englezi: lordul Buckmaster, lord Carson, lord Sydenham, lord Newton, Charnwood, Robert Gover, Manc'naghter, Hopkin, Moore, etc.

⁵ În sesiunea Iunie 1928, Societatea Națiunilor a hotărît ca această chestiune să nu-i mai fie supusă, ea urmînd să fie soluționată de cele două state interesate, România și Ungaria.

a Ungariei ¹, descoperită în Ianuar 1928 la St. Gotthard, care va duce la investigațiunile impuse de regulamentul Societății Națiunilor și conforme cu textul tratatului dela Trianon.

La Sud, iredentiștii Bulgari—descendenții lui Krum,—în al căror suflet pulsează atavic brutalitatea și ura contra noastră, așteaptă momentul oportun al surprinderilor cu mai multă discreție, dar îl așteaptă fără îndoială.

Atitudinea acestora, constant agresivă, ne este cunoscută de mult, căci ei sînt aceia, care, deși obligați de tratatul preliminar dela San-Stefano și de cel din Berlin (art. II) să distrugă fortificațiile dela Dunăre, ridicau totuși întăriri la Silistra și Dobrici, împotriva noastră, liberatorii lor din 1877 de sub jugul turcesc; iar mai târziu, în 1911, ei scoteau a 6-a ediție a broșurii „Tovărășul soldatului“, în care găsim recomandăția ca „Bulgaria să-și întoarcă privirile spre Dobrogea, să o smulgă dela România și să o încorporeze la Bulgaria“. Ei, care aveau îndrăzneala de a scrie într'un ziar al lor ², că vor lua Dobrogea întreagă și că vor dicta pacea dela București, hotărît, nu ne sînt prietini.

Dacă înainte de războaiele balcanice gîndeau și scrieau acestea, ce să mai credem astăzi despre ei, cînd se văd și fără Cadrilater?

De altfel, gîndul revanșei îl trădează și oficialitatea bulgară, care pune Dobrogea și Cadrilaterul pe hărțile de geografie ale studenților, elevilor și militarilor ca provincii ce trebuiesc neîntîrziat luate dela România, pe al cărei pămînt ospitalier s'au format comitetele revoluționare bulgare și primii oameni politici: Rakovski, Karaveloff, Panait Ilitoff, Acenoff, Karadja Lewski, Boteff, Stribulov, Stoianoff, Grueff, etc. care au luptat pentru redeschetarea și emanciparea națională a Bulgarilor, alături de batalionul format la Ploești din refugiații bulgari și în unire cu dorobanții romîni, care și-au dat viața „pentru liberarea definitivă a patriei lor, fără îndoială, dar și pentru acea a pămîntului bulgar, care păstrează și astăzi oasele lor“ ³.

VIII

Incercările noastre de înțelegere cu Ungaria—afit de repetate—n'au dus pîn'acum la vre-un rezultat favorabil, în ce privește problema optanților și drepturile noastre asupra Transilvaniei și Banatului,—iar de o înțelegere directă pînă'n prezent cu Sovietele, pentru garantarea reciprocă a hotarelor actuale comune, oricine poate să-și dea seama ușor că nu se poate vorbi încă.

¹ Profesorul Ernest Denis, dela Universitatea din Paris, zicea cu drept cuvînt în „La Guerre“, apărută în 1915, că „de o jumătate de veac, istoria (Ungariei) nu este decît o lamentabilă țesătură de greșeli și de crime, violențe odioase, făgădueli călcate în mod rușinos, drepturi călcate în picioare“.

² Vecerna Posta.

³ „Bulgarii și Romîni“, art. în revista *L'Esprit international*, Paris, 1928, de André Tibal.

Pericolul rus, pe care România și Bulgaria l-au cunoscut în deopotrivă măsură și de atâtea ori, și care este și mai pronunțat astăzi, va duce, credem, într'un viitor pe care-l dorim cât mai apropiat, la o schimbare de atitudine din partea Bulgariei față de noi, de care-i leagă nu numai recunoștința ce ne-o datorează pentru contribuția pe care a adus-o țara noastră la dezrobirea și renașterea Bulgariei moderne, ci și o comunitate de interese.

Relațiunile cele mai bune dintre acești riverani ai Dunării de jos, *uzitate până'n 1877*, pot să pună capăt ambiției de expansiune a Sovietelor și să înlesnească o înțelegere trainică în ce privește navigația pe Dunăre, stăpînirea Mării Negre și, *mai cu seamă în privința ocrotirii minorității romîne din Bulgaria.*

IX

Nici nu s'au cicatrizat rănilor pricinuite de groaznicul războiu ce s'a abătut asupra omenirii și iarăși se ridică la suprafață ura, ca reflex al violenței și agresiunilor egoiste ce fomentează politica Rusiei, Ungariei și Bulgariei, adversarii noștri de ieri și cei de mine poate.

Dacă vedem bine realitatea, observăm că în fața problemelor grave și amenințătoare ale viitorului nu prea depărtat, sîntem reduși la propriile noastre forțe. Dar a face apel în ceasul de cumpănă numai la spiritul de sacrificiu al rasei noastre, cu toată forța sa de exteriorizare în voință și eroism, ar însemna ca România să fie mine, ceiace a fost ieri: cîmpul de luptă al unei mase de competitori și obiectul de amestec internațional.

Dela războiu ne-am izolat din ce în ce mai mult și din pricina aceasta, la care se mai adaugă egoismul național ce stăpînește atît de puternic pe mulți din conducătorii națiunilor Apusului — slăbind solidaritatea internațională, — simpatiile și ajutorul unora din aliați, de care avem atîta nevoie, sînt mai mult platonice ¹.

Deși facem parte din constelația politică a Micii Antante, totuși nu putem conta pe sprijinul ce ni l-ar putea da, și care n'ar fi prea puternic în raport cu forțele comune ale dușmanilor noștri, ca ținîndu-se departe și ignorînd problemele ce decurg din pornirile manifest agresive ale politicii pan-slaviste.

România este legată de Polonia, pentru a fi cu noi strajă vigilentă contra primejdiei dela Est, așa cum erau în secolul trecut Prusia și Austria, dar această alianță nu ne poate pune, singură, ea, în deplină siguranță, străjerii fiind considerabil de puțini, față de forțele numerice ale adversarilor.

Siguranța completă n'o putem avea decît în cadrul mai vast al unor alianțe puternice, fiindcă națiunea noastră nu poate ține

¹ Afirmațiunea aceasta a căpătat o neplăcută confirmare prin atitudinea aliaților noștri din sinul Societății Națiunilor, în procesul dintre noi și optanții unguri, din sesiunea Mart 1928.

piept dușmănilor coalizate împotriva ei, unită cu Polonia, prietina Ungariei și cu Mica Antantă, indiferentă la politica Sovietelor.

Trebue ca politica noastră să fie în strinsă legătură, solidară cu a statelor civilizate, cu a Societății Națiunilor, care are îndatorirea—în conformitate cu art. 10 și 11 din pactul ei,—de a da întreaga sa contribuție la restabilirea complectă a păcii, fiindcă numai sub scutul Societății Națiunilor își poate asigura România viitorul ei de stat.

Avem nevoie de liniște, pentru a porni cu pași siguri la refacerea noastră economică, pe care o asigurăm vecinilor, dar intențiile noastre trebue să găsească analogie la ei, ale căror uneltiri sînt departe de a se isprăvi, ci cresc pe zi ce trece în intensitate și resurse.

Pentru țara noastră problema consolidării și a siguranței statului teritorial și politic este de primul ordin, ei subordonîndu-i-se toate preocupările financiare și organizația noastră economică de astăzi, așa de complexă, de nestatornică și de nefirească. Până la realizarea acestei probleme, toată utilitatea jertfei celor care au plămădit în decursul secolelor România de astăzi, este un punct de întrebare.

Pentru ca viața pe care și-au dat-o ca un omagiu al dragostei pentru moșia mereu amenințată să fie fructificată în viitor, se așteaptă dela generația care se ridică, realizarea siguranței depline între hotarele Tisei, Dunării, Mării Negre și Limanul Nistrului, cum și apărarea individualității etnice a tuturor acelor, care, deși în afara acestor hotare geografice, trăesc totuși ca o confirmare a caracterului rasei noastre.

Dar pentru a ajunge la aceasta, se impune să cultivăm relațiunile cu Societatea Națiunilor,—sprijinul nostru cel mai puternic și mai sigur în respectarea tratatelor,—căci numai prin ea vom putea asigura României primăvara unor clipe mai liniștite și mult mai prospere, pe care zădarnic le-am așteptat numai dela o problematică pensionare a materialului de războiu.

Alexandru Ionescu

Memorial

(Note de drum în Spania)

Numărul de forță pe care viața madrilenă îl oferă străinului călător e, firește, luptele de tauri. E un reziduu de viață crudă, pasionată, cu gust de sânge și de moarte, care vine ca un vițiu și ca un blestem ancestral peste milenii, neputincioase să-l schimbe măcar cu o iotă, din cine știe ce antichitate tulbură, de element iberic sau mediteranean. Catolicismul cu inchiziția și autodafeurile lui, regii intoleranți și ambițioși, generozitatea constituțională, umanitară și democratică, nimic și nimeni n'a putut smulge unei plebi niciodată saturată în lăcomia de senzații, adorabilele ei „coridas”. Guverne puternice și populare au căzut pe această sfântă cauză. Spaniolul și-a putut pierde libertățile, dar și-a păstrat arena-însingerată. „Espada”, matadorul, e eroul popular de fiecare Duminică, adorat de femei, invidiat de bărbați, aclamat de mulțimi delirante, omul care cheltuește mult, căruia nu-i lipsesc amantele frenetice, echipajul inghirlandat, chefurile în risipă, capriciile mereu și unanim iertate.

Un bun „espada” câștigă de zece ori mai mult în câteva luni decât câștigă cel mai celebru profesor universitar în Germania. Luni dimineață, edițiile speciale ale tuturor ziarelor peninsulei sînt pline cu detaliile luptelor petrecute în toate orașele Spaniei. La Malaga unul a fost spintecat și omorît pe loc; la Badajoz unul a triumfat pentru a patra sută oară; la Valencia unul și-a pătat succesul integral, fiindcă a omorît taurul puțin altfel de cum cerea procedura clasică. Apoi biografii, anunțuri de retrageri la pensie după o mie de tauri uciși în treizeci de ani, dar mai ales

fotografii și iar fotografii: ale mamelor, amantelor ori măcar fraților eroului zilei. În fine poza marțială, provocantă ori surizătoare a însăși zeului de moment, impozant și dulceag ca și tenorii noștri.

Descrierea luptei o cunoaște astăzi toată lumea: de la cinematograf, ori din Blasco Ibanez. Ea nu mai e așa de neprevăzută și de oribilă cum îi apărea acum aproape o sută de ani lui Theophile Gauthier. Și totuși călătorul, care cunoaște mai dinainte în perfecție toată tehnica ceremonialului, va trăi momente de adevărat paroxism nervos. Ceiace miră în primul rînd e oarecum contradicția situației. Jocul e, prin esența lui, un capitol de recreație, de cheltuială inutilă prin care omul scapă de amenințările proectate asupra instinctului său de conservare. Și lupta cu tauri e un joc. Dar un joc în care viața nu e pusă la adăpost, ci mai riscată, mai periclitată decît în cele mai aprige lupte pentru existență. Jocul „de-a moartea“ e un straniu non-senz spaniol.

Nu e mai puțin sigur că acest spectacol nu e lipsit de grandoare. În afară de momentele excepționale de războiu, rareori se pot vedea tensiuni colective unificate în așa convergență pasională, un freamăt atît de turburător de mulțime hipnotizată. Lupta se petrece într'un circ zidit, fără acoperiș, unde încap cincisprezece mii de persoane. Cu greutate în ziua reprezentației se mai poate găsi un singur loc nevîndut. Locurile variază ca preț de la simplu la dublu, după cum sînt la soare ori la umbră. În primele locuri „bareras“ iau parte snobii eleganți ai cluburilor, „aficionados“, acei fineri eleganți, blazați, sportivi, care-și împart, aici ca și aiurea, viața între femei sporturi și club. Ei formează competența maximă asupra felului cum s'a efectuat uciderea taurului. Unuia din ei îi svîrle matadorul pălăria,—semn că spectacolul a început și în același timp jurămînt că taurul va muri,—înainte de a pași, grav și puțin ridicol, în arenă. Din rîndurile acestor tineri distinși, panașați în stalurile lor cu cocotele celebre ale Madridului, pleacă primele aplauze sau primele fluerături și numai aprobarea lor poate face complect fericit un luptător. E adevărat că galeria, cu criteriile ei mai puțin subtile, dar mai sănătoase, poate aplauda, în timp ce grupul „aficionados“ flueră. Atunci conflictul de clasă e deschis. Invectivele pornesc violente, înțepătoare, fără incunjur. Citeodată se trece și la fapte. Divergența nu aduce numai insulte, pumni crispați și amenințatori, dar și o bătae în regulă cu portocale, bastoane, pălării, care nimeresc adesea, pe nedrept, în capul unor spectatori neutri, în deobște străini, ca subsemnatul de pildă.

Și să poțtești să părăsești sala! Huiduelile și amenințările fratricide se transformă atunci, ca prin minune, într'o strictă solidaritate națională, contra străinului laș ca o femeie, bănuir că disprețuește, sprijinit pe un linced umanitarism, aceste viteze manifestări naționale.

Această vibrație frenetică a cincisprezece mii de oameni, bărbați și femei, îmbrăcați în toate costumele și toate culorile, care subț soarele nemilos de lumină, se transformă în cea mai formidabilă paletă vie de pete colorate tremurînd mereu, în veșnică mișcare, e poate un spectacol cu mult mai piforesc decît însăși lupta cu tauri.

Ritualul succesiv al luptei se cunoaște: taurul intră în lumină bruscă din celula sumbră în care e ținut închis. Primii care-l irită sînt „chulos“ agili, care desfășură flamuri roșii subț ochii lui rățăciți. Urmează apoi „banderillos“, adică acei care-i înfig adînc în carnea-i opulentă, cîrlige de fier în formă de undiți. Corpul animalului se înroșește de șuvoaie de purpură. Bălți de sînge se formează împrejur. Dacă temperamentul taurului pare insuficient, se adaugă și banderile „con fuegos“, care ard carnea. Atunci, în atmosferă, pe lîngă mirosul cald și acru de sînge, se răspîndește și acela, nepotrivit la acea oră, de bifteck.

Intră apoi în scenă, „picadorii“, călări pe bătrîne gloabe dezafectate, legate la ochi și care amintesc aidoma de prea spaniola Rosinanta.

Aici e partea cea mai desgustătoare a spectacolului. Taurul furios se repede cu coarnele în burta calului. Călăreț și cal sînt luați în coarne cu o putere uriașă și svîrliti peste spate. Cavalerul ușurel știe să sară și să fugă. Dar calului cînd se ridică, îi curge din abdomen o rețea vînată în care-și încurcă picioarele și cade: sînt propriile sale intestine. Femeile oftează, țipă ori leșină. Calul moare în arii de marș suflate impozant de muzica militară. Ai vrea să strigi, să apelezi la duioșie, la rușine, ori măcar la omenie. Inutil, căci sentimentalismul e aici cea mai mare crimă.

În fine momentul culminant e atunci cînd „espada“ jură moartea taurului și pășește măsurat, grandoman, livid, înfășurat în peleurină neagră, încercînd cu degete înfricoșate tăișul spadei, cătră animalul fioros și sbîrlit. El trebuie să-l omoare, dintr'o singură lovitură, infingîndu-i sabia adînc după ceafă, așa ca să pătrundă inima. Dacă taurul nu moare numaidecît, lovitura e greșită și huiduelile încep. La urma urmei e greu de găsit un verdict definitiv

pentru toate acestea. Nu știu ce trebuie să spun. E frumos? Ațișea esteși s'au pronunțat! Cruzimea, fără îndoială, poate fi frumoasă, poate constitui un efect de artă. Quincey și-a intitulat o carte: „Le crime considéré comme un des beaux—arts“. Poë și Villiers de L'isle Adam au putut scoate, exploatând această temă, aspecte de înaltă rafinare artistică. Cruzimea în luptă cu forța, cu viața care se opune, cu tinerețea, desigur poate fi frumoasă. Dar cruzimea contra infirmilor, contra cailor slăbănogi și neputincioși? Un abator de animale prăpădite, poate oare inspira altceva decât scîrbă?

Ceiace pare mai cert, e că nevoia de senzații tari e un semn ori de impotență ori de primitivitate. Și arta adevărată nu s'a limitat niciodată între acești doi poli. Comparați această căutare de plăceri sîngeroase și rudimentare, brutale cu aceia conținută într'o piesă fină, eterică, spirituală a lui Alfred de Musset, comparați-o cu muzica lui Lulli, cu civilizația de la Versailles în timpul regenței cu bergeretele, idilile și glumele sale. E oarecum cu diferența dintre Goya și Wateau, dar e și altceva. Incontestabil Spaniei îi lipsesc două lucruri: lacuna de a nu fi trecut prin renaștere (Spania e singura țară rămasă la sufletul medieval) și apoi, ceea ce a avut și Rusia, un Petru-cel-mare.

Dar în ziua aceia fatalitatea plutea în aer. Matadorul, celebru pentru atîtea masacre, a greșit cu un milimetru calculul exact al minii tremurătoare. Taurul s'a năpustit în plin. L'am văzut o clipă svîrlit peste cap, descriind în aer o traectorie galbenă cu costumul său de matase. Apoi am văzut iarăși taurul întors frămîntînd cu țcoarnele o masă amorfă de petece de stofă galbenă împurpurate cu roș. Cincisprezece mii de ochi erau țintiți ca niște revolvere. Nici o răsufare nu flutura pe nici o față. Nici o răsufare nu flutura în aer. Numai femeile aveau gura deschisă și ochii împăianjeniți, fără țel, ca înaintea leșinului. Un minut și apoi un ropot de aplauze pentru taurul învingător, urmate de fluerături pentru matadorul păcătos și mort. Căci așa e în această țară de rectitudine virilă: moartea e o ticăloșie și o slăbiciune. Mortul e un vinovat. Cel care trăește un merituos. „Bravo toro“, dacă învinge taurul; „bravo espada“, dacă învinge matadorul. Distințiuinea europeană, oțioasă și subtilă, între om și animal, e cu siguranță o ineptie. Succesul decide, indiferent de calitatea zoologică.

Și astfel în același ritm de muzică militară, patru servitori

în negru au ridicat pe o targă un corp vinovat și l-au purtat printre mii de ochi disprețuitori, unde-va afară. Nici o compătimire, nici o indignare. Numai de undeva, dintr'o galerie, un țipăt scurt, repede înăbușit. Poate o logodnică, poate o mamă bătrână...

Seara la hotel, schimb de impresii între călători. Francezi și englezi democrați fierb de indignare. Patronul se amestecă însă surîzător și amabil:

— „Ați avut noroc, reprezentație frumoasă, nu totdeauna se poate asista la moartea unui matador“.

Toledo

Toledo nu e un loc pitoresc; e altceva: un loc teribil. Inchipuiți-vă o stîncă în formă de trunchiu de con. Baza e înconjurată de o buclă în formă de cerc, deschis numai într'o parte, pe care o alcătuește, săpînd de jur împrejur prăpăstii adînci și furioase, spumosul Tajo. Pe vârful stîncii cătră care duc serpentine de poteci săpate în piatră e așezat orașul, cu străzi înguste că nu pot trece decît trei pietoni așezați unul lîngă altul și prin care nu circulă nici măcar trăsuri.

Casele sînt clădite după arhitectura arabă: un cub de piatră, fără ferestre la stradă. Lumina vine dela o curte interioară, „patio“, plantată cu palmieri și portocali, înconjurată de balcoane și frumos decorată dacă proprietarul e bogat. Dar lumea e în general foarte săracă. Străzile miros greu, a ulei prăjit, a mucegai, a urină, casele sînt prost întreținute, oamenii sdrențăroși ori murdar îmbrăcați. Cîndva, la începutul evului mediu, aici, a fost totuși capitală.

Veacurile au trecut rînd pe rînd peste această tristă mizerie în descompunere. Prin dedalurile de străzi grămădite, umede și sumbre, presărate cu excremente, răsar din cînd în cînd, brusc, vestigii ale măreției trecute: Catedrala, San Tom, Alcazarul, Los Reyes...

Toledo, așa de cîntat de Maurice Barrés, pentru afinitățile psihologice pe care le găsea cu sine însuși, trebuie înțeles pe încetul, în inițieri lente. Fiindcă strălucirea lui, e ascunsă. Seamănă cu Orvieto, cu Siena sau cu San Gimignano.

Dar nu se dă așa repede, nu-și predă așa iute farmecele ascunse ca orașele italiene. Maiestatea lui iese direct din umilință și sărăcie.

Cînd cobori cătră malurile Tajo-ului, aspectul devine din ce

în ce mai serios, mai grav. Aici pe malul înalt, privind în jos, în abis, e aşezată casa prezumată a lui Greco.

Un levantin orgolios şi neurastenic, Theocopulos, trecut la Veneţia prin şcoala de culoare fastuoasă a lui Tizian ca printr'o eroare, şi-a găsit aici popas sufletului său pribeag şi nicăeri satisfăcut.

După cum spun cronicile timpului, omul era grandoman, închis în el, taciturn, extatic. Nicăeri sufletul său mistic şi îngrozit de flăcările iadului nu-şi putea găsi o patrie mai potrivită. A găsit-o aici pe malurile prăpastiei abrupte, în care privea ca în gura Gehenei. În seri de înfricoşare, când spasmul mistic îl cuprindea, abisul se deschidea larg ca să cuprindă în el toate chinurile infernului. Din fund se înălţau focuri nemistuite, flăcări pătimăşe care ardeau carnea pământului, rîuri de undelemn clocotit în care fierbeau vişiile şi patimile neînfrînte, frigări în care se pîrjoleau lacomii, spurcaţii, libidinoşii. Greco a visat şi gîndit spiritul pur, deslipit de trup şi de poftă. Acest levantin slab, uscat, mistic, ros de excesele vieţii interioare nu-şi putea găsi nicăeri, în pelerinajul său, o corespondenţă mai exactă decît în sufletul spaniol de atunci, în care se zămislise Sf. Tereza din Avila, pură şi eterică, şi Torquemada sadic, sumbru şi isteric, ambii căutători însetaţi de suflet imaculat, unul prigonitor suav, celalt pervers, al pacatului.

Pictură lui Greco e obsedată de icoana iadului: totul se petrece printre flăcări, oamenii ei însaşi, sînt desinaţi după forma capricioasă şi unduitoare a flăcării.

Casa lui, aşa cum o vedem astăzi, e prea stilizată. Un element de cochetărie intră chiar, în restaurarea ei. Ceva gentil, aproape draguţ; sufletul lui e incuibat ceva mai departe, jos, în locul unde şuvoarele Tajului prăvălesc stîncile unele peste altele, într'o dezordine înfiorătoare.

Cînd m'am sculat astăzi dimineaţă, am simţit, pentru prima oară în această ţară, o insuficienţă şi o nostalgie.

Spania e prea originală, prea specială, voesc să spun prea unilaterală. E prea severă, prea aspră, prea uscată. M'am gîndit cu regret şi poftă la Europa păduroasă şi umedă, unde în această lună iarba e încă mătăsoasă, umbra brazilor adîncă, şuvoarele albastre şi îmbietoare. M'am gîndit cu plăcere la Paris cu umbrosul său „Bois de Boulogne“ sau la Viena cu răcorosul Prater.

Spania, ca și Rusia sînt țări de prea mult specific național. Aici poți veni ca curiozitate. Poți rămîne o lună două. Mai mult însă e greu. Nu se poate locui decît în Franța; care e sinteza, rezumatul tuturor popoarelor, a umanității întregi.

Barrès e convins că a descoperit „Secretul Toledo“-ului prin pictura lui Greco, după cum un alchimist ar fi găsit formula aurului. De fapt Toledo, ca și o oglindă, i-a svîrlit înapoi propria sa imagine. Un altul nu se poate recunoaște în „secretul“ său, dar mai ales nu va recunoaște „secretul“ acestui oraș. Barrès n'avea ca Goethe, darul descoperirilor obiective.

Celebra pinză a lui Greco „Ingroparea comtelui Orgaz“ dela San Tomé, conține ca toate marele opere de artă dubletul realism-idealism. Jos, figurile nobililor care asistă la înmormîntare sînt luate direct din viață: portrete veridice pline de observație exactă. Deasupra lor se deschide cerul cu fantasmalele lui. Acolo e remușcarea lui Greco, de a fi fost prea mult în contact cu realitatea. E flagelația pe care și-a administrat-o contra crimei de-a avea simțuri precise, pe care, fără îndoială, și-o imputa. Numai că, pe cînd la Dostoewski sau la Shakespeare, unitatea între aceste două elanuri ale sufletului e perfectă, la Greco compoziția suferă. S'ar zice două tablouri deosebite suprapuse unul peste altul.

Cînd privești pe înserate, atunci cînd răsar luminile de pe celalt mal al Tajului, de pe plimbarea minunată care se cheamă „Cigarales“, panorama totală a orașului, emoția care te cuprinde e cutremurătoare, muzicală. Nu știu de ce am comparat-o în minte cu zguduirea pe care am cules-o în reprezentațiile wagneriene. Adică cu un fior metafizic exprimat sonor.

Toledo mi s'a părut o cetate fermecată a Nibelungilor, în afară de durată, cu o semnificație de blestem, de ideal răpus și totuși de vitejie solitară și îndărătnică, amalgam pe care-l cuprinde orice operă wagneriană. O clipă, sudul prăfos, sterp și clar s'a confundat în nordul nelămurit, umed și păduros pe deasupra conțințelor de spațiu sau culoare, într'o sinteză aproape mistică. În care diferențele se estompează, toate sugerînd, egalizate, aceeași idee eternă.

24 Septembrie

În drum spre Cordoba, parcurgem ținutul dezolat din Mancha. E patria lui Don Quijote. O stepă de praf, fără depresiuni, fără coline. Domină mereu linia *orizontală*, așternută, lipită de pământ, fără curbe, întinsă din ochiul nostru până în orizont.

Don Quijote prințul acestor locuri, slăbănog, uscățiv, deșirat și lung peste măsură, nu poate fi reprezentat vizual decît *vertical*.

Proectînd această fizionomie de erou înalt ca un plop, care răsare singuratecă și halucinantă peste aceste șesuri fără sfîrșit, Cervantes s'a dovedit un mare pictor. Grandoarea lui, Don Quijote reese din aspirația lui în înălțime aplicată pe platitudinea geografică a ținutului. Intretăierea acestor două linii e un profund artificiu artistic. Daumier care era și pictor și literat a înțeles perfect acest lucru.

Don Quijote e aristocratul care neagă realitatea și nu vrea să știe de decăderea sa. Petre Carp parafrazănd pe Rivarol, mi se pare, a sfîrșit odată un discurs cu aceste vorbe: „între mine și realitate eu am dreptate“. Sînt nobili ruși în exil, care cred și azi că bolșevismul nu e situație de fapt, ci o simplă minciună colportată de cîțiva interesați. Don Quijote e etern omenesc, dar mai ales etern aristocrat. Funcția esențială a oricărui suflet înalt născut e să nege realitatea. Noblețea are o teorie a cunoașterii specială făcută din iluzionism și credință oarbă.

Ca să dea mai mult adevăr omenesc eroului, Cervantes l-a prezentat în glumă. Dar Mancha nu se mai poate dispensa astăzi de seigniorul său. Peste tot plutește umbra sa. Într'o gară pierdută, într'o oprire de trei minute, mi s'a părut că l-am zărit înfășurat în mantie neagră, absorbînd însetat ceva la bufet...

La Madrid, se poate vedea și astăzi, casa unde a murit, sărac, cel mai mare geniu al Spaniei, Cervantes, sub dominația glorioasă a lui Filip al II-lea, cel care ura gluma.

Morile de vînt cu care Cervantes îl obligă să se bată pe Don Quijote nu sînt o simplă invenție literară. Le întîlnești aidoma la fiecare pas. Sînt o realitate a peisajului din Mancha. Silueta lor ușuratecă, neghioabă, se proiectează ca un vis de nebunie pe cerul din amurg. Cînd noaptea se lasă complet, peste pusta de-

zolată circulă fantome fumurii. Trenul le ciocnește în văzduh. Atunci începe viața eternă a lui Don Quijote, duhul nemuritor al acestor locuri de mizerie și grandomanie.

Don Quijote simbolizează multe lucruri: unele pe care le-a voit autorul; altele care i-au fost puse pe socoteală încetul cu încetul de generațiile de cetitori care de patru veacuri îl cetesc și-l comentează. Imbogățit cu atâtea dăruri și suspine din toate colțurile lumii, Cervantes și-ar recunoaște cu greu astăzi creatura.

Trecerea din Mancha în Andaluzia se face prin ținuturi prăpăstioase, fărâmate din zidul Sierrei Morena. Tainiți fără fund, locuinți de Ciclopi și de monștri se deschid în dreapta și în stînga. Bandiți feroși ca acei cu care a trebuit să lupte Ali-Baba par oarecum necesari locului, pe care l-ar completa așa cum i se cuvine.

Pe urmă după acest zbucium de coșmar, vine deodată calmul de cîmpie fertilă și veselă a Andaluziei. Fugim pe malul Guadalquivirului și ne apropiem de Cordoba. Orașul acesta aproape milenar a fost capitala uneia din cele mai mari civilizații care a strălucit scurt și intens în constelația istoriei.

Odată, aici era atîntită atenția lumii. Avea pe atunci poate importanța care o au azi Berlinul, Parisul ori New-Yorkul. Era mai ales capitala culturală a extremului Occident. Universitatea arabă deținea toate secretele științei timpului. Aici învățau tainele filozofiei și ale teologiei viitori papi. Aici s'a inițiat Gerbert. De aici a pornit învățătura lui Averhoes și a lui Avicene, care mai pe urmă în largi valuri de popularizare l-au făcut cunoscut pe Aristot. Teologia catolică a utilizat pentru toate subtilele și calculatele ei silogisme pe Aristotul arab și nu pe cel grecesc.

Orașul cu tot bulevardul său central, modern construit, aliniat de palmieri și castani și mărginit de magazine luminoase, e, în mahalalele lui, complect african. Casele sînt pătrături văruițe în alb fără ferestre exterioare.

Rareori cite-o ferestruică cu puternice gratii de fier privește ca un ochi mort o uliță dosnică. În dosul ei seara, un cap topit jumătate în umbră, ascultă serenada pe care i-o trimit, de jos, din stradă, degete înfrigate de amarez pe o chitară. Aspectul general e mai cald și mai senzual ca la Toledo. A dispărut atmosfera grea de Ghetto părăsit.

Minunea cea mare a locului e Moscheia Califilor de'altădată, a doua în lume după aceia din Meca. Suprafața ei e imensă și atît cît poți îmbrățișa cu ochii pare o fortăreață beduină, văpsită în galben verzui. Așa era arhitectura religioasă arabă: soră cu cea militară. Imensitatea ei nu permite privirii să o posede de odată. Cu atît mai mult, cu cît ziduri înalte o încunjură și cu cît e lipsită de perspectivă. Astfel nu se pot aprecia proporții mai largi, ci, cel mult detalii separate, fără raporturi între ele. Înăuntru se pătrunde mai întăiu printr'o luxuriantă grădină de portocali și palmieri „patio de los Naranjas“.

Interiorul deodată deconcertează brusc. O pădure de opt sute de coloane de marmură variat colorată, te încunjură din toate părțile. Uniformitate în imensitate. Senzație de mister, de infinit, dar și de plictiseală. După ce te strecoari cîtăva vreme printre acești arbori egali, de piatră adusă de ambiția califilor din toate colțurile împărăției lor, în mijloc se face deodată un luminiș, întocmai ca o poiană.

O spărtură a introdus acolo, fără nici un rost, în inima moscheiei o catedrală pompoasă în stilul renașterii, cu o cupolă nepotrivită, pompoasă și banală. Sacrilegiul s'a comis pe timpul lui Carol Quintul, după o luptă încordată între consiliul municipal al orașului, care voia să menție intactă, pentru mirarea posterității, moștenirea arabă și episcopii locului care o voiau adaptată la litera lor catolică. Carol Quintul, pios și bănuitor, a luat partea preoțimii și cazmaua a lovit în inimă minunea arabă.

Dar după ani de zile, trecînd prin Cordoba, se zice că a fi regretat impietatea care a transformat ceva unic într'o catedrală cum se vede pretutindeni.

Periferia a rămas însă așa cum au voit-o califii. „Mihrabul“ cu marmura roasă circular în formă de jghiab, de genunchii pioșilor pelerini, e o splendoare de artă pură. Bogăția de nuanțe a covoarelor orientale din epocile bune, dau abia o slabă idee despre armoniile colorate ale acestei mici capele de marmoră și mozaic. E triumful cizelării și al artei pentru artă, cu mult înainte de orice fel de teorie. Proza lui Flaubert și poezia lui Valery îi sînt surori directe prin perfecție și inutilitate.

Cînd ieși din biserică, la cîțiva pași, se întinde peste Guadalquivir vechiul pod roman, refăcut de arabi. Măgari foarte încărcați și de o parte și de alta, calcă leneș, absent, aducînd merinde din satele apropiate. Iarăși culoare galbenă, prăfuită.

Fără îndoială acest aspect al podului și al apei a fost același și pe vremea Arabilor. În partea aceasta a orașului o dîră de viață s'a păstrat neatinsă. Pe bulevardul central însă, cîte-o ușă întredeschisă, lasă să se audă hîrîituri de radio. Pe trotuarul cafenelelor, ca în orașele de provincii de pretutindeni, lume trîndavă, cu ochiu spion și lacom, pîndește aproapele, îl descoase și-l distruge, ca să-și combată neurastenia și exasperarea plictiselii.

Mihai D. Ralea

(Urmează)

Este Europa decadentă?

Decreștinizarea unei părți a Europei, liberalismul, mașinismul, socialismul dau vremii noastre aparența unei epoci complet lipsite de eroism. Chiar războiul mondial, ori cîte cazuri de eroism individual a dat la iveală, nu a putut schimba nimic din această atitudine conștientă a spiritului modern față de scopurile terestre ale fericirii. Insuccesul complet al liricei războinice, simbolul soldatului necunoscut, faptul că marii conducători militari ai războiului au intrat în conștiința masselor nu ca soldați ci ca spirite cerebrale, organizatori, căpitani de industrie, dovedește în deajuns că epoca noastră nu mai înțelege adorația romantică a eroilor. Urmează însă de aici că sintem în decadență?

Optimismul terestru, negarea tragicului vieții, fuga abilă dinaintea destinului sînt simptome tipice ale decadentei la capătul căroră e ruina și răzbunarea însăși a acestui destin. Tendința statelor, de a veni în ajutorul celor săraci și de a conserva pe cei bolnavi, destinderea legăturilor conjugale, scăderea voluntară a natalității, înmulțirea avorturilor, igiena populară, combaterea epidemiilor, prelungirea vieții—această enumerare ar putea continua, —par a justifica o asemenea afirmație. Scopurile vieții, spre care tînde conștient Europa modernă și radicală sînt fără îndoială, anti-eroice. Și totuși, omenirea de azi trăește zilnic un eroism de fiecare oră pe care nu l-a cunoscut încă, nu eroismul strălucitor al individului unic, care inspiră mitul și cultul eroilor, ci îndeplinirea datoriei, plină de jertfă, a celor fără de nume. O comparație sub acest aspect a structurii societății dinaintea epocii tehnice cu cea a epocii actuale (ambele considerate în vreme de pace) ne arată: odinioară, sfere de viață libere, autonome și cu totul independente unele de altele, dela cei mai slabi și săraci până la cei mai puternici și bogați, azi: în orașele mari și în curînd și la țară, nici un om a cărui viață, sănătate, muncă să nu atîrne de mai multe ori zilnic, de ireproșabila îndeplinire a datoriei aproapelui.

În drumul de fier, tramway, automobil, adică în zone cu adevărat periculoase, noi încredințăm fără ezitare viața noastră unui om cu totul străin și de preciziunea poștei, telegrafului, telefonului depind toate afacerile noastre. Soarta fiecărui om, considerat aparte, se încrucșează azi zilnic, cu soarta altor oameni care rămâne complet anonimă, dar de a căror forță de voință și strictă îndeplinire a datoriei, depindem în toate raporturile și până la sfârșitul existenței noastre. Și fiecare din noi a simțit desigur că ceva inuman și chiar insuportabil prin recea lui imoralitate, faptul că unui chauffeur care printr'o minunată prezență de spirit a împedat o ciocnire, unui funcționar C. F. R., care deși e noapte și frig, fiindcă nu lucrează mecanic ci muncește cu atenție, a descoperit un defect al trenului, prezervându-ne astfel de un accident, unui acar care în timpul unei nopți furtunoase stă la aparat, nu i-am putut mulțumi personal. Ce eroism infinit, ce jertfă nespuse de mare în acest eroism anonim a sute de mii de oameni, care îndeplinesc zilnic acțiunile cele mai primejdioase pentru ca societatea să-și poată conserva mersul său! Cite vieți n'a înghițit în fine progresul tehnic însuși, invenția și încercarea de noi mașini sau descoperirile chimice? Cîți aviatori au trebuit să moară, înainte ca oamenii să parvină a se mișca în adevăr „fără pericol“ în aer, și să poată realiza astfel, unul din visurile străvechi ale umanității?

Prin această întrefesare a destinelor individuale, prin dependența durabilă, aproape fizică a fiecăruia din noi de semenii săi anonimi, destinul individului ca individ, a pierdut din valoarea lui de altădată. Nu cărțile, nici construcțiile intelectuale ci realitatea vieții în epoca mașinismului a creat sentimentul comunității și colectivismul; și a săpat un bine meritat mormînt, individualismului secolului al XIX-lea.

Dacă omenirea este eroică, ea are nevoie de individ numai în ce privește funcția lui, în raport cu comunitatea: de aici, soldatul necunoscut al războiului. Vechiul și romanticul ideal eroic este însă personal și privat.

Antiteza secolului al XX-lea nu sună dar, Individualism-Collectivism, ci formațiunea (Gestaltung) organică sau lipsa de formațiune comunistă a colectivului. Acesta rămîne însă în ambele cazuri, eroic. Cea mai bună dovadă, cît de adînc sîntem stăpîniți de acest fel de a vedea problema, este incapacitatea noastră psihologică de a înțelege anarhismul secolului trecut, chiar numai ca o poziție spirituală, teoretic posibilă.

Direcția spiritului nostru, antieroiică și vizînd fericirea terestră, nu privește individul, din punctul de vedere al valorii lui. Politica socială modernă, chiar în cele mai primejdios molesitoare sau efeminate din tendințele ei, pornește dela tot, dela societate ca valoarea supremă și consideră individul numai în funcțiune de ea, niciodată ca „privat“. În statul modern al muncii, viața—cel puțin cele opt ore ale zilei—e un serviciu făcut totului, care re-

clamă numai prea des dela individ un eroism, pe care nu l-a putut cunoaște epoca romantică a eroismului. Cît de puțin decadent e omul modern cu tot progresul său exterior, ne arată statistica accidentelor sportive—mai clar de cît oriunde în Alpinism.

Pentru omul dela munte, adversar al progresului, vagoanele de dormit, încălzite, funicularul de pe lungfrau ca și Palace hotelurile de pe extremele înălțimi ale muntelui sînt cu drept cuvînt semne de efeminare. Dar în același timp în care muntele uriaș e cucerit de tehnică intră în acțiune Alpinismul și sporturile de iarnă. Și chiar, ținînd samă de sporirea actuală a populației, nici o epocă nu a cunoscut fără îndoială, în munte, atîtea nenorociri și jertfe omenești, ca epoca noastră „efeminată“. Sportsmenii riscă azi probe de curaj în fața cărora locuitorul născut la munte e cuprins de teamă, ei urcă vîrfuri pe care omul nu le-a atins încă și execută sărituri de Sky, greu de imaginat. Acești îndrăzneți, care în fiecare an plătesc foamea lor de vitejie cu moartea, se jertfesc, ca să spunem așa, zeilor și demonilor muntelui, pentru ca alții din Palace hoteluri și sanatorii să și poată reface sănătatea în aerul înălțimilor și în soare.

Și asemenea exemple, le putem înmulți, după voe. Organizarea ajutorării crește în același tempo cu nenorocirea. Grandioasa îngrijire a răniților în războiul mondial, în comparație cu vremile de altă dată are ca revers grozavele mijloace de distrugere a războiului tehnic. Societățile de salvare ale marelor orașe, minunate manifestări ale iubirii de aproape, pierd tot aspectul lor alinător, cînd ne gîndim la statistica accidentelor, pe care în fiecare zi mașinismul modern le cere atît de nemilos.

Europa nu este dar, nici efeminată, nici decadentă. Eroul ca individ—a devenit, cel puțin pentru zilele noastre, neinteresant, fiindcă omul ca persoană izolată a pierdut față de societate, din valoarea lui.

Și chiar dacă conștiința noastră urmărește progresul, o capacitate mereu mai mare, și prin urmare un loc cît mai înalt în viața și fericirea materială a omului, aceasta nu ascunde nici o primejdie imediată de efeminare și decadentă, cîtă vreme forma noastră de viață cere dela individ pentru binele societății, renunțare și jertfă.

Prințul Charles de Rohan

Inscripție

Iată, în mine am găsit

O inscripție veche de cine știe când,

Așa mă simt când mă gândesc la mine.

Cine=a 'n crustat aceste slove ne'nteles

Ce va fi spunînd semnul lor?

Nu 'nteleg nimic, nu pot descifra nimic.

Port în mine taina fără s'o pricep.

N'am cheia nici unui cuvînt.

Sînt poate ultimele vorbe ale unui strămoș

De=aceia poate simt tristeța necunoscutului din ele,

Sau cuprind deslegarea vieții

Pe care mi=a trecut=o 'n limba lui de=atunci

Și sînt nefericit fiindcă n'o pot cunoaște.

Cine știe?

Inchid ochii mei oboșiți de lumină și viață,

Ca lumina lor să cadă în lăuntrul meu,

Și 'n mine însumi stau cu gîndul aplecat

De=asupra mea, pe aceste însemnări necunoscute,

Stau astfel de cîte ori sînt singur
De cîte ori nasc în mine întrebări
Și n'am putut încă descifra inscripția mea veche.
Am să v'o las vouă, tuturor,
In sufletele voastre,
Filă ruptă dintr'o carte care s'a perdut...

Tu îți aduci aminte,
Au fost nopți senine de vară, în care
Ochii tăi au crezut să lumineze în mine taina de demult.
Dar cuvintele nu s'au potrivit pîn' la sfîrșit,
Și zîmbetul sufletului nostru s'a stîns
Cu tristeța focurilor care mor spre noapte,
Și taina întregă a rămas în noi,
Neînțeleasă și ciudată,
Și o purtăm, și tu și eu, și-acum.

Demostene Botez

Pădurile în cadrul economiei naționale și al prevederii sociale

Ca și în alte țări latine, și în România chestiilor economice nu li s'a dat mai de mult, aceea însemnată și atenție, pe care o găsim în țările germane de pildă. În lipsa unei puternice organizații economice naționale sprijinită pe un învățământ dezvoltat, economic și practic și pe metode de lucru științifice și intensive, în agricultură ne-am bazat mai mult pe fertilitatea naturală a solului, în industrie pe un protecționism exagerat, iar comerțul a fost lăsat ca și o mare parte din industrie, pe sâma străinilor.

Pe cînd în țările germane, învățămîntul economic și profesional era predat în numeroase școli de toate treptele și pentru ambele sexe, iar la Universități existau Facultăți speciale pentru științele economice, în România după modelul din Franța, se bucura de atenție mai mult învățămîntul pur teoretic, iar Facultăți economice nu s'au creat; științele economice predîndu-se în cîteva catedre ale Facultăților juridice. În activitatea umană chestiunile economice ocupă un loc din ce în ce mai mare, lăsînd de multe ori în umbră problemele politice și ca exemplu se citează războiul mondial, care deși s'a făcut pentru rezolvarea a o mulțime de probleme politice, însă a avut la bază multe considerații economice, mărturisite de cei în drept sau tănuite, lucrul nu importă; acele nații, care n'au fost în ritmul vremii organizate economicește, au avut de suferit în urma războiului crize de toate felurile, în special crize de producție.

Cazul nostru este tipic, căci de unde era de așteptat ca după împlinirea visului milenar al întregirii neamului, România eșind mai mult decît dublată ca teritoriu, populație și bogății de tot felul, să urmeze o perioadă de prosperitate, care să conducă la repetarea denumirii de Dacia felix, am trăit în realitate, dela războiu încoace, o perioadă plină de privațiuni și mai trăim încă, între alte cauze una principală fiind și aceia, că n'am avut tradiția unei

dezvoltate organizații economice bazată pe un învățămînt economic de toate gradele răspîndit adînc în popor.

Dacă în chestiile economice este străină covîrșitoarea majoritate a populației din toate clasele sociale, exceptînd clasa conducătoare, de chestiile forestiere se poate spune fără exagerare, că este străină în bună parte chiar și această clasă.

Între numeroasele ramuri de activitate economică, una din ele și nu cea mai puțin importantă este economia forestieră.

Despre păduri, despre modul cum prin pădure sînt dependente unele de altele diferitele generații umane, despre foloasele, pe care populația le poate avea pe urma pădurilor și despre obligațiile ce incumbă societății romînești, existența și progresul economiei forestiere, voi încerca să tratez în articolul de față.

Pădurile îndeplinesc în economia națională și în economia mondială un dublu rol și anume un rol material prin produsele lor și un altul imaterial prin faptul existenței lor. Rolul material este în parte cunoscut deoarece nu există om, care să nu folosească zilnic un produs brut sau prelucrat al pădurilor.

Enumărăm mai jos principalele foloase materiale ale pădurilor.

1) În România în special, marea majoritate a populației întrebuițează lemnul ca combustibil. Oricît ne-am mîndri cu bogățiile noastre în petrol, cărbuni și gaz metan, lemnul va continua și în viitor să servească de combustibil majorității populației, pe deoparte fiindcă lemnul ne este mai la îndemînă, mai eficient și ne-am deprins cu el, pe de altă fiindcă petrolul, cărbunele și metanul sînt *epuizabile*, deci ori cît de mari ar fi cantitățile de care dispunem astăzi, nu ne putem bizui pe ele în mod sigur decît pentru cel mult cîteva sute de ani.

2) Lemnul formează materialul principal, sau secundar dar indispensabil în construirea locuințelor și podurilor peste apele mici, precum și pentru lucraturile vagoanelor, vapoarelor, aeroplanelor etc.; din lemn se fac traverse de cale ferată, mobilă și majoritatea uneltelor și obiectelor, de care se servește omul în viață începînd cu leagănul și terminînd cu sicriul; oricît ar progresa cultura omului, numai o mică parte din obiectele ce se fac astăzi din lemn, vor putea fi înlocuite cu obiecte fabricate din alte materiale decît lemnul.

3) Din lemn se fabrică aproape toată hîrtia atît la noi cît și în celelalte țări. Dacă cultura a făcut progrese mari, în special în secolele 19 și 20, la aceasta au contribuit și pădurile căci pentru tipărirea milioanei de cărți, gazete și reviste etc. au trebuit ca milioane de ha. păduri să fie sacrificate în fiecare an.

Pe măsură ce cultura se răspîndește tot mai mult în toate țările globului și în toate straturile sociale, suprafețele de păduri ce vor trebui exploatate anual pentru fabricat hîrtia, vor fi din ce în ce mai mari. Foloasele imateriale pe care pădurile le aduc

indirect prin faptul existenței lor, fiind mai puțin cunoscute vom insista mai mult asupra lor.

1) Absorbînd acidul carbonic din atmosferă, reținînd carbonul și lăsînd liber oxigenul, pădurile mai mult decît celelalte plante contribuie la purificarea aerului, și deci înlesnesc viața și ocrotesc sănătatea populației.

2) Prin transpirație, se varsă în atmosferă cantități enorme de vapori de apă, care pe deoparte prin scăderea temperaturii, pe de altă parte prin mărirea volumului de apă, ajută la formarea norilor și la căderea ploilor. O pădure bătrînă ca Cotmeana-Argeș poate varsa în epoca vegetației circa 2.500 Dal. apă la hectar, zilnic. De desimea ploilor nu profită numai ținuturile împădurite ci și cele vecine; așa se explică că părți ale pămîntului, care au fost înfloritoare pe vremuri, astăzi sînt pustii datorită desființării pădurilor lor.

Secetele care tot mai des bîntue în România și în special în Basarabia, pe drept cuvînt sînt puse în legătură cu defrișarea disproporționată a pădurilor.

3) Favorizează un climat mai dulce, protegîtor al vieții omului și animalelor.

a) Reducînd extremele de temperatură, cu veri mai puțin călduroase și ierni mai puțin friguroase.

b) Micșorînd iuțeala vînturilor și puterea furtunilor, acțiunile vătămătoare ale acestora sînt mult reduse. Prin despădurire, omul seamănă vînt și culege furtună (Simionescu-Zeicu în cartea Noțiuni de Silvicultură).

c) Incălcîndu-se atmosfera cu vapori de apă proveniți prin transpirația frunzelor, se micșorează radiația căldurii și se împiedică gerurile tîrzii din luna Maiu, care compromit o mulțime de culturi agricole, în special florile pomilor fructiferi.

d) Atrăgînd trăznetele și ajutînd ca vaporii de apă din atmosferă să se transforme în ploi, se împiedică formarea de grindină sau cel mult se formează o grindină măruntă, care nu este atît de păgubitoare.

4) Protectoare contra inundațiilor. Apa din ploile căzute în regiunea munților și colinelor acoperite cu păduri, nu se mai scurge repede pe coaste spre a umfla pîraele și rîurile și a îneca terenurile din văi și lunci, aducînd o mulțime de distrugerii, de semănături, locuințe, căi de comunicație, oameni și animale înecate etc.

În păduri o parte din apele din ploi sînt reținute de sol ca de un burete, iar restul se scurge încet astfel că pericolul inundațiilor este înlăturat.

Zăpada în păduri topindu-se pe încetul, mărirea bruscă a debitului apelor este exclusă și deci și inundațiile provocate de topirea zăpezii sînt neînsemnate față cu acelea ce se întîmplă pe terenurile în pantă și descoperite, neîmbrăcate cu păduri. Spre a se evidenția rolul decisiv al pădurilor pentru evitarea sau împuținarea pericolului inundațiilor, vom cita cîteva exemple:

În bazinele râurilor Mureș, Someș, Crișuri, Timiș și Bega după studiul d-lui consilier silvic Petre Antonescu, prezentat în Maiu 1927 Comisiei Internaționale pentru regimul apelor din bazinul central al Dunărei, din cauza despăduririlor o întindere de 41.066 ha. s'a transformat în terenuri neproductive, iar 16.013 ha. s'au degradat atât de mult încît s'au format numai torenți, care provoacă anual inundații mai mari sau mai mici.

Numai în cîțiva ani inundațiile din acele regiuni au produs pagube de circa 65.000.000 lei prin distrugerea de case, căi de comunicație precum și a culturilor agricole depe 2.230 ha, iar devizul pentru corectarea torenților și repunerea în valoare a acestor terenuri însumează suma de circa 106.000.000 lei 1

Cum răul nu se va putea stăvili într'un timp scurt, până la complecta repunere în valoare a acestor terenuri pagubele se vor repeta, negreșit din ce în ce mai puțin. Prin art. 292 și 293 din Tratatul dela Trianon, în urma stăruinții Ungurilor, România este obligată să ia măsurile convenite ca un regim normal al apelor să se stabilească în bazinele râurilor Tisa, Mureșul și Crișul, astfel ca statul vecin să fie la adăpost de catastrofele inundațiilor, întrucît depinde de starea împădurită a bazinelor acelor ape, părțile care se găsesc pe teritoriul nostru.

Dacă în Ardeal unde a fost o gospodărie silvică mai științifică, s'au putut forma torenți, în vechiul Regat răul e și mai grav întrucît în afară de micile lucrări de apărare executate pe lângă căi ferate și șosele de cătră serviciile respective, nu s'a executat nici o lucrare de stăvilirea inundațiilor, nici la munți nici la coline. De peste 30 ani serviciul silvic prin reprezentanții săi cei mai de samă a cerut întocmirea unei legi a corectării torenților, însă strigătul lui a răsunat în pustiu, căci nici astăzi România nu are o asemenea lege.

În vechiul Regat nici nu avem o statistică a rănilor depe trupul țării, căci terenurile devenite neproductive din cauza defrișărilor, rîpele, surpăturile și torenții nu sînt decît niște răni, comparabile cu acele pete depe trupul unui lepros.

Se știe că în județul Buzău pe Valea Bisca Chiojdului și afluenții lui, terenurile erozive, surpătoare și torențiale ocupă suprafața de circa 19.200 ha, în Județul Argeș pe Valea Boia acele terenuri însumează circa 4000 ha. 2 iar pe Valea Topologului dacă la 1890 cînd s'au inventariat de d. profesor P. Antonescu, terenurile de acel fel totalizau 2419 ha., după 29 de ani nu greșim dacă le socotim cel puțin dublu adică 4838 hectare.

Dacă în vechiul regat după o statistică din anul 1897 inundațiile au produs în primăvara acelu an pagube de 41.500.000 lei, întrucît despădurirea a mers crescînd, astăzi anual pagubele provocate de inundații sînt negreșit mult mai mari, iar dacă ne

1 Revista pădurilor, Anul 39, No. 7, pagina 311.

2 Rev. Păd., Anul 39, No. 7.

referim la țara întreagă, cu aproximație în minus putem evalua daunele dintr'un an la sute de milioane; cînd inundațiile iau proporții neobișnuite ele se apropie de un miliard sau mai mult, socotind toate bunurile ce se pierd și toate cheltuelile ce trebuiesc investite pentru repararea daunelor.

Din cercetările Comisiunii Europene a Dunării urmate timp de 25 ani, rezultă că acest fluviu transportă în Marea Neagră anual 82.000.000 tone aluviuni, din care o parte importantă o formează pămîntul vegetal spălat de apele torențiale de pe plaiurile romînești 1.

Nu pretendem că prin reîmpădurirea țării până la proporția indicată de oamenii de știință, va urma să curgă în România pe toate văile mari și mici numai apă limpede, dar este sigur că numărul zilelor cînd apa curge tulbure va scădea; într'o proporție și mai însemnată va scădea procentul materialelor minerale și vegetale deplasate și tirite de ape.

5) Formarea și menținerea izvoarelor. În interiorul pădurilor majoritatea volumului de apă din ploi și zăpezi nu se scurge fără folos la vale, ci se infiltrează în sol pe încetul apărînd la suprafață mai departe sub formă de izvoare.

Infiltrația durînd luni de zile, în acest timp intervin alte ploi sau zăpezi astfel că debitul izvoarelor este aproape constant.

În terenurile descoperite izvoarele au debit mare cîteva zile după ploi și după cîteva săptămîni debitul se micșorează sau chiar seacă izvoarele. Sînt multe ținuturi unde viața este imposibilă din cauză că lipsesc izvoarele; împădurindu-se parțial aceste ținuturi, ele devin locuibile, căci apar izvoarele.

6) Starea împădurită asigurînd un debit regulat și constant al izvoarelor și deci al apelor, întesnește ca cursurile de apă să fie utilizate cu cel mai mare folos pentru navigație, irigație și pentru producerea forței hidroelectrice (cărbonele alb).

În România se proiectează lucrări uriașe, în care se vor investi zeci de miliarde de lei spre a se da avînturi nebănuite economiei naționale prin întrebuițarea principalelor cursuri de apă pentru captarea energiei căderilor de apă, pentru navigație și irigație.

Este de închipuit că toate aceste investiții de capitaluri cu speranțele ce se leagă de ele, nu vor produce efectul dorit dacă în regiunea munților și colinelor nu vor fi pădurile bine îngrijite și pe o suprafață mai mare decît sînt astăzi.

7) Din punct de vedere igienic. Plantațiile forestiere pot asana ținuturile mlăștinoase, nelocuibile, făcîndu-le locuibile.

Sologne din Franța, localitate unde viața era aproape exclusă din cauza febrei palustre, în urma plantațiilor făcute cu diverse specii de pin, a devenit un ținut sănătos și înfloritor.

Frunzișul arborilor are proprietatea să micșoreze virulența

microbilor patogeni și deci să constituie un obstacol pentru răspândirea boalelor. Pădurile și parcurile de sute și mii de ha. care s'au creiat în jurul marilor orașe sînt datorite în primul rînd preocupărilor de igienă și sănătatea populației ale edililor respectivi.

Majoritatea medicilor recunoaște influența binefăcătoare a pădurilor pentru tratamentul tuberculozei, deaceia mai toate sanatoriile de tuberculoși s'au instalat în apropierea sau în mijlocul pădurilor de reșinoase în special 1.

8) Fixarea și valorizarea terenurilor surpătoare și zburătoare.

Orice teren friabil, erozibil și surpător, cu totul neproductiv poate deveni stabil și se poate valorifica prin împădurire, în special cu salcîm, salcie, anin etc. În România sînt astăzi milioane de hectare terenuri în regiunea colinelor și munților, foste împădurite iar astăzi după defrișare devenite surpătoare și ripoase.

Aceste terenuri nu se pot pune în valoare decît prin împădurire, care necesită acum sume de 2—5 ori mai mari decît cele obișnuite, deoarece plantațiile spre a fi asigurate au nevoie a fi protejate prin baraje, diguri etc.

Terenurile sburătoare, nisipoase depe malul Dunării, Siretului etc., nu se pot fixa și valorifica decît prin păduri, care mai tirziu opunîndu-se vînturilor formează o perdea de protecție pentru terenurile agricole dela spatele lor.

9) Din punct de vedere estetic. Omul neputînd fi fericit numai cu bunurile materiale ci avînd nevoie și de mulțumiri sufletești, pădurea prin frumusețea ei procură omului parte din aceste mulțumiri. Dacă orice om se poate recreia privînd bolta maestoașă a pădurii, varietatea de culori a copacilor, frunzelor și florilor din năuntru ei, ascultînd ciripitul pasărilor, susurul izvoarelor și freamătul frunzelor, însă literatul, pictorul și muzicantul au chiar clipe de fericire cînd inspirați fiind de vraja codrilor, produc în domeniul lor opere artistice, care fac plăcere celor ce cetesc scrierile, contemplă tablourile sau ascultă operele muzicale respective.

10) Pentru apărarea națională. În timpul luptelor pădurile aduc foloase importante armatelor, deaceia cu drept cuvînt un colonel român a spus la un congres în Cluj: „În războiul pădurile au luat parte cot la cot cu armata, azi mulți arbori dorm și ei somnul de veci alături de mormintele atîtor eroi ai neamului. Pădurile s'au pus pavază înaintea soldaților noștri din tranșee, căci falnicii arbori au fost singura mîngiere și sprijin soldatului român în anumite momente“ 2.

Apreciîndu-se la justa valoare foloasele materiale și imateriale ale pădurilor, s'a pus întrebarea, care trebuie să fie suprafața păduroasă a Romîniei pentru ca locuitorii ei să se bucure la maxi-

1 Gh. P. Antonescu, în Rev. Păd., Nr. 9, din 1922.

2 Rev. Păd., numărul special cuprinzînd dezbaterile congresului Ing. Silvici dela Cluj, din 1921.

num de aceste foloase, fără a se împieta asupra celorlalte ramuri economice, în primul rînd asupra agriculturii.

Oamenii de știință bazați pe considerațiunile că 3/4 din suprafața țării o formează regiunile muntoase și deluroase, că țara prin firea lucrurilor avînd un caracter agricol, agricultura are nevoie de protecția pădurilor, că nevoile în lemn de lucru și de foc e bine să fie satisfăcută din pădurile proprii, rămînînd destule articole pentru care vom fi tributari străinătății, că pentru viitoarea dezvoltare economică necesită de progresul general și de înmulțirea populației, țara va avea absolută nevoie de un debit regulat al cursurilor de apă spre a fi utilizate pentru navigație, irigație și producerea de energie etc., au stabilit ca procentul păduros să fie maximum 25%, repartizate fiind suprafețele păduroase în proporții convenabile în toate părțile țării. Intinderea țării fiind 29.400.000 hectare, partea păduroasă s'ar cuveni să fie minimum 7.350.000 hectare.

Pădurile exceptînd pe acelea prea bine situate din punctul de vedere al comercializării lor, fructifică cu un procent prea mic (2—3%) pentru ca proprietarul particular să fie tentat a le menține sau creia unde nu sînt, deaceia pentru ca societatea să nu riște a fi lipsită cîndva de vreunul din foloasele arătate, a declarat în toate țările civilizate pădurile, bunuri de interes obștesc, de utilitate publică.

Intrucît recoltele pădurilor nu se culeg ca în agricultură anual ci la 30—80 ani și chiar peste 100 ani și întrucît foloasele materiale sînt cu atît mai pronunțate cu cît pădurile se cresc până la vrste mai înaintate, urmează că toate generațiile de oameni sînt datorare să contribuie pentru a asigura existența și buna îngrijire a pădurilor. Intrucît generația actuală se folosește de pădurile create sau îngrijite de generațiile anterioare, sentimentul unei adînci prevederi sociale ne dictează ca nu cumva prin acțiunile noastre să lipsim generațiile viitoare de a avea și ele asigurate folosințele acestor bunuri de utilitate publică.

Marii economiști arată că în această privință a asigurării existenței și îngrijirii pădurilor pentru folosul generațiilor viitoare, dacă societatea nu înțelege să se achite integral și de bună voie de datoriile ce-i incumbă simțul de solidaritate cu acele generații, statul să facă *obligatorii* aceste datorii, legînd și luînd măsurile cuvenite. „Ori cît de peste măsură ar părea o astfel de dispoziție, se justifică prin nepăsarea proprietarilor și ar fi foarte nimerit după războiu să fie întinsă și la alte lucrări, împăduriri, întrebuițarea cursurilor de apă cu forță motrice sau ca irigație etc.“, scrie marele economist Charles Gide în tratatul său de economie politică.

Profesorul Nicolae Gh. Popovici dela Școala Politehnică, într'un studiu din 1914, preconiza ca în Constituție, prin cauză de utilitate publică să se înțeleagă nu numai comunicațiunea, salubritatea publică, lucrările de apărarea țării etc. dar și „conservarea

de păduri ori porțiuni de păduri sau creierea de păduri pe terenuri sau porțiuni de terenuri unde împădurirea este de interes public și constituie o utilitate publică¹. Se preconiza deci posibilitatea exproprierii de către stat a unor păduri sau terenuri de împădurit pentru cauză de utilitate publică.

Statul și generația actuală s'au conformat numai în parte comandamentelor impuse de solidaritatea ce ne leagă de generațiile viitoare în ramura economiei forestiere și anume au înfăptuit următoarele:

1) Prin Codul silvic din 1910 și modificările lui din 1920 s'a prevăzut supunerea la regimul silvic aproape a tuturor pădurilor țării mai rămânând nesupuse numai unele păduri din regiunea de cîmpie.

S'a prevăzut dispozițiuni pentru buna îngrijire a pădurilor și pentru regenerarea lor, astfel ca actuala suprafață păduroasă să se menție și pe viitor, reducîndu-se foarte mult posibilitățile de defrișare.

2) Prin legile de organizarea Corpului silvic și Invățămîntului silvic din 1923, s'au introdus dispozițiuni nouă și folositoare care să conducă la scopul cultivării raționale a pădurilor printr'un personal cît mai pregătit și selecționat spre a-și îndeplini cît mai cu folos pentru țară misiunea sa.

3) Ministerul de Domenii sprijinit de Ministerul Instrucțiunii a dat după războiu un puternic avînt serbării sădirii pomilor și arborilor, care se desfășoară în fiecare primăvară în sute de puncte pe tot cuprinsul țării, cu care ocazie se popularizează interesul pentru economia forestieră în cercuri tot mai largi ale populației, dar mai în deosebi ale lumii școlare.

4) Prin înființarea Camerelor Agricole, s'au creat noi mijloace pentru opera de împădurire în special pe terenurile surpătoare, neproductive și pentru începerea corectării pîraelor torențiale.

5) Prin studiile și articolele tot mai dese, care nu apar numai în publicațiile de specialitate ci și în ziare și reviste, relative la problemele forestiere, se răspîndesc pe scară din ce în ce mai mare cunoștințele despre păduri și se atrage atențiunea conducătorilor asupra măsurilor ce mai trebuiesc luate pentru sporirea rentabilității pădurilor, pentru opera vastă de împădurire ce trebuie intensificată și continuată, pentru mai bună administrare a proprietății forestiere etc.

Statul și generația actuală pe lângă această operă pozitivă au exercitat și una negativă, necorespunzătoare datorii societății de azi către societatea de mîne. Le vom enumera și pe acestea fiindcă mai ales din cunoașterea lor, se vor trage concluzii asupra

1 Democrația, anul I, Nr. 24 din Martie 1914.

căilor pe care urmează să mergem pentru ca cu adevărat să ne putem numi conștienți și consecvenți datoriiilor solidarității sociale din punct de vedere forestier ;

1) Exproprierea din păduri au micșorat prea mult procentul păduros. În adevăr, după datele statistice deși în momentul înfăptuirii României Mari suprafața pădurilor și poenilor lor era de 7.248.985 hectare, astăzi după exproprierea a peste 1.000.000 hectare au mai rămas păduri și poeni numai 6.248.985 hectare.

Scăzînd și din acestea 468.375 hectare poenile și golurile de munți, care probabil vor rămîne în majoritate pentru totdeauna în această situație spre a servi de islazuri, mai rămîne ca păduroasă suprafața de 5.780.628 hectare. Nu se poate nega caracterul național și social al exproprierei din păduri, se cuvenea să dea și pădurile tributul lor pentru desăvîrșirea scopurilor expropriării, însă relevăm că din 1.000.000 hectare expropriate cel puțin 250.000 hectare s'au expropriat în detrimentul economiei naționale deoarece ori sînt terenuri neproductive pentru alte culturi decît cea forestieră, ori sînt terenuri în pantă, care după tăerea arborilor ce fixau coastele cu rădăcinile lor, vor deveni supărătoare, sterile și pierdute nu numai pentru producția forestieră dar și pentru cea agricolă.

2) Necunoașterea datoriiilor ce ni le impune solidaritatea socială în materie forestieră pe de o parte, egoismul societății de azi pe de alta, au condus la o rea îngrijire a pădurilor, care de cele mai multe ori n'au la unitatea de suprafață nici numărul de arbori, nici volumul, nici esențele cele mai valoroase proprii regiunii, pe care ar trebui să le aibă, ca să fie adevărate păduri, astfel că transmițîndu-le generațiilor viitoare, acelea să fie recunoscătoare și mulțumite, nu înșelate. În adevăr, oamenii de specialitate ne spun că pădurile în general, chiar și la stat nu numai la particulari, au goluri atît de mari, încît suprafața efectiv împădurită nu este decît 60—70% cel mult, iar restul teren gol neproductiv, deci pe hîrtie ne mîndrim că avem încă 5.790.628 hectare, pe cînd în realitate nu avem decît 4.046.440 hectare, mai puțin cu 3.303.560 hectare decît ne spune știința că ar trebui să avem.

3) Greșelile unor oameni politici care căcînd principiul competențelor au ambiția să dea directive în cestiunile forestiere necoțînd avizele specialiștilor și fără să fi aprofundat ei aceste cestiuni, spre a se putea da soluțiunile cele mni bune într'o ramură economică unde nu trebuie să primeze interese de moment și unde ori ce măsură trebuie luată cu multă prudență.

Aceste greșeli sînt următoarele: a). Înainte de războiu mai mult, astăzi ceva mai puțin, unii oameni politici au intervenit și intervin pentru micșorarea cauțiunilor de regenerarea pădurilor fixate de silvicultori.

S'au exploatat păduri înainte de războiu depunîndu-se cauțiune de regenerare numai 20—30 lei la ha. Nefăcîndu-se împă-

durirea de exploatare, cauțiunea a rămas statului spre a face el împădurirea; ori a împăduri astăzi 1 ha. pădure la munte, (unde au fost cazurile acestea mai frecvente) se necesită 5000 lei și chiar și în timpuri normale trebuiau 80—100 lei.

Rezultatul e că munții au rămas pleșuvi, statul neavînd nici el mijloace să facă lucrările.

b) Intervin pentru admiterea pășunatului în păduri deși Codul silvic din 1910 interzice pășunatul în pădurile supuse regimului silvic, cu mici excepțiuni. Profesorul Ionescu-Sișești, unul dintre cei mai autorizați a vorbi de nevoile agricole, afirmă că pentru o suficientă producție animală sînt destule 2.500.000 ha. islaz, ori noi avem astăzi în România ca islaz 2.800.000 ha. mai mult cu 300.000 ha. I. După atîtea jertfe ale pădurilor și cînd suprafața de islazuri e mai mare decît trebuie, introducem vitele în păduri în fiecare an, rezultînd de aici pe de o parte distrugerea arboretelor tinere, ce acum se formează, iar pe de alta privirea generațiilor viitoare de o mare cantitate de lemn de lucru, știut fiind de specialiști că pădurile pășunate dau o foarte redusă proporție de lemn de lucru.

c) Intervin în administrație în scop de a obține derogări dela amenajamentele pădurilor și dela regulamente precum și pentru mișcări în personal, ce face produce dese perturbații în serviciu și descurajează pe agenții cei mai buni de a-și depune tot zelul pentru progresul economiei forestiere.

4) Statul nu promovează o operă de împădurire în stil mare, nedînd mijloace suficiente agenților lui și neexercitînd o acțiune energetică pentru împădurire la particulari.

De cîtră specialiști s'a arătat necesitatea acestei opere însă bugetul general s'a făcut și se face cu nesocotirea programului de lucru al Casei Pădurilor.

5) O mulțime de dispozițiuni legale, care ar fi fost salutare pentru păduri dacă s'ar fi aplicat, au rămas numai pe hîrtie, cum de altfel se întîmplă în toate domeniile de activitate în România, unde nu de legi bune ducem lipsă ci de oameni înțelegători și zeloși pentru buna executare a lor.

În puține cuvinte situația forestieră a Romîniei, ca consecință a neîndeplinirii datoriilor ce generațiile contemporane le au față de generațiile viitoare, se prezintă astfel:

1) Călăuziți de credința, fostă justă pînă acum 40—50 ani dar falsă astăzi, că sîntem o țară prea bogată în păduri, am defrișat mereu, atîcînd capitalul forestier uitînd că generațiile în decursul timpului ori cîte nevoi ar avea, nu se pot folosi decît de uzurfructul acestei bogății. Acum în 1929, deși în țară mărită cu provincii mai păduroase de cum era vechiul regat (Ardealul, Bucovina) în loc să dispunem de o suprafață păduroasă de cel puțin

7.350.000 ha., adică 25% din suprafața totală a țării, mai avem numai, după socoteala făcută mai înainte 4.046.440 ha., deci ne lipsesc peste 3.000.000 hectare.

2) În cele circa 4.000.000 ha., de care dispunem astăzi, în urma tăierilor dezordonate, predomină vrstele tinere în loc să fie o proporție echitabilă de vrste tinere, mijlocii și bătrâne pentru ca în fiecare an să rezulte prin exploatare cantități suficiente nu numai de lemn de foc, dar și de lucru, în special de mari dimensiuni.

3) Chiar și în pădurile bătrâne, din cauza pășunatului, delictelor și a ignoranței populației în cele mai elementare regule de gospodărie forestieră, procentul lemnului de lucru de bună calitate mai ales în pădurile de cîmp și coline este redus de tot, circa 15—25% în loc să fie 55—70%, cum se prezintă cazul în pădurile bine cultivate din alte țări.

4) Defrișarea încă nu s'a terminat deoarece și acum se mai fac și se mai anunță exproprieri din păduri, în special pentru islazuri.

5) Foloasele imateriale ale pădurilor s'au micșorat foarte mult și din această cauză suferă nu numai agricultura ci întreaga viață economică a țării se resimte pe urma intenselor despăduriri și a insuficienței îngrijiri a pădurilor ce mai avem.

6) Pădurile continuă a fi obiectul solicitărilor electorale și ale demagogiei și aici rezidă izvorul majorității rezelor, de care suferă această ramură economică.

Pădurile nu-și vor putea îndeplini la maximum rolul material și imaterial—pentru stat maximum de producție ar atrage și maximum de venituri atîta timp cît destinele lor în loc să fie lăsate în seama specialiștilor, vor fi influențate de acțiunea politică nebazată pe știință, ci călăuzită de interese momentane în dauna intereselor permanente și de satisfacerea unei fracțiuni din populație în dauna interesului general al întregii populații.

Pentru remedierea acestei situațiuni se cere desfășurarea unei activități atât de mari încît este exclus că numai corpul silvic compus din cîteva mii de oameni să-și ia asupra sa această sarcină, chiar dacă acest corp ar fi de cîteva ori mai numeros ca astăzi și chiar dacă fondurile ce s'ar da serviciului silvic ar fi duble sau triple ca cele ce i se acorda în prezent. După cum la opera negativă, care a provocat situația nemulțumitoare de acum, au colaborat toate straturile sociale, tot așa la opera de îndreptare a acestei stări de lucruri se impune să-și dea tributul de muncă, de energie și de sacrificii materiale toate categoriile sociale, pe de o parte ca un semn că înțelegem a ne îndeplini datoriile solidarității ce ne leagă de generațiile viitoare, pe de altă parte ca un sentiment de regret pentru greșelile ce am făcut, luîndu-ne obligația să începem a le corecta.

Intrucît cele mai multe defrișări le-au făcut agricultorii mici și mari spre a-și spori suprafețele cultivabile, utilizînd îngrășămintele vegetale acumulate de secole în păduri, intrucît agricultura și datorește recoltele sale deficitare de cîva timp în bună parte diferitelor schimbări climaterice survenite în urma intereselor despăduririi, agricultorii de toate gradele vor fi cei d'întăiu colaboratori ai serviciului silvic pentru opera de reîmpădurire și pentru cruțarea și mai buna îngrijire a actualelor masive păduroase.

Cînd știm că silvicultura germană este cea mai înaintată depe glob și cînd cîntărim și faptul că Germania n'are un pronunțat caracter agricol ca România, ne vom da mai bine samă de valoarea următoarelor cuvinte pronunțate de agronomul german Freytag, chemat de Guvernul român acum 40—45 ani să-și dea părerea despre unele probleme, care priveau economia noastră agricolă.

O agricultură rațională nu se poate face, dacă nu se va restabili și menține o justă proporție între păduri și terenurile cultivabile; acest lucru constituie una din problemele cele mai grele ale economiei de stat, de care depinde prosperitatea și buna stare a țării. Doresc Regatului Român să poată și să știe să realizeze într'un timp cît mai scurt această problemă¹. Cuvintele înțelepte ale lui Freytag n'au avut ecou în timpul cînd au fost rostite, simțul de prevedere ne cam lipsește nouă Romînilor, au trebuit să treacă peste noi dezaștrele agricole de după războiu mai ales, pentru ca să începem să le dăm însemnătatea cuvenită.

Boppe, fost director al Școlii de ape și păduri dela Nancy (Franța) spune într'o carte a sa: „pădurea face terenul cultivabil; cu cît un ținut e mai sărac în păduri, cu atît e mai sărac și din punct de vedere material; și pe cît de lesne este a distruge, pe atît de greu este de a restabili pădurile cînd vor dispărea; cînd din neprevădere, omul a depășit raportul ce trebuie să existe între pădure și celelalte terenuri, producțiunea se micșorează, dezordinea climaterică și alte variații se ivesc și se înmulțesc treptat.

Foloasele ce dau pădurile prin existența lor fac parte din cele ce nu sînt susceptibile a fi evaluate, căci ele purifică aerul, regulează climatul, favorizează căderea ploilor și de rouă, menține cursul regulat al izvoarelor, menține stabilitatea pămîntului erozibil, oprește surpările, alunecările și pămînturile sburătoare, acționează asupra opririi torenților, împiedică inundațiile, oprește acțiunea vînturilor.

În păduri omul găsește un puternic și folositor sprijin al slăbiciunii lui față de acțiunea devastatoare a naturii.

Din toate civilizațiile, care au lucrat în detrimentul pădurilor, multe au dispărut odată cu ele și nu exagerez, dacă spun că starea pădurilor unei localități constituie condiția fertilității acelei localități, iar regiunile lipsite de păduri sînt deșerte.

¹ Din cursul de Istoricul pădurilor de N. Gh. Popovici.

În privința pădurilor să ne folosim de natura care repară, dar trebuie să avem groază, de natura care distruge. „În ziarele și revistele române, agricultorii cărturari tot mai des desbat legătura dintre agricultură și silvicultură, însă folosul acțiunii lor nu este destul de palpabil deoarece avem prea restrâns numărul cetitorilor regulați ai articolelor economice, care în loc să fie în România câteva sute de mii, abia sînt câteva mii.

Din ziarul Universul, la pagina agricolă, scria de curînd un agronom referitor la seceta din Sudul Basarabiei: „seceta de care în anii din urmă s'a resimțit toată țara, aici a atins punctul culminant. Datorită ei, agricultori mari și mici s'au ruinat complet, și-au lichidat gospodăriile și mare parte din ei au pornit pe drumuri și țări străine pentru o bucată de pîne.

Din punct de vedere național mai ales, această stare de lucruri echivalează cu un mare pericol, pentru că unde lipsește pînea de toate zilele, germenul diferitelor molime sociale ia naștere și se dezvoltă.

Pentru preîntîmpinarea acestei secete cu urmările ei nenorocite, se impun pînă nu e prea tîrziu măsuri urgente de luptă și printre mijloacele cele mai eficace eu văd două și anume: împăduririle și schimbarea felului de cultură.

Împăduririle au fost începute cu succes de Ruși cu câteva decenii în urmă. Se văd aproape, lingă fiecare sat urme de păduri de salcîm, care fiind distruse în timpul războiului au rămas în părăsire.

Ele trebuiesc refăcute și împădurite noi terenuri de coaste și rîpe, cărora nu li se poate da o altă întrebuințare. Aici ar fi rolul Camerelor Agricole cu concursul Casei Pădurilor“.

În Italia, acel om miraculos ca energie, ca muncă, ca putere de pătrundere a tuturilor chestiunilor, care ar avea vre-o influență pentru progresul și înălțarea țării sale, Mussolini, cu ocazia celui de al 4-lea concurs național al grîului s'a exprimat astfel relativ la nereușita completă a programului grîului pe anul 1928:

„Paguba cea mai mare a fost datorită secetei, care a bîntuit tot bazinul mediteranian din luna Maiu pînă în luna Septembrie.

Timp de 3 luni consecutive, nici o picătură de apă n'a căzut pe pămîntul italian. Cauzele secetei prelungite, care n'a fost întreruptă de precipitații atmosferice, afară de cîțiva cicloni pasageri, sînt datorite lipsei totale de păduri sau mai bine zis a pleșuviei lanțului nostru de munți Apenini.

Lipsesc marile păduri, care dau umbră răcoroasă, deunde se ridică curenții, care adunînd vaporii de apă din păturile superioare ale atmosferei, dau naștere ploilor. În așteptarea ca arborii plantați cu sutele de milioane să îndeplinească între altele și această funcțiune fundamentală atmosferică—și așteptarea va fi lungă și nu mai puțin de o jumătate de secol—trebuie să creem fără ezitare, instalații de irigații“ 1.

1 Ziarul Universul pe 1929, pag. agricolă.

Dar acela care în cele mai puține cuvinte a sintetizat cum agricultura are nevoie de sprijinul silviculturii, a fost Ferdinand I, Regele întregirii neamului, care la 1905 pe cînd era Principe Moștenitor, a rostit la o adunare a Societății „Progresul Silvic“ cuvintele memorabile: „cel ce pune toporul la tulpina unui arbore, pregătește o scîndură pentru sicriul agriculturii“.

2) Industriașii și constructorii. Prin împușinarea și deci scumpirea lemnului de lucru, o mulțime de meseriași, care-și cîștigau existența pe urma lucrării lemnului, astăzi sînt nevoiți să-și procure lemnul dela mari depărtări cu sacrificii, micșorîndu-se mult cîștigul lor, iar alții s'au apucat de alte îndeletniciri, mai puțin remuneratoare. Se citează în această privință ulucarii din regiunea de munte și dogarii din regiunea colinelor și cîmpiei.

Cu toate progresele și invențiile de a se înlocui lemnul cu metale, industriile cer din ce în ce cantități tot mai mari de lemn de lucru, punînd condițiuni tot mai grele în privința calității lemnurilor. La recepționarea traverselor de cale ferată, se refuză cantități însemnate deoarece nu îndeplinesc condițiile puse în caetele de sarcini ale căilor ferate. D. Inginer I. Ionescu profesor la Școala Politehnică s'a exprimat astfel în 1927 la un congres în București.

„Inginerii constructorii și cei de căi de comunicație, urmăresc și apreciază progresele făcute în domeniul silviculturii, căci lemnul este și va fi totdeauna unul din materialele, cu care se ocupă știința și arta construcțiilor.“

Din podurile roăstre 90% sînt din lemn și numai restul de 10% din beton și fier. Dacă economia națională cere sporirea cantităților de acest material, tehnica cere și îmbunătățirea continuă a calităților, căci numai astfel lemnul va putea lupta cu materialele mai nouă, ca de exemplu betonul armat.

La 12 Decembrie 1926 a apărut pentru prima oară în Germania, o ordonanță generală pentru construcțiile de lemn, prin care se cer condiții severe pentru a se asigura rezistența și durata lemnului. Satisfacerea unor asemenea condiții cere ca știința silvică să îndrumeze și să ajute natura pentru obținerea calităților necesare. Lemnul din țara noastră întrunește puține din aceste calități¹.

Aceste categorii sînt datorate să ajute cu toată convingerea pe profesioniștii pădurilor în eforturile ce depun de a înființa și crește păduri în scopul producerii unui procent de cel puțin 50% lemne de lucru de calitate primă.

3) Corpul didactic de toate gradele.

Mii de hectare de păduri se taie anual în România spre a se transforma în celuloză și celuloza în hirtie. Cultura poporului prin cărți, reviste și ziare n'ar fi putut ajunge la progresul de astăzi fără mari sacrificii în avutul păduros al țării; multe din aceste păduri tăiate ras au rămas neplântate din diferite împrejurări.

Corpul puternic al răspînditorilor de lumină dela modești învățători până la savanții Universităților și Academiei, la cel mai neînsemnat apel va fi cel mai înțelegător al problemei forestiere, în special pentru necesitatea operei de reîmpădurire a munților și colinelor.

Iată părerea în această însemnată chestiune a d-lui profesor Bungețeanu dela Academia de Inalte Studii Comerciale și Industriale:—

„După ce am sădit în sufletul studenților conștiința silvică și de jertfă n'am uitat să le arăt și cel mai mare bine pe care îl aduc pădurile. Pădurile aduc umbră fizică dar aduc și lumină, civilizație. Ele ne dau lemnul din care facem celuloză și pastă mecanică, din care facem hîrtia de scris și de tipar cu care se luminează lumea.

Dacă este o criză de care trebuie să ne temem este criza bradului care înseamnă lipsa de lumină. Celuloza se poate transforma în nitroceluloză. Nu putem să facem un gest pentru apărarea noastră fără armament, care este tot în funcțiune de lemn. Toată apărarea noastră este în funcțiune de lemn, de celuloză, de păduri. Iată prin urmare această contribuție considerabilă pe care o aduc pădurile în viața unui popor: lumină, liniște, formarea unei conștiințe publice în interior, iar în afară rezistența în caz de războiu“ 1.

4) Literații, ziarisții și artiștii. Categoriile acestea deși destul de restrînse, însă fiind dotate cu talentul de a înțelege mai bine firele misterioase, care leagă pe om de pădure și care prin operele lor ne arată cit de mult poate fi înfrîmțată în bine viața noastră sufletească în apropierea unor păduri pe întinderi respectabile, de vîrste mari și bine îngrijite, pot contribui mult în a pregăti o concepție de viață care să fie mai ocrotitoare pentru păduri decît a fost concepția prea materialistă și egoistă care ne-a călăuzit până în prezent.

5) Oamenii politici. Toate dezideratele categoriilor de care am vorbit mai înainte și toate moțiunile din congresele anuale ale profesioniștilor pădurii, nu se vor putea traduce în realitate dacă oamenii cu puterea realizărilor practice, nu se vor convinge de importanța problemelor forestiere și nu se vor hotărî ca prin orice sacrificii să le traducă în practică fie legiferîndu-le, fie impunînd aplicarea lor direct pe cale administrativă.

Oamenii politici sînt datori să prevadă cu mult timp înainte proporția dezastrelor ce sînt inevitabile cînd raportul dintre pădure și restul suprafeței țării este răsturnat în detrimentul pădurii, deoarece pădurea nu se poate improviza în cîțiva ani, ci zeci de ani și chiar un secol este necesar uneori spre a repara ceia ce din ușurință s'a distrus.

Oamenii politici romîni sînt obligați să știe ce pagube și ce

1 Revista Pădurilor, No. 7, anul 39.

sărăcie s'a adus populațiilor respective prin despădurirea din trecut a munților Pirinei, Apenini, parte din Alpi etc.

Dinșii nu trebuie să considere numai ca o figură retorică celebrul strigăt de alarmă rostit de marele Colbert în parlamentul francez în secolul al 17-lea: „La France périra un jour faute de bois“.

Cu 2—3 veacuri înapoi ar fi fost mai greu de prevăzut ce dezastre aduce despădurirea, dar astăzi în secolul XX când sînt atîtea exemple în diferite părți ale globului, nu mai este permis să ignorăm răul împuținării peste măsură a pădurilor.

Chateaubriand la 1827 în camera franceză, întors dintr-o lungă călătorie s'a exprimat astfel cu ocazia discuției la o lege silvică :

„Eu pot spune domnilor, ce înseamnă prezența sau dispariția pădurilor, eu care am văzut noul continent unde natura este plină de viață, iar în deșerturile nesfîrșite ale Arabiei creațiunea pare că-și dă sfîrșitul“.

Un alt deputat francez tot la 1827 în expunerea de motive a unei legi silvice a formulat gîndirea următoare :

„Conservarea pădurilor, care constituie unul din cele mai însemnate interese ale societății, trebuie să formeze cea mai însemnată datorie de guvernămint căci toate trebuințele vieții se leagă de conservarea pădurilor. Pădurea este un „ce“ indispensabil individului, țării și ea este o binefacere a naturii“¹.

Profesorul Nicolae Popovici are în cursul său de Istoria pădurilor unele fraze care merită să fie repetate și aici: „Cînd ne gîndim la numeroșii ani ce trebuie să viețuiască un arbore spre a căpăta un trunchiu propriu pentru întrebuințare, nu putem să nu ne dăm sama că pădurea constituie exemplul cel mai viu al lanțului ce leagă generațiile în acțiunile lor cătră progres și cătră un traiu mai bun. În pădure, în existența ei, în buna ei îngrijire, în raționarea ei exploatare, se oglindește spiritul de prevedere, care va avea ca o generație să fie binecuvîntată de cei ce vin după ea. Pădurea învederează mai mult ca orice progresul unei națiuni și convingerea ce are națiunea despre viitorul ei“.

Pentru cîrmuitorii de diferite grade și pentru oamenii politici merită a fi citate și cuvintele roșite la un congres de d. inginer Gh. Nicolau, sub-Director la Școala Politehnică din București. „Desigur nu pot afirma că s'a urmărit cu intenție o politică de devastare. Am lăsat însă la o parte orice intervenție administrativă în vederea reglementării exploatării și a protecției pădurilor fiind tîrșiți de faimoasa formulă a individualismului economic“ „laisser-faire, laisser-passer“ și îngăduind un abuz de folosire al dreptului de proprietate forestieră individuală.

Exemplul cu pădurea este clasic; proprietarul are interes s'o taie, în timp ce națiunea are interes s'o conserve.

1 N. Gh. Popovici, Cursul de Istoria pădurilor.

Din cauza despăduririlor caracterul apelor noastre a devenit torențial, debitul lor neregulat. Regimul apelor fiind compromis, soluționarea problemelor de navigație, canalizare, irigație, captare de energie hidrolică va întâmpina grave dificultăți.

Cred că nu mergem prea departe, dacă spunem că împotmolirea gurilor Dunării ca și nenorocirile inundațiilor sînt în bună parte răsplata devastării pădurilor noastre.

Am citit că Michel Angelo după ce a lucrat 22 de luni înșir la bolta capelei sextine căpătase infirmitatea de a ține privirea în sus, așa că nu se mai putea uita drept înaintea lui, nici la stînga nici la dreapta. Același lucru ni s'a întîmplat și nouă: tot privind cătră individualismul economic fără să băgăm de samă că ne-am abătut pe marginea unei prăpăștii, în care am putea cădea la fie ce moment. Domnilor a sosit de mult momentul ca să nu mai privim domeniul forestier al țării numai din punct de vedere al nevoilor actuale de material lemnos.

Domeniul forestier trebuie privit mai ales din punct de vedere al funcțiunii sale sociale, în legătură cu prosperitatea și cu posibilitatea navigației, a irigației și a captării izvoarelor de energie.

Exploatarea masivului forestier nu poate avea un caracter pur comercial și de rentabilitate.

Dreptul de proprietate nu poate sta în calea realizărilor sociale; după cum acest drept nu îngăduie proprietarului să-și dea foc casei fiindcă pune în pericol viața vecinilor, tot astfel el nu poate îngădui devastarea fiindcă duce la dezastru o țară întreagă¹.

Intrucît Românii culți privesc continuu cătră Franța, imitînd în multe privințe producțiunile și gesturile geniului francez, dorim parlamentarilor romîni să imite pe colegii lor francezi care decurînd s'au constituit într'un grup forestier sub preșidenția d. Robert Sérot. Grupul numără aproape 140 de aderenți, care s'au împărțit în secțiuni însărcinate cu studiul următoarelor chestiuni:

Lupta în contra despăduririi, împădurirea, comerțul și industria lemnului și personalului forestier 2.

Și Franța nu are un caracter atît de pronunțat agricol ca România și are deja un procent de 19% păduri bine cultivate și îngrijite și rațional exploatate.

Aceasta fiind situația, avem multă speranță că oamenii politici romîni vor primi mai cu simpatie ca în trecut sforțările Serv. silvic în favoarea economiei forestiere, sforțări care nu-și au explicația numai în amorul profesional ci într'un îmbold patriotic bazat pe cunoașterea de aproape a realităților, care ne îndeamnă să dăm alarma.

Îmboldul ni-l dă de multe ori chiar organele de stat cele mai înalte, astfel d. profesor Busuiocescu pe cînd era sub-secretar

1 Rev. Păd., Nr. 7, anul 39.

2 Rev. Păd., Nr. 12, anul 40

de stat la Ministerul de Domenii în 1927 a găsit de datoria sa ca în numele aceluia Minister să adreseze inginerilor silvici și următoarele cuvinte:

„Sînteți chemați a fi depozitarii uneia din cele mai frumoase și însemnate ramuri ale bogăției noastre naționale. Talantul ce vi s'a încredințat nu trebuie ascuns în pămînt, ci trebuie înmulțit.

Sînteți chemați a fi îndrumători pricepuți în domeniul forestier. Este deci necesar ca prin sfaturi, prin conferințe științifice și populare, prin publicațiuni scrise pe înțelesul tuturilor, prin expoziții, acordări de premii, prin înființare de pepeniere silvice numeroase, să deșteptați un interes viu pentru păstrarea și dezvoltarea pădurilor.

Atunci și săteanul nostru, care din nefericire astăzi înțelege prea puțin rostul și însemnătatea pădurilor, vă va asculta și va înceta a mai cere continuu defrișări de păduri; mai mult vor cere ei înșiși sprijinul dv. în plantarea de păduri pe terenurile lor improductive sau puțin productive.

În chipul acesta, opinia publică va fi luminată și vă va înțelege mai bine, iar multele greutăți pe care dv. le întâmpinați în îndeplinirea datoriei dv. nu vor mai exista, în tot cazul vor fi simțitor împușinate. În acest chip veți contribui la întărirea și înălțarea poporului nostru¹.

Fîind pe deplin lămuriți asupra imperativului ca toate categoriile sociale și în special cele de care am vorbit mai înainte să-și dea obolul moral și material în scopul promovării economiei noastre forestiere, care din punct de vedere practic, constă în sporirea suprafeței păduroase până la 25% cel puțin din suprafața țării, precum și în cultivarea și îngrijirea pădurilor conform cu regulile științei se pune acum întrebarea în ce mod se cere această colaborare și prin ce mijloace ne-am putea îndruma spre atingerea acestui țel.

Vom enumera numai căi de urmat, care pot fi realizabile generației de azi și generației care ne va succede, fără prea mari sacrificii.

1 Revizuirea exproprierilor făcute din păduri pentru islazuri, inclusiv comasarea islazurilor.

Nu cerem să se micșoreze cu nimic suprafața expropriată cu toate formele legale ci numai în schimbul unor suprafețe egale retrocedarea către proprietarii expropriați a islazurilor situate pe terenuri în pantă pronunțată, terenuri care dacă n'au fost deja erozive și surpătoare sau dacă n'au început să se surpe dela expropriere până acum, există toate indiciile că peste un deceniu, cel mult două, vor deveni nu numai improprie pentru islaz, dar chiar dăunătoare interesului general prin faptul că terenuri imense vor rămîne fără nici o producție, ba ceva mai mult vor spori pericolele inundațiilor.

Această revizuire se poate face pe cale administrativă de către Comisiuni compuse din un delegat al ser. silvic, unul al serv. agricol și primarul comunei respective, stabilind islazurile care necesită a fi retrocedate proprietarilor expropriați precum și terenurile păduroase sau poeni cu inclinare mică sau șese de suprafață egală, care să se afecteze pentru islaz.

Măsura luată de Ministerul de Domenii în Decembre 1928, de a se opri exploatarea pădurii pe islazuri până la întocmirea studiilor sau amenajamentelor silvico-pastorale, nu rezolvă problema în întregime, deoarece pe de o parte pe majoritatea islazurilor din păduri, s'a ridicat deja materialul lemnos, iar pe de altă parte pe islazurile situate pe coastă repede dacă se opresc arbori prea mulți pentru protecția islazului, folosul islazului e prea neînsemnat. Această revizuire n'ar necesita altă cheltuială decît măsurătoarea definitivă de către cadastru a suprafețelor ce se schimbă. Cu această ocaziune se pot face și comasări de islazuri, foarte folositoare atât pentru comune cit și pentru conservarea pădurilor. Dacă o comună are islaz în 5—10 puncte sau mai multe în aceiași pădure, dacă aceste islazuri au drumuri de legătură între ele, drumuri la sate și drumuri la adăpători și cum aceste drumuri însumînd sute de km. nu se pot nici odată împrejmui, este ușor de înțeles ce viitor mai pot avea pădurile care sînt străbătute de vite în toate părțile mai ales pe timpul marilor călduri ale verii și pe timpul secetei și cu paza prin copii, cum se întîmplă de obicei.

Comasarea islazurilor în puncte mai puține și pela marginea pădurilor nu în interiorul lor, ar aduce foloase incalculabile economiei forestiere și însăși populației care și-ar împuțina conflictele cu organele silvice și ar trage un profit mai mare dela un islaz mai apropiat de comună și unde vitele se pot păzi mai ușor.

2) Să se execute art. 14 din legea de reformă agrară unde se specifică că „bălțile și albia rîurilor, pămîntul des inundabil, mocirlos, neproductiv, rîpele pot fi expropriate în întregime, fără considerare de întindere, pentru a fi drenate, secate sau împădurite de comună sau de stat“. După ce s'au făcut atîtea exproprieri din păduri pentru creiere de islazuri în folosul sătenilor, a venit timpul să ne gîndim și la compensația, pe care legiuitorul a prezăcut-o, expropriind acele terenuri din care majoritatea, este indiscutabil, ar avea destinația să fie puse în valoare prin împădurire.

După o statistică oficială din 1925 avem în țară 5.118.456 ha. terenuri necultivabile în sensul de neproductive, de asemenea după evaluările sub realitate ale specialiștilor mai sînt cel puțin 1.500.000 ha. terenuri neproductive între suprafețele trecute în statistică ca fînețe, islazuri și arabile, negreșit de cea mai rea calitate, menite ca în scurt timp să nu mai producă nimic.

Din terenurile neproductive însumînd în total 6.618.456 ha. dacă s'ar expropria și destina împăduririi numai circa 22% din acest total, s'ar aduna 1.439.374 ha. cu care s'ar putea completa

cota de 25% din teritoriul țării cu păduri, după cum se va vedea mai departe.

Exproprierea acelor suprafețe n'ar costa prea mult avînd în vedere că valoarea unor asemenea terenuri neproductive este minimă.

3) O intensă campanie de împădurire a parchetelor exploatare în trecut și neregenerate, a poenilor și golurile din păduri precum și a terenurilor neproductive sau puțin productive pentru alte culturi decît cea forestieră.

După datele ce avem la îndemînă, urmează că ar trebui împădurite următoarele suprafețe:

Din poeni și din goluri de munți:	130.000	hectare
„ păduri tăiate și neregenerate minimum	70.000	„
„ goluri mici și rariști socotite 30% din		
întinderea trecută în statistică ca păduroasă, în		
realitate neproductivă.	1.734.188	„
Din suprafața erozivă, ripoasă surpătoare,		
prundișuri, etc. ce s'ar putea expropria: . . .	1.439.372	„
Total de împădurit.	3.373.560	„

Intrucît în suprafața ce mai avem păduroasă intră și cele 70.000 ha. exploatare și neregenerate, rezultă că astăzi suprafața net păduroasă este de 4.046.440—70.000 ha.—3.976.440 ha.

Adunînd această suprafața net păduroasă, cu cele 3.373.560 ha. propuse pentru împădurire, obținem tocmai 7.350.000 ha. adică 25% din teritoriul țării cît arată oamenii de știință că i-ar trebui Romîniei să aibă cultivat cu păduri.

Împărțind suprafața de 3.373.560 ha. prin 60 ani, un timp destul de potrivit pentru a nu se obiecta că am ieșit din marginile posibilităților, ar reveni de împădurit anual 56.226 ha. o suprafață respectabilă. Socotind în mijlociu 2.500 lei ha. de împădurire inclusiv lucrări de întreținere, rezultă ca necesară cheltuiala de 140.565.000 lei.

Această sumă nu este prea greu de realizat dacă ne gîndim că pentru obținerea ei vor trebui să colaboreze pe lîngă stat, toți proprietarii de păduri mari și mici precum și o mare parte dintre exploatare.

Statul va contribui prin Ad-ția Casei Pădurilor și prin Camerele Agricole.

O cotă de 15—20% din suprafața de împădurit se poate face cu cheltuială mai mică decît 2.500 lei hectarul, deoarece micii proprietari de terenuri destinate împăduririi, vor munci ei înșiși costîndu-i numai pueții sau semințele, care dacă se procură dela stat, costă foarte puțin sau nimic.

4) Propaganda forestieră.

Deși suprafața de împădurit anual 56.220 ha. nu e prea mare, nici cheltuiala de 140.565.000 lei, însă cu puținul interes pe care opinia publică și chiar autoritățile de stat l-au manifestat pînă acum față de această operă, este sigur că proiectul ar rămîne numai pe hîrtie.

Pentru traducerea lui în practică este nevoie de un avânt al întregii suflări românești în frunte cu toate instituțiile de stat, cu presa și cu pătura cultă, în care locul de onoare îl dăm corpului didactic de toate gradele.

Dacă s'ar generaliza serbarea sădirii arborilor la toate școlile din țară și dacă am socoti numai la 300.000 numărul anual al participanților, plantând fiecare numai cîte 50 pueți, s'ar putea numai în acest mod împăduri aproape 4000 hectare anual și cu puțină cheltuială.

Dar folosul cel mare ar fi cel educativ, ar fi acela că majoritatea acestor participanți ar deveni la rîndul lor răspînditorii în popor ai dragostei de pădure și ai necesității imperioase ca să fie extinse împăduririle în folosul țării și în al lor personal. Ar fi folosul că s'ar dezvolta în popor simțul solidarității sociale care și prin pădure leagă într'o țesătură strînsă de interese vitale generațiile între ele.

Iată ce a găsit d. T. Ionescu-Pășcani scris într'o carte franceză intitulată „Autour de l'éducation populaire“ unde se vorbește de asociațiile școlare forestiere. Inițiatorii acestei asociații sînt un învățător din Jura și un inspector școlar primar.

Dela apariția primei asociații de acest fel la Avignon în 1899, se mai înființează peste 200 ale asociații în Jura și alte multe localități. Asociația școlară lucrînd pentru reconstituirea pădurilor, procură copilariei rurale o lecție minunată de intuiție și o binefacere pentru regiunile muntoase.

Avantajele aduse de aceste asociații sînt imense.

Se utilizează o muncă ce ar rămîne sterilă; cu o cheltuială neînsemnată se asigură o rentă, iar pe deasupra tuturilor se înrădăcinează firesc și adînc în sufletul săteanului iubirea și respectul de pădure, sentimente ce nu se obțin cu legi drastice.

Până la 1906 se plantase peste 100.000 arbori numai într'o regiune. De mai bine de 15 ani s'a introdus serbarea pomilor după modelul din Italia și Statele-Unite.

Autoritățile școlare și altele încurajează și îndrumază asemenea opere. Societățile de Agricultură și altele încă le încurajează împărțind premii, medalii etc. Influența acestei mărețe opere s'a întins dela școală la particulari astfel că părinții au luat pildă dela copiii lor școlari.

În comunele unde funcționează asemenea asociații, particularii și-au plantat locurile sterpe, iar legătura dintre școală și familie s'a strîns tot mai mult; școlarii lucrînd cu plăcere pentru interesele unei colectivități, primesc cea mai elocventă lecție de solidaritate socială.

Presa ajută și ea publicînd dările de seamă și scoțînd în relief măreția operei de prevedere socială¹.

Pentru ca pătura conducătoare să nu mai crească în indife-

¹ Economia forestieră, Anul III, Nr. 1—3 din 1921.

rentismul de până acum față de economia forestieră, indiferențism căruia i se datorește în bună parte starea precară actuală a pădurilor, este de dorit ca în școlile secundare să se introducă în programa ultimelor clase un număr oarecare de lecțiuni pentru inițierea elevilor în cunoștințele generale relative la păduri.

Dacă în anul 1910 când încă nu erau atât de evidente pentru România dezastrele despăduririlor, nici marea însemnătate a pădurilor pentru agricultură și pentru bună starea populației, marele Spiru Haret introdusese în cl. V-a reală la unele licee 16 ore pentru silvicultură, astăzi găsim de cuviință nu numai că acel număr de ore ar trebui sporit dar că ar trebui generalizate în toate școlile secundare.

Până la reglementarea acestor lecțiuni, pentru a se cultiva spiritul public în sensul formării unei conștiințe forestiere în popor, ar fi foarte util să se țină de profesioniștii silvici și de câțra alți cunoscători ai chestiunilor forestiere, conferințe atât pentru școlari cât și pentru public, să se organizeze excursiuni ale școlilor la diverse păduri, să se introducă în toate bibliotecile școlare și publice cărțile de popularizare ale problemelor forestiere etc. Pentru sădirea iubirii de pădure în mod neperitor în sufletul populației, ar ajuta mai mult ca ori ce alt mijloc de propagandă prin cursuri și conferințe o literatură care să-și culeagă subiectele și materialele de tratat din lumea codrilor și din lumea tuturor ce trăiesc legați de pădure.

În această privință deși se zice că codrul este frate cu românul, în afară de balădele și doinele populare, în afară de rare pasagii prin unele nuvele și romane, în afară de unele rare poezii, sau strofe de poezii, în literatura română nu avem nici o lucrare mai întinsă, care descriind viața de pădure să strecoare pe nesimțite în sufletul cititorului pe lângă fiorul artei și un sentiment de admirație pentru această măreață podoabă a naturii și pentru viața omului, care și-a legat soarta sa de existența pădurii.

N'am auzit că germanul ar avea o zicătoare, la fel cu a noastră, că ar fi frate și el cu pădurea, însă știm că în țările germane literatura, care s'a inspirat dela pădure și care a creat în sufletul populației un cult pentru pădure, numără mii de volume nuvele, romane, poezii, piese de teatru, descrieri de călătorie, povestiri vânătoarești etc.

Literatura franceză e mult mai săracă în această privință, totuși se găsesc și acolo opere minunate, de exemplu volumele scriitorului André Théuriet, care și-a trăit mare parte din viață în cercul silvicultorilor și al lumii forestiere franceze. Caracteristice ca fiind inspirate din viața silvică sînt volumele: „Contes forestières“ 2 volume, „Soule bois“, romanul „La Reine des forêts“ etc.

În limba română printre puținele pagini literare inspirate din frumusețile precum și din jalea codrilor se menționează acelea ale lui Eminescu, Carmen Sylva, Vlașcă etc.

Nu este suficient să cheltuim energie și bani, în măsură în-

zecită până acum spre a mări în întindere și în calitate domeniul păduros spre folosul generațiilor viitoare, ci concomitent cu acestea, este nevoie de o activitate care să conducă exploatarea păduroasă în folosul Românilor, determinînd fructificarea în majoritate a capitalurilor indigene și întrebuiînd atît pentru lucrările manuale cît și cele intelectuale, în majoritate munca romînească, nu ca astăzi cînd după socoteala d-lui inspector silvic fost deputat M. P. Florescu, peste 90% din capitalurile investite în exploatarea forestiere sînt străine, munca de conducere se găsește cam în aceeași proporție și numai munca manuală se află mai bine reprezentată prin muncitorii romîni.

Economia forestieră ca orice ramură economică la noi nu se poate dispensa de capitalul străin și în mică măsură și de muncă intelectuală străină, dar de aici până la starea de lucruri actuală este o mare distanță, care trebuie modificată în favoarea noastră.

Un patriot luminat ca profesorul I. Simionescu, membru al Academiei, iată ce reflecții face la adresa uneia din cele mai mari societăți forestiere din țară.

„Administrația societății forestiere?, ce-i pasă ei de monumente istorice, de sufletul locuitorilor de alt neam decît acelor al directorilor străini sau înstrăinați? Rostul ei este să pleșuvească munții, să dea drumul butucilor pe apă canalizată, să adune la gura râului stive cît casele de înalte, să schimbe butucii în scinduri și... să le trimită peste graniță cu preț cît mai mare.

Incolo nu se interesează de nimic. Varsă la stat partea ce îi se cere pentru împădurirea care nu se face, iar cînd munții vor rămîne numai stînci, arse, ca în Vrancea ori în Dorna, societatea va părăsi instalațiile amortizate poate în primul an de funcționare și se va muta în alt colț neexploatat din țară, lăsînd și acolo pete de pecingine pe munții odată perie deasă de brazi.

Și în societatea omenească se întîlnesc fenomene la fel cu acelea din biologie. Sînt omizi călătoare care-și mută din loc în loc acțiunea lor devastatoare schimbînd frunzișul codrilor în o grămadă de vreascuri uscate“¹. Insuși Patriarhul țării acum 4 ani a dat alarma în Senat arătînd jafurile și abuzurile societăților de exploatare dela izvoarele Mureșului și ale Oltului.

Geograful și profesorul S. Mehedinți propune pentru cruțarea pădurilor, nu atît înlăturarea topoarelor din pădure, ci mai mult a *cozilor de topor*, aruncînd o șarjă asupra acelor dintre oamenii politici, care pentru interese egoiste, se pun în solda străinilor, slujindu-i contra intereselor neamului nostru.

Fără naționalizarea în majoritate a exploatărilor forestiere, lucrare care incumbă generației noastre în special, nu ne putem achita complet de îndatoririle poruncitoare ale solidarității bine înțelese față de generațiile viitoare, care sînt drept să moștenească dela generația actuală nu numai o țară întregită ci și un suflet

romînesc sprijinit în năzuințele și idealurile sale pe mijloace economice puternice,—și unul din aceste mijloace este și bogăția forestieră.

Cu drept cuvînt d. Ioan G. Duca, vorbind despre păduri arată că ele nu mai trebuiesc privite numai din punctul de vedere al conservării ci și din punctul de vedere mai larg al intereselor sociale și în special al dezvoltării vieții rurale din regiunile muntoase, căci precum pămîntul are o funcțiune socială de îndeplinit, tot astfel au și pădurile o mare funcțiune socială de îndeplinit fiind necesar a se armoniza nevoile unei bune gospodării forestiere cu posibilitățile de traiu ale miilor de țărani, care vețuesc în jurul codrilor noștri ¹.

Concluzii. Din expunerea de mai sus cetitorul s'a convins cred, că pădurile în economia naturii și în economia țării noastre au un rol prea important pentru ca problemele silvice să continue și în viitor a interesa numai pe profesioniștii silvici și pe cîțiva publiciști și oameni de stat.

Silvicultorii în calitate de cărturari ai codrilor și de misionari ai naturii, cum în mod măgulitor i-a caracterizat un publicist, animator în chestiunile culturale, își vor face datoria să răspîndească cunoștințele despre pădure în opinia publică și să lucreze pentru formarea unei conștiințe forestiere în poporul român, atît cît vor putea cu restrînsele lor puteri; rămîne ca ei să fie înțeleși, încurajați și ajutați de toate paturile sociale, în fruntea cu pătura conducătoare a societății romînești.

Ioan P. Diaconescu

Introducerea Naturalismului în Moldova și Gheorghe Asaki¹

La 1829 — adică acum exact o sută de ani — mai mulți medici din Iași, între care d-rii I. Cihac, M. de Zotta, Basile Bürger, I. Ilasciuc, etc., hotărâsc să înființeze o *Casă de Cetire* spre a-și procura în comun un oarecare număr de reviste medicale și de alte periodice, în mare majoritate germane, și la 11 Ianuar 1830 se redactează și înaintează ocirmului spre aprobare actul de constituire a cercului pe care actul îl numește „*Jassyer medizinischer Leserverein*“. Ce lucru poate părea mai modest, mai lipsit de ambiție decât această alcătuire a citorva colizanți care plăteau în comun abonamentele mai multor reviste de specialitate, reviste ce soseau pe adresa d-rii Cihac și erau împărțite de acest medic membrilor la cerere?² Și totuși alcătuirea de care este vorba constituie nucleul primei mișcări filosofice ce s'a născut în Principate, a unei mișcări ce însamnă primul strat de cultură filosofică a românilor dela răsărit și sud de Carpați,³ a unei mișcări de caracter — în conformitate cu moda de pe atunci — eminentemente naturaliste.

¹ Articolul de față este un rezumat al unei părți dintr'o lucrare, în preparație, ce se va intitula *O sută de ani de naturalism în România*.

² Pentru curiozitate, reproducem din N. A. Bogdan, *Societatea Medico-Naturalistă și Muzeul Istoric-Natural din Iași*, p. 4—5, lista periodicilor la care Casa de Cetire a fost abonată pe 1830: *Hufeland's Journal für praktische Heilkunde*, *Salzburger mediz. chirurg. Zeitung*, *Repertorium der gesammten deutschen med. chir. Journalistik* von Dr. Kleinert, *La Clinique*, *Magazin für Pharmacie u. die dahin einschlagenden Wissenschaften* von Dr. Geiger, *Magazin der ausländische Litteratur der gesammten Heilkunde und arbeiten des ärzlichen Vereins zu Hamburg herausgegeben von Dr. Guson Julius*, *Heidelberger Klinische Annalen*, *Rust-Magazin der gesammten Heilkunde*, precum și *Mussarion oder Zeitschrift für die elegante Welt*, *Neues Bildwerk oder Karlsruher Unterhaltungsblatt*, *Das Ausland*, *Landwirtschaftliche Zeitung oder der Landwirth u. Hauswirth herausgegeben von G. Schnee*.

³ Nu uităm că în Transilvania, o societate românească filosofică a luat ființă deja în ultimul sfert al secolului al XIX-lea, lucru ce dovedește că, la acea epocă, rominii ardeleni nu erau străini de mișcările de idei din Europa.

Iată în ce împrejurări curioase ia ființă toată această mișcare. Casa de cetire a d-rului Cihac funcționează în chip regulat timp de aproape trei ani, adică până în miezul anului 1832, când inițiatorii se gîndesc, sub presiunea nevoilor profesionale, să-i lărgească baza de activitate și s'o transforme într'o veritabilă asociație de apărare a intereselor medicilor din Principate. Se știe, în special, că în veacul al XVIII-lea și începutul veacului al XIX-lea empiricii făceau mari ravagii în țările noastre, că practica medicinei era absolut liberă și necontrolată, că oricine se improviza *doftor* sau *șpîfer*, bunăvoința și lăcomia de câștig înlocuind competența, că epidemiile se țineau lanț, și că prestigiul medicinei trebuia să fie veșnic știrbit de practicile vinovate a atîtor nechemați.

Era deci firesc ca medicii diplomați să se grupeze spre a stîrpi empirismul atît de primejdios și de dăunător, și la fundarea a unei atare grupări se gîndesc medicii ieșeni la 1832. Cui însă trebuie să-i atribuim prima idee a asociației? Mărturisim că ezitarea este posibilă. Căci dacă istoria reține modul exact, pe baza tradiției orale și a amintirilor scrise, în care, mai târziu, a luat naștere ideea „Junimii” în mijlocul unei conversații nocturne pe ulițele Iașului între Vasile Pogor și Titu Maiorescu, și merge până a cunoaște controversa umoristică avînd ca obiect finarul în dreptul căruia a țîșnit „geniala” idee, istoria este mută în ce privește prima idee a înființării Societății de Medici și Naturaliști din Iași”. Ideia asociației de la 1832 se datorește, fără îndoială, tot unei conversații între d-nii Zotta și Cihac; cînd, cum și unde a avut loc această conversație, care dintre cei doi medici a sugerat celuilalt ideea, iată un fapt care nu ne-a fost păstrat de tradiție sau de memorii, ceface dovedește încă odată că oamenii de știință au mai puțin cultul amintirilor decît literații. Desigur, d-rul de Zotta este acela care a devenit apoi președintele societății, pe cînd d-rul Cihac a luat în primire funcția de prim-secretar; dar asta nu însemnă numai decît că prin asta i se acorda lui de Zotta o întăetate în ce privește inițiativa grupării, ci poate mai curînd că se lua în considerație situația sa preeminentă în ierarhia medicilor (d-rul de Zotta fiind promedic al Moldovei, adică, cum am zice astăzi cu un termen echivalent, director al serviciului sanitar), cu atît mai mult cu cit după retragerea foarte timpurie a d-rului de Zotta, alte personalități și nu D-rul Cihac iau președinția rînd pe rînd, pe cînd acesta, cu toată modestia, ocupă locuri secundare pînă la 1844, cînd se retrage definitiv. Desigur iarăși, D-rul de Zotta se declară singur fondator—fără a cita și pe Cihac—intr'o scrisoare de demisie adresată generalului Kisseleff¹ și din care extragem următorul pasagi: „...la diminution sensible des Empiriques, les instructions

¹ Documentul se află în posesia d-lui Sever de Zotta, distins genealogist și arheolog, al cărui bunic a fost fratele d-rului M. de Zotta.

transmises aux Médecins des Districts, l'analyse systématique des eaux minérales du pays, fait (sic) d'après les ordres expres de Votre Excellence, le projet d'une organisation définitive de l'état médical (sic), et en particulier de ce qui concerne la vaccine, et finalement (sic) l'établissement d'une société médico-littéraire, sont autant de preuves du zèle constant que j'ai consacré en faveur de l'art en Moldavie"... Pe cînd de Zotta își atribuie exclusiv paternitatea la crearea Societății, „medico-literare“ (de Medici și Naturaliști), Cihac, într'o scrisoare de la 1888 în care vorbește de întemeierea societății, nu uită să pomenească numele lui Zotta; el scrie: „Din comunicările dv. văd cum că actualii membri ai Societății de Medici și Naturaliști, fondată de mine și d. dr. de Zotta în anul 1833, ar dori să transforme atît numele cît și statutele acestei societăți, pentru a părăsi uitării pe fundatori“. Deosebirea aceasta de limbaj nu constituie nici ea un element hotărîtor, scrisoarea citată a lui Cihac fiind menită să reamintească membrilor societății dela 1888 modul exact al formării instituției și să pue lucrurile la punct, pe cînd scrisoarea d-rului de Zotta către Kisseleff era destinată să servească de bază pentru alcătuirea unui certificat din partea ocîrmuirii în momentul plecării lui Zotta, certificat care trebuia să enumere toate serviciile aduse de protomedicul demisionar, fără citarea altor persoane.

Chestia rămîne deci neelucidată. Orice ar fi, proiectul înființării grupării medicale este fructul sforțării ambilor barbați, iar societatea, astăzi venerabilă centenară aproape, a ținut întotdeauna ca numele celor doi cărturari să fie indisolubil unite, în timp ce primele statute (29 Iunie 1833) poartă mențiunea următoare în capul lor: „§ 1.—Doctorii din Eși îndemnați de doctorii de Zotta și Cihac s'au întrunit cu scopos de a întemeie o soțietate...“. Să respectăm această dorință constantă și să nu stăruim mai mult într'o desperechere care ne-ar duce la o discuție a cărei interes este, de altminteri, de ordin cu totul secundar. Iar trecînd peste acest punct, avem să întîlnim o altă problemă de primă importanță și să asistăm la o veritabilă lovitură de teatru.

În urma discuțiilor urmate, medicii eșeni, la 27 Decembrie 1832, adresează o cerere generalului Mirkowitz 1, iscălită de Zotta, Cihac, Bürger, Ilasciuc, Kristodulos, Certz, Viola și Sakellari, și anexează acestei petiții în vederea înființării unei societăți, un proiect de statute a cărei traducere din limba franceză d. N. A. Bogdan a găsit-o în niște acte vechi din Arhiva Statului din Iași 2, intitulată după cum urmează: *Arătare pentru așezarea unei soțietăți doftoricească Moldo-Romanika, întovărășită de o însemnare gheeneralnică de temeiturile iei, proectarisite de doftorii*

1 Vice-Guvernator al Moldovei.

2 În societatea medico-naturalistă și muzeul Istórico-Natural din Iași, p. 6.

Zotta și Cihac, doftori în medițină și herurgie. Iar la capitolul scopurilor, traducerea arată că țintele societății ar fi următoarele: „A) de a îmbunătăți sistima doftoricească în prințipaturi prin organizarea unui așezămînt medico-hirurgicesc și obstetric și prin un regulament de a micșura și a împrăștia katahrisurile așa adese în această țară, atît în medițină cît și în spițerie.

„B), de a urma mersul și înaintarea științelor medicale și a contribuarisi cît se poate:

„1) așezînd comunicație între doftorii țării prin cumparare cărților și înscrisurilor periodicești asupra literaturii străine, doftorii și istorii naturalnice;

„2) prin adunarea literală a mădularilor soțietății care se vor comunicarisi împreună în pricine grele de boală, care vor fi chemați a tratarisi și tot ce va fi vrednic de însemnat în istoria naturalnică;

„3) prin publicație în țară străină de broșuri atingătoare de observațiile interesatoare care vor fi făcute asupra doftoriilor și a istoriei naturali a două prințipaturi;

„4) prin relație cu soțietățile știutoare din străinatate“.

În fine la capitolul organizației interioare găsim următoarea:

„A) dispoziție gheeneralnică:

1) Toți doftorii practicanți primiți de această soțietate sînt mădularele adivarate“.

Ocirmuirea, pusă în acele vremuri sub patronagiul generalului Kisseleff, reprezentant al Împărăției Protectoare, examinează propunerea cu o întreagă bunăvoință și o aprobă cu modificări de statute. Ori, aici este tot interesul chestiunii. Modificările poruncite transformă proiectata asociație profesională a medicilor într'o veritabilă soțietate savantă, lărgește, cu alte cuvinte, sfera de acțiune a instituției, făcînd-o pe aceasta să devie vehicolul propășirii științifice și culturale a celor două Principate. Iată, în adevăr, o parte din textul statutelor modificate, așa cum a fost publicat în *Albina Romînească* din 29 Iunie 1833:

„§ 1.

„Doctorii din Eși îndemnați de Doctorii de Zotta și Cihac s'au întrunit cu scopos de a întemeie o soțietate care se va în-deletnici *nu numai cu Medițină ci și cu Istoria Naturală*“¹
etc., etc.

„§ 5.

„Scoposul de căpetenie ale acestei soțietăți este:

- a) a urma pas cu pas *înaintările științelor și a literaturii* 1.
- b) De a întocmi starea sănătății în țară, de a îndeplini și de a întemeie Instituțiile și Așezămînturile Medetînei și a *Istoriei Naturale*“¹
etc., etc.

¹ Pasagiul este subliniat de noi.

„§. 9

„Fieșcare persoană din Moldova sau din țări străine care se îndeletnicește cu Istoria Naturală, dorind a împreună lucra către înaintarea acestei soțietăți, poate fi primită mădular Onorar.

„§ 10

„Fieștecare Doctor sau *naturalist* ¹ din țări străine poate fi primit ca mădular corespondent“
etc., etc.

„§ 28

„Orice împărtășire literarie seau științifică ¹ și orice dar hărăzit Cabinetului din partea Mădularilor Onorarii sau Corespondente, să vor primi cu acea mai vie mulțumire“.

Poate că noua direcție pe care trebuia s'o ia societatea depășea ambiția unora dintre mădulari, sau poate că ea pierdea din vedere motivul inițial al alcătuirii, acel de apărare al intereselor medicilor practicanți, nu putem ști. Deducem numai din tergiversările ce au urmat că o parte din medici au rămas surprinși de întorsătura lucrurilor și că vii discuții au trebuit să aibă loc între fracția generoasă și unii doftori care urmăreau numai interesele legitime și atât de sacrificate până atunci ale breslei. In tot cazul, în Februar 1834 — după 8 luni pierdute în deșert — ocîrmuirea recomandă un statut mixt între anteproectul din 1832 și statutul din 1833, menit să pue de acord pe ambele partide, și acest nou statut este definitiv adoptat. Iată părțile ce ne interesează reproduse din *Albina Rominească*, 28 Ghenar 1834:

„§ 1

„Prin mijlocitoarea lucrare a Doftorilor de Zotta și de Cihak, doftorii din Eși s'au întrunit spre a formarisi o Soțietate, a căreia scopos să nu fie numai știința vindecării, ce să se îmbrățașeze încă și toate științele naturale.

„§ 2

„Drept acea spre a mai spori sfera lucrărilor Soțietății ¹, ea s'au numit Soțietate Medico-Istoriei-Naturale în Prințipatul Moldovii“
etc., etc.

„§ 5

„Scoposul de căpetenie ale Soțietății este:

A) A păși, precit va fi cu putință, de o potrivă cu Literatura.

1) Prin aducerea deosebitelor jurnale, și a cărților Medico-Istoriei Naturale.

¹ Pasagiul este subliniat de noi.

2) A folosi știința prin reciprocă împărtășire a întâmplătoarelor însămnătoare simptoame de boale și a curioșităților vrednice de luare aminte.

3) Prin publicații neregulate a face Europii cunoscute lucrurile Moldovii vrednice de știință în ale Medico-Istoriei Naturale.

4) Pe cât se va putea, a închea legături cu societățile învațate de prin țările străine și cu priitorii unei asemenea chemări.

B) Sporirea ramului Medeținial în Moldova.

1 Prin mărginirea, încît va fi cu puțință, al abuzurilor dese ori în astă țară urmate, atît în Medețină cît și în Spițerie.

2) A spori toate Așezămînturile Medico-Istoriei Naturale și Colecții în Moldova“

etc., etc.

„§ 7.

„Toți doștorii practicanți, Naturaliști și Spițerii lăcuitori în Eși, pot fi mădulari ordinari“.

În definitiv, printr'o inițiativă vrednică de admirație, ocîrmuirea Moldovei se folosește de primul prilej venit pentru a crea o societate științifică. Savanții îndeletniciți cu științe pure fiind rari, la acea epocă în Iași, ea s'a slujit de veleitățile unor medici, dat fiind că medicii, prin forța lucrurilor, cultivă anumite științe, precum botanica, zoologia, antropologia care au o vastă rază de aplicare în arta medicinei și farmaciei. Nici că se putea deci o mai bună chîbzuală din partea guvernului moldovenesc, sprijinitor al culturii și al științei.

Dar să adăugăm că termenul de societate savantă aplicat unei societăți ce cultivă numai Istoria Naturală nu este emfatic, dacă considerăm spiritul vremii. D-rul de Zotta nu depășea acel spirit și nici nu socotea că se face vinovat de o exagerare, cînd, în discursul inaugural al societății, a spus despre noua instituție că „acest Institut se identifică cu regenerația Moldovei și prin o statornică lucrare, toată sirguinta societății va gîndi de a recomîndui un așezămînt carele face epocă în istoria patriei“. Astăzi, desigur, o societate, care s'ar consacra exclusiv la cercetări în istoria naturală, s'ar considera limitată la o ramură a științei omenești și n'ar socoti că lucrările ei se confundă cu întreaga cultură umană, tot atît precum o asociație de bizantinologi, spre exemplu, n'ar pretinde că cunoștințele pe care le perfecționează constituie alfa și omega în știință. Nu tot așa însă se petreceau lucrurile cu privire la istoria naturală în ochii naturaliștilor din veacul trecut: pentru aceștia existau o sumă de științe minore și cîteva științe precumpănitoare, științele naturale. Privilegiul acestor din urmă științe provine—tot pentru naturaliști—din faptul că pătrund măduva realității. În primul rînd, filosofia metafizicienilor ne descoperă o lume suprasensibilă, o lume supra-reală care nu este, în fond, dacă părăsim aberațiile metafizice,

decît pseudo-reala. Pe de altă parte, științele matematice n'au nici un obiect, în sensul plin al cuvîntului, ele nu sînt decît niște discipline auxiliare, menite să introducă măsura în domeniul cunoștinței cantitative a lumii. Științele fizice, de asemeni, sînt auxiliare fiindcă descopăr în detaliu proprietățile materiei. În fine științele psihice și sociale, dacă rămîn pe terenul speculativ, sînt pseudo-cunoașteri bune pentru cercetări ale unei omeniri încă în stare de copilărie, iar dacă sînt științe de observație sînt, prin aceasta, de resortul antropologiei și pot fi socotite, astfel, ca o ramură a științelor naturale. Materia sensibilă, inertă sau organică, așa precum ne o descoperă experiența, așa precum o vedem cînd contemplăm natura din preajma noastră, iată obiectul direct al unei cunoașteri adecuate și în care nu se poate afla rătăcire, iată obiectul direct al unei veritabile științe. Dincolo de lumea dată nu există nimic și, în tot cazul, numai fantezia noastră vorbește cînd aflăm ceva. Să ne mulțumim deci cu lumea dată, cu lumea sensibilă, să o contemplăm cu toată obiectivitatea și să-i cercetăm tainele.

Iată care a fost limbajul aproximativ a unui adevărat naturalist în veacul trecut. În zadar Auguste Comte, creator a pozitivismului, adică a unei ramuri importante a naturalismului antimetafizic, a încercat să pue problema la punct introducînd în filosofie acea celebră clasificare a științelor. ¹ Naturaliștii ortodoxi au refuzat să i se alătore, și Büchner mai confunda încă intenționat științe naturale și științe pozitive, făcînd din științele naturale singure razemul întregii cunoașteri empirice ².

Mai mult: filosofia speculativă fiind vorbărie pură și zădarnică visare în ce privește descoperirea adevărului, științele naturale, coroană a științelor exacte, se substituie metafizicei. Ele reprezintă întreaga cunoaștere a omului, față de care celelalte străduințe „nu valorează nici hîrtia pe care sînt scrise“ ³. Pe aceste baze, pline de o pretenție—să zicem cuvîntul—simplistă s'au alcătuit toate societățile de naturaliști—atît de numeroase în Germania—in primul sfert al veacului trecut, și în jurul acestor principii s'a discutat la congresele de Naturaliști de la Freiburg, Erlangen, Tübingen, Bonn, etc. Și nu poate fi de mirare că aceste proaspete doctrine, transpuse în Principate fără să-și piardă din tînăra lor vitalitate, au făcut îpe un om ca d-rul M. de Zotta

¹ După cum se știe, A. Comte deosebea, ca științe fundamentale, următoarele discipline: a) matematica, b) astronomia, c) fizica, d) chimia, e) biologia, și f) sociologia.

² „Noi nu pretindem—zice Buchner în *Kraft und Stoff*, Prefață—că ideile sînt nouă sau că n'au fost niciodată profesate: doctrine asemuitoare au fost emise în toate epocile, și chiar, în parte, de către vechii filosofi greci și indieni, dar ele lipseau de bază, și numai prin progresele științelor naturale în ultimele secole au găsit această bază empirică de care nu se pot lipsi“.

³ Expresia este a lui L. Büchner.

să decreteze că progresul naturalismului în Iași se identifică cu regenerarea însăși a Moldovei.

Pare însă cu totul curios, și aici vrem să venim, că guvernul moldovenesc a fost acela care a suflat rolurile la diverșii actori principali, când este în deobște cunoscut că guvernele în general au privit mișcarea naturalistă ca o mișcare subversivă și revoluționară ca fiind contra religiei de stat, și au suportat-o cu oarecare resemnare impacientă, ba chiar au persecutat-o precum s'a întâmplat în Austro-Ungaria unde predarea în școli a științelor naturale a fost oprită și introdusă, pentru prima dată, la 1839 în gimnaziile românești din Ardeal ¹. În loc de aceasta, ocîrmuirea Moldovei, dă exemplul toleranței subvenționînd o instituție de propagandă naturalistă. Dar asta n'ar fi încă nimic: ea provoacă mișcarea, ea vine cu o inițiativă plină de rivnă, canalizînd eforturile unor barbați a căror bună voință nu pare a fi fost spontană, și merge până acolo că transformă o asociație doftoricească într'o societate de Naturaliști, într'o societate după tipul celor care se formaseră în Germania în ciuda tocmai a ministerelor.

Trebue să recunoaștem deci că, în acele momente de transformări radicale pe care le-a suportat Moldova, în acele momente tulbure ale renașterii, în momentele în care dezorganizarea și dezorientarea atingeau culmea, un om din cei puternici în Iași, ciștigat de ideile naturaliste, a profitat de neutralitatea celor din preajma sa care se lepadaseră de încătușările trecutului fără a adopta o formă stabilă de echilibru sufletesc pentru vremurile viitoare, și că acest personagi a avut minile libere pentru a da inițiativei unor medici o întorsătură favorabilă propriilor sale năzuinți, înscriind în capul statutelor că societatea care cerea dreptul la viață se va îndeletnici „nu numai cu Medețina ci și cu Istoria Naturală”.

Ar fi să fim prea orbi, odată ce am circonscris cercetările noastre în această zonă, dacă n'am vedea, din capul locului, cine a fost personagiul în chestie, dacă n'am distinge că Gheorghe Asaki, și nimeni altul, așa Asaki, Efor al Școlilor din Moldova, a fost autorul primei impulsii, venită de la ocîrmuire, în vederea constituirii societății de naturaliști. Desigur, ar fi o eroare să credem că Moldova, în acele timpuri, n'a numărat și alți bărbați culti puși în slujbele înalte, care puteau să fie perfect în curent cu ideile ce domneau în Apus. N'ar fi decît să pomenim numele lui N. Suțu, secretar de Stat, membru al Sfatului Administrativ al Moldovei, om extrem de luminat, și care ne-a lasat *Notițele Statistice ale Mineralelor din Moldova*, suficientă dovadă pentru rivna manifestată pe terenul științelor naturale. Însă N. Suțu a mai lasat și niște ample memorii în care vorbește de toată ac-

¹ Vezi Dr. A. Fătu, *Încercările pentru dezvoltarea științelor naturale în România, 1874*, p. 108.

tivitatea ce a desfășurat în domeniul public ca Secretar de stat sub protectoratul rusesc, apoi ca ministru al lui Mihai Sturdza și al lui Grigore Ghica, și nicăeri nu pomenește de o contribuție a sa la întemeierea *Societății de Medici și Naturaliști* din Iași. De altfel, nu vedem în Suțu pe acel organizator plin de sollicitudine și de rîvnă încăpățînată, capabil să utilizeze cel dintău prilej pentru a da țării o viață culturală nouă. Mai cităm pe Veniamin Costachi, mitropolitul Moldovei și înalt demnitar al statului, deosemeni spirit eminent și cărturar de samă, care a dovedit și el simpatia sa întregă tinerei societăți, înscriindu-se ca membru donator și aducînd în dar fosile de mamifere găsite aproape de mănăstirea Rîșca. Dar asta iarăși nu este concludent: nu a fost aproape boer și om de samă în Moldova care să nu fi fost mușcat de șarpele naturalist în momentul acestei bruște introduceri a curentului la modă. Și Veniamin, și Suțu, și Mihai Sturza (pe atunci încă Mare-Visternic), și Marele Logofăt Constantin Konaki, și Hatmanul Anastase Bașotă, și frații Balș au îmbrățișat cu mare căldură noua mișcare. Dar asta este tot ce putem să spunem despre ei.

Să-l vedem însă la lucru pe Gheorghe Asaki, și să-i recunoaștem toată stăruința neobosită. La 1833, adică la epoca în care se discutau statutele în sinul societății, în momentul delicat în care societatea avea să iee o nouă față în raport cu impulsia inițială pe care i-o dăduseră de Zotta și Cihac, prea cinstitul agă se găsește între membrii activi ¹, și ia o parte vie la discuțiile care au loc până la acalmia generală în April 1834 într'un local care nu este decît casa însăși a lui Gheorghe Asaki ². Și sintem în drept deja să ne întrebăm: se poate crede că Gheorghe Asaki, matematician, inginer, literat, dar ori și ce afară de medic, se pasiona cu atîta foc în preziua nașterii unei grupări pure doftoricești și a fost numai surprins de o întorsătură a evenimentelor pe care, ca propăvăduitor al culturii romînești, ar fi fost indicat s'o provoace el-însuși? Desigur că nu. Și nu se poate admite că Ministerul de Instrucție al Moldovei și-a pus munca în slujba unei bresle străine de preocupările lui, și că acestei bresle i-a pus casa la dispoziție în vederea unor discuții care s'ar fi putut urma foarte bine și în apartamentul unuia din medicii inițiatori, destul de încăpător pentru a întruni numărul mic de aderenți care figurau la început. Prezența vigilantă a lui Asaki în acel mediu în formație dovedește cu prisosință că el socotea, de la început, să pue bazele unei mișcări culturale alături cu Cihac și cu Zotta, iar nu să întemeeze o grupare de profesioniști ce nu aveau profesiunea sa. Dar cu asta nu s'a terminat. De îndată ce societatea este pusă pe picioare, Gheorghe

¹ N. A. Bogdan, *Op. cit.*, p. 17.—Gheorghe Asaki, de altfel, figurează deja pe lista membrilor Casei de Cetire fondate în 1829.

² *Ibid.*, 4, 14.

Asaki o urmărește cu cea mai vie atenție. El intră nu ca membru de onoare alături de ceilalți boeri ai țării, ci ca membru activ alături de medici: însă când este vorba de subscrieri, generozitatea lui îl așează alături de cei mai avuți boeri și nu alături de doftorii care aduc cotizații mai modeste. Și ca și cum nu alături de doftorii care aduc cotizații mai modeste. Și ca și cum nu s'ar fi liberat cu aceasta de obligațiile ce și le recunoaștea întru o contribuție materială, Asaki mai dăruiește muzeului diferite obiecte între care modele pentru cristalografie. Și încă nu este tot: contribuțiile personale, cu orice sacrificii, nu puteau fi decît neînsemnate; pentru o mai temeinică activitate, societatea de Med. și Nat. capătă o subvenție anuală de „șese mii de lei” alocată din bugetul Casei Școalelor a cărei conducere o are Asaki; și ea dobîndește și un local pentru ședință și păstrarea colecțiilor în Podu-Verde pus la dispoziție tot de Epitropia Școalelor. Și cine face o presă favorabilă instituției dacă nu iarăși Gheorghe Asaki în coloanele organului pe care îl conduce, *Albina Romînească*, care publică detaliate dări de samă, și până și, într'un supliment al periodicului, statutele societății? Infine, atotputernicul zilei, generalul conte de Kisseleff, se interesează de tînăra asociație, și asistă la solemnitatea inaugurării pentru a-i da o deosebită strălucire: și cine, alături de președintele societății, îl primește pe guvernator, îl pune în curent cu lucrările și îi prezintă colecțiile adunate în pripă? Nimeni altul iarăși decît vrednicul agă 1.

Lucrul este deci neîndoios: mina lui Gheorghe Asaki se vede peste tot locul. „Medicii din Eși” cer aprobare guvernului Moldovei în vederea întemeierii unei organizații de breaslă; ocîrmuirea aprobă cu următoarele cuvinte: „Sfatul Administrativ cercetînd dorința ce au aratat doctorii prin un înscris, cătră Excelența Sa Domnul Vice-Prezident, pentru organizația unei societăți Medico-Literare în acest Prințipat, au îmbunătăți-o ca un institut, a căruia întire, precum din planul alăturat se înțelege, nu este alta, fără numai înflorirea și sporirea acestui ram a științelor, care până acum mai de tot au făcut în întuneric” 2. Și examinînd acel „plan alăturat” de statute, constatăm că ocîrmuirea a abătut inițiativa primă din mersul ei, făcînd-o să devieze pe un teren cultural, și de un interes obștesc. Iar cercetînd împrejurările, se dovedește că în dosul termenului de ocîrmuire atît de favorabil anonimatului se ascunde numele unui om de bine care nu este altul decît Gheorghe Asaki.

Astfel, se adeverește că acest mare barbat care a prezidat,

1 Dovada interesului pe care-l poartă Gheorghé Asaki științelor naturale s'ar putea, de altminteri, găsi, mai tirziu, în celebrele calendare editate de marele cărturar în care articolele de vulgarizare a acestor științe precum și a medicinei populare ocupă un loc important.

2 Document reprodus de d. N. A. Bogdan în *op. cit.*, p. 7.

în toate ramurile de activitate, la renașterea neamului său, care a întemeiat școala, care a înființat presa, care a deschis, cu rivna și sirguința sa, primul teatru ce a jucat românește în Moldova, și care a mai fost primul pictor al Romîniei moderne, a pus umărul ori de câte ori a întrezărit cea mai mică posibilitate de rededeșteptare culturală și a devenit animatorul providențial al tuturor eforturilor cît de obscure, al tuturor năzuințelor cît de modeste spre o viață intelectuală. Gheorghe Asaki este adevăratul creator al *societății de Medici și Naturaliști din Iași*, societate care, până pe la 1880, a fost vechicolul principal al naturalismului pe țărmurile Dunării, și care dăinuiește până azi, desfășurînd o vie activitate, deși, de pe la 1880 și până astăzi, s'a stabilit pe terenul numai al artei medicale, uitînd de mișcarea naturalistă, oprită acum în toată Europa, care i-a făcut strălucirea în prima ei epocă, și care, datorită unui triumf prea complet asigurat de o luminată propagandă, a fost primul țipar în care s'a turnat sufletul romînesc revenit la viața intelectuală.

Dan A. Bădăreu

Cronica literară

Un poet modernist. G. Bacovia.

Deși scrie de mai bine de un sfert de veac, d. G. Bacovia e încă un poet puțin cunoscut. Versurile lui, tipărite în reviste de avant gardă, efemere sau fără un larg acces și prin accentul lor original și straniu inactuale și în complet dezacord cu spiritul vremii, militant și dominat de preocupări naționale și etico sociale n'au avut ecou decît într'un cerc restrîns de fideli care forțînd, putem spune, desăvîrșita desinteresare a poetului au publicat primul său volum „Plumb” în 1916.

Momentul nu era desigur prielnic și cîțiva ani numai, după războiu, odată cu evoluția sensibilității publicului și a avîntului pe care l'a luat modernismul, nota de lirism autentic pe care o aducea aceste versuri a început a fi prețuită și d. Bacovia, recunoscut ca unul din adevărații precursori ai poezii noi.

Atmosfera afectivă în care se desfășoară versurile acestui poet are un cadru cu totul specific.

D. Bacovia e poetul toamnelor putrede cu parcurile devastate și foile sîngerînde :

E toamnă, e foșnet, e somn,
Copacii, pe stradă, oftează ;
E tusă, e plînset, e gol
Și-i frig și burează.

(Nervi de toamnă)

Acum stă parcul devastat fatal,
Mîncat de cancer și ftizie,
Pătât de roșu carne-vie—
Acum se 'nșiră scene de spital.

Acum cad foi de sînge 'n parcul gol
 Pe albe statui feminine —
 Pe alb model de forme fine,
 Acum se 'nșiră scene de viol.

(In parc)

al peisajelor întunecate și funerare de iarnă :

Plîns de cobe pe la geamuri se opri,
 Și pe lume plumb de iarnă s'a lăsat.
 „I-auzi corbii“ mi-am zis singur... și-am oftat,
 Iar în zarea grea de plumb
 Ninge gri.

(Gri)

Amurg de iarnă, sumbru de metal,
 Cîmpia albă—un imens rotund—
 Vîslind, un corb tăcut vine din fund,
 Tăind orizontul, diametral.

Copacii rari și niși păr de cristal.
 Chemări de dispariție mă sorb,
 Pe cînd tăcut se 'ntoarce-același corb,
 Tăind orizontul, diametral.

(Amurg de iarnă)

al tîrgului provincial cu melancolia și grotesțurile lui distracții :

Prin tîrgu 'nvăluit în sărăcie
 Am întîlnit un popă, un soldat ;
 De-acum pe cărți voi adormi uitat,
 Pierdut într'o provincie pustie.

(Plumb de toamnă)

Plîngea caterinca-fanfară
 Lugubru în noapte firziu...
 Și singur priveam în ochene
 Perdut în muzeul pustiu...

(Panorama)

Desigur, versurile d-lui Bacovia sînt ale unui discipol al lui Edgar Poë, Baudelaire, Rollinat, Verlaine pe care-i citează uneori de altfel, dar atmosfera lor apăsătoare întreținută de repetarea monotonă și obsedantă a acelorași teme, care provoacă un fel de coagulare a conștiinței, derivă în primul rînd din unitatea unui temperament de o subiectivitate excesivă, și de o sensibilitate nevrozată și maladivă :

Pe drumuri delirînd
 Pe vreme de toamnă,
 Mă urmărește-un gînd
 Ce mă îndeamnă :
 — Dispari mai curînd !

(Nervi de toamnă)

La toamnă, cînd frunza va îngălbeni,
 Cînd pentru fizici nu se știe ce noi surprize vor veni
 Alcoolizat, bătut de ploii cum n'au mai fost cîndva,
 Tîrziu, în geamul tău, încet, cu o monedă voi suna.

(Nervi de toamnă)

Puterea de insinuare și de rezonanță a acestor versuri în care elementul discursiv sau retoric ca și descripția analitică sînt cu totul eliminate e datorită unei spontaneității și sincerități absolute care se mărginește la notarea sobră și strictă a impresiilor cu ajutorul unui material verbal sărac și din cele mai simple.

Fără a recurge ca atîția din poezii noi la imagini sau metafore bizare care nu izbutesc de cele mai multe ori decît să obosească sau la sonorități de un efect pur exterior, d. Bacovia se servește de cuvinte obișnuite, scoase din vocabularul cotidian dar de o mare valoare afectivă prin asociațiile ce deșteaptă și care ne comunică ritmul interior al emoției, asemeni unui frează îndepărtat de unde.

În versul, adesea citat, în ultimul timp :

De-atîtea nopți aud plouînd,
 Aud materia plîngînd.

(Lacustră)

îmaginea se ridică, în minunata ei concizie, la o valoare de simbol fiindcă departe de a fi produsul unui calcul intelectual, a fișnit din adîncimile insondabile ale inconștientului.

Elementul macabru chiar, de care au abuzat atîția din poezii noi și care la unii, e de ajuns să cităm pe d. Minulescu, lasă o impresie de artificial și de mistificare, e la d. Bacovia în deplin acord cu atmosfera deliquescentă a poeziei sale și versuri ca cele următoare :

Sînt cîțiva morți în oraș, iubito,
 Chiar pentru asta am venit să-ți spun—
 Pe catafalc, de căldură 'n oraș,
 Încet, cadavrele se descompun.

Cei vii se mișcă și ei descompuși,
 Cu lutul de căldură asudat—
 E miros de cadavre, iubito,
 Și azi chiar sînul tău e mai lăsat.

Toamnă pe covoare parfume tari,
 Adu roze pe tine să le pun—
 Sînt cîțiva morți în oraș, iubito,
 Și 'ncet cadavrele se descompun

(Cuptor)

cu tot caracterul penibil și repugnant al senzațiilor sînt de o stranie putere de sugestiuine.

Pastelul care redă de obicei în linii simple, decorativ și plastic un aspect al realității devine la d. Bacovia transfigurarea acestei realități, totdeauna colorate închis, în armonie cu tonalitatea lui intimă :

Amurg de toamnă violet...
 Doi plopi, în fund apar în siluete:
 — Apostoli în odăjdii violete —
 Orașul tot e violet.

Amurg de toamnă violet...
 Pe drum e o lume leneșă, cochetă,
 Mulțimea toată pare violetă...
 Orașul tot e violet.

Amurg de toamnă violet...
 Din turn, pe cîmp, văd voievozi cu plete
 Străbunii trec în picături violete...
 Orașul tot e violet,

(Amurg violet)

Expresie mai totdeauna aproape directă a unor mișcări elementare ale sufletului, versurile d-lui Bacovia nu au desigur desăvîrșirea formală și conturul clar al poeziei clasice. Aspectul lor e de obicei fragmentar și cum e natural, elipse, absurdități sau incoerenți nu lipsesc în această juxtapunere de senzații, fără suport logic sau tranziții vizibile :

Carbonizate flori, noian de negru...
 Sicrie negre, arse de metal,
 Vestminte funerare de mangal,
 Negru profund, noian de negru...

(Negru)

Totuși, preocuparea artistică nu e totdeauna absentă și uneori nici unitatea organică a ansamblului. O poezie ca „Amurg antic“ :

Havuzul din dosul palatului mort
 Mai aruncă, mai plouă, mai plînge —
 Și stropii căzînd în amurg iau culori :
 De sineală, de aur, de sînge.

Plutește un lanț de lebede albe,
 Iar visul din parc, în lac se resfrînge —
 Amurgul pe lebede pune culori :
 De sineală, de aur, de sînge.

Uitate, statuele albe privesc.
 • Albe visînd cu 'n aer ce plînge —
 Și lasă amurgul pe ele culori :
 De sineală, de aur, de sînge.

are ceva din factura de medalion a versurilor unui Henri de R gnier.

Poet din acei care aduc o viziune sau mai degrabă o intuiție profund personală a lucrurilor, dar într'un cadru restrîns, talentul static, uniform și de loc cerebral al d-lui Bacovia nu oferea multe posibilități de variație și de reînnoire. Nuanțele atît de pușin diverse ale sensibilității sale, sînt în întregime conținute în primul său volum „Plumb“, față de care „Scînteii galbene“ apărute în 1926 nu adaogă nimic deosebit sau nou.

Căci o bucată ca „Serenada muncitorului“ care pare a fi scandalizat pe unii, cu toate veleitățile ei ideologice, nu e decît o puerilă și inofensivă revoltă verbală împotriva „burghezului tiran“ iar versuri de felul acestora :

La geamuri toamna cîntă funerar
 Un vals îndoliat și monoton.

vădesc doar un fel de manierism și mecanizare a procedeeilor.

Merită totuși să fie remarcate versurile fluide și muzicale din „Nervi de toamnă“ :

— Adio, pică frunze
 Și-i galbenă ca tine,—
 Rămii și nu mai plînge
 Și uită-mă pe mine.

Și ea porni,
 Și s'a pierdut în zare—
 Iar eu în golul toamnei
 Chemam în aiurare...

— Mai stăi de mă alintă
Cu mîna ta cea mică,
Și spune-mi de ce-i toamnă
Și frunza de ce pică...

cantilenă de un pur accent verlainian.

Puțin accesibilă spiritelor robuste, subjugate azi de temperamentul impulsiv, vulcanic și de altă ampoare a d-lui Arghezi, poezia cu suflu scurt, deliquescentă, cu fosforescenți de putregai a d-lui Bacovia nu a rămas totuși fără de orice ecou. Ceva din atmosfera, motivele și procedeele ei se regăsesc la unii și nu la cei mai puțin talentați din poezii tineri.

Și istoricul literar nu va putea ignora acest fior maladiv și straniu, dar inedit și autentic al lirismului nostru din ultimele două decenii.

Octav Botez

Cronica artistică

O nouă viziune a Balçicului

(Leon Viorescu)

— Omul sfințește locul—nu locul pre om...

Am cunoscut pentru prima oară Balçicul prin desemele, de o tristețe biblică, ale lui *Iser*.

Apoi, mult mai târziu, prin câteva poșade, exuberante de vervă luminoasă, ale lui *Dărăscu*.

Iser cîntase, sau mai precis exprimat: psalmodiasse *omul* Balçicului,—orientalul cu gesturi fatale și privirea permanent lăuntrică. Resemnat, absent și tainic ca o piatră funerară.

Interpretarea aceasta—de o superioară măiestrie plastică—dar deprimantă ca un geamăt, sfișietoare ca un horcăit al agoniului—n'a avut în publicul românesc succesul pe care îl merita.

Mai târziu, *Parisul* a sesizat, și *subliniat*, poezia grea de mister a lui *Iser* și calitățile înalte, de o sobrietate inedită, a *stilului* pe care acest artist al nostru și-l făurise pe meleagurile, *așa de vesele*, ale Romîniei.

Dărăscu s'a bucurat, cu ale sale „balçicuri“ de un succes mare și spontan.

Pînzele acestui pictor de o incontestabilă valoare, au vrăjit publicul nostru prin zburdălnicia culorii, prin grația motivelor și prin nu știu ce încă, foarte apropiat de sufletul nostru și care s'ar putea defini printr'un cuvînt puțin uzitat în critică, dar care totuși mi se pare potrivit în cazul de față: năzdrăvănie interpretativă.

Dacă însă *Dărăscu* a cucerit repede și pe amatorii noștri subțiri și publicul nostru mare—(și i-a cucerit pe bună dreptate)—*Iser*, hulit la început și de public și de amatori și de artiști, a avut „satisfacția“—(ca și *Dărăscu*, într'o măsură mai mică)—să surprindă, în aproape majoritatea producției picturale romînești,

din ultimii cincisprezece ani, *propria lui viziune*—denaturată până la platitudine.

Căci, riguros vorbind, aproape toate interpretările plastice ale Balcicului—cînd au avut pretenția să ne intereseze—au pornit din obsesia operei lui Iser, în primul rînd, apoi din a lui Dărăscu.—sau și din una și din alta.

Acest fad epigonism plastic izbutise să plictisească pe toată lumea—și mai ales pe cunoscătorii de artă, serioși, care începură să evite orice expoziție cu tema—deja arhibanalizată—a Balcicului.

.....

*

Falimentul plastic al coastei noastre de argint părea inevitabil—cel puțin pentru generația actuală—cînd, iată, că un artist, până eri aproape necunoscut, trezește subit atenția tuturora asupra unor frumuseți încă nebănuite, pe care nici Iser, nici Dărăscu—nimeni—nu le remarcase și nu le notase în trecerea lor prin cetatea care—și scaldă șoldurile albe în albastrul undelor noastre marine.

.....

Ce ne aduce, în definitiv, așa de nou, acest pictor, dintr'un tîrg, pe care de atîta amar de vreme l-au cercetat—pe toate ulițele, maidanurile, bordeiele, cișmelele, cafenelele, hanurile, gropile, rîpila și stîncile—o armată întreagă de meșteri ai penelului, dintre care unii cu faimă zdrobitoare, lăchei și limuzină?

Aceleași dealuri de cretă albă profilîndu-se pe ceruri invariabil sinilii.

Aceleași case etajate pe povrînișuri întortochiate.

Aceleași oțetari sfrijiți de arșița soarelui nemilos.

Aceleași fîntîni de piatră, cu șipot puțin și mucagaiuri îmbeșugate.

Aceleași siluete, prizărite, de cadîne, ascunse sub vestmîntul lor, de doliu veșnic.

Aceleași matahale cu fesuri uzate, bernevici zoiși, fețe tu-ciurii și umblet de înmormîntare.

Aceleași catiri betegi, purtînd samarul burdufelor cu apă și pascănd sărăcia spinilor dintre pietrele dogorîte ale drumului.

Aceleași atmosferă incandescentă.

Aceleași apăsare de oraș sărac unde minaretele se înalță ca ascuțite țipete de foame cătră cerul fără nouri și fără nădejdi de curcubeu...

.....

Și totuși *Leon Viorescu* a știut să descopere și să ne împărtășească ceiace constituie *miraculoasa feerie intimă* a acestui oraș care, în ciuda sforțărilor oficialității noastre de a-l „moderniza” imprimîndu-i acel „sic” detestabil de stațiune balneară internațională, pe gustul cocotelor și al lăutarilor de *jazz*—se păstrează cu fisionomia lui aparte, cu grația lui neafectată, cu surîsul lui de

floare de câmp exotică, cu nobleța lui mahometană, cu voluptatea lui cuminte, cu tainica ardoare a versetului din Coran, cu pudicitatea lui de fecioară bătrână, ce se vede murind curată sub baldachin de cobalt și zvonuri de ape limpezi...

E la această *nouă*—(fiindcă nu voită)—interpretare a lui **Viorescu** o extraordinară claritate în pătrunderea poeziei *particulare* a Balcicului, o surprinzătoare putere de indentificare cu sufletul, pitit cu discrețiune, al acestui colț de orient, prizonier printre noi,—și care visează, care tinjește, care se topește, cu o elegantă, nobilă, sfișietoare resemnare—covârșit de orbitoarea vastitate albastră a unui cer încremenit, parcă de veacuri, într'o superbă impasibilitate.

Firește că la această nouă viziune plastică a Balcicului, *Leon Viorescu* a știut să-și adapteze *noui* mijloace de expresiune, adică *singurele* mijloace care-l puteau sluji mai limpede și mai direct în comunicarea sentimentelor lui către noi.

Mijloacele acestea *personale* ca și viziunea lui, au contribuit să-l facă nespus de iubit de toți acei cari urmăresc în arta românească *desăvârșirea unui meșteșug propriu*—corespunzător desăvârșirii unui sentiment propriu—iar nu aplicarea, la colectivitate, a unor formule străine, luate deagata, pe o atitudine sufletească întocmită, pentru mase de artiști, artificial, sub suggestia citorva cărturari căzuți la mania „*specificului*”—cu orice risc.

Chiar cu riscul ridicolului.

Arta nu se face în gloată,—ca lucrul pământului, în obștii, sau ca o gazetă cotidiană, cu salariu care convin să se scalde, temporar, în aceeași apă politică.

Arta e creație—și ca atare are spaimă și dezgust pentru tot ce tinde s'o siluiască sau numai s'o îngredească...

N. N. Tonitza

Mangalia, 15 | VII—1929

P. S. După expediția articolului de mai sus, îmi parvine știrea că un confrate din presa ieșană s'a căznit—(ca urmare la cronica noastră din No. penultim), să reabiliteze reputația picturii sociale a d-lui Octav Băncilă.

Pentru reușita acestei întreprinderi intelectuale, confratele nostru crede necesar să divulge că „*Grupul Celor Patru*”—(ce relație, Doamne!... între „grupul” de *azi* și încercările de acum *un șert de veac* ale d-lui Octav Băncilă ?!)—ar fi în fruntea mișcărilor artistice, (dadaisto-cubisto-futuriste), care tind să nege și să dărîme tot ce a fost de seamă în arta românească, până azi.

Această afirmație ne luminează din capul locului că avem de a face cu un personajiu hazliu, care este tot atît de exact informat asupra mișcării noastre plastice (trecute și prezente) cît, bunăoară, un oare care Morîț, negustor de tocuri de cauciuc, asupra teoriilor lui Einstein.

Dar zelul neastîmpăratului nostru confrate întru restabilirea gloriei artistico-sociale—(vai !... mai ales sociale!) a d-lui *O. B.* nu se oprește numai la această insinuare.

D-sa invocă pentru *voga* clientului d-sale—(între alte multe, cum să le zicem?... cauze intenstine)—și un argument zdrobitor. Dovadă—(scrie d-sa)—că pictura socială a d-lui *O. B.* a avut și are o valoare artistică excepțională, e faptul că înseși revista „*Pagini Agrare*” i-a reprodus pictorului ieșan, chiar pe copertă, un tablou intitulat: „*Secerișul*”...

În adevăr, care artist român s'a bucurat, în afară de d. *O. B.* de această înaltă, invulnerabilă, fulgerătoare consacrare?...

Dar asupra grosolanelor confuzii, care se repetă aproape zilnic în ziaristica noastră, între pictura de „*genre*” și pictura „*socială*”, nădăjduim să putem vorbi, cît de curînd, mai pe larg—și pe înțelesul tuturor.

N. N. T.

Cronica pedagogică

S. Mehedinți și reforma învățămîntului superior

Pedagogia și problemele anexe de legislație și organizare școlară au cu drept cuvînt un pronunțat caracter popular.

Nu numai că ele au darul de a stimula spiritele pe o întinsă rază la vii discuții, dar în plus le și încurajează. Problemele de instrucție și educație au bizara calitate, care te întîmpină în și mai ample proporții la cele politice, că oferă oamenilor depe toate treptele de cultură fericita iluzie a deplinei capacități de a le discuta, bucuria fecundă de a le da soluții proprii și mai ales credința plină de încintare în forța magică a formulelor personale. Lipsa de pregătire științifică, ce jenează ardent într-o discuție de fizică, matematică sau chimie, nu se resimte mai de loc în controversele de pedagogie, unde toată lumea se consideră aptă să-și spună cuvîntul autorizat. Azi, pentru fiecare problemă de educație, publicistica noastră școlară mișună de soluții, unele mai poznașe decît altele, oferind originalul spectacol al unei acadabranțe anarhii ideologice.

În această învălmășeală de teorii și opinii pedagogice—mai mult de opinii decît de teorii—oamenii de adîncă gîndire personală; adevărații vizionari ai formulelor adecvate, au adesea o soartă ingrată. Concepțiile proprii, care deschid spiritului, orizonturi nouă și luminoase, reclamă oarecare timp până ce izbutesc să se impună pe canavaua furnicarului de idei comune. Chiar cînd o idee reușește să cucerească grabnic convingerea și adeziunea mulțimii, alții ajung de regulă să fie profitorii.

Ce redusă impresie a stîrnit de exemplu „Profesorul“, noua carte a d-lui Mehedinți¹! O recenzie, două, accidental făcute;

¹ S. Mehedinți, *Profesorul*, temelia tuturor reformelor școlare, București, Socec, 1929.

o semnalare în două, trei reviste, iată aproape tot ce s'a discutat despre un studiu, în care totuși autorul examinează și schițează planul după care să se reorganizeze cea mai înaltă, cea mai aleasă școală romînească, cheia de boltă a culturii noastre naționale: universitatea. Azi pasiunea cărții, necesitatea lecturii sînt fenomene psihice de o intensitate și sferă de manifestare cu mult inferioare impulsului etalării opiniei individuale. Un val de lentă ofilire minează viața revistelor mari din centrele culturale; în schimb un proces de accentuată ellorescență a revistelor mărunte se manifestă juvenil în orașe și țirguri.

*

Pentru d. Mehedinți, reforma învățămîntului superior trebuie să realizeze o operă de o semnificație cu adevărat istorică: ea e datoare să conducă la scindarea universității în două instituții cu organizare și funcționare cu totul diferite. Să rămîină universitatea cu menirea ei tradițională de a crea știința și să se înființeze paralel o instituție nouă care s'ar putea numi Seminarul Normal Superior, destinat să selecteze și să cultive vocațiile didactice ale studenților în vederea profesoratului.

Reforma propusă de d. Mehedinți are un punct de plecare cu totul original. Spre deosebire de opinia curentă a cercurilor conducătoare care văd în reforma universitară atît o operă de încoronare a tuturor reformelor școlare din ultimul timp, cît și unul din marile comandamente culturale ale noului stat romînesc, d. Mehedinți concepe această reformă numai ca o măsură reparatoare, pentru tămăduirea relelor morale ale societății noastre post belice. „Izvorul cel dintăiu și cel mai mare al relelor de care suferim nu numai în școală, dar și în alte laturi ale vieții publice, este însăși reaua organizare a învățămîntului superior, de unde ies toate îndrumările, adică toți cei ce îndrumează statul...“. Deaceia, dacă „vrei să schimbi învățămîntul, schimbă mai întăiu instituția care pregătește pe profesori, adică pe oamenii răspunzători de calitatea tuturor educatorilor tineretului“.

Prin o astfel de confesiune, d. Mehedinți se înserează în grupa reformiștilor obsedați de credința în forța de innobilare a omului prin cultură.

Dar fundarea seminarului normal superior apare pentru d. Mehedinți ca o formulă exclusivă pentru reabilitarea școlii noastre publice. „Fără creierea unui seminar normal superior, reformarea învățămîntului este cu neputință. Ar fi întocmai ca și cum ai vrea să alimentezi un oraș cu apă, fără să ții samă de felul izvorului și de întocmirea casei apelor“.

Ca un fir roșu, trei idei străbat toată lucrarea d-lui Mehedinți, dela un capăt la celălalt. Și anume:

Reforma învățămîntului superior trebuie să asigure statului românesc un corp profesoral mai bine pregătit.

Formarea și specializarea atît teoretică, cît și practică a corpului didactic secundar nu se mai poate face de universitate, care trebuie să rămînă numai cu menirea sa tradițională de a crea știința; acest rol va trebui să revină unei instituții noi care s'ar putea numi Seminarul Normal Superior.

Ideia seminarului normal superior e de origină ceva mai veche. Încă din 1918, în timpul ministeriatului său, d. Mehedinți a intenționat să dea viață instituției pomenite. Dar din cauza fluctuațiilor politice ale vremii, realizarea practică a acestei idei nu s'a putut împlini. Ea însă a perseverat să se mențină vie în unele cercuri conducătoare, iar azi se pare că a fost adoptată și de d. dr. C. Angelescu, fost ministru și de instrucție, care, cu ocazia centenarului școalelor primare din Moldova, a ținut să declare că „în curînd va înființa școala normală superioară”.

Ca atare, concepția d-lui Mehedinți s'ar putea să cucerească adeziunea multor spirite cu însemnate roluri politice și să se vadă într'un moment dat realizată. Adopțiunea aproape integrală a altor proiecte ale d-lui Mehedinți este foarte sugestivă din acest punct de vedere.

Dar acceptarea ideii seminarului normal superior poate constitui oare o acțiune binefăcătoare pentru școala și cultura românească? În deosebi separarea universității de seminarul pregătitor al corpului didactic, ar putea oare însemna o reformă fericită pentru bunul mers al școlii secundare? Sau dimpotrivă e cazul să luăm poziție față de reforma proiectată și să indicăm toate dificultățile precum și elementele viabile și neviabile din concepția personală și interesantă a d-lui profesor Mehedinți?

O concluzie se impune astfel cu necesitate.

* * *

Pentru d. Mehedinți reforma universitară se impune din considerațiuni didactice. Ne trebuie pentru școala secundară un profesor mai bine pregătit sau altfel format decît cel de până acum, întreaga criză a culturii noastre fiind în esență o criză a profesoratului.

În parte, în bună parte, d. Mehedinți are necontestată dreptate. Criza școlii românești nu e atît o criză de local și nici de legi și programe, cît o criză a profesoratului. De zece ani de zile de cînd neconținut se reformează școala românească, nimeni nu s'a preocupat de factorul principal, de animatorul cultural al școlii de toate genurile: de profesor.

Examinată în trecutul său apropiat, școala noastră înregistrează două faze foarte interesante din acest punct de vedere.

Mai întâiu, ea a cunoscut o primă epocă; *perioada elanului tehnic* (1919-1923), în care grija forurilor superioare școlare a fost aceea de a înălța clădiri, cât mai multe clădiri. Subt viteza elanului tehnic care cuprinsese atunci țirguri și sate, s'a frământat țărina strămoșească și cu colaborarea harnicilor mistrii, s'au înălțat numeroase ziduri în cele patru colțuri de țară. Odată cu împinzirea țării cu construcții terminate și neterminate, multe spirite erau obsedate de iluzia grabnicei „culturalizări“ și așteptau cu neîn-doelnice speranțe binefacerile miraculoase ale culturii. Dar, spre surpriza generală, fenomenul de romantică înmulțire a localurilor de școală nu a accelerat tempo-ul de viață culturală al acestui popor și nici nu a tămăduit măcar rănile lăsate de războiu. În plus, romantismul constructiv fu silit să constate cu uimire îngrijitoare simptome de decădere a cărții și învățămîntului nostru public.

Perioadei elanului tehnic, i-a succedat apoi *perioada legislației școlare* (1924-1928). Atit subt presiunea rezultatelor rele pe care le dădea școala, cât și subt înriurirea puternică a diferitelor curente pedagogice, conducătorii învățămîntului romînesc au întreprins în curs de patru ani o înfînsă activitate de primenire a legilor, programelor și regulamentelor școlare—activitate începută în 1924, cînd s'a întocmit cea dintăiu lege școlară din ultima decadă post-belică, legea învățămîntului normal-primar cu anexele sale, și pe cale de încheiere, cu legea învățămîntului secundar votată în anul precedent.

Mirajul tinereții legilor și programelor, credința în forța educatoare a unor noi obiecte și metode de învățămînt, dar mai ales suprimarea sau reducerea ciforvă materii de studii și introducerea unor anumite examene, iată factorii care întovărășeau noua perioadă a școlii romînești. Dar rezultatele așteptate de reformator nu s'au produs. Sentimentele de neliniște cu care opinia publică urmărește funcționarea învățămîntului nostru secundar e o probă clară că școala trece mai departe printr'o criză acută.

Așa dar, în ambele perioade, școala noastră secundară și odată cu ea și școala primară au decăzut ¹. Totodată s'a făcut dovada că valoarea școlii nu e atit în funcție de clădiri și de programe, cât mai ales de profesori. Deaceia, interesul învățămîntului este ca celor două epoci anterioare să le succedă în viața școlii romînești, o epocă nouă, *perioada profesorului*. Statul nostru, care are obligația politică să-și crească o generație tînără, într'un spirit idealist ca optică a vieții și unitar ca fond de gîndire și simțire națională, are nevoie în primul rînd de profesori competenți și inspirați. Să nu uităm interesanta mărtu-

¹ Decăderea școlii noastre publice nu e un simplu svon, ci o crudă realitate, un pur adevăr, energic clamat chiar de oficialitate (cf. C. Kiriteșcu, Criza învățămîntului secundar și reforma liceului, Arhiva p. știința și reforma socială, VII, 3-4, p. 482 sg.).

risire a lui Hirscher: „Luați-ne totul și dați-ne sau lăsați-ne un singur lucru: profesori și conducători luminați, plini de evlavie, de zel și de o continuu neobosită muncă pentru tineretul care li s'a încredințat spre educație. Dați-ne dimpotrivă totul, dar refuzați-ne acest singur lucru și noi nu mai avem nimic“.

Iată de ce sîntem în deplin acord cu d. Mehedinți, aplaudindu-i ideea sa centrală din studiul pomenit, că profesorul reprezintă sufletul școlii, că numai el e în situația de a da sens și viață clădirilor, legilor și programelor școlare.

*

Dar d. Mehedinți opinează că noua pregătire teoretică și practică a corpului didactic secundar nu se poate realiza de cătră universitate. Că această înaltă instituție are menirea tradițională de a crea știința, iar nu de a cultiva vocațiile didactice ale studenților săi. Că un astfel de rol trebuie să revină seminarului normal superior. Așa dar să scindăm universitatea în două instituții paralele și să rămînă vechea universitate cu funcția ei istorică, iar noul institut cu specializarea științifică și pedagogică a corpului didactic.

D. Mehedinți se prevalează deci de argumentul că funcția tradițională a universităților a fost aceea de a crea știința și că prin urmare în reforma sa el se întemeiază pe un fapt istoric. Dar istoria universităților nu pare să confirme în totul teza d-lui Mehedinți. Dacă ne raportăm de pildă la istoria universităților noastre din București și Iași, care sînt, desigur, de o dată mai recentă, constatăm că ele au împlinit mai mult o funcție socială, aceea de a pregăti pătura noastră conducătoare și inclusiv aparatul nostru școlar, decît o funcție pur științifică. În deosebi în începuturile lor, cele două universități romîne, nici n'aveau chip să se preocupe și de o menire pur științifică cum de pildă începe să fie cazul de vre-o două decade.

Dacă ne raportăm însă la viața universităților străine și în special la a celor germane, constatăm fapte pe cit de interesante, pe atît de puțin favorabile pentru teza d-lui Mehedinți. În adevăr, o parte din universitățile germane au luat naștere din nevoia pregătirii burocrației cancelarilor și statelor prinților germani. Pentru a răspunde acestor nevoi, Carol IV înființă în anul 1384 universitatea germană din Praga, Rudolf IV de Austria fundă la 1365, universitatea din Viena, iar kronprinz-ul Ruprecht I întemeie la 1385 universitatea din Heidelberg. Așa dar, primele universități germane s'au întemeiat în vederea pregătirii funcționarilor prinților germani, a consilierilor de stat și a clerului, deci pentru a servi alte scopuri decît cele pur științifice. O altă grupă de universități germane, luă ființă tot în această epocă, printre care universitatea din Köln, înființată la 1388 și universitatea din

Erfurt, la 1392. De data aceasta, întemeierea lor a fost determinată de înflorirea comerțului german, de evoluția burgheziei și în special de dezvoltarea orașelor, (ale căror fundațiuni de altfel, au și fost).

Prin urmare, primele universități germane s'au fundat și au servit alte nevoi decît pe cele pur științifice.

În epoca renașterii și reformei, universitățile germane devin teatre de discuții teologice, în care unii apără, alții condamná scolasticismul, catolicismul sau protestantismul. Așa dar nici în a doua perioadă, aceste înalte instituții de cultură nu se putură consacra exclusiv științei.

Secolele XVI și XVII reprezintă în istoria școlii germane o epocă plină de avînt pentru fundarea de noi universități: e o epocă decisivă, importantă din istoria culturii și a poporului german. Acum iau ființă universitățile din Marburg (1527), Königberg, (1544), Iena (1558), Graz (1586), Giessen (1607), Strassburg (1621), Salzburg (1623), Linz (1636), Duisburg (1655), Kiel (1665), Innsbruck (1672), Breslau (1702), etc. etc. De această dată noile universități poartă o pecete teologico-confesională. Fiecare prinț vrea să-și asigure acordul științei cu confesiunea țării sale și în acest scop întemeie cîte o universitate, care devenea în mîinile prințului „instrumenta dominationis”, asupra funcționarilor laici și bisericești.

Așa dar, nici a doua categorie mare de universități germane nu fură întemeiate pentru a împlini roluri pur științifice. Dealtfel acest fapt e confirmat pe deplin de intervenția categorică pe care-o face Leibnitz în vederea întemeierii academiilor, care, spre deosebire de universități, ar avea menirea, după acest filosof, să se consacre cultului științei cu excluderea oricăror preocupări străine.

Abia în secolul al XVIII și mai ales la începutul secolului al XIX învățămîntul universitar german capătă în adevăr o amprență teoretico-științifică. În această epocă, cercetarea adevărului devine în adevăr obiectul principal al preocupărilor universităților germane. Totuși, nici acum ele nu neglijează un însemnat rol politic și social. De pildă, în epoca lui Napoleon I, universitățile germane luptară contra influenței franceze, organizînd rezistența, iar ulterior, au activat pentru unitatea statului lor. În plus, în tot secolul al XIX-lea, ele au pregătît atît pătura conducătoare a poporului german, cit și corpul didactic secundar al țării lor.

Dacă ne raportăm la trecutul universităților franceze, sîntem conduși să facem constatări similare. În primele secole dela înființarea lor, universitățile franceze și în special cea din Paris au fost ocupate multă vreme cu apărarea gallicanismului, cu disputele teologice, ca toate celelalte universități ale Europei occidentale, precum și cu pregătirea clasei conducătoare bisericești și laice.

În secolul al XVIII-lea universitățile franceze se arată favorabile ideilor revoluției, pe care le propagă. După mișcarea dela 14 Iulie 1789, universitatea din Paris felicită pe primarul orașului pentru luarea Bastiliei. În 1793, ele fură desființate și apoi reorganizate în timpul primului imperiu sub numele de facultăți. Așa dar, în cursul mai multor veacuri universitățile franceze nu s'au ocupat numai de menirea tradițională de a crea știința, ci au împlinit interesante funcții sociale. Dar nici chiar în secolul al XIX-lea ele nu avură numai un rol pur științific. E drept însă că în Franța a existat o instituție deosebită de universitate și destinată să pregătească corpul didactic al acestei țări: Școala normală superioară care își are origina în măsurile luate de parlamentul din Paris din 1762 și-i fundată prin decretul din 17 Mart 1808 în vederea pregătirii și recrutării profesorilor secundari.

„Va fi stabilit la Paris—se spune în art. 110—un pensionat normal destinat să primească 300 tineri care vor fi formați pentru arta de a preda literele și știința“. Dar fundarea acestui institut nu însemnează numai că universitățile franceze și în deosebi cea din Paris n'au avut nici un rol în pregătirea corpului didactic secundar, ci dimpotrivă. Studenții școlii normale superioare își luau gradele academice, tot la facultățile de litere și științe unde auziau cursurile și unde și făceau deci pregătirea teoretică. Așadar nu se poate susține că menirea tradițională a universităților franceze a fost numai aceea de a crea știința.

Dealtfel, o evoluție similară au avut nu numai universitățile germane și franceze, sau engleze și italiene, dar chiar și cele americane. „Universitatea Harvard, cea mai veche (din Statele-Unite) fu fundată în 1636, ca să formeze predicatori pentru ministerul congreganist, care în acel moment controla Statul ca și Biserica, fiindcă primele comunități ale „Angliei Noi“ erau teocratice... La fel, universitatea din Yale fu mai întâiu congreganistă, universitatea din Princeton, presbiteriană, aceia din Chicago, baptistă“ (cf. W. A. Neilson, *Les Universités et l'Etat*, Rev. intern. de l'Enseig 1915, 3—4, p. 117, 121).

E drept că azi s'au degajat de toate legăturile confesionale și că însăși teologia actualmente se predă într'un spirit științific, cum se predau dreptul sau medicina, dar cert e că multă vreme, secole de-a-rîndul universitățile nu se indeletniciră numai cu creierea științei. Dealtminteri, ideologia epocilor anterioare, autoritatea Bisericii și a Teologiei nici nu ar fi îngăduit universităților o prea mare independență de cugetare.

Însă nu numai în trecut, dar nici chiar în prezent universitățile nu și-au limitat menirea numai la creierea științei. Azi chiar mai mult decît în trecut studențimea, care se dedică profesoratului, își primește toată pregătirea teoretico-științifică la cursurile și seminariile universitare. Așa e cel puțin cazul studențimii germane, franceze, elvețiene și romine. Numai practica

pedagogică se face afară de universitate, fie la un seminar pedagogic, cum e cazul în Germania și la noi, fie la un liceu al orașului, sub conducerea unuia sau mai multor profesori secundari, cum e cazul studenților elvețieni și francezi.

Prin urmare, cu greu s'ar putea invoca trecutul universităților pentru a se demonstra că ele au avut numai menirea tradițională de a crea știința. Dar dată fiind această situație, nu se poate conchide de aici că ideea scindării universității și implicit a întemeierii seminarului normal superior, ar fi o formulă dăunătoare învățămîntului. Trecutul trebuie depășit. Principiul diviziunii muncii și al specializării, care-și afirmă pretutindeni autoritatea, se impune cu atît mai mult în viața universitară. Chiar dacă scindarea propusă de d. Mehedinți nu s'a mai experimentat nicăeri, nu urmează de aici că noi n'am avea dreptul să inaugurm o instituție nouă în serviciul culturii naționale.

*

Dar care e valoarea practico-pedagogică a seminarului normal-superior? Care sînt posibilitățile de realizare ale acestei instituții și mai ales perspectivele ei de a asigura noului stat românesc un corp didactic mult mai select decît cel prezent.

Examinată în partea ei principală, ca idee, concepția d-lui Mehedinți reprezintă o formulă atrăgătoare. Aplicată la învățămîntul superior, ea ar conduce oarecum la dublarea universităților noastre, sau, cel puțin, a aceleia din capitala țării. Prin o astfel de reformă am obține o serie de universități consacrate științei, paralel cu o serie de seminarii sau secții ale seminarului normal superior, care s'ar preocupa de specializarea corpului didactic. Pentru cultura noastră națională și pentru menirea ei viitoare, traducerea în fapt a ideii d-lui Mehedinți ar însemna fără îndoială un însemnat succes. Cu cît vom dispune de mai multe școli și încă superioare, cu atît vor fi mai multe perspective pentru eflorescența culturii romînești.

Așa dar, în principiu, reforma propusă de d. Mehedinți pare interesantă. Raportată însă la realitate, ea prezintă o serie de dificultăți practico-pedagogice, de o apreciabilă importanță. Mai întăiu, dublarea universităților noastre, mai ales în epoca actuală de acută criză economică, ar constitui o măsură pentru care nu există pe primul plan un factor esențial și decisiv: posibilitățile materiale. Ca să înființezi o nouă universitate, destinată să pregătească tot corpul didactic al țării, se cere, nu să improvizezi o școală superioară oarecare, ci să organizezi o instituție model înzestrată cu laboratoare, biblioteci, muzee, fără să mai pomenim și de cealaltă zestre de gospodărie. Ar fi deci vorba de o serie de cheltueli importante a căror acoperire nu e posibilă cel puțin în cadrul realităților prezente. E în deobște cunoscut strigătul de alarmă pe care în repetate rînduri l-au dat

și-l dau încă facultățile universității din Iași și în deosebi facultatea de medicină. E prea recentă interpelarea unui apreciat parlamentar și profesor universitar, care relevind în plină Cameră multiplele lipsuri ale Universității din Iași, propunea guvernului, ori ajutorarea, ori desființarea acestui înalt așezământ de cultură. E cert deci că în circumstanțele actuale, cînd universitățile în ființă nu-și pot asigura fondurile necesare pentru o funcționare normală, înființarea unui institut de anvergura seminarului normal superior s'ar lovi de insurmontabile dificultăți financiare.

Dar nu e vorba numai de aceste dificultăți. Căci reforma d-lui Mehedinți ar mai putea crea și altele, de o natură și mai gravă. Se știe că un foarte însemnat număr de studenți frecventează cursurile facultăților de litere și științi cu un scop precis determinat: ca să se pregătească pentru profesorat. Majoritatea absolută a acestei studențimi audiază prin urmare cursurile universitare numai în vederea unei cariere precise. În momentul însă în care această studențime va afla vestea neplăcută că universitatea încetează de a mai servi acestui scop, ea va înceta în majoritate de a mai frecventa cursurile respective. Ca atare, reforma d-lui Mehedinți, examinată în una din consecințele sale, ar provoca văduvirea de studenți a cel puțin două din facultățile fiecărei universități, deschizînd astfel o nouă problemă a învățămîntului superior. Iată o consecință care ni se pare inevitabilă, a întemeerii seminarului normal superior, consecință pe care universitățile românești odată cu ele și cultura națională ar putea-o suporta cu multă greutate.

Dar să lăsăm deoparte aceste perspective adesea tănuite „în ambiguitatea viitorului” și să cercetăm valoarea educativă a reformei d-lui Mehedinți.

Ideia universitarului român cu divizarea studențimii în două grupe, după cum aceasta s'ar destina științei sau profesoratului, ar provoca mai întăiu o primă și inevitabilă consecință: inerente animozități între profesorii și studenții celor două universități. Tinerețea e lirică. În efuziunile sale lirice, ea e ades vizitată de orgoliu, de aroganță, deci de sentimente cu atît mai dese și mai violente cu cît mediul și condițiile de viață le alimentează mai prompt. În rîndul acestor condiții, ideia scindării studențimii ar fi o nefericită sursă de firești animozități și pretenții de superioritate care ar putea duce la conflicte dăunătoare ambelor instituții universitare.

Dar ideia seminarului normal superior mai prezintă o dificultate pedagogică. Ea ar reprezenta o instituție în care știința se oferă deagata, ca ceva făcut, fix, limitat. Pregătirea didactică deci ar merge până la anumite limite, ea implicînd o măsură de mărginire. Cel puțin din punct de vedere didactic astfel se pune chestiunea. Dar, prin o atare procedare se nesocotește psihologia adolescentului. Studentul, care are încă psihicul de adoles-

cent, rîvnește după orizonturi întinse, după perspective largi, care să meargă dincolo de barierele ideii certe în sfera incognoscibilului. Căci tinerii cum relevă Lessing, doresc să-și arunce ochii peste granițele cunoscutului, pe potecile care duc spre necunoscut.

Din punct de vedere etic, aceste necesități spirituale trebuiesc aplaudate și fecundate. Pentru viitorul profesor, ele sînt de un preț incalculabil: cu cît acesta va fi înzestrat cu mai multă patimă pentru știință, cu dor de cercetare și cu elan pentru cunoașterea adevărului cu atît mai bine pentru școala și elevii lui. Ce rol imens revine deci din acest punct de vedere universităților: să stimuleze în tineretul său pasiunea pentru știință, care se face, care se află pe cale de devenire.

În fine, munca științifică universitară, fie de laborator, fie de institut sau seminar, mai exercită asupra psihicului adolescentului și alte influențe binefăcătoare de care nimeni mai mult ca profesorul n'are trebuință mai amplă. Prin caracterul său impersonal, cercetarea științifică e o puternică școală de desinteres, căci căutarea adevărului fără preocupări utile, deturneză conștiința dela dispoziții egocentrice și o face obiectivă, imparțială și ca atare aptă pentru o înaltă conduită etică. Apoi, cercetarea adevărului dezvoltă și sentimentul modestiei: omul care caută adevărul e modest pentru că el are ocazia să constate cît de puțin știe și cît de mult mai are de învățat.

Prin urmare, învățămîntul universitar promovează anumite virtuți, indispensabile oricărui om, dar mai ales unui profesor.

Dar, pe lingă toate aceste considerente anterior enumerate, fundarea Seminarului Normal Superior nu pare o soluție fericită și din alt punct de vedere: măsura divizării studențimii înseamnă, într'o primă ordine de idei, reducerea masei de candidați din care atît învățămîntul cît și știința își vor recruta elementele. Căci massa de studenți fiind dela început divizată în două grupe distincte, atît universitatea cît și Seminarul Normal ar fi nevoite să-și aleagă numai din categoria respectivă una, pe profesori; alta pe oamenii de știință. În plus specializarea impusă studențimii mai înainte ca aceasta să fi luat un contact viu cu învățămîntul superior e iarăși o chestiune dificilă, știut fiindcă aptitudinile științifice ale studenților încep a se revela în anul II, sau chiar în al III-lea an de studii universitare. Apoi, să nu se uite că în adolescență, conștiința tinărului e preocupată de „planul vieții“, de organizarea unei cariere, că mulți studenți încep studiile universitare cu scopul determinat de a-și dobîndi o pregătire didactică, pentru că tîrziu în urmă să sfîrșească prin a se devota științei, grație sugestiilor fericite ale profesorilor sau indemnului unei tardive voci interioare.

În fine, mai e încă un motiv, un ultim considerent care ne face să găsim inoportună înființarea Seminarului Normal Superior: e vorba de respectul ce-l datorim tradiției.

E un fapt public că școala noastră n'are încă tradiții, că nu e lăsată să-și formeze tradiții. Legile, regulamentele și mai ales programele noastre școlare mereu se modifică, se anulează și „se fac din nou“. Din această cauză, nici profesorii nu-și mai cunosc programa, și implicit n'o mai respectă, nici „reformele“ nu dau rezultate, și nici școala nu merge bine. Ne obsedează prea mult mania de a strica și de a clădi noi „totul din temelie“. În însemnate proporții semănăm gospodariilor nepricepuți, care—în loc să-și sporească sau să-și înfrumusețeze locuința,—și-o strică mereu spre a și-o reclădi din temelie tot mai săracă și mai imperfectă.

E tocmai cazul instituției noastre universitare. De bine, de rău funcționează pe lângă universitățile române Seminarul pedagogic—așa dar tot un *seminar*,—cu menirea de a asigura candidaților la profesorat pregătirea pedagogică necesară. Ca atare se află deja în această țară o instituție asemănătoare cu cea proiectată de d. Mehedinți, instituție, care are deja un trecut, intrând oarecum în conștiința publică. Intr'o bună gospodărie, de altfel așa cum trebuie să fie a statului, s'ar porni dela instituția existentă aplicându-se pe temelie a acesteia reformele necesare, dictate de „inoirile vremii“. Prin urmare nu revoluție, ci evoluție.

Dar reforma universitară e un superior comandament cultural, o imperioasă necesitate a noului stat românesc. Chiar obiecțiile aduse ideii d-lui S. Mehedinți cu privire la înființarea Seminarului Normal Superior nu poartă nicidecum semnificația unei mulțumiri cu statu quo.

În ordinea de idei, care ne preocupă—e vorba de pregătirea corpului didactic secundar—învățământul nostru universitar are nevoie de unele adaptări însemnate la nevoile vremii atât în ce privește pregătirea teoretică, cât și cea pedagogică a studenților.

Mai întâiu e de observat că universitatea nu dă studenților săi ocazia să audieze prelegeri pentru toate materiile cursului secundar; apoi chiar cînd cursurile respective se țin, se mai întâmplă cîteodată ca unii profesori să nu-și termine materia obiectului lor, în cursul unui trieniu academic—ceiace înseamnă o apreciazabilă pagubă pentru viitorii profesori, care de regulă în cursul secundar reproduc aidoma sau rezumativ lecțiile ascultate la universitate. În fine, învățământului nostru superior i s'ar mai putea reproșa, că n'are totdeauna pe profesori la catedre, că aceștia absentează vremelnic din pricina rolurilor politico-administrative, pe care sint chemați să le îplinească.

E drept că ultima obiecție s'ar putea tot așa de bine opune și profesorilor unui eventual Seminar Normal Superior și tot așa de just e că nimeni nu ar putea lua o poziție adversară față de participarea binefăcătoare a selectului corp universitar la condu-

cerea statului. Totuși e util de reținut, că atita vreme cît universitatea poartă pe umerii săi înalta misiune a pregătirii conducătorilor învățămîntului secundar și implicit și primar, îi revine datoria să înlocuiască absentele și să organizeze astfel activitatea științifică, încît lacunele semnalate să fie înlăturate.

Dar, pregătirea teoretică a candidatului la profesoratul secundar trebuie amplificată și în altă direcție: în cea psihologică. Cunoașterea copilului, a interesantelor sale manifestări spirituale nu mai poate fi suplinită, cum adesea din nefericire e cazul, de strămoșescul bun simț. Un viitor profesor trebuie să cunoască aprofundat *psihologia infantilă*, care a făcut în cursul ultimelor două decade enorme progrese; apoi *psihologia adolescenței*, ale cărei bogate date, care nu mai pot fi ignorate, deschid spiritului noi și interesante orizonturi; în fine *psihologia școlară*, care lămurește interesant căile unei pedagogii sociale cu adevărat științificate. De o indispensabilă utilitate pot fi apoi și alte discipline psihologice ca: *psihologia comparată*, *tipologia*, și mai ales *psihotehnica*. Un bun profesor trebuie să utilizeze toate achizițiunile științifice, prin care se poate asigura o mai bună instrucție și educație a tinerei generații. Comparată cu vechea pregătire—cea psihologică era chiar inexistentă cu excepția studenților în filosofie,—noua pregătire trebuie să consistă într-o complectare teoretică atît de specialitate, cît și de psihologie, —ceia ce nu înseamnă totuși întreaga reformă.

Centrul întregii reforme, punctul, către care trebuie să convergeze toată grija legiuitorului pentru a asigura o nouă și competentă promoție de profesori, e însă reorganizarea Seminarului pedagogic. Importanța acestei instituții e cu atît mai mare, cu cît în conștiința publică pătrunde tot mai adînc ideia că profesoratul e o meserie grea, că la ieșirea din universitate debutanții nu posedă mîna de dascăl, că și pentru profesorat e nevoie de o anumită practică prealabilă ca la oricare meserie.

Reforma Seminarului pedagogic trebuie să realizeze din această instituție: *un atelier și un laborator*. Mai întăiu seminarul pedagogic trebuie să fie un atelier de ucenici pentru studenții, candidați la profesorat. În interiorul acestei școale superioare să se realizeze o fuziune intimă a culturii generale și a pregătirii profesionale. În acest scop conducerea școlii de aplicație trebuie să ofere adevărate lecții de demonstrație, care să promoveze interesul practicanților și să justifice analitic toată desfășurarea lecției, neglijîndu-se faptul tipic că tinerii nu înțeleg și nu apreciază practica pedagogică, fiindcă e vorba de lucruri mărunte, pe care tinerețea nu le vede, fiindcă îi fac o aparentă impresie de ceva știut și banal.

Să facă tineretului o tîmeinică ucenicie de predare și de aplicare a principiilor învățate, căci e știut, că „oamenii n'au ochi decît pentru aspectele lucrurilor, pe care au învățat să le discearnă”, (W. James, Précis de psych. p. 307).

Să întreprindă o activitate de colectare de „cazuri” și „fapte școlare”, dublată cu o altă similară de interpretare; dar mai ales să pună la dispoziția practicanților un bogat curs de metodică, pentru fiecare obiect, toată tehnica specialității precum și serioase îndrumări pentru cercetări și experiențe viitoare.

În fine, ca seminarul pedagogic să fie un adevărat atelier de ucenicie didactică mai are datoria să însuflească candidații săi, entuziasmul pentru profesie, devotament pentru copii și un frumos avint de a se dăruia pentru învățătura altora.

Pe lângă acestea, Seminarul pedagogic mai trebuie să fie un adevărat *laborator pedagogic*. În interiorul său ar trebui ca toată pedagogia să se aplice, să se verifice, să se formuleze, iar rezultatele, odată obținute, să se bucure de o largă publicitate. Seminarul pedagogic ar mai avea obligația să experimenteze diferite sisteme, metode și organizațiuni de educație sau instrucție, spre a stabili pentru fiecare curent sau teorie pedagogică valoarea ei practică și raportul ei cu realitatea. Tot acestui institut îi mai revine menirea de a aduna date de psihologie școlară, informațiuni de tipologie și caracterologie, dar mai ales concluziuni cu privire la aptitudinile și evoluția psiho-fizică a școlarului român—aceasta fiind principala cale pentru autohtonizarea școlii românești și pentru realizarea unei pedagogii naționale. În acest scop, anunțata școală universitară ar avea datoria de a-și asigura întinse relații cu corpul didactic secundar, format din foștii săi practicanți, și chiar cu reprezentanții învățământului primar, care laolaltă i-ar putea procura prețioase informațiuni. Dealtfel asemenea relații ar mai putea împlini și un important rol educativ: ar menține pe profesori și învățători într-o sferă superioară de preocupări și interese școlare și le-ar da acestora ocazia de a se ține la curent cu toată tehnica pedagogică, cu sistemele mai noi de educație, și cu problemele, care agită atențiunea lumii școlare. Dar rolul cel mai important pentru stat, pe care seminarul pedagogic l-ar putea împlini ar fi mai ales acela de busolă a învățământului, de factor, care orientează statul asupra practicei și teoriilor pedagogice, și în deosebi asupra reformelor, necesare școlii românești.

Numai împlinind aceste multiple și utile roluri, seminarul pedagogic poate deveni în adevăr o importantă instituție universitară, un factor de orientare al școlii în genere, dar mai ales un atelier și un laborator al întregului nostru învățământ.

* * *

Dar toate reformele discutate sau numai semnalate mai sus nu sînt singure în stare să asigure reabilitarea școlii noastre publice. Seminar Normal Superior, Seminar Pedagogic, Univer-

sitate—toate aceste înalte instituțiuni, nu pot numai ele garanta învățămîntului românesc un select corp didactic, chiar dacă ar primi cea mai perfectă organizare. Școala mai are nevoie de suflete vii. Voioșia naturală, buna dispoziție, căldura spirituală, sînt cele mai fecunde surse pentru succesul educației. Sufletul trist și blazat n'are ce căuta în școală. Școala nu se poate nici înviora, nici întreține de profesori cu suflete pietrificate, de oameni acri, fără curaj în gîndire și fără inițiativă în fapte. Deaceia am credința că îmi îndeplinesc o datorie și față de corpul didactic și față de problema în sine, semnalînd alte dificultăți serioase, pe care le mai întîmpină opera de reinălțare a școlii românești,—dificultăți care contribuie în însemnate proporții să nu avem în școală „suflete vii“.

Mai întăiu e vorba de piedicile mari, pe care administrația și în special cea școlară pare să le pună în calea profesorilor. Se știe că în mod general profesorii tineri pornesc la lucru cu e-lanul specific tinereții, cu entuziaste planuri de activitate culturală și mai ales cu o frumoasă zestre de bune sugestii. Nu sînt rari acei tineri care, îmbăfîndu-se de idealuri înalte și de vorbe mari, mărturisesc cu candidă naivitate, că vor să-și facă din profesorat un adevărat apostolat. Dar acest idealism, care ar fi cu atît mai prețios, cu cît s'ar prelungi mai mult în viața unui dascăl, se pare că nu găsește nici o apreciere și nici o valorificare din partea administrației școlare. Majoritatea numirilor, detașărilor și transferărilor în învățămînt nu sînt urmări normale, logice, ale examenelor și activității publicistice ale solicitanților, ci adesea grave momente de umilire pentru candidați, sau utile ocazii pentru diverși agenți politici ca să-și creeze clientela și atmosferă. E prima ocazie de umilire, prima manevră de ofilire a entuziasmului dăscălesc,—moment, care lasă adînci răni în sufletul dascălului.

Rezultate similare provoacă permanent și sistemul recompenselor. Acesta, deși are menirea de a fi pentru corpul didactic o ploaie binefăcătoare, creatoare de noi energii, puse în slujba școlii, reprezintă în frecvente cazuri triste jigniri ale celui mai elementar simț de justiție. În loc să se răsplătească profesorii harnici, recunoscuți prin activitatea lor școlară, publicistică și culturală, se bucură de atențiuni oameni cu însușiri protivnice, eodașii serilor de capacitate, indivizi care vegetează la umbra cluburilor politice, oameni certați și cu școala și cu cultura. E de pomină cazul unei școale secundare, cu un select corp didactic, unde cu ocazia unor medalieri, spre stupefacția publică, au fost decorați doi maestri—singurii înscriși în partidul politic oăruia aparținea ministrul din vremea aceia.

Dar ceiace agravează blazarea și stingerea oricărui idealism didactic, e tragicul raporturilor dintre profesor și autoritățile școlare superioare. Se pare că spre paguba școalei și chiar a moralei publice, între aceste două grupe nu există relații amicale,

de colaborare, de reciprocă întărire spirituală și de corectă stimă și încredere. În deosebi, în ochii unora din organele de control—recrutarea așa cum în mod public se știe—nu prețuește întru nimic—pedagogia înțelegerii, a armoniei, a idealismului didactic. E publică tinguirea că spiritul de privilegii politice, pe deoparte, și lipsa de ținută morală a unora din conducători—pe de alta—au colaborat la timpuria demoralizare a corpului didactic.

Așa dar, o simplă reformă a învățămîntului superior—oricît de perfect ar fi concepută—nu va putea reuși să schimbe aspectul decadent al școlii românești. Ea va însemna cel mult o mai temeinică pregătire teoretică și practică a profesurii viitoare, dar nu o acțiune de transformare spirituală a învățămîntului. În școala românească nu va putea sălășlui un duh nou, până ce nu se va asigura deplin respectarea autonomiei morale și materiale a profesurii. Până la realizarea acestui deziderat, toate reformele vor fi din punct de vedere practic bune intențiuni, planuri interesante, dar pure paliative pentru remedierea rănilor de care suferă acut învățămîntul românesc. Se impune deci o reformă cu o rază mai vastă, care să înglobeze evident și cercurile superioare școlare, în selectarea cărora, criteriul culturii și al moralei să beneficieze de prestigiul suprem.

Evident, că o astfel de reformă e dificilă. Ea implică acțiuni de mare curaj și prestigiu dar mai ales de extraordinare jertfe. Dar acesta e caracterul tuturor marilor reforme. Orice reformă culminează într-o puternică indicare în direcția jertfei, a jertfei intereselor și ambițiilor în vederea afirmării spiritului și culturii.

S. S. Birsănescu

Cronica socială

Israël în România

Cu toate incidentele antisemite, adesea violente, la care am asistat în ultimii ani, preocuparea teoretică de a găsi explicațiune acestei stări de lucruri, s'a dovedit foarte slabă. Literatura sociologică a problemei evreiești s'a îmbogățit în timpul din urmă cu prea puține contribuții importante: dovadă indirectă nu numai a stării de debilitate în care se găsește azi știința socială română, dar chiar a crizei de intelectualitate în care ne găsim cufundați până în gât.

Și ceiace e mai curios e că astfel de cercetări n'au venit nici din rîndul evreilor, unde preocupările cerebrale ar trebui să fie mai puternice, ca din partea unui popor, care, după expresia lui Ch. Peguy, „cetește de două mii de ani“.

O îmbucurătoare excepție s'a produs anul acesta. În legătură cu atitudinea pe care trebuie s'o aibă minoritatea evreiască față de diferitele partide politice, d. dr. C. Blumenfeld, cunoscut pentru pătrunzătoarele și judicioasele cronici de politică internă pe care le publică în „Adevărul“, a publicat o broșură plină de sugestii și orizonturi: „Greșeli în politica evreiască“. La această broșură, d. C. Stere a scris o prefață, care e poate unul din cele mai a-dînci și mai magistrale studii de sociologie semită din cîte s'au scris. Numai lucru curios, prefațat și prefațator nu ajung la concluziuni identice. D. C. Blumenfeld, inspirat de un punct de vedere strict realist, de un oportunism practic foarte lucid, plecînd dela fapte prezente și imediate, ajunge la concluzii pur politice. D-sa preconizează pentru minoritatea evreiască „politica săsească“, adică acea atitudine de tîrguială bănuitoare, de libertate deplină față de orice principiu „a priori“, cu singura țintă egoistă de a obține un maximum de avantagii pentru membrii ei.

D. C. Stere, sociolog iremediabil, nu poate localiza problema numai la mediul românesc. Pentru d-sa problema evreiască ia pro-

porții universale și cu acea înălțime și aristocrație de cugetare care-l face totdeauna să privească problemele „subt specie aeternitatis“, o leagă în urmă de milenii unei sbuciumate istorii și de spațiile supracontinentale ale dispersiunii evreești. Pentru el, atitudinea *de azi*, (un infim moment din interminabila poveste a lui Ahasverus) a micii fracțiuni evreești din România nu se poate decide local, în funcție de contingențele noastre de *aici*. Ea e o rezultată a unui proces îndelungat și complex. Atitudinea evreilor români *nu poate fi* alta decât a întregului neam israelit. Și cu erudiția sa, în același timp pătorească și convingătoare d. C. Stere dovedește că poporul evreu are o misiune de îndeplinit, un mesianism de desăvârșit, anume acela al democrației și al înfrățirii popoarelor.

Populația evreiască din România nu se poate abate dela acest ideal îndărătnic, pe care Israel îl urmărește cu tenacitate neînvingătoare de mii de ani. Cu puterile ei mici ori mari, cu mijloacele ei specifice, va urma calea fatală pe care neamul evreesc de pretutindeni trebuie să o urmeze.

Iată deci, două concluzii deosebite. Are dreptate cronicarul politic prevăzător de consecințe inedite, sau sociologul care pleacă dela postulate teoretice, dela axiome generale pentru a demonstra un caz special. Broșura d-lui dr. Blumenfeld, prefațată de d. C. Stere, pune în lumină și o problemă de metodă: conflictul între sociologie și politică.

Să încercăm a lămurii puțin acest proces deschis.

Chestia evreiască nu e o problemă sentimentală.

Pe cînd eram încă adolescent îmi fixasem un criteriu de apreciere al oamenilor după aceste trei pietre de încercare: atitudinea față de evreu, de femeie și de muncitor. Un om care condamna sau combătea una din aceste trei categorii sociale îmi apărea ca de o speță inferioară sufletește. Lupta pentru desrobirea evreului, a femeii și a muncitorului, cei trei sclavi ai lumii moderne, mi se părea singurul ideal social posibil.

Deși de atunci am introdus multe nuanțe în această etică tripartită, în aprecierea morală a unui om caut adesea și astăzi verificarea acestor principii. Dar problema evreiască nu e numai o problemă morală. Ca să fie înțeleasă ea presupune comprehensiunea unui întreg mecanism social. Rezolvirea ei nu depinde numai de sentimente oricît de nobile ar fi ele, ci de pătrunderea unui anumit determinism social.

Din imensa varietate a grupurilor sociale, cîte locuiesc pe globul pămîntesc, grupul evreu prezintă o serie de particularități care tocmai explică anumite trăsături din viața sa. Ca formă de grupare societatea evreiască nu se aseamănă cu nici una alta.

În primul rînd, ea se prezintă ca o societate națională lipsită

de teritoriu. Desigur că încercările artificiale de a coloniza Palestina nu pot fi considerate ca o împlintare a Evreimii pe un anumit pământ. Evreii samănă oarecum cu emigranții și cu popoarele de negustori ambulanti: Greci, Armeni, Siriaci etc., cu singura deosebire că aceștia se pot gândi la o intrare, la o retragere într-o patrie care-i așteaptă măcar la bătrînețe, pe cînd evreul nu-și poate permite nici-o nostalgie și nici-un patriotism. Urmează de aici, firește, o mentalitate instabilă, schimbătoare, doritoare de noutăți, de variație. Psihologie de nomad veșnic în căutare de alte sălașuri. W. Sombart stabilește opoziția între psihologia conservatoare, sentimentală, a tipului arian pe care-l numește „omul de pădure“, agricultor fixat pe ogorul său și aceia veșnic mobilă, progresistă a beduinului, a „omului de pustiu“, pe care-l reprezintă, după el, evreul. Prin lipsa unui pământ de care să se lege, pe care să se nască și să moară, evreul nu poate pricepe continuitatea și tradiția. El e liber-cugetător prin definiție. Lipsa de prejudecăți, îndrăzneala de cugetare, curajul cu care poate înfrunta orice noutate ce nu-l sperie niciodată, e urmarea directă a instabilității israelite.

Lipsit de instincte și obiceiuri înrădăcinate care constituiesc datinele, Evreul e mai ales raționalist. Și raționalist în sensul strict și strîmt al cuvîntului însemnă utilitarist. Biblia și Talmudul indică această trăsătură de psihologie colectivă. El nu se lasă tîrît de preferinți oarbe, de uri ori sentimente violente. Judecă și cîntărește, e sobru, reținut, circumspect. Pasiunile nu-l mină. Aptitudini excelente pentru a deveni negustor. Ca negustor perfecționează meseria sa și inventează în istoria civilizației omenești epoca care se chiamă capitalismul. Kautsky crede că rațiunea a apărut ca un efect al comerțului, iar Sombart că negustoria și capitalismul sînt efectele rațiunii. Pentru unul rațiunea e efect, pentru celalt cauză. Amîndoi sînt de acord însă că Evreul e raționalist, indiferent dacă a fost dela început, ori a devenit apoi astfel.

O altă trăsătură a grupului social evreesc e aceea, că încă dela început Evreii au reușit să fuzioneze diferiții zei tribali, într'un singur zeu național. În timp ce atîtea popoare ale antichității ca și triburile primitive de azi și-au măcinat energia în culturi locale rivale, Evreii s'au contopit, dela începutul istoriei lor într'o singură credință. Aceasta a creiat monoteismul, dar și exclusivismul.

Ideia că perfecțiunea divină nu poate fi decît una singură creiază fanatismul și intoleranța. Atîta vreme cît judaismul a trăit printre popoare păgîne, cu idoli multipli, conflictul nu s'a produs în mod prea acut. Dar în ziua cînd, din sînul însuși al israelitismului a răsărit o altă religie, la început ca o simplă sectă disidentă, care pretindea aceleași drepturi la unicitate, antagonismul a devenit ireductibil. Aproape două milenii taberile au stat față în față fără nici o concesie posibilă. Și deoparte și de alta refuz pentru orice înțelegere posibilă.

E adevărat că popoarele creștine numeroase, stăpîne pe mari

împărății, pe forțe armate, pe guverne și poliție, au prigonit judaismul veacuri după veacuri închizându-l în ghetto-uri, arzându-l pe ruguri pentru prezumate crime religioase, confiscându-i averile agonisite în trudă și abstenență. Tot evul mediu, chiar până la aurora timpurilor noastre, evreii n'au avut răgaz sau odihnă. Persecuția cea mai crudă i-a urmărit pretutindeni. Orice tiran local și-a ispășit capriciile ori crimele derivând asupra lor destinul „șapului ispășitor“. Ca și Sisif, au trebuit mereu să înceapă din nou o avere muncită în sudoare și lacrimi și care se putea năruî într'o singură zi. Lucrul se repetă, simbolic, astăzi, sub ochii noștri în Palestina înfime cucerită. Ororile închiiziției și ale progromurilor au inecat istoria de sânge vărsat.

Dacă evreii nu s'au apropiat încă complet de nici un popor, s'ar părea că vina e numai a popoarelor atotputernice care nu le-a îngăduit măcar o clipă de ospitalitate ori de toleranță. Faptul că Evreii se țin mereu de o parte ca o sectă închisă, s'ar părea datorat numai sălbătăciei antisemitismului creștin.

O asemenea părere nu e complet justă. Exclusivismul evreesc cu izolarea lui cîteodată mefientă, alte dăți insolentă, e datorită desigur în mare parte ferocității celorlalte popoare. Dar același exclusivism e datorit pentru o parte și temperamentului, mentalității judaice. Orgoliul israelit, care pleacă dela cele mai vechi texte biblice din ideea „poporului ales“, mesianismul semit care se crede mereu chemat să transforme și să domine lumea, disprețul adesea manifest pentru celelalte popoare considerate inferioare, toate acestea își au desigur și ele partea lor de răspundere.

Oricare ar fi cauza, nu e mai puțin sigur că exclusivismul la care s'a menținut sau la care l-au obligat alții, au dat evreilor un spirit profund conservator, c'un instinct de persistență și de apărare a unei ființe naționale, pe care cu toate transformările și vicisitudinile istorice au păstrat-o intactă.

Așa dar, iată trei caractere fundamentale ale psihologiei colective evrești: mobilitatea de spirit prin lipsa de teritoriu, „beduinismul“, raționalismul și exclusivismul monoteist, care însă n'au adus toate aceleași consecințe. Primele două caractere, beduinismul și raționalismul, dau evreilor o mentalitate progresistă, democratică, justițiară și democratică.

Situația lor de popor monoteist și persecuțiile milenare pentru conservarea religiei unice, le-a insuflat un naționalism extrem de strict și de tradiționalist. Paradoxul evreesc și în același timp contradicția logice național-israelite sta în această poziție socială: atitudine extrem de umanitară și de mobilă în ideologia generală și politică strict naționalistă și conservatoare în viața politică imediată. Iată deci că sociologia și politica evreiască se găsesc într'un marcat și evident antagonism. Inspirați de largi orizonturi; lacomi de noutate, însetați de dreptate în problemele mari. Oportuniști lucizi și calculați în chestiunile precise și practice privind situația lor într'un moment dat.

În toate țările problema israelită oscilează între acești doi poli contradictorii. În țările civilizate însă, unde intoleranța națională și deoparte și de alta nu e așa de mobilizată, unde persecuțiile nu-i obligă la opoziție și solidaritate de grup, judaismul se prezintă mai ales sub aspectul său de progresism umanitarist.

La noi însă, unde problema evreiască e așa de acută, unde conflictul e adesea violent, aspectul imediat, adică practic politic, ese la suprafață. Evreimea noastră își poate permite mai puțin luxul de a întreține—cu toate că o face destul de frequent,—o ideologie vagă și neprecisă de fraternitate și justiție general omească. Ea e presată de împrejurări concrete să se apere în orice moment de atacuri zilnice. Misiunea ei ideală e împiedicată mereu de grija ei de conservare.

Noi nu avem încă acea evreime idealistă și dezinteresată, la care să predomine ideologia largă, visătoare de perfecțiuni umane neatinsă încă. În Evreii de la noi nu predomină încă caracterul „beduinic“ al „omului de pustiu“, veșnic liber, privind fără prejudecată problemele mari ale viitorimii. Evreii noștri sînt forțați la o luptă permanentă de guerilla pentru interese meschine și cotidiene. Și cu toată atitudinea lor adesea umanitaristă, ei sînt obligați încă să-și piardă energia în interese mărunte, dar pentru ei desigur importante, lăsînd în negurile viitorului marea lor misiune.

Inspirat mai ales de aspectul practic, adică politic al chestiunii, de ceiace se întîmplă azi, d. C. Blumenfeld-Scrutator, a putut preconiza o „politică săsescă“. D. C. Stere, punînd problema în ansamblul ei mondial, extinzîndu-i proporțiile dincolo de imediat și cotidian până la limitele unei etici universaliste, a fost atent mai ales la acele caractere ale poporului evreu,—care îl indică pentru un alt rol, decît acela de a-și apăra un cîștig imediat.

Și, ca concluzie, se pune întrebarea: e mai justificat punctul de vedere sociologic ori cel pur politic? Inchinăm, în ce ne privește, pentru cel dintăiu. Și iată de ce.

Chiar în țara noastră, unde șovinismul e puternic și unde relațiile între majorități și umanitate sînt adesea încordate, împrejurările care încurajează exclusivismul sînt, vizibil în descreștere. Motivul cel mare, motivul cardinal care a îndepărtat popoarele de Evrei a fost religia. Dar atît în tabăra creștină cît și în cea evreiască religia joacă astăzi din ce în ce mai puțin rîlul preponderant. Indiferența religioasă sau libera cugetare e în deobște conduita normală a omului civilizat cel puțin în ce privește aspectul ei Social, adică în legăturile dintre oameni, religia rămînînd o afacere pur intimă, de conștiință individuală a fiecăruia. Religiozitatea astăzi e o năzuință vagă și sentimentală. Contururile ei precise, întrupate într'un Dumnezeu unic, într'un cult și un rit anumit, se estompează din ce în ce mai mult. Cel puțin în acest domeniu ura se va împrăștia încetul cu încetul.

Cu toate valurile de reacțiune mistică ori altfel care din cînd în cînd reapar ca reminiscențe medievale, progresul în această di-

recție e lent, dar sigur. Astăzi, cel mai fanatic credincios n'ar mai duce pe cine-va la rug fiindcă nu-i împărtășește credința. Alte motive de exclusivism de cât religia? Dar evreii nu au o limbă națională literară și nici o istorie militară sau politică unitară care să-i lege printr'un trecut comun în contra altora. Rămîne un singur motiv de dezbinare: acapararea bunurilor economice. Inzestrarea evreului pentru organizația capitalistă îl face să „handicapeze“, economicște celelalte popoare. Inșă din acest punct de vedere, evreii din această categorie intră laolaltă cu ceilalți exploataatori, de orice neam ar fi, ca un simplu capitol, în marea problemă a revendicărilor sociale. Socialismul desființează antisemitismul, deplasînd lupta națională ori de rasă într'o luptă de clasă, împărțind și pe evrei ca și pe ceilalți, în proletari și capitaliști.

Astfel, din cele trei caractere ale iudaismului, cel care e menit să dispară e exclusivismul evreesc. Cu aceasta și problema politică evreiască își pierde importanța. Evreul rămîne liber să-și realizeze menirea sa de mobilitate, progres și justiție.

Dar punctul de vedere politic ne poate obiecta: toate acestea sînt probleme ale unui viitor mai mult ori mai puțin îndepărtat. Până atunci ce va face poporul lui Israel? Se va lăsa el pradă atacurilor nedrepte care-i pot veni de la o zi la alta? Va privi el cu brațele încrucișate limitarea drepturilor sale?

Evident, nimeni nu poate cere unui popor chiar în baza unui viitor promițător și apropiat, abdicarea de la drepturile sale. Lăsînd înșă pe planul al doilea luptele imediate, reducîndu-le la strictul necesar, și militînd cît mai fervent în direcția uriașei misiuni ce o are în lupta pentru justiție și Drept, Israel va grăbi momentul eliberării sale. Din contra, concentrîndu-se într'o politică îngustă de moment, el poate întîrzia încă aurora unui viitor azi abia întrezărit. Și fiindcă pe umerii săi atrîne menirea fraternizării și Dreptății universale, tocmai Evreilor nu le e permis să dea, o clipă măcar, pilda cea rea.

M. Ralea

Miscellanea

Iarăși ortodoxismul

D. Nichifor Crainic a răspuns prietinește unor rînduri publicate la această rubrică în chestia ortodoxismului și a certeii între atitudinea mistică și raționalistă. Dar cu toată buna sa voință prietinească, d-sa n'a înțeles exact atitudinea noastră. După portretul pe care ni-l schițează, înțelegem că apărarea raționalismului față de o reacțiune nefundată și snobistică, l-a făcut să ne creadă suflete uscate și limitate la cel mai strict pozitivism. Mai mult, ne-a bănuț simplismul și prostul gust al ateiilor la modă acum douăzeci, treizeci de ani. În ce privește atitudinea revistei îl rugăm să răsfoiască colecția de prin anii 1909-1910 și să cetească două „Miscellanei“ intitulată „Pentru revista Catolică“ și „Între atei și teologi“ și va vedea nu numai sarcasmul revistei noastre pentru atei în genul răposatului Dr. Tiron, dar profesii de credință precise de religiozitate, adică de recunoaștere a complexității infinite a cosmosului, a posibilității de existență a unei ființe supreme care ne depășește, a modestiei cunoștinței și acțiunii noastre pămîntești. Prea ne presupune d. Nichifor Crainic sufletul unui Mr. Homais ! A susține raționalismul nu înșamnă a nu-i cunoaște limitele : înșamnă numai a-i recunoaște utilitatea. Și nu înșamnă iarăși a elimina celelalte forțe sufletești așa de importante în creațiunea spirituală : intuiția, sentimentul și chiar instinctul. Nu sîntem așa de sterilizați cum s'ar crede ! De atîtea ori ne-am entuziasmat violent pentru atîtea lucruri, pe care publiciștii mistici, veșnic cu D-zeu pe buze, le-au disecat cu atîta răceală critică ! Am avut chiar și slăbiciuni mai grave : cineva ne-a acuzat că sîntem hipnotizați de „mistica democratică !“.

Vezi, d-le Crainic, ce complicate sînt lucrurile ? Dar d. Nichifor Crainic e foarte puțin pretențios în răspunsul său. Ne pare aproape rău că ne cere așa de puțin. Pentru d-sa a fi religios înșamnă a-ți aduce aminte că ai avut o mamă pioasă, a-ți aduce aminte de făcliile aprinse în dealul cimitirului în noaptea învierii, a te înduioșa de icoanele copilăriei tulburi și speriate de vise urîte, a avea pietate pentru credința strămoșilor etc., etc. Noi credem că religiozitatea e ceva mai mult și că d. Crainic o prezintă prea efin.

Dar, în orice caz, dacă atât înșamnă a fi religios, sîntem și noi din cei mai fervenți adepți ai d-sale. Și dacă ne-ar ceti paginile citate mai sus, și chiar acelea ale colaboratorilor noștri Galaction, Sadoveanu etc., pe care nu i-au publicat numai pentru forma lor literară, ar vedea că sîntem chiar și mai pretențioși.

Dar toate acestea nu înșamnă că credem în eficacitatea neoortodoxismului preconizat de „Gîndirea“. În orice caz nu vedem legătura teoretică, doctrinală între ortodoxism și naționalism. Nu credem că ortodoxismul ne duce la cunoașterea și cultivarea specificului nostru național,—pe care și noi îl cerem în literatură, dar pe căi laice. Identitate între sufletul nostru național și ortodoxism? E clar mi se pare că:

1) Nu toți românii sînt ortodoxi, deci că a identifica românism cu ortodoxism, înșamnă a lăsa în afară de patria lor o mulțime de romîni. Sufletul nostru național e mai larg decît formula ortodoxă.

2) Sînt și alte popoare ortodoxe. Această credință nu e numai a noastră: o'au și Grecii, Rușii, etc.,—popoare care se asemănă prea puțin cu noi.

Inconvenientul cel mare înșă al neoortodoxismului teoretic și cultural e altul.

Ortodoxism fără bizantinism e greu de conceput după cum recunoaște într'un articol din „Gîndirea“ și d. Radu Dragnea. Dar, credem, că nu e român care să nu recunoască influența nefastă pe care a avut-o bizantinismul asupra caracterului nostru. Să înțărăm și să reînviem aceste funeste curente levantine, care ne-au descompus sufletul în pehlivanie, scepticism și ipocrizie?

Voeste d. N. Crainic o etică nouă bazată pe descompunerea bizantină și, în mod serios, așteaptă de acolo mîntuirea?

Aceasta am voi să știm.—M. R.

Georges Courteline, burghez parizian

Cu Georges Courteline, mort în vara trecută, a dispărut unul din cei mai străluciți reprezentanți ai humorului francez contemporan. Poate cel mai strălucit, pentru că nimeni n'a întrunit mai bine decît el calitățile spiritului francez. Fără îndoială, lipsește încă perspectiva necesară pentru a hotărî locul pe care Courteline îl va ocupa în literatura franceză. Toruși acest loc este de pe acum indicat. Courteline intrase, încă de pe cînd trăia, în posteritate. Multe din piesele lui figurau în repertoriul „Comediei Franceze“. „Boubouroche“ era considerată ca o bucată clasică. Courteline comparat cu Molière, devenise un clișeu obișnuit al criticei. La moartea lui într'un articol din „Nouvelles littéraires“, Roland Dorgelès scria: «Un mare clasic a dispărut: Courteline, pe care mulți dintre noi îl consideram drept primul dintre scriitorii francezi actuali». Asemenea rînduri entuziaste dau tonul și ridică locul pe care Courteline îl

ocupa în aprecierea contemporanilor. Ele nu trebuie însă luate ad litteram. Courteline a fost un mare scriitor, fără îndoială. E puțin probabil că va fi considerat mereu ca „primul dintre scriitorii francezi actuali”. Va fi considerat, însă, fără îndoială ca unul dintre scriitorii francezi cei mai francezi, realizând în opera lui, cu prisosință, spiritul francez în forma lui cea mai desăvârșită. Și astfel, comparația cu Molière este justificată.

Courteline n'a fost numai un scriitor al unei epoci, un actual și atita tot. Există în opera lui elemente general omenești, valabile pretutindeni și ori unde. A fost, însă, în același timp și un scriitor foarte francez, mai mult: un scriitor parizian. Opera lui trebuie considerată din aceste două puncte de vedere, și definită cu ajutorul lor.

Courteline a fost un umorist. Termenul acesta de umorist dă loc la multe neînțelegeri. În mintea multora el înșamnă măscăriciu, scriitor amuzant și ușor. Confuzia aceasta s'a făcut de multe ori cu Courteline. Totuși Courteline e departe de a fi numai un autor de farse ușoare și amuzante. Umoristul ușuratec privește, de obicei, lucrurile numai la suprafață, mînuește aparențe, se interesează numai de comicul superficial al vieții. Courteline n'a fost un umorist în acest sens. A fost în bună parte un satiric. Caracteristica satirei este demulțorii foarte dureroasă. După vorba adîncă a lui Beaumarchais satiricul «se grăbește să rîdă ca să nu fie obligat să plîngă». Viziunea de viață a satiricului are întotdeauna un substrat tragic și deaceia rîsul lui e nemilos, agresiv și amar.

Acesta e rîsul lui Courteline. Iată, de exemplu, pe *Boubouroche*. Un mic rentier între două vîrste, care întreține o metresă, cu casă și masă. Un fel de pîitoare la mahala, care îl înșeală sistematic cu un tînăr. E primul aspect, cel aparent, cel comic ușor. Acolo unde intervine tragicul e în credulitatea lui Boubouroche, care refuză chiar cele mai evidente probe ale înșelăciunii. Sosit fără de veste acasă (și avertizat de un vecin binevoitor) își găsește rivalul comod instalat într'un dulap enorm, anume amenajat pentru astfel de ocazii. Totuși Boubouroche nu se lasă convins de evidență ci convins de argumentele celei care îl înșeală. Este eterna nevoie de iluzie și preferarea unei comode amăgiri adevărului plicicos și complicat. Piesa, în două acte, e mînuită de Courteline cu o măiestrie rară. Boubouroche este, fără îndoială, șarjat, credulitatea lui e exagerată, situația lui e aproape neverosimilă. Totuși nici o clipă spectatorul nu-și dă sama de acest neverosimil. Boubouroche își pierde identitatea lui de individ izolat și înșelat în dragoste. El apare ca un tip general omenească. Este tipul stupidității masculine în amor. Tipul de „cocu”-*cocu*, pentru care limba romînă nu are un echivalent expresiv. Boubouroche este un tip, cum tipuri sînt și Harpagon și Alceste și Tartuffe.

Tendința aceasta de a scoate din viață ceia ce este tipic și esențial se vede mereu la Courteline, chiar în cele mai mici scene, în cele mai fugitive situații. Și această tendință este foarte autentic franceză.

Dar Courteline este în tot așa de mare măsură un humorist specific parizian. Este humoristul micii burghezii pariziene care are caractererele ei specifice și proprii. Piesele lui Courteline se învîrt aproape toate în acest mediu. Afară, poate, de una, „Les gaietés de l'escadron”, care se petrece la un regiment. (Courteline a fost un mare și nemilos satiric al vieții militare. Este un aspect al oșperiei lui, care, fără a fi esențial, merită o mențiune specială. „Le train de 8 heures 47”, mic roman din viața militară, este o capodoperă a genului). Micul burghez francez este într'adevăr un animal foarte important și foarte comic. Micul burghez francez își are cafeneaua lui, cu scaunul, masa și colțul lui obișnuit, în care, la ceasuri fixe și invariabile, vine să-și ia berea sau absintul. Totul e al lui. „Chelner, adu-mi jurnalul meu, cafeaua mea, berea mea cu sau fără guler, țapul meu cu sau fără toartă”. Micul burghez francez, de douăzeci de ani în fiecare seară joacă, la cafeneaua lui *la manille* sau *la belote*, cu aceiași fideli parteneri. Așa începe și „Boubouroche”. Scena e o mică cafea de cartier în care, la o masă, Boubouroche și fericitul *cocu*, joacă *la manille parlée* cu patru amici, cărora întotdeauna le plătește consumațiile, întotdeauna le câștigă partida și nicideată nu încasează câștigul, pentru că amicii sînt mereu la sfîrșitul lunii. După cum Boubouroche e tipul de *cocu*, de înșelat în dragoste, tot așa el este și tipul micului burghez parizian — însă cu o mică restricție. Courteline, pentru necesitatea piesei, l-a făcut pe Boubouroche darnic, bun și altruist. Ori, burghezul parizian nu are niciuna din aceste calități. În alte piese, în toate celelalte piese ale lui, Courteline l-a descris pe micul burghez parizian așa cum este: sîrcoit, egoist, neîncrezător, plin de tabieturi, cu cafeneaua lui, cu jurnalul și absintul lui. Aici Courteline este neîntrecut. A stors din acest mic burghez parizian o cantitate nemaipomenită de ridicul. A făcut din el un tip universal. Și-a bătut joc de el așa cum și-a bătut joc Caragiale de mahalaua românească dela sfîrșitul veacului trecut. A scris epopeia comică a micului burghez parizian. Și prin asta și-a asigurat un loc de glorie în istoria humorului universal.

Dar Courteline mai datorește ceva acestui mic burghez parizian. Ii datorește nu numai materialul pieselor lui ci chiar forma de spirit cu care îl ironizează cu propria lui formă de spirit, și anume „la blague”. Pentru că acest mic burghez parizian este spiritual și demulterior fin. Este o calitate pe care Courteline a apreciat-o și și-a însușit-o. Burghezul parizian știe să și ridă nu numai să fie ridicul. Și Courteline apare demulterior, față de personagiile lui ca un „rusé compère”, vulpoi șiret și mucalit care în colțul lui, la cafea, se distrează făcînd glume pe socoteala clienților. Un nimic, un detaliu imperceptibil în gesturile sau în îmbrăcămintea unuia, îi revelează cine știe ce caracteristică ascunsă. Pe toți Courteline îi vede cu ochiu sigur de caricaturist și minte ageră de psiholog. Toate maniile, toate micile ciudățenii ale micului burghez parizian, Courteline le observă, le clasează, le descrie. Il ur-

mărește pretutindeni, la cafenea, acasă, la biuro, la tribunal. Biurocrația și codul sînt obiecte de ironie și sarcasm continuu pentru Courteline. Formalismul și paperaseria biurocrațică îl exasperează și pedanteria juridică îl infurie. Sînt două forme sociale parcă a-nume făcute pentru micul burghez parizian. Biurocrația satisface spiritul lui ticăit, meticolos și comod, iar chichitele și controversele juridice îi dau prilej să-și desfășoare elocvența și logica, care sînt calități ale rasei. Scenele judiciare abundă în opera lui Courteline (care, aici, a moștenit humorul juridic dela tatăl său, Jules Moinaux, autorul, cam uitat astăzi și pe nedrept, al acelor „Tribunaux comiques“, pline de vervă și observație). Biurocratismului, Courteline i-a consacrat o carte întreagă „Messieurs les Ronds-de-cuir“. Cu aceste două aspecte, alături de acel al cafenelei și al vieții domestice, Courteline completează portretul „grandeur nature“ al micului burghez parizian.

Fără îndoială portretul acesta este încarcat de sarcasm și de dispreț. Courteline nu pierde ocazia să-și înțepe modelul orideciteori poate. Îl simți că ride demulteorii cu ciudă și amărăciune. Prostia omenească îl jignește. Micul burghez parizian îl exasperează. Dar îl cunoaște așa de bine, *cu cultura* cu atîta îngrijire, încît îți dai sama că dacă n'ar mai exista acest mic burghez parizian Courteline ar muri de plictiseală. Și aproape s'ar putea spune că Courteline își iubește victima tot atît cît o urăște.

Pentru că Courteline a fost el însuși un burghez parizian, vechiu parizian până în vîrfurile unghiilor, cu cafeneaua lui, și cu micile lui manii și ciudățenii. Dealtfel așa îl descriu toți cei care l-au cunoscut. Cineva scria, amintindu-și de el: „Nu putea să se urce într'un tramvaiu sau să între într'un restaurant fără să aibă un conflict cu controlorul sau cu chefnerul“. Acestea sînt maniere autentice de mic burghez parizian, care întotdeauna găsește că e tras pe sfoară și întotdeauna e dispus să protesteze și să ție un mic discurs cu aluzii politice și satirico-sociale.

Dar Courteline a fost înainte de toate un scriitor de rară valoare, creator de tipuri comice eterne, de o putere de observație și de o putere de viață neîntrecute.

Deaceia opera lui este sortită să trăiască mereu — cel puțin tot atît cît va trăi și micul burghez parizian — adică foarte multă vreme. — *Al. A. Philippide.*

Romînul și temperamentul metafizic

În ultimul timp s'au făcut în publicistica noastră sforțări laudabile pentru definirea specificului etnic românesc. Un spirit inclinat spre humor sănătos ar putea vedea în Caragiale un precursor al acestei mișcări intelectuale. Într'adevăr, ținînd samă de remarcă genialului sarcastic că «avem și noi falșii noștri» s'ar putea crede că dragostea și nostalgia de posesiv autohton ne-a determinat să scoțim dacă nu există cumva și o psihologie a noastră.

Dar în afară de orice glumă, trebuie să subliniem în toată tăria cuvîntului remarcabilele eforturi făcute cu intenția de a se schița și creiona fizionomia spirituală proprie Romînilui. Atrăgînd atenția asupra acestui fapt, e departe de noi gîndul de a înșira în această mărunță însemnare concluziile și rezultatele care s'au putut obține, să ne mărginim doar să amintim rolul covârșitor pe care l-a avut discuția în jurul generației tinere în îmbogățirea materialului necesar acestei probleme.

Prin urmare, am început și noi Romîni să socratizăm — *mieux vaut tard que jamais*, — am început să simțim și noi fiorii de a ne cunoaște pe noi înșine. Toate bune și extrem de laudabile, cu o singură condiție însă: să convină toți cercetătorii acestei probleme că există un fundament comun pentru toți, că sînt adevăruri eterne care nu pot fi neglijate și menite — mai cu seamă — să fie pivotul de plecare al tuturor. Printre aceste adevăruri veșnice, care nu pot fi în același timp admise de o tabără și refuzate de alta — fiindcă ar cădea în absurdul contradicției, sîntem perfect convinși că se găsește și ideea de „animal metafizic”, ca atribut esențial și *sine qua non* în constituția omului în genere. Pentru a ilustra această convingere voiu lua două exemple chiar din publicistica romînească.

În primul rînd e vorba de afirmația d-lui D. I. Suchianu că „Romînul nu e animal metafizic” (în articolul asupra poeziei d-lui Arghezi, publicat anul în curs în numărul 2 al acestei reviste. Regretăm profund că circumstanțele vitrice în care lucrăm actualmente nu ne permit să folosim expresiile proprii ale autorului. Cititorul să binevoiască a ne îngădui și scuza aceste citate din memorie). Cunoașteți argumentarea d-sale indetul de ingenioasă și de subtilă. Iată-o. În poezia religioasă a d-lui Arghezi, Dumnezeu e totdeauna șfichiuit. Părintele ceresc îl agasează în cele din urmă pe poet, de-aici „o mică porcărie specific romînească”. Dar lucrurile nu se opresc aici, ci intervine încă o considerație care transformă acest spectacol comic în unul profund tragic. Poetul Arghezi nu este un trubadur oarecare exprimînd simple capricii și curiozități personale, el este încarnația geniului național liric, de unde concluzia că dînsul exprimă adevărata fire a Romînilui; sceptică, șmecheră și antimetafizică. La vestitele definiții care s'au dat Romînilui — născut poet, bursier sau agent de siguranță — ar trebui deci adăugată și aceia că „Romînul e un animal antimetafizic”.

De bună seamă că această afirmație contează în publicul intelectual și'n tinerimea studioasă atunci cînd pornește de la d. Suchianu, al cărui cuvînt prezintă totdeauna autoritate. Fără să intrăm în discuția postulatului folosit tacit de d-asa, invederat în aceia că o literatură oglindește la perfecțiune o societate, iar un poet exprimă geniul specific național — să chestionăm mai strîns o altă fațetă a problemei. Anume, se poate susține că în afară de culoarea pielii, de vîrstă, ten, sex, latitudine și longitudine, există în ființa umană întipărit adînc restortul animalului metafizic?

Ținem să insistăm asupra acestei chestiuni, fiindcă — după cum

am pomenit mai înainte—problema specificului psihologic românesc e încă în discuție, așa că o premiză greșită ar fi fatală cercetării ulterioare. Răspunsul nostru ferm și răspicat este că omul—negru, galben sau alb, brun blond sau roșcat, înalt, scurt sau bondoc, locuind în Peru, Chili sau Afganistan—a fost, este și va fi etern un animal metafizic. Cum e absurd și imposibil ca Românul să nu intre în vre-o tagmă din cele înșirate, rezultă că se bucură și el de această cinste de a fi botezat cu numele de animal metafizic.

Imprumutînd o expresie tipică a unui personaj din scrierile d-lui D. D. Pătrășcanu, ar rămîne să vedem «cum devine cazul». Iată constelația de idei pe care o socotim capabilă să dirijeze și să soluționeze această problemă.

Înainte de toate ne gîndim la faptul indubitabil pentru noi că orice concepție de viață—antimetafizică în genere, pozitivistă, burgheză sau sceptică în speță—reprezintă cronologic o deslegare, o soluționare într'un anumit sens, o descifrare cu o anumită valoare și cheie a aspirațiilor metafizice inițiale. O concepție despre lume și viață *ab ovo* și *ab initio* antimetafizică e tot așa de absurdă cum e cvadratura cercului, despre care Painlevé—mi se pare—ar fi spus cîndva că s'a rezolvat în sensul că... nu se poate rezolva. Aceiași vorbă de adînc spirit cred că trebuie amintită și acelora care mai cred că mentalitatea antimetafizică ar caracteriza ființa umană.

Cum argumentarea unei chestiuni atît de delicate nu poate fi tratată în cadrul unei simple note—locul ei urmînd să fie într'un op de pură filosofie, să ne mărginim la cîteva cazuri ilustrative.

Mai întîiu unul pur abstract de matematică elementară. Se știe din Algebră că există așa numite ecuații de identitate care se pot satisface în aceeași măsură cu o serie indefinită de valori reale pozitive sau negative. Singurele rădăcini care nu rezolvă aceste ecuații sînt cele imaginare.

Figurat vorbind, am impresia că „animalul metafizic” reprezintă o atare ecuație de identitate, întrucît se poate rezolva printr'o sumă de rădăcini variate, *y...* *compris* valoarea „antimetafizic”. Dar ca rădăcina „antimetafizic” să înlocuiască pe X într'un sistem de necunoscute, se impune apodictic existența prealabilă a lui X : *Q. E. D.*

Să înfățișăm însă un caz mai tangibil. Pentru aceasta mă voi referi la al doilea exemplu de care pomenisem la început, anume la eseul „Trecut și Viitor” al d-lui Dan Bădărău (publicat anul trecut—mi se pare—tot în această revistă). D-sa subliniază magistral că toate eforturile omului în această viață se concentrează asupra dorinței de-a avea o casă sănătoasă, o hrană îmbelșugată și să fie lipsit de chinul pînii și neliniștei de mine. Evident că în fața acestei conduite, romanticii și idealistii vor tuna și fulgera învinovățînd-o că-i lipsește nervul metafizic, blestemînd-o și pecețuînd-o de burgheză. Cum e posibil oare—se vor întreba nedumeriți ei—să astimpărăm fiorii și clocotul năzuințelor supreme

metafizice hotărînd definitiv și irevocabil să nesocotim orice ideal și vis? — Cum e posibil oare — vor continua acești superbi și simpatici «cerșetori de azur» — să convenim să satisfacem țelul și datoria vieții noastre, hotărîndu-ne să avem femei frumoasă... să avem butoiu de murături la pivniță și vagon de lemne tăiate la magazie, dar în schimb să renunțăm eroic la armonia sferelor divine?!? — Aceasta e prea banal și prea burghez: nu-i pentru noi, vor incheia dînșii dîtirambic și pompos. Mai mult încă. Prin prizma unilaterală și exclusivă a temperamentului lor vulcanic și fugos vor conchide că această mentalitate *nici nu poate fi posibilă*. Se vor înșela firește, căci lumea este în largă măsură așa cum este și nu cum am dori noi să fie. Meditația filosofică — senină, olímpică și imparțială — te învață că ecuația de identitate metafizică de care vorbeam se poate satisface cu aceeași ușurință cu valori idealiste sau burgheze.

Pentru a incheia această însemnare, să atingem tot incidental o întîmpinare foarte serioasă, care se poate aduce, și care ne-a fost chiar adresată personal de amicul Sorin Pavel — ideii noastre că urzeala omenească intimă e metafizică și cu toate acestea pot răsări din ea tocmai concepții potrivnice.

Răspunsul nostru este că acest proces e simbolic pentru tragicul destinului omenească, el desvăluind forțele de creație și libertatea care sălășluiește în adîncul ființei noastre.

Dacă am fi determinați mecanic și matematic de un *primum movens*, de bună seamă că istoria cugetării ar înregistra numai sisteme strict și eminentemente metafizice. *Varietatea și coloratura antimetafizică a unor sisteme filosofice este un indiciu prețios al libertății noastre interioare.*

Tragedia ia proporții cu atît mai sublime cu cît noi sezizăm această libertate numai prin jertfa comoarei personale, prin jertfa animalului metafizic. — S. G.

Colaborare occidentală

Consecvență atitudinii ei de europenizare a țării noastre și de stabilire a unui contact cît mai strîns cu țările înaintate ale apusului, „Viața Romînească” și-a asigurat colaborarea mai multor spirite eminente din Apus. După articolele inedite, scrise anume pentru noi, ale d-lor P. Painlevé, E. Wanderwede, Prințul Rohan, Greenwood etc., vom publica și altele care ne sînt promise și pe care cetitorii noștri le vor citi în decursul anului viitor.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

I. Al. Brătescu-Voinesti, *Firimituri*, Ed. Cartea Românească, București.

Maestrul iubit și popular al nuvelii române, cu atita însuflețire sărbătorit anul trecut de numeroșii săi admiratori din întreaga țară nu a publicat în vremea din urmă decât bucăți puțin însemnate și răsfețe, de un caracter mai mult fragmentar. Volumul său recent, intitulat „*Firimituri*” cu delicata și cunoscuta modestie a scriitorului, e alcătuit din acestea.

În ce privește evoluția literară sau tehnică a d-lui Brătescu, volumul nu conține desigur multe pagini, deosebite sau noi.

În pragul bătrâneții, creatorul lui „*Până Trăsnea*” „*Neculăiță Minciună*”, „*Călătorului îi șade bine cu drumul*” pare a fi renunțat la efortul estetic, care a dus la aceste realizări perfecte ca adâncime, substanță și concentrare, pentru acel, neasămănat mai re-dus, al efuziilor sentimentale sau al schiței ușoare, inspirată de actualitate și cu un substrat mai mult anecdotic.

Regăsim totuși în scrisoarea I către M. Sadoveanu și care începe atât de patriarhal „mult iubite și prea cinstite cucoane Mihai”, o pagină minunată de fin umor, unde nimicnicia gloriei literare față de popularitatea și notorietatea barbatului politic e minunat ilustrată de omul de serviciu dela băile Eforiei, Neculai, care deși primește săptămînal bacșiș dela d. Brătescu, îl confundă cu un oarecare d. Segal. „Auzi dumneata : domnul Segal : Ptiu ! ca să nu-i zic mai rău”.

„*Maxima virtus*” e deasemeni o excelentă schiță, în care figura lui nenea Leon Căliman, partizan al neutralității înaintea războiului, defaitist și aproape germanofil în timpul lui, amic entusiast al Franței după victoria Antantei și exemplar tipic al adaptabilității desăvîrșite la împrejurări a politicianului român, e desena-tă cu o pătrunzătoare și delicioasă ironie.

Pescar pasionat cu undița (ca și d. Sadoveanu de altfel) în zilele de vacanță, d. Brătescu evoacă cu rară savoare în „Minune“ plăcerile acestei îndeletniciri, practicate în țara noastră, afară de pescarii de meserie, doar de lăutari și bărbieri. „Eu unul nu mă mândresc, dar nici nu mă rușinez că sînt pătimaș pescar. Pe țăr-murile apelor, ori pe luciul lacurilor am trăit ceasuri de fericire și încîntare, pe care în zadar le-am căutat aiurea. Și mai mărturisesc că tot ce am scris, acolo pe marginea apelor l-am cugetat. Acolo, gîndul aiurea sădit în mintea mea, încolțea, creștea, înflorea. Acolo și numai acolo puteam găsi cuvîntul din urmă ce în zadar mă chinuiam să găsesc aiurea“. Semnificativă și în unele privinți curioasă față de restul operei sale, e bucata finală „O furtună trecătoare“.

Deși unul din cei mai cetiți și iubiți dintre povestitorii noștri, d. Brătescu se bucură de cîțva vreme, de antipatia adesea fățiș exprimată a unora din scriitorii tineri. Reprezentanți ai unei generații înclinate spre un fel de neoromantism în care senzația, imagismul luxuriant, obscuritatea, misterul, ca și tonul agitat și violent, sînt mai ales prețuite, ei nu pot gusta pe acest scriitor clasic sobru, măsurat, de o cristalină limpiditate. Echilibrul sufletesc și seninătatea acestuia le repugnă; iar în lirismul și în delicateța lui de sentiment nu văd decît o fadă dulcегărie.

Atitudinea d-lui Brătescu față de acești stegari ai literaturii noi, apare în felul cum e înfățișat poetul Sixt Pandelîu, personaj lipsit de orice jenă și de o ironie răutăcioasă, autor de versuri bogate în imagini și rime uimitoare și nouă dar brutale, veninoase, iconoclaste, cu un vocabular trivial și obscen. Considerînd arta, nu ca un agrement ci ca un instrument de prefacere și născut în vremea aeroplanului și a telegrafiei fără fir, acest poet e însetat de o notorietate accelerată și răsunătoare. „Admirația nu trebuie capată, spune el, ca o pomană, ci smulsă ca o biruință“.

D. Brătescu, cu alte idei, bine înțeles, asupra artei și admirației, nu are decît cuvinte de revoltă împotriva acestei literaturi, după d-sa diabolice, care nesocotind cu persistență cerințele ideale ale sufletului și nevoia lui de lumină, bunătate și mîngiere, întreține setea de scandal a cetitorului și îl face astfel, mai rău.

Fără a lua, cît de puțin parte, într'un proces, natural de altfel și care va continua să rămînă deschis, între generații, temperament și origini sociale deosebite sau opuse, (D. Brătescu descendent al micii boerimi e unul din puținii aristocrați care au mai rămas în literatura noastră, pe cînd poeții ca Sixt Pandelîu de plebeiană și umilă extracție sînt în genere declassați și proletari ai condeiului) semnalăm aceste pagini incisive care adaogă unele trăsături fizionomice de scriitor a d-lui Brătescu, ca un interesant document literar.

Octav Botez

D. Ciurezu, *Răsărit*, poezii, ed. «Scrisul Romînesc», Craiova.

Veritabila poezie devine din ce în ce mai mult o plăcere rară. Rar întâlnită. Ești redus să recitești mereu aceleași vechi admirații și să-ți știi pe de rost cei cîtiva poeți pe care i-ai iubit întotdeauna. Le deschizi volumul și n'ai nevoie decît să revezi titlurile pentru ca toate poemele să-ți vie în minte, vers cu vers, și de la început pînă la sfîrșit. Asta îți știrbește plăcerea și ai vrea să le fi uitat pentru a le putea din nou ceti și pentru a avea din nou fiorul delicios al surprizei. Deaceia ești cu atît mai bucuros, dacă, deschizînd o carte, încerci această impresie, devenită și mai rară cînd meseria te obligă să cetești attea indezirabile mediocrități.

Volumul de poeme «*Răsărit*» al d-ului D. Ciurezu oferă prilej unor astfel de surprize. Cu atît mai mult cu cît nu este recent și a fost, la apariție, salutat de o tăcere aproape ostilă, a cărei explicație îmi scapă și pe care o constat, numai, cu tristă mirare.

O carte de primăvară sufletească. O carte de bucurie caldă în fața vieții :

Am dat cu mîna crengile 'ntr'o parte
Ca să privesc cum soarele răsare,
Cum crengul tot, neliniștit tresare,
Cînd dimineța apele-și împarte...

Cădea lumina caldă 'n picuri grei
Și-mi înflorea pe umeri și pe mîni,
Simțeam subț talpi izvoare de fîntini
Cum se trudesco să iasă 'n calea ei...

Un suflet înfrățit cu pămîntul și cu natura sălbatică. O dorință de contopire cu elementele primordiale ale firii. O dorință sinceră, spontană, fără nici un suport cerebral, fără sprijinul factice al niciunei intelectualități livrești și prăfuite. Poezia lui Ciurezu, o simți țîșnind din izvorul cîntecelor populare. Nimic voit în asta. Nu este o «*întoarcere*» ci o izbucnire naturală, un drum pe care sufletul nu și l-a impus, nici nu și l-a creat. Nici-o manieră, nici un manierism. Ciurezu e poet într'un sens uitat astăzi, poet ca cel din versurile lui Goethe :

Ich singe, wie der Vogel singt,
Der in den Zweigen wohnt,
Das Lied, das aus der Kehle dringt,
Ist Lohn, der reichlich lohnet...

Raritatea poeziei lui Ciurezu stă în această spontaneitate a inspirației și în această primitivă puritate a izvoarelor lui de inspirație. Formula poeziei «*cerebrale*» pare să fie aplicată astăzi aproape-

unanim, pretutindeni. Mai mult ca oricind, astăzi, natura în artă este privită cu ochi de citadin. Este, fără îndoială, un efect normal al mersului actual al civilizației. Cultura însămnă prea mult orașenizare. Artă urmează și ea același drum. Poezia orașelor (sau, mai bine, poezia orașenească) este cultivată tot mai mult. Și poate că acest lucru e în dauna poeziei. În orice caz poezia orașenească distruge și înlocuiește o poezie cu care omenirea se obișnuise de mil de ani, poezia naturii. N'am ajuns încă în acele vremi ale viitorului, când această poezie a naturii va fi dispărut, se va fi stins, va fi fost uitată. Sintem încă, la epoca noastră, între două ere. Și ne simțim încă sensibili la vechea poezie milenară. Este, în această privință, semnificativă «întoarcerea» la primitivism la sursele populare, la arta neagră și așa mai departe. Dar cit de artificiale sînt aceste «întoarceri»! Ele depășesc întotdeauna măsura, niciodată nu ajung la nivelul trebuitor, și poetul cult de astăzi care încearcă să cînte „simplu” ca pasărea lui Goethe se trezește bîlbîind artificial și ridicul, scoțînd strigăte înforme de eră quaternară.

Toate aceste considerații nu sînt valabile pentru Ciurezu. Din această cauză poezia lui este o realizare surprinzătoare și rară. Nici o sforțare, nici o căutare în cîntecul lui. O poezie a naturii simțită cu suflet adînc și ochi stînzezi, o poezie de om al naturii nu de orașean excursionist:

Am înfruntat așară riu 'n noț
Și m'am pierdut în luncă prin lăstari,
Simțind mereu un joc de ape mari
Pe trupul meu întăritat de noț...

Am speriat o ciută de pe mal
Care 'n genunchi căzuse să s'adape,
Am ascultat cum murmurul de ape
Se 'ndoaie surd pe umerii de mal.

Și mi-a venit atunci să m'aplec
Să-i miros urma suptă de pămînt,
Să gem prelung cu nările în vînt
Și 'n fundul vieții mele să m'aplec.

Să mă 'mpletesc în șipotul pădurii
Ca fluerul de merlă pe 'nserat.
Să simt zvîcnind în trupu-mi desbrăcat
Sălbătăciuni din sufletul pădurii...

Ceiace este curios în această poezie este că sentimentul primitiv și puternic, simplu și clar, își găsește exprimarea într'o formă care cunoaște toate resursele artei poetice. Ciurezu cunoaște va-

loarea muzicală a cuvintelor. Este conștient de forma pe care o întrebuițează. Nimic din neglijența poeților sămănătoriști de acum un sfert de secol. Inspirația lui, rustică și populară, se combină cu o expresie iscusită și savantă, fără ca acest lucru să ofere un contrast desagreabil sau să dea o impresie de artificial, de căutat. Poate, numai, pe alocurea, oțeva vorbe și expresii dialectale neîndestul de dozate. Dar asta nu strică tonalității generale, care rămâne perfectă.

Și, acum, ași fi curios să văd cum acest poet (autentic printre alții nechemati) are să cînte orașul—la care *va trebui* să ajungă, așa cum cer vremurile. Va fi o evoluție, o desrădăcinare sau (mult mai probabil) o completare?

Al A Philippide

* * *

Cezar Petrescu, *Simfonia fantastică*, Roman, Ed. Națională S. Ciornei, București.

Prozatorii noștri care s'au impus atenției publicului după războiu, adică în ultimii zece ani sînt hotărît superiori celor din generația anterioară, cu excepția doar a lui Sadoveanu, în ceia ce privește fecunditatea, îndrăzneala, varietatea producției.

Și d. Cezar Petrescu pare a întrece chiar pe d-nii Rebreanu și Ionel Teodoreanu, în această privință.

După cele două volume compacte din „Intunecare“ opera prin care d-sa s'a afirmat cu deosebire, vastă și animată frescă a războiului și a principalelor aspecte ale societății românești actuale avînd ceva tolstoian prin amploarea concepției deși în ce privește factura și personajele, românul e mai mult balzacian, D. Petrescu dă la iveală afară de „Simfonia fantastică“, un volum de nuvele cu caracter psihopatologic „Omul care și-a găsit umbra“, unul de foiletoane, „Carnet de vară“, publicînd în același timp în „Adevărul literar“ romanul „La Paradis general“ divertisment din atmosfera bohemă a Iașului înaintea războiului.

D-sa mai anunță un roman cu materie din regiunile petrolifere „Aurul negru“ și nu trebuie să uităm că dezvoltă în paginile unui cotidian răspîndit o activitate ziaristică, bogată în articole polemice și adesea remarcabile eseuri.

În contrast desăvîrșit cu „Intunecare“, în care creația obiectivă a personajelor și pictura ambianței sociale e pe primul plan „Simfonia fantastică“ e un mic roman din aceeași categorie cu „Ciuleandra“ d-lui Rebreanu, adică analiza fidelă și minuțioasă a unui caz patologic și studiul clinic, am putea zice, a unei detracări mentale progresive, urmărită în toate fazele ei.

Profesorul universitar și filologul cu renume Grigore Stolnicu, deși născut din părinți sănătoși, are totuși în linie indirectă o ereditate cam încărcată: un moș alcoolic, o mătușă nebună. Surmenat, el se simte uneori irezistibil solicitat de unele îndemnuri necegetate sau absurde: acel de a distruge o oglindă venețiană de

preț, de a vorbi la telefon cuvinte fără de rost unui număr oarecare, de a prinde musca de pe chelia vecinului din față, la un concert.

Alarmat de aceste imboldiri insinuante și neexplicabile, el consultă un coleg psihiatru care-i recomandă repaos, hidroterapie, voiaje. Dar acestea nu-i folosesc la nimic, căci tulburările psihice iau forma unei obsesii mai grave, atunci când în creierul profesorului încolțește subit după vagi indicii, bănuiala că soția îl înșeală cu asistentul.

Procedînd în consecință, nenorocitul își izolează soția și o chinuște, persecutînd în același timp pe asistent. În zadar, psihiatrul căruia îi mărturisește năcazurile intime îi demonstrează că bănuiala e neîntemeiată, nefiind decît produsul stării lui morbide. Convins o clipă, el pune în curînd la îndoială diagnosticul psihiatrului și oscilînd mereu între ideea fixă care-l tiranizează și senzația obscură că mecanismul său psihic nu funcționează normal, existența lui devine, tot mai mult, un joc chinuitor și spasmodic. Izvorită mai mult dintr'o concepție apriorică decît din experiența vieții și susținută de o conștiințioasă documentare medicală și psihiatrică „Simfonia fantastică”, conține totuși numeroase pagini de observație ascuțită și de analiză lucidă și e incontestabil compusă cu o deosebită abilitate artistică.

Influența literaturii ruse care continuînd calea deschisă de Dostoievsky se complăce în asemenea teme, penibile și chinuitoare, e vizibilă, deși fibra mistică ca și mița pentru mizeria morală, atît de obișnuite în romanul slav sînt cu totul absente din romanul d-lui Petrescu. Căci atitudinea autorului, în această operă cerebrală și de un raționalism uscat și rece, samănă mai degrabă cu cea a unui om de știință, urmărind atent și impasibil desfășurarea unui caz curios, fără a fi înduioșat o singură clipă.

Din felul cum sînt schițate, sumar, deși cu o suficientă precizie, mai ales vizuală, personajele secundare: firava și molia Amelia, ridicolul și pedantul asistent Nerone Crețeanu sau zglobia și superficiala studentă Monica Harabagiu se desprinde doar o ironie tăioasă, crudă, disprețuitoare.

Octav Botez

* * *

M. Carp, Studiul Limbii Romîne în școala secundară :

Cetire, Compunere, Gramatică p. cl. I.

Cetire, Compunere, Gramatică p. cl. II.

Cetire, Compunere, Gramatică p. cl. III.

Cetire, Literatură și Stil, Compoziție p. cl. IV.

D. M. Carp, apreciatul profesor dela Liceul Internat din Iași, a întreprins alcătuirea unui curs de Limba Romînă pentru școlile secundare, din care a tipărit acum primele patru clase.

Revista noastră nu a avut în obiceiurile ei pe acela de a recenza manuale didactice.

Se va mira cetitorul dacă ne vom ocupa acum de cărțile acestea ?

Îi vom spune sincer că tocmai manualele d-lui M. Carp au fost acele care ne-au făcut să ne punem problema recenzării cărților de școală.

Manualele acestea s'au tipărit aici, sub ochii noștri, și luînd de curiozitate o coală la întimplare, ne-am simțit prinși, și am urmărit apoi, coală cu coală, cu interes tot mai mare, aceste lucrări care nu erau alcătuite pentru noi. Și ni s'a părut că ar fi păcat să nu putem vorbi de ele, să nu putem atrage asupra lor atenția profesorilor.

Și ne-am întrebat: ce facem ?

*

În general, manualele didactice privesc Ministerul de Instrucțiune care le dă „aprobarea“ și pe profesori care își aleg pe cele le cred mai bune.

Dar cu manualele de Limba Romînă lucru se schimbă. Acestea interesează literatura țării. Cu ajutorul lor, copilul din școală ia contact cu producțiunile literaturii, cu ele își dezvoltă—ori își înăbușă!—gustul pentru citit și puterea de apreciere. Viitorul cetitor este în parte produsul manualului de Limba Romînă, și al profesorului respectiv. Cît vor fi știut acești doi factori să-l facă fericit la atingerea cu literatura, atît de pasionat cetitor va fi, odată eșit din școală, fostul elev.

Manualele de Limba Romînă ne interesează dar direct, într-oarecum în atribuțiunile noastre.

Că nu ne-am ocupat pînă acum de acest fel de lucrări ?
Dacă nu am simțit îndemn !

*

D. M. Carp, care a dat candidaților de bacalaureat acel salvator compendiu de *Limba Romînă* atît de bine primit în cercurile literaților și profesorilor,—a înțeles și acum să ridice manualul de Limba Romînă la rolul de instrument *pentru dezvoltarea gustului literar*. Bucățile date de d-sa pentru lectură sînt, după cum cu drept cuvînt spune unul din membrii comisiunii de cercetare a manualelor didactice, d. C. Alexandrescu : „*alese cu un gust deosebit și constituie aproape o inovație îndrăzneată, față de tipicurile de pînă acuma*“.

Iată și cheia care desleagă întrebarea : de ce ne ocupăm acum, pentru prima oară, de niște manuale didactice ?

Da, ceia ce ne-a isbit în manualele d-lui Carp este *inovația*, smulgerea din *tipic*.

Inovația în toate :

Inovația de a da bucăți din *adevărați* scriitori, inovația de a preda elevilor „*formele gramaticale în legătură cu fondul sufle-*

tesc al limbii", inovația de a înlocui definițiile abstracte prin „redarea descriptivă și analitică, care pătrunde în structura intimă a limbii“, și mai ales inovația, mare de tot, de a alcătui pentru elevi o alegere de cărți „Biblioteca școlii secundare“ care să-i ducă astfel din clasă în clasă, în cît la absolvirea liceului, aceștia să fi cetit tot ce-i mai de valoare în literatura noastră și trebuie să constituie bagajul literar al unui om cu cultură liceală.

*

Avem impresia că manualele d-lui M. Carp aduc o undă de aer curat în atmosfera îmbicsită a claselor. Parcă vedem pe elevi înviorați, sorbind cu lăcomie paginile de adevărată literatură românească și sîntem încredințați că elevii manualelor d-lui Carp vor fi viitori cetitori pasionați ai literaturii noastre.

Până acum, manualele școlare erau parcă făcute anume pentru a îndepărta pe elevi de literatura română, pentru a le înăbuși gustul cetitului.

D. Carp face din ora de Romină o atracție și din lectură în școală o desfătare.

Răspîndite, astfel de manuale vor contribui la lărgirea cercului de cetitori. E tocmai ce face nu s'a făcut și trebuie făcut, pentru ca să nu mai căutăm „criza cărții românești“ în concurența cărților străine, în neglijența ori nedestoinicia librarilor, în lipsa de colportaj, etc. Căci „criza cărții“ e criza de cetitori.

Iată de ce ne-am simțit datori să vorbim de aceste manuale didactice, în această rubrică.

Avem un singur regret: că d. Carp nu a întreprins mai de mult o astfel de lucrare salutară pentru școală și pentru literatura noastră.

V. R.

* * *

Sommerset Maugham, *Le sortilège maleis*, Libr. Ernest Flammarion, Paris, 1929.

Literatura fantastică, în care a excelat nu Poë, Hoffman, Ewers și mai recent chiar R. Kipling, a găsit azi un nou reprezentant în romancierul englez *Sommerset Maugham*, nu se aseamănă însă până la pasișă cu predecesorii săi. Spre deosebire de ei, el nu cultivă miraculosul în sine ci mai curînd ca o ultimă salvare în lanțul unor incapabile împrejurări de viață. Mai mult chiar: dacă un Hoffman putea să scrie povestiri extraordinare—închis în camera sa—prin simplul joc al fantaziei excitate, nu același lucru se poate spune despre scriitorul ce ne atrage azi atenția.

Maugham a trăit viața pe care o descrie. A simțit viltoarea arzătoare a deșertului și izolarea adesea chinuitoare în mijlocul unui popor a cărui viață i-a impus uneori renunțarea și abdicarea

dela viața sa, pentru a fi al lui. Fără această supoziție nu ne-am putea explica acea minunată înțelegere a temperamentului, manifestărilor de viață și — într'un singur cuvînt — al sufletului acela exotic, atît de deosebit de cel european. Maugham nu mai e cetățean al lumii occidentale, civilizate și rafinate, ci aparține orientului simplu și blînd, dar neînțeles în interioritatea vieții sale miraculoase, „*La sortilège maleis*“ nu este totuși o colecție de povestiri fantastice.

E mai curînd o admirabilă descriere de viață, în care apar o lungă serie de atitudini complect deosebite de ale noastre. Dacă ași putea exprima precis acest caracter, ași spune că nu miraculosul, ci exoticul — subț toate aspectele sale — constituie distincția acestor povestiri excepționale.

Și totuși, S. Maugham are și o anumită trăsătură fantastică. E etalarea misterului.

În fața inexplicabilului păstrăm în genere o atitudine de respect prin ascendentul, pe care incomprehensibilul îl are asupra înțelegerii simple și exacte. E aci tocmai acea atitudine care inspiră religiozitatea și superstiția. Și tocmai acesta e scopul, care apare din cînd în cînd în paginile scriitorului englez. Nu povestirea unor împrejurări abia imaginabile, ci prezentarea unor situații rar întîlnite, pentru că însăși viața care le oferă este atît de departe de noi.

Dar oricît de deosebită, această viață apare impresionantă și atractivă. Nu lipsește astfel nici tentația, pe care o trezesc călătoriile întinse și primejdioase, nici presimțirea abia întrezărită a liniștii neturburată frecvent de obișnuitele perspective și planuri de activitate.

Maugham ne prezintă rînd pe rînd calmul senin al omului care trebuie să moară pentru a împlini blestemul femeii părăsite pe pămîntul malaez (Pand A.). Incordarea, pe care o întrefine zilnic evoluția neașteptată a unui ușor accident organic, e obsedată și tot atît de chinuitoare pentru însoțitorii săi ca și pentru cetitorii acestei povestiri.

Și nu odată m'am întrebat dacă femeia care și-a ucis soțul, pe care nu îl putea apăra în contra viciului ce îl cuprindea inevitabil, nu-și datorește vigoarea unui act — brutal pînă la revoltă — climatei excesive ce ascute nervii pînă la tortură și transformă sensibilitatea blîndă și rațională — în pasiune irațională și arzătoare (avant le garden — party).

Dar S. Maugham a știut să introducă variație în această lume excepțională. Unitatea atitudinelor ca și identitatea de forme și manifestări vitale ar fi dus inevitabil la uniformitate și enervantă plictiseală. De aceea el a prezentat alături de viața de muncă, luptă și sforțare și un aspect de liniște, indiferență, rigiditate oficială și ceremonioasă. Cetitorul înțelege perfect că aci ca și în mijlocul oceanului, pe continentul izolat de lumea civilizată și populat de oameni atît de omogeni sufletește, oricine își poate crea aceiași

viață cu condiția de a renunța la complexitatea și proporțiile unei lumi exagerate în amploarea ei („Un poste dans la brnove“).

Și cât de captivantă e acea chinuitoare bănuială, pe care unul în trupul căruia curgea sîngele european alături de acel malaez—nu poate să o reție până în clipa în care se desvăluie complet („La grutte jeune“).

*

Sommerset Maugham este un scriitor complex și variat.

Povestitor de talent și om de înfinsă cunoștință a vieții, el oferă cititorului aspectele multiple ale unei lumi necunoscute—cu simțul realității și sentimentul tragicului trăit.

Este mai mult decît un rar povestitor; căci în rîndurile sale se strecoară cu abilitate culoarea exotică, întărită de miraculosul lumii misterioase pe care o descrie.

Mircea Mancaș

Serge Ivanov, *La famine en Russie*, Paris, 1928.

Iată o carte, ce prezintă pe marginea recentei epoei contemporane—revoluția rusă—o tragedie, cum rar se poate întîlni în viața popoarelor și a civilizațiilor.

Autorul ei a fost martor ocular al grozăviilor prezentate; altfel, am avea tot dreptul să nu credem aceia ce ne apare încă de domeniul fanteziei. Și totuși oricît de necesară ar fi această iluzie a vieții, care nu poate accepta indiferentă diminuarea ei prin atîtea împrejurări fatale,—realitatea descrisă în paginile acestei cărți nu poate fi pusă la îndoială.

Serge Ivanov a făcut fără îndoială un bun serviciu umanității,—concepută ca unitate spirituală de aspirații și mijloace de luptă împotriva teribilelor lovituri ale naturii,—dar talentul său realist și intens, analitic și precis, ne infiltrază adînc—cu puterea de convingere a omului de hotărîre și faptă, impresia chinuitoare a epocilor de accentuată mizerie, din nefericire atît de des întîlnită în istoria popoarelor.

Dar mai întăiu de toate—trecînd peste orice considerație de sensibilitate și sentiment—cartea lui S. Ivanov este o lucrare de aleasă informație.

Trebue să recunoaștem că pentru timpul în care a apărut și conținutul de informație sigură și precisă, pe care îl desvăluie, aceasta e o calitate rară. Cu atît mai mult cu cît orice epocă de provizorat, care oferă aspecte extreme și atinge clipe de primejdie excesivă, rămîne de cele mai multe ori în penumbra uitării voite sau a dezinteresării intenționate.

Dar sufletul uman vibrează mai curînd la sensibilitatea durerii, decît la aceia a plăcerii satisfăcute, căci instinctul de conservare și evitare a dispariției e mai adînc decît acel al comple-

titudinii de viață. De aci, strigătul disperat al omului în fața ororilor pe care le constată cu tensiunea propriilor nervi și le suportă cu ultimele resurse de rezistență ale organismului.

Aceasta cred e explicarea apariției unei cărți atît de profund umană.

S. *Ivanov* a privit atent, a observat și a zugrăvit realitatea care i-a biciuit simțurile și nervii. Cartea sa conține—alături de povestirea exactă a unor fapte de un tragism sguđuitor—admirabile croqui-uri, ce le ilustrează cu expresivitate.

Dar poate nu aceasta e însușirea ei esențială. Valoarea unică a acestei cărți este valoarea unui document viu, e certitudinea exactității. Cetească oricine clipele înspăimîntătoare de dezagregare a organismului și dezorganizare a spiritului, și va rămîne înmărmurit în fața scenelor de canibalism, și de omor, înfăptuite cu cea mai pură candoare—nu din necesitatea de a distruge, ci din aceia mai constrîngătoare de a trăi.

Mult timp am stat fără să înțeleg nimic din această mizerie îngrozitoare, pe care mintea nu o credea posibilă, acum, în mijlocul unor popoare ieșite din faza primitivității sanguine.

Și totuși acesta e un colț de realitate vie. Povestitorii lor sînt simpli oameni de față, martori oculari ai grozăviilor săvîrșite, copii ce nu știau să mintă, bătrîni albi de necazuri și suferință oribil trăită.

Ca să străbați atent paginile acestei cărți iți trebuie sensibilitate rezistentă și perseverență răbdare. Dar ca să fi străbătut prin mijlocul lumii îngrozitoare pe care a descris-o, autorul a trebuit desigur să suporte martiriul complet al sensibilității morbide în fața atîtor atrocități viabile.

Diminuată până la indiferență, emotivitatea sa a pierdut clipă cu clipă intensitatea care apare activă numai în cîteva momente caracteristice. După propria-i mărturie, în fața ororilor pe care le-a simțit de aproape, nu mila ci groaza și mai ales desgustul e sentimentul, pe care îl resimțea mai ades. Falimentul sensibilității și al milei în fața suferinții, iată în adevăr tristul bilanț pe care îl atinge groaza, pericolul imens și descompunerea vieții umane—simțite prea de aproape!

*

Dar în cartea lui *Ivanov* există—pe lîngă aceste îngrozitoare tablouri, minunate descrieri de credințe, de obiceiuri, superstiții și erezii—luate din viața unui popor bătrîn și simplu, pe care sărăcia și lupta teribilă a vieții l-a silit la o fază de întîrziată primitivitate.

Și uitarea se așterne peste groaza care adoarme o clipă, pentru a izbucni din nou ca un perpetuum refren pe marginea poemului acestei vieți rudimentare.

S. *Ivanov* descrie atunci natura cu atîta dragoste și redă simplitatea vieții de stepă cu atît talent, încît în locul scriitorului aspru, bolnav și îngrozit, întrezărim un suflet viu, spontan și pasionat iubitor al vieții.

Subt acest nou aspect, cartea lui *Ivanov* nu mai e numai un document istoric, ci și unul de aleasă valoare literară.

Mircea Mancaș

* * *

Lion Feuchtwanger, *Le juif Süß*, Albin Michel Editeur, Paris, 1920.

În galeria figurilor literaturii contemporane *Lion Feuchtwanger* este un exemplar excepțional și unic.

Viața sbuciumată și chinuită de ideea reprezentării unei lumi, pe care a privit-o cu inofensivă atenție și obiectivitate de cercetător onest și răbdător, existența acestui observator desăvîrșit a sfîrșit printr'un desnodămînt fatal.

Realitatea, pe care cei mulți nu au văzut-o cu aceeași ochi și cu egal simț de fină și amănunțită observație, le-a apărut brutală și deformată în tot ceia ce avea ea mai caracteristic. Lipsită de iluzia, în care ne închinăm adesea printr'o binevoitoare sugestie conștientă, opera lui *Feuchtwanger* a apărut—nedreaptă și profund răscolitoare de pasiuni ascunse și adormite.

Și *Feuchtwanger* a rămas un celebru necunoscut, învăluit de o indiferență care sfîrșește întotdeauna prin acea obișnuită dispariție lentă asemenea unei lumi de vise din viața de narcotizare continuă a urui opiomani.

*

Feuchtwanger nu a descris viața contemporană sbuciumată și divizată între instinctul brutal al posesiunii cu orice preț și existența clocotitoare de pasiuni nestăpînite. Nu a descris-o și totuși aceleași caractere apar și în fragmentul de viață complicată, dar reală până la naturalismul desăvîrșit, pe care a zugrăvit-o.

Viața marilor seigneuri cu intrigile și rivalitățile princiare din sînul societății germane a sec. XV-lea i-a fixat atenția. Și *Feuchtwanger* a observat cu un atît de rar simț al realității și cu o fineță atît de pătrunzătoare, încît în paginile acestei cărți se cuprinde o vastă epopee de viață reală, pe care epoca modernă de mai firziu a transformat-o radical.

Lion Feuchtwanger nu este un mare stilist. La dificultatea, pe care în mod firesc o trezea subiectul preferat, se adaugă această lacună a personalității sale de scriitor. Nu e un creator de stil; imagini, expresii neîntîlnite, valorificarea cuvintelor neuzitate, acestea sînt calități pe care nu le găsim în opera sa.

Dimpotrivă, un stil masiv, greoiu, lipsit de violențe dar și de

acea caracteristică blîndețe dulceagă a romanelor de pasiuni erotice exagerate. În acea atmosferă de întunecată gravitate, ce este atît de asemănătoare cu sobra viață feudală, pe care o descrie, este atîta înțelegere, atîta realizare viabilă, încît—uitînd distanțele în timp și însușirile vieții de azi—te simți purtat cu egală satisfacție, în lumea care îți oferă o vastă frescă a umanității de altă dată.

Viața în massă ca și aceia individuală sînt disecate în ochii săi cu egală ușurință și obiectivitate complectă.

E poate această atenție obiectivă, cea mai însemnată dintre toate însușirile sale. Nimic fals, nimic artificial, nimic care să frapeze prin inutilitatea lui. Peste tot acea atmosferă caracteristică și dominantă prin realismul și vigoarea ei.

Feuchtwanger a creat un singur tip caracteristic, pe care îl prezintă cu preocuparea vădită de a-l analiza sub toate aspectele; e Süß evreul. Dar niciodată nu apare singur ori izolat acest incomparabil exemplar de forță excepțională; viața sa în întregime e încadrată în zbuciumul organismului uriaș, pe care îl oprea viața economică a Europei medievale.

Süß este singurul dominant în mijlocul acestei vieți complicate, primejdioase și dificile. Unul s'a devotat prințului de coroană al unei anumite confederațiuni de state germane el devine instrumentul indispensabil de viață al acestui bun luptător, dar slab om de convingeri; și odată cu fiecare act, ce întărește domnia prințului interesat în ascensiunea-i politică vertiginoasă, Süß își fortifică—până la a deveni inespugnabil—situația sa de fin om de afaceri și subtil financiar.

Evreul Süß este un prototip de inteligență practică modernizată. Devotat și servil în fața protectorului său, dela care obține favoruri regale, este în fond un cinic abject și brutal. El nu ucide, dar lovește pe cei mari, umilește pe cei mici, constrînge la mizeră existență pe adversari și dezonorează pe rivalii necunoscuți, sfărîmînd fericirea intimă conjugală sau individuală.

Dacă nu ar trezi un sentiment de admirație pentru inventivitatea și ingeniozitatea-i plină de abilități, fără îndoială ar provoca numai dispreț și ură acerbă. Dar în mijlocul vieții, pe care o modelează și îmblînzește în formele ei rigide și brutale, personalitatea evreului Süß apare caracteristică și proeminentă ca un geniu chinuitor și rău, dar organizator și constructiv, ce prezintă reale însușiri ale unei vieți superioare.

Mircea Mancaș.

Revista Revistelor

Magia civilizațiilor și necivilizațiilor

Impotriva teoriei lui Levy-Bruhl și a discipolilor săi, care declară că sălbatecul are o mentalitate cu totul diferită de a noastră, o psihologie unde elementul credință predomină asupra elementului rațiune, se ridică alți sociologi ca de pildă Raoul Allier („Les non civilisés et nous”) care arată cum viața sufletească a celor mai înaintate națiuni este încă plină de credințe magice, vrăjitorie, superstiții diverse. Afară de câteva personalități geniale, dominate de rațiunea științifică — adevărați științi laici absolut excepționali, al căror număr îl putem aproape număra pe degete — încolo nu există oameni exclusiv logici, pozitivi. Este o simplă chestiune de grad care ne distinge de sălbateci. Dar identitatea psihologică și morală a naturii omenești este un fapt esențial și indiscutabil.

(Dr. J. H. Probst. *Revue Internationale de Sociologie*).

Noile tendințe ale Dreptului constituțional

Este de esența dreptului Constituțional de a manifesta tendințe internaționale. Astfel, chiar în constituții

mai vechi putem constata aceasta. Constituția din 1791, titlu VI declară că Franța nu va întreprinde niciodată războiu nedrept în potruva libertății altor popoare. În Constituția girondină, titlul XIII se ocupă special cu Raporturile dintre Republica Franceză și națiunile străine. Tot astfel și Constituția dela 1793, în art. 118, 119, 121. Altă chestiune internațională: formele constituționale ale ratificării tratatelor internaționale și negocierilor diplomatice. O găsim în constituțiile dela 1791, în cea girondină, în cea dela 1793, în aceia a anului IV și a anului VIII. Chestiunea formelor constituționale ale declarațiilor de războiu, o găsim iarăși în toate aceste cinci charte constituționale. Garantarea constituțională a drepturilor străinilor, o găsim în actul dela 1791, 1793, și anul VIII.

În ultimul timp aceste tendințe se accentuiază. La chestiunile analizate mai sus, se mai adaugă două, esențiale: este chestiunea protecțiunii minorităților naționale, și aceia, foarte importantă, căci le condiționează pe toate, a unei justiții internaționale, a unei Curți de judecată pentru conflictele dintre națiuni.

(Prof. M. Mirkine-Guetzevitch. *Revue de Droit Public et de Science politique*).

Atlantida

Istoria Atlantidei, povestită de discipolul lui Socrate în dialogurile sale, este o schițare, subt o formă mai poetică, a fenomenelor geologice așa cum ele erau cunoscute de cei vechi, și prezentate în forma obișnuită pe atunci pentru expunerile științifice, și anume în forma filosofică. Și trebuie să recunoaștem că, din punct de vedere al fondului științific, interpretarea pe care o dă Platon nu se deosebește prea mult și nu intră prea tare în conflict cu concepțiile noastre actuale asupra fizicii terestre.

Astfel, marele gânditor grec pare a fi stabilit, în *Critias* și în *Timen*, un fel de sinteză geologică, unde au venit să se juxtapună, cu o inegală importanță de altminteri, noțiuni geografice imprumutate Berberilor și Spaniolilor, noțiuni legate toate de fenomene foarte vechi, a căror amintire era slab fixată în memoria oamenilor. Datînd de prin mileniul al VI-lea, sau mai probabil al III-lea, cataclismele despre care ne vorbește Platon ar fi lăsat o amprentă durabilă în tradițiile uneia din cele mai antice civilizații ale Egiptului-de-Jos, țara celor mai bătrâne legende omenesti, precum și a celei mai vechi dintre țările cu istoria scrisă cunoscută.

(L. Joleaud, *Revue de Paris*).

Studii asupra literaturii medievale rusești

În acest prim articol vor fi studiate așa zisele „byline”, cele mai importante dintre producțiile poetice populare rusești ajunse până în zilele noastre pe cale orală. Bylinele însumă în rusește „ceiace a fost”. Niște epopei, „chansons de gestes”, slave. Personagiile istorice care figurează într'însele sînt Vladimir din Kiev, Tarul Ivan cel Groaznic, sau Boris Gudunov. Dar trăsăturile lor sînt adesea deformate în sensul fantastic. Sau, invers, în sensul familiar. În aceste poeme, înfășurate în calda culoare a sudului, și desfășurate într'un virtej de culori, sunete, gesturi—, există o gamă complectă de trăsături sufletești și de lumi descrise. Mergem

dela fabulosul cel mai fantastic la realul cel mai terre-à terre, dela Miraculos, până la măruntele întâmplări ale vieții de toate zilele.

Este de remarcat că unul din personagiile acestor epopei populare poartă un nume cu sonoritate foarte contemporană: se numește Popovici! Ceiace-i iarăși remarcabil este că acest Popovici, care intrupează în „Byline” spiritul cel rău; care este mincinosul, înșelătorul, trădătorul, — totuși, acest om nu este laș. Este exact tot atît de curajos ca și celelalte personaje, cași personagiile propriu zis virtuozose.

(N. Brian-Chaninov. *Mercure de France*).

Dante și teoria atenției

După Dante, forma cea mai tipică, fiindcă e și cea mai exagerată, a atenției, este extazul. Această stare se caracterizează mai întăiu prin marea importanță pe care o joacă elementul emoțional. Apoi important e și procesul de inhibiție, de alungare al tuturor stărilor sufletești de natură străină, a oricărei activități de alt ordin. Aceste puncte stabilite de Dante sînt comune concepției psihofiziologice a atenției și vitalismului. Totuși, Dante arată o preferință părții „infective” a sufletului, pe care o pune înaintea părții sensitive și vegetative. Se apropie de Galian în teoria sa despre raporturile dintre suflet și corp. Ca și acesta, socoate sufletul distribuit, împrăștiat în corp, dar consideră ochii ca organe excepționale, ocupînd sufletește un loc deosebit.

(L. Giuffré. *Logos*).

Redescoperirea Americii

Mașinismul, presiunea forțelor exterioare economice compun azi, în jurul Americii, o natură externă tot așa de complexă, tot atît de contagioasă și plină de capcane cît și o pădure virgină. Avem în America o adevărată „jungle” de mașini, tufișuri de aparate automate, făcute de om și acum suferite, suportate de om. În America, indivizii sînt prizonieri ai propriei lor opere. Și sînt într'o fază

de dezvoltare mentală care amintește copilăria, copilăria cea dinainte de a-dolescență. America nu cunoaște amorul, întocmai ca copilul care n'a ajuns încă adolescent. America cunoaște deocamdată numai puterea. Iarăși ca un copil care n'a ajuns încă adolescent. America nici nu-i o societate. Este încă numai o turmă. Valorile de frumusețe și de adevăr ea le copiază, ca o maimuță, ca un aparat de înregistrare automată, le imită dela Europa cea acuzată de descompunere.

(Waldo Frank. *Europe*).

Necesitatea unei înțelegeri economice europene

Ideia unei antante între diversele state europene este foarte nouă. În tot cazul necesitatea unei asemenea măsuri, chiar la începutul veacului al XX-lea, nu apăruse încă! Se trăia pe socoteala unui belșug provenit din acumularea de bogăție a secolelor trecute. Acest prinos de avutie făcea să nu se vadă necesitatea unei mai bune organizări economice continentale. Dar vine războiul care înghite toate aceste suplimente. Vine pacea, care crează națiuni nouă, cu bariere vamale, multiple. Spectrul mizeriei —, pe deo- parte, absurditatea incuierii naționale, pe care exagerările decurgând din pacea dela Versailles o fac și mai evidentă —, pe dealtă parte. Înșirșit, a treia cauză: necesitatea Europei de a se aproviziona cu materii prime din alte continente, continente care — ca cel american bunăoară — se prezintă unit și solidar. Aceste trei cauze fac ca ideia unei solidarități efective a unei antante economice pozitive să fie azi pentru Europa nu numai un ideal dezirabil, dar o necesitate de viață și de moarte.

(H. Sée. *Scientia*).

Jules Michelet și Marea

După războiul ruso-japonez, cineva din guvern propuse ca nouile mari vapoare franceze să poarte nume celebre. Astfel fură botezate: Leon Gambetta, Jules Férry, Jules Michelet,

Edgard Quinet, Waldek Rousseau. Aceste nume relativ lungi derutau groaznic pe bieții mateloși. Dealtfel, vaporul Léon Gambetta, care, sârmanul, trebuia să fie torpilat pe Adriatică în 1915, n'a fost niciodată numit de soldați altfel decât Léon. Cit despre Jules-Michelet, i se zicea Jules, ceiace era incomod, căci preta la confuziune cu Jules Ferry.

Desigur această idee a fost destul de bizară. Totuși numele lui Michelet nu este tocmai deplasat pe un vas plutitor. Să ne gândim că el e singurul scriitor care să fi avut enorm curaj de a pune ca titlu al unei cărți nici mai mult nici mai puțin decât cuvântul „La Mer”. De ce, pela vîrsta de 60 ani, i-a abătut să se apuce de Oceanografie? În tot cazul, pe lângă un mare număr de prostii, vor găsi întotdeauna în această carte pagini de o poezie inimitabilă asupra suprafeței lichide care ne scaldă pămîntul.

(L. Habert. *Revue Universelle*).

Societăți animale și fenomene colective

Studiind societățile animale putem observa o samă de mișcări făcute în comun de toți membrii grupului. Dacă analizăm aceste mișcări „executate în comun”, constatăm că ele, totuși nu sînt de „origină colectivă”. Adică, dacă individul s'ar găsi izolat, ar executa exact aceleași mișcări, cu acelaș ritm, viteză și durată, ca atunci cînd e în societate. Aceasta se poate constata experimental la larvele *Tenthredo* și *Microgaster*, și este probabil că pretutindeni vom constata la fel. Și atunci ne putem pune următoarea întrebare:

Oare faimoasele „reprezentări colective” care zice-se provin din viața particulară a grupului, relativ independent de experiențele individuale, — oare aceste reprezentări colective, dacă ar putea fi supuse la aceleași analize experimentale ca și „mișcările colective” ale larvelor —, n'ar duce oare la concluzia că și ele nu-s decât „adițiuni” de reprezentări individuale?

(E. Rabaud. *Journal de Psychologie*).

Lapte de capră și brinză de Roquefort

Brillat Savarin spunea că brinză de Roquefort e cea dintâiu din Europa. În tot cazul, ea are o poveste foarte agitată. Între ciobanii de oi (căci rocforul se face cu brinză de oi), între comercianți, industriași, angroșiști, exportatori, guvern —, sînt neîn-cetate fricțiuni și animozități odioase, se rezuma această agitată stare de spirit cu formula: „*Pace în Franța, războiu la Roquefort*”.

Brinză de Roquefort este o indus-

trie care a trecut prin toate fazele, dela producția cea mai primitivă până la sistemele de concentrare capitalistă — din cele mai perfecționate — acel ce vrea să facă o monografie-tip pentru o ramură industrială nici nu poate găsi un exemplu mai comod.

Cantitatea anuală fabricată atinge cifra de 12 milioane de kilograme. Ea reprezintă o cifră de afaceri de aproximativ 200 milioane de franci, care se ridică la 300 dacă înglobăm și cifra de afaceri a industriilor anexe.

(Lucien Romier. *Revue des Deux Mondes*).

Mișcarea intelectuală în străinătate

Literatură

Ernst Robert Curtius, *L'idée de civilisation dans la conscience française*, (Publications de la conciliation Internationale).

Autorul a ținut la Berlin două conferințe pe care le-a publicat în volum. Profesorul Curtius socoate că înainte de a căuta trăsăturile comune ale națiunilor, e mai de folos să se cunoască caracterele specifice ale fiecărei națiuni. Națiunile sînt datoare să învețe și să înțeleagă sensul logic și afectiv al cuvintelor pe care le utilizează fiecare dintre ele.

Pentru a înțelege cultura unei națiuni vecine e absolut necesar să i se cunoască categoriile ideologice din care s'a dezvoltat.

D. Curtius scoate în evidență în istoria conștiinței franceze o caracteristică: Ideea de națiune este identică cu ideea de civilizație. De aici, spune autorul, provin măririle și în același timp mărginirile geniului francez. Înzeștriat cu un spirit de dreptate și cu un tact deosebit, d. Curtius subliniază cu priefinie culmile atinse de gindirea franceză și influența ei asupra civilizației universale.

Marcel Granet, *La civilisation chinoise. La vie publique et la vie privée*. Ed. Renaissance du livre.

Viața poporului chinez nu a fost cercetată în deajuns înainte de d. Marcel Granet. Autorul—elevul lui Durkheim—a cercetat cea mai veche formă de viață socială a Chinei. Aplicînd principiile școalei sociologice, a ajuns la descoperiri de care nici istoricii, nici arheologii și nici linguiștii nu și-au dat sama.

Pentru descifrarea straturilor sociale ale vieții chinezești—d. Granet nu s'a mulțumit numai cu cetirea documentelor indigene. De mulțori aceste documente conțineau fapte inexacte și chiar falsificate. Autorul și-a dat seamă că textele nu valorează atît prin descriția lor cît prin ceia ce lasă să se întrevadă din societatea, din sufletul vechiu.

Legende, cîntecele de ceremonii și de sârbătoare sînt materialele esențiale prin care se interpretează evenimentele. China nu este un stat ca unul din apus. Centralismul a fost totdeauna slab și trecător. Există o autonomie provincială continuă.

Din documentele studiate, reesă că societatea chineză se bazează pe o mentalitate foarte deosebită de a noastră prin formele de gindire și de senzibilitate.

Celînd această carte cunoaștem un popor de care, prin dezvoltarea intereselor economice și a mijloacelor de transport, Europa este tot mai aproape.

Romane

Rosamond Lehmann. *Poussière*, Plon, Paris.

Un roman, al cărui subiect se poate spune că este *adolescența*. Autorul nu o descrie nici nu o studiază, ci din tot ceiace povestește, reeșă o atmosferă de adolescență în care cetitorul se cufundă și trăește.

Muzică

Boris de Schloezer, *Stravinsky*, Claude Aveline, Paris.

Autorul—unul din cei mai buni cu-

noscători ai artei lui Stravinski—caută să explice în această carte originalitatea și forța muzicii lui.

Stravinski deși se pare că e influențat de clasicii occidentali și le adaptează procedeele, își păstrează caracterul original.

Autorul caută să dovedească printre altele că Stravinski este un autor prin excelență național.

Pentru aceasta d. Schloezer—face o serie de teorii estetice care să justifice concluzia la care tinde.

COMPILATOR

Bibliografie

- Teodor Neș**, *Liceul de Băieți din Oradea*.
- Teodor Balan**, *Refugiații Moldoveni în Bucovina (1821 și 1848)*, așezământul cultural Ion C. Brătianu, Buc., „Cartea Românească”, 1929.
- Mihail Popescu**, *Documente inedite privitoare la Istoria Transilvaniei între 1848—1859*. Așezământul cultural Ion C. Brătianu, București „Cartea Românească”, 1929.
- Richard Hutschneker**, *Actele pregătitoare în dreptul administrativ*, Iași, Viața Românească, 1929.
- Lazăr Popescu**, *Puterea ochilor*, dramă în 3 acte, Rîmnicu-Vilcea, „Gutenberg”, Inst. de Arte Grafice, 1929. Lei 50.
- George N. Burdun**, *Educația prin Instrucțiune*, Piatra Neamț, Tip. „Lumina”, 1929, Prețul 30 Lei.
- George N. Burdun**, *Evoluția idealului evolutiv*, Piatra Neamț, Tip. „Lumina”, 1929, Prețul Lei 70.
- Eugen Relgis**, *Soare Răsare*, Bibliot. pentru Toți, Buc., Prețul 7 lei.
- Sabina Paulian**, *Sub vraja umbrelor...*, Târgu-Jiu, Tip. N. Miloșescu, Prețul Lei 50.
- Eugen Constant**, *Veacuri*, Tip. Prietinii științei, Craiova, 1929, Prețul Lei 45.
- Const. N. Tomescu**, *Catagrafia Basarabiei la 1820, 99 sate din Ținutul Orheului*, Chișinău, Tip. Eparhială „Cartea Românească”, 1929.
- A. Maior**, *Omega*, Trilogie, București, Atelierele „Adevărul”, 1928.
- Andrei Pora**, *Organizații învățătoresci în Transilvania*, Cluj, Inst. de Arte Grafice „Ardealul”, 1929. Prețul Lei 30.
- Preotul Ioan Mihălcescu**, *Pace Tuturor*, Buc., Tipografia cărților bisericești, 1929.
- George Oprescu**, *Peasant art in Roumania*, 1929 Special autumn Number of „The Studio”, London
- Teodor Bălan**, *Refugiații Moldoveni în Bucovina 1821 și 1848*, Buc., „Cartea Românească”, 1929.

Reviste primite la redacție :

Răsăritul, 9—10; Corespondența economică, No. 6; Revista filologică, No. 3; Democrația No. 6; Generația Unirii, No. 7—8; Câmpul, Nr. 13—14; Tiparnița literară, No. 8—10; Libertatea, No. 10—15; Făt-Frumos, No. 3—4; Adam, No. 4—6; Ritmul vremii, No. 6—7; Transilvania, 7—8; Revista Funcționarilor publici, No. 6; Moldova Literară, No. 5—6; Revista Critică No. 2—3; Revue internationale du Travail, No. 7,—2; Roma, No. 2; Societatea de mine, No. 12—13; Românul, No. 2; Ramuri, No. 6—7; Résumé Mensuel des Travaux de la Société des Nations, No. 6—7; Pagini culturale, No. 7; Căminul, No. 6; Bifur, No. 2; Glasul minorităților, No. 6—8; Viața agricolă, No. 15—16; Graiul românesc, No. 3; Grafica Română, No. 78—79; Foaia Tinerimii, No. 5—7; Corespondance économique roumaine, No. 3; Umanitarismul, No. 11—12; Revista clasică, No. 2; Biserica ortodoxă română, No. 7—8; Țărănismul, No. 12—15; Independența Economică, No. 2; România Militară, No. 5—6; Orizonturi noi, No. 3—5; Buletinul Muncii, No. 1—6; Școala și familia de mine, No. 15—16.

Bal Mascat¹

Nervii fermentau mai demult, oțetind tăcerile din compartimentul ocupat de familia Iustin Danielescu, dar abea în gara Iași se afirmară urzicători cași tremurul burniței de toamnă rece, yizibil numai în dreptul becurilor electrice din fața gării. Ochelarii cu rame de aur ai doamnei Danielescu nu erau nici în tocul lor din sacoșă, nici în șanțurile fondante ale canapelei ceferiste,—nici pe nas. Li găsi Luchi—cu un zîmbet înregistrat tocmai de cine n'ar fi trebuit nici să-i zărească,—sparți, după ce mama lui, într'un moment de nestăpînită exasperare, zvirli pe asfaltul peronului numărul cu foi lucioase din „Illustration“, cetit în tren, și n care-și lăsase ochelarii destinați numai lecturii, așa cum îi uita și la școală în catalog: doamna Danielescu era profesoară de Higienă.

Trăsuri deloc.

— Ioc! constată Luchi, cu gîndul maicusamă la nevoia im-
perioasă de tutun, și la vidul buzunarelor.

— Stil Agapia-Maidan! înfieră Duduia sarcastic locuțiunea
lui Luchi.

O clipă, Luchi șovăi: sperase, prin absurd, împrumutul sal-
vator dela Duduia, căci Andi îi dăduse cu două zile înainte de
plecare tot ce mai avea. Dar imediat își aminti că Duduia nu îm-
prumută, „din principiu“: ci-că! Cașicum zgîrcenia ar fi, pentru
Duduia, un principiu. Și replica sună:

— Lasă, Păpușică, mine mergem la cîntar!

Duduia se îngrășase. Nu mai încăpea în rochiile purtate la
începutul verii.

— Îți interzic să mai vorbești cu mine, idiotule. Du-ți idioția
ta la cîntar.

— Stil Agapia-Palace!

— Ah, vă rog nu mai începeți! interveni doamna Danielescu.

¹ Fragment din romanul cu acest titlu, care va apărea în luna Decem-
bre în editura „Cartea Romînească“.

Și către Luchi :

— Tu să taci, viperă.

Cu tot amendamentul „Tu să taci“, și invectiva satisfăcătoare „viperă“, acel „vă rog nu mai începeți“, plural dela subiect până la predicat, plural compus din Duduia, domnișoară de optsprezece ani, studentă, și Luchi, licean de șaptespreze ani, mucos,—o mortifică pe Duduia. Singerară rănile proaspete. Nările-i vibrară. Cu coada ochiului privi spre Andi : „Poseur !“. El nu se îngrășase la Agapia, cu toate că nu făcuse cură de slăbit. Și sentința „infectei Englezoaice cu păr roș“ îi sună, parcă păstrată în bătăile inimii, așa cum o surprinsese noaptea la Agapia, cu necuviinciosul ei accent britanic în mirosul brazilor autohtoni :

— Aoh ! Dudui e frumos... dac vref ; Andi e fin, aoh, alt rasa...

Privirile Duduii vitriolară profilul dulce de subt pălăria cenușie cu bori mici, plecate. Plecat și capul, plecate și genele. Și Duduia și doamna Danielescu și Luchi, suportau umezeala și frigul nopții de toamnă cu viguroasa vitalitate a legumelor. Dar silueta lui Andi avea linia înclinării grațioase și triste pe care-o au cocorii zgribuliți într'un picior, cu ciocul subt aripă, când sînt întuiți pe pămîntul ținuturilor reci, de toamnă timpuriu. Tăcea, cum tăcuse dela Pașcani până la Iași—distrat ? absorbit ? distant ? ;—„infect“, articulă în gînd Duduia ; „Parcă vine dela Nissa nu dela Agapia cu noi“.

În fața gării, în loc de trăsuri, un vid ieșan : era Simbătă. Orașul întreg dealtfel, cu luminile și clădirile lui, la acea oră vînată de toamnă, părea un loc viran acoperit, în loc de coji, galoși și tinichele, cu stele și case lepădate la gunoi.

Doamna Beatrice Danielescu era Președinta unei importante societăți de binefacere, în care calitate putea să dispue după bunul plac de automobilul societății ; dar domnul Iustin Danielescu adversar și denunțător proverbial al tuturor abuzurilor, atît în Parlament cit și prin Presă, nu înțelegea să se folosească în văzul călătorilor și al personalului ceferist, el și copiii Președintei, de vehiculul hărăzit exclusiv personalului superior al societății, în exercițiul funcțiunii.

— Luchi, unde-i tata ?

— Predică.

O palmă răsună mat pe obrazul zîmbitor și prea colorat ca o palmă—cu mănuși de piele—să lase urme. „Palmă morală“, reflectă Luchi. „Mama știe numai să piște“.

— Marș după trăsură. Ai dat telegrama ?

Luchi porni în goană, făcîndu-se că n'aude întrebarea.

Deși călătorea oarecum incognito, barba de aur cu fire albe a domnului Danielescu fusese recunoscută la coborîrea din tren, de mai multe persoane care nu se mulțumiră numai să salute pe „Domnul Profesor“, ci se grăbiră să-l întîmpine, circumscriindu-l în grupul acela special care caracterizează apariția în societate a

oamenilor iluștri, dându-le acestora semnificație de fintină publică, și celor din jurul lor atitudini hipnotizate de cofe și căldări adunate la hazna.

După un sfert de oră—calculat de secundarul nervilor doamnei Danielescu—Luchi sosi vesel, fredonînd, cu două trăsuri scoase parcă delaolaltă cu birjari și cai, dintr'o hală cu vechituri și viețăși împăiate.

— Le-a ales într'adins vipera,—murmură printre dinți mama lui Luchi.

Intr'una se urcară părinții și Duduia care-și repartiză posesiv cele șazeci și opt de kilograme în floare, pe cîte-un genunchi al fiecărui părinte, nu atît ca să-i cruțe, cît mai ales, ca să-l excludă pe Andi.

— Și Andi unde stă? întrebă autoritar doamna Danielescu, gata să „răpeadă“ pe cineva.

— Eu merg pe jos.

O! dorea din tot sufletul să rămie numai cu nervii impersonali ai nopții de toamnă, să fie orfan, nu mult, dela gară până acasă. Să ajungă ud de ploae, dar nu cu acea senzație de matasă zburlită de ghiare de pisică, pe care i-o va lăsa tăcerea în patru din trăsură.

Așezîndu-se pe scăunas, simți ostilitatea cotului Duduii așezată prin ucaz matern alătura de el. Și totuși, gestul de autoritară duioșie al mamei lui, care-i acoperi picioarele proiectate lateral în bătaia ploii, cu pelerina ei, îl făcu să regrete... ce? Nu-i plăcea nici să-și mărturisească siesi, și chiar în clipele de negare a gîndului iconoclast, că se simțea din nou intoxicat de viața de familie.

— Ce face Luchi? Unde-î Luchi?

— Vinee! Vine și ordonanța cu furgonul de bagaje! izbucni din urmă glasul jovial, recapitulînd doamnei Danielescu zimbetul care comentase ireverențios dezastrul ochelarilor, și răspunsul „Predică“, iar Duduii, aluzia la îngrășare.

Pe capra „furgonului de bagaje“, întors cu fața la avutul familiei, conform prescripțiilor, cu un picior pe coșul cu dulceți în care, asasinate, două gavanoase cu dulceață de zmeură singerau cleios,—Luchi se uita cu jînd la ceața tabagică a crîșmelor prin fața căroră trecea.

— la ascultă, amice, n'ai cîțiva lei mărunți să'mi împrumuți până acasă?

Cu banii împrumutați dela birjar își cumpără un pachet de țigarete „Funcționar“—*Cordon-Bleu*, cum le numea Luchi,—oferi birjarului o țigară, și înșfirșit, cu gura și nările pline de asprul și deliciosul puturosul fum—echivalent tabagic al brînzeturilor fermentate,—medită la „ce se va întimpla“, considerînd problema numai din punct de vedere practic. Catastrofa era iminentă și de neînlăturat. Fusese însărcinat de mama lui, la Agapia, să plece cu bicicleta la Tîrgul-Neamț și să dea telegrama prin care familia își anunța so-

sirea acasă Mamiței : mama doamnei Danielescu. Cu banii telegramei adunați cu cei luați dela Andi, Luchi își plătise datoriile făcute la crismă și la Sora Aglaia. „Sărac dar demn“ : asta era deviza lui Luchi.

Sora Aglaia...

I se lărgiră nările ca la minji cînd vîntul le aduce miros de iarbă crudă.

— Tii, mare paciavură!

Creșuri de ris îi fugiră din ochi dealungul obrazilor ; și uitînd complect viitorul spre care îl duceau roțile trăsुरii, mușcă din amintirea ca piersica a Sorei Aglaia.

— Stăi, Satană, că te vede Sfînta Icoană, Doamne iartă-mă!

Și cum era goală, albă și pietroasă subt haina monahală, în brațele lui, cu mina stîngă saltată odată cu sînul, întorsese pe dos icoana, și cu aceiași mină pioasă îl palmuise, lăsîndu-i în nări mirosul busuiocului dela icoană...

Trăsura trecea prin Piața-Unirii. Un picior de-al Sorei Aglaia a cărui pulpă lumina cerul ca o lactee caldă, pe deasupra capului statuei lui Vodă-Cuza, izbi cu călcăiul în fotografia cuvioasei Agafia : gazda dela Agapia a familiei Danielescu.

Maica Agafia o clevetea pe Sora Aglaia, spunînd că mai bine decît să-și tot spele trupul— „Răsună munții de-atîta spălătură!“—ș'ar spala sufletul cu cele sfînte. Iar Sora Aglaia, replicase într'un cerc de Măicuțe tinere, că Maica Agafia n'are nevoie să-și spele trupul, fiindcă la un an odată, de Sînta Maria, își face „gri-jitură“ trupească, și o curăță ucenicile cu măturoaile de ațe de paianjen. După care, Maica Agafia o spurcase pe Sora Aglaia cu o vorbă scîrnăvă luată din Biblie. Iar Sora Aglaia intrase într'o noapte fără lună în casa cuvioasei, în odaia lui Luchi, și acolo, de pe canapeaua sfîntiei sale maica Agafia, călcăiul înalt al pantofului încălțat pe piciorul gol, în timp ce piciorul avîntat spre stele vibra ca libelulele, făcuse un benghi portretului cu ochi haini al Agafiei, așezat pe păretele purtător de icoane...

Între timp trăsura ajunsese la poarta casei părintești.

Mai demult doamna Danielescu bănuia că nu-i lucru curat cu recipisa telegramei, pe care Luchi prefinsese c'o pierduse la întorcerea dela Neamț. I-ar fi luat-o vîntul! Hm!

— Ce-ai făcut, ficălosule? N'ai dat-o!

— Nu.

— Unde-i depeșă?

— În buzunar.

Întinse manuscrisul telegramei spre a înlătura îndoiala doamnei Danielescu.

— Și banii?... Vorbește, spune, că te fac bucăți!

— Aveam datorii...

Răsună o palmă „morală“ și o pișcătură răsucită : aceasta profund fizică. Luchi clipi umed : oricum, în fața birjarilor!

Drama era generală și devenea complexă. Căruța cu lăzile,

pornită dela Agapia decunoapte, nu sosise. Asta însemna că Moș Daringă se îmbătase și că lăzile ori erau furate, ori înecate în Moldova umflată de ploii, „cu ticălosul de moșneag cu tot“.

Casa, cu toate ferestrele astupate cu hîrtie albastră prinsă cu piuneze, nu arăta niciun semn de viață. Mamașa era cam surdă. La servitori în schimb, o iluminăție de zece Mai. Dar acasă nu era decît Lina care împreună cu un fruntaș de Roșiori, îmbrăcată cu rochia de catifea violetă a Duduii, la lumina becului de-o sută de lumini, luat din biuroul domnului Danielescu, bea vin—furat desigur din pivniță—în paharele de cristal destinate numai musafirilor: descuiase așa dar și bufetul!

Umbreluța doamnei Danielescu se frînse de spinarea Linei; Duduia tresări, căci spinarea Linei însemna rochia ei de catifea violetă.

— Hoașo, ticăloaso, scîrnăvie, îmi aduci toți derbedeii...

„Phii, nostimă-i Lina!“, constată Luchi dela fereastra bucătăriei, privind trupul servitoarei, care dilata triumfal, la șolduri, pîntece și sîni, rochia colantă a Duduii.

— ...Asta ai învățat în casa mea, lepădătură, tîrîtură, nerușinato...

Stridența glasului spart—intensificată de vibrația tingirilor din bucătărie—străpzea urechile lui Andi, dîndu-i un fior de desgust; și în același timp, îl cuprîdea o îngrijorare în galop de panică pentru *mama lui*, congestionată, cu ochii injectați și tulburi cu vinele vînat umflate, cu șuvițe de păr alb spînzurîndu-i pe obraji, cu un tremur bolnăvicios în minile crispate a blestem...

Domnul Danielescu sosea cu bățul ridicat—un băț gros de cireș cu cioc metalic. Dar fulgerul masiv al săbiei lungi—care dealtfel spînzura inertă în minile fruntașului de Roșiori,—îl făcu să lepede bățul la ușă, temîndu-se ca viziunea bățului să nu sugereze mișcări simetrice mentalității săbiei.

Il luă cu vorba :

— Bine, băiatule, asta-i treabă de ostaș? În loc să-ți faci datoria la cazarmă...

Luchi, dela geam, icni de rîs, auzind noua predică.

Pe fruntea ostașului congestionat de băutură și de dragoste neisprăvită, și zăpăcit de aparițiile succesive, curgeau mari broboane de sudoare, înregistrate de ochiul oratoric al domnului Danielescu. Iși reluă bățul delîngă ușă, îndepărtînd cu o mișcare e-nervată pe Luchi, care se pregătea să intervie.

Duduiă n'o slăbea din ochi pe Lina. Deformase rochia de catifea: „trebuie călcată“; o pătase de sudoare la subțiori: „mi-o scoate la spălătorie“...

Fanfara isterică a cristalelor sparte îi făcu pe toți să tresară. Doamna Danielescu sfărmasă paharele de pe masă, cu ciotul umbrelei.

— Le-ați spurcat, ticăloșilor! Ai să le plătești, ai să mi le plătești...

Și către Roșior:

— Piei din ochii mei, nemernicule!

S'auzeau fluerături în stradă.

— Bolșevicule, la Curtea Marțială! tună glasul domnului Danielescu, în timp ce mina ridică bățul cu cioc de metal.

— Nu da, boerule, mîrii un glas de „Curtea cu Juri”, notă mintal d. Danielescu, c'un recul subit în fața ochilor cețoși de vin, care îndreptau o căutătură Manlicher către bățul ridicat.

Sabia zingăni scurt.

— Il omoară, of, apă,— țipă doamna Danielescu atît de ascuțit, încît dinții lui Andi se încheștară dureros.

Doi sergenți, din pragul ușii se uitau nehotărîți. Îndărătul lor, birjarii, vecinii... Și în tăcerea întretăiată de gîfîituri, în timp ce Lina zmulșă, cu palmele roșii pe tîmple, vărsa și-roae de lacrimi privind holbat pe militarul înșfăcat de sergenți,— Andi, cu paharul de apă la gura mamei lui, auzi glasul Duduii, șuerător către Lina:

— Scoate imediat ciorapii mei de matasă.

— Păpușica are spirit de observație: nu se putu împiedeca să nu exclame Luchi.

— Ascultă, Andi, bufni Luchi pe 'niundate; să știi că Apostolul îl interpelează pe Ministrul de Războiu asupra unui caz concret de bolșevism.

Andi intră în odaia lui, după o absență de două luni, ca într'o odaie de hotel, tărîndu-și geamăndanul plin de scrisorile nedescăcute dela Magda Boldur; îl lasă lingă prag, încue ușa, și fără să mai aprindă lampa se așeză pe margina patului—somiera scîrții—și rămase așa, cu brațele pe genunchi, cu pardesiul pe el. Schimbi de hotel, dar de casă părintească...

O muscă bizii metalic în cana de apă goală. Streșinile țîrîiau apos, dînd frigului din casă accent de ploaie ascultată în orașe necunoscute.

Apoi, de alături, din odaia lui Luchi, unde după vioiciunea mișcărilor se simțea că lumina-i aprinsă, porni un șuer argintiu, pe melodia „Hai lelițo 'n deal la vie”. Luchi se desbrăca. Luchi avea șaptesprezece ani, dar zgomotele din odaia lui aveau paisprezece ani; cădeau zgomotele ca nucile din nucii scuturați, începînd cu pocnetul ghetelor descălțate violent; și atîta zarvă și bocăneală răsuna în încăperea de alături, că parcă Luchi nu era investmintat și cu tăcerea ștofei și a pînzei, ci numai cu ghete din cap până 'n picioare.

— Copil fără de inimă, acuma țî-ai găsit să șueri! izbucni glasul domnului Danielescu. În papuci, cămeșă de noapte și 'n izmene lungi, verifica dacă ușile de-afară sînt încuiate și lumina dela closet stinsă.

Amuși și șuerul lui Luchi, înnodat parcă într'un zîmbet până mine dimineață cînd aceiași leliță avea să plece în deal la vie, prin șuerul lui Luchi.

Lumina din odaia lui Luchi, stinsă, întunecă și crăpăturile ușii care despărțea cele două încăperi. Luchi se azvîrlî pe somiera goală, la fel cu cea din odaia lui Andi, ca în mare, de sus, cu un salt; somiera scîrții și săltă ritmic de cîteva ori. Sora Aglaia sosi dela Agapia, Lina, din bucătărie,—dar somnul le închise ușa 'n nas, și Luchi adormi inocent ca iarba cîmpului.

* * *

Odaia lui Andi, ca o amplificare a urechii lui, pîndi, cu mișcare convulsivă a urechilor de iepure, în care-s și bătăile inimii.

Din copilărie, Andi fusese osîndit să supraviețuiască noaptea întregii case, devenind spionul odăilor dealături tocmai în clipa de perfectă intimitate și abject adevăr a zgomotelor, vorbelor și tăcerilor din preajma somnului.

Dormise dintăiu în etacul părintesc, trecînd din leagăn într'un pătuc așezat la picioarele celor două paturi de nuc ale părinților, până la vrîsta de patru ani, adică până cînd venise pe lume Duduia. Spaima apăruse într'o noapte a ultimului an petrecut în dormitorul părintesc. Asupra nopții, mama lui îi spunea o poveste scurtă, îl înfășa în oghial, și'n clipa cînd îl vedea cu ochii închiși, anunța cu glas tare pe domnul Danielescu rămas în birou:

— Andi a adormit.

Andi nu dormea. Dar pe-atunci, ceiace se petrecea în mîntea lui era cu totul neatînat de ceiace se întîmpla în jurul lui. Își spunea singur, în gînd, povești, nu cu vorbe, ci deadreptul cu icoane: *vedea* cu ochii închiși poveștile născocite de mîntea lui. Și cînd din mîntea lui începeau să răsără, ca dintr'o casă părăsită, icoane prea fioroase, o formulă magică mistuia totul: „Asta a spus-o Zmeul“. Adică tot ce se întîmplase subt pleoapele lui în acea viață tainică de oglindă a minții, nu era în el *aevea*; dar în schimb, *era* un Zmeu care-i șoptea la ureche povești înfricoșătoare. Și cînd Andi rostea formula—„Asta a spus-o Zmeul“—, Zmeul pleca dela urechea lui, și'n el nu mai era decît somnul.

Dar într'o noapte de furtună cu fulgere care zburau imens, iute și alb, prin sufletul mic cu povești, Andi auzise zgomote *străine* în etacul părintesc: un fel de latrat scurt și 'nvălmășit, gemete gîfite și parcă și-un fel de grohăit. Ochii lui Andi se deschiseseră cu fulgerile, din povești asupra etacului părintesc, și văzuse pe tatăl lui omorînd-o pe mama lui. El lătra, el grohăia, și parcă mîncă din mama lui cu scurmături înviersunate de mistreț.

La aceiași vrîstă, dacă s'ar fi întîmplat să vadă același spectacol, Luchi ar fi umplut casa de urlete.

Dar Andi, scuturat de friguri, cu dinții strânși, nu țipase. Ros-tise din nou formula magică—„Asta a spus-o Zmeul”—. Și 'n-tr'adevăr, nu mult după aceea, auzise glasul mamei lui—vrasăzică n'o mîncase :

— Trece-mi un pahar cu apă.

Și nici atunci Andi nu voise să vadă născîndul semn de întrebare de după : „Asta a spus-o Zmeul“. Apoi pătucul lui fusese mutat în odaia de alături ; în fostul lui leagăn din etacul părintesc venise scîncetul și stridențele de scripcă desacordată ale Duduii. Și ani dearîndul copilul cu insomnii din odaia de alături, șoptise în miez de noapte : „Asta a spus-o Zmeul“, deși nici în povești nu mai credea și nici în Moș Crăciun. Dar magica formulă a copilăriei, șoptită cu același fanatism, nu mai tăgăduia ceia ce se 'ntîmpla a avea în etacul părintesc, ci judecățile, de pe atunci lucide, care se formau în mintea-i de copil.

La școala primară aflase din gura dascălului că tatăl lui e un „apostol al neamului“. Pe stradă, cînd trecea de mîna cu tatăl lui, zeci de pălării se plecau adînc. La un zece Mai, din rîndurile școlarilor îl ascultase pe tatăl lui vorbind în Piața-Unirii, de pe soclul statuei lui Cuza-Vodă. Se acoperise Piața de un zbor de aplauze, ca și cum vorbele oratorului ar fi prefăcut minile mulțimii în aripi ; iar uralele dădeau văzduhului un vîjiit de fluviu devenit cascadă. Mitropolitul Moldovei sărutase obrajii capului de zeu cu păr de aur, care în gloria soarelui de primăvară, vorbise oamenilor.

Așa era tot ce se întîmpla *ziua*. Din toate părțile numai stimă, laudă și venerație pentru tatăl lui. Chiar și sufletul *diurn* al copilului, împărtășea atitudinea celorlalți ; îl admira și Andi pe tatăl lui, din gura căruia aflase „Povestea Neamului“. Căci domnul Iustin Danielescu era adversarul poveștilor cu Feți-Frumoși și Cosinzene, care dau copiilor „o bolnăvicioasă nostalgie a irealului, distrugătoare a energiei sociale.

Deîndată ce Andi intrase la școala primară, domnul Danielescu începuse să schițeze verbal, pentru folosința Delfinului său, o „Poveste a Neamului“, care apoi devenise volumul cu același nume, vîndut în mii de exemplare, mai întăiu în „Biblioteca Minerva“, apoi în „Biblioteca pentru Toți“. Scopul acestui grup de „povești reale“ era să dezvolte în copii, adică în „tinerele vîrstare ale Neamului“, interesul pentru istoria națională și sentimentul mîndriei de-a face parte dintr'un „neam de eroi“, de unde necesara emulațiune.

Dar venea noaptea.

Nu ziua, noaptea Andi aflase printre altele, fragmente din povestea neamului în faza ei actuală : amănunte intime și picante despre capii țării, despre Mitropoliți, Miniștri și înalții dregători. Cufare membru important al „Institutului de Inalte Studii Istorice“, alt „apostol al Neamului“ care dormise în casa Danielescu, pe cînd domnul Danielescu nu era încă membru al înaltului așezămînt cul-

tural,—avea slăbiciuni anclare. În vederea acestei vizite se făcuseră pregătiri importante în casă și la bucătărie. Și Andi auzise următorul dialog în etacul părintesc :

— Ascultă, Mami, trebuie să găsești pentru mine seară o servitoare nostimă, spălăjică...

Pe-atunci, doamna Danielescu nu angaja decât servitoare veterane, cu infirmități vădite—chioare, șchioape—cu sini cât mai căzuți, musteți cât mai aparente și păr cât mai alb.

— ... ?

— Vezi, Mami, Moșului îi cam plac servitoarele tinerele.

— Taci ! Parcă ție !... Și cu Paraschiva ce să fac ?

— Trece-o la bucătărie.

— Dă ! o să-i convie ? Are și ea obraz ! Oricum, e la noi de șase ani.

— Ei, c'un bacșiș bun !

— Bine, frate, de ce nu mi-ai spus din vreme ! Să scot așa bătînd din palme o fată frumoasă ! De unde ?

— Ascultă o idee, Mami dragă, Dacă ai ruga-o pe Tinca să ți-o împrumute pe Lența : se uită ea cam cruciș, da are niște pulpe și niște șolduri !...

— Bine, da Lența... înțelegi, așa deodată cu oricine ?

— Ei, iaca ! Parcă astea mai fac nazuri ! Și Moșul e galanton... și nu cere mult...

Urmase o scenă acră. Prea bine o știa domnul Danielescu pe Lența ! Doamna Danielescu nu-i crutase, reproșîndu-i cu amănunte, gusturile vulgare.

— Ești, dragă, din topor ! Ți-o spun eu ! Numai tîrîturile îți plac !

Impăcarea venise tîrziu noaptea, după ce viziunea Lenței șolduroasă și pulpoasă, fluturase printre soți, ca muleta printre tauri.

Domnul Danielescu, propus și susținut de Moșul care avea cuvînt hotărîtor la Institut, fusese ales, la primul scaun vacant, cu unanimitate, Membru al «Institutului de Inalte Studii Istorice». Iar Lența, curînd după vizita Moșului, fusese dată afară dela Tinca : paza bună trece primejdia rea, și Tinca făcea tot ce dorea doamna Danielescu.

„Asta a spus-o Zmeul“ ?

Nu ! Tata și mama.

Nu mai credea în povești, nu mai credea nici în „Povestea Neamului“, fiindcă de timpuriu începuse să ale că toate statuile neamului au trăit și 'ntr'un etac conjugal, - și nu mai credea în părinți : Asta a spus-o Zmeul...

Într'o noapte, pe la unu, în timpul unei sindrofii, văzuse din patul lui, prin oglinda iluminată din antref, privirea împinsă cu mișcarea de împungere a cornutelor, a unui musafir spre decolteul mamei lui ; și-o văzuse pe ea, pe *mama* lui, cu nările dilatate sub privirile care *intrau* în ea, congestionînd-o ; și-i văzuse plecare frunții și clipirea grea, complice, a pleoapelor.

„Asta a spus-o Zmeul“.

Din acea epocă începuse Andi să aibă uneori un surîs ciudat în colțul gurii. Zimbet „de femeie care minte”, îl definise mai târziu o prietină de-a lui Andi. Era ceva tulbure, echivoc, în acest surîs care dădea o aplecare rușinată pleoapelor pe o privire nesigură și piezișă, în timp ce colțul drept al gurii se insinua ascuțit în lături, schimbînd întreaga expresie a obrazului. Surîsul acesta nu era un semn de veselie, provocat de ceva exterior; apărea, în dezacord cu *seriozitatea clipei*, izolîndu-l pe Andi de o atmosferă generală, și prin aceasta surîsul apărea ca o contrazi-cere jignitoare. Mai târziu cunoscuse oameni—mai ales femei—care nu-l puteau suferi, din pricina surîsului involuntar care nu era nici ironie, nici sarcasm, nici dispreț, cum socoteau unii.

La treisprezece ani, doamna Danielescu îi propusese o odăe numai pentru el, odăe de băiat mare, mai îndepărtată de etacul părintesc, urmînd ca în vechea odăe să locuiască Duduia.

Să afle și Duduia? Nu! Se împotrivi-se, cu o dulceață la care mama lui nu putea rezista. Și tot el continuase să fie sacul de rufe negre al istoriei contemporane a neamului, precum și al etacului părintesc.

Apoi, văduvă, venise Mamița să locuiască în casa ginerelui. Și Andi devenise vecinul acestei odăi.

Șerban Lateș, tatăl doamnei Danielescu, fusese avocat celebru al Baroului ieșan. Cistiga „tot ce vroia”. În schimb, până în clipa morții își pierduse nopțile la joc de cărți, cu sticlele de șampanie și ceștile de cafea neagră pe masa verde. Dela el, se vede, moștenise doamna Danielescu acea crispăre a degetelor și-acele gesturi violente, rapace, care dădeau minilor ei o fizionomie și un ritm caracteristic mai ales minilor blestemate să ardă pe rugul car-tofor al meselor verzi.

Doamna Danielescu se aștepta să moștenească la moartea ta-tălui ei o avere importantă. O moștenise numai pe Mamița, vă-duvă cu casa, via și trăsura vindute de creditori.

Pe cînd trăia Șerban Lateș, Mamița era Moș Crăciunul săp-tăminal ai nepoților ei. Venea în fiecare Sîmbătă, în trăsura de casă,—mărunțică, uscată, modestă și sperioasă ca șoarecii, mer-gînd mereu pe lîngă păreți, niciodată prin mijlocul casei, temîndu-se de musafiri și de ori și ce figuri cu care nu era demult fa-miliarizată. Cînd întindea mîna cuiva să i-o sărute, își strîngea degetele convulsiv, și abea atinsă de sărutarea respectuoasă, mîna fugea îndărăt, parcă arsă, și trupul Mamiței avea o înfiorare de porțelan cînd casa-i zguduită de trecerea unui camion.

Vorbea foarte puțin, cu ochii plecați în jos, sfioasă ca fetele crescute la maici. În schimb, desmierda cu mișcări drăgălașe de veveriță capul copiilor mici, umplîndu-i de daruri scumpe. Șocolățile căpătate dela Mamița, erau grase, amărui și cu delicat par-fum de vanilie sau de coajă de portocale. Drajelele aduse de Ma-mița nu erau făinoase și grosolan fardate, ci învăluite în zmațul

cel mai fin al zahărului, cu ten de flori de piersic și migdal. Iar hainele dăruite de Mamița erau atât de elegante încît ședeau mai mult în dulapul doamnei Danielescu.

Cînd mergeau la masă în casa bunicilor, Mamița îi lăsa să-și comande singuri mîncările și dulciurile preferate, astfel că nepoții mîncau acolo numai ce doreau. Erau stăpîni. Dacă spărgeau vre-un porțelan de preț, sau o oglindă, Mamița nu le spunea nimic, ba dimpotrivă, c'un aer rușinat de fetița constrînsă să vorbească, spunea cu precipitarea timizilor :

— Nu-i nimica, draguță. Lasă-lasă, nu mai plînge. Spune, ce să-ți dea bunica ?

O singură restricție. Mamița avea o odăe numită „salonașul păpușelor” în care adunase vre-o treizeci de păpuși, unele de loc din legendarul Nürenberg, altele aduse din aristocrația vitrinelor Parisului, altele cumpărate la voia întîmplării. Acolo, copiii n'aveau voie să intre.

Auzise odată Andi, tot în etacul părintesc, de „nebulia Mamiței” care plătise o sumă fabuloasă pentru un cufăr-dormitor anume comandat pentru păpușele ei, ca să poată călători cu ele. Văduvă și săracă, Mamița venise în casa gînerului ei cu două cutere și cu daruri, tot scumpe, pentru nepoți, ceiace o indignase pe doamna Danielescu : avea impresia că de data aceasta plătea din pungă „grandorile Mamiței”.

Mamița fusese instalată într-o odăiță strîmtă și întunecoasă. O vedeau numai la dejun și la masă. Cînd erau musafiri i se trimetea cite ceva în odaia ei, nu atât din respect pentru timiditatea ei bolnăvicioasă, cît mai cu seamă ca să fie cruțați nervii doamnei Danielescu ; Mamița era cam surdă, și întrebările vreunui musafir, adresate ei c'un ton normal, ar fi dat naștere la tăceri penibile.

Cînd devenise vecinul de odăe al Mamiței—după ce doamna Danielescu prefăcuse încăperea de lingă etac în odăe de bae—Andi avea cincisprezece ani. Deși spaima vecinătății etacului părintesc dispăruse acum, bataia de inimă din îndepărtata noapte a copilăriei, cînd pentru întăia oară tăgăduise realitatea cu formula „Asta a spus-o Zmeul”, continua să-l stăpînească, sunîndu-i un veșnic clopot de alarmă care-l ținea treaz pînă în clipa cînd toată casa adormea, ca pe acei șefi de gări mărunte, care nu pot adormi decît după ce a dispărut în noapte ultimul tren expres.

Și din prima noapte, Andi auzise zgomote și vorbe ciudate în odaia bătrînei : începuseră după douăsprezece, ca viața cimitirelor, mult după ce Andi stinsese lumina care se vestea și'n camera de alături prin crăpăturile ușei dispărțitoare. Cu ochii închiși în întunericul odăii, Andi aștepta somnul. Dar urechea pîndea, cum pîndise din copilărie. Auzise mai întăiu un scrișnet de chee întoarsă în broască ; apoi, un scrișnit înfundat de capac de cufăr greu, și gemătul Mamiței care abea-l putea urni. Și parcă ridicase cineva capacul unei fîntîni cu glasuri subpămîntene, căci treptat, tăcerea se umpluse de șoaapte.

Ce se întîmplă?

Cuvintele de dincolo erau naive ca ale izvoarelor care vorbesc singure, ca ale cuiburilor de subt streșini de țară, și ca ale copiilor cînd silabisesc povești din cărți cu poze.

Răsunau nume:

— Buna dimineața, Alice; buna dimineața, Grațîela; buna dimineața, Lucîca; buna dimineața, Nunuca...

Și trecuse miezul nopții.

Și replicile *numelor*, căci ființe vii nu erau, răsunau cu glas subțire, spunînd pătării și amănunte copilărești *din vis*. Alice visase o migdală din care eșea un evantai; Grațîela, o pudrieră plină cu drajele; Lucîca, un cîne de porțelan, care vroia s'o muște; Nunuca era îmbufnată, numai ea nu visase nimic...

În sfîrșit, Andi pricepuse: Mamița umbla în dormitorul păpușelor.

Apoi le îmbrăcase pentru bal. Și păpușele dansaseră în sunetele unei muzicuțe din acelea dulci ca ascultate într'un adînc de apă, melodie automată, demodată, melancolică, brusc întreruptă cași mersul păpușelor cu resort, cu un acord neisprăvit.

Alice, Grațîela, Lucîca, Nunuca...

Apoi, păpușele luaseră ceaiul. Apoi începuseră pregătirile de noapte. Apoi rugăciunea spusă de același glas pentru fiecare Alice, Grațîelă, Lucîcă și Nunucă de porțelan sau de carton. Apoi un cîntec de leagăn plutise, tărăgănat și trist, pentru somnul păpușelor.

Ochii morți, dar deschiși, a zecl de păpuși care tac... și cu care se joacă...

Se joacă?

O fetiță de cinci-șase ani se joacă vicleană și gravă cu păpușele, vorbește cu ele, le'ntreaba, singură răspunzîndu-și, și se desprinde grația unei imaculate concepțiuni din complicitatea fetei cu ea însăși atunci cînd se desmiardă singură alintînd ficțiunea cu obraji de porțelan și ochi de sticlă, în care și-a întruchipat copilul care nu-i decît odrasla unui zîmbet al feminității inocente și cochete.

Dar o femeie bătrînă, bunică, la miezul nopții...

„Mamița e nebună“!

Secretul bătrînei intrase săgeată în inima lui, lăsîndu-l cu ochii mari deschiși prin întuneric asupra ușii îndărătul căreia capul alb al bătrînei printre ochii morți ai păpușelor, dădea un straniu de lună înghețată printre stele oarbe.

Se deșteptaseră amintiri în mintea lui Andi, făcîndu-l să presimțea viața altui atac conjugal: al bunicilor. Il revăzuse pe bunicul lui, „bătrîn superb“, cum i se spunea, nalt, lat, cu pîntec și frunte decorative, cu barbă de gală ca o trenă, avînd în port și statură atunci cînd apărea pe pragul unei case, acea majestate, parcă împrumutată dela cei care vin în urmă, a majordomilor familiilor regale.

În schimb, de îndată ce intra în casă, își lăsa majestatea la ușă, ca o livrea, aducînd o atmosferă de glume îndoelnice, de

anecdote picante și aluzii necuvincioase, întovărășite de clipiri viclene adresate unui complice nevăzut. Buzele lui groase aveau răscucirea tocită a treptelor pe care-au trecut mii de oameni, ștergîndu-și ghetetele pe muche. Și cînd tăcea părea că-i buzat de vorbele care vor să năvălească, și de gestul vițelin al absorbției alcoolurilor spumoase din buza paharului.

O particularitate a bunicului lui Andi, era întrebuițarea vorbelor și a exspresiilor abjecte, în sens admirativ.

— Ah, ce putoare nostimă! spunea el de-o fată frumoasă și proaspătă mai ales, pe care-o aprecia ca pe-un „Camambert“.

Sau despre luna plină, antic răsărită deasupra unui lași pe care parcă atunci îl desgropase din veacuri :

— Ce scîrnăvie de lună! S'o piști și pace! spunea el, considerînd luna ca dinapoiful dolofan al unei slujnicuțe.

Fiindcă era „mînă spartă“ i se erta tot. Pe fetele tinere le lua de gușă, și le bătea cu palma peste crupă, uifînd-o o clipă apăsât : și avea barbă albă! Iar cînd prindea prin colțul unei case vre-o femeie mai tinărară, cu relieful agresive, pe care o acoperea cu trupul lui mătăhălos, îi venea să ntorci capul ca atunci cînd treci pe lîngă oameni oprîți lîngă un zid periferic cu inscripții și miros obscen.

De mic copil, Andi se scotoțise atît de străin de acest bătrîn cu aspect de patriarh și suflet de porc, încît niciodată nu-i spusese „Bunicule“. Ocolise întotdeauna, în raporturile cu el, această vorbă de argint și de cașmir, li spunea „mama“, foarte politicoasă,—sau cînd vorbea despre el părinților, ori altcuiva, spunea : „Bărbatul Mamiței“, sau „Tatul mamei“ ; dar niciodată nu și-l însușise subț denumirea de bunic.

Și alătura de el, Mamița !

Andi văzuse în casa bunicilor o fotografie de-a Mamiței la șaptesprezece ani. Pe-atunci, convalescentă după tifos, Mamița avea păr scurt, crescut ondulat, nu deajuns de mare ca să poată fi pieptănat, dar propria lui ondulare îl pieptăna răvășit, sălbătîcînd fruntea și tîmplele. Ședea pe un scaun cu spetează naltă, care o domina ca o strană, cu minile încruciate pe genunchi, cu fruntea înclinată, ceiace accentua și mai mult delicateța ovalului pe care-l presimțiai palid după fragilitatea surîsului ostenit. Era ceva mai rar decît frumuseța în farmecul acestui portret de tinereță. N'avea nimic din atributele agresive ale frumuseții femești : nici buzele cărnoase care chiamă sărutarea, nici ochii a căror privire e parcă aspirată de nările bărbaților, nici sinii care zgîrie sîngele. Linii de băețel în clipa nehotărîrii de zori palizi, a adolescenței. Și totuși, fată.

Portretul Mamiței la șaptesprezece ani era portret de fată nu din pricina fusteii lungi, căci părul era de băețel,—ci din pricina surîsului cu obrazul înclinat, și a mișcării de ocrotire deșteptată în minile privitorului, de această icoană în care feminitatea pusese

numai acea presimțire de lumină nouă, cu care primăvara încovoae lin crenguțele cînd mugurii de zarzăr vor să înflorească.

Fetița din acest portret mireasa Taurului ?

Și mama lui Andi era fata lui, a Taurului, nu a Mamiței. Așa gîndise Andi în fața ușii care-l despărțea de nebună, căci în acea noapte, Taurul, cu lovituri de copită cefluse în mintea lui Andi asemănările dintre tată și fiică. Aceiași vitalitate, aceiași carne robustă, aceiași ochi, aceleași nări cu vibrații sexuale, aceleași mîni de cartofor, și uneori, deseori, același vocabular.

În acea noapte, Andi nu mai rostise, fiindcă nu mai putea: „Asta a spus-o zmeul“.

Viața dăduse Mamiței un Taur în clipa cea mai fragilă a ființei ei de liliac alb,—și Mamița fugise în lumea păpușelor, ducîndu-le lor ceiace scăpase de copitele Taurului: vorbele de cuib și de izvor ale copilăriei, numele prietinelor de-atunci, sau poate pe-ale eroinelor din cărți.

Mamița o botezase pe mama lui Andi, Beatrice. Și Andi văzuse abea atunci, ascultînd alături cantilena somnului păpușelor, speranța romanțioasă pe care o pusese Mamița în fata ei,—c'a ei numai va fi—, în clipa cînd, desprins din terținele lui Dante, pogorise pe creștetul copilei Taurului, numele cu-afîta cer în el, cer florentin.

Un an întreg Andi fusese vecinul de odae al Mamiței. Și dealungul nopților aceluși an, făcuse descoperiri îngrozitoare. Un portret de tinereță al tatălui lui—pe-atunci nu purta barbă—era atît de asemănător cu portretul Mamiței la șaptesprezece ani, încît s'ar fi spus că-s frați întru același argint limpede al tinereței cu genele plecate pe lumina ei de lună. Era o înrudire izbitoare în delicateța osaturilor, deși mai eminescian naltă era fruntea băiatului decît a fetei, și abea mai robustă bărbia. Dar nările aveau aceiași curbă și aceiași zveltă îngustime în care nu simți palpi-tînd masacrul roșu al garoafelor, ci parcă, înoptarea toporașilor. Și linia sprincenelor aceiași, lungă, fină. Și mîinile de fată și băiat, cu degete atît de-armonioase, că parcă în aceiași clipă liberaseră spre cer, păreche, zborul unor rîndunele, rămînînd prelungi.

Mamița și Taurul !

Și iată că din nou viața poruncise aceiași împărechere. Frațele întru asemănare al Mamiței, îndrăgostit de fata Taurului. Și din ei doi răsărise Andi, al treilea frate al celor două portrete de tinereță, al tatălui și al bunicei.

Fetița din vechiul portret devenise Mamița păpușelor.

Băiatul din vechiul portret devenise Iustin Danielescu, Profesor Universitar, Apostol al Neamului, Membru al Institutului de Înalte Studii Istorice, Deputat, membru în consilii de administrație. Și fratele întru asemănare al Mamiței începuse să samene cu soția lui, cu fata Taurului. Alte osaturi, ce-i drept, dar zîmbetul de satisfacție și de belșug al aceleiași cărni, îi îmbrăca pe unul și pe altul, dîndu-le ceva frățesc. Și mai mult: în ultimul timp, Andi re-

cunoscuse în răsucirea buzei de jos a tatălui lui, și aceasta scobită și deformată de oratorie, expresia gurii Taurului.

Atunci, el, Andi,—încă fratele celor două fotografii, supraviețuitorul lor, dar fiul și nepotul tuturor, —va deveni și el un alt Iustin Danielescu, sau, ca Mamița, alt orfelinat pentru păpușile cu ochi de sticlă ale gândurilor de nebun sau maniac ?

Iși înălțase gândul înspre viitor, cu gestul tragic al cumpenelor de fintîni secate, peste cimpii arse de secetă, subt azurul sterp al cerului.

Ș'atuncea, glasul mare al văzduhurilor, care dă poruncă toamna frunzelor să cadă și păsărilor să plece, — îi șoptise : „Pleacă“.

Vorbise'n el acest glas, îndreptîndu-i ochii spre stelele care luminează alte ținuturi, și urechea, spre țipătul sfîșietor al locomotivelor în tăcerea nopților ieșene, —dar răsunase glasul în vara anului o mie nouă sute șaisprezece. Curînd răsunaseră alte trîmbițe deasupra Iașului, posomorîndu-i somnolența, și începuse anotimpul social al uniformelor militare. Apoi duduise Moldova de mulțimile care veneau, intrînd ca bejanarii de odinioară în vechile mănăstiri, pe porțile larg deschise ale Capitalei Moldovei.

Viața de aiurea, spre care Andi voise să plece, gîlgîia subt ochii lui, ca un Nil pe care l-ai fi visat desfășurîndu-se de aur faraonic și de jad prin malurile de belșug, de soare și palmieri, ale unui vechi Egipt, pîrtînd corăbii care duc în pînzele triunghiulare parcă icoana piramidelor, — și pe care l-ai vedea milos în revărsare, puturos, rău și malaric, făcut din balele de spumă și din fălci de crocodil.

Și'n timpul războiului îi păruse dulce tihna și singurătatea odăii din căminul părintesc. Viața casei izbucnea de dimineață până seara înafară : doamna Danielescu la spitalul pe care-l conducea ; domnul Danielescu, în parlamentul țării, unde discursurile sale sunaseră trîmbiți de aur, după expresia ziarelor vremii. Andi nu ascultase aceste trîmbiți de aur, a căror tinichea sonoră, mai bine decît toți el o știa. În zilele de înfrigurată activitate ale războiului—activitate exagerată de fiecare, potrivit cu zăpăceala temperamentului său,—soții Danielescu, aerisiți de statornica atingere cu oameni străini, aduceau seara acasă ecourile preocupării de fenomenele imperios sociale, exterioare casei,—și o salutară poftă de somn, de odihnă. Doamna Danielescu pierduse cîteva kilograme—prisosul din timpul păcii,—involuntar, fără cură, de slăbit întinerind ca siluetă și mișcări, ceiace-o făcea să se scoale mai de dimineață, ca să reînceapă mai degrabă activitatea care-i dădea o primă și zilnică satisfacție în oglinda matinală. Vitalitatea ei, automatizată de viața de familie și sindrofii de până atunci, și prin aceasta micșorată, slăbită,—fusesse iarăși stîrnită, ca de-o întinerire prin dragoste, de noul ritm social la care participa cu fanaticism. În timpurile acele, vechiul Iași—cu boerii, cu ratații, cu mahalaua intelectuală și cu adevărații intelectuali, cu atmosfera familiară și ticurile sociale ale fiecăruia,—dispăruse ca o insulă cu ruine, scu-

fundată și acoperită de valurile unei mări peste care se durau poduri pentru mulțimile altor vremuri. Rarii boeri bătrâni, ultimii intelectuali ai vechiului Iași, și-l aminteau cu melancolie, numai ei auzindu-i încă—din tăcerea unui salon scapat de încartiruire, sau din mausoleul unei biblioteci cruțată de foc,—elegia clopotelor scufundate.

Dar pentru doamna Danielescu, dispariția vechiului Iași însemna distrugerea arhivei cu actele de naștere, o întinerire, o viață nouă într'un fel de Americă românească, în care, deși la ea acasă, nu mai vedea pe vechii oameni care însemnau foile calendarului anilor ei. Altă fizionomie avea orașul străbătut de automobilele demnitarilor în refugiu, întinerit și el, Iașul, cași doamna Danielescu, căci odată cu dispariția moșnegilor—înainte de războiu Iașul era un fel de azil de pensionari—, și odată cu dispariția trăsurilor jidovești, hodorogite și cu gloabe șchioape—acum rechițiionate—Iașul căpătase exuberanța unui motor de automobil în plină viteză, trepidație neconținută care-i alunga însfirșit, tăcerea mortuară de până atunci.

Nici străzile nu mai aveau aceeași configurație. Strada Lăpușeanu devenise, de fapt, Calea Victoriei adusă la Iași de refugiații Căii Victoria; Păcurarii și Săraria, deveniseră albiile prin care, cu armonii grave de orgă și mers de fluvii toropite de înghețul iernii, veneau și se duceau armatele rusești. Și toate străzile, umblate de alți oameni, și toate casele la ale căror ferestre apăreau alte chipuri, contribuiau la înnoirea Iașului care nu mai vorbea evreește, ca înainte de războiu, cu rare insule de graiu moldovenesc, ci franțuzește, englezește, rusește și munteneste pe fantoma străzii Lăpușeanu, și oltenește, munteneste, rusește și basarabenește la periferii.

Apoi, doamna Danielescu își schimbase profesia: nu mai era gospodină și profesoară, ci directoare de spital. Alte itinerarii, alte gesturi, alte haine. În locul școlii cu miros de closet, clas și cancelarie,—spitalul; în locul profesoarelor, îmbătrânind în front cu doamna Danielescu, doctorii francezi, care cu drept cuvânt o considerau tinără cum și era, călită în apa vie, exotic virilă, a ochilor galici; în locul copiilor, copiii de-acasă ai pîntecelui,—bolnavii care-ți dovedesc tot timpul că ești mamă, adică biblic mărîmimoasă, nu mamă, adică mai puțin femei dătătoare de dragoste și mai mult femei dătătoare de viață, cu jertfa tinereții; în locul somnului de după dejun, spalatul farfuriilor după dejunul luat la spital în camera albă cu miros de farmacie și de Maryland, în costum de soră de caritate.

Domnul Danielescu, deputat, militant, lucra într'o parte, doamna Danielescu, într'alta. Activitățile lor diurne, n'aveau nici-o contingență. Pentru amîndoi, casa cu familia era pe planul al doilea, toată ziua; în schimb, seara, cînd se întorceau dela lucru, atmosfera familiei regăsite, devenea odihnitoare, ca atunci cînd te întorci acasă după o călătorie lungă. Căci pentru amîndoi, ziua din timpul

războiului—ziua mobilizată—nu însemna ca cele dinainte de războiu, timpul exercitării unei profesii înafara casei, ci un fel de călătorie într'alt oraș decît acel din care făcea parte casa lor — păstrată în atmosfera păcii,—aceiași, tot îmbelșugată, fără nici-o cameră rechiziționată, cu lemne îndestulătoare, cu camera încărcată de huzur, și copiii parcă mai cuminți, în tot cazul mai puțin enervanți și servitoarele la fel. Din cînd în cînd, în zilele de sărbătoare, iar Duminicile 'n totdeauna, sofrageria casei Danielescu se umplea de doctori franceji și de dregători refugiați din Muntenia, care lăudau necondiționat calitățile de „gospodină moldoveancă“ ale doamnei Danielescu, precum și parfumul patriarhal păstrat încă numai în „casele boerești ale Moldovei“. Mamița trebuia să participe la aceste mese, căci toți invitații erau informați, în prealabil, că n'aude tocmai bine, ș'apoi distincțiunea fără cusur a Mamiței, cu toată timiditatea ei, îmbrăcămintea ei neagră și corectul ei accent franțuzesc, aveau pentru „atmosfera patriarhală“ același rol, cași afumatul cu rîșină de brad.

— Brazii noștri, saracii! ofta domnul Danielescu, îndreptînd cuțitul plin cu icre moi spre gură.

Epoca războiului însemnase pentru Andi un fel de vacanță de părinți, al căror suplinitor acasă era. Nu se mai auzeau strigăte la bucătărie, și totuși, servitoarele nu-și făceau mai mult de cap decît în epoca certurilor zilnice și a controlului amănunțit.

Într'adevăr, casa familiei Danielescu, în timpul zilei numai cu Mamița, cu Andi și copiii, avea farmecul arhaic al vechiului lași, farmec făcut din lene la fereastra cu flori și coline albastre, din reverie, din lecturi, într'un cuvînt, numai din acele activități sau inactivități, lipsite de asprimea luptei pentru viață, îndulcite și patinate de un lirism ușor melancolic—cum vechile oglinzi sînt ușor fumurii,—care dela o vreme dă și bărbaților acestei atmosfere, un fel de feminitate: numită de Munteni, protector, „farmecul moldovenesc“, și sarcastic, „puturoșenia moldovenească“.

Ultimii doi ani de liceu îi preparase în particular, singur în odaia lui de lingă odaia lui Luchi, sau mai ales, în „Hulubărie“, adică în odaia solitară cu balconaș de lemn, înălțată deasupra casei, ca un observator, cu vedere spre colinele lașului, ceiace-i dădea o aeriană intimitate în plin cer. Această odăe fusese construită de domnul Danielescu, după ce devenise proprietarul casei, cu scopul de-a lucra acolo, ferit de șipetele copiilor și de zgomotele casnice. Avea sobă vastă, masă de lucru, bibliotecă, o canapea și cîteva fotolii vechi, aduse din casa Mamiței. Andi-i împodobise un perete cu cele două portrete de tinereță: al Mamiței și al tînărului Iustin Danielescu, fantoma tatălui lui Andi.

Acolo în Hulubărie, trăia laoparte de părinții lui, fericit însă că-i vede 'n fiecare seară, sănătoși, prosperi, și mai îngăduitori în distrata guvernare a casei; fericit că nu mai e vecinul etacului lor, interzicîndu-și să-i judece, să-i comenteze, sau să inventarieze cu luciditate viața lor de-afară. Învăța și cetea mult în aeriana Hulu-

bărie pe care-o mobilase cu lucruri vechi din pod, în armonie cu cele de până atunci,—ordonându-și orele de lucru meditativ și orele de lene armonioasă.

Așa că în timp ce vechiul Iași dispăruse pentru mai toți ieșenii, rămînînd un fel de amintire de pastel în mintea unora; în timp ce societatea romînească, mobilizată sau sedentară, capătă o nouă configurație colectivă și individuală; și'n timp ce adolescenții de vrîsta lui Andi, participînd indirect la războiu, dar mai permeabili la prefacerile și înnoirile războiului chiar decît cei care mureau în prima linie, se pregăteau să devie efebocrația de mai tirziu, și deocamdată, o nouă generație, o nouă emisiune de suflet social, generație mai precoce decît precedenta, mai puțin romanțioasă, mai energică 'n fapte, mai temerară 'n gînduri, mai cinică în apetituri, mai realistă și mai aprig sensuală,—Andi, în Hulubăria lui, devenea sufletește, un supraviețuitor al vechiului Iași, refugiat în această nouă arcă a lui Noe, care plutea deasupra deluviului vieții recentului oraș, pe apele de liniște ale văzduhului cuprins de culmea dealurilor.

În această epocă se simțise legat printr'un fel de complicitate afectuoasă și înduioșată, de bătrînii maniaci ai Iașului, care mai apăreau din cînd în cînd în casa părintească: domnul Kuparencu, fost, pe vremuri, Prim-președinte al Curții de Apel, și profesorul Ivănescu, vechiul dascăl de istorie al domnului Iustin Danielescu, pe pulpana gloriei cărui își pleca umil fruntea.

Înainte de războiu, aceste „căzături“ acești oameni împăiași cu ticuri, îi inspirau o instinctivă aversiune și o compătimire schițată numai cerebral. În timpul războiului însă, odată cu complectarea mobilierului Hulubăriei cu vechituri din pod, căpătase o simpatie spontană pentru acești bătrîni, de care-l lega doliul comun al trecutului mort, simpatie devenită afecțiune, și nu afecțiune fiiască, ci prietenească. Devenise camaradul lor, căci în acele timpuri, nu viața îl chema pe Andi, ci trecutul, așa că devenise camaradul lor retrospectiv întru acest trecut, tocmai în vremea cînd se legau camaraderiile întru actualitatea cea mai crîncenă: a războiului. Îi invita la el în Hulubărie unde le făcea cafele negre—dulce Președintelui Kuparencu, și fără caimac, amară, Profesorului Ivănescu, blănită gros cu caimac; — le oferea dulceață, de afine lui Kuparencu, de rod zaharisit lui Ivănescu, precum și bucățele de zahar muiate bine în cognac, servite într'o farfurioară de cafea neagră; și le era partener 'la panșarolă.

— Așa băiet nu s'o mai pomenit! proclama domnul Kuparencu, cu un ușor pocnet al danturii.

— Ha? îl întreba domnul Ivănescu, închizînd cu deferență poarta casei.

— Așa băiet nu s'o mai pomenit! urla congestionat, cu ochi mînioși, domnul Kuparencu, fiindcă încă depe cînd prezida la Curtea de Apel se deprinsese să vorbească încet, ca să-i învețe pe a-

vocați și grefieri să fie cu ochii în patru, uitînd o clipă, că Ivănescu e „ramolit și surd“.

— Adevărat, bine-ai zis, o vorbă! aproba în fiecare zi domnul Ivănescu același „vorbă“ a domnului Kuparencu, fără să se mai „formalizeze“ de ton, fiindcă știa că Președintele „e ramolit și-l supără dantura“.

Andi era cu ei ca un al treilea bătrîn care tăcea și asculta spusele celorlalți. Trăia cu ei într'un trecut și printre amintiri cunoscută nu din experiența lui, ci numai din vorbele lor, familiarizîndu-se atît de tare cu acel trecut și cu acele amintiri, încît dac'ar fi fost transpus, printr'un miracol, cu patruzeci de ani în urmă, ar fi putut participa la seratele Coanei Catinca Chiunoaia sau Frăsinica Zmău, ar fi putut interpela, cu porecele lor, pe mai toți boerii și intelectualii Iașului de-atunci, ar fi putut vorbi, în largul lui, cu colegii dela Curte, și-ar fi putut nuanța cu clopoțelul preșidențial marile debateri judiciare de atunci.

Prezentul, adică războiul, apărea rar în convorbirile bătrînilor, fiind pentru ei ca o fereastră zidită, care ar da pe un cimitir. Andi împărtășea, fără efort atitudinea lor: și 'n anul o mie nouă sute șaptesprezece Andi avea abea șaptesprezece ani, dar în tovărășia bătrînilor și 'n atmosfera Hulubăriei, devenise bunicul propriei sale tinereți pe care-o lăsa în umbră, bucurîndu-se de ea ca de ceva exterior, zărit în oglindă ca la fereastră.

Nu cunoscuse încă trupul femeii, și se ferea să-l dorească. Uneori numai—cum ar răsturna vîntul un mănunchi de garoafe de pe pervazul ferestrei în casă—inimă-i trimetea o zvîcnire apăsată în sînge, parfumîndu-i-l parcă pipărat, arzător, îngreuindu-i-l turbure.

Trecea.

Dealtfel, dragostea trupească era atît de strîns asociată în mintea lui cu o scenă privită cu ochii copilăriei, și cu altele ascultate de urechile adolescenței pure în etacul părintesc, încît spaima, vechea spaimă—„Asta a spus-o Zmeul“—veghea între dorință și faptă.

Dar în timpul anilor războiului își dăduse samă de frumusețea lui, cu mai multă îngrijorare și umilință decît mîndrie, văzînd-o că trăește în ochii mai tuturor femeilor, ca o amenințare.

De mic copil, Andi auzise exclamațiile:

— Păpușică! Ah, ce copil frumos, Vai, ce adorabil e! Bombonică!

Și de mic copil, măgulirea cuprinsă în aceste exclamații nu-i micșorase neplăcuta senzație a pupăturilor țepoase, tabagice sau vinifere a bărbaților, a pupăturilor pocnitoare, viscoase și colorante ale femeilor, precum și-a desmierdărilor care-ți lasă mîncărimi și mirosuri străine pe obraji. Pe-atunci, în societate, Andi devenea un fel de obiect de artă exotică, adus dintr'o călătorie în orient, pe care toți îl pipăiau, îl malaxau, îl cîntăreau, întorcîndu-l pe față și pe dos, parcă spre a-i afla eticheta cu prețul și adresa vînzătorului.

„Nu-l lăsa în pace“, îl expropria, atribuindu-l—fără să-l consulte—distracției comune, ca o grădină publică. Și de-atunci, Andi pusese suflătește între el și admiratorii supărători, ceiace statuile au concret în jurul lor sub formă de bare de metal : indiferența protectoare în jurul resemnării de a fi statue.

La zece ani i se spunea „Fetița“, deși purta părul scurt și nu se juca cu păpuși. Avea ochi gravi, cu gene atât de bogate, că toate clipirile erau catifelat vizibile, părînd lente și plutitoare ; și desenul buzelor era astfel reliefat, că păreau pururi deschise pe-o respirație de somn surîzător, așa cum nările nasului perfect drept, păreau conturate de ușoara dilatare a unui parfum de floare delicată.

— Ce stă Fetița așa de tristă ? îl întreba cîte-o cucoană gata să-l consoleze prin pipăiri și frămîntări.

Nu era trist deloc : privea pur și simplu. Dar genele pluteau atât de negre pe ochii negri, încît obrazul părea trist și palid argintiu cum sînt crinii noaptea.

La treisprezece ani, trupul prea subțirel, încă firav până atunci, se desfăcuse înspre umeri cu acea sprinteneală înflorită a jet-d'eau-urilor în clipa cînd tulpina lor de apă se desparte în mănunchi, pulverizîndu-se rotund. Părea elegant în orișice haină.

— Unde-ți faci tu hainele, Andi ? îl cercetau camarazii dela școală.

— La Simka.

— Ei ! se minunau ei auzind numele croitorului din Strada de Sus, cașicum s'ar fi așteptat s'audă un nume de croitor măcar bucureștean.

Pe-atunci Mamața îi făcuse un rînd de haine de catifea neagră : pantaloni scurți, oprîți deasupra genunchilor, tunică rusească.

— Vai, ce piele fină are Andi !

Și cucoanele îi pipăiau pulpele dulci ca obrajii de fată mare, pișcîndu-i-le 'n treacăt, lăsîndu-i urme ca de țințari, și-i pipăiau gîtul rotund, strecurîndu-i mîna pe spinarea goală : copil !

— Te gîdili, Andi ?

— Nu.

— Ei, ia să vedem !

Și mînile, cam umede, mai desmierdau odată pe sub haină linia flexibilă a spinării.

În hainele de catifea neagră avea silueta pajilor purtători de trenă, a căror grație nici preajma ogarilor albi n'o poate micșora.

Atunci, la treisprezece ani simțise pentru 'ntăia oară fulgerul în singe al femeii, și scîrba de tine însuși pe care ți-o lasă. Dela zece ani, doamna Danielescu îi luase profesor de pian, pentru a justifica simbolul măștii lui Beethoven, atîrnată în salon, cu o expresie crîncen mahmură, de-asupra pianului care făcea parte din mobilierul obligator al unei case de intelectuali ieșeni. Doi ani Andi luase lecții de pian cu un elev dela Conservator, după plecarea căruia trebuiau să deschidă nu numai ferestrele salonului,

dar și pe celelalte, și s'afume. Andi nu progresa cu acest artist mirositor. Convinsă că femeile au înăscută „pedagogia artelor“, doamna Danielescu îi angajase o profesoară de pian. Lua lecțiile în salon, cu ușile închise. Dela a doua lecție profesoara începuse să miroase mai tare a parfum, și să-și îngrijească mai amănunțit unghiile. Se așeza la pian pe un scaun lipit de al lui Andi, și după fiecare gamă îl apuca de mini, explicându-i cum trebuie să ție degetele, cum trebuie să apese clapele,—în timp ce-i frământa minile ca pe-o batistă.

Apoi îi lăsase minile, dar începuse să-și lipească pulpa de piciorul lui Andi, chipurile ca să apese pedala când trebuie: și făceau game! Intr'o zi, după ce apăsarea pedalei devenise din ce în ce mai sacadată, profesoara îl acoperise cu o sărutare pe buze, gîfîită, lungă, zvicnită, care-o lăsase cu ochii închiși și nările palide,—iar pe Andi, cu buzele umed umflate, cu obraji aprinși și ochii lucioși, avînd expresia de nevinovăție echivocă a copiilor goi în tunici subțiri, purtînd pe cap cununii de roze, îmbătați la mesele lui Neron, pentru a îmbăta la rîndul lor și altfel decît vinul ochii patricianilor romani.

După această lecție de pedala il scuturase o scîrbă atît de violentă încît își arsesse gura cu apă îndoită cu colonie, neputînd nici să minince în seara acelei zile, îngreșat de propria lui gură, presimțind actul impur pecetluit în ea.

În anii războiului, spre seară, cînd singur în Hulubărie aprindea lampa de pe masa lui de lucru, aplecîndu-se pe-o carte, păretele pe care se proiecta umbra profilului lui Andi, devenea prețios ca păreții muzeelor de artă statuara greacă, în clipa de mister cînd aceiași lună care-a luminat cu veacuri în urmă profilul de eternă tinereță al efebilor greci în nopțile Eladei, luminează icoana lor de marmură, trimeșindu-i umbra vie pe păretele muzeului.

Din cap până'n picioare Andi era perfect frumos, în felul efebilor greci, al căror vestmînt ușor ar fi putut să-l poarte printre statuile muzeelor suindu-se pe soclul lor. N'avea fir de păr pe tot trupul cruțat de acest aspect stufos al virilității: o nuditate de fecioară. Și obraji îi erau imberbi, hărăziți unei tinereți de marmură nudă. Părul brun avea în el o flacăra de aur care încălzea paloarea obrajilor înguști și ovali, cu bărbie făcută pentru desmierdări ca a fetițelor cu cozi lungi. Până și minile-i erau tăiate cu aceeași artă; degetele lungi și podul palmei fardat cu acel roz firesc pe care natura rareori îl suflă de pe trandafiri în palmele omenești,—dădeau gesturilor lui o solemnitate prețioasă. Cînd frîngea pînea la masă, te gîndeai că începe poate un miracol ca la masa dela Caana.

Crescînd mare, devenind adolescent, scăpase de minile care-l vămuiseră în copilărie. Femeile nu-l mai apucau de gît, de gușă, de bărbie și de pulpe, nu-l mai desmierdau ca pe pisicile de Angora. Era prea mare! În schimb îl priveau. Il priveau cu ochi de bărbat care măsoară o fecioară frumoasă. Stirnea o poftă de viol

în ochii femeilor. S'ar fi spus că tinereța lui cu linii de lumină de lună, cu palori de crin, și frăgezimi de rouă, dădea femeilor senzația unei feminități alta decît a lor, mai fragedă, mai delicată, care le viriliza în atitudinea care-o aveau față de el, luîndu-le pu-doarea vicleană de nimfe urmărite, dîndu-le în schimb, priviri de faun urmăritor, și o măgulitoare impresie de dominațiune bărbătească.

Și tocmai în aceste clipe, pe chipul lui pur—frate al celor două portrete de tinereță: al Mamișei și al tatălui lui—, tresărea surîsul echivoc și turbure de „femeie care minte“, surîs care-și avea pricina nu într'o faptă rușinoasă de-a lui, ascunsă celorlalți, ci în oglinda 'n care într'o noapte a copilăriei, o văzuse pe mama lui docilă și vibrantă sub privirile cornute de poftă ale unui bărbat. Și-acest surîs, interpretat ca 'o ratificare a privirii sfîrșite în ochii femeilor, făgăduia atît de mult, în cît Andi era urmărit stăruitor, cu copite de faun, fiind silit el, *bărbatul* să ia o involuntară atitudine de nimfă urmărită, ceiace-l umilea, desgustîndu-l; iar pe femei le așța și mai tare, apreciînd ceiace socoteau ele că-i impus de ritualul cochetăriei femeiești bărbatului pe care-l tratau ca pe-o femeie.

Odată, în o mie nouă sute șaptesprezece, fusese nevoit să-și părăsească Hulubăria, pentru a o însoți pe mama lui într'o călătorie cu automobilul până la Tîrgul-Frumos. Deși n'ar fi dorit să cunoască particularitățile nici-unui itinerar de-al părinților săi, acceptase rolul de „cavaler“ al mamei și al însoțitoarei ei, o bucurășteancă, tot infirmieră de războiu.

Ziua aspră de Octombrie și teama de frig care stăpînea în acel timp chiar și pe cei care nu suferiseră în bordee, trenuri și tranșee.—îl hotărîse pe Andi să împrumute pentru această călătorie—care pentru el, sedentaru din Hulubărie, avea caracterul unei adevărate expediții—, o scurteică blănită cu blană de miel pe dinăuntru, și guler de astrahan brumăriu, precum și căciula la fel, aparținînd domnului Iustin Danielescu. Și căciula, naltă, cam largă pentru capul lui Andi, și scurteica, tăiată pe dimensiunile unui trup amplificat de grăsime,—dădeau siluetei lui Andi și obrazilor lui albi, o zvelteță presimțită și o frăgezime de față îmbrăcată la vînătoare în haina pădurarului.

Automobilul, o limuzină de-a Marelui Cartier, cu mers onctuos și geamuri de cristal cu perdeluțe ca vagoanele ministeriale,—se oprise la scara casei Danielescu exact la ora convenită: decînd cu spitalele, cu Francezii și cu războiul, femeile se masculinizaseră în multe privințe, căpătînd cochetăria punctualității așa cum înainte de războiu o aveau pe-a întîrzierilor distrat.

Doamna de lîngă șofeur, cu fața nevăzută sub cască de aviator cu ochelari de scafandru, invitase pe doamna Danielescu să ia loc pe canapeaua din fund.

Andi nu apăruse încă: el avea deprinderea femeilor dinainte de războiu.

— Andi, hai drăguță!

Se ivise pe pragul casei, în lumina brumărie ca și astrahanul căciulii nalte și al gulerului amplu, cu frumusețea lui luminos vădită, ca un buchet de crini adus pe brațe.

Cînd doamna Danielescu îl prezentase, ochelarii de scafandru dispăruseră, descoperind o față de brună cu sprincene și ochi imperioși, bărbie autoritară, și-o umbră vioriu pufoasă de-asupra buzei de sus; iar mîna care nu-și scoase mînușa pentru doamna Danielescu, scoțîndu-și-o c'un gest de jupuire, apăruse goală, nervos goală, pentru a-l obliga pe Andi să i-o sărute, cu capul descoperit. Părăsind subit locul de lîngă șofeur, unde până atunci părea definitiv statornicită, doamna venise în fund, lîngă doamna Danielescu. Andi se pregătea să treacă el lîngă șofeur, lăsîndu-le pe doamne singure în fund. Un glas de general feminin, îl oprise cu piciorul pe scară, făcîndu-l să revie.

— Il luăm cu noi pe băețel. Poftim, tinere.

Ascultase deci pe cea care părea amfitrioana limuzinei. Înăuntru, mîni posesive îl instalaseră în locul convenit femeilor, adică în colț, doamna, cu toate protestările doamnei Danielescu și-ale lui Andi, așezîndu-se băețește, la mijloc.

Porniseră.

Andi se uita pe fereastră. Femeile vorbeau: spital, răniți, front, ciorapi...

Andi urmărea norii.

Analizate atent, picioarele doamnei, carnos lungi în ciorapii de matasă groasă, ofereau un contrast: cel drept, dinspre doamna Danielescu, adică cel dinspre *mamă*, cu virful pantofului apăsător pe covorașul de jos, asigura stabilitatea trupului,—pe cînd celălalt, cel dinspre fiul mamei, era atent și disponibil. La hopuri și viraje, genunchiul lui Andi nu ciocnea genunchiul vecinei,—veghea; dar genunchiul vecinei—cel atent—se lipea scurt, în treacăt, parcă din forță majoră, de genunchiul lui Andi.

La început, vecina ședea dreaptă pe muchea canapelei privind înainte drumul peste umărul șoferului, avînd aerul că dispune prin sugestie de volanul mînuit de șofeur. Dar după mai multe hopuri—psicologice—și cotituri—erotizante,—părăsind atitudinea de Amiral al limuzinei se tolănise în fund...

— Vă rog stați comod, întindeți-vă bine!

...Făcînd loc, cu o solitudine fără cusur, doamnei Danielescu, adică înghesuindu-se în Andi, intrînd cu șoldul într'al lui, lipindu-și umărul de al lui Andi.

Altă bucată de drum trecuse, Andi fiind anexat de trupul de alături care în acest timp păstrase o perfectă neclintire,—în măsura îngăduită de șoseaua găurită, și de trepidațiile motorului.

Dela o vreme, pulpa vecinei, părăsea pulpa lui Andi, în răstimpuri, revenind apăsător, cald, fără de hazardul justificator al unui hop.

Era clar. Acest gen de telegrafie îl înveți imediat fără de abecedar.

Andi se lipise și mai tare de păretele lateral al limuzinei, cu coatele strinse de trup ca ale mumiilor, cu mâinile moarte pe genunchi. Intorsese capul spre fereastra din stînga. Simțea că iarăși devine nimfă alături de faunul cu copitele în tocurile pantofilor, și presimțea, cu un tic nervos al feței, surîsul, surîsul acela echi-voc și tulbure de „femei care minte“.

Cu geniul unic al femeilor de-a vorbi volubil despre orice—un fel de enciclopedie orală de aperitive din toate subiectele—în timp ce trupul *gîndește* și execută gradat, cu nuanțe, o acțiune care n'are nici-o legătură cu vorbele concomitente,—vecina lui Andi vorbea numai cu doamna Danielescu, afectîndu-se exclusiv ei, dela gît în sus, în timp ce dela umeri în jos, și mai ales dela genunchi în jos, se preocupa de cel ignorat de capul ei întors spre mama lui Andi.

La un moment dat, cu o spontaneitate napoleoniană, părăsind subit subiectele de conversație, născocise un incident.

— Cauciucul din spate, cel din dreapta, nu s'a desumflat ? o întrebuse pe doamna Danielescu, invitînd-o direct să controleze.

Mama lui Andi se aplecase, lungindu-și gîtul pe fereastra atunci deschisă, urmărită de ochii lui Andi, cu o credulitate naivă. Și în aceeași clipă, făcînd, direct, ochii vecinei îl priviseră micșorați ca la miopi, cu sprincenele ridicate, în timp ce nările vibrau și pe subt buzele întredeschise dinții apăruseră carnivori. Și Andi zîmbise pieziș, cu genele plecate: apăruse la comandă pe fața lui surîsul „de femei care minte“. Se înapoiaseră dela Tîrgul-Frumos pe înserate. Doamna de alături avea o migrenă: astfel justificase, față de doamna Danielescu, sîngerea luminii interioare, aprinsă de șofeur. În timpul călătoriei pe întuneric, trupul lui Andi devenise o adevărată panoplie a pulpei și a mîinii ei.

La scara casei Danielescu, doamna dorise un piramidon și o „dulceață moldovenească“.

Descinsese.

Intra pentru întăia oară în casa doamnei Danielescu; avea ochi de mofan care-și urmărește pisica și'n casa vecină. În timpul pregătirilor de dulceață și cafea neagră, dorise să vadă *biblioteca* unei odăi de *bășefel*.

— Andi, arată-i Hulubăria,—intervenise doamna Danielescu, măgulită să arăte în public, singularitățile feciorului ei.

Se suiseră în Hulubărie. Andi aprinsese precipitat lumina. Păstrase scurteica, așa cum își păstrează unele femei paltonul cînd intră în odaia unui bărbat: scut. Căciula îl făcuse să nădușească pe tîmple, zburbindu-i părul brun cu aburi de aur, scurt ondulat; gîtul alb, fecioresc, eșea gol din amplul guler brumăriu care izola aerian dulceața și tinereța capului cu gene grele, oferind-o parcă pe-o tîpsie, ca pe-a Sfîntului Ioan, Salomeei.

Doamna îl privise lung, într'o tăcere voluntar prelungită. Un vîrf de limbă ageră, umezise buzele uscate.

Trupul femeii era încordat, avînd ceva țințăresc în atitudinea vibrantă.

Același zîmbet impur tresărise pe obrajii lui Andi.

Cu o mișcare netă, doamna stinsese lumina.

Dar tot atît de repede, Andi o aprinsese la loc.

A doua zi, șofeurul aceleiași limuzine, adusese flori pentru doamna Danielescu, și un pachet pentru Andi. Il deschisese: era o cutie cu lapte condensat.

Se coalizase parcă viața socială din anii războiului cu femeile, să-l împlinte pe Andi și mai adînc, și mai definitiv, în atmosfera anacronică a Hulubăriei, unde sufletul se alungea ca muezinii în Moschee pe convocările persane ale trecutului și ale visului, fugind de viața cu bocanci în marș și de femeile cu ochi de faun și copite; ca muezinii înălțați în minarete sufletul privind și adunînd nu viața ghiaură a timpului, ci musulmana lene-a amintirilor.

Intraseră și două chipuri feminine în această atmosferă, dar nu aveau.

Fiecare chip era legat de-o întîmplare; un chip n'avea nume, celălalt se numea Dana.

Întîmplarea cu Dana, sau mai exact, cum o văzuse. În toamna anului o mie nouă sute șapte-spre-zece, într-o amiază, spre asfințit se coborîse pe Sărările la vale, apucînd pe-o străduță laterală, de unde se vedeau albastre în pulberi de chilimbar, dealurile Galatei. Străduța era pustie ca o biserică dezafectată. Soarele apunea auriu, și lumina era moldovenește blajină ca mirosul păpușoilor copti la focuri de țară.

Și deodată începuseră, ca pentru noui de grindină, toate clopotele bisericilor. Oameni, ieșiți ca din pămînt, trecuseră în goană, întorcînd spre cer fețe speriate, cași cum din mytologie ar fi evadat umbra lui Hercule cu bite în mină, fugărindu-i. Venea un Zeppelin—așa spuneau cei fugăriți—și o escadrilă de avioane germane de bombardament. Din casa cu aspect foarte provincial, în dreptul căreia Andi se oprise, ieșise un bătrîn cu fes pe părul alb și papuci brodați în picioare, oprindu-se în mijlocul florilor de toamnă cu palma streșină de-asupra ochilor.

Il zărise pe Andi.

— Drăguță, ia poftim mata în casă. Acuma nu-i de stat afară.

Intrase.

Sînt case și ncăperi pe care trupul le cunoaște de ani, dar sufletul se simte'n ele străin; și răsar altele, necunoscute trupului, și sufletul în ele e la el acasă. Andi intrase într-o casă pe care o recunoștea deși n'o văzuse niciodată; atmosfera ei deschidea o filă a aceleiași cărți cu foi presate, cași Hulubăria. S'auzeau bătăile unui pendul, pe care desigur că bătrînul cu fes, suit pe un scaun, îl întorcea odată pe săptămînă, controlîndu-i ora după a cronometrului cu inițiale mari de argint, din buzunarul jiletcei de pichet. Dușamelele erau atît de bine ceruite încît picioarele alunecau dimpreună cu covorașele care le acopereau. Pe un dulap

cu oglindă, lângă o cutie rotundă de pălării—darabană pentru șoa-reci—se coceau gutui și pe-un ziar se uscau romanițe. Nevasta pensionarului avea tulpă albă. Jucaseră până atunci o concină prădată, la o măsuță rotundă cu două jețuri și două taburete.

Era atât de bun și de familiar albastrul provincial al cerului văzut din casa lor prin cușca unui canar galben, atârnată de ferăstră, că te-așteptai să apară nu aeroplane, ci cărțile cu care Dumnezeu își face pasiența în fiecare sară până când luna îi aduce ulciorul cu lapte abea muls.

Și 'ntr'adevăr, cerul albastru se'nserase vid.

— ... Da mai stai mata, da nu pleca fără să iei o dulceață..

Și apăruse în fața bunicii cu tulpă albă, nepoțica bătrînilor, aducînd pe-o tablă acoperită c'un șervet alb, un pahar de apă, lingurița și o farfurioară de cristal cu dulceață de caise. O jumătate de caisă, de culoarea soarelui pe zărilor cu grîu copt, suav cărnosă, în care alb ca o camee, migdala sîmburelui se'ncrusta.

Și odată cu parfumul caisei care se topea în gură, ochii lui Andi, ridicați, recunoscuseră 'n obrajii fetei culoarea albă a migdalei din caisă, și'n păr, păr lung și împletit în cozi, același aur copt, al soarelui, al grîului și al caiselor. Surîdea.

Bătrîni o chemau Dana.

Nu schimbase cu ea nici-un cuvînt.

Era în amintirea lui ca o caisă. O caisă cu numele Dana, coaptă într'o casă de bunici.

Atît. De-ajuns ca să existe în aceasta Arcă a lui Noe a Hulubăriei, și parfumul blond al tinereței unei fete.

În iarna aceluiași an, întîlnise și pe-al doilea chip de fată adus de suflet în Hulubărie.

Ninsoarea căzuse două săptămîni în șir, prefăcînd lașul într'o cetate de albe monastiri în care cioarele veniseră să-și ție marele sinod.

Îmbrăcat în aceeași scurteică a tatălui său, și cu aceeași căciulă brumărie pe cap, Andi rătăcea în necunoscutul alb al orașului, pe străzi care sub omăt își pierduseră numele și vrîsta. Totul renăscuse în alb sclipitor. Conturul caselor avea naivitatea strîmbă și diformă a sculpturilor în miez de pîne făcute de copii, și umorul lor bosumflat și candid. Micșorate de omătul care le lua colțurile, ferestrele păreau ochi de urși albi,—de zahăr; nu oamenii priveau prin ele, ci ele singure erau ochii și privirea caselor în glumă, așa cum sînt cărbunii ochii și privirea oamenilor de omăt.

Circulația vehiculelor era înteruptă. Rarii trecători, cu gulerul ridicat, cu bărbia 'n piept și minile înfundate în buzunarele paltoanelor, gîrbovi subț zăpadă, mergeau greoi ca scafandrii în fundul de mărgean alb al mării.

Omătul părea că-și așteaptă copiii să iasă dela școală, ca un mare Saint-Bernard, și să-i ducă până acasă. Dar fulgii care de-ațitea zile cădeau pe oraș, cădeau și'n suflet, reclădindu-l din

mirări de-ale copilăriei care se deșteptă din somn, dându-i o intimitate moale de albe contururi.

Fata răsărise din omătul sufletesc și ceresc al clipei fumurii, frământînd un bulgăr de omăt. Pentru cine? Ulița era pustie. Pentru ea, cum ai glumi cu tine însuși. În mizeria războiului, mergînd pesemne să facă coadă la o brutărie pentru o pîne de făină integrală, se oprise o clipă în omăt,—în raiul o-clipă deschis al copilăriei. Față cu obraji rotunzi de măr, cum sunt obrajii fetelor sănătoase, iarna mai ales, cînd merele-s o amintire. Avea pe cap o căciuliță roasă, palton sărăcăcios de refugiată, și-o tineretă 'n dinții albi, pe care nici-un ger n'ar fi putut s'o zdruncine. Fără șoșoni, se oprise în zăpadă, frământînd un bulgăre. Și iată că omătul aducea o țintă glumei albe.

Andi trecea. Văzînd-o că se joacă în omăt, aparținîndu-i ca un gînd al lui, în clipele acele de alb copilăresc, își ridicase capul.

Cu bulgărul rotund și încheat și brațul gata să pornească, fata încremenise. Buzele destînse în surisul glumei combative, reveniseră, acoperindu-i dinții. Il privea pe Andi trecînd, cu ochii spre profilul lui, cu un oftat pareă 'n azurul ochilor albaștri, așa cum privești toamna cerul luminat în care se călătoresc cocorii, vara, soarele, vacanța...

Uitase bulgărul din mîină asupra căruia ochii lui Andi se ple-caseră zîmbind. Ochii fetei urmaseră privirea lui Andi. Descoperise și ea gluma uitată în mîină roșie de frig: n'avea mănuși. Și iar zîmbise cu dinții descoperiți, uitîndu-se timid, întrebător, la Andi și la bulgăr, la bulgăr și la Andi, cași cum pe rînd i-ăr fi 'ntrebat: „Bulgăr alb, să te arunc ca'n recreațiile dela școală, din vremurile bune?“; și pe Andi: „Băiat frumos, care-i trecut departe, sus, prin sufletul meu, să-ți arunc un bulgăr alb?“ I-l aruncase, dar nu ca la bătaia cu omăt, ci moale, încet,—căci flori n'avea în mîină fata cu obraji de măr subt căciulița roasă.

De-atunci n'o mai văzuse.

Ca printr'un cer dus, ceva din el trecuse prin ochii ei albaștri. Și uneori, sus în Hulubărie, închizînd ochii, putea să trăiască o clipă în acest cer care fusese-al lui.

Acestea erau cele două chipuri de față, care în anii războiului intraseră în Hulubărie. Incolo, din aspectele feminității, aducea la el frînturi. Cîte-un obraz de față, zărit în treacăt la fereastra unei case, il ținea minte și uneori il evoca, *obrazul*, nu mai mult, rumeneala lui, frăgezimea lui, ca pe-o rodie la care te uiți, din care nu muști. Odată, noaptea, zărise la fereastra luminată a unei case, mișcarea unui braț gol, ridicat se vede ca mîina să înnoade părul la ceafă; zărise totodată și începutul galeș al sînului deșteptat din somn de mișcarea brațului. Păstrase'n el scurta arătare, ca un fragment luminos de marmură antică, desgropat din fundul mării, pe veci despărțit de statuia lui.

Altădată zărise o ceafă de față care se spăla pe cap, cu părul clăbucit în apă.

Se mulțumea cu aceste cioburi, cu aceste bucăți desprinse din trupul femeii, pe care trup nu-l cunoscuse și se ferea să-l dorească.

În toată această epocă, ochii de viol pe care femeile îi îndreptau spre el, îl îndepărtau de ele, umilindu-i bărbăția latentă,— așa cum viața de atunci, a războiului, lipsită de feminitatea oarecum pasivă a vieții ieșene mai ales, din timpul vechiu, îl îndepărta de ea,—într'o visare a vieții alcătuită din fragmente de trecut. Trăia, cu vitalitatea amorțită, o viață lipsită de luptă, o viață care n'avea ritmul sacadat al pasului elastic pe pământul dur, ci curgerea lină a gondolelor prin lagunele Veneției.

Fugea de ochii femeilor, care-l violau, și fugea de viața războiului care avea în ochi viol, cași ochii femeilor cînd îl priveau pe Andi.

La vrîsta cînd adolescenții încep să iubească o fată, purtînd pe suflet mărtișorul numelui ei, Andi nu iubea pe nimeni și nici nu simțea nevoia iubirii, căci fragmentele de feminitate pe care uneori le evoca, nu erau dragoste individualizată, dorință de cineva anume, ci elemente decorative ale sufletului, manie de colecționar de cioburi în care frumuseța e victimă, nu învingător, deșteptînd duioșii și compătimiri, nu poftă. Un băiat tînăr, după ce-a văzut o fată frumoasă pentru inima lui, așteaptă clipa cînd îi va putea spune: „Te iubesc”,—și aceleași cuvinte, spuse de buzele ei, cuvinte care vor da aromă vieții ca primăvara pămîntului. Dar Andi, tocmai de aceste cuvinte fugea și se temeă. El iubea tăcerea fetelor lui imaginare, adică deplina lor pasivitate, și libertatea grațios înviorată, dar neprimejdută de realitatea lor, pe care aceste fantome i-o lăsau.

Închipuirea lui nu-și situa fetele pe bănci subț lună sau subț tei, cu el, un Andi visat, de mîină, sau cu obrazul lor pe umărul lui, așa cum apar fetele întăia oară în visurile adolescenților curați. El le vedea pe fetele închipuite în case bătrînești, așa cum sînt și florile acolo, și tinereța lui n'o auzea bătîndu-i în inimă alături de ele,—ci se vedea ca un bunic, zîbind cu bunătate frăgezimii lor.

De altfel, aceste clipe sufletești în care feminitatea apărea, el le situa în trecut, nu în prezent sau viitor, ca și cum, cu sîngele pacificat de mult, și-ar fi *amintit* aceste clipe, și nu le-ar fi trăit în prezent cu presimțiri de înfăptuire în viitor. Astfel, și aceste visări premergătoare dragostii nu aveau parfumul de iarbă crudă al singelui care se deșteaptă, ci mirosul de colb al muzeelor.

În această epocă, nu-i plăcea să vorbească. Vorba, sunetul articulat, avea o actualitate supărătoare pentru el, atribut al vieții prezente, nu al trecutului. Din această pricină, deși era foarte bine crescut, atent și serviabil în raporturile lui cu oamenii, nu-și dădea seamă că deseori tăcerea lui era o gravă necuviință socială. Alături de cineva era în stare să tacă o oră în șir, fără ca tăcerea în doi să fie pentru el penibilă, sau s'o considere ca un semn de

plictiseală care îngheață vorbele ca apa în putini. Tăcerea pentru el era ca o lectură fără litere; socotea tăcerea vecinului ca o altă lectură, cum ar fi de pildă în tren, pe aceeași banchetă. De aceea, spre deosebire de majoritatea oamenilor, stingaci când tac și neli-niștiți de aceste tăceri care le dau frământări, tuse, ticuri și priviri ca de pe scaunul dentistului,—aceste tăceri în societate îi lăsau lui Andi o desinvoitură vegetală de copac care face alături de alt copac, fiind totuși buni tovarăși.

Vorba „mîne“, îi suna ca o amenințare de trîmbiță sunind mobilizări. De asta o evita. Când era copil, viața casei părintești îl făcea să sufere, fiindcă-i vedea ipocrizia, confruntîndu-i fizionomia diurnă cu cea nocturnă, numai de el surprinsă în etacul părintesc. Acum însă întreaga viață îi apărea respingător vulgară, nu fiindcă o compara cu altfel de viață, ci fiindcă o situa față de o ficțiune, în perspectiva acestui trecut care-l debilita făcîndu-l să i se pară vulgar tot ce era și puternic, tragic puternic în deslănțuirea crîncenă a războiului.

Și Andi nu-și dăduse seamă, că începea să trăiască la fel cu Mamița, alături de un cufăr cu păpușe. Mamița, după ce delicatețea ei de față se lovisese de copitele Taurului, s'ar fi putut refugia tot în viață adică în altă dragoste, înșelîndu-și bărbatul, ca mai toate femeile. Ea însă, preferase păpușele moarte, care nu pot desamăgi. Cufărul cu păpuși era un cimitir în care bucuriile Mamiței erau flori de cimitir.

La fel și Andi. Exact în anul mobilizării, înfricoșat de atmosfera casei părintești și de perspectivele cu care îl amenința, dorise evadarea, plecarea de acolo în largul vieții. Și războiul îi adusese ceiaze dorise, altă viață, chiar sub ochii lui, în Iașul lui. Și'n loc să intre'n viața nouă, deodată, cum te arunci în apă rece șovăise, cumpănise, meditase, și revenise *mai adînc* în casa din care o zvîcnire a vitalității tinerești voise să-l arunce.

Războiul era în țară, în oraș, în toți copacii—care pe atunci nu mai însemnau decît lemn de foc și de sicrie;—în toți oamenii, de pe front și dindărătul frontului, căci toți ardeau în marele cuptor; în cerul care nu mai era al astrilor, ci al mașinelor de moarte,—dar sus în Hulubăria lui Andi, războiul nu era.

Zile întregi Andi le petrecea singur în Hulubărie, cunoscînd o izolare desăvîrșită, asemănătoare cu aceia pe care-o știu cei care locuiesc în mansardele orașelor mari. De acolo, dintr'o mansardă, nu mai aparții orașului care devine o întindere de acoperișuri plutitoare în cer, ci vidului albastru, cași hornurile al căror mult tovarăș devii. Hulubăria lui Andi nu era tare înaltă, dar Iașul are case joase, ulițele mici mai ales, așa că odăița lui Andi, dela etaj, domina, lăsîndu-l numai cu acoperișurile, cu vârful copacilor, cu cerul și cu dealurile, *singur*, deasupra războiului. Unicul aspect al războiului, pe care-l accepta la el, era vibrația aceia de orgă funerară a corurilor armatelor rusești, care soseau cenușii, cu mersul lor toropit de fluvii îngroșate de îngheț. Le asculta pro-

hodul pornit dintr'o zare, pierdut într'alta, și urmărea dela fereastră plutiile încete ale norilor, avînd impresia că el e voevodul mort acoperit de flămurile norilor, purtat de oastea gravă a bărbaților cu bărbi și cizme nalte, pe hotarul șters al vremii.

Astfel trecuse prin războiu înălțat în Hulubărie, cu doi bătrîni, cu mobile vechi, cu lecturi solitare, cu meditații dulci cași colinele de zare ale Iașului, și cu vechiul Iași, devenind sufletește un cetățean al trecutului și al utopiei.

Ionel Teodoreanu

Izvor de singurătate

Pe manșeta romanului „*Quell der Einsamkeit*“ al scriitoarei engleze Radclyffe Hall¹ sînt imprimare următoarele comercialmente foarte profitabile cuvinte : „*confiscat și ars în piața publică*“.

Englezii au rămas fideli acestor practici medievale. Și, trebuie să recunoaștem : din punctul strict britanic de vedere, au avut de astă dată dreptate. Căci cartea lui R. Hall era serios primejdioasă. Primejdioasă fiindcă e convingătoare. Și convingătoare fiindcă e dreaptă.

„Izvor de singurătate“ e povestea unei invertite. Nu e o pledoarie, nu e o argumentare, ci o umilă rugăciune făcută de una din persecutatele acelei „*unseliges Fleer*“, a „armatei celor fără de binecuvîntare“, un strigăt de revoltă și o cerere de justiție.

Mărturisesc că până la citirea acestei cărți, soarta invertiților era, cum se spune, „le cadet de mes soucis“. Deprins fiind să practic un sentiment de principală toleranță față de viața intimă a altuia, mă mărgineam să ignorez existența acestei categorii de oameni.

Se pare însă că lucrurile sînt mai grave. Dacă romanul scriitoarei engleze ar fi fost o pledoarie, în genul „Corydon“-ului lui Gide, am fi discutat sau nu (mai sigur că nu) valoarea argumentelor. Dar cartea lui Radclyffe Hall nu-i o pledoarie, ci o fotografie. Nu-i o înșirare de silogisme, ci este deadreptul acea realitate adîncă pe care arta adevărată știe să ni-o facă accesibilă instantaneu și total. Ori, adevărul care ne-a apărut astfel e de o deosebită gravitate. Avem de a face aci cu cel mai serios lucru din cîte pot exista pe acest pămînt, și anume : persecuția unor oameni de cătră alți oameni.

Persecuția e un fenomen care ascultă de anumite legi sociologice constante, ori care ar fi variantele actelor și persoa-

¹ Ediția engleză originală nu se găsește. Traducerea germană mi-am procurat-o la București, la librăria Hasefer, Str. Carageorghievici.

nelor. Negrii, țărani, evrei, uvrieri, cu toate deosebirile de forme și de amănunt, fenomenul prezintă anumite caractere universal comune.

În primul rînd, are loc următoarea iluzie optică: persecutorul nu remarcă, printre persecutați, decît exemplarele cele proaste. Așa fac antisemiții care își reprezintă întotdeauna pe evreii cei mai puțin recomandabili. Dar toate grupurile omenеști au și buni și răi. Să ne gîndim puțin la colectivitățile cele mai diverse: avocați, militari, negustori, funcționari; sau Romîni, Francezi, Americani, etc., etc. Cîți din toți aceștia sunt cu adevărați vrednici de stimă? Dacă ar fi să judecăm un grup după indivizii abjecți pe care îi cuprinde, ar însemna să urim tot ce există. De altfel, în romanul lui Radclyffe Hall, eroina nu e mai puțin desgustată decît oricine de lamentabilul spectacol oferit de unii inverțiți—ba chiar de cei mai mulți dintrînșii Stephen Gordon se duce, ce-i drept, prin baruri de acestea pentru că numai acolo ea și prietina ei Mary vor putea circula în voe, fără a atrage privirile scandalizate și indiscrete ale celor dimprejur. Și totuși, Stephen suferă din cauza contactului cu asemenea ființe. Le compătimeste, dar le și disprețuește. Îi inspiră chiar un fel de oroare fizică! În schimb pentru Valérie Seymour, o invertită plină de seninătate și înțelepciune, ducînd o viață demnă și liberă, un fel de zeiță greacă de o inteligență profundă și rece, de o toleranță nemărginită,— pentru aceasta, Stephen Gordon are cea mai deplină admirație.

Oamenii trebuie să simțiți și disprețuiți după valoarea personală a fiecăruia, nu după grupul din care, *fără voia lor*, trebuie să facă parte. Căci altminteri ar însemna să disprețuim întreg genul uman.

Dar persecuția mai dă naștere și la o a doua iluzie optică, la un al doilea sofism de judecată.

Iată de pildă cazul acelor alți mari persecutați: țărani. De cîte ori anti țărăniștii nu spun: țăranul e șiret, ascuns, infidel, nerecunoscător. Dar niciunul din acești dificili moraliști nu se gîndesc că toate cusururile enumerate mai sus sînt efectele directe ale persecuției. Opt veacuri de impilare și spoliere l-au făcut pe țăran așa cum e. În fața sălbătăciei și brutalității boerului el nu putea lupta decît cu șiretenia și disimulația. În fața repetatelor călcări de cuvînt ale boerului, el nu putea să nu devină neîncrezător și bănuitor. Și atunci s'a învățat el „a se teme de boer chiar cînd aduce daruri”, poate chiar mai ales atunci.

De cîte ori subț asemenea aparente binefaceri nu se ascundeau gînduri interesate! Și în asemenea condiții ar fi fost un non sens ca țăranul să fie recunoscător.

Astfel, persecutorul reproșază persecutatului și puținele arme cîte îi mai rămîn pentru a se apăra de persecuțiune.

Dar mai există un aspect al oricărei persecuțiuni, poate mai grav ca toate celelalte.

Omul este în genere slab sufletește. Se lasă influențat ușor. Persecuția, pornită totdeauna dintr'un fel de sentiment de superioritate de rasă a persecutorului față de persecutat, sfârșește prin a convinge chiar pe victimă. Acesta se vede din ce în ce mai micșorat. Își pierde încrederea în el însuși. Incepe a se socoti de o esență omenească inferioară. Și atunci, nimic nu-l mai reține de a aluneca pe povârnișul decăderilor de tot soiul. Căci orice om este expus pericolului înjosirii, al unui traiu comod și nedemn. Ceiaza ne ține capul sus e o stea, propria noastră stea în care credem, sentimentul de stimă pentru noi înșine. Slăbiți acest sentiment, și puțini oameni vor mai putea rezista pantei de minim efort a decrepitudinii sufletești. Ori, acest asasinat morale poate cea mai mare crimă a oricărei persecuțiuni.

Invertirea sexuală ne oferă un exemplu tipic în acest sens. Invertitele sînt hulite, disprețuite. Cele mai multe, văzîndu-se astfel „tracate“ de societate sfîrșesc prin a crede și ele că aparțin unei categorii inferioare de umanitate. Sentimentul de demnitate personală dispărînd, nu are ce să le mai oprească dela o viață degradată.

Și atunci, spectacolul lor dă naștere la următoarea involuntară iluziune. Vedem bine că decăderea este într'o legătură cauzală cu invertirea. Dar nu ne dăm dela început sama că invertirea e doar cauza persecuției, și că persecuția e adevărata cauză a decăderii. Dacă, dela cauza eficientă trecem la cauza morală, constatăm că vinovatul aci e societatea. O vină altfel de gravă decît în cazul criminalității: Căci invertitul e o realitate, pecind „criminalul născut“ e o ipoteză.

Cartea lui Radclyffe Hall nu samănă cu nici o alta din cite au fost scrise asupra invertirii sexuale pentru că nicăeri ca într'insa nu ne este descrisă mal realist și mai desnădăjduit acea imensă rețea de persecuție în care societatea prinde pe aceste biete ființe, a căror singură vină este de a se fi născut cu o anumită particularitate fiziologică după cum vom vedea: perfect naturală și socialmente inofensivă.

Persecuția e cu atît mai nedreaptă, cu atît mai lașă, cu cit persecutații nu se pot apăra ca alți persecutați, căci, spre deosebire de uvrieri, evrei, țărani, etc., invertiții sînt puțini. Și-s nu numai puțini, dar și *nesusceptibili de a se înmulți prin propagandă*. Invertirea fiind ceva congenital organic, numărul acestor ființe e constant. Nu poți deveni invertit așa cum devii socialist, de dragul unor argumente eloquente. Așa incît, principala armă de apărare a oricărui persecutat, aceia a propagandei și a convocării de prozeliti,—lipsește aici.

E drept că există cîteva snobinete care devin invertite din simplă maimuțarie. Decît aceste caraghioase personaje—din fericire destul de puține la număr—departe de a îngroșa forțele celor persecutați, dimpotrivă îi compromit.

Romanul lui R. Hall ne mai face încă o dezvăluire asupra

naturii particulare a persecuției îndreptate împotriva acestor nefericite ființe. Aici nu-i vorba numai de o simplă „chestiune de stomac” ca în cazul socialismului. E drept, că adeseori intervine și acest aspect. Cite invertite nu mor de mizerie, fiindcă de pretutindeni burghezul binegînditor le alungă, refuzîndu-le munca. În „Quell der Einsamkeit” avem și episoade de acest fel.

Apoi, persecuția nu e nici o chestie politică. Aceste femei nu pretind să joace un rol important în societate. Dealtfel, chiar ajunse la celebritate, cum e cazul lui Stephen Gordon, care devine o scriitoare consacrată, chiar atunci problema persecuției rămîne intactă.

Căci ceiace aceste nedreptățițe reclamă nu-s simple revendicări economico—politico—sociale. Ele cer lucruri mult mai fundamentale. Cer dreptul la somn, cer dreptul la apărare împotriva coșmarurilor și insomniei, cer dreptul la protecție împotriva sinuciderii. Sinuciderea nu provine aproape niciodată din nenorociri întimplute, ci din nimic, sau mai precis: *numai* din nimic. Vreau să spun că numai atunci cînd nu mai simțim în jurul nostru nimic, nici bun nici rău; cînd ne vedem cufundați în izolare și singurătate, numai atunci logica devine mai puternică decît instinctul de conservare. Durkheim a arătat foarte bine cum, indiferent de epocă și grad de civilizație, sinuciderea n'are decît o singură cauză: izolarea socială, singurătatea în mijlocul oamenilor. Sinuciderea e atunci un act necesar și simplu, un act precis și tăcut. N'are nimic patetic și grandiloquent. Așa se sinucid oamenii lui Cehov, Buniae sau Maupassant. Și așa se sinucide Jamie, un alt personaj din romanul lui Radclyffe Hall. Magistră descriere a acestui act atît de misterios și trist, unde societatea e nu numai cauza, dar în întregime vinovatul. Căci Jamie se sinucide imediat după ce prietina ei Barbara murise de dublă congestie pulmonară; se sinucide nu pentru că Barbara murise; omul poate suporta și catastrofe mai mari, mai ales un om curajos ca această Jamie. Dar altceva era pe care nu l-ar fi putut îndura ea. Se gîndea cu oroare că tragica întimplare a morții iubitei sale va fi, în zilele următoare, profanată de comentariile triviale și neînțelegătoare ale lumii. Singurătatea alături de Barbara tot se mai putea suferi. Acum însă situația ei de străină între străini devenea prea puternică, prea evidentă. Avea de luptat cu o singurătate absolută, care își reclama leacul ei de totdeauna.

* * *

Cartea lui Radclyffe Hall ne prezintă lucrurile așa cum sint. Nu travestește favorabil realitatea. Ii descrie părțile ei înjositoare, fără ezitare. Apoi nicăieri nu vedem măcar încercîndu-se cel mai mic lucru care să samene cu o apologie. Iată pentru ce această lectură ne provoacă o primă concluzie: Chestiunea invertitelor

e o problemă care merită să fie privită cu toată gravitatea. Până acum ni se părea bizar ca oamenii să-și piardă vremea sofisticiind argumente pro și contra într'o atît de lubrică și de frivolă chestiune. Romanul scriitoarei engleze ne-a făcut, pentru prima oară, să ne hotărîm a reflecta cu toată seriozitatea la argumentele aduse atît de apărători cît și de detractori.

Argumentul cel mai naiv, mai fals și din nefericire mai impresionant este acel al sterilității unor asemenea amoruri. Aceste acuplări infecunde ar periclita speța. Sînt o slidare adusă tendinței de înmulțire a genului uman.

Mai întăiu există faimoasa lege a lui Malthus care ne arată cum populația va tinde totdeauna să fie mai numeroasă decît i-o îngăduie mijloacele ei de subsistență. Nu existența invertitelor împuținează nașterile. Invertirea e un fenomen natural, nu social. Contingentul de invertite față de populația totală e relativ constant, indiferent dacă populația e în creștere sau descreștere. Practicile neo-maltuziene pe deoparte, prosperitatea sau sărăcia economică pe de alta,—iată cauzele cu adevărat eficiente în procesul de înmulțire sau împuținare al oamenilor.

Dar argumentul „speței periclitate” este fals și din punctul de vedere pur biologic. Într'adevăr, nu este adevărat că practicile homosexuale sînt infecunde. Partenogeneza—adică nașterea din fecioară—este un fenomen tot atît de natural—la unele spețe de animale chiar mai frecvent—ca reproducerea bisexuală.

S'a putut constata în biologie că celulele reproductrice ale celor două sexe (ovulul și spermatozoidul) nu-s „complimentare” una față de cealaltă, ci „suplimentare”. Nu se întregesc mutual; aliate, constituie un lux și o superfețatie. Căci atît ovulul cît și spermatozoidul posedă fiecare întrînsul exact tot ce trebuie pentru a da naștere unui nou individ perfect normal. S'au realizat astfel în mod curent în laborator asemenea fenomene de „partenogeneză experimentală”. Femela, căreia i s'a provocat ejaculare de ovule, este supusă unui tratament pur fizic (raze ultraviolete, curente electrice, sau calorice, etc.), care ajută nașterii de noi indivizi, fără concursul vre-unui mascul. Aceiași operație cu spermatozoidul e mult mai delicată. Spermatozoizii sînt mai mici, mai neviabili decît ovulul (în genere, în natură bărbatul e mai mic, și mai slab decît femeia). Dar teoreticește partenogeneza pur masculină este perfect cu putință. Ceiace se opune este că spermatozoidul, odată ejaculat, se găsește deodată afară; pe cînd ovulul găsește în uter un mediu mai prielnic.

De unde putem deduce o oarecare inaptitudine sexuală a bărbatului—asupra căreia vom reveni mai la vale.

Punctul asupra căruia însă vrem să insistăm acum este acesta: Practicile sexuale altele decît acuplarea între bărbat și femeie nu numai că-s tot atît de firești, tot atît de răspîndite în natură, dar nici nu-s infecunde cum se crede. Generarea nu e legată de heterosexualitate. Aceasta din urmă e, cum spuneam, un lux.

Intr'adevăr, ultimele cercetări ale biologiei au putut identifica în celula reproductivă anumite particule microscopice, care au fost botezate *factori* (înainte aveau alte nume: gemule, plas-tide, micelii, etc.) Acești factori determină fiecare caracter fizic (și probabil și moral) al progeniturii (mini lungi, ochi mici, păr creț, nas cîrn, etc., etc.).

Factorii sînt în număr de mai multe mii, și-s aranjați în coloane, în șiraguri numite *cromozomi* (pentru că se pot colora ușor la microscop). Lucru curios, cromozomii sînt totdeauna în număr constant la fiecare speță animală. Așa, bunăoară, omul are 48. Niciodată mai mulți, niciodată mai puțini.

Ori, în cazul reproducerii bisexuală părintele nu trece progeniturii decît 24 de cromozomi din 48; restul se pierde pentru totdeauna. Orice copil făcut de doi părinți nu moștenește decît exact jumătate de la fiecare. Ori ce fiu nu-i în realitate decît un semi-fiu și imortalitatea prin perpetuare nu-i decît o jumătate de nemurire. Cum spunea un filosof francez, „ne distrugem prin generație cum ne distrugem prin moarte”.

Nimic nu ne arată mai bine cîtă superfetatie este în reproducerea bisexuală, cît de puțin este nevoie de doi pentru această operație. Biologiceste, avem aci o operație cît se poate de inferioară, căci se realizează cu un deficit de 50%. Din punct de vedere strict biologic—care e un punct eminent economic de vedere, acel al economisirii mijloacelor, adevărata reproducere e cea partenogenetică unde deperdițiile sînt mult mai mici.

Dar să analizăm încă mai amănunțit caracterele și efectele avantajoase sau desavantajoase, ale celor două soiuri de reproducere.

Generația prin fecundare produce o descendență mai variată. S'ar părea că, fiul nostru moștenind de la noi jumătate din caracterele noastre, nepotul nostru va moșteni un sfert, strănepotul o optime, și așa mai departe. Natura însă are mai multă imaginație decît oamenii. Și ea ascultă de anumite socoteli matematice, dar altfel decît ne-am închipui-o la prima gîndire. E drept că fiul moștenește exact jumătatea din caracterele părintelui. Dar se poate ca jumătatea moștenită de nepot de la tatăl lui să fie tocmai aceia pe care tatăl lui o ține de la maică-sa; așa că nepotul poate moșteni jumătatea de la mama lui, și restul de la bunica lui după tată; de la bunic se poate perfect să nu mai moștenească nimic. Așa încît nu-i imposibil ca, încă de la a doua generație, descendentul nostru să nu mai fie întru nimic rudă cu noi. Va fi rudă prin codul civil, nu însă și de sînge.

Această împesărire are desigur avantaje și desavantaje. Este bine ca o specie să aibă indivizi cît mai variați. Dar aceasta e mai ales util din punct de vedere cultural, intelectual. Din punctul de vedere fizic e mai avantajos idealul horticultorului, al éleveur-ului și al eugenistului, care urmăresc constituirea unui tip mai constant.

Progenitura obținută prin partenogeneză, fără concursul masculului, este desigur mai puțin variată decât prin fecundare. Și anume s'au făcut calcule precise pentru a se ști cu cât anume rezultatele uneia sînt mai variate decât acele ale celeilalte. S'au numărat „factorii“ cuprinși în celula reproductrice. Sînt cîteva mii. Ori, individul născut va fi o combinație de factori. S'a calculat, dat fiind numărul factorilor, cîte combinații posibile pot rezulta. Și s'a obținut cifra de 16 milioane. Dacă acum trecem dela partenogeneză la reproducția bisexuală, avem, în loc de 16 milioane, cifra evident mult mai mare de 250 de trilioane. Așa dar, un copil nu-i decât unul din cei 16 milioane de copii posibili pe care îi putea naște părintele său (în caz de partenogeneză) și abia unul din cei 250 de trilioane de copii pe care îi puteau naște cei doi părinți ai săi (în caz de reproducere bisexuală). Dar ce importanță deosebită dintre aceste două cifre! Cum un om nu poate face mai mult decât 20 de copii, acești douăzeci reprezintă, în mod practic, tot atît de puțin, fie că-i vom compara cu cifra 16 milioane, fie cu aceia de un sfert de catralion. Utilitarist și realist vorbind, numărul combinațiilor și al posibilităților de variație pentru tînăra generație este egal de infinit.

În schimb, în ce privește constanța unui anumit tip,—superioritatea partenogenezei apare evidentă. Căci numai prin partenogeneză se pot obține *filii totali*, copii integral asemănători părintelui.

Asemenea „tirajuri“ de progenitură ar avea desigur inconveniente. Părintele s'ar uita cu melancolie, cu ciudă poate, la fiul său care îi va aduce cu regret aminte cum a fost și cum nu mai este. Pe de altă parte, copilul va fi poate îngrozit să privească anticipat halul în care va ajunge odată, și poate și vexat de faptul că nu-i în viață decât o replică fotografică a altuia.

Nu-i vorba, această identitate, din punctul de vedere al civilizației, nu va fi niciodată completă căci oricît de asemănători ar fi acești gemeni ascendenți, mediul social, ambianța morală—care se schimbă neîncetat îi va schimba și pe dinșii. Viața sufletească ascultă de alte legi, de legea perpetuei creații, de legea încrucișării de „scopuri heterogene“; legile morale ar dejuca pe cele biologice în cazul cînd s'ar putea obține asemenea copii integrali.

Totuși nu-i de neglijat o asemenea putință de reproducere aproape identică. Personalitățile într'adevăr proeminente ar putea pe calea aceasta, mult mai ușor să conserve geniul în familie. Fără a spune că în acest caz s'ar putea „fabrica geniul în serie“—cum scria un literat francez—trebuie să recunoaștem că, oricum, s'ar asigura o stabilitate mai trainică a tipului. Rezultat interesant pentru cazurile cînd un anumit tip ni s'ar părea avantajos de perpetuat.

Am făcut acest lung „excurs“ în domeniul biologiei pentru a arăta cum ambele soiuri de amoruri, cele hetero-cit—și cele

homosexuale sînt egal de „naturale“. Ceva mai mult, analizînd avantajele lor pentru specie (și chiar pentru civilizație) am văzut că argumente pro și contra există pentru amîndouă. Poate chiar avantajele ar fi mai multe pentru practicile monosexuate. În tot cazul, dacă dăm prejudecățile la o parte, și dacă privim lucrurile pur biologicește, chestiunea este în cel mai rău caz discutabilă. Tot ce am voit să arătăm este că nu trebuie să credem într'o „sfîntă oroare“ care ar proveni din cine știe ce legi naturale vechi de milioane de ani, ci doar de niște reguli pur sociale recente și caduci ca tot ce e prejudecată.

* * *

Dacă privim amorul în ansamblul lui, constatăm că el se compune din două părți distincte. Una ascunsă, alta manifestă. Nu se poate spune că tot ce e trupesc se face în intimitate și că tot ce e sufletesc se face în societate. Sînt lucruri pur morale pe care amanții nu și le spun de cît cînd sînt singuri. Și, invers, sînt mici contacturi materiale care au loc în public, ba chiar mai ales în public. Atît femeia cît și bărbatul se complac adesea să purceadă, în mijlocul lumii la anumite gesturi fizice față de persoana pe care o iubește, gesturi pe care în tîte-à-tête poate că nu le-ar face.

Acest aspect social dublu al amorului ține de psihologia deasemenea dublă a amorozei. Căci dragostea, chiar în manifestările ei cele mai înalte, se reduce la un sentiment de posesiune. Ori posesiune înseamnă pe de o parte o alungare a celorlalți dela lucrul posedat, o izolare și o apărare exclusivistă și geloasă a acestuia față de toți ceilalți oameni. Pe de altă parte posesiune înseamnă afirmare a unui drept și a unei situațiuni, afirmarea în fața celorlalți și față de ceilalți, o manifestare publică a puterii tale, o exhibiție eminemamente socială. Așa dar sentimentul posesiunii este prin natura lui dublu: comandă în același timp izolare și afirmare publică, intimitate și societate. Voluptatea pur egotistă alternează cu nevoia de a te fâli în fața lumii cu succesul obținut. Este de esența oricărui Don Juan să fie totodată discret și vanitos.

Ar fi o întregă carte de scris asupra acestei chestiuni. Care e partea de intimitate și care e partea de societate într'o legătură de dragoste? Cum variază aceste proporții la diferite epoci și popoare? Aspectele fizice au mai multă afinitate pentru partea ascunsă a amorului și cele morale pentru partea manifestă? Tot atîtea întrebări care merită să li se găsească un răspuns. Problemă de psihologie și de sociologie dintre cele mai interesante.

Ne vom mulțumi însă aci să amintim că acuplarea propriu zisă a amanților se face în covîrșitoarea majoritate a cazurilor în secret, fără martori. Aceasta ține, probabil, de faptul că diversele practici sexuale, oricare ar fi ele, nu-s deloc frumoase la vedere. Dintre toate înfățișările omului, aceasta e desigur printre

cele mai grotești. Inelegant ca linie, eclipsat ca inteligență, omul apare atunci în postura lui cea mai defavorabilă. E deci firesc să nu tolereze alt marfor decît un partener care e ca și neexistent din punct de vedere al spiritului critic pentru bunul motiv că este el însuși absorbit de o ocupație identică.

Dar practicile sexuale sînt nu numai urite din cauza deformațiilor plastice pe care le imprimă persoanelor; sînt în genere, și desgustătoare în ele înșile. Opinia publică exprimă foarte categoric acest sentiment de repulsiune pentru actul sexual în genere, oricît de ortodox ar fi el săvîrșit, prin semnificativele cuvinte „a face porcării împreună“.

Desigur, actul sexual, din punctul de vedere biologic, e normal și natural. Din punctul de vedere însă al idealurilor pe care oamenii le-au edificat în comun prin traiul în societate—, practicile sexuale apar ca un lucru întodeauna rușinos. Și cum pe de altă parte ele nu se pot evita, societatea reclamă ca ele să fie executate pe ascuns, în modul cel mai secret cu putință. De unde provine această repulsiune—, nu putem răspunde aici. Ne mulțumim să o constatăm ca pe un fapt constant aproape în toate tipurile de societăți omenești.

Ori, astfel considerate, practicile sexuale vor trebui să apară oamenilor ca egal de respingătoare, fie că sînt, fie că nu sînt heterosexuale.

Ba chiar se poate susține că invertitele de gen feminin pot practica un număr mai redus de lucruri desgustătoare decît un cuplu bărbat-femeie. Acesta din urmă poate face exact tot ce pot face două femei, plus unu, adică două, sau riguros vorbind trei. Dacă ne cutremurăm de greață gîndindu-ne la ce pot face împreună două femei în cea mai strictă intimitate, sîntem obligați să ne cutremurăm încă și mai mult dacă partenerii sînt de sex deosebit. Așa că spasmurile de desgust ale cetățenilor bine-gînditori cînd e vorba de invertite nu se bazează decît pe filistinism pur.

Dar să se observe. Am vorbit pînă acum numai de invertiții femei. Nu e o scăpare din vedere. Am făcut-o dinadins. Și aceasta pentru că credem că drepturile pederastiei sînt tot atît de problematice pe cît cele ale femeilor invertite sînt de evidente. Vom arăta mai la vale pentru ce socotim așa. Dar să revenim la subiect.

Spuneam că, pe lîngă o parte ascunsă, orice amor are și o parte manifestă, executată în plină societate. Aceste momente vin unele înainte, altele după ce între cei doi amanți s'au petrecut lucrurile intime de care vorbeam mai sus. Atît la începutul cît și în timpul unei dragoste, cei doi parteneri simt nevoia să se arate în public împreună, ba chiar să se arate aproape ostentativ ca atare. Aceasta are chiar un nume în terminologia amorului. Se chiamă a se „afișa“, a face, în mijlocul lumii anu-

mite conduite care să dovedească că între cei doi oameni există raporturi de dragoste.

Care sînt pricinile sufletești, mobilurile psihice care determină această nevoie de exhibiție socială —, o problemă subtilă și destul de importantă pentru a merita un lung studiu separat. Aici însă ne mărginim să constatăm un singur lucru: gesturile, conduitele, mișcările pe care amantii le aleg pentru a-și exprima în public simțămintele care-i unesc, sînt, spre deosebire de intimitățile fizice ale alcovului, de un aspect mai de grabă agreabil la vedere. Liniile acestor mișcări sînt grațioase, armonioase. Sărutul pe gură e la granița între lucrurile ascunse și cele publicabile. Iată de ce asupra lui opiniile sociale sînt împărțite. În țări ca Franța, el face parte din gesturile practicabile coram populo. În alte țări nu, sau încă nu.

Dar puțin importă. Ceiace vrem noi să reținem de aici este că societatea îngăduie practicarea pe față a unei anumite categorii de gesturi exterioare relative la amorul dintre doi oameni. Ceva mai mult: preferă ca aceste gesturi să fie făcute pe față. Căci dacă doi amantii ar lua aere de conspiratori în mijlocul lumii, deodată ar apărea ca indecenți.

Așa dar, societatea îngăduie și reclamă ca anumite credințe ale amorului să fie practicate în secret, după cum îngăduie și reclamă ca alte anumite conduite, să fie practicate pe față.

Față de invertiții însă, societatea procedează altfel, comișînd o dublă nedreptate.

Lucrurilor menite să rămînă secrete, actelor impure ale acuplării, opinia publică se complăce a le viola secretul, a le discuta, descrie, reprezenta în mod exterior. În asemenea condiții este ușor să te cutremuri de desgust. Un desgust egal dacă nu chiar și mai mare ar trebui să ne cuprindă cînd vorbim pe față de partea secretă a relațiilor dintre doi amantii de sex diferit. Dar nu. Cînd e vorba de aceștia, respectăm regula jocului. Cînd e vorba însă de invertiți, triumfăm facil călcînd regula. Aceasta se numește nu numai a persecuta, ceiace-i destul de reprobabil. Însamună a trișa. Ceiace-i odios.

Așadar, pe deoparte persecuția societății consistă în a trata ca publice lucruri eminentemente secrete.

Pe de altă parte ea tratează ca lucruri secrete tot ceiace la amorul heterosexual este lucru public. Societatea înterzice invertiților să „se afișeze“. Cînd o fac, toată lumea dimprejur se uită la ei cu dispreț și dezaprobare. Atunci toate acele biete inocente conduite ale amorului, invertitul le va face cu un aer silit, cu jenă, cu o privire suspectă de hoț care ia un lucru ce nu-i aparține. Ori, aceste apucături de hoț sînt neplăcute la vedere. E deci natural ca un om oarecare, neprevenit, să privească cu silă și desgust pe toți acei indivizi suspecti care-și ascund ochii tot timpul ca și cînd ar tăinui o mare rușine. Un om, care n'a reflectat mai adînc la această chestiune, nu-și va da sama că nu

invertitul e suspect ci societatea îl obligă să se jeneze, dînd un aer vinovat celor mai nevinovate lucruri. Și că aerul neplăcut la vedere al invertitului nu provine dintr'o vină a lui, ci dintr'o nedreptate a societății. Spectatorul neprevenit va constata pur și simplu alura de delinquent a invertitului și nu se va putea împedeca de a-l privi cu oroare.

De altfel însăși Stephen Gordon, eroina cărții lui Radclyffe Hall, face la fel. Sînt magistrale paginile unde ni se descriu vizitele ei în baruri de invertiți. Citeodată spectacolul brutal al acestora o desgustă. Pe urmă o apucă o nespasă milă gîndindu-se că toți sînt victime, și ce oameni mîndri și triumfători ar fi fost mulți din ei dacă hula mulțimii nu i-ar fi înjosit cu forța în propriii lor ochi. Pe urmă senzația directă de repulsiune îi revine iară lui Stephen. Unul din invertiți vede asta. Și se apropie de ea, cu o privire desnădăjduită, șoptindu-i încet: „soră“. Iar ea nu răspunde „frate“ căci tot îi mai este scîrbă. Dar în gîndul ei, aude cum o voce interioară pronunța cuvîntul: „frate!“.

Așa dar, societatea comite, față de invertiți, o îndoită trișerie. Lucrurile menite să rămînă secrete—le tratează ca și cînd ar fi practicate în public. Cele permise să fie manifeste, le transformă în lucruri clandestine. În ambele cazuri îi este ușor să triumfe.

Dar nedreptatea merge și mai departe. Se știe că abuzul sexual este unul din cele mai dezastruoase lucruri. Dezastruoase nu numai din punct de vedere al sănătății, dar mai ales al personalității. Degradează, înnoaie caracterul, creiază o atmosferă de lene sufletească ce predispoaze la toate imoralitățile.

Ori, persecuția societății față de invertiți provoacă direct asemenea abuzuri sexuale. Căci obligă pe invertiți să se mulțumească cu un interminabil tête-à-tête, în care alunecă foarte ușor până la acuplarea propriu zisă. Este cel mai sigur mijloc de a înmulți asemenea prilejuri.

Pe de altă parte persecuția dă invertitului un sentiment de izolare, de solitudine cumplită, de care voește să scape prin uitare, prin nimicirea tuturor forțelor, prin anestezia tuturor simțurilor. Și atunci voluptatea este un refugiu, un leac amar și ineficace împotriva suferinții.

Îmi amintesc de un savant tratat al unui psihiatru german care trata chestiunea onaniei. Autorul începea prin a declara că principial, acest soi de amor este exact tot atît de normal și de răspîndit în natură cît și celelalte. Dar el devine anormal pînă la multe motive, în deosebi pentru următoarele două: faptul că acest mijloc de satisfacere sexuală este foarte ușor accesibil, prilejurile de a-l practica sînt multe, și abuzul sexual inevitabil. În al doilea rînd, onania e compusă exclusiv din practici secrete. Practicantul trebuie să se ascundă. Simte că face un lucru disprețuit de alții. De aici un sentiment de „Selbstgeringschätzung“ de autosubestimare, de autodispreț, care demoralizează și finalmente degradează pe victimă.

Amorul invertiților scapă de aceste două inconveniente. Este naționalmente supus abuzului în aceeași măsură în care este supus și amorul ortodox. Iar în ce privește sentimentul că face ceva care nu se poate comite în public—, invertitul la început nu-l are. Ba chiar toată suferința lui va fi de a nu putea să capete dreptul de a-și spune amorul său universului întreg, cu același patos ca și amanții heterosexuali.

Dar societatea se însărcinează ea să transforme inversiunea sexuală, din lucru perfect natural, în lucru morbid. Persecuția duce automat la abuz sexual, cît și la acea ascundere și minus-prețuire a propriei tale persoane, transformînd un fenomen biologic natural într'o nevroză.

* * *

Dar sintem datori o mică lămurire complimentară. Spuneam că, în toate explicațiile de mai sus mă refer numai la invertite, nu însă și la invertiți bărbați. Într'adevăr, nu sint deloc sigur dacă argumentele aduse în favoarea celor dintăiu pot fi valabile față de cei din urmă. Și iată de ce.

Este incontestabil că cei mai mulți dintre oameni sint heterosexuali. Invertirea, oricît ar fi ea de naturală, este o situație excepțională și minoritară. Ori, ceiace dă femeii un drept la inversiune este că femeia a fost întotdeauna teatrul principal al amorului, adică al vieții sexuale, al reproducerii.

Este dovedit în biologie că individul mascul nu a existat totdeauna. La unele specii el este și astăzi un simplu organ care face parte integrantă din corpul femeii, organ nici măcar indispensabil, organ auxiliar, uneori întrebuințat, în vederea producției, alte ori nu. Această origine umilă a sexului masculin explică de ce individul bărbătesc, la majoritatea spețelor zoologice, are față de individul femeesc proporțiile modeste ale unui cocș față de o vacă.

Dar aceasta mai invederează încă un lucru. Sexul feminin e mai vechiu. În materie de amor are situație de fundator. Sexul masculin e mai recent. A fost o vreme cînd n'a fost de loc. În materie de amor bărbatul e un fel de parvenit, un fel de mic protejat, inventat la un moment dat de femei. Așa încît drepturile pe care le poate invoca femeia în ori și ce chestiune de viață sexuală, bărbatul le va putea invoca într'o măsură cu mult mai mică.

De altfel, cum spuneam și mai sus cu privire la reproducerea partenogenetică: și bărbatul poate emite celule sexuale capabile să nască singure un individ complet. Dar spermatozoidul e mult mai mic și mai plăpînd decît ovulul. Apoi, spermatozoidul odată ejaculat se găsește într'un mediu direct exterior, în condiții aspre pentru viață, pe cînd ovulul ejaculat se găsește încă în uter, în condițiuni biologicește perfecte. Atît de perfecte încît acei

ce încearcă a obține progenitură din simplii spermatozoizi (bineînțeleși tratați cu un agent fizic oarecare : lumină, electricitate, etc.), se gîndesc a introduce spermatozoidul într'un uter de femeie, ca în mediul cel mai prielnic cu putință !

De altfel este infinit de probabil că însăși aptitudinea spermatozoidului de a prolifera, însăși posibilitatea unei partenogeneze pur masculine se datorește faptului că, în timpurile preistorice ale evoluției zoologice, orice bărbat a început prin a fi femeie, prin a fi simplu organ suplimentar și auxiliar pe corpul femeii ; deci probabil că tot *dela ea ține el puțința lui de reproducere.*

Pentru toate aceste motive, drepturile pederastiei trebuie să ne apară cu mult mai discutabile decît cele ale celeilalte inversiuni. În materie sexuală, bărbatul a debutat cu un rol de dublură, de instrument auxiliar, de colaborator de rezervă, înzestrat cu talente de mîna doua. Așa încît nu va putea niciodată să ridice glasul tot atît de sus cît și femeia.

De altfel, nimic nu ne dovedește mai bine că lucrurile stau așa, decît însăși existența unei cărți ca aceea a lui Radclyffe Hall.

În romanul acesta ni se vorbește numai de invertite, și nici de cum de pederasti. Ni se pomenește, în treacă, cîte unul. Dar nu ni se spune nici o vorbă de biografia lui. Slujește doar ca supliment de mobilier pentru a completa decorul barurilor și sa-lanelor-pariziene.

În schimb, ni se zugrăvește cu o măiestrie și cu o delicateță neîntrecută, sufletul unei „gusse”. Povestea începe la vîrsta de o zi, și se termină înainte de patru zeci de ani.

Stephen Gordon este cea mai curată ființă din lume. Caracterul cel mai drept. Sentimentală dar nu dulceag sentimentală. Iubitoare de frumusețe simplă, iubitoare de pomi și de vînt. De o sănătate triumfătoare, o forță enormă pentru o femeie ; este talentată la toate sporturile, e deșteaptă, sensibilă, curajoasă.

Ni se descriu relațiile lui Stephen cu tatăl ei, unul din acei nobili distinși, jumătate sportsman jumătate cărturar, care păstrează din șederea lui la Oxford obiceiul de a considera cetirea ca pe cel mai bun tovarăș.

Între Stephen și tatăl ei se stabilește o intimitate și o camaraderie desăvîrșită. Se înțeleg în toate. Au aceleași gusturi în viața materială, aceleași preferinți în lecturi și în lucrurile sentimentale.

Mama lui Stephen, Lady Anna, este o femeie de treabă, bună, cu frica lui Dumnezeu, dar proastă și neinstruită. Sir Philip, bărbatul ei, o adoră tocmai din cauza aceasta.

E curios cum această femeie, care până la bătrînețe rămîne amanta fidelă a bărbatului ei, începe a căpăta aversiune pentru

Stephen. Bineînțeles, acest sentiment o umple pe ea cea dintâiu de oroare. Dar nu-l poate alunga.

O gelozie surdă îi arată pe copilul ei furînd din dragostea lui Sir Philip, furînd din ceiace nu se dă de obicei unui copil. Ceiace Sir Philip dădea fiicei sale era o prietinie nesfîrșită, ceva într'adevăr deosebit de ceiace se dă de obicei unui copil. Dar sufletul simplist al lui Lady Anna calcula prin eliminare. Tot ce nu se dă de obicei copilului socotea că-i revine de plin drept ei. De aici impresia că e frustată. Mentalitate de amantă proastă și de femeie primară.

La un moment dat, Stephen, face confidențe tatălui ei, și-l întreabă dacă nu are ea ceva deosebit de alte ființe.

Și tatăl ei avu atunci curajul s'o mintă: „Ce-ți închipui tu, Stephen! N'ai nimic altfel decît alții. Propunerea de căsătorie a lui Martin te-a supărat. E foarte firesc. Inșamnă că nu-l iubești pe el. Poate pe altul îl vei iubi. Și chiar dacă asta nu s'ar întîmpla niciodată,—parcă numai căsătoria există pe lume pentru o femeie! Nu ți-am spus și altă dată că ai putea să devii scriitoare?...“.

Și astfel, nici un moment Stephen nu inspiră tatălui ei oroare, ci numai o nesfîrșită dorință de a o proteja, acum mai ales că știe cum e, și că particularitatea aceasta o destină la multe neajunsuri și persecuțiuni.

Cu totul altfel se comportă mama ei, Sir Philip murise. Și Stephen avusese primul ei amor. O americană, fostă actriță, actualmente căsătorită cu un englez bogat. Ședea la țară și se plictisea. Pasiunea lui Stephen o amuza o bucată de vreme. Dar cînd Stephen vorbește să fugă împreună, cînd începe să devină imprudentă, biata aventurieră are o criză de lașitate. Ca să-și apere menajul și situația cîștigată cu atîta trudă și prostituție, îl informează pe bărbatul ei asupra intențiunilor lui Stephen. Acesta se grăbește atunci să-i scrie lui Lady Anna.

Între mamă și fiică are loc o scenă cu totul deosebită de aceia dintre tată și copil. „Ași prefera să te privesc moartă în fața mea decît să știu că ești așa cum ești“ nici-o înduplecare, nici-o milă. Din contra, puțină bucurie „Acum văd că nu eram vinovată, că nu eram o mamă rea cînd îmi descopeream simțăminte de ostilitate împotriva ta. Ele erau pe deplin îndreptățite“.

Stephen ascultă toate acestea cu resemnare. Își dă sama că la fel cu mama ei vorbea o societate întregă. Dar la un moment dat izbucnește. Lady Anna îi pomenise de iubirea ei abjectă pentru Angela Crossby (așa se numea femeia care o trădase) și atunci Stephen nu mai poate răbda: Cum? Dragostea aceasta în care ea nu a cerut niciodată nimic, în care n'a făcut decît să dea, în care ar fi dat tot ce are, în care a dat deja tot ce era mai bun întrînsa? Cu ce drept vine cineva să numească abject un sentiment unde nimic interesat n'ar fi putut fi găsit?

Dar n'am intenția să povestesc „subiectul“ cărții. Vreau să

spun un singur lucru. Cetitorul știe ce se înțelege în termeni ușor ironici prin „roman englezesc“. Este romanul gen „Tess of the d'Urbervilles“, cu fete-ingeri. Ei bine, fără teamă de a exagera prea mult, pot spune că romanul lui Radclyffe Hall e dintre acestea. Cu singura deosebire că anumite practici sexuale, desigur foarte desgustătoare pentru oricine nu se găsește în flagrant delict, Tess d'Urbervilles le face cu un bărbat pe cînd Stephen Gordon cu o femeie. Incolo aceiași impresie de puritate imaculată.

Asemenea carte am impresia că nu s'ar fi putut scrie despre inversiunea masculină. Și deocamdată cea mai bună dovadă că nu s'ar putea scrie este că până acum nu s'a scris...

Pe lângă „Izvor de singurătate“ încercările unui Proust de a justifica pe „bieții pederastați“ par niște cărți poștale vindute clandestin pe cheiurile Senei față de o fecioară de Murillo.

* * *

Cînd Martin, bunul și iubitul prietin al lui Stephen, îi vorbește de dragoste și de însurătoare, — ea este cuprinsă de un sentiment mixt de oroare fizică și disperare. În schimb, cînd se gîndește la căsătorie *pentru alții* și la amorul ortodox *pentru alții* e plină de respect, de stimă, de venerație. De vreme ce acei oameni simt sincer așa cu ce au ei mai bun în sufletul lor, este, nu poate să nu fie perfect onorabil ceia ce fac.

Aceasta e atitudinea cea mai cavalierească—și în același timp cea mai adecvată realității, pe care și noi mutatis mutandis, trebuie să o avem față de Stephen Gordon.

D. I. Suchianu

Bieții oameni...¹

(...sau : oamenii așa cum sînt. Fragmente de corespondență și alte mici documente, - piese autentice, din care intenția autorului se poate întrezări puțin abia la sfîrșit...)

Șalul spaniol

Domnișoara Marioara Șerbănescu a împrumutat domnișoarei Liliana Mocanu un șal spaniol¹ pentru un bal costumat. După bal, domnișoara Șerbănescu n'a mai primit șalul, dar, în locul lui, s'a ales - la intervale mai scurte ori mai lungi - cu următoarele bilețele:

1) Drăguță dudue marioară, vai ce ghinion am avut cu șalul matale! Fiind la bufet cu prietena mea Lisette, fata generalului și cu fratele ei am pătat puțin șalul cu cremă de fistici. S'a pătat f. puțin, dar eu vreau să-ți dau cum l-am primit și de aceea l-am dat la fabrică să-l curețe. Regret din suflet că va fi o întîrziere de cîteva zile.

Cu afecțiune și mii de scuze

Liliana

2) Drăguță dudue, n'am curajul să-ți trimet șalul fiindcă la fabrică cînd l-am dat la curățit s'a decolorat complet florile mauve. Cele orange erau lucrate cu mătase bună, iar cele mauve cu o mătase care l'a spălat s'a decolorat complet, sunt foarte necă-

¹ Din volumul *Romane mici*, care se află sub tipar.

jită și l-am dat să facă ce-or ști și să mi-l dea cum a fost. Ear-tă-mă, nu sunt vinovată cu nimica și sunt dezolată dacă în caz n'ar fi nici un remediu.

Afectuoase salutări

Liliana

3) Dragă dudue, te rog să mai ai puțină răbdare, că șalul n'a fost gata la termen, mai ales că nu cred să ai vre-o ocazie așa grabnică să-l pui. Am trimis și azi șofeurul și mi-a spus să mai aștept vre-o două zile. Când v-a fi gata vi-l trimet imediat, Doamne de l-ar face cum a fost!

Cu afecțiune

Liliana

4) Domnișoară Șerbănescu, n'am curaj să-ți scriu, șalul e stricat, adică tot desenul cu mătase mauve fiind brodat cu mătase proastă e ars de substanța chimică și acum l-am lăsat să-l lucreze din nou sau să plătească 1000 lei cu care bani cred că vei fi despăgubită iar dacă nu-mi vor da șalul lucrat cum a fost sau 1000 lei îi dau în judecată. Mare ghinion am avut cu șalul ăsta! Sunt tare plictisită, îți va istorisi tante Adele și te rog mult să mă scuzi nefiind eu vinovată.

Cu afecțiune

Liliana Mocano

5) Domnișoară, regret că nu pot aștepta rezultatul cu șalul de la fabrică, eu trebuind să plec cu mama la moșie unde trebuie să schimbăm tapetele în camerele de musafiri și să modernizăm sala de baie. Se poate ca în vara aceasta să avem vizita Principesei. Mata ai grijă și mai trimete la fabrică din când în când. Cred că într-o săptămână se va termina și afacerea asta.

Salutări

L. Mocano

II.

Reclamație anonimă (cătră un director de școală)

Domnule Director,

Astăzi fiind la Baia Populară am văzut un fapt pe care nu la-și fi crezut în veața mea așa un băiețel mic și mai ales elev de școală să facă. Pe la orele 3 fără un sfert am fost în sala de baie pentru Dame desbrăcându-mă complect împreună cu alte Dame, care se pregăteau ca și mine de a intra în sala de aburi. Deodată ușa

se deschise și fără multă sînchiseală elevul Dvs. cu No. 37 se apropia de noi zicînd:

«...pardon am greșit adresa.»

Afară mai fiind colegi de ai elevului cu No. 37 iau ținut ușa așa că s'a văzut foarte bine No. 37 care-l avea elevul.

Domnule Director, în numele tuturor damelor aflate în baie vă rugăm al pedepsi cu severitate ca pentru viitor să nu mai faci nici un elev de la școala ce cu onoare conduceți astfel de obrăznicii. Vă mai rugăm să dați pedeapsa de pildă și la toate celelalte școli ca elevii să știe cum să se poarte pe stradă și în ori și ce locuri vor fi.

Vă mulțumim pentru cele ce veți face.

Cu toată stima

Un grup de Dame ofensate în pudoarea lor.

Scrisoare recomandată (cătră o pictoriță, care a cîștigat cîteva zeci de mii de lei la o expoziție).

Mult stimată Domnișoară,

Sunt la curent cu lucrările Dv. de pictură de mai multă vreme. Știu de asemenea că vă bucurați de o apreciere foarte frumoasă din partea marelui public și aceasta din cauza sentimentului realist care se întrevede în lucrările Dv. Între admiratorii Dv. fermeceți de coloritul, desenul și compoziția pînzelor alese ce ați expus, mă înnumăr și,—pentru care îmi permit să vă prezint omagiul meu de afecțiune și perfectă simpatie.

Regret că nu vă cunosc personal, decît ori am venit în Capitală unde vă expuneați, Dv. lipseați. Și n'am posibilitatea să vă arăt aprecierea mea în mod public și în cercul de activitate în care vă găsiți.

Cînd voi ști că și Dv. sunteți de acord voi face o călătorie personală în orașul Dv. de reședință.

Primiți, vă rog, stimată Domnișoară, asigurarea perfectului meu devotament și distinsei considerațiuni ce vă păstrez.

Căpitan Temistocle Ionescu
Strada Mare No. 10, Bacău

IV.

Anunț într'un mare cotidian.

Titlul cu caractere grase:

Dispărută

(Dedesubt fotografia unei femei frumoase, zimbitoare, cu decolteul plin. Apoi, continuind ca înțeles cuvîntul „Dispărută”, urmează): dela domiciliul conjugal dela 6 Septembrie a. c. se numește Adela C. născută Kelvesteanu. Dau bună recompensă în bani acelor care îmi va denunța locul unde se află. Poate fi găsită în: București, T-Severin, Orșova Timișoara sau Ibaș-falău (Ardeal). Adresați V. M. C. Fundătura:

No. 7 București.

Adelo!

Ai dat dovadă complectă că ești o femeie fără un pic de suflet. Pentru un criminal și hoț ordinar ai părăsit casă, bărbat și copii după 16 ani de conviețuire. La vîrsta ta, achiziția ce ai făcut, e numai spre nenorocirea ta și timpul ți-o va dovedi, pentru ultima oară, pe această cale, te rog a-mi restitui scrisorile și actele ce interesează numai comerțul meu și care nu-ți sunt fie de nici un folos, dect, în patîma ta oarbă să mă derutezi pe mine, care va suferi și copiii.

Copiii sunt amîndoi sănătoși foarte cuminți merg la școală regulat dar sunt foarte triști de gestul tău necugetat.

Dacă în interval de 24 ore dela apariția prezentei nu vei răspunde, sunt ferm hotărit—după povața oamenilor de bine să apelez la Justiție pentru desfacerea căsătoriei noastre.

V. M. C.

V.

Scrisoare de rugăminte.

1898 Septembrie 4, Iași

Domnule Director!

Subsemnatul C. Idrinetz proprietar în Iași și corespondente a mai multor elevi de pe la școlile secundare văzîndu-mă încongiurat de mai mulți elevi care se plîng pentru pacatele lor că elevi căzuți la nota de corigere și unii nenorociți cu deseversit.

În calitate de Părinte

În calitate de corespondente și

In calitate de Român cu morala în fața
Cu cel mai profund respect facă o propunere de a se des-
lega din ferecături, pe acei ce încă nu merită expulzaria.

Modul de Ameliorare în genere lă las la Înaltele D-voastre
aprecieri.

Priimiți ve rog D-le Director stima ce vă datoresc.

C. Idrinetz

Pe contra pagină, într'un colț e notat discret: Din clasa IV Di-
mitrie Idrinetz și alții.

VI.

Înștiințare (lipită pe ușă la o școală rurală)

Elevele sunt înștiințate că trebuie să-și radă picioarele la scară
și să nu ducă noroiul în clase.

Am văzut foarte multe eleve care absolut de loc nu-și rad
picioarele la intrare, iar altele abia ating răzătoarea cu un singur
picior. Ar trebui să le fie rușine de servitorul care le privește,
dacă ele singure sunt lipsite de simțul curăteniei.

Diriginta

Motivație școlară

Doamna Dirigintă,

Vă rog să bine voiți a motiva absența elevei Augusta Ma-
nole, fiica subsemnatului făcută în ziua de 18 Noembrie a. c. din
cauză de boală la gimnastică.

Priimiți, vă rog, respectul meu *Napoleone Manole*

VIII.

Teză la Zoologie (unde e vorba de ghindura cu grăsime a
păsărilor acvatică).

...deczemplu luăm o gîscă și o balenă. Gîsca ca și balena t-și
unge cu grăsime și balena o are. Totuși că balena o are și numai
trebuie s'o ungă și rața și-o unge pentrucă nu o are în tot corpul
ci numai la coda.

X.

Teze la Higienă.

1) *Despre Alimente...* sau: *Amidon și glucoză*. (Elevul sau
eleva promite să aibă în viitor mare „facilitate la dialog”, cum se zice...).

Omul ca să trăiască îi trebuie alimente. Sunt două feluri de
alimente și anume alimente de calitate rea și alimente de calitate

bună. Avem alimente care au prea multă glucoză sau prea mult amidon. Nu este bine să mîncăm alimente care au prea mult amidon sau prea multă glucoză. Dacă mîncăm alimente care au glucoză prea multă, atunci trebuie să mîncăm și altfel de alimente adică care au mai mult amidon din cauză că trupului nostru are nevoie și de amidon și de glucoză. Dacă mîncăm de ex. cartofe are prea mult amidon iar noi trebuie să mîncăm și brînză sau altceva din cauză că ne este foame adică trupul are nevoie de glucoză. Sau dacă mîncăm alimente cu prea multă glucoză atunci trupul are nevoie de amidon. Dacă mîncăm slănină cu pîne atunci nu mai are trupul nevoi nici de amidon nici de glucoză fiindcă pînea cuprinde și amidon și glucoză iar slăcina tot așa cuprinde și amidon și glucoză.

Dacă mîncăm verdețuri ne umplem numai pîntecile iar nu mîncăm ceea ce îi place trupului nostru pentru că verdețurile nu cuprind amidon și glucoză.

2) *Despre Alimente* (teză scurtă)

Omul pentru ca să trăiască trebuie să se hrănească. El muncește pentru ca să-și cîștige hrana. Alimentele cu care se hrănește omul sunt naturale și quaternale. Nu toate alimente omul le poate baga în stomac. Fine.

IX.

Reclamație (cătră directoarea unei școli).

Prea stimată Doamnă,

Ne luăm permisiunea de a vă ruga cu lacrimi în ochi să fiți așa de bună să interveniți la cei în drept a curma un mare rău care pune în pericol pe copilele noastre. Ne-am adresat Dv. care luptați înverșunată pentru Educația Tineretului și a copilelor noastre și prin care știți și Dv. că educația este primul factor pe care statul își întemeiază soliditatea organizației sale și nimeni altul mai mult ca Femeia ca Dv. nu poate pregăti mai bine și cu o educație mai solidă pe copilele noastre (viitoarea Mamă de mine). Nu uitați Doamnă că toată munca și forțările Dv. va fi în zadar și sunt și nu va aduce nici un rezultat folositor atîta timp cît nu va lua în grabă măsurile necesare ce se perindă de ani de zile la Techirghiol sat și Techirghiol mobilă adică la lac la ghiol afară unde batalioane de copile și coloniile școlare de fete vin în contact în

mijlocul lor cu Sutele de bărbați goi fără chiloți toți sunt una la Nomol. Sistemul cum își face toți baia în lacul ghiolului la nomol și pe plaje e o jale ce se petrece aici e un adevărat Desfrtu e adevărat o plagă socială copile între 9-16 ani stnd între Bărbați goi e o curată crimă. Toate aceste cu consimțământul autorităților fără nimeni săi pese fără cineva să se revolte când aceasta este de o gravitate grozavă. Este o Datorie a noastră a vă ruga a da tot concursul ca să infrnați cît mai mult Desfrtul (Prostituția) ce a cuprins azi din frăgezia tinereții pe copilele noastre viitoarea mamă de mine la o etate când simțul lor nu trebuie încă să fie desvoltat în această Direcție.

Aceste lucruri ațișă și deșteaptă simțul înainte de timp predispunndule a cădea la prima ocazie pe scările Prostituției de aici pînă la propunerile personale nu este decît un pas. Mediul, Anturajul și Ocazia joacă mare rol în viață. O vorbă romînească zice:

(Nu arăta Benzinei chibritul).

de aici se trag toate de aici se injectează stingele în plin de excitație. Fiecare se poate desfata cu privire la sutele de bărbați goi. Vă rog să credeți Doamnă că vorbim din experiență care și Dv. credem că aveți și vă rugăm să faceți tot posibilul.

Mai multe mame alarmate.

Pentru conformitate

Lucia Mantu

Inceputurile guvernării laburiste

Ce trebuie să credem despre activitatea guvernului laburist? Ar fi desigur prea devreme să facem o judecată de ansamblu asupra lucrărilor sale, căci nu în timpul celor șase săptămâni cât a durat ultima sesiune parlamentară, d. Macdonald și colaboratorii săi ar fi putut să modifice profund cursul evenimentelor politice. De aceea, poate nu fără dreptate, un caricaturist din Moscova a reprezentat pe d. Baldwin foarte dezolat, plângându-se unui „policeman” că d. Macdonald va ajunge la triumf purtând în spate sacul miraculos al politicii conservatoare. Abia instalați în posturile lor de comandă din palatele ministeriale dela Whitehall, acești noi guvernanți ai partidului laburist nu au avut nimic mai bun de făcut decât a se adânci în proiectele predecesorilor lor mulțumindu-se a schimba în roșu fireturile albastre ale dosarelor lor. Dar e drept să recunoaștem deasemenea că cu această schimbare de culori, noii miniștri au strecurat în dosarele lor câteva proiecte cu adevărat originale, care vor marca caracterele principale ale celei de a doua guvernări muncitorești.

În ceiace privește debuturile sale în politica internă, cabinetul Macdonald se găsește în fața a două probleme cu totul spinoase. Una, cea textilă, pune delicata și dureroasă problemă a salariilor. Cealaltă, cea a minelor, se pune în special cu privire la ziua de lucru, subiect enervant care se leagă dealtfel cu aceia a salariilor. În ambele cazuri guvernul laburist va trebui să facă dovadă de imaginație și de curaj dacă vrea să triumfe din această dilemă cu atât mai penibilă cu cât atinge proprii săi partizani.

Origina conflictului, care *isbucni* în industria textilă, este în hotărîrea luată cu o majoritate zdrobitoare de patronii din Laneshire la 12 Iulie, de a reduce salariile cu 2 șilingi și jumătate de fiecare liră, cu începere de la 29 Iulie. Această deciziune a fost luată în vederea protecției industriei coloniale engleze împotriva concurenței străine din ce în ce mai amenințătoare; pentru a micșora prețurile produselor de manufactură, organizațiile de patroni

se gîndiseră la reducerea salariilor lucrătorilor de țesături. Aceștia au socotit inacceptabilă reducerea salariilor, declarînd că încă nu s'a făcut tot posibilul pentru a provoca o scădere de prețuri fără a se atinge de salarii, și mai ales că se impune o reorganizare generală a industriei textile. Neînțelegerile între patroni și lucrători au silit guvernul să intervie, obligîndu-se să deschidă o anchetă asupra situației industriei textile din Lancashire. Insuși secretarul permanent al Ministerului Muncii, Sir Horse Wilson a făcut totul, pentru a încerca să împiedice „lockout-ul”, dar totul a fost zădarnic; dela 29 Iulie 500.000 lucrători și 1800 uzine au fost reduse la imobilitate. Iar pierderea săptămînală a salariilor era de un milion lire sterline.

Gravitatea acestei situații era cu atît mai mare cu cît dacă lockout-ul continua cîtva timp, torcătorii de bumbac și lucrătorii finali (albitori, coloratori), ar fi fost și ei atinși repede de criză. Tot astfel industria minieră, care furnizează uzinilor textile din Lancashire aproape șasezeci și două de mii de tone de cărbuni pe săptămîină ca și industria transporturilor pe uscat sau pe apă nu ar fi întîrziat de a primi lovituri supărătoare. Numai intervenția personală a primului ministru a putut să aducă o destindere în conflict, favorizînd constituirea unei curți de arbitraj, care a reușit să pue de acord pe toată lumea.

Chestiunea orelor de lucru în mine e încă mai primejdioasă, pentru că ea se prezintă ca o continuare a grevei din 1926 și pentru că minierii pot să obție promisiuni formale în perioada electorală. Ne amintim ce serios a fost atinsă industria minieră engleză de activitatea carbonarilor germani, rezultînd din evacuarea Ruhrului; și cum în 1925 cabinetul Baldwin înlătură un conflict grație unei subvențiuni de stat de treizeci de milioane de lire. Acest regim încetînd la 30 Aprilie 1926, patronii oferă sau o mărire a zilei de lucru sau o reducere de salarii; pentru a protesta împotriva acestor propuneri lucrătorii se puseră în grevă pînă la sfîrșitul lui Decembrie, cu toate că guvernul reușise să sfărîme greva generală care fu decretată între timp pentru a sprijini pe aceia a minerilor. Dar în luna Iulie, guvernul făcu să se voteze și să se promulge legea zisă de opt ore, care autoriză lucrătorii să încheie contracte pe această bază.

Partidul laburist, pe atunci în opoziție, combătu legea de opt ore, înscrise în programul său electoral abrogarea ei, promise să realizeze această hotărîre în clipa rechemării sale la guvern. De aici insistența pe care o depun astăzi lucrătorii mineri în cererea lor de micșorare a zilei de lucru. Guvernul laburist, e drept, nu își reneagă angajamentele; dar pînă acum el nu a putut decît să promită pentru la toamnă o propunere legislativă reglementînd ziua de lucru, în legătură cu alte proiecte care interesează viitorul industriei miniere. În așteptare, asociația minerilor se silește să exercite asupra maselor ei de lucrători o acțiune de moderație; căci ea își dă seama pe de o parte, că obligînd guvernul să a-

dopte măsuri radicale pentru reorganizarea industriei miniere, i-ar grăbi căderea, deoarece atât conservatorii cât și liberalii se opun tot atât de mult măsurilor socialiste; pe de altă parte, obligînd pe patroni să accepte ziua de lucru de șapte ore, industria minieră ar suferi atât de mari pierderi încît mai multe mii de lucrători s'ar găsi imediat fără lucru.

Trebue să remarcăm aici, că acest îndoit conflict al minelor și al industriei textile, nu constituie decît o parte din aspectele îngrijitoarei chestiuni a șomajului, care domină în mod necesar toată politica britanică.

În momentul de față, afară de cele cinci sute de mii de lucrători care așteaptă redeschiderea țesătoriilor din Lancashire, nu există mai puțin de 1.200.000 șomeuri, în Anglia. Bine său rău, țara a condamnat politica de îndreptare pe care o practica guvernul d-lui Baldwin; ea vrea deci reforme care să aducă o reparație rapidă a situației rele. Puțini înțeleg, că în acest domeniu răbdarea este o virtute. Deacia d. Thomas, care are misiunea de a coordona sforțările diferitelor ministere de care depinde această problemă, a fost violent criticat sub cuvînt că nu a întreprins încă nici o acțiune definitivă pentru a combate șomajul în mod efectiv.

Cu toate acestea proiectele pe care le-a comunicat d-sa în Camera Comunelor merită să fie reținute. Ele se referă la lucrările publice, la întreprinderile coloniale și la problema socială.

Pentru lucrările publice, era vorba mai întăiu de a se micșora cu 6.500.000 taxe pentru transportul călătorilor pe drumul de fer și să se cheltuiască această sumă pentru îmbunătățirea rețelelor, a materialului rulant și a transportului de mărfuri. Apoi era vorba să se construiască în timp de cinci ani noi șosele naționale cu suma de 9.500.000 lire și să se cheltuiască 28 milioane de lire în șase ani pentru construirea podurilor și lărgirea drumurilor vicinale. Trebuiau încă să se înlocuiască încetul cu încetul traversele de lemn ale căilor ferate și stîlpii de telegraf în lemn prin traverse și stîlpi de oțel fabricați în țară. Însfîrșit ar fi trebuit ca Parlamentul să garanteze suma de 25.000.000 lire—în împrumuturi acordate asociațiilor de utilitate publică și în particular pentru mărfurile dimprejurul Londrei și pentru electrificarea unor anumite linii de cale ferată.

Pentru întreprinderile coloniale d. Thomas dorește ca parlamentul să voteze un milion lire pe an pentru a plăti acțiunile de împrumut lansate în sprijinul acestor întreprinderi. El vrea deasemenea o extensiune a creditelor pentru exporturi; și propune o ridicare de plan aerian a terenurilor proprii culturii bumbacului. Însfîrșit pentru a favoriza emigrarea imperială și pentru a putea studia la fața locului îmbunătățirile posibile metodelor existente, d. Thomas s'a dus el singur în Canada în cursul lunii August.

În ceiace privește chestiunea socială, un comitet a fost deja constituit pentru a studia problema șomajului, ridicînd pe de o

parte limita de vîrstă pentru copiii care intră în industrie dela 14 la 15 ani, ceiace ar micșora cu 400.000 numărul concurenților pe piața de lucru; iar pe de altă parte scoborînd de la 70 la 65 ani limita de vîrstă a bătrînilor întrebuițați în industrie, ceiace ar elimina vre-o 500.000 unități din aceeași piață de lucru. Va trebui, desigur fără să o mai spunem, să se acorde o indemnizație familiilor acelor copii siliți să rămînă acasă încă un an, și în același timp să se ridice pensiunea muncitorilor în retragere. Dar d. Thomas afirmă că aceste cheltueli vor fi cu mult întrecute de economiile realizate din ajutoarele, de care beneficiază un număr echivalent de șomeuri.

În plus prin aceste măsuri se va intensifica construcția căminurilor sortite să înlocuiască locuințele nesănătoase și se va încuraja alternația industrială din districtele atinse de criza economică, ceiace va îngădui să se utilizeze progresiv mîna de lucru rămasă disponibilă.

Acest program „moderat și rațional“, cum l-a calificat d. Curchill, este sigur că va obține sprijinul partidelor de opoziție, atunci cînd va veni în discuție în parlament. În așteptare, din cele 10 proiecte de lege deja depuse pe biroul Camerei de guvernul laburist, două numai se raportează la proiectele d-lui Thomas. Cu asemenea hărnicie, desigur că șomajul nu va dispărea atît de repede în Anglia. Dar va trebui să ne așteptăm chiar la contrarul. La sfîrșitul lockautului industriei textile, mai multe sute de lucrători nu vor găsi de lucru; căci între timp o mulțime de comande din străinătate au fost rînd pe rînd îndreptate în mod fatal către Franța, Belgia și Elveția. Pe de altă parte anunțarea suprimării apropiate a drepturilor protectoare a cîtorva industrii naționale îndispune deja pe industriașii interesați, care se tem de o criză a căror victime vor fi cei dintăiu lucrătorii.

Politica internă a Cabinetului laburist n'a avut așa dar un debut fericit și poate ar trebui să ne așteptăm la faptul că moderația necesară șefilor politici se va ciocni în curînd de intransigența masei nerăbdătoare de rezultate rezezi. Pentru a potoli zelul partizanilor săi d. Macdonald le va putea cel puțin arăta succese pozitive în politica externă? Fără să ne oprim a discuta consecințele posibile ale acestor „gesturi“ ale guvernului laburist în domeniul internațional, ar trebui să remarcăm cu toate acestea o schimbare destul de pronunțată în politica externă a Angliei.

Relațiunile anglo-americane au pășit pe o cale nouă în urma negociațiunilor directe între d. Macdonald și generalul Dawes, ambasadorul Statelor-Unite la Londra. Mersul înarmărilor navale este în mod provizor oprit, așteptînd concluzia unui acord între toate puterile maritime. Astfel d. Macdonald a putut anunța întreprinderea construcțiunii a două crucișătoare și a două submarine. În aceste condițiuni voiajul primului ministru englez în Statele-Unite, căruia d. Hoover i-a acordat de curînd consimțămîntul său, ar putea avea rezultate pozitive.

Cu toată dorința sa de a relua relațiile cu Rusia și încercările pe care le-a făcut la Moscova în acest sens, guvernul laburist nu s'a putut înțelege cu trimisul sovietelor. Ruptura primelor tratative a fost urmată de refuzul d-lui Henderson de a relua relațiile diplomatice mai înainte de reglementarea chestiunilor în litigiu privind revendicările prezentate dintr'o parte și din alta. Se speră totuși în reluarea conversațiilor imediat ce se va sfârși conflictul chino-sovietic în Extremul-Orient.

O semnificație cu totul deosebită se leagă de soluționarea problemei egiptene. Demisia forțată a lordului Lloyd, Inaltul comisar din Cairo și proiectul de tratat dintre d. Henderson și Mahmud-Pașa, primul ministru al Egiptului ne îngăduie să întrezărim o eră de colaborare sinceră între cele două țări. E ceiace spun—cel puțin—cercurile laburiste și liberale. Dar dacă ne referim la istoria recentă a Egiptului, ar trebui să ne temem că—mai curînd sau mai tîrziu—suprimarea tributului și a ocupației militare în Egipt va produce mari dificultăți imperiului și chiar politice sale externe.

Dimpotrivă, atitudinea d-lui Snowden la Conferința dela Haga față de planul Joung a fost aprobată cu convingere de toate partidele din Anglia și de toate domeniile. Această atitudine, trebuie să o spunem, este independentă de chestiunea Renaniei, pe care cabinetul laburist are convingerea că trebuie să o evacueze înainte de Crăciun, dacă e posibil, chiar dacă Franța nu va consimți la un acord general a evacuării teritoriilor germane. Ea își găsește justificarea în insuficiența părții făcute Angliei în ceiace privește sumele datorite de către Germania și în indicele considerabil al prestațiilor în natură. Această ultimă chestiune este destul de serioasă pentru o țară industrială ca Anglia, care ar vedea în mod necesar cum se micșorează anumite cantități din mărfurile sale de export în țările care profită de prestațiile în natură. Pe de altă parte cu reducerea sarcinilor Germaniei, rezultînd din Planul Joung, Anglia ar pierde anual 2.400.000 lire atunci cînd celelalte puteri creditoare Angliei ar avea un excedent după plata datoriilor lor către Statele-Unite. Mai mult; la sfîrșitul Planului Joung, Anglia e obligată să renunțe la orice speranță de a recîștiga cît de puțin din cele 200 milioane de lire din urmă care reprezintă diferența între ceiace a primit dela proprii ei debitori și ceiace a plătit ea Statelor-Unite.

În sfîrșit Banca Internațională a Plăților, care e pivotul central al Planului Joung ar putea însemna pentru Anglia o abdicare de la puterea sa de credit, dacă va avea sediul pe Continent; dimpotrivă, stabilită la Londra, ea ar putea ușura într'o anumită măsură eforturile industriei sale, și i-ar permite să-și păstreze oarecare independență financiară față de Statele-Unite.

În total, impresiunile de ansamblu care se degajă din politica generală a guvernului laburist, este că oricît s'ar simba lucrurile totuși rămîn aceleași. Noul cabinet este ceva mai înaintat

decît cel anterior; dar povara celei mai vechi tradiții politice îi împiedecă de a-și lua sborul. S'a remarcat de altfel de mult timp, că un guvern nou întilnește o sensibilă dificultate în aplicarea programului pe care îl desfășura în opozie, căci dacă ar părăsi acest program ar provoca nemulțumirea partizanilor și ar risca să-și vadă dezagregată propria-i majoritate. Iar dacă ar încerca să-l realizeze, ar întilni o rezistență de neîntrecut, provocată nu atît de voința oamenilor cît de apăsarea grea a împrejurărilor și de evoluția faptelor. Această ultimă dificultate apare înfinit mai mare încă, cînd guvernul de care e vorba, cum este cazul Ministerului Macdonald, nu dispune decît de o majoritate relativă. Și nici nu e de sperat că Anglia va avea vreodată un guvern cu adevărat socialist.

În acest sens e nostim de amintit o scenă din spiritala comedie „Domnii cei noi“ scrisă de Robert de Flers și Francis de Croisset a douazi după alegerile care aduseră la putere pe Herriot în Franța și Macdonald în Anglia. La începutul actului al III-lea ușierul Martin, vechiu servitor, care rămîne în timp ce miniștrii se schimbă, își spune reflexiile față de secretarul Ministerului Gaillon: „Nu trebuie să ne plîngem“ îi spune el. „Cariera d-lui Gaillon, lucrător acum trei luni, deputat acum două luni și grație rezultatului alegerilor generale, ministru de zece zile... încă nu s'a văzut până acum“.

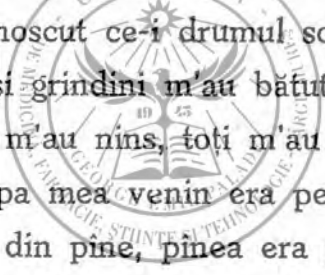
— „Ei bine, s'a văzut de curînd în Anglia“. — „Da, dar Englezii au două lucruri aparte“. — „Ce lucruri?“.

— „Ei au schimbul și pe rege!“.

Bunul Martin vorbea despre aur. Cu schimbul, regele și marea, am putea adăoga, Anglia poate să se dedea la experiențe politice, pe care celelalte națiuni nu s'ar gîndi niciodată să le încerce.

Thomas Greenwood

LITANIE

N'am cunoscut ce-i drumul scurt și drept,
Furtuni și grindini m'au bătut în piept,
Zăpezile m'au nins, toți m'au urit,
Beam—apa mea venin era pe gît,
Mușcam din pine, pinea era piatră,
Fiertura cinii putrezea în vatră,
Pîndit de șerpi aburecam prin stînci,
Tîlharii mă loveau să cad pe brînci,
N'am degete deajuns să pot să număr
Cîți morți am fost silit să duc pe umăr.
Femeile rîdeau scuipînd desgust
Cînd porunceai din carnea lor să gust.
Mă tihuiau copiii cu sudalme,
Toți oamenii mă alungau cu palme,
Uitînd că sdrențurosul de pe șleah
Îți este, Doamne, slugă și monah.

E drept, că te-am văzut adeseori,
Flămînd și gol, bolnav prin închisori,
Străin și însetat după dreptate—
Și te-am iubit căci semănam în toate.

De te-am strigat în șoaptă sau cu muget,
Tu mi-ai trimis blestemul să ți-l cuget.
Din negrele vîltori, cu tunet greu,
Iscai virtejuri peste hăul meu.
Și taina ta, cu soarele cruciș,
Sta piedică de foe deacurmeziș,
Fugeam de tine, mă prindeai pe loc,
Dar să te uit nu m'ai lăsat deloc.
Mi-ai fost numai minie și prăpăd,
Căci m'ai orbit, să nu pot să te văd
Și cugetele toată mi le-ai frînt,
C'au vrut să te atingă pe pămînt.
Deci iată-mă așa cum m'ai menit,
De tine tot mai rupt și îndoit,
Dar să te-alung n'am chip, căci te simt bine,
Cu scormoniri de cîrțiță în mine.

Subt semnul prins de inima mea crudă
Răgazul mi-i isbeliște și trudă,
Iar biciul împletit din tot ce cred,
De cum am stat, mă'ndeamnă s'o purced.

Din creanga unui corn, ca un strigoi,
Mi-am făurit toiag de drumuri noi.
In traista dată lutului s'o poarte,
Merinde-am pus să-mi fie păn'la moarte,
In sîn o carté și cavatul lung—
Plec iar prin lume, Doamne, să te-ajung.

George Lesnea.

Unirea Basarabiei

Pe marginea unor „Documente“

Trăim, firește, o epocă de frământări în care istoria a luat un ritm rapid: răsturnări și integrări de valori, care ne copleșesc uneori pe noi, spectatorii actuali; nu știm cum vor fixa adevărul istoricii viitori. Pentru Români în special, faptul mare al unirii definitive și complete, poate fi considerat ca cel mai de seamă eveniment politic al istoriei înfregi naționale; cum s'a înfăptuit, știm mai mult sau mai puțin. Iată deci orice lucrare documentativă încă depe acum e o contribuție absolut necesară, deși numai zece ani s'au scurs abia, de-atunci.

Faptul unirii tuturor provinciilor românești nu s'a petrecut cel puțin în aceleași împrejurări; între Ardeal și Basarabia e o deosebire fundamentală, unite doar în cadrul aceluiași mare războiu. Dacă ideea unirii era precisă dincolo de munți, în Basarabia ea zămisleşte odată cu Revoluția rusă; numai această vîrstă fragedă de accentuat și încă deosebirile sînt flagrante. Cînd România a intrat în foc la 1916, cine se mai gîndea la unirea Basarabiei, la un regim schimbat, cel puțin? Deci, nu se poate atribui unirea provinciei de peste Prut ideii naționale numai, așa cum ea era înțeleasă de Ardeleni și Bucovineni; de aici poate și accentuarea greșită a scriitorilor de peste munți (I. Nistor și O. Ghibu), care atribue unirea numai acestui factor, inspirat Basarabenilor de scriitorii și agitatorii de peste munți, refugiați în Basarabia.

Cu vremea s'a făcut loc, în istoriografia acestor zece ani din urmă și altor teorii. Dr. P. Cazacu, care a scris din cele mai bune lucrări asupra Basarabiei, a lărgit sfera cauzelor Unirii: „libertățile proclamate de revoluția rusească au dat puțință instinctului național moldovenesc să se manifesteze și în Basarabia („Moldova dintre Prut și Nistru“ Iași). Apare deci revoluția rusă ca un factor egalat ideii naționale, în concepția d-lui Cazacu, împărtășită până

la un punct și de cercetători mai noi (E. Giurgea „Din trecutul și prezentul Basarabiei“, București, 1928). Dar tot d-sa mai introduce un factor nou: armata română. E drept, dar nu-i primejdios oare s'accentuăm prea mult asupra acestui factor? N'a fost liberă și bine coaptă hotărîrea luată de organul suprem și adecvat voinții populare din Basarabia, Sfatul Țării, la 27 Mart 1918? Căci ce rol altul de cît silnic, poate juca o forță armată?

Lăsînd de-o parte, fie încercarea unora de-a glorifica sforțări proprii (O. Ghibu) sau prea restrînse—studentii dela Kiev (D. Bogos), fie adnotări cu aspect mai general istoric (A. Boldur, care crede c'au contribuit mai mulți factori), ni se pare că, până la publicarea cît mai completă de documente contemporane, cuvînt autorizat nu pot avea de cît acele persoane ce'ndeplinesc două condiții fundamentale: 1) să fi trăit îndeaproape, ca factori de'ntăia mîna în angrenajul istoriei Basarabiei între 1917-1918 și 2) să se bucure de calitatea supremă a istoricului, obiectivitatea, fără care nu-i putem crede cuvîntul. Iată de ce noi credem că nu trebuie s'așteptăm împlinirea termenului fatal al dispariției unei generații, pentru ca fîgașul istoric să cuprindă fapte, orînduite acolo „sina ira et studio“, Publicarea memoriilor sau documentelor azi, de cătră unii părtași ai Unirii, poate provoca răspuns din partea altor părtași, mine, căci pominie ei nu vor mai fi și luminile lor ne pot folosi azi. (Mă'ntreb d-nii Pelivan, Halipa, Inculeț ce-au scris?).

Subt raportul condițiilor fixate mai sus credem că nimeni nu era mai potrivit pentru aceasta ca d. Ciobanu, actual profesor universitar, dotat ca istoric cu „simțul specialității“ și fost diriguitor aproape continuu în 1917-1918, fie ca conducător al partidului moldovenesc, fie ca director al învățămîntului. A fost bine ales, cînd i s'a încredințat de „Așezămîntul Ion I. C. Brătianu“ publicarea documentelor cu privire la „Unirea Basarabiei“ („Cartea Romînească“, 1929). Sînt 197 documente, în mare parte inedite sau culese din publicații ce greu se mai găsesc azi, precedate de un studiu, în care d-sa vrea să precizeze cîteva fapte nouă, subt al căror unghiu trebuie să se privească unirea. Din ce lasă d-sa să se'nfăleagă, cași din cetirea documentelor, pentru noi rezultă un fapt de-o importanță covîrșitoare, neglijat—nu știm din ce pricini—de anteriorii istorici: *voința maselor*, fără care nici nu s'ar fi pomenit de unire. Lăsăm deocamdată cuvînt d-lui Ciobanu, pentru ca să ni-l spunem din nou pe-al nostru, la sfîrșit.

* * *

Pe cînd unirea provinciilor foste austro-ungare se prezintă ca un act final al unui proces istoric îndelungat, Basarabia a trecut mai întăiu prin focul unei Revoluții îndelungate, ca să-și separe destinele de Rusia, de care era legată. „Cauzele care au dus la unire trebuiesc căutate nu atît în factorii locali, nici în

„propaganda elementelor de peste Prut sau de peste Carpați, cît „în mișcarea revoluționară din Rusia“ (Ciobanu, pag. XII). Iată o părere relativ nouă; căci, dacă d. Cazacu a amintit și de acest factor, rolul preponderent—dacă nu unicul—îl acordă cu amplexare d. Ciobanu, român basarabean, separatist de Rusia încă dela primele mișcări ale Basarabiei în 1917, deci înafara oricăror bănueli. Dacă prin absurd presupunem că n'ar fi existat toți ceilalți factori susținuți de alți istorici, dela studenții dela Kiev și până la armata romînă și n'ar fi survenit de cît Revoluția rusă, unirea Basarabiei tot s'ar fi îndeplinit.

Mișcarea națională moldovenească a fost ecoul ideologiei naționale din Rusia, ducînd la aceleași rezultate cași pentru toate celelalte naționalități: Ucrainieni, Poloneji, popoarele baltice etc. Ideile mari care au circulat în timpul Revoluției basarabene (dela autonomie până la separatism de Rusia și unire chiar) n'au fost născute în capul înfăptuitorilor unirii, ele erau curente tuturor popoarelor subjugate, de al căror destin își legaseră soarta și Basarabienii.

Și d. Ciobanu are dreptate în bună parte. Tineretul studios basarabean era îmbibat de ideile curente în masa studențească din Rusia țaristă, revoluționară sub aspectul socialist-internaționalist, care cuprindea și desrobirea naționalităților oprite. Acești tineri, fie în organizațiile proprii dela Kiev, Odesa sau alte centre, fie ca ofițeri în armatele depe frontul român sau aiurea (Odesa, Tighina, Sevastopol etc.), s'au pus în fruntea maselor aruncîndu-le lozincele socialiste de toate nuanțele partidelor revoluționare din Rusia veche. (Vezi doar „Apelul ofițerilor și studenților moldoveni din Odesa“ dela 2 April sub Document VII și altele care urmează). Numai o mică parte din intelectuali, trecuți deja prin universitățile rusești, se agitau local, grupați în jurul „Cuvîntului moldovenesc“, apărut în orice caz cu 3—4 ani înaintea izbucnirii revoluției, pe baza unui program național. Rolul acestui grup în schimbarea destinului Revoluției a fost determinat de mersul evenimentelor; conducerea o au trimișii dela centru până'n ajunul unirii aproape.

Iar cît privește masele, adevărații făuritori ai Revoluției ce-au prilejit unirea, ele erau înglobate aceluiași organizații militare cu toate neamurile Rusiei, bătute de aceleași nevoi și declanșîndu-se în marea stihie revoluționară sub cutele aceluiași deziderate: pace, apoi pămînt și libertate. Masa Moldovenilor soldați din armatele depe front sau din garnizoane, era strîns încheagată de a întregii armate rusești, care a provocat izbucnirea și reușita Revoluției din întreaga Rusie. Urmăriți rezoluțiile numeroaselor congrese de militari depe frontul românesc, dela Odesa, Kiev, Tighina, Chișinău, Roman (Documentele XIV, XV, XXXI, XXXV, XXXVI, XL, XLI, XLII, XLV, XLVII, LIX și altele) și veți vedea același program de revendicări ca al tuturor soldaților ruși—la bază aceiași țărănime și muncitorime.

În Rusia veche existau 80 milioane suflete de minorități etnice, din care cea mai mare parte se lupta, fie prin răscoale, fie prin propagandă în străinătate, să scuture jugul Moscoviților Vellicoruși, singurii privilegiați. Acestor mișcări guvernele țariste fură obligate să le răspundă cu autonomii trecătoare, peste care se întinde „pînza grea a reacționarismului“, sub care colcăia însă cea mai grandioasă mișcare revoluționară. Tot ce era cult la minorități era pătruns de ideologia națională; masele muncitoare legau de idealul socialist și desrobirea națională. Iar poporul incult, dela țară, trăia mai mult prin instinctul național; în unele provincii limba se păstrase într-o continuă folosință din timpurile independenței vechi—în Basarabia de pildă, cărțile bisericești românești au jucat rolul susținerii continuității limbii, cum am arătat într-o lucrare recentă, documentată pentru 120 biserici cu 1500 cărți.

În istoria Basarabiei sub Ruși se repetă aproape aceleași evenimente. Tendința spre autonomie se manifestă în primii ani după anexare fie în plingerile țăranilor, fie în cererile boerilor sau clerului; după o scurtă viață, ca pretutindeni, autonomia e desființată, fără ca să se stingă ca idee. Refugiații trec în România—ca Polonezii la Cracovia sau Ucrainenii la Lemberg—dela boerii moldoveni dela începutul veacului trecut, la Hajdeu și Stere. Ideia națională la studenții basarabeni se naște la Doryat și Kiev, în cadrul ideologiei revoluționare a popoarelor asuprite, care-și încearcă o primă încheiere la 1905. Ca'n toate provinciile vestice ale Rusiei, se alcătuesc și'n Basarabia partide naționale, grupate după trei programe: radical-socialiști, boerii și intelectualii din jurul celui dintâi ziar moldovenesc, reușind să redeschidă tipografia.

În timpul războiului mondial Germanii susțin mișcările naționale, organizînd legiuni din prizonierii neruși, nutrinđ speranțele separatiste ale naționalităților, ce merg până la defetism din partea intelectualilor din dosul frontului. Un curent similar se formează și'n Basarabia în jurul „Cuvîntului Moldovenesc“, dorind înfrîngerea Rusiei și o Romînie întregită. Cînd izbucnește Revoluția, care surprinsese oarecum naționalitățile, masele respective prezintă mai mult cerințe social-politice cu autodeterminarea; și numai cînd guvernul provizoriu rus căuta să „adîncească revoluția“ pentru a contrabalansa revendicările naționalităților, aceste încep să se gîndească mai mult dela federalizare la autodeterminare politică, la separare de Rusia creînd state independente sau la alipire de state naționale înrudite.

Și d. Ciobanu ne dă aici o povestire interesantă a desrobirii prin ele înșile, dar în împrejurări similare, a tuturor neamurilor din Rusia: Belorusia, Ucraina, Finlanda, Letonia, Satvia etc., servindu-se de datele celei mai recente lucrări în chestiune (V. Stanchevici „Sydbâ narodovă Roșii“, Berlin 1921 și Berg Herman în „Nation und Staat“ Iunie 1928).

Cași revoluția rusă, mișcarea din Basarabia trece prin aceleași faze, cu același caracter fundamental, n'a fost o revoluție

s'ar putea zice acefală". Este o acțiune colectivă a poporului, care ridică și tirăște pe conducători, de multe ori ocazionali—precizează d. Ciobanu; căci adevărații eroi ai revoluției rusești—și basarabene—au fost soldații, țărani, subofițerii, învățătorii și foarte rar cite un intelectual (p. XXXIV). Un al doilea caracter al revoluției basarabene e întârzierea față de schimbările vertiginose din restul Rusiei; toate prefacerile adânci, cași lozincele revoluționare apăreau în Basarabia după ce se'nfăptuiseră la celelalte naționalități. O dovadă că prin sine conștiința revoluționară și națională nu era suficient de coaptă aci.

În ziarul „Cuvîntul moldovenesc“, de sub conducerea succesivă a lui N. Alecsandri, Sim. Murafa și Halippa, apar ca un ecou știrile despre revendicările celorlalte naționalități și numai pe încetul se face loc, mereu mai accentuat—de altfel în ritmul întregii revoluții rusești—revendicărilor partidului național moldovenesc, format abia acum. Paralel se alcătuiesc cercuri naționale moldovinești în sinul armatei, studențimii etc., după exemplul general, care cer guvernului provizor drepturi naționale, asigurându-l însă de supunere. Se alcătuiește un partid n. moldovenesc, sub președinția lui Vasile Stroescu, ce-și fixează și un program, similar corespondențelor celorlalte provincii. Formulele sale sînt primite de diferite organizații corporatiste existente: cooperative, cler, corp didactic etc., și mai ales de congrese ostășești, cel mai important dela 18 April.

Dar noile tendinți nu conveneau guvernului provizor centralist, care încearcă o diversiuine pe chestia țărănească, făgăduind expropriieri totale în favoarea țăranilor; aceștia însă trebuiau să lupte contra autonomiștilor, considerați ca reacționari și învinuiți de separatism. O parte din țărani fuseseră cîștigați—cererile celor din Soroca pentru integritatea Rusiei—și cu mare scandal s'a ținut congresul acestora la Chișinău la finele lui Mai. Pentru același motiv sînt trimiși în lunie vreo 50 inși dela Petrograd, „cu scopul, de a îndruma revoluția în vederile guvernului central“; dar și aceștia fură cîștigați apoi de curentul autonomist.

Pătrunzînd din ce în ce mai mult curentul revoluționar în armată, pedeoparte autoritatea centrală slăbește provocînd anarhie, pe de altă parte—și de multe ori ca un răspuns—se alcătuiesc soviete și unități militare naționale; Moldovenii au chiar un comitet central la Chișinău și formațiuni pe frontul românesc și'n toate garnizoanele importante din interior. În acest chip pătrunde și'n masele de soldați ideea națională, care s'adîncește uimitor de repede în cursul verii 1917. În același timp provocațiunea Radei ucrainiene, considerînd Basarabia ca teritoriu integrant Ucrainei, aștă mai mult sentimentul național la Basarabeni și-i determină să se gîndească mai precis la înfăptuirea practică a autonomiei, a-pare ideea unui Sfat al Țării. Același fapt a provocat și schimbarea atitudinii minorităților din Basarabia, care simt acum necesitatea autonomiei împreună cu Moldovenii.

Rezistența Moldovenilor avu dublu efect: Rada ucrainiană cedează, vorbindu-se doar de-un schimb de protecțiuni reciproce pentru minoritățile ucrainiene din Sudul și Nordul Basarabiei și pentru Transnistrienii, cu integritatea Basarabiei geografice; ministrul de interne al guvernului provizor anunță telegrafic ca Basarabienii să-și organizeze așezămîntul propriu. Rezistența centralistă se mai menține în Cetatea Albă, a cărei zemstvă județeană protestează contra autonomiei.

Se'ncep în August luptele electorale pentru viitoarea Constituantă rusă; partidul naț. mold. iar perde conducerea, ce trece la partidul țărănilor, susținut de centru, soldați și comitetele sătești, cîștigați cu toții de rezoluțiile extremiste ale celui de-al doilea congres țărănesc dela 27 August. În ambele partide, cași'ntr'un al treilea socialist-revoluționar moldovenesc, erau mulți candidați moldoveni. Alegerile n'au mai avut loc, căci evenimentele precipitîndu-se—guvernul remaniat Kerenschi la finele lui Septembrie, revoluția bolșevică peste o lună,—Ukraina se declară autonomă la 7 Noembrie, Basarabia nu mai are comunicații cu Rusia, dela sine rămîne stat aparte. În locul Constituantei centrale, se formează la Chișinău *Sfatul Țării, emanație a marelui congres ostășesc dela 20—24 Octombrie*, ce proclamă autonomia Basarabiei, determinînd formațiunea viitorului parlament local.

El este acceptat de toate minoritățile și toate organizațiile: partide moldovenești, socialiste-revoluționare, social-democrat, Bundul evreesc, cooperative, liga femeilor, barou, numeroase sovieturi militare etc., care-și trimit deputați, peste 150, din care 105 Moldoveni și 45 pentru minorități. Deschiderea Sfatului Țării avu loc la 21 Noembrie și-și începu imediat lucrările în spiritul revoluției care-l creiase. S'au desprins dela început trei curente importante: blocul moldovenesc cu tendințe naționale, fracțiunea țărănistă cu program social și minoritățile cu deputații socialiști cu tendinți variate, avînd comun principiile autonomiei și adîncilor prefaceri.

Cel mai important act dela început e proclamarea Republicei democratice basarabene, la 2 Decembrie; act similar, ca limbaj și conținut, tuturor republicelor create pe teritoriul fostului imperiu rus. Faptul e acceptat de toți, chiar Cetatea Albă și Hotinul; de pretutindeni vin adeziuni și declarații de supunere Sf. Țării. Viața de 6 luni, până la 18 Mai, cînd s'a disolvat, a fost foarte frămîntată, dar activă. Sfatului Țării se datorește ordinea în ocîrmuire, cu toate legile extremiste votate, din care cea mai importantă fu recunoașterea împroprietării țărănilor; moldovenizarea administrației și Unirea.

Bolșevizarea elementelor militare rusești și naționale—au fost și Moldoveni, deși d. Ciobanu precizează prin perifrază—și mutarea „front otodel-ului la Chișinău, primejduesc Sfatul Țării, în care foarte pușini simpatizau cu noul curs al revoluției ruse. E un moment foarte critic; însuși guvernul moldovenesc nu e unitar în vederi și datorită presiunii blocului moldovenesc acesta se hotă-

răște să cheme armata romînă pentru ordine, de fapt contra bolșevicilor. Faptul nu e izolat în istoria timpului. D. Ciobanu menționează sprijinul dat de armatele statelor vecine și'n celelalte provincii vestice foste rusești ; „chemarea armatei romîne era o consecință logică a procesului revoluției rusești“.

Noul factor apărut firește nu a luat asupra-și conducerea Basarabiei—cum s'a întîmplat în unele state baltice din partea armatei germane ;—dar nu-i mai puțin adevărat că a înlesnit preponderența în destinele tinerii republici unui anumit curent, exprimat de blocul moldovenesc. Venirea armatei romîne trebuia să se'nplinească ; dar nu știm, fără înfăptuirea ei, care ar fi fost mersul evenimentelor în istoria Basarabiei, poate chiar altul ca cel cunoscut. Înălăturarea, uneori din viață chiar a unor elemente extreme sau autonomiste—de care nu se pomenește—e un indiciu nu că nu s'ar fi ajuns la unire, dar de-un alt curs al evenimentelor.

Subt protecția armatei, Sf. Țării poate lucra mai în voe, hotărînd, după schimbarea guvernului prin d. Ciugureanu în locul d-lui Erhan, la 22 Ianuar 1918, independența Rep. moldovenești, „opera revoluției rusești“, cum subliniază însuși președintele adunării, d. P. Halippa. De-acum înainte se pune liber și chestia Unirii cu România, pregătită într'un scurt răstimp de elementele moldovenești. D. Ciobanu spune „populația era pregătită în acest senz“, fără a ne arăta că de curînd, sau în orice caz, fără a o accentua. E drept, elementele naționale știu să activeze în acest senz, convingînd mase țărănești, în Februar și Mart 1918, așa că la 27 Mart opera unirii era deja un fruct copt. Se vede aceasta și din ezitarea antiunioniștilor din Sf. Țării, care preferă să se abțină dela vot sau să lipsească dela ședință.

* * *

Am urmărit îndeaproape documentele—despre care am impresia că reprezintă un fragment voit din mulțimea altora—, înainte de-a lua cunoștință de studiul din introducerea d-lui Ciobanu ; și din ce a publicat nu se putea trage altă concluzie de cît cea cu care încheie studiul. „Toate actele revoluționare ale Moldovenilor sînt expresiunea maselor, sînt emanația voinții lor, cărora se subordonează acei ridicați de aceste mase“. E o concepție quasi-marxistă, pe care d-sa o susține repetat nu din convingeri preconcepute, ci ca firească generalizare istorică a unor fapte, obiectiv și sincer studiate. Și prin metodă, și prin realitatea lucrurilor, d-sa e de două ori în adevăr, ce poate fi complectat în cazul de față, nu răsturnat.

Se pot distinge două epoci în desfășurarea revoluției din Basarabia, privind din punctul de vedere al mișcării maselor. La început revoluția a fost provocată de suferințele mulțimii : soldații depe front și muncitorimea de-acasă, din orașe sau dela țară. Ea a pornit spontan ca o reacțiune pentru satisfacerea nevoilor ei,

asemenea întregului popor de jos, care înarmat ca soldați și subofițeri, a pus repede în practică sentimentele izbucnite. În primul rînd masele vor pămînt și libertate. Rezoluțiile tuturor congreselor și adunărilor ostășești, care nu-s altceva de cît țărani, cași ale adunărilor de țărani rămași acasă cer mereu exproprierea pămîntului fără plată. Astfel adunarea celor 10.000 ostași din Odesa dela 18 April, care afirmă că și ei înfăptuind revoluția, vor da sprijin guvernului provizor cît timp se va hotări ca „pămîntul să treacă fără plată în mina plugarilor muncitori cu brațele lor“, căci Basarabia e o țară plugărească. Adunarea delegaților din plasa Slobozia Bălților precizează „tot pămîntul din Basarabia—fie împărătesc, fie mănăstiresc, fie bisericesc, fie boeresc—să fie dat la poporâni, fără plată“. La fel țărani din Gorodiștea-Lăpușna, delegații plășii Lăpușna, congresul țărănilor din 21—23 Mai dela Chișinău—din cîteva documente publicate, — ceiace face ca partidul național moldovenesc să înscrie ca prim punct în declarația-program „pămîntul să fie socializat“.

Revoluția este exclusiv social-politică. Curentul reformei agrare de nuanță extremistă, pornit de masele ostășești și țărănești, e accentuat ideologic și dela centru, care trimite și emisari. Toți gravitau cătră Basarabia nouă, în unire însă cu întreaga Rusie; nimeni nu vorbea de separatism aproape întreg anul 1917, chiar moldovenii cei mai naționaliști.

Revoluția adîncindu-se în toamna lui 1917, și'n fapte și'n caracter extremist, se produce o ruptură: țărani expropriind, chiar jăfuind moșiile pe care le stăpînesc, sînt în bună parte satisfăcuți, se interesează mai puțin de evenimentele în curs. Primul loc îl reiau naționaliștii sub egida blocului moldovenesc din Sfatul Țării, care nu mai sînt jenați de cît de noua forță revoluționară activă: bolșevicii. Aceștia însă nu mai prezintă primejdia maselor țărănești; ideologia lor fiind prea socialistă, legată de muncitorimea industrială, lasă indiferenți pe țărani. Naționaliștii pot lua atitudine hotărîtoare contra bolșevicilor, deși înarmați aceștia, susținuți și de forțele reacționare (hotărîrea proprietarilor din Bălți, de pildă). Protestele unor grupe de țărani din Cetatea Albă, Hotin și Soroca (docum. LXXXI, XCIII, XCIV) nu mai erau efective, ci sporadice și fără ecou larg. Puterea și inițiativa trece dela mase la conducători, în Decembre și Ianuar, presiunea de jos nu-și mai spune cuvîntul; după venirea armatei romîne curentul național e exclusiv. Și'n scurt răsțimp, de undă în Decembre e vorba încă de Rusia federativă, în Ianuar se strigă clar „Nu ne trebuie Rusie federativă“ (pag. 210). *Revoluția este națională.*

P. Constantinescu-Iași

Memorial

(Note de drum în Spania)

Sevilla

Sevilla e orașul care a popularizat Spania. Aspectul acesta andaluz a lovit puternic imaginația multora după Merimeé și Bizet. Spania în ediție estină, de aici a pornit. Amorul și omorul pasional, Carmenele, costumele colorate, dansurile năprasnice cu clopoței, castagnete, șalurile galbene. Și pălăria Sombrero, toate au plecat din Sevilla ca să facă înconjurul tuturor „cafeurilor chantant“ din cel puțin două continente. Castilia mistică și aridă e prea puțin cunoscută în străinătate. Sufletul său aspru e mai greu asimilabil peste hotare. Andalusia însă s'a bucurat de analogia Italiei, cel puțin a celei napolitane, cu care samănă, cum samănă două surori.

De la Cordoba în jos, totul s'a schimbat. Aerul e mai umed, pădurile de măslini și palmieri se întesesc, iarba e mai puțin uscată și, cînd treci un pod peste o albie, se vede apă în ea. Dar cerul e tot așa de perfect pur și fețele mai surîzătoare. Femeile rîd, clipesc șiret și îmbietor din ochi și oamenii și-au descreștit frunțile, șueră ori cîntă nepăsători. Costumele se colorează violent și mulțimea împetrită de pete concentrate roșii ori galbene, formează, pe peronul gărilor, o paletă bogată în tonuri excitante. Astfel Sevilla e cel mai italianesc oraș spaniol și deci, mai puțin spaniol ca altele: O clipă te poți crede la Napoli ori în Sicilia. Vine însă numaidecît atmosfera arabă,—care te obligă la diferențieri.

Spiritul realist e aici mai puternic. Omul nu mai e așa de închis în el, pradă unei obsesii întunecate sau unui vis plutitor. Se bucură de viață și caută să o cunoască, adică între a fi înșelat

de aparențe preferă să înșale ei pe alții. Spiritul practic, firește, e în creștere. Spaniolul din Andalusia se integrează populației mediteraneene cheflie, senzuală, cu spirit de afaceri, cu șiretenie, cu gust pentru viața facilă, cu lene și cu luciditate. Negustorimea spaniolă nu se lasă mai prejos în aptitudinile specifice breslei față de cea marsilieză, grecească ori genoveză. Pentru andalusieni realitatea exterioară există și ei caută să-i fie cât mai adaptați.

Și pictura care a pornit de aici a fost, poate, cea dintâiu pictură realistă. Până și idealistul dulceguț, autor de infinite madone vapoaze, Murillo, a trebuit să considere și subiecte mai umile și mai pămîntești și ne-a oferit o serie destul de reușită de golani, de mici pungăși și de copii fără căpătâiu. Zurbaran, deși inspirat mereu de viața monahală, a uitat treburile lui Dumnezeu, și s'a uitat mai mult la fața călugărilor și, ridicînd cagulul a descoperit tot ce se poate găsi pe lîngă credință, blîndețe și iubire de oameni într'o figură de ieromonah : cupiditate, orgoliu, răutate ori ambiție. Ribera, deși nu sevillan, dar tot din sudul Spaniei, a împins viziunea sa realistă până aproape de pesimism și de cinism. De la cerșetori păduchioși ori leproși, colorați cu negru mult, el și-a întins sarcasmul până la cărturari zdrențuroși, poate ca să arate ce puternică e viața de toate zilele față de idee și de spirit.

Desenul său e dur iar trăsăturile caracteristice sînt mai concentrate ca la oricare pictor al epocii. Va trebui să vie Goya ca să-l ajungă. Anatomia sa insistă asupra aspectului de animalitate ori de schilodenie. Și nu trebuie uitat că Velasquez cu gustul său pentru bețivi, gheboși ori bufoni, s'a format și a debutat la Sevilla.

În dimineața azurată, cînd plec spre biserici și muzee se aud ciripituri de paseri, aerul e plin de o voluptate semi-morbidă, clopote răsună în toate părțile, lumea e plină de mișcare și de veselie. În aer e Duminică. Pe cer, soare strălucitor, dar nu torid. Atmosferă de sărbătoare într'o zi de banală Miercuri. Mi-aduc aminte, fără voe, de un vers dintr'un poet gustat înainte de războiu, în epoca adolescenței mele, din azi uitatul Verhaeren.

„Il fait Dimanche sur la mer....“

Căci festivitatea o dă natura și cu Dumnezeu, care-și bat joc de calendare. Era și timpul după jalea și doliul Castiliei. Mă las tîrît de valuri omenești. Ați simțit vre-odată ce plăcut e în largul

mării, să lași visele la o parte, să încetezi orice împotrivire, orice rezistență, să te lași dus de elementele oarbe, să-ți reei rolul modest „de miligram de praf suflat în univers“ ? Mulțimea poate sugestiona și îmbia la odihnă și pasivitate ca și marea.

E plăcut a urma șuvoiul curgător al unei străzi, fără individualitate și fără grandomania unei existenți personale. La Sevilla, valul curge mai deseori pe o stradă îngustă fără trotuar, pe unde se circulă deavalma, fiindcă trăsurile și mașinile n'au voie să treacă. Pe deasupra, de la o casă la alta s'au întins pînze ca să ferească de soare. Militari pompoși, grade inferioare glumesc cu fete populare. Plutonierii n'au mustați ca pe vremuri, dar au părul frizat. Fetele au flori în părul negru și șaluri galbene pe spate. Prin ele curge seva celor douăzeci de ani. Femei bătrîne și urîte, mai bătrîne și mai urîte încă decît în restul Spaniei, privesc grupurile cu ură și în ochii lor se aprinde parcă un blestem. Copiii strigă jurnale, vînd chibrituri, bucăți de nugat, ori banane. Pe marginea străzii, pe scaune largi își dospesc lenea clienții fără treabă ai cluburilor. Intr'un colț o fată care cîntă din mandolină și din gură, cu o voce de oală spartă, a adunat în jurul ei o sută de cască-gură. Dar nimeni nu-i dă un ban. Oferte se deschid meru din toate părțile : pentru văcsuitul ghetelor, pentru un pahar de limonadă, pentru un covor ce e prezentat drept persan. Din cînd în cînd un polișist îmbrăcat în tunică roșie aprinsă strigă ceva și împinge lumea. Rîsete izbucnesc din toate părțile și nimeni nu-l ascultă. E dimineața tinereții. Totul se zbate și pulsează un sînge proaspăt, ameșitor, fierbinte. Toată lumea se bucură și, în felul său, aduce un omagiu vieții și lui Dumnezeu.

Numai un grup de englezi privesc nedumeriți, afoți, surzi, cu ochiul neclar, stupid, fără să înțeleagă nimic cu amorțea lor flegmatică din această viltoare generoasă.

Sevilla e bogată în monumente. Dar nici unul nu prezintă un caracter cu adevărat propriu. Există o catedrală uriașă, așa de înaltă, pretinde Th. Gauthier, încît „Notre dame de Paris“ poate intra cu săgeată și turnuri într'o singură nefă. Grandoarea ei e, în adevăr, impresionantă. Dimensiunile amintesc de monumentele egiptene. Alteori pare că edificiul nu e făcut de mîna omului, că e un munte turnat acolo de o prefacere geologică. Dar mărimea, ea singură, nu dă tresărira artistică.

Ceiace jignește deadreptul însă e Alcazarul. Opera califilor

a fost prefăcută. S'a adăugat o mină neînțelegătoare care a transformat o lucrare de bijuterie delicată într'o spoială grosolană, brutal colorată, fără simțul nuanțelor. Așa cum e azi restaurat, vechiul palat arab se aseamănă izbitor cu genul de artă care se cheamă la noi „Brumărescu“.

O vilă particulară, plină de grație și de delicateță „Casa Pilatos“, (nu se știe bine de ce se cheamă așa) răscumpără erorile artei mari monumentale. Și fără îndoială, nu trebuie uitat nici turnul arab „Giralda“.

Th. Gauthier pretinde că, pe vremea lui, dansatoarele și cîntărețele cele mai specific sevillane veneau din Paris. Am căutat și eu, de la dancierurile moderne până la cafenelele populare de cartier unde petrec negustorii și șoferii, vestitele dansatoare și n'am găsit decît elemente profund mediocre care se găsesc la orice music-hall de mîna a doua din țările europene. Alteori ni s'a prezentat drept melodie populară spaniolă, o canțonetă pariziană „Valencia“. Nu e încă complet explicat de ce „specialitățile“ nu se găsesc la locul lor de origine.

Cea mai proastă șampanie se bea la Reims și cele mai nemțești „antichități“ orientale se găsesc în Bazar la Constantinopol.

Într'o seară însă, într'o piață a orașului am văzut două fețe, una cînta dintr'o cîntărețică și cealaltă juca. Am simțit atunci, în frenezia dansatoarei de ocazie, în grația, în lascivitatea, dar și în decența ei, geniul dansului.

Probabil, că poporul îl are în sînge, dar îl exportă repede.

Granada

Aerul s'a purificat complet. Vegetația e veselă și proaspătă. Am intrat în regiunea munților. Sierra Nevada își arată crestele acoperite cu zăpadă.

Arabii au iubit cu cea mai îndirjită pasiune acest loc. După ce încetul cu încetul au lăsat din mîna lor Toledo, Sevilla, chiar și sfînta pentru ei Cordoba, s'au agațat cu cea mai deplină desperare de acest colț pe care l-au confundat cu raiul pămîntesc. Cu toată disoluția internă a luptelor de care ne aduce aminte tragică istorie a Abencerajilor, cu toată puterea creștină spaniolă în care era unită solidaritatea a două regate, Arabii au rezistat eroic. Decimați de ciură și de sete, într'o zi caldă de August, au lăsat să se deschidă porțile orașului și creștinii s'au urcat în Alhambra.

Prejudecata creștină medievală a prezentat mereu pe Arabi, drept niște teribili și cruzi barbari. Chiar în manualele noastre de istorie invazia acestor asiatici în peninsula iberică, e oarecum echivalată cu aceea a celorlalți barbari. Adevărul e că nu numai arta și cultura au fost în maximum de dezvoltare sub Arabi. Lucrările de irigație servesc și azi... Dar Arabii au fost buni comercianți și înalți administratori. Subt ei, toleranța cea mai mare a fost acordată creștinilor. Au domnit înțelept și blînd. În schimb, creștinii, după ce i-au răsturnat din domnie, au masacrat fără cruțare mase întregi de populație. Dar pe vremea aceea opinia publică nu era considerată și Arabii n'au avut cum să se apere. Au rămas condamnați. Și istoria se bucură de autoritatea lucrului judecat. Astăzi urmele splendorii lor sînt pretutindeni. Orașul e așezat împrejurul unui mic munte care se ridică semeț în inima orașului ca și cetățuia de la Edimburgh sau Acropolea la Atena. Pe vîrf, în mijlocul unor grădini luxuriante stă palatul Alhambra și o vilă mai mică, refugiu de vară, Generaliful. Decorația sălilor e în stuc. Te miră chiar faptul că dealungul unor secolii plini de impietate pentru trecutul istoric și frumusețea artistică, nu s'au măcinat aceste fragile decorații. Broderia ia ca motiv un verset din Coran și-l dezvoltă în toate șerpuirile sale. Caligrafii se ridică la rangul de artă. Vă închipuiți însă ce formidabilă și, în același timp, subtilă imaginație trebuie, pentru ca fără alte elemente decorative, numai din întretăeri și înlănțuiri de linii capricioase, să iasă un desen așa de desăvîrșit.

De aceea poate subtilitatea enervează puțin la Alhambra. E o artă alexandrină, rafinată și decadentă. Totul se desfășură în finețe și delicatețe. Nimic în vigoare și forță. Artă sleită de sfîrșit.

Curtea aceasta, în acea vreme, superioară tuturor celor din Europa, chiar și celor italiene, avea poezii, bufonii, dansatorii și muzicanții ei. Desfătarea curgea liniștită fără măcar să ajungă o preocupare. Era firească și naturală.. Asiaticii arabi, teribilii beduini ai pustiului ajunsese la înțelepciunea elenă, aproape de „ataraxia“ antică. Dacă n'ar fi fost creștinii, nimeni n'ar fi tulburat visul lor.

Mihai D. Ralea

(Urmează)

N. N. BOTEZ

DER ABENDSTERN

„Luceafărul“ de Eminescu
in traducere germană

Es war einmal wie niemals sonst
Es war wie in den Märchen
Aus hohem königlichem Haus
Ein wunderschönes Mädchen.

Es war der Eltern einz'ges Kind
In Allem schön und eigen
Der Jungfrau gleich im Heil'genkranz
Dem Mond im Sternenreigen.

Vom Schatten stolzer Bogen gehn
Zum Fenster ihre Schritte
Dort in der Eck'erwartet sie
Des Abendsternes Bitte.

In weiter Ferne geht er auf
 Bestrahlt die weissen Riffe
 Lenkt auf bewegtem Wasserpfad
 Die grossen, schwarzen Schiffe.

So schaut sie ihn in jeder Nacht
 Im lieben, trauten Eckchen;
 Und er, nach wochenlangem Schau'n,
 Verliebt sich in das Mädchen.

Sie stützt die Schläfe auf die Hand
 Und bleibt so traumverloren
 Ihr füllt die Liebe voll die Brust
 Für den, den sie erkoren.

Und sieh, wie leuchtet er so hell
 Am Himmel jeden Abend
 Wenn ihm die Maid entgegenkommt
 An seinem Blick sich labend.

Un Schritt für Schritt in ihr Gemach
 Folgt er ihr ohne Reden
 Und webt mit seinem kalten Strahl
 Ein Netz aus Silberfäden.

Wenn sie im Bette ruhend liegt
So an des Schlafes Schwelle
Berührt er sanft ihr Hand und Brust
Macht zu das Aug'das helle.

Wom Spiegel kommt sein Widerschein
Küsst ihr den Arm, den blossen
Er küsst die Wangen, ihr, so rein
Die Augen auch, die grossen.

Sie schaut ihn lieblich lächelnd an
Er strahlt ihr lichten Frieden,
Und folgt ihr treu bis in den Traum
Um sich an sie zu schmieden.

Sie spricht mit ihm in ihrem Traum
Seufzt leis'in ihrem Schlummer :
„Du, süsser, meiner Nächte Herr,
„Komm, stille meinen Kummer!“.

„Mein Abendstern, auf einem Strahl
Sollst du heruntergleiten.
Ins Haus sollst dringen und Gemüt
Mein Leben sollst du leiten.

Er hörte sie und zitterte .
 Und lohte stärker, lichter
 Und stürmisch, einem Blitze gleich
 Ins tiefe Wasser glitt er.

Dort, wo er sinkt, kreist schnell herum
 Sogleich des Meeres Wasser.
 Aus seinen Tiefen wächst herauf
 Ein junger Mann, ein blasser.

Durch's Fenster tritt er leis'und leicht
 Wie über eine Schwelle.
 Ein schilfgeschmückter Stab ist sein
 Alleiniger Geselle.

Ein junger Prinz, so kommt er her
 Trägt stolz die goldenen Haare
 Ein Knoten schliesst das blaue Kleid
 Auf nacktem Schulternpaare.

Sein Angesicht, so ernst, so blass
 Ist weiss wie Wachs und schimmert.
 Ein Toter, dessen Auge schön
 Und hell nach aussen flimmert.

— „Von meiner Sphäre kam ich her
Dein Ruf hat mich beschworen
Der Himmel ist mein Vater und
Die Nacht hat mich geboren“.

„Dass ich nun in dein Zimmer käm'
Um dich so nah zu sehen
Stieg'ich vom Himmelszelt und musst'
Aus Meeresgrund entstehen“.

„O, komm Geliebte und verlass'
Die Welt die dich geboren
Ich bin der Abendstern und du
Sei mir als Braut erkoren“.

„Korallenschlösser hab'ich schön
Dahin will ich dich tragen
Die ganze Welt im Ozean
Soll „Herrin zu dir sagen“.

— „O du bist schön wie nur im Traum
Die Engel uns erscheinen
Den Weg den du mich führen willst
Mach'ich doch nie den meinen.

„An Wort und Wesen bist du fremd
 Und strahlest ohne Leben
 Ich bin lebendig, du bist tot
 Dein Auge mach nicht beben“.

*

Ein Tag vergeht, es folgen drei,
 Und wieder glüht da oben,
 Der heissersehnte Abendstern
 Von Wunderlicht umwoben.

Sie musste dann in ihrem Schlaf
 Sich seiner bald erinnern,
 Der Wellenherr schafft süßen Schmerz
 Sie fühlt's in ihrem Innern.

— „Lieb Abendstern, auf einem Strahl
 Sollst du heruntergleiten
 Ins Haus sollst dringen und Gemüt
 Mein Leben sollst du leiten“.

Wie er sie hörte, schmerzerfüllt
 Erlosch er viele Stunden
 Der Himmel fängt an sich zu drehn
 Am Ort wo er verschwunden.

Die Luft entzündet sich, der Schein
Umschlingt die Weltenrunde
Ein stolzer Jüngling wächst herauf
Aus tiefem Chaosgrunde.

Auf seinen Locken rabenschwarz
Ein Kranz brennt hell und strahlet
Und schwebend kommt er durch das All
In Sonnenglut gebadet.

Ein schwarzes Kleid, den schönen Arm
Wie Marmor weiss lässt prangen
Er kommt gedankenvoll und ernst
Und blass sind seine Wangen.

Die Augen nur, sie glühen heiss
Voll Wehmut und Begehren
Zwei Leidenschaften nimmersatt
Zwei Nächte, zwei Chimären.

— „Von meiner Sphäre kam ich her
Dein Ruf hat mich beschworen
Die Sonne ist mein Vater und
Die Nacht hat mich geboren“.

„O, komm Geliebte und verlass'
 Die Welt die dich geboren
 Ich bin der Abendstern und du
 Sei mir als Braut erkoren“.

„O, lass'mich in dein goldnes Haar
 Die Sternenkränze flechten
 An meinem Himmel sei ein Stern
 Noch schöner als die echten“.

— „O, du bist schön wie nur im Traum
 Ein Dämon kann erscheinen
 Den Weg den du mich führen willst
 Mach ich doch nie den meinen“.

„Es schmerzt mich deiner Liebe Glut
 Mein Herz und Seel'ermatten
 Es brennt mich deiner Augen Glanz
 Mit ihrem schweren Schatten“.

— „Wie soll ich doch, ein Abendstern,
 Von meinem Himmel weichen?
 Ich bin ein ewiges Gebild
 Du stirbst wie Deinesgleichen“.

— „Ich suche nicht nach Wortenklang
Der Sinn will mir vergehen
Wenn du auch sinnreich zu mir sprichst
Kann ich dich nicht verstehen“.

„Willst du dass ich dich ewig lieb'
Soll ich von dir nie wandern
So komm herunter auf die Erd'
Ein Mensch sei, wie wir Andern“.

— „Mein Ewigsein soll ich im Tausch
Für einen Kuss dir geben?
Es sei getan! Du sollst auch sehn
Wie gross nach dir mein Streben!“.

„Durch Sünde will ich neu entstehn
Und anders will ich heissen
Der Ewigkeit war ich geweiht
Ihr Band will ich zerreißen“.

So jagten ihn von seinem Ort
Der Liebe starken Mächte
Von seinem Himmel ging er fort
Kam nicht die nächsten Nächte.

Indess ein junger Edelknab',
 Ein Page, und ein frecher,
 Der Wein am Tische schenken muss
 Den Gästen in die Becher,

Ein Page der, der Königin,
 Die Schleppe tragen musste
 Ein Aussereheliches Kind
 Der keck zu schauen wusste,

Mit Wangen rot, wie Blüten zart
 Und schön dass "liebe Schelmchen
 Schleicht unbemerkt dem Mädchen nach
 Und schaut nur auf das Mädchen.

— „Wie schön die Maid geworden ist
 Und lieblich ohnegleichen!
 Nun Catalin zeig deine Kunst
 Es heisst das Ziel erreichen“.

In einer Ecke fasst er sie
 So sanft obschon so rege
 „Wass willst du von mir Catalin?
 „Lass! Gehe deiner Wege!

— „Ich möcht du wärest nicht mehr so
Als wolltest du nur weinen.
Lach'lieber, gib mir einen Kuss
Ich sag'dir ja, nur einen!“.

— „Ich weiss nicht einmal was du willst
Lass'mich in Ruh und gehe.
Dem Abendsterne folgt mein Sinn
Das Herz tut mir so wehe“.

— „Wenn du's nicht kennst, so lehr' ich dich
Das wonnevolle Beben
Nur böse sollst du mir nicht sein
Sei still mein süsses Leben!“.

„Sieh die Liane, sie umschlingt
Den Baum mit ihren Armen
Wenn ich die Arme um dich leg'
Sollst du mich auch umarmen!“

„Nach meinem Blicke unverwandt
Dein Blick soll immer streben
Wenn ich dich dann zu mir erheb'
Sollst du die Fersen heben“.

„Wenn ich mein Antlitz zu dir neig
Sollst du das deine heben
Dass wir uns in die Augen sehn
So süß das ganze Leben“.

„Und soll die ganze Liebe dir
Bekannt sein meine Süsse
Wenn ich dich leidenschaftlich küß'
Gib mir zurück die Küsse!“.

Verwundert und zerstreut hört sie
Die Worte wie sie flehen
Und wehrt sich noch und lässt es doch
Zur Hälfte schon geschehen.

Und sagt ihm leis'; „von Kindheit an
Warst keck und ausgelassen
Ein Schwätzer und ein Taugenichts
Du würdest zu mir passen“.

„Ein Abendstern taucht aber auf
Aus tiefem, stillem Schweigen
Dann glüht die Einsamkeit der See
In unbegrenztem Reigen“.

„Und meine Wimpern werden feucht ;
Durch Tränen muss ich sehen
Wie still die Wellen nach ihm hin
An mir vorübergehen“.

„Kein Wort sagt seiner Liebe Glut
Mein Kummer soll ihr weichen
Er steigt doch immer höher und
Ich kann ihn nie erreichen“.

Mit kalten Strahlen leuchtet er
Aus jener Welt der Sterne
Ich werd' ihn ewig lieben, ihm
Bleib'ich doch ewig ferne“.

„Und meine Tage sind mir jetzt
Wie leere, kahle Räume.
Ein heiliger Zauber aber dringt
Durch meiner Nächte Träume“.

— „Ach du bist kindisch, dass ist nur
Lass dich von mir entführen
Und keiner möge je von uns
Ein Zeichen noch verspüren“.

„Wir wollen ja vernünftig sein
 Und lachen auch so gerne
 Vergessen bleibt dann Elternhaus
 Und Weh der Abendsterne!“

*

„Da zog der Abendstern, er flog,
 Es wuchsen seine Schwingen
 Ein Tausendjahre langer Flug
 Wollt'ihm sofort gelingen.

Ein Sternenhimmel über ihm
 Und unter ihm die Sterne
 Ein langer Blitz so zieht er hin
 Durch sie und in die Ferne.

Und aus des Chaos' tiefem Tal
 Um sich, von allen Seiten
 Sieht er die Lichter tauchen wie
 Im Anfang aller Zeiten.

Er sieht sie leuchten ringsherum
 Zum Lichtmeer sich verbinden ;
 Er fliegt, ein Weherfüllter Sinn,
 Bis alle Dinge schwinden.

Denn wo er landet ist kein Damm
Kein Auge und kein Sehen
Und fruchtlos gibt sich Müh'die Zeit
Aus nichts dort zu entstehen,

Es ist dort nichts und doch ist dort
Ein Sehnen dass ihn zieht
Es ist ein Abgrund gleich dem Tod
Dem er entgegenfliehet.

— „Die Last des grauen Ewigseins
Du Vater, sollst mir nehmen
In jedem Weltenkreise sollst
Dafür dein Lob vernehmen“.

„Verlang, o Vater, jeden Preis
Für neues Los, ihn gäb'ich
Denn Born des Lebens bist du ja
Und Born des Todes ewig“.

„Den Nymbus meines Ewigseins
Nimm mir, der Augen Feuer,
Gib eine Liebestunde nur
Mit ist sie nicht zu teuer!“.

„Ein Sohn der Nacht bin ich, o Herr,
Lass mich in sie nun sinken
Und aus der Ruhe kam ich auf
Ich möchte Ruhe trinken“.

— „Hyperion, mit einer Welt
Tanchst du auf, aus dem Grunde.
Das Wunder das du jetzt verlangst
Sah nie die Weltenrunde“.

„Wünschst du dir jetzt der Menschen Los
Willst du als Stern verbleichen?
Wenn alle Menschen schwänden, so
Entstünden sie die Gleichen“.

„Die Menschen bauen in die Luft
Der Sehnsucht hehre Halle
Und wenn die Wellen bald vergehn
Ersetzt die See sie alle“.

„Sie haben Sterne für ihr Glück
So wie für ihre Mahnung.
Wir kennen weder Zeit noch Ort
Und keine Todesahnung“.

Denn heute sterben immer nur
Des ewigen Gestern Glieder
Die Sonne die am Himmel stirbt
Flammt auf als Sonne wieder“.

„Sie scheint ja ewig aufzugehn
Kann doch dem Tod nicht wehren,
Denn das Gebären dient dem Tod
Das Sterben dem Gebären“.

„Hyperion, du bleibest doch
Magst du auch untergehen
Denn du bist aus der ersten Form
Ein ewiges Geschehen“.

„Soll ich dem Mund Gesang verleihn
So dass nach seinem Sange
Der Berg, der Schattenreiche Wald
Die tiefe See, verlange ?

„Es sei auch anders: was du tust
Sei gross, gerecht, erhaben.
Ich gebe dir die ganze Erd'
Als Reich sollst du sie haben!“.

„Ein Schiff an anderer Schiffe Seit'
 Ein Heer, mit ihm zu wandern
 Auf Erden lang, durch Wasser hin,
 Den Tod, lass du den Andern“.

„Für wen auch sterben? Kehre um
 Dann wird dir klarer werden
 Für wen du sterben möchtest und
 Was deiner harrt auf Erden“.

An seinen Ort, am Himmel dort,
 Hyperion, kehrt wieder
 Und so wie gestern strömt auch heut
 Sein helles Licht hernieder.

Denn es ist Abend und die Nacht
 Wird bald die Erd'umschlingen
 Und langsam, zitternd, steigt der Mond
 Empor aus Wasserringen.

Bestreut mit seinen Strahlen sind
 Des Hains geheime Strassen
 Im Schatten einer Lindenreih'
 Zwei schöne Kinder sassen.

„O lass, Geliebte, meinen Kopf,
An deine Brust mich legen,
So unter deines Augenpaars
Unsagbar süßem Segen“.

„Mit ihrem kalten Licht sollst du
Durch meine Sinne dringen
Und Ruh für immer giessen auf
Mein sehnsuchtvollers Ringen“.

„So über mir bleib immerdar
Soll ich je glücklich werden,
Denn du bist meine erste Lieb'
Mein letzter Traum auf Erden“.

„Hyperion von oben sah
Die Liebesglut, die warme ;
Kaum legt er seinen Arm um sie
Ihn drückt sie in die Arme.

Es duften Silberblumen weich
Und fallen, süßes Regen
Den Kindern auf das lange Haar
Auf goldenen Lockensegen.

Und liebetrunken richtet sie
Das Augenpaar nach oben
Und sieht den Abendstern und sagt
Ihm was ihr Sinn gewoben;

— „Mein Abendstern auf einem Strahl
Sollst du heruntergleiten,
Den Wald erleuchten, meinen Sinn
Auf Glückespfade leiten“.

Er zittert wie er sonst getan
Auf Berg und Waldeshogen
Und leuchtet auf die Einsamkeit
Beweglichstiller Wogen.

Er stürzt sich aber nicht wie sonst
Ins Meer wom Himmelschilde
„Ob ich, ob er, es ist dir gleich
Du armes Thongebilde“.

„In eurem eng begrenzten Kreis
Das Schicksal lenkt euch gnädig
Ich aber bleib, in meiner Welt
Wie früher, kalt und ewig“.

Judecătorul de instrucție

Medicul districtului și judecătorul de instrucție mergeau într-o frumoasă amiază de primavară la o autopsie.

Judecătorul, bărbat de vro treizeci și cinci de ani, privea gânditor spre cai și zicea:

— În natură sînt multe lucruri enigmatice și întunecoase, dar și în viața de toate zilele, doctore, adesea întîlnești fenomene imposibile de explicat. Așa, cunosc cîteva morți enigmatice și ciudate, a căror cauză s'ar apuca s'o explice numai spirițiștii și misticii, pe cînd un om cu capul împede ar strînge nedumerit din umeri și—atîta. Cunosc de pildă o damă foarte inteligentă, care și-a prezis moartea și a murit fără nici o cauză explicabilă tocmai în ziua anume fixată de ea. A spus că moare în cutare zi, și a murit.

— Nu există efect fără cauză, — zise doctorul.—Există o moarte, există prin urmare și o cauză. În cît privește prezicerea, nu-i de mirare. Toate cucoanele și femeile noastre posedă darul profețiilor și presimțirilor.

— Așa-i, doctore, dar dama mea e cu totul deosebită. În prezicerea și moartea ei n'a fost nimic, nici de femeie, nici de damă. O femeie tînără, sănătoasă, foarte inteligentă, fără nici o prejudecată. Avea niște ochi așa de cumiști, senini, cinstiți; o figură deschisă, cuminte, cu o expresie de ușoară ironie rusească în ochi și pe buze. Din femeie sau din cucoană, dacă vrei, avea numai un singur lucru—frumusețea. Sveltă, grațioasă, ca mesteacănul ăsta uite, un păr admirabil. Ca să nu rămîie neînțeleasă pentru dumneata, mai adaog că era o ființă plină de cea mai contagioasă

veselie, de nepăsare și de acea ușurință inteligentă și frumoasă, care se observă numai la oamenii gânditori, curați la suflet, voioși. Mai poate fi vorbă aici de misticism, spiritism, dar al presimțirii, sau ceva analog? Ea ridea de toate astea.

Brișca doctorului se opri lângă o fântână. Judecătorul de instrucție și doctorul băură apă, se mai dezmorțiseră și așteptară până cînd vizitiul sfîrși de adăpat caii.

— Ei, și de ce a murit acea damă? — întrebă doctorul, cînd trăsura se puse din nou în mișcare.

— A murit într'un chip ciudat. Intr'o bună zi intră la ea bărbatul și spune că n'ar strica, dacă s'ar vinde spre primăvară trăsura cea veche, dacă în locul ei s'ar cumpăra ceva mai nou și mai ușor, și că n'ar fi rău să se schimbe calul dela praștia din stînga, iar Bobcinschii (avea bărbatul un cal așa) să ia locul din mijloc.

Nevasta asculta și zise:

— Fă cum știi, mie mi-i tot una. În vară eu am să fiu la cimitir.

Bărbatul, se înțelege, strînge din umeri și zîmbește.

— Nu glumesc cituși de puțin, — zice femeea. — Îți declar serios că în curînd am să mor.

— Adecă cum în curînd?

— Indată după naștere. Nasc și mor.

Bărbatul nu dădu vorbelor astora nici o importanță. Nu credea în nici un fel de presimțire și, pe lângă astea, știa foarte bine că femeile gravide au obiceiul de a se deda la capricii și idei sumbre. Trecu o zi, și nevasta din nou—cu aceeași vorbă: că are să moară îndată după naștere; apoi în fiecare zi același lucru... Iar el rîde, o numește babă, ghicitoare isterică... Pentru ea moartea apropiată ajunsese o idee fixă. Cînd bărbatul n'o asculta, mergea la bucătărie și vorbea acolo despre moartea sa cu dădaca și cu bucătăreasa.

— Nu mi-a mai rămas mult de trăit, dădăcuță. Cum nasc, îndată mor. Nu mi-ar fi plăcut să mor așa de curînd, dar așa mi-i soarta, se vede.

Dădaca și bucătăreasa, se înțelege, îndată pe plîns. Se întimpla de venea preuteasa, sau cucoana proprietarului: o ia într'un colț și hai să-și descarce sufletul—aceiași și aceiași, despre moartea apropiată. Vorbea serios, cu un zîmbet displăcut, cu o față chiar răutăcioasă, fără să admită obiecții. Ii plăcuse să se ție de mode,

să fie gătită; acuma însă în vederea morții apropiate, lăasă totul și începu să umble murdară și neglijentă.

Nu mai citea, nu rîdea, nu visa în auz... Mai mult, plecă cu mătușă-sa la cimitir și-și alege un locușor pentru mormînt, iar cu cinci zile înainte de moarte, își scrisese testamentul. Și nu uita, doctore, că toate acestea se făceau într'o stare de sănătate neclintită, fără cea mai mică aluzie la vre-o boală, sau primejdie. O naștere e lucru al naibeii, uneori fatal, dar la femeia despre care-ți vorbesc, totul mergea de minune, și lipsea cel mai mic motiv de îngrijorare. Bărbatu-său la urma urmelor se plictisi de toată istoria asta. Odată, nu știa cum, în timpul mesei, se supără și întrebă:

— Ascultă, Natașa, cînd are să vie un capăt prostiilor astora?

— Nu-s prostii, eu vorbesc serios.

— Fleacuri! Te-ai sfătui să încetezi cu prostiile, ca să nu-ți fie rușine mai apoi tot fie.

Dar iată că soși și nașterea: bărbatul aduse din oraș pe moașa cea mai bună. Femeia era la prima naștere, dar totul se petrecu de minune. Cînd totul se sfîrși, lehuza vru să vadă pruncul. Se uită și zise:

— Ei, acuma pot să și mor.

Își luă ziua bună, închise ochii și peste o jumătate de cias își dete sufletul. Își păstră conștiința până în ultimul moment. Cel puțin, cînd în loc de apă îi dădură niște lapte, șopti încet:

— Dece mi-ați dat lapte în loc de apă?

Așa comedie. Cum a prezis, așa a murit!

Judecătorul tăcu un răstimp, oftă și zise;

— Iaca, explică-mi dece a murit. Te asigur pe cuvînt de onoare, că nu-i o invenție, ci fapt.

Reflectînd, doctorul se uită la cer.

— Ar fi trebuit să i se facă autopsia,—zise.

— La ce?

— Spre a se afla cauza morții. Doar n'a murit din cauza prezicerii. După toate probabilitățile, s'a otrăvit?

Judecătorul iute se întoarse cu fața spre doctor și, mijind din ochi, întrebă:

— Dar de unde ai ajuns la concluzia că s'a otrăvit?

— Nu fac concluzii, ci presupun. Femeia trăia bine cu bărbatul?

— Hm... nu tocmai. Neînțelegerile începură în curînd după nuntă. Fusese o înlănțuire așa, nenorocită, de împrejurări. Răposata găsi odată pe bărbatu-său cu o damă... De altfel l-a ertat în curînd.

— Dar ce-a fost mai înainte: trădarea bărbatului, sau apariția ideii despre moarte?

Judecătorul se uită fix la doctor,—parcă ar fi vrut să ghi-cească de ce îi pune asemenea întrebare.

— Dă-mi voe,—răspunse după o tăcere.—Dă-mi voe să-mi aduc aminte.

Judecătorul își luă pălăria și-și sterse fruntea.

— Da, da... a început să vorbească despre moarte anume în curînd după acea întimplare. Da, da.

— Ei, iaca, vezi?... După toate probabilitățile femeia a hotărît să se otrăvească îndată, dar fiindcă probabil, nu vroia să-și omoare copilul, a amînat sinuciderea până după naștere.

— Cam greu de admis, cam greu... Cu neputință. Il ertase încă de atunci.

— L-a ertat îndată: înseamnă că s'a gîndit la ceva grav de tot. Femeile tinere nu iartă în curînd.

Judecătorul se sforță să zîmbească și, ca să-și ascundă emoția ușor de observat, începu să-și aprindă țigara.

— Cu greu, cu greu... urmă.—Mie nici prin minte nu mi-a trecut ideea unei asemenea posibilități... Și apoi omul... nici nu-i chiar până la atîta de vinovat... A trădat ciudat nu știu cum, fără să vrea: a sosit acasă noaptea, cu chef... ar vrea parcă să mîngîie pe cineva, nevasta în poziție... iar ici, dracu s'o ia, îi ese în cale o damă, venită pentru trei zile, o muerușcă ușurică, proastă, urîță. Asta nu se poate numi nici trădare. Nevasta așa a și luat-o... și în curînd l-a ertat; apoi despre asta nici nu s'a mai vorbit...

— Oamenii fără cauză nu mor,—zise doctorul.

— Așa-i, se înțelege, cu toate astea... nu pot admite să se fi otrăvit. Ciudat totuși că mie până azi nici prin minte nu mi-a trecut despre posibilitatea unei asemenea morți. Și nimeni nu s'a gîndit la asta! Toți au fost mirați că prezicerea s'a îndeplinit, dar o idee despre posibilitatea... unei asemenea morți era departe... Apoi e și cu neputință să se fi otrăvit! Nu!

Judecătorul de instrucție căzu pe gînduri. Gîndul la femeia moartă într'un chip așa de ciudat nu-l lasă nici în timpul autop-

siei. Scriind ceia ce-i dicta doctorul, mișca întunecat din sprincene și-și freca fruntea.

— Dar parcă există otrăvuri care să omoare într'un sfert de cias, încetul cu încetul și fără nici o durere?—întrebă pe doctor pe cînd acesta deschidea craniul.

— Da, există, de pildă morfina.

— Hm... ciudat... Mi-aduc aminte, ținea ea așa ceva... Dar cu greu !..

La întoarcere judecătorul avea un aer obosit, își mușca nervos mustățile și nu prea vorbea.

— Să mergem puțin pe jos,—rugă pe doctor,—M'am plictisit de stat locului.

Peste vro sută de pași, judecătorul slăbise cu totul,—parcă ar fi urcat un munte înalt ; se opri și, uitîndu-se la doctor cu niște ochi ciudați, beți parcă, zise :

— Doamne, dacă presupunerea dumitale e dreaptă, atunci... asta-i ceva crud, neomenos. S'a otrăvit pe ea, ca să pedepsească prin asta pe altul ! Dar era păcatul atît de mare ? O, Doamne ! Și la ce mi-ai dăruit această blăstămată idee, doctore ?

Strîngîndu-și cu desperare tîmplele, judecătorul urmă :

— Toate astea îi le-am povestit despre nevasta mea, despre mine... Bine, sînt vinovat, am insultat-o, dar oare e mai ușor să mori decît să erți ? Iată o logică în adevăr femeiască, o logică crudă, nemiloasă. O, era crudă... Acuma mi-aduc aminte ! Acuma pentru mine totu-i clar !

Vorbînd, judecătorul, cînd strîngea din umeri, cînd se lua de cap ; se așeza în trăsură, se dădea jos... Ideia sugerată de doctor parcă l-ar fi năucit, l-ar fi otrăvit ; își pierdu cumpătul, se istovi ; și cînd ajunse în tîrg, își luă ziua bună dela doctor, refuzînd să vie la masă, deși în așun, făgăduise că va dejuna la el.

(Traducere din rusește de A. Frunză)

A. Cehov

Un mare savant: Enrico Ferri

De curind a încetat din viață criminalistul italian Enrico Ferri. O moarte subită a răpus pe acest mare savant în plină activitate științifică, atât de tânăr ca spirit, cu toată vârsta sa înaintată. Doctrina și opera lui fac epocă în Istoria științei penale. Aparținând acelei falange de criminaliști italieni, care au făcut ca Italia să fie considerată patria dreptului penal, Enrico Ferri prin spiritul și elocința sa amintește geniul vechei latinități, talentul sobru și precis al oratorului roman. În Istoria timpurilor moderne el trece, cu drept cuvânt, ca cel mai mare criminalist cunoscut până astăzi.

Nu am intenția să ilustrez incontestabila personalitate a profesorului Enrico Ferri, ca om de știință și mare orator. N'am nici intenția să fac un studiu adâncit sau critic asupra minunatei sale opere, adevărată enciclopedie de drept și știință criminală. Vreau numai să arăt în ce măsură doctrina și opera lui au contribuit la evoluția dreptului penal în genere și la aceia a legislației criminale în particular.

* * *

Sfârșitul secolului al XIX-lea înseamnă o perioadă de luptă între școala clasică și noua școală pozitivă. Prima era o reacție împotriva ferocității și exceselor Evului Mediu. A doua o protestare împotriva exceselor opuse, a ineficienței sistemului represiv adoptat de dreptul pozitiv. Această ultimă școală propunea noi remedii, spre a se putea ajunge la o mai bună organizare a apărării sociale în contra plăgii crescînde a criminalității.

Școala clasică e datorită inițiativei lui Cezare Beccaria care, la sfârșitul secolului al XVIII-lea cerea îndulcirea tuturor pedepșelor și suprimarea multora din ele. Prin opera sa nemuritoare, ființul Lombard, izbuti să sgudue conștiința publică arătînd care erau aspirațiile și sentimentele comune pentru reforma legilor și instituțiilor penale considerate ca barbare și neumane. După apariția cunoscutei sale lucrări „Dei Delitti e delle Pene“, ia ființă

școala clasică, impunând soluțiile ei tuturor legislațiunilor. Acest curent științific a avut partizani iluștri în Italia, Franța, Germania și aiurea, partizani, care au colaborat la perfecționarea operei începute de Cezare Beccaria, făurind un sistem juridic complex ce și astăzi încă domină legislația, jurisprudența și opinia publică.

În cursul secolului al XIX-lea, și în urma mișcărilor științifice din această epocă, a luat naștere noua școală sub influența filosofiei pozitive. Inițiatorul acestui nou curent în știința penală e Cezare Lombroso care publică în 1876 „L'Uomo Delinquente” și creiază antropologia criminală. Convins de superioritatea metodei experimentale care dăduse afiș de bune rezultate în domeniul altor științe, marele criminalist italian întrebuițează această metodă în cercetările sale. După teoria lui Lombroso, delictul e un fapt natural, produs de condițiile organismului împotriva căruia trebuiesc luate măsuri preventive într'un scop de apărare socială.

Dar dacă Lombroso a fost inițiatorul noii școli, Enrico Ferri este însă adevăratul ei fondator. Într'adevăr el a fost primul care a îmbrățișat întreaga problemă a criminalității și a invadat soluțiile ei sub prisma pozitivismului, creînd sociologia criminală. Dacă școala clasică a fost ilustrată de Cezare Beccaria și Francesco Carrara, unul reprezentînd scînteia iar celălalt lumina acestui curent științific, e tot atît de adevărat că școala pozitivistă e reprezentată de Cezare Lombroso, Garofalo și Enrico Ferri, acest din urmă cași Carrara fiind strălucirea, forța și splendoarea curentului pozitivist. Opera lui conține toată doctrina pozitivă, astfel că vorbind de școala novatoare înseamnă să vorbești de însăși opera lui Enrico Ferri.

În ce constă această doctrină și care sînt obiecțiunile aduse sistemului clasic? Doctrina poate fi rezumată în această dublă propoziție: lupta împotriva crimei trebuie înlocuită prin lupta împotriva criminalului; responsabilitatea legală trebuie substituită responsabilității penale. Delictul e o acțiune omenească care trebuie mai întăiu studiată ca fenomen natural în condițiile ei fizice, fiziologice și sociale; apoi din punct de vedere juridic. De aici rezultă că dreptul penal aparține prin principiile și mijloacele lui de cercetări, sociologiei; prin scopul și rezultatele lui științei juridice. Din această cauză dreptul criminal are ca științe preliminare: biologia, fiziologia, antropologia, statistica.

După doctrina pozitivă, delictul nu trebuie privit în mod abstract, ci concret, ca fiind fapta comisă de un om în anumit loc, la un anumit timp, în anume condiții. În loc de o regulă generală aplicabilă ori și căruia care a comis un delict, școala nouă recomandă o măsură individuală adaptată fiecărui caz concret. Pedepsa, sau ca să întrebuițăm un termen mai exact, măsura de apărare, nu trebuie considerată ca un mijloc de ispășire ci o măsură de prezervare. Personalitatea delicventului trebuie să fie principala preocupare a legiuitorului, iar nu infracțiunea, căci numai persoana cu caracterul ei vicios și pervers amenință ordinea soci-

ală, iar nici de cum delictul comis. Iată de ce infractorul trebuie să fie pus pe primul plan.

Marele cusur al școlii clasice e că nu se ocupă decît de delict și pedeapsă, ignorînd aproape cu desăvîrșire pe delicvent. Această școală procedează pe cale de abstracție și generalizare. Ori delictul e fapta unui om. Înainte de a judeca fapta, trebuie cunoscut și judecat autorul ei. În aceasta constă toată revoluția adusă de școala pozitivă și de știința sociologiei criminale, după cum remarcă însuși Enrico Ferri, știință care studiază omul delicvent în condițiile de ambianță în care se naște, trăește, lucrează, se reproduce. A restrînge rolul judecătorului numai la delict pentru a doza pedeapsa, înseamnă a mutila realitatea omenească și a paraliza apărarea socială contra criminalității.

Noua școală care purcede de la filosofia pozitivă este rezultatul orientării moderne a gîndirii care după Galileu, Bacon și Descartes a urmat metoda observației. Inițiatorul a fost Cezare Lombroso, adevăratul fondator e Enrico Ferri. Primul a creat antropologia criminală, al doilea sociologia criminală, atribuind criminalității o triplă cauză: biologică, fizică și socială. Depășind limitele dreptului penal propriu zis, Enrico Ferri a studiat problema criminalității în toată amploarea ei. Spre deosebire de Lombroso, el a cercetat și partea juridică a chestiunii. Inspirîndu-se de științele precise, el construiește un tot coordonat și logic care constituie marele merit al sistemului său. Iată de ce Enrico Ferri este considerat drept teoreticianul și șeful școlii pozitive.

Născut în anul 1856 la Benedetto Po (Montava), Enrico Ferri și-a făcut studiile secundare la liceul din Mantua unde filosoful Ardigo era profesor. A urmat dreptul la Universitatea din Boloniă și teza de doctorat a preparat-o sub direcția profesorului Ellero, pe care mai tîrziu a publicat-o sub titlul de „La negazione del libero arbitrio e la teoria dell'imputabilità”. Francesco Carrara fiind profesor la Universitatea din Pisa, tînărul criminalist îi frecventă cursurile. Pe urmă se duse la Paris unde se ocupă de statistica criminalității în Franța. În 1880 publică lucrarea lui: „Studi sulla criminalità in Francia dal 1826 al 1878”. Întors în patrie urmează lucrările lui Lombroso la Turin și primește în 1879 „liberdocenza” la Universitatea din Turin. Cu această ocazie pronunță faimosul discurs inaugural asupra cunoscutelor „Sostitutivi penali”. Nu mult după aceasta e numit profesor la Universitatea din Boloniă spre a începe acolo un ciclu de prelegeri publicate apoi sub titlul: „Nuovi Orizzonti nel diritto e nella procedura penale”. De la Boloniă trece la Universitatea din Siena, apoi la cea din Piza iar în 1907 obține catedra de drept penal la Universitatea din Roma.

Activitatea științifică a lui Ferri e imensă. Opera lui se compune din mai mult de 30 de lucrări, dintre care unele sînt de știință pură iar altele de ordin juridic. A luat parte la aproape toate Congresele internaționale unde cu marea lui competență apăra soluțiile școlii sale fiind întotdeauna temut de adversari. El este

acela care a fondat în 1891 cunoscuta revistă „Scuola Positiva” rămânând până la sfârșitul vieții sale directorul acestei publicațiuni. Tot el a prezidat comisia pentru elaborarea proiectului de cod penal din 1921, care nu-i decît o sistematizare legislativă a doctrinei pozitive. La 73 de ani, după o activitate prodigioasă, moartea îl găsește lucrînd cu aceiași intensitate pentru apărarea doctrinei și admiterea soluțiunilor ei.

L-am auzit la Congresul dela Bruxelles, la conferința internațională dela Varșovia și la aceia de la Roma. Revăd și acum pe ilustrul savant, cu statura înaltă și capul încoronat de păr alb asemănător unui sfînt de Giotto. Incepe discursul cu o voce sonoră și clară. Toată lumea ascultă, căci maestrul vorbește. În liniștea adîncă vocea răsună mai tare, deslănțuind furtună de elocvență și valuri de erudiție. Argumentele se înlănțuesc strict logic, convingerile sînt cîștigate. La Bruxelles, Varșovia și Roma sînt tot atîtea triumfuri pentru Enrico Ferri.

Doctrina pozitivă a lui Ferri e explicată în lucrarea sa intitulată „Sociologia criminale” și sistemul său juridic e descris în ultima lui lucrare: „Principii di diritto criminale” a cărei prim volum a apărut anul trecut.

În sociologia criminală, ilustrul criminalist îmbrățișază întreaga problemă a criminalității studiînd mijloacele de care dispune societatea spre a combate cu mai multă eficacitate crima. În această monumentală lucrare, Ferri critică cu severitate sistemul clasic al cărui fundament se bazează pe o ficțiune. Ceiace trebuiesc observate sînt faptele, realitatea omenească. Metoda școlii clasice care procedează prin abstracție și generalizare trebuie înlocuită prin metoda pozitivă sau experimentală. Științele morale și sociale, în special dreptul penal trebuiesc studiate după aceleași metode cași cele întrebuintate pentru științele naturale. Trebuie să se renunțe la sistemul care consideră delictul ca o entitate abstractă: ceea ce interesează sînt faptele. Delicventul care în general e un anormal, trebuie în primul rînd examinat, iar nu infracțiunea comisă de el.

Delictul este cauzat de influența simultană a factorilor biologici, fizici și sociali. După rolul predominant al unuia sau altui factor, Ferri, distinge mai multe categorii de criminali și anume: criminalul nebun, criminalul de ocazie, criminalul din pasiune, criminalul din obicei.

În categoria criminalilor nebuni intră: alienatul, nebunul moral, epilepticul, idiotul, imbecilul etc., adică toți acei care au fost împinși la crimă de o boală mintală. Spre deosebire de școala clasică care exclude din domeniul dreptului penal pe toți acești indivizi, considerîndu-i iresponsabili, școala pozitivistă îi înglobează prevăzînd măsuri de tratament pentru ei.

Categoria criminalilor înăscuți cuprinde pe toți acei care au comis crima din cauza unor stigmatе congenitale. Sînt toți acei

anormali și degenerați cari nu pot deosebi o crimă de o acțiune onestă și asupra căroră pedeapsă n'are nici o influență.

Criminalii din obicei nu prezintă în general stigmat antropologic; ei sînt profesioniști ai crimei. Mediul corupt în care au trăit, vicii neînfrinate, iată cauzele criminalității lor. Geneza crimei pentru această categorie e mai mult accidentală decît ereditară.

O a patra categorie cuprinde pe criminalii din pasiune, adică acei care, ducînd în genere, o viață cinstită, comit totuși delictul sub imperiul pasiunii. După exaltarea care i-a împins la crimă, ei regretă actul săvîrșit.

Ultima categorie e aceia a criminalilor de ocazie, care prezintă foarte puține stigmat antropologice și care comit crima sub influența preponderentă a mediului social. Sînt indivizi cu caractere slabe sau lipsite de energie și care se pot îndrepta redevenind oameni cinstiți.

Grație studiului statisticilor criminale, Ferri constată preponderența factorului social în geneza crimei, și conchide la ineficacitatea pedepsei ca mijloc de apărare contra creșterii criminalității. Iată cauzele pentru care recomandă așa zisii „Sostitutivi penale” sau echivalenții pedepsei. „Proposer ces equivalents de la peine revient en somme à dire ceci: il faut dans les dispositions législatives (politiques, économiques civiles, administratives pénales), depuis les plus grandes institutions de la société jusqu'aux moindres détails de son existence, donner à l'organisation sociale une orientation telle, que l'activité humaine, au lieu d'être vainement menacée de repression, soit guidée sans cesse d'une manière indirecte dans des voies non criminelles et qu'un libre épanchement soit offert aux énergies et aux besoins de l'individu, dont on heurtera le moins possible les tendances naturelles, à qui ou épargnera autant que possible les tentations et les occasions du délit”. După sistemul lui Ferri, prevențiunea ocupă un loc important în lupta contra criminalității. Spre deosebire de represiune care nu intervine decît după ce faptul a fost săvîrșit, metoda preventivă înlătură faptul, împiedecînd individul să devie criminal.

Fundamentul școlii clasice sprijinit pe teoria liberului arbitru nu e primit de pozitiviști. Ferri e un mare adversar al acestei teorii. După el, liberul arbitru nu-i decît o iluzie subiectivă contrară regulii cauzalității generale și a celei a conservării energiei.

Acest liber arbitru, care constituie fundamentul responsabilității morale după școala clasică, nu poate servi de bază unui sistem penal rațional și util. Idei responsabilității penale, trebuie să-i substituim noțiunea apărării sociale.

Libertatea morală nu există. Criminalul este determinat de factori biologici, fizici și sociali. Din această cauză, trebuie să se fixeze o altă bază dreptului penal și să se renunțe la ideea de culpă. După Ferri funcțiunea pedepsei față de delicvent este independentă de orice considerație de libertate sau de culpabilitate

morală. Dreptul penal trebuie readus la caracterul lui primitiv de apărare socială, căci pedeapsa a fost dela început o simplă reacție de apărare a societății. Această reacție își găsește explicația în nevoia naturală a societății de a se apăra spre a-și asigura conservarea. Prin urmare responsabilitatea delicventului depinde numai de faptul că trăește în societate și deci trebuie să răspundă de violările legilor penale pe care le comite, de oarece din cauza nevoei de apărare socială, legile penale obligă în mod absolut pe toți cetățenii normali și anormali mai mult sau mai puțin periculoși.

Pedepsele sistemului represiv clasic rămân neputincioase, deci sancțiunile vor fi aplicate după o altă metodă. Vor fi variate în raport cu individul, cu actul săvârșit și cu societatea care reacționează. Sancțiunile sînt mijloace preventive, reparatorii, represive și eliminatoare. Criteriile de aplicare sînt: temibilitatea și putința de adaptare a delicventului la mediul social. Categoria antropologică căreia aparține delicventul determină natura sacțiunii. Mijloacele represive temporare și mijloacele reparatorii sînt aplicate delicvenților ocazionali ori pasionali. Mijloacele eliminatorii vor fi destinate criminalilor nebuni și criminalilor înăscuți, cei mai periculoși din toți. Gradul de aplicare al sacțiunii este determinat în măsura în care actul e mai mult sau mai puțin anti-social (materialitatea faptului, motive determinante) și de calitatea mai mult sau mai puțin anti-socială a faptuitorului (caracterele antropologice ale delicventului și categoria căreia îi aparține).

Aspectul juridic al problemei criminalității a fost expus de Ferri în diferite publicații și în cursurile sale universitare, dar în special în ultima lui lucrare intitulată: „Principes de droit criminel” care prezintă sistemul lui într-un tot coordonat și complet. Urmarind metoda pozitivă a observației și a realității omenești, Enrico Ferri expune în primul volum al acestei lucrări noțiunile de drept penal din punctul de vedere al delicventului și al delictului. Sistemul său juridic se regăsește de altfel în proiectul de cod penal din 1921, elaborat de o comisie pe care el a prezidat-o. După acest proiect fundamentul represivității consistă numai în pericolul pe care îl prezintă delicventul în urma delictului săvârșit. Delicventul este legalmente responsabil, independent de starea lui mintală. Criminalii alienați sînt deci clienți ai dreptului penal. Delictul justifică sacțiunea, dar nici de cum măsura acestei sacțiuni; e numai condiția intervenției penale. Sacțiunea nu e măsurată după cuprinsul delictului, dar după gradul de „pericolosita” al delicventului, așa că trebuie să se aibă în vedere faptul delictual însuși precum și modalitățile lui. Starea de recidivă este un alt simptom al gradului stării de pericol. Pe de altă parte această pericolosita depinde de categoria căreia aparține delicventul.

Conform sistemului lui Ferri starea de pericol, (pericolosita) a criminalului atrage două consecințe: temibilitatea mai mult sau mai puțin acuzată a delicventului și putința de readaptare la viața socială. Prima se referă la poliția de siguranță și a doua la scopu-

rile practice ale justiției penale. Trebuie deci făcută o deosebire între starea de pericol social care constituie fundamentul juridic al măsurilor preventive și starea de pericol criminal care determină fundamentul juridic al responsabilității penale. „L'état de danger social porte en lui-même le danger du délit, l'état de danger criminel porte en lui la récidive. Il y a donc une évaluation préventive et une évaluation répressive de l'état de danger“. Funcția juridică a stării de pericol criminal, va fi de a adapta sancțiunea respresivă la persoana delicventului. Dacă această stare există prin simplul fapt că un delict a fost comis, totuși va depinde de probabilitățile de recidivă ale delicventului; probabilități ce vor urma să fie prevăzute în însăși legea, după diferitele categorii de criminali.

Un alt criteriu care poate servi de simptom mai mult sau mai puțin acuzat al pericolosității și deci ca mijloc de individualizare al pedepsei, este acela adus de motivele determinante ale actului săvârșit. Sancțiunile nu cuprind ideea pedepsei. Acelea care implică privarea libertății vor fi în totdeauna pe termen relativ și absolut nedeterminat. Scopul sancțiunii e de a elimina și vindeca. La fiecare categorie de criminali corespunde o serie de sancțiuni.

Din tot ceiace precede, rezultă că sancțiunea este aplicată din cauza stării periculoase a delicventului, dată la iveală de delictul comis, sancțiune care va fi apropiată gradului de stare de pericol.

Vom încerca acum să examinăm pe scurt în ce măsură doctrina și opera lui Enrico Ferri au contribuit la evoluția dreptului penal în general și la aceia a legislației criminale în particular. Și nu se poate vorbi de acest aport care a alimentat atât de profund doctrina pozitivă fără să vorbești de însăși această doctrină. Elevi și partizani numeroși criminaliști au secundat sau complectat pe maestru în opera sa constructivă.

Meritul incontestabil al școlii pozitive este că a conceput și dezvoltat studiul naturii delicventului, lăsând la o parte sistemul unilateral al școlii clasice care nu studia decât delictul. Marele defect al acesteia din urmă, este că a procedat pe cale de abstracție și generalizare. A considerat pe delicvent ca pe o făptură abstractă și delictul ca o formulă juridică. În urma influenței școlii pozitive, cercetările limitate înainte numai la drept, s'au orientat spre fapte pentru a le examina în întreaga lor realitate. Studiind delicventul, făptură vie și activă, s'au ajuns să se cerceteze mai adânc cauzele criminalității și remediile posibile. O nouă știință creată de Enrico Ferri a apărut anume: sociologia criminală. El studia mijloacele de care dispune societatea pentru a combate cu mai mult succes criminalitatea. Deci problema s'a pus pe o bază experimentală mai largă care pretindea noi cercetări.

În urma acestor numeroase cercetări s'a ajuns să se recunoască trebuința de a adăuga pe lângă pedeapsă, alte mijloace de combatere ale criminalității.

Grație școalei pozitive și în special grație lui Enrico Ferri, știința modernă ține însfîrșit sama de varietatea naturii umane, pentru a distinge mai multe categorii de delicvenți. Acesta e un punct cîștigat azi, și anume că în masa criminalilor există oarecare indivizi care prezintă anomalii diverse care îi distinge de tipul omului normal și că degenerescența, stigmatul ereditare, etc., sînt una din cauzele criminalității.

Școala pozitivă a avut o influență hotărîtoare asupra evoluției dreptului penal. Ea a determinat noi curente mai mult sau mai puțin pozitiviste s'au clasice pentru ca să impună legislațiilor născînd sistemul eclectic. Terza Scuola, școala din Lion, grupul Uniunii Internaționale, s'au ivit din lupta dintre doctrina tradițională și doctrina nouă. Terza scuola samănă mai mult cu școala pozitivă. Fără să admită liberul arbitru, respinge ideea criminalului tip și a criminalului înăscut, atribuind criminalității o cauză aproape exclusivă de influență socială. Păstrînd distincția între responsabili și iresponsabili, între pedeapsă și măsură de siguranță, terza scuola admite o largă aplicare a echivalenței pedepselor.

Ideile lui Ferri și ale școalei lui au găsit partizani dincolo de frontierele Italiei. Astfel a luat naștere școala din Lion în Franța, foarte apropiată de terza scuola prin caracterul ei sociologic. Pe de altă parte Uniunea Internațională de drept penal fondată de Litz, Prins și Von Hamel adoptă unele din ideile pozitivistilor cîrînd studierea delictului nu numai din punct de vedere juridic, dar și din punct de vedere sociologic.

În urma acestor noi curente, izvorite din lupta între școala clasică și școala pozitivistă la sfîrșitul veacului al XIX-lea, dreptul penal a evoluat spre noi orizonturi. Începutul veacului al XIX-lea înseamnă o apropiere în idei și mersul general al acestei tendințe se găsește consacrată în chip legislativ în noile proiecte de cod penal.

Unul din marile merite ale lui Ferri este că a atras atenția asupra importanței prevenției. Grație teoriei lui asupra echivalenței pedepselor, cîmpul de cercetare al criminaliștilor, limitat înainte numai la represiunea penală, a fost mult lărgit spre a cuprinde și pe cel al prevenției. Aceasta din urmă găsi aplicările în studiile criminalității juvenile. Toți acei care s'au ocupat de această problemă, și-au dat sama de superioritatea metodei preventive asupra delicvenților minori. Datorită acestui lucru, tinerimea nu mai intră astăzi în domeniul represiunii, ci în acel al prevenției unde se practică măsuri de educație; școala de reformă e substituită închisorei ordinare. Pe de altă parte asistența ocupă un loc din ce în ce mai mare în dreptul penal. Însfîrșit marele triumf al lui Ferri și al școalei lui constă în acceptarea unei organizări speciale și strict juridică a măsurilor de siguranță în toate proiectele actuale de codificare.

Din cauza imperfecției pedepsei, legislatorul de după războiu întrebuițează sancțiuni de natură să asigure prevenția individuală, prevenție ce are ca scop principal protecția societății împotriva stării periculoase a delicventului, al cărui delict constituie simptomul, și care-i permite să fie supus la un tratament medical, ca să fie ori amendat ori eliminat. Proiectele actuale de codificare au adoptat un sistem dualist de luptă contra criminalității, întrebuițind mai întâiu pedeapsa ca mijloc necesar pentru a satisface nevoile morale și exigențele prevenției colective, în al doilea rînd, măsurile de siguranță pentru exigențele prevenției individuale. Noua orientare a legislației, consacrată definitiv de conferința din Roma este datorită insistențelor lui Ferri și școalei lui cu privire la starea periculoasă a delicventului, orientare care pune o pecetie nouă în istoria legislației criminale.

Toate recente proiecte țin samă de natura mai mult sau mai puțin periculoasă a delicventului, de elementul „pericolosita”. Articolul 204 din proiectul Rocco, adoptat de conferința dela Roma este proba cea mai bună. Potrivit acestui articol măsurile de siguranță sînt aplicate după ce și prealabil s'a constatat starea de pericol ce o prezintă acel ce a comis faptul, iar un al doilea paragraf dispune să se considere ca special periculoasă persoana care, odată fapta comisă, ar mai putea comite altele prevăzute de lege ca infracțiuni.

Potrivit doctrinei pozitive, și în special doctrinei lui Ferri, multe legi au fost elaborate în spiritul acesteia în mai toate țările din Europa și America. Multe din reformele propuse de școala nouă au fost realizate. Legislatorul se îndreaptă azi spre o concepție mai reală și toate proiectele actuale de codificare au pecetia pozitivistă. Cu toate că responsabilitatea morală este încă la baza sistemului adoptat de marea majoritate a celor care au conceput aceste proiecte, totuși ei țin samă la fixarea pedepsei și de persoana delicventului, nu numai de actul comis. Se organizează metodic măsurile de siguranță în codul penal, se admite iertarea juridică și măsurile educative pentru minori etc...

E de remarcat că proiectul Rocco admite chiar existența delicventului după tendințele instinctive, adică criminalul născut al lui Ferri, și care a fost descoperit și studiat de Lombroso.

O realizare aproape complectă a ideilor lui Ferri și a sistemului școalei pozitive se găsește în codul penal din 1927 al Rusiei și în proiectul de cod penal din 1926 al Republicii Cuba. Aceste două coduri admit principiul responsabilității legale pentru toți criminalii, independent de starea lor fizico-psihică. Măsura de apărare socială este adaptată persoanei condamnatului, după starea de pericol și după puțința sa de readaptare la viața socială; se merge dela izolare pe timp nedeterminat, până la iertare judiciară.

Din cele ce preced se poate conchide că activitatea lui Ferri și a școalei lui au contribuit considerabil la evoluția legislației criminale. Subt influența doctrinei sale și a partizanilor săi, se poate

constata pe de o parte că în codurile penale recente precum și în toate proiectele s'a renunțat la principiul după care pedeapsa este proporțională cu delictul, fără a se ține samă de criminal. Pe de altă parte toate proiectele actuale de codificare admit măsura de siguranță alături de pedeapsă spre a forma frontul dualist al luptei contra criminalității. Insfîrșit unele coduri (codul Rusesc și proiectul de cod din Cuba) stabilesc principiul responsabilității legale după exemplul proiectului Ferri din 1921.

Iată răsplata lui Ferri după cincizeci de ani de luptă și creație. Doctrina și opera lui au contribuit nu numai la o mai bună organizare a apărării sociale în lupta contra criminalității, dar a evitat și multe dureri și multe erori. Ideile lui depășind Alpii au găsit aiurea un răsunet puternic revoluționînd legislația penală.

Mare savant, om genial, Ferri a fost un binefăcător al omenirii. El rămîne un apostol al gîndirii.

Ioan Rădulescu

Porunca a zecea

(Fragment)

Nu fără aprigă luptă sufletească, se hotărîse Dincă Țepeluș să ceară direcția liceului. Cîntărise mulți toate foloasele și toate primejdiile, toate „puncturile de vedere” ale camaradului Pamfilie, și ajunsese la convingerea că n'avea în cotro. Pasul pe care trebuia să-l facă îi era impus de îndatoririle lui de părinte și de soț, de datoria către el însuși, către viitorul lui. Nu-i mai puțin adevărat că îndemnurile tovarăsei de viață i-au dat mult ghes chiar de cît imboldurile proprii lui inimi.

— Toată lumea dă înainte—îi toca Margò toată ziua—numai tu trăești ca un mormoloc. Viața se face din an în an mai grea, copiii cresc, și noi stăm pe loc. Un pas înainte n'ai mai făcut. Ne năpădesc nevoile din toate părțile și tu, din ce-ai apucat nu vrei să mai ieși. Catedra, Fofezea și Ristache din răscrucea Tupilaților; asta e toată lumea ta. Crezi că cu astea o să-ți procopsești copiii? De mine nu mai zic nimic, c'a ajuns și una ca Brăcăceasca, să se uite de sus la mine, că de, bărbat'su e director! Cînd o știi cine era, cînd ținea tat'su gheretă'n piață: „trei coturi la un franc, stambă nouă, marfă de Lipsca, poftiți conită!” Și acum, nu-i mai dai de nas nici cu prăjina din balconu prefecturii!

De cîte ori își făcea Dincă socoteala vieții, găsea că nevastă-sa are dreptate.

Zece ani se scursese de cînd debarcase în tirgul ăsta, proaspăt profesor, cu iluzii multe și cu planuri mari. „Du-te, băete, într'o provincie mică, il sfătuiuse un coleg bătrîn. Ești cineva acolo. Faci o partidă bună, te'nvîrtești nițeluș cu politica, te alegi deputat, câteva lovături bune și, ai încălecat pe măgar”... L-a ascultat pe acest prooroc de nenorocire și s'a'ngropat în tirgușorul ăsta. Ce i-a folosit licența trecută „magna cum laude”, examenul de capacitate în care reușise al treilea pe toată țara? La dreptul vorbind, i s'ar fi cuvenit, după părerea tuturor, să fie cel dintăiu. I-au luat

însă locul cei ce nu se deslipiseră un moment de profesorul lor, care era și președintele comisiei, îi făcuseră gardă, îl tămăliseră, îi înjuraseră adversarii și fuseseră nelipsiți din cenaclul în care se categorisau meritele, se decretau talentele și se înmormintau reputațiile supărătoare. Izolat de centru și nefăcînd parte din cenaclul profesorului, trebuia să fie mulțumit că a fost clasificat și al treilea, în urma celor doi ciraci favoriți. A rămas deci profesor de provincie. An cu an s'a înfundat tot mai adînc. Își tira sufletul în viața ei copleșitoare cu aceiași greutate cu care-și tira galoșii prin noroiul lipicios al străzilor. Se însurase cu fata gazdei la care ședea cu cameră mobilată și-și adăogase o sărăcie nouă la cea veche. Au venit copiii și-și-a adăogat alte două ghiulele de picioare. Unde sînt planurile pe care și le făurise cînd își aruncase ancora în acel port necunoscut?

Cînd nevoile școlii și cicăleala lui Margò îi dădeau pace, Dincă rămînea dus pe gînduri. De cîte ori noaptea, la lampă, cînd toți ai casei dormeau, creionul roșu i-a căzut pe vraful de caete, în care trebuia să cetească, în zece și sute de variante, aceiași plictisitoare temă, în care chiar varietatea prostiei devine monotonă! Gîndurile-i sboară dela „Triumful libertății religioase subț Henric al patrulea“, la naufragiul iluziilor vieții lui. E un timid; de aceia și-a ales cariera profesorului. E o carieră sigură. Totdeauna i-a fost frică de ceiace l-ar putea scoate din automatismul ocupației lui și l-ar pune în fața unei situații noi, în care i-ar trebui inițiativă și hotărîre. La început, i-a plăcut și l-a atras viața de profesor, cu munca ei ordonată, aproape ritmică. Apoi a început să-l plictisească. Privea pendula din perete, cu limba care se mișcă mereu dela dreapta spre stînga și dela stînga la dreapta, azi ca și ieri, mîne cași azi, și mereu, tot așa. Ce rol important are ceasornicul în serviciul profesorului și ce asemănare în munca lor! Tic-tac, tic-tac, tic-tac, azi cași ieri, mîne cași azi...

A încercat să intre în „societate“. L-a desgustat politica pe care o învîrtesc cîțiva avocați guralivi și cîțiva moșieri lacomi și grosolani. Și apoi, însurătoarea pe care o făcuse, considerată de lumea „bună“ a orașului ca o prostie, l-a izolat. Sindrofiile îl plictiseau. De jocul de cărți se ferea. Apoi Margò nu vroia să iasă în lume îmbrăcată mai prost decît celelalte cucoane. N'adusesse zestre ca să aibă pretenții. Își dădea samă că leafa lui bărbatu-său, singurul lor izvor de venituri, nu e îndestulătoare ca să-și ție rangul sau „grantul“, și se mulțumea să-și arăte amărăciunea:

— Nu știu, zău, de unde găsesc bani bărbații lor, de le fac toate gaturile. Că nici moșii dela părinți n'au moștenit, nici carte mai multă n'au învățat, nici nu dau pe brînci cu munca. Vorba e, că știu cum să se învîrtească.

Iarna, ocoala cafeneaua: nu-i plăceau fumul și amestecătura. Din cînd în cînd, la ieșirea dela școală, se încurca la o partidă de table la „clubul mixt, civilo-militar“, pe plata consumației: două marghilomanuri cu rom pîntru jucători și cîte o turcească

mică pentru chibiți. Niciodată n'o prelungea peste șapte sara. Incetul cu încetul se lăsase și de cetit. Prepararea lecțiilor nu-i pretindea o efortare prea mare. În cei dintăiu ani de dascălie, simțise nevoie să cetească pentru a doua zi. Apoi, repetarea, an de an, a aceluiași lucruri îl adusesese la automatismul profesional. Pornit pe această pantă, scoborise la un fel de apatie intelectuală, sporită de neputința de a-și cumpăra cărți nouă. Biblioteca liceului, alcătuită din cărți vechi, desperechiate, produsul daniei citorva bogătași locali, doritori a-și veșnici numele pe frontonul dulapurilor cu cărți, nu putea alimenta, cu atât mai puțin, stimula, dorința de cetire a unui om cult. Așa că, în cele din urmă, ajunsese să-și reducă hrana intelectuală numai la lectura ziarelor. Sosirea poștei era evenimentul cel mai important al zilei și ora a treia de dimineață, care urma recreației în care se distribuia poșta, era totdeauna sacrificată pe jumătate, din cauza lăcomiei cu care se sorbeau „Ultimele informațiuni“.

Singura rază de lumină care-i învoioșa viața, începea să lucească odată cu ivirea mugurilor de primăvară. Era „escapada“ de sară la hănișorul lui Ristache, din răscrucea Tupilaților. Două ceasuri de fericire. Noroc că găsisse și un tovarăș bun în neica Pamfilie Fogezea, maestrul de muzică. Ce grădină de om, cu sufletul călit de necazuri, simplu și nepretențios, era bunul Pamfilie. Un filosof optimist, care găsisse potecua pe care se putea strecura printre măcăcișurile vieții.

„Escapada“, cum își botezaseră nevinovata lor plăcere, le dăruia amândorora o clipă de evadare din proza plicticoasă a vieții. Pentru Dincă, era farmecele drumului prin zăvoiuul Găiceniei, când fraged subț seva tinereții de primăvară, când bogat, tufos și încilcît în serile de vară, când melancolic, subț culorile galbene-aurii ale toamnei, era priveliștea largă ce se deschidea ochilor de pe pridvorul lui Ristache, amurgul care se lăsa încetișor, estompînd cîmpul înecat de aburii ce se înălțau din oglînda fugătoare a Găiceniei până cînd, tot urcînd, ajungeau sus, la orizont și învăluiau dealurile Durcenilor. Pentru neica Pamfilie erau două ceasuri scăpate de tirania Veteșei; era aiasma lui Ristache variată și ea în aspecte, mulțumind în tot felul simțurilor, fie că lua culoarea rubiniului, fie aroma tămîiosului, cînd amăreala pelinașului. Și parcă era de două ori mai dulce cînd, venindu-i rîndul la plată, din două în două ședințe, datoria era plătită din depozitul secret încredințat în păstrarea prietinelui Dincă, rupt din ghiarele de căp-căună ale sgriptoroaicei.

Dela o vreme, Dincă trebui să-și mărturisească că, totuși, trebuie să încerce ceva nou. Prea se lăsau mereu la fund. Să dea din mîni, ca să mai iasă la lumină. Margò avea dreptate. Gospodăria mergea greu. Gonzălvică, băiatul cel mare, era de un an în școală. Fetița, Sophonisbe, intră abia în toamna asta în clasa întâia primară, dar era o strașnică distrugătoare de jucării, de ghete, de șorțuri și de cărți. Chiria casei, creștea regulat din an în an.

Servitoarele, niște proaste dela țară, începeau și ele să scoată coarne și să aibă pretenții de leafă; nu le ajungea, ca până acum, îmbrăcămintea și hrana.

Trebuia făcut ceva de sporit veniturile și de ușurat sarcinile.

Cîte discuții între Dincă și Margò, seara, după culcarea copiilor! Au examinat rînd pe rînd toate perspectivele și toate soluțiile cu puțință.

Nădejdea în „ameliorarea situației materiale a corpului didactic“ a fost cea dintăiu dată la o parte. Nu era serioasă. Păcat de timpul cheltuit cu socoteala cotelor, coeficienților, curbelor. Știa Dincă ce însemnează toate campaniile al căror semnal li se dădea dela „centru“: rachete luminoase, înșelătoare, care uluiu ochii naivilor dela „secțiunile“ din provincie. Și, după o răpăială sgomotoasă, totul reintra în întuneric și liniște. Cîteva ecouri tîrzii veneau să explice eșecul. Un inspector nou numit, o candidatură neașteptată la deputăție, susținută de guvern, iar „Societatea Didactică“ anunța un nou președinte, ridicat pe scuturi ca să reinceapă campania compromisă. Și iar manifeste, și iar memorii, iar congrese anunțate, și noi calcule pornite pe alte baze, cu alte cote, cu alți coeficienți, cu alte curbe.

Dincă clătina din cap sceptic:

— O să se isprăvească și campania asta ca și cealaltă. Președintele nou o să treacă în locul inspectorului vechiu, inspectorului o să-i pue guvernul candidatura, iar deputatul o să treacă la președinția „Societății“ spre a da un impuls nou mișcării, care, „domnilor colegi, trebuie să fie scoasă din făgașul politicei de partid, spre a face o singură politică, aceea a dăscălimii“. Bine zice Constanțiu, de filosofie: „ai noștri, dela centru, din capul mișcării, ameliorează situația materială a corpului didactic, începînd cu a lor înșiși“; iar Bucșanu: „dacă nu pot s'o facă pentru toată lumea, trebuie s'o facă cel puțin pentru ei, cu titlul de experiență!“ Hai, Margò dragă, să-i lăsăm în plata Domnului și să vedem de altceva mai serios...

Să scrie manuale didactice? Greu de pătruns în piața didactică. A pierdut contactul cu colegii, de cînd s'a înfundat în colțul ăsta de provincie. Și'n afacerea asta e o concurență aprigă; nu-i chip să lupți cu grangurii cei mari dela capitală. Cum o să disloci, tu, biet uitat dintr'un tîrgușor, pe atîția oameni cu nume cunoscute, care de ani de zile s'au înfipt în școale? Muncă grea de pomană, și-ți mai faci și dușmani, așa, pe gratis, pe cei împotriva cărora te ridici concurent.

Lecții particulare? Nu se prea găsesc în orașele mici. Pe urmă, e profesor de o materie ușoară, pe care și cei mai proști o'nvață de-a dreptul din carte, fără ajutoare. Doar colegii dela matematici și dela franceză mai saltă ceva. Nu poate să facă, ce face Ciupală, profesorul de romînă, care, cînd ochește pe unul măi slăbuț, dar copil de oameni chiaburi, nu-l mai slăbește din note rele, până nu vine părintele să-l roage să-i dea ceva meditații

acasă, „că poate c'o prinde băiatul mai bine, că prost nu e, dar se intimidează de domnii profesori“.

Într'o zi, Ciupală îi făcuse propunerea să deschidă împreună un institut privat. Găsise pe chilipir o casă mare, care se potrivea pentru un pension. Cît i-a bătut capul! Țepeluș trebuia să ia direcția de studii; Ciupală rămînea cu recrutarea, cu ciorba și cu învîrteala. Nu i-a convenit. Oricum, tot trebuia ceva capital pentru instalații. De unde să-l iei? Erai sigur că rentează? Tîrg mic, regiune săracă... Pe urmă, știa el ce însemnează institut particular. Să fii la cheremul colegilor, ca să nu-ți faci mizerii. Să te faci samsar de promovări, să te bagi slugă la toți leneșii și nevolnicii, care înțeleg să te plătească, nu pentru patul pe care li-l închiriezi și pentru fasolea cu care-i îndopi, dar pentru notele pe care trebuie să le capeți cu sărut-mîna pe la colegi. Nu. Asta nu e pentru el. E sărac, dar mîndru și cinstit.

Tot găsind soluțiile, cîntărindu-le și eliminîndu-le, le-a scăpărat într'o sară gîndul că, poate, n'ar fi tocmai rea direcția liceului: casă gratis, scapi de chirie și de mutat, lemne, servitori. De cînd le-a dat ideea asta prin cap, coana Margò nu-l mai slăbește. În fiecare zi găsește argumente noi și perspective ademenitoare. Coana Margò e gospodină; latura economică nu poate s'o lase indiferentă.

— Ce, crezi că Brăcăceasca ține casa cu leafa lui bărbat'su? Asta s'o crează Muțu...

— De ce vorbești așa pe socoteala oamenilor? Eu îl cred pe Brăcăcescu om cinstit...

— Parcă eu spun altfel? Dar el ia pe „nu știu, n'am văzut“ în brațe. Și ea se'nvîrtește. N'am nimic ce zice. Bravo ei, femei deșteaptă! Crezi că vine cineva dela țară cu mîna goală? Ai văzut ce au în curte? Grădină zoologică, nu altceva! Treceam alaltăeri cu Iconomoaia — zice, hai dragă, așa, de-o parigorie, să-i numărăm curcile, zice. Știi cîte am numărat: douăzeci și una! C'o fi fost una, două mai multe ori mai puține, n'are aface, că nu stăteau înțepenite ca la muzău, că se tot roteau și vre-o trei curcani printre ele...

— Le-or fi crescut ei...

— Te pomenești că le-or fi scos pe toate dela cloșcă, hai? Și porcii, tot așa? Are patru. A infectat toată Vovidenia. Că zicea Iconomoaia — dată naibii, de n'are păreche:— unde se găsește cineva să-i tragă o anonimă la Minister, zice, să trimeată ministrul pe inspectorul ăl mai turbat, zice, să dea nișel cu nasul prin porcăria și curcănăria Brăcăceaschii, zice.

— N'ai dreptate, îți repet, Brăcăcescu e om cinstit. O fi avînd el alte cusururi, dar de cinstit, e cinstit.

— Parcă eu spui altfel? Dar, mă rog, ai putea să-mi spui și mie, ce e aia, cinste?

— Cum, ce fel de întrebare e asta?

— Da, dă, te rog să-mi spui...

— Cinste e... e... cînd ești onest...

— Vezi că nu știi? Stăi, să-ți spun eu. Cinstea nu e nimic, un cuvînt cu care deșteptii închid gura proștilor.

— Stai nițel, dragă E... e o definiție latinească: „*honeste vivere*...

— Nu pricep latinește.

Mai sigur de el, Dincă exclamă:

— *Alterum non laedere*...

— Mofturi latinești. Or fi fost bune prin romanele din foițele jurnalelor latinești...

Dincă sfîrșește triumfător:

— *Suum cuique tribuere!*

— Prostii, prostii! Ești un prost. Oamenii deștepti profită. Numai proștii au scrupuluri. Și cînd mor, lumea își bate joc de ei. Zice: „a trăit ca un prost și a murit ca un dobitoc“. Parcă după moarte o să-ți ridice statuie! Uite, ai care știi să se învă-tească, ce bine le merge! Ai văzut astă vară, la băi la Sălcuța? Noi am scos cel din urmă ban, închelbărit din economie, ca să plătim cămăruța din păduchernața de otel, pe cînd Vatașoiu, inspectorul dela Minister, se lăfăia pe gratis în trei saloane ale direcției școalei primare, plus de asta cite și mai cite alișverisuri. Ba și-a cărat și toate neamurile la vilegiatură, chilipir pe avutul statului. I-a cerut cineva socoteală? A zis cineva că nu e cinstit? Ba mi se pare că tu cel dintăiu, cînd treceai, cu copiii de mîna și cu mine după voi, pe dinaintea casei unde-și sorbea cafeaua, ca un bei pe pridvor, îți luai pălăria la el până la pămînt.

Dincă nu se dădea învins. Recunoștea că nevastă-sa „cam“ avea uneor dreptate. Dar se răsvrătea și isbucna:

— Bine, hai să fie așa cum zici tu. Dar chiar dacă sînt oameni necorecți ori abuzivi, nu e un cuvînt să fiu și eu la fel. Dacă toți fură, eu vreau să rămîn curat...

Și discuțiunea se înțepenea la punctul mort. Cei doi adversari rămîneau pe pozițiile lor. Dincă, mai pașnic, schimba discuția, ori pleca.

Dar practica Margò avea mai multe săgeți în tolbă, și mai multe coarde la lira măestrită a argumentelor ei. Direcția liceului mai aducea și considerație socială. Nu era lucru de lepădat să faci parte din elita orașului. Să te salute toată lumea. Să-și dea cu coatele cînd intri undeva: „Uite directoreasa! Să crape de ciudă prietinele cînd or vedea-o în rîndul întăiu. Să-i mai vie nițel și rîndul ei, că prea s'a obișnuit Brăcăceasca, parc'ar fi căzut din cer, moș în fruntea frunților. La tedeumurile dela catedrală, cine-și face loc între nevasta colonelului și prefectoreasa? Brăcăceasca! La zece Mai, pe cine vezi filliind cu batista din capul scării prefecturii, cînd trece regimentul de cavalerie? Pe cine? Pe Brăcăceasca! La împărțirea premiilor, cine se îndeasă să pue cununițele pe capul elevilor premianți? Tot Brăcăceasca. Astă vară, cînd a venit domnul Iorga dela București să ție conferință pentru Liga

Culturală, cine s'a repezit la gară, mai mai să-i vîre omului buchetu'n barbă? Poffim întrebare! Brăcăceasca... Dar n'o mai fi, soro, și alta care să merite să primească lumea, decît ea? N'or fi ele și altele cu bărbați mai învățați?

Argumentele astea nu prea-l încălzesc pe Dincă Tepeleuș. Nu că nu i-ar plăcea să-și vadă nevasta fericită. Ține la ea și bucuria ei s'ar răsfrînge și în sufletul lui. Dar trebuie să-și mărturisească cu sinceritate, că lui nu-i plac rolurile prea în vază. Cînd simte că se pironesc prea mult ochii lumii asupra lui, își pierde cumpătul și se zăpăcește. El e obișnuit să aibă în față numai ochi cumiși și sfioși de copii. Cînd e în lume, între oameni mari, caută totdeauna locuri mai ferite, se ține prin colțuri, pe la spatele celorlalți. Director, însemnează relații oficiale, obligații, vizite, discursuri, redingotă și frac. Însemnează să-și schimbe felul de viață, să părăsească tot ce-i făcea fericirea ceasurilor lui libere. Aceasta, pentru atitudini studiate, pentru roluri de actor. A, nu! El s'a obișnuit cu plăcerile lui nevinovate. Pentru nimica în lume n'ar renunța el la privilegiile amurgurilor de sară, cînd, de subt umbrarul lui Ristache, vede cum întunecul se lasă încetîșor pe dealul Durcenilor, până ce luna se ivește pe după plopii cantonului de pe linie. Ce frumos e drumul la înapoere prin zăvoiuț Găiceanii, pe poteca care serpuște printre arinii bătrîni și sălciile scorboroase! Cu cîtă duioșie și blîndețe dă la o parte piedicile pe care i le întinde în cale zăvoiuț, tufele de busuioceasă care-și spînzură ciorchinele de flori roșii, luminițele ce-și înalță elegante spicele de floricele galbene, parc'ar vrea să se hîrjonească cu el, să-i ascundă cărarea, să-l încurce în mrejele lor drăgăstoase...

— Nu, draga mea, i-a spus el într'o sară lui Margò, după discuția obișnuită urmată, cu argumente blînde de o parte, cu replici tăioase, de cealaltă. Nu pot să fac una ca asta. Ar fi o faptă rea. Brăcăcescu are și el nevoile lui. Ție ți-ar plăcea, să fim noi în locul lui, să ne sape altcineva?

S'au certat rău în seara aceia. Adică, nevasta i-a aruncat în față toate ocările. L-a făcut om laș, soț inuman și părinte denaturat. S'au culcat supărați. Coana Margò, i-a întors spatele și a dormit toată noaptea cu fața la părete. Dincă n'a închis ochii pînă dimineața. Și-a făcut curaj. S'a acuzat de călcarea datoriiilor lui de părinte. Și-a imputat că jertfește viitorul copiilor pentru comoditatea traiului lui, pentru plăcerile lui egoiste. A căutat să se convingă că e un maniac și un vișios, și că ce face el e o rușine și un păcat contra familiei, contra societății, contra învățămîntului și a țării, cătră care are datorii.

Și mai important decît toate astea, nu mai era chip de-acum să dea înapoi. A avut nesocotința să arunce piatra; trebuie s'o scoată tot el. Altfel ar însemna să aibă ceartă în casă toată ziua.

S'a decis. Va cere direcția.

Constantin Kirițescu

EMINESCU

Note asupra versului

În evoluția lui Eminescu de la 1870 până la 1883, se disting două faze: întâia până la 1879, a doua de aici încolo¹. Primul caracter vizibil pentru toată lumea, fiindcă e cel mai superficial—este imperfecțiunea formei (cu privire la limbă și la versificație) în faza întâia și desăvârșirea ei în faza a doua. Dar deosebirea dintre aceste faze e mult mai profundă.

În faza întâia, deși concluzia poeziilor cu caracter filozofic și social este pesimistă, Eminescu face totuși concesii concepției contrare, dându-i oarecum cuvîntul, punînd problema vieții și din punct de vedere optimist. Aceste poezii se înșiră între *Mureșanu* (poezie din 1869, nepublicată de el), în care, cum spune într'o notă adăogată mai târziu, nu era „rănit încă de indoială“, și *Rugăciunea unui Dac* din 1879, prima poezie unde optimismul nu mai are cuvînt.

În *Epigonii* Eminescu cîntă idealismul optimist al generației anterioare—idealism filozofic și social,—și apoi, silit oarecum de evidență și cu regret, se declară pesimist.

În *Mortua est*, chiar în *Mortua est*, pe care, cum am spus de atîtea ori, o cred mai mult o „compoziție“ retorică și exagerată în pesimismul ei, Eminescu ezită între „A fi sau a nu fi“.

În *Inger și Demon* idealizează pe revoluționarul optimist, apoi constată că visul lui este irealizabil—și înainte de moarte „Ingerul“ îl impacă pe „Demon“ prin amor.

¹ La 1879, Eminescu are treizeci de ani, culmea—„amiaza“—vieții. Pe de altă parte, redactor de doi ani la *Timpul*, în București,—împrejurările vieții sale sînt cu totul deosebite de cele de altă dată.

În *Impărat și proletar* Eminescu scrie câteva pagini de admirabilă poezie revoluționară— și apoi dă cuvîntul împăratului, care constată iremediabila mizerie a omenirii.

Prima poezie, în care atitudinea optimistă e absentă, este *Rugăciunea unui Dac* din Septembrie 1879. (Și fiindcă, pentru ușurința discuțiilor ce urmează, trebuie să fixăm, fie și cam arbitrar, începutul fazei a doua, începutul îl va forma această „Rugăciune“).

Atitudinea optimistă va fi absentă de aici încolo în toate poeziile filosofice: *Scrisorile I și IV* (Mircea din Scrisoarea III, amorul medieval din Scrisoarea IV sînt idealizarea trecutului, sentiment eminamente pesimist, și nu cuvîntul acordat atitudinii optimiste), *Glossa și Oricîte stele*.

Cu privire la poezia erotică, vom observa că în faza primă Eminescu este mult mai puțin preocupat de amorul său decît în faza a doua. În această fază are multe poezii obiective: *Inger și demon, Făt frumos din teiu, Călin, Strigoii, Povestea teiului*; iar în poeziile subiective, — *Inger de pază, Noaptea, Sara pe deal, Dorința, Povestea codrului, Singurătate*, la care se poate adăoga și *Pajul Cupidon*, — cîntă adesea (și uneori chiar idilic) iubirea fericită.

Poeziile în care dragostea nu e fericită, sînt puține, iar tonul lor nu e nici amărăciunea, nici deprimarea ca în faza a doua: *Floare albastră, Lacul, Pe aceeași ulicioară*. (Ultima, cu un caracter mai elegiac, e dela sfîrșitul fazei întăia). Iar *Venere și Madonă* e o poezie de învinuire și de împăcare, mai degrabă o poezie de fericire. ¹ O singură poezie din această fază, de pe la sfîrșitul ei, este profund elegiacă: *Departate sînt de tine*.

În aceste poezii, Eminescu, inamorat, ca toți tinerii, mai mult de amor decît de femei, cîntă mai mult amorul decît femeia. Note, care să concretizeze o ființă femeiască și care să motiveze pasiunea, un element *realist* care să indice peripețiile morale ale unui amor—îndoială, speranță, triumf, gelozie, etc. cum sînt (citez din poezii din faza a doua):

Abia atingi covorul moale,
Mătasa sună sub picior,
Și dela creștet până'n poale
Plutești ca visul de ușor.

Din încrețirea lungii rochii
Răsai ca marmura în loc

Deodată trece-o cugetare
Un vâl pe ochii tăi fierbinți,
E 'ntunecoasa renunțare,
E umbra dulcilor dorinți.

¹ Vezi, la sfîrșitul articolului, Anexe, I.

ori : Te duci și ani de suferință
 N'or să te vază ochi-mi triști
 Înamorați de-a ta ființă
 De cum zîmbești, de cum te miști.

In față farmecul palorii
 Și ochi ce scintee de vii

—astfel de note sînt foarte rare în poeziile erotice subiective din faza întâia. Și absente în poeziile cele mai caracteristice ale acestei faze. În aceste poezii elementele concrete se reduc la „părul galbăn” și „ochii albaștri”. Dar aceste elemente sînt niște *generalități*, — toate femeile sînt blonde în versurile și în proza lui Eminescu (afară de femeia din *Venere* și *Madonă*, care are „ochii negri” și de Malcatun din *Scrisoarea III*). Și chiar dacă aceste elemente s'ar datora unor atribute ale unei femei reale, ele au devenit la Eminescu simple elemente poetice, un decor al poeziei sale închinată amorului.

Sentimentul iubirii, în faza aceasta, e mereu amestecat cu sentimentul naturii. Aceste sentimente se cheamă unul pe altul. Uneori nici nu poți hotări bine dacă aceste poezii sînt innuri închinată naturii ori iubirii, în orice caz, e greu de spus care din aceste două realități l-a inspirat mai mult pe poet: ca de pildă în *Povestea codrului*, în *Lacul* și chiar în *Dorința*.

În faza a doua, poezia erotică nu mai are acest caracter. Acuma poezia erotică e pur subiectivă; e o poezie de regret, uneori amar, și în parte de analiză psihologică. Acum Eminescu iubește femeia, și nu amorul. Acum Eminescu definește amorul „un lung prilej pentru durere”. (Poezia *Ce e amorul* este definiția dată amorului în faza a doua. În faza primă îl definește în poezia *Pajul Cupidon*: aici amorul e un zeu binevoitor). Iar sentimentul naturii apare rar și puțin în poeziile acestea de dragoste. (Psihologismul exclude natura în orice gen literar).

Când însă, ca în *Lasă-ți lumea ta uitată*, *Somnoroase păsărele* și *Freamăt de codru*, Eminescu părăsește elegia, reia poezia de fericire, de chemare, de blîndă melancolie din faza primă, — natura devine iarăși element esențial în poezia sa erotică. (*Freamăt de codru* e una din acele poezii de care spuneam mai sus că e greu să hotărăști, dacă au fost inspirate mai mult de natură sau de iubire). În aceste poezii Eminescu cîntă iarăși mai mult amorul decît femeia. Și — dacă ni se iartă acest pedantism — să se mai observe că în cîteva poezii din această fază a doua, ca *Adio* sau *Cînd amintirile*, care, din punctul de vedere discutat, țin calea mijlocie între poeziile de tipul elegiei *Te duct* și cele de tipul chemării la fericire *Lasă-ți lumea ta uitată*, natura nu e absentă, dar intră într'o proporție mai mică — așa de mult toate aceste elemente sînt strîns legate unele de altele, de interdependente.

În privința formei vom observa că (din cauza fondului așa cum l-am definit mai sus) stilul poeziei erotice din faza întâia e mai colorat, mai *imagé*, pe cînd în faza a doua e mai simplu, mai direct, (stilul care convine psihologismului)—fapt pe care îl poate constata orice cetitor. Căci dacă în opera lui Eminescu din prima fază domină imaginația romantică, în cea din faza a doua domină sensibilitatea romantică ¹. Acest caracter dă o notă mai realistă fazei a doua—„realism” care se manifestă sub diferite forme: psihologismul, prezența feminității concrete, lipsa naturii, stilul mai simplu, etc. ²

Bine înțeles, în poezia obiectivă din faza a doua—amorul romantic medieval dela începutul *Scrisorii IV*, paginile epice dela începutul *Scrisorii III*—stilul, adecvat fondului, este iarăși ornat. Și tot așa în pasajile filosofice, unde stilul colorat are funcțiunea de a poetiza fondul, prozaic prin natura lui abstractă.

În privința sentimentului naturii și a picturii ei, vom observa că în prima fază Eminescu este mai obiectiv, mai *dezinteresat*. E drept, el nu are nici un pastel, nici o poezie consacrată numai naturii. Dar, cum am văzut, în poeziile lui de dragoste subiectivă natura adesea—dacă nu primează—e pe același plan cu dragostea. Iar în poezia obiectivă, unde natura e un cadru, cadrul ia adesea proporții întinse, ca de pildă în *Călin*, în partea finală.

În faza a doua, natura este întotdeauna în funcțiune de sentiment, și foarte adesea expresia stărilor de suflet. În orice caz, este cadrul strict necesar al vieții.

Din punctul de vedere al realizării picturale, în faza a doua constatăm mai multă disciplinare, mai multă fermitate în desen.

Cele spuse până aici, care urmează să fie dezvoltate altădată, trebuie considerate ca o introducere la ceea ce urmează.

Am schițat deosebirea de fond dintre poeziile erotice din prima și din a doua fază. La această deosebire de fond corespunde, cum am spus, o deosebire de stil, dar corespunde și o deosebire de ritm.

Poeziile de efuziune, de fericire, de chemare, cu element idilic, etc., sînt scrise în ritmul trohaic; cele elegiace, analitice, în ritm iambic. Excepțiile confirmă regula, de data asta, în chip strălucit.

În prima fază Eminescu are numai o singură poezie erotică desnădăjduită, deprimantă: E *Departé sînt de tine*, și e și singura poezie erotică din acea fază scrisă în metrul iambic. (Expresia „metru” deși improprie, o prefer ca mai obișnuită).

¹ În „Spiritul Critic” am deosebit existența unor faze și în privința atitudinii sale față cu problema limbii literare, a literaturii și politicei.

² Vezi, la sfîrșitul articolului, Anexe, II.

Dar —fapt și mai interesant,— această poezie, despărțită în *Convorbiri* (cași în manuscris), cu trei steluțe de *Singurătate*, așa dar această a doua parte a „Singurătății“, e scrisă în metrul iambic, pe cînd prima parte, „Singurătatea“ propriu zisă, e în metrul trohaic. Și'n adevăr, *Singurătate* nu are nimic elegiac, e o poezie de blîndă melancolie și la urmă de fericire, pe cînd *De parte sînt de tine* (adică partea a doua a „Singurătății“) e o elegie desnădăjduită

Excepțiile din faza a doua confirmă regula tot atît de bine. Din numeroasele poezii erotice din această fază, numai patru sînt scrise în metrul trohaic: *Freamăt de codru*, *Lasă-ți lumea ta uitată*, *Somnoroase păsările* și *Kamadeva*, trei poezii de fericire, ori de chemare, ca cele din faza primă și una, *Kamadeva*, de o natură mai specială, în care poetul declară că-și vindecă sufletul cu „durerile iubirii“ și care n'are nimic elegiac. Cele trei dintăiu, de aceeași natură prin fondul lor erotic cu cele din faza primă, se aseamănă cu ele, cum am văzut, și prin aceea că au în conținutul lor un bogat element de natură. Așa dar: fericire, imbinare cu sentimentul naturii, metru trohaic...

Ne întorcem la faza primă. Am văzut că două poezii grupează sub același titlu, au metrul deosebit din cauza deosebirii de conținut. Să mai facem un pas. Iată două poezii gemene, scrise în același timp, publicate la distanță de o lună, bucăți de același gen (poeme epice) *Călin* și *Strigoii*. *Călin*, poem de fericire, e trohaic. *Strigoii*, poem funebru, este iambic.

Așa dar, din faza primă, până acum: două bucăți iambice, *De parte sînt de tine* și *Strigoii*, ambele, să le zicem deprimate, triste.

În această fază primă mai există încă două poezii în metru iambic. *Melancolie* și *Împărat și proletar*. Amara, profunda elegie *Melancolie* trebuia să fie numai decît în metru iambic. Iar *Împărat și proletar* e poate poezia cea mai pesimistă a lui Eminescu.

Ne rămîne să explicăm *Epigonii*. Poezie pesimistă, și totuși în metru trohaic. Ași putea spune că în lumea sufletească nu există, cel puțin aparent, un determinism riguros ca în lumea fizică. Dar *Epigonii* încep, și continuă mai mult de jumătate de poezie, cu efuzimi lirice, cu ditirambe la adresa predecesorilor, ceiace, cum am văzut, cere metrul trohaic și era imposibil ca, în continuare, dela „Iară noi, noi epigonii“, Eminescu să schimbe ritmul, mai exact: să se schimbe ritmul, căci toate conformările acestea ale ritmului la fond sînt naturale, nu le potrivește anume poetul. Tocmai în această adaptare inconștientă stă importanța faptului relevat de noi. E vorba de intimitatea actului spontan de creație. ¹

¹ În *Singurătate* s'a schimbat ritmul, căci partea a doua („De parte sînt de tine“) e o altă poezie—are și altă măsură.

Din cele de mai sus rezultă că, cu puține excepții, care confirmă perfect regula, ritmul fazei întâia e trohaic.

Revenim la faza a doua. În faza aceasta (poeziile dela *Rugăciunea unui Dac* până la *Kamadeva*), avem treizeci de poezii în metru iambic, și numai nouă în metru trohaic. În metru iambic sînt toate poeziile de iubire (vestitele elegii), afară de cele patru discutate mai sus (care nu-s elegii) apoi *Mai am un singur dor* în toate variantele, poezii de moarte, *Se bate miezul nopții*, pesimism și moarte, *Cu mine zilele-ți adaogi*, contemplare pesimistă. Așa dar: elegia, deprimarea, pesimismul, cer metru iambic, care e metru fazei a doua.

Să discutăm excepțiile, adică poeziile în metru trohaic, din această fază. *Scrisorile* sînt pesimiste, în diferite grade și din diferite puncte de vedere, dar tonul lor este satiric, sarcastic, vehement, este în genere viu, afirmare puternică de viață. În *Scrisori* nu e tînguire, nu e descurajare, nu e *deprimare* decît pe alocurea. Deci trebuie să aibă metru trohaic. Afară de asta, invocarea lunii și descriția peisagiilor dela *inceputul* „*Scrisorii I*”; evocarea adolescenței din *Scrisoarea II*; *Baiazid*, *Mircea*, *Rovine* (*prima jumătate a Scrisorii III*); amorul medieval fericit (*jumătatea primă a Scrisorii IV*) sînt elemente eminamente „trohaice”. Dar încă odată: tonul *Scrisorilor*, efuziunea de sentimente, și de sentimente vii, vehemente, mai ales indignarea, lipsa de deprimare cer, în economia poeziei eminesciene, metru trohaic, căci, peste toate și mai presus de toate, este determinant tonul psihic. *Criticilor mei*, *invectivă*, atac, „satiră”, intră în categoria *Scrisorilor*.

Tot o excepție e *Glossa*. Pesimistă, și totuși e în metru trohaic. Ar putea să fie o excepție adevărată. Cred însă că tonul sentențios al poeziei (*Prima strofă e compusă numai din sentințe propriu zise*) a determinat ritmul trohaic, căci, cum vom vedea, troheul e mai viu și face impresia că e mai scurt decît versul iambic de aceeași măsură. (Am analizat altădată *Kamadeva*, și am vorbit și acolo de acest fapt). Și condiția sentinței e scurtimea. Afară de asta, *Glossa* e, desigur, catehismul pesimismului moral, dar acest catehism este formulat și expus cu o neobișnuită vigoare afirmativă și poezia are un ton agresiv-satiric,—elemente care *chiamă* troheul. Voiu adăoga că *Glossa acceptă* viața și, tocmai, dă regule pentru viață,—cași *Aforismele* lui Schopenhauer.

E mai greu de explicat pentruce *Diana* e în metru iambic. Ași prefera s'o consider în adevăr ca o abatere dela regulă. Ar trebui să mă bucur chiar că întimpin și excepții, căci altfel analiza mea îmi dă o dreptate, care poate părea suspectă. Și totuși, probabil că iambul din *Diana* nu e cu totul independent de forma interogativă a acestei poezii.

Adecvarea ritmului la idee dovedește perfecta corespondență

dintre formă și fond în poezia lui Eminescu, face mărturie de talentul lui, de seriozitatea și sinceritatea poeziei lui,—a inspirației și creației.

Dacă am găsi excepții *adevărate*, aceasta ar putea dovedi ipoteticele abateri dela determinism din lumea morală (în realitate probabil neputința noastră de a-l descoperi acolo unde fenomenele morale sînt foarte complicate), dar ar putea fi și o dovadă de slăbiciunea acelei poezii care face excepție, ar putea însemna că forma ei nu este adecvată fondului. Din acest din urmă punct de vedere, explicarea dată de noi excepțiilor—aparente—este confirmarea talentului nedesmințit al lui Eminescu.

Cele două faze ale poeziei lui, marcate prin deosebiri în concepția vieții, în sentimentul iubirii și al naturii, în stil etc., se marchează și prin deosebirea de ritm. Și am văzut că atunci cînd într'o fază apar elemente din altă fază,—și apar toate deodată, căci sînt interdependente—ele sînt însoțite și de ritmul fazei corespunzătoare. *Lasă-ți lumea ta uitată* de pildă, din faza a doua, poezie de fericire, (o altă ediție a *Dorinței* din faza întâia) conține natură, cași *Dorința*, și e în metrul trohaic cași *Dorința*.

Troheul, mai simplu (e metrul versului popular), mai alert, mai repede, e la Eminescu metrul stărilor de suflet mai optimiste, mai romantic-idealiste, mai juvenile, al versurilor în care viața se afirmă. Iambul, mai grav, mai încet (în muzică durată este un mijloc de a reda tristețea) e metrul pesimismului, al deprimării, al analizei.

Venea plutind în adevăr

e mai puțin alert și viu decît

Sara vine din ariniști,

deși ambele versuri au același număr de silabe și același raport numeric între accentele principale și cele secundare.

În poezia lui Eminescu, un anumit fond cerînd, provocînd un anumit ritm, nedesmințita adecvare a formei la fond e *probată obiectiv*,—lucru greu în estetică. Se ilustrează așa dar *cu fapte*, că creația lui Eminescu nu are nimic din ceia ce s'a numit muncă-exercițiu, „compoziție”,—că e fapt profund biologic.

Iar această corespondență perfectă dintre idee și sonoritate—și vom vedea că ea nu se mărginește numai la ritm—este una din cauzele impresiei rare pe care o dă poezia lui Eminescu ¹.

Dar forma lui Eminescu are—în sfera fiecărui ritm—și alte diverse adaptări la fond.

¹ În discuțiile de mai sus n'am ținut samă de poeziile *Mortuu est*, *Inger de pază*, *Sara pe deal*, *Odă* (în metru antic), scrise în alte ritmuri, excepționale în poezia lui Eminescu, și nici de poeziile „în formă populară”, prin definiție trohaice,—care de altfel ar confirma regula.

Mai întâiu, firește, variația măsurii în conformitate cu fondul poeziei. Cînd fondul e mai complicat, versul este mai lung. Aceasta se înțelege dela sine — și este o observație care se aplică la orice colecție de poezii. E interesant să ne oprim asupra unor măsuri excepționale din opera lui Eminescu. Așa de pildă, el are numai o poezie în versuri de șase silabe (cele mai scurte versuri ale lui, afară de versurile-sfîrșit de strofă din două poezii și de unele versuri din bucățile rămase în manuscris): *Mai am un singur dor* (în toate variantele) poezie funebră (și firește în metru iambic). Și singura poezie subiectivă cu adevărat funebră, căci în *O, mamă*, poetul nu chiamă moartea, nici n'o idealizează. Scurtimea aceasta redă aici perfect simplitatea gravă a sentimentului; tonul minor al stării sufletești, oboseala și detașarea de viață. Poate cineva concepe *Mai am un singur dor* în versuri lungi? Versurile, cu cît sînt mai lungi, cu atîta sînt mai mult „literatură” și retorică.

În *Pe lîngă plopul fără soț*, versurile de opt silabe (obișnuite în poezia lui Eminescu) alternează cu cele de șase silabe. Versul de șase silabe, „scurt și cuprinzător”, corespunde mereu în această poezie cu cel care e mai frapant, cu cel care are în adevăr la inimă poetul, cu cel care parcă ar vrea să sublinieze, cu „încheerea” versului anterior:

Pe lîngă plopul fără soț
 Adesea am trecut,
 Mă cunoșteau vecinii toți,
 Tu nu m'ai cunoscut,
 La geamul tău ce stălucea
 Privii atît de des,
 O lume'ntreagă 'nțelegea,
 Tu nu m'ai înțeles,
 De cite ori am așteptat
 O șoptă de răspuns,
 O zi din viață să-mi fi dat,
 O zi mi-era de-ajuns etc.

Un alt mijloc de adaptare a formei la fond, este combinarea de ritmuri.

În *Mai am un singur dor*, versurile fără soț din fiecare strofă sînt compuse din iambi, iar versurile cu soț din amfibrahi (iambi abundenți):

Mai am-un sin-gur dor
 În liniș-tea sării etc.

Prin această alternanță, oboseala și detașarea sînt redade și mai bine.

În *Sara de pe deal*

(Sara pe deal || buciumul—sună cu—jale)

combinarea de ritmuri, coriamb, dactili, troheu, este în bună parte elementul care dă acestei poezii de fericire o notă de duioșie și de *morbidezza*, adică farmecul ei straniu.

Dar factorul auxiliar cel mai important al ritmului e proporția dintre accentele principale și cele secundare ale versului și poziția lor pe cuvinte (fapt care dă poetului posibilitatea să se miște cu toată libertatea și să realizeze tot felul de combinații în „schema“ trohaică sau iambică).

În versul subliniat:

Icoana stelei ce-a murit
Incet pe cër se sùe—

ritmul iambic¹ și maximum de accente principale (ale vorbirii) din versul subliniat, toate pe sfârșit sau aproape pe sfârșit de cuvinte, și faptul că acest vers mai scurt ca măsură decît precedentul, (care, din punctele de vedere discutate, îi servește ca piesă de comparație), are, totuși, tot atîtea accente principale ca și acela,—toate acestea *sue* steaua tot mai sus cu fiecare iamb, adică cu fiecare silabă accentuată. Cetiți și veți simți cum steaua se sue pe iambi ca pe niște trepte.

În versul subliniat:

Înălțimile albastre
Pleacă zărea lor pe dealuri

troheii, cu maximum de accente principale, (pe cînd în versul prim sint numai două) și toate pe începutul cuvintelor, așa dar scoborîrea, (repetată pe fiecare sfîrșit de cuvînt) dela accent principal la neaccent, coboară zărea—tot mai jos și treptat—pe dealuri. 1.

Efecte mari scoate muzica din sufletul lui Eminescu din rimă.

Dar mai înainte de toate trebuie să observăm că și în privința rimei există două faze în evoluția lui Eminescu,—iar aceste două faze corespund exact cu fazele constatate până acum.

În primul rînd, frecvența rimelor.

Poeziile cu versuri lungi au, firește, toate versurile rimate. În privința poeziilor cu versurile scurte, adică marea majoritate a poeziilor lui Eminescu, constatăm că dela 1870-1879 (faza primă) în toate poeziile (cu două excepții) din cele patru versuri ale strofei rimează numai două; iar în faza a doua (cu trei excepții) rimează toate versurile strofei. Aceasta dovedește că în faza a doua forma e mai artistică. Eminescu își impune greutăți mai mari—căci versurile mici și toate rimate sint o „formă“ draconică.

1 Bine înțeles că scoborîrea ori suirea e dată de înțelesul cuvintelor. Ritmul numai ajută la producerea impresiei. Același ritm poate ajuta altă impresie.

Strofa :

Căci unde-ajunge nu-i hotar,
Nici ochiu spre a cunoaște,
Și vremea 'ncearcă în zadar
Din goluri a se naște

în care Eminescu formulează nici mai mult nici mai puțin decît geneza timpului, e alcătuită din cîteva cuvinte, grupate în patru unități mici, compuse dintr'un număr fix de silabe, orînduite conform unui sistem fix de accentuare, și cu sunetele la fel începînd dela ultima vocală accentuată. Și toate acestea realizate într'un spațiu infim, în care să se poată mișca poetul spre a îndeplini aceste condiții grele.

Cînd rimează numai două versuri din cele patru ale strofelor,— cînd, în privința rimei, cele patru versuri mici sînt două mari— poetul are mai multă libertate de mișcare, spre a muta cuvintele, ca să obție ritmul și rima.

În al doilea rînd, calitatea rimelor.

În faza primă Eminescu are adesea asonanțe în loc de rime. În faza a doua,— foarte rar,

Unui lector din Muntenia, această afirmare i se va părea neadevărată, pentru că rimele moldovenești i se vor părea asonanțe.

Dar poezia este o artă a auzului, nu a văzului. Și pentru urechea lui Eminescu: crînguri-sînguri (moldovenește: sînguri), îngheț—dimineți (mold: dimineț), cireș—ieși (mold: ieș), ochelari—cîntar (mold. popular: cîntari(ă)), isteț—musteți (mold: musteț), colț—bolți (mold: bolț) față—brațe (mold: brață), bujori—pînditor (mold. popular: pînditori(ă)) etc. sînt rime. Ele sînt asonanțe numai în limba literară. ¹ Apoi, Eminescu mai are două-trei rime populare—ca în poezia populară din toată Dacia—care cad pe silabă intonată cu accent secundar, ca de pildă; asta    urmel  , ori: totuși   -asemen  .

Lipsa de asonanțe, în faza a doua, arată iarăși un progres artistic.

Mai departe, și tot din punct de vedere calitativ, dar în altă privință :

Eminescu este cel dint  u poet român care face din rimă un scop și un lux. El nu se mulțumește să „găsească“ rima, el vrea ca rima să fie, prin ea însăși, un element estetic al poeziei.

În rima lui se întilnesc, pe c  t e posibil, noțiuni c  t mai deosebite, un substantiv concret cu unul abstract, un neologism cu un cuv  nt băstinaș, un nume propriu cu unul comun, două „părți de cuv  nt“ deosebite, un cuv  nt compus din mai multe cu unul simplu, etc.

¹ De unde urmează că în pronunțarea lui Eminescu: lemn—semn (mold. s  mn), sicriu—țiu (mold. țiu) sînt... asonanțe.

Rimele ușor de obținut, rimele uzitate, rimele banale, nu frapează inteligența, cu alte cuvinte atenția și, prin aceasta, nici urechea.

În faza primă, Eminescu are rima excelentă. Dar are mai rar rima de lux, surprinzătoare, strălucitoare.

Aceste rime sînt caracteristice fazei a doua—un alt progres artistic dela o fază la alta—și mai ales (și vom vedea pentru ce) *Scrisorilor*.

Eminescu, creînd în poezia romînească rima adevărată, și rima rară și de lux, este original și în rimă. Rimele lui sînt și ele *eminesciane*. Aceasta e atît de adevărat, încît—lucru rar—el poate fi și a fost plagiat și în privința rimei, și plagiatul se cunoaște imediat, atît de mult rimele lui sînt ale lui și poartă pecetea lui.

Dar toate acestea n'ar fi nimic, dacă rimele acestea n'ar avea calitatea eminentă, care pote fi numită sinceritatea rimei, de a da impresia că cuvintele din rimă nu puteau fi altele, că sînt acele, care trebuie să fie, că sînt „de-acolo“.

Nu e greu de tot să imaginezi rima „recunoască-l—dascăl“. Meritul e să știi ce să faci cu ea.

Fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l,
Ce-o să aibă din acestea pentru el bătrînul dascăl

nu are nimic silit. Chiar dacă n'ar fi acel „fericească-l“ care cere pe „recunoască-l“, (dacă Eminescu a construit fraza anume așa, aceasta arată dibăcia sa artistică), încă n'am simțit nimic forțat în rima aceasta.

Și tot așa în:

După vremuri, mulți veniră, începînd cu acel oaspe,
Ce din vechi se pomenește, cu Dariu al lui Istaspe

și în oricare alte versuri cu rima rară, „greu de găsit“.

În deosebire de celelalte elemente ale formei, cred că în privința rimei Eminescu proceda intenționat. Cred că pleca adesea dela dicționarul lui de rime. Cred că-și impunea greutăți ca să le învingă. În versul de mai sus, el avea nevoie numai de Dariu. Ar fi putut să-l pună în corpul versului și să scape ușor. Dari-a plăcut rima rară: *oaspe-Istaspe*—și a construit versurile în vederea rimei (zic „construit“ nu „inventat“). Și minunea este că nu se cunoaște intenția, căci aceste versuri dau impresia că sînt exact acele care trebuiau să exprime ideia — așa cum este exprimată.

Dar instinctul lui artistic apare surprinzător de sigur și de fin în distribuirea rimelor.

În elegii, unde, cum am văzut, stilul este simplu, rima este excelentă, dar normală, dacă se poate spune astfel. Rar apare

cite o rimă de lux. Rimele prea strălucitoare ar fi distonat în acel stil. Fastul ar fi nepotrivit în poezii intime, discrete, emina-mente soliloce.

Dar în procesul de adecvare al formei la fond, Eminescu dovedește o subtilitate de neînchipuit.

Citez din nou partea primă din *Pe lângă plopii fără soț*:

Pe lângă plopii fără soț
Adesea am trecut,
Mă cunoșteau vecinii toți,
Tu nu m'ai cunoscut.

La geamul tău ce strălucea
Privii atît de des,
O lume toată'nțelegea,
Tu nu m'ai înțeles.

De cite ori am așteptat
O șoaptă de răspuns!
O zi din viață să-mi fi dat,
O zi mi-eră de-ajuns.

O oară să fi fost amici,
Să ne iubim cu dor,
S'ascult de glăsul gurii mici
O oară și să mor.

Imi permit să reproduc dintr'un vechiu articol al meu următoarele:

„Aceasta este o veche-poveste“. E povestea tinărului singuratic, timid și mai întotdeauna sărac. A eroului obișnuit în literatura epocii eminesciene...

Simplicitatea situației și candoarea sentimentului din aceste strofe este redată prin procedee stilistice de o desăvîrșită simplitate. Expresii directe. Stil sărac. Niciun ornament. Nicio „figură de stil“. Abia un epitet: „fără soț“...

Dar nu numai mijloacele de expresie sînt simple în strofele de mai sus, ci și ideile... Trecea pe la casa ei, vecinii-îl cunoșteau, numai ea nu-l cunoștea: dacă i-ar fi dat o zi din viață, i-ar fi fost de-ajuns... sau măcar să fi fost „amici“ o oară, să se „iubească cu dor și să moară“!...

Aceste idei sînt nu numai simple. Sînt și banale...

Trecem la partea a doua a poeziei.

În prima parte a vorbit tinărul romantic timid și modest... În partea a doua, imediat după acel „să mor“ din *Dorul inimii*, apare cineva atît de excepțional! Un supraom. Procedeele de compoziție are ceva analog cu acela al cunoscutei poezii a lui

Heine, în care după primele două strofe (un tânăr iubește o fată, fata iubește pe altul, etc.) anume banale și naiv-prozaice, urmează slișietoarea strofă: „Das ist eine alte Geschichte“. Intocmai așa și la Eminescu, partea primă servește ca piesă de sprijin părții a doua și o înalță.

În adevăr, după tânărul, care suspină la poarta Ei în zîmbetul vecinilor—apare Hyperion, încă și mai mîndru decît în Luceafărul, conștient de superioritatea lui până la grandomanie:

Dindu-mi din ochiul tău senin
O rază dinadins,
În calea timpilor ce vin
O stea s'ar fi aprins!

Ai fi trăit în veci de veci
Și rînduri de vieți,
Cu ale tale brațe reci
Înmărmureai măreț

Un chip de-apururi adorat,
Cum nu mai au părechi
Acele zîne ce străbat
Din timpurile vechi.

În partea întâia ideile și cuvintele erau banale. Acum a venit în scenă Hyperion, și totul s'a schimbat. În partea primă fraza era curentă, simplă, ușor de înțeles. Aici fraza e lungă, complicată, savant ferecată și concentrată până la obscuritate...

Înceiu citația.

Voiu adăoga acum (ceiace n'am observat atunci) că și rimele sînt în concordanță cu fondul și cu stilul,

În partea întâia, rimele sînt banale în toate cele patru strofe.

În trei, găsim culmea rimei banale: am trecut—nu m'ai cunoscut; strălucea—înțelegea; am așteptat—să-mi fi dat. Cu alte cuvinte, forme verbale în rimă, în trei strofe de-arîndul! Așa ceva nu mai există nicăeri în Eminescu—pentru că numai aici el a avut nevoie de ultima simplitate de fond și de formă.

În strofa a patra mai e și rima mor—dor, destul de comună din cauza ideii din această strofă.

O singură rimă mai rară: „fără soț—toți“ (rimă moldovenească)—iar rima aceasta mai rară a apărut acolo unde Eminescu a pus singurul element mai concret, mai pitoresc din aceste strofe!

Dar dela „Dindu-mi din ochiul tău senin“ încolo, în celelalte șapte strofe—nici o rimă banală, pentru că acele strofe au alt fond și alt stil. În ele este reacțiunea mîndră a lui Hyperion la umilirea din primele strofe.

Această subtilă dozare, această perfectă adaptare a formei la fond mi se pare un fapt cu totul remarcabil.

Acum rima rară.

Citez :

De-așa vremi se'nvredniciră cronicarii și rapsozii ;
 Veacul nostru ni-l umplură saltimbacii și Irozii.
 În isvoadele bătrine pe eroi mai pot să caut,
 Au cu lira visătoare ori cu sunete de flaut
 Pot să'ntimpin patrioții ce-au venit de-atunci încolo ?
 Înaintea acestora tu ascunde-te, Apollo !
 O eroi ! care'n trecutul de măririi vă adumbriseți,
 Ați ajuns acum de modă de vă scot din letopiseți,
 Și cu voi drapîndu-și nula, vă citează toți nerozii,
 Mestecînd veacul de aur în noroiul greu al prozii.
 Remîneți în umbră sfîntă, Basarabi și voi Mușatini,
 Descălecători de țară, dătători de legi și datini,
 Ce cu plugul și cu spada ați întins moșia voastră
 Dela munte pîn la mare și la Dunărea albastră !

Au prezentul nu ni-i mare ? N'o să-mi dea ce o să cer ?
 N'o să aflu între-ai noștri vre un falnic juvaer ?
 Au la Sybaris nu sîntem lingă capiștea spoelii,
 Nu se nasc glorii pe stradă și la ușa cafenelii ?
 N'avem oameni ce se luptă cu retoricele suliți
 În aplausele grele a canaliei de uliți,
 Panglicari în ale țării care joacă ca pe funii,
 Măști cu toate de renume din comedia minciunii ?
 Au de patrie, virtute nu vorbește liberalul,
 De ai crede că viața-i e curată, ca cristalul ?
 Nici visezi că înainte-ți stă un stîlp de cafenele,
 Ce își ride de-aste vorbe îngîmîndu-le pe ele.
 Vezi colo pe uriciunea fără suflet, fără cuget,
 Cu privirea 'mpăroșcată și la fălci umflat și buget :
 Negru, cocoșat și lacom, un isvor de șiretlicuri,
 La tovarășii săi spune veninoasele-i nimicuri ;
 Toți pe buze-avînd virtute, iar în ei monedă calpă,
 Quintesență de mizerii dela creștet pînă'n talpă,
 Și de-asupra tuturor, oastea să și-o recunoască,
 Își aruncă pocitura bulbucății ochi de broască...
 Dintr'aceștia, țara noastră își alege astăzi solii !
 Oameni vrednici ca să șază în zidirea sfîntei Golii
 În cămeși cu minici lunge și pe capete scufie :
 Ne fac legi și ne pun biruri, ne vorbesc filozofie...

Rime mai frumoase decît cele mai frumoase din versurile de mai sus or fi existînd poate—pentru unele gusturi—și aiurea în poeziile lui Eminescu, dar o asemenea îngrămădire, o asemenea mobilizare nu mai există nicăeri.

Și nu e o întâmplare.

Rima este la Eminescu un ornament al formei, distribuit exact cași celelalte elemente.

În elegii—la formă simplă, rima onorabilă și atîta tot. (La forma banală—savant banală—din primele strofe din *Pe lîngă plopii*, rimă banală).

În *Scrisori*, forma este pretutindeni bogată și strălucitoare.

În pasagiile descriptive, epice, în scena de amor romantic medieval—pentru că descripția, epopea, amorul romantic (încadrat, cum știm, întotdeauna în natură), cer stilul ornat.

În pasagiile filozofice și „sociologice“, pentru că fondul, prozaic prin natura lui, are nevoie de culoare puternică, epitete, imagini, spre a deveni poetic.

Și fondul cel mai prozaic din *Scrisori* e în versurile de mai sus. E vorba de politica de toate zilele de pe-atunci, de partidul liberal, de unul din șefii partidului.

Acest fond, ca să devină poezie—și a devenit poezie admirabilă—a cerut culoare puternică. Și Eminescu a mobilizat totul. Expresii rare, teribile, insulte geniale,—și risipă de rime de lux, căci versul, ca vers, n'are alt ornament decît rima.

Dar trebuie să trecem la altăceva. La o privire mai de aproape asupra adaptării rimei la fondul exprimat prin versul din care face parte.

Poeziile de desnădejde ale lui Eminescu, am văzut, sînt iambice. Iar cele de mai profundă desnădejde mai au ceva: au toate rimele masculine, adică se isprăvesc toate în iambi puri—se isprăvesc pur iambic.

Pe bănci de lemn în scunda tavernă mohorîtă

se isprăvește cu o silabă neaccentuată (și rima e feminină)

Departa sînt de tine și singur lîngă foc

se isprăvește cu o silabă accentuată (și rima e masculină).

Încă odată: versurile isprăvite cu rimă masculină, versurile isprăvite pur iambic sînt mai iambice, și atunci e firesc ca poeziile cele mai desnădăjduite, mai „iambice“ să aibă versurile cu rimă masculină. Iată acele poezii: *Departa sînt de tine*, *Despărțire* (în fiecare din aceste poezii e numai o singură rimă e feminină), *Din valurile vremii*, *O, mamă*, *Din noaptea*, *De ce nu-mi vii*, versurile nepăreche din *Mai am un singur dor* în toate variantele și *Pe lîngă plopul fără soț*, care cîntă cea mai mare mîhnire produsă în viața pasională a lui Eminescu—și care este probabil inspirată de amorul lui poate cel mai puternic (pentru d-na Poenaru).

Dar în privința rimei trebuie să facem mai multe observații. Eminescu, pe cît se poate, pe cît îi permit sintaxa, măsura, ritmul etc. pune în rimă cuvîntul esențial din vers.

Iată câteva exemple de reușită perfectă:
În :

Mai am un singur dor
În liniștea sării
Să mă lăsați să mor
La marginea mării

ideile esențiale sînt, toate, în cuvintele din rimă.
Și tot așa în :

Iar dacă împreună va fi ca să murim
Să nu ne ducă'n triste zidiri de țintirim,
Mormintul să ni-l sepe la margine de rîu,
Ne pună'n încăperea aceluiași sicriu,

Ori în :

A fost odată ca'n povești,
A fost ca niciodată
Din rude mari împărătești
O prea frumoasă fată

Bine înțeles, aceasta nu e posibil întotdeauna, dar Eminescu tinde mereu la acest ideal.

Dar cuvîntul din rimă mai are la Eminescu și altă calitate iarăși pe cît e posibil : o sonoritate corespunzătoare ideii exprimate în versul respectiv.

De exemplu, în versurile :

Și-ale riurilor ape ce sclipesc fugind în ropot.
De departe'n văi coboară tinguiosul glas de clopot,

ropot și *clopot*, cuvintele esențiale din cele două versuri, sînt în rimă, așa dar ele sînt evocatoare nu numai prin sunetele lor, ci și prin coeficientul ce-l capătă *unul dela altul*. Onomatopeicul „ropot” e întărit, în sonoritatea lui, în „onomatopeismul” lui, prin sonoritatea : „clopot”.

În :

Fluturi mulți, de multe neamuri, vin în urma lui un lanț,
Toți cu inime ușoare, toți șagalnici și berbanți

cuvîntul esențial „berbanți” e în rimă. Dar prin sonoritatea lui (acest cuvînt corespunde sonor cu înțelesul lui ¹), pusă în evidență,

1 Adică corespunde mai bine decît orice altă combinație posibilă de sunete. De altfel, orice cuvînt din limba *maternă*, fiind asociat de mult și indisolubil cu ideea, pe care o denumește, nu e un simplu semn al ideii, cum e pentru noi un cuvînt din altă limbă, ci *seamănă* cu ideea prin sonoritatea sa, are ceva onomatopeic. Bine înțeles că „berbanți” seamănă mai bine decît altele.

„trîmbițată“ prin rimă și întărită prin pregătire de „lanț“ din versul precedent, redă la maximum ideia din acest vers.

În strofa:

S'aud pe valuri vînt,
Din munte talanga,
Deasupra teiul sînt
Să-și scuture creanga

sonoritatea onomatopeică *talanga* din rimă, e întărită de sonoritatea „creanga“.

În versurile:

Tristă-i firea, iară vîntul spărios o creangă farmă
Singuratice isvoare fac cu valurile larmă.

cuvîntul esențial (*larmă*) din rimă, evocator, prin sonoritate, ca un adevărat onomatopeu, este anunțat dinainte de răsunătorul *farmă*.

În versurile:

Și s'așează toți la masă, cum li-s anii, cum li-i rangul,
Lin vioarele răsună, iară cobza ține hangul,

exact același lucru, cu deosebire că *hangul* este și mai expresiv pentru ideia pe care o denumește.

În strofa:

Ce frumos era în crînguri
Cînd cu ea m'am prins tovarăș —
O poveste încintată,
Care azi e'tunecată,
De-unde ești, revino iarăși
Să fim singuri

cuvintele esențiale—*crînguri*, *singuri* (ideia strofei e: singuri în crînguri)—sînt cele mai sonore din toată strofa, sonoritate potentată de poziția lor în rimă.

Dar și mai important decît aceste corespondențe speciale, este altceva. Este muzica rimelor care ajută la impresia totală, difuză, a unei poezii. În *Mai am un singur dor*, cele mai multe rime conțin sunetele nazale *n* și *m*,—consoanele cele mai muzicale ale limbii (singurele care sună metalic), mai muzicale încă în combinație cu alte consoane. Nu transcriu poezia (cetitorul s'o caute în volumul lui Eminescu) ci numai rimele: lin—senin, flamuri—ramuri, într'una, — luna, talanga — creanga, vînt — sînt, înainte—aminte, cetini—priefint, cînt — pămînt, patemi — singurătate—mi. Nouă din șaptesprezece rime, așa dar 50%, au *n* și *m* (iar *n* și *m*

formează numai 10% din consoanele limbii). Aceste rime sonore dau poeziei un adevărat acompaniament muzical. Așa și *O, mamă*: Patru rime din nouă conțin aceste sunete. Iar restul de cinci nici ele nu sînt oricare. Ele conțin, toate, pe *u* sau *o*, vocalele care contribuie la impresia de gravitate și tristeță. Așa dar în *O, mamă* toate rimele, într'un fel sau altul, ajută la impresia profundă produsă de această poezie. Dar în *O, mamă*, la impresia muzicală a rimelor contribuie și sonoritatea cuvintelor din corpul versurilor, căci aceste cuvinte sînt excepțional de bogate în sunetele metalice *n*, *m* și combinațiile lor.

Și cu aceasta trecem la alt capitol: la concordanța dintre sonoritatea expresiei și ideia exprimată.

Un mijloc inferior, primitiv—și care se mărginește numai la senzațiile de auz—este copiarea sunetelor din natură prin redarea lor ca atare—ca clasicul *brechechehex-coax-coax* pentru a reda cîntecul broaștelor—ori ca combinația silită de cuvinte: „Legînd ani vani d'ani vani“ a lui Macedonski pentru a reda sunetul clopotului.

Procedeul este neartistic, în cazul lui „brechechehex“, se introduce în vers un sunet din natură. E cași cum un pictor ar pune un buchet adevărat în pieptul femeii pictate.

În cazul al doilea, se vede căntarea, se dă pe față că scriitorul nu s'a condus de logica frazei, nu a spus cu sinceritate ceia ce avea de spus, ci a acumulat anume cuvinte, care să imite natura. E un procedeu copilăresc, e ca un „joc de familie“, și efectul este comic.

Procedeul e superior—cînd expresia e cea firească, cerută de înțeles, de logica frazei și cînd sonoritățile ajută numai, se adaugă la înțeles, așa încît sînt evidente numai la analiză.

Și aceasta are loc numai cînd scriitorul nu le-a căutat, ci i-au venit subit condeiu, pentru că au fost produse de muzica din sufletul lui—ori, dacă le-a căutat, nu se cunoaște.

La „legînd ani vani d'ani vani“, procesul se vede bine că e în întregime conștient. E ciștigarea unui rămășag.

Cînd Eminescu zice:

Și ca nouri de aramă, și ca ropotul de grindeni,
Orizonu 'ntunecîndu-l, vin săgeți de pretutindeni,

„grindeni“ și „pretutindeni“, prin sonoritatea lor, întărită de repetarea sunetului în rimă, redă zbirniitul metalic al săgeților în chip firesc, fără sforțare. Nu e nevoie să presupunem, numai decît, intenție din partea autorului. S'a exprimat așa, pentru că așa trebuia să se exprime. Armonia „imitativă“ a rezultat, pe deasupra, ca o întimplare binevenită. Și, desigur, că aceste cuvinte i-au venit în minte poetului spontan, ca efect al muzicii din suflet, ca produs al instinctului poetic și nu al voinței conștiente.

Conștiința a primit numai, a selectat din diversele expresii, care îi vor mai fi apărut în conștiință.

Dar să ilustrăm diferitele grade, tot mai subtile, de conformare a sonorității la idee.

Sonorități manifeste, deadreptul imitative, conștient combinate, nu-mi par a fi decît în versul:

Vijînd ca vijelia și ca plesnetul de ploae,

(și încă mă îndoesc dacă sînt combinații cu totul căutate—și nu produse, și ele, de jocul liber al creației și numai aranjate),
și în versul :

Un murmur de *horum-harum*

Ciștigînd cu clipeală *neruum rerum gerendarum*

unde „murmurul“ e continuat prin cuvintele latinești (cu aceeași observație ca mai sus).

Dar și în aceste exemple, procedeul e întrebuițat în marginile esteticei celei mai riguroase.

În versurile:

Vino'n codrul la izvorul
Care tremură pe prund—,

în care repetarea sunetului *r* redă senzația acustică a zgomotului apei care fuge pe pietre— „armonia imitativă“ este cu siguranță produsă cu totul înconștient în procesul profund al creației, cînd poetul vede și auzea izvorul.

Și tot așa, căderea izvorului, prin repetarea lui *d* din versul prim și, în al doilea rînd, a lui *r* din versul al doilea :

S'aud cum blînde cad
Izvoarele 'ntr'una

(Țăranii dela munte numesc *duruitori* căderile piraelor).
Sau cîntecul vîntului în versurile

S'aud pe valuri vînt

și încă și mai bine în :

Să treacă lin prin vînt
Atotștiutoarea

Mai subtil, mai discret se redă sunetul grav al clopotului (sau mai exact, se sugerează) prin lungimea versului, prin ritm, prin vocalele *o* și *u* repetate, prin sonoritatea (parcă onomatopeică, din cauza ideii) a cuvîntului *aramă*, în versul:

Se bate miezul nopții în clopotul de-aramă.

Sau iată un exemplu unde ideia este *ilustrată* prin sonorități :

În vesmint de catifele, un bondar rotund în pîntec
Somnoros pe nas ca popii glăsuește 'ncet un cîntec,

în care ideile : *somnoros* și *glăsuește ca popii*, sînt întărite prin sonoritățile : *bondar, rotund*, prin rima *pîntec—cîntec*, și prin mulțimea de *o* din cuvintele neutre adăogate la același *o* din cuvintele sonore.

Dar uneori sonoritatea este evocată indirect, ca în versurile :

Îngînat de glas de ape
Cînt'un corn cu'nduioșare,

unde (lăsăm la o parte primul vers care este evocator prin sunete) sonoritatea este redată și prin noțiunea morală *înduioșare*. În realitate, acest cuvînt este un epitet, care redă o senzație acustică.

Pentru sunete nu există în limbă multe adjective. Propriu zis, cele cîteva calificative : înalt, subțire, dulce, ascuțit etc., sînt împrumutate dela alte senzații. Iar un epitet acustic (fie și împrumutat) nu există firește pentru sunetul cornului.

„Cînt'un corn cu'nduioșare” evocă impresia cea mai puternică, pe care o face cornul asupra unui om, face să retrăești momentele, cînd ai auzit — cîndvă — cornul în pădure, face așa dar, să auzi cornul, să ai reprezentarea acustică a cornului. Și acest „cu'nduioșare” devine astfel un epitet auditiv, găsit de un poet genial.

Un exemplu strălucit de concordanță între sunete și idee — găsim în poezia *Dorința*.

Vom visa un vis ferice,
Îngîna-ne-vor c'un cînt
Singuratece izvoare,
Blînda batere de vînt.

Adormînd de armonia
Codrului bătut de gînduri,
Flori de teiu deasupra noastră
Or să cadă rînduri-rînduri.

Dar aici este ceva mai mult. Muzica această nu redă nu mai o realitate — sunetul nedefinit al pădurii — ci este și un acompaniament muzical al poeziei, al ideii generale a poeziei *Dorința*.

Un acompaniament muzical de aceeași natură, și tot prin sonoritatea consoanei metalice *n*, combinată cu alte sunete, repetată în cursul versurilor și puternic prezentă în rimă — îl constatăm în versurile acestea, care cîntă cu adevărat :

Iară tei cu umbra lată și cu flori până'n pământ
 În spre apa'ntunecată lin se scutură de vînt.

Uneori ritmul și sonoritățile ajută și urechea și ochiul:

Ca molcoma cadență a undelor pe lac.

Și, cu aceasta, trecem la alt ceva:

Eminescu redă prin sonorități nu numai senzații de auz, ci și alte senzații, de pildă de văz (vreau să spun că ajută, prin sonorități, la provocarea acestor senzații).

În versurile:

Vor arden'n preajma mea
Luminile'n dealuri,—

cuvîntul „luminile“, din cauza numărului minim al accentelor principale ale versului și mai ales a celor doi de *i* și a lui *e* (în moldovenește tot *i*)—din cauza acestui „pointilism“ vocalic—redă, și el, licărirea stelelor. Tot așa imaginea din versul subliniat, prin ritm, minimum de accente principale și mulțimea de *e* și *i*:

Priveliștile scripitoare,
 Ce'n repezi șiruri se distern

În versurile:

Cînd prin crengi s'a fi ivit
 Luna'n noaptea cea de vară—

repetarea lui *a* din versul al doilea (cu maximum de lungime a lui *a* din „vară“) lărgeste orizontul deschis de apariția lunii.

În versul subliniat:

Cerul stelele-și arată
Solii dulci ai lungii liniști,

sunetele „dulci“ din ultimul vers și mai ales mulțimea de *L*, sunet lin—care repetă sonoritatea cuvîntului esențial, „stelele“,—redau admirabil, și ele, liniștea nopții.

Isprăvesc aici. Eu n'am avut de gînd să fac un inventariu ci numai să ilustrez prin cîteva exemple procesul de creație din punctul de vedere al sonorității adaptate la fond. Exemplele date de mine nu sînt cazuri excepționale, „trouvailles“ ale lui Eminescu, flori rare care-i smălțează stilul. Sînt un element al acestui stil, căci este delă sine înțeles că expresia unui adevărat poet va fi mereu în cea mai strînsă concordanță cu stările de suflet, nu numai din punct de vedere noțional, ci și din punctul de vedere al sonorității.

Dar cuvintele mele: „isprăvesc aici“, mai au un înțeles. Ele vreau să spună că nu merg mai departe—mai în jos—spre concordanțe între fond și sonoritate mai puțin aparente.

Și nu merg, pentrucă proba concordanței este impresia subiectivă, și dacă până aici sper că cetitorul a avut și el impresia, pe care susțin eu că o produc versurile citate—dacă ași face un pas mai departe, mă tem ca impresiile mele să nu fie socotite drept halucinații.

Așa, de pildă, dacă ași afirma că în strofa :

Din al lor treacă să apuc
Acele dulci cuvinte,
De care azi abia mi-aduc
Aminte,

versul al treilea redă, sonor, încetineala acelu lă de gândire care se numește o vagă amintire, și o redă pentrucă cuvintele din acest vers sint de așa natură încit produc o pauză după ele, impun la lectură mici întreruperi ; și dacă voiu mai adăoga că *Aminte*, deși alt vers, parcă lungeste versul discutat și că sonoritatea „aminte“ din rimă contribue la melancolia unei astfel de stări sufletești—cetitorul va subscrie oare și la această afirma-re? (*Teoretic*—trebuie să subscrie, pentrucă, cu siguranță, Eminescu fiind un poet adevărat, aceste cuvinte, această „formă“ i-a venit din cauza fondului acestor versuri).

Și va subscrie (nu din motive teoretice, ci pentrucă senzația i-o dictează), când voiu afirma că versurile subliniate din strofa :

Luceferi ce răsar
Din umbră de cetini,
Fiindu-mi prietini,
O să-mi zîmbească iar,

redau, prin simplitatea scurtimei lor și prin sonoritatea lor murmu-rătoare, intimitatea misterioasă, „miorițismul“ din conținutul lor? 1

Până aici a fost vorba de sonorități care pot cădea

1 Am vorbit în altă parte mai pe larg de ceia ce ciștigă această poezie dela scurtimea versurilor. În strofa de mai sus, efectul, cred, e palpabil. Dar voiu mai observa că aici scurtimea versurilor apropie cele două cuvinte din rimă—cuvintele esențiale—le desparte numai printr'un cuvînt—și quasijuxta-punerea lor ajută la potențarea impresiei produsă de ideile (întovărășite) exprimate de aceste cuvinte și stabilește un raport mai profund între ele :

«Luceferii» nu au nimic amical. Ei sint siniștri, înspăimîntători, în fundul universului. Dar văzuți printre cetini, aduși printre crengi, ei ajung să facă parte din lumea noastră, vin lingă noi, ne devin prietini. În varianta :

Luceferi ce răsar
In umbră de cetini,
O să-mi zîmbească iar,
Fiindu-mi prietini,

«fiindu-mi prietini» arată cauza zîmbetului, dar nu și efectul ivirii lor printre cetini, ca în varianta cealaltă. Acolo «prietini» apare ca efect al apariției printre cetini, din cauza apropierii celor două cuvinte, și nu din cauze sintactice. Dar apropierea *parcă* produce și un raport sintactic.

în sfera analizei. Dar după cum vibrațiile de dincolo de roș și de dincolo de violet nu le mai percepem, dar sint operante—tot așa corespondențele de sonorități cu fondul mai ascunse și mai fine nu le mai putem constata, dar din cauza aceasta ele nu încetează să contribuie la impresia produsă asupra noastră de o poezie. *Și ele sint principalul.* Acele pe care le putem constata, formează un procent mai mic. Celelalte contribuie *mereu* la frumusețea, la forța de sugestie a poeziei eminesciane—și a oricărei poezii geniale.

Acești factori ai sonorității discutați până aici, contribuie cu toții, *în fiecare poezie*, la frumusețea ei, la puterea ei de impresionare—se ajută unul pe altul; capătă fiecare un coeficient de la ceilalți, suma lor, ca orice sumă psihologică, fiind mai mare decât ar fi suma aritmetică a părților. Am văzut, de pildă în *O, mamă*, cum contribuie la puterea ei de sugestie ritmul iambic, rima masculină, cuvintele esențiale puse în rimă, sonoritatea (adekvată fondului) a rimelor și sonoritățile din chiar lăuntru versurilor. Același lucru l-am văzut în *Mai am un singur dor*—unde mai operează și combinația de ritmuri și unde am mai relevat și proporția de accente principale și secundare—proporție operantă cu efect estetic în toate poeziile l.

Mijloacele sonore de care a fost vorba în aceste pagini variind cu fondul, e interesant de observat utilizarea lor și distribuția lor în poeziile mari, în care fondul de idei și de sentimente e variat și complex. Căci dacă, din punctul de vedere al sonorității, *Dorința*, de pildă, e ca un *lied*, o poezie ca *Scrisoarea III*, e ca o simfonie.

Cîteva efecte de sonoritate din această *Scrisoare*:

Iată acordul inițial:

Un sultan—dintre aceia—ce domnesc—peste vre-o limbă.

Linioarele despărțitoare arată că versul se poate ceti și așa. Și eu pretind că așa trebuie cetit.

Construirea lui nu numai că-ți permite să-l cetești așa, dar te și invită, pentrucă cu acest vers începe o povestire. Și omul cuminte care pleacă la un drum lung, n'o ia deodată repede.

(Toți recitatorii buni ai lui Eminescu, pe care i-am auzit eu, începeau această *Scrisoare*, pornind încet, „tacticos“. Nu-mi mai aduc aminte, dacă rosteau exact așa cum am transcris eu versul, mai sus).

Să se observe că versul se taie dela sine în bucăți simetrice:

I. Un sultan—dintre aceia

1 2 3 1 2 3 4 5

II. Ce domnesc—peste vre-o limbă

1 2 3 1 2 3 4 5

1 Vezi, la sfîrșitul articolului, Anexe, III.

Grupul I: trei silabe, cu accentul principal pe a treia. Grupul II: cinci silabe, cu accentul principal pe a patra.

Și susțin că așa trebuie citit cum am spus, pentru că nu în zădar există în construcția versului această simetrie, adică acest element estetic în plus.

Transcriu începuturile celorlalte *Scrisori*:

Cînd cu gene ostenite sara suflu'n luminare

Dece pana mea rămîne în cerneală mă întrebi

Stă castelul singuratic, oglindindu-se în lacuri

Încercați să despărțiți în grupuri simetrice, în orice chip, aceste versuri, și ori n'o puteți face, ori, unde o puteți, veți contraria înțelesul, ori veți despărți cuvinte imposibil de despărțit, ori chiar veți tăia cuvintele în două. Silabele lor nu s'au grupat în vederea unor astfel de pauze, pentru că n'a existat necesitatea psihică, pentru că aceste versuri nu pot avea mai mult de două unități,—care se desfac dela sine. Înțelesul lor nu cere pornire încetă, tacticoasă. Ele nu conțin element epic, ci psihologic (cele două dintăiu) și descriptiv (ultima).

Așa dar, dacă la începutul *Scrisorii III* silabele și accentele s'au grupat așa, aceasta înseamnă că așa a cerut fondul.

Firește că nu tot episodul epic are această mișcare. Era imposibil. Dar nici nu era necesar. E vorba numai de un început, care „dă tonul”. Cel mult, Eminescu menajează o tranziție căci versul al doilea („Ce, cu-a turmelor pășune, a lor patrie și-o schimbă”), din cauza incidenței subliniate în vers, așa dar dintr'o cauză sintactică, poate beneficia, și el, de o pauză naturală în plus.

Fără îndoială că în toate acestea nu e vorba de o intenție la Eminescu, ci de instinctul misterios al artistului, sau mai simplu, de fineța reflexelor cerebrale, grație căreia o stare de suflet se realizează în întreg complexul ei.

Din altă parte a *Scrisorii III*—relativ la rimă. (Citez versurile, în care Malcatun apare lui Baizid):

Se cutremură Sultanul... se deșteaptă... și pe cer

Vede luna ce plutește peste plaiul Eschișer;

Și privește trist la casa șeihului Edebali.

După gratii de fereastră o copilă el zări,

Ce-i zimbește mlădioasă ca o creangă de alun,

E a șeihului copilă, e frumoasa Malcatun.

„Atmosfera”, exotismul, impresia de Orient din aceste versuri, sînt redată mai ales de numele proprii, și de aceia sînt scoase, toate, în relief, accentuate cu putere, arătate cu degetul prin plasarea lor în rimă—culminînd în frumuseța rimei ca o

creangă de alun—frumoasa Malcatun, numele personajului principal. Bine înțeles că aici a fost și voința („ambția”) lui Eminescu de a construi rime rare. Dar indiferent de orice, e vorba de efect.

Alt pasagiu,—cu acumulare de sonorități adecvate fondului :

Descrierea luptei dela Rovine. Nu transcriu, căci pasagiul e prea lung. Amintesc cetitorului, că aici se găsesc cele mai „imitative” „armonii” din opera lui Eminescu, chiar de acele, pe care le-am presupus create intenționat :

Codrul clocoti de sgomot și de arme și de bucium

Și ca nouri de aramă, și ca ropotul de grindeni
 Orizonu'ntunecîndu-l, vin săgeți de pretutindeni
 Vijind ca vijelia și ca plesnetul de ploae,
 Urlă cîmpul și de tropot și de strigăt de bătae

În genunchi cădeau pedestrii, colo caii se răstoarnă,
 Cad săgețile în valuri, care șueră, se toarnă, etc.

În pasagiul acesta, orchestra e în complectul ei. Sonorități puternice, cuvinte onomatopeice, — „armonie imitativă”, — totul este pus la contribuție.

Dar cumpăna a trecut. Turcii au fost alungați peste Dunăre,

Iar în urma lor se'ntinde falnic armia romînă

vers, care exprimă perfect liniștea ce urmează, mai ales în al doilea emistih, prin sonoritatea cuvintelor *falnic* și *armia*, datorită acelor *a*, lungi din cauza accentului principal și din cauză că sînt urmați de două consoane—aceleași consoane metalice, în combinație cu alte sunete. Trebuie remarcată și întrebuițarea cuvîntului vechiu și puțin uzitat *armia*, perfect la locul lui,—din cauza vechimii lui și a sonorității lui.

Pe urmă vin versurile, în care Eminescu zugrăvește noaptea calmă, care urmează luptei.

Pe cînd oastea se așează, iată soarele apune,
 Voind creștetele 'nalte ale țării să 'ncunune
 Cu un nimb de biruință ; fulger lung încremenit
 Mărginește munții negri în întregul asfințit,
 Păn' ce isvorăsc din veacuri stele una cite una
 Și din neguri, dintre codri, tremurînd s'arată luna.
 Doamna mărilor și-a nopții varsă liniște și somn.
 Lîngă cortu-i unul dintre fiii falnicului Domn
 Stă zîmbînd de-o amintire, pe genunchi scriînd o carte
 S'o trimiță dragei sale dela Argeș mai departe.

Instrumentele de fanfară au încetat. Dar acalmia care urmează luptei și liniștea nopții e redată și prin amploarea *excep-*

țională a frazelor („încălcarea“ de vers: „ca un nimb de biru-
ință“; fraza: „fulger lung...“ etc.) care ajută și la evocarea în-
tinderilor nemărginite din „întregul asfințit“.

Imediat un solo :

De din vale de Rovine

și, după o pauză, izbucnirea din nou a orchestrei întregi :

De-așa vremi se 'nvredniciră cronicarii și rapsozii
Veacul nostru ni-l umplură saltimbancii și irozii—

cu sunetele puternice, cu rima sonoră, în care irozii din vremu-
rile mici sînt confrunțați cu rapsozii din vremurile mari, și cu acea
izbucnire teribilă de instrument metalic: *Saltimbancii*, insulta su-
premă adusă oamenilor de astăzi.

Și apoi atacul împotriva partidului liberal, cu acea cascadă
de rime rare.

În aceste considerații am izolat elementul sonor. Bine în-
teles că trebuind să-l pun în legătură cu ceiace exprimă, am
atins—numai întru atîta—și fondul.

Dar mijloacele sonore lucrează deodată cu mijloacele de
stil propriu zise și cu ceiace se numește „compoziție“—arhi-
tectura unei opere de artă. Și numai o analiză simultană a tu-
tutor mijloacelor ar arăta complet efectul fiecăreia—și comple-
xitatea procesului de creație—căci elementul sonor capătă un
coeficient dela celelalte—și invers.

Un exemplu de acumulare de efecte :

„Vino! Joacă-te cu mine... cu norocul meu... mi-aruncă
Dela sinul tău cel dulce floarea veștedă de luncă,
Ca pe coardele ghitarei răsunînd încet să cadă...
Ah! E-afîț de albă noaptea, parc'ar fi căzut zăpadă.
Ori în umbra parfumată a budoarului să vin,
Să mă'mbete acel miros dela pinzele de în?
Cupido, un paj șagalnic, va ascunde cu-a lui mîină
Voriul glob al lampei, mlădioasa mea stăpînă!“
Și uscat foșni mătasa pe podele, între glastre,
Între rozele de Șiras și lianele albastre;
Dintre flori copila rîde și se'nclină peste gratii:—
Ca un chip ușor de înger e-arătarea adoratei—
Din balcon i-arunc'o roză și cu mîinile la gură
Pare că îl dojenește, cînd șoptește cu căldură.

Mă voiu opri asupra cîtorva expresii concentrative care, pla-
sate cu un infailibil instinct creator, explodează în sufletul cefito-
rului, din cauza contactului,—din cauza ciocnirii—cu alte expresii și
degajează întreg conținutul lor de înțelesuri și de intenții.

O astfel de expresie, din cauza *conținutului* ei, este cuvîntul „noroc“ din primul vers :

Trebue de spus în prealabil că Eminescu evită în versurile sale pe cît e posibil cuvîntul *fericire*, abstract, banal, trivializat, în vorbire cași în poezie, prin frecvență, *sentimentală* și abuzivă întrebuițare. *Noroc*—în înțelesul pe care i-l dă Eminescu aici—are și ceva din celelalte accepții ale lui: *șansă* și *soartă*. Așa dar, întrebuițînd acest cuvînt, Eminescu nu numai că evită un cuvînt abstract și compromis, dar reușește să evoce o fericire greu de cucerit, greu de păstrat, o fericire cu caracter mereu provizoriu—și simțită ca atare—o fericire mai patetică, mai scumpă, care ține pe cel care o posedă într'o neconținută încordare dramatică

Vino! Joacă-te cu mine, cu norocul meu...

inseamnă : joacă-te cu fericirea mea, cu soarta mea, cu viața mea.

Dar în versul de mai sus cuvîntul *fericire* ar fi trădat și un sentiment de fatuitate, subliniind indiscret triumful, pe cînd cuvîntul *noroc*, cu ideia de nesiguranță implicată în el, exprimă puternic adorația pentru femeia iubită, este un omagiu mai mult ce i-l aduce bărbatul—și semnul unei extreme delicateți din partea lui.

Tot atît de concentrativă—dar nu prin complexitatea conținutului, ci prin asociațiile ce provoacă—ni se pare și expresia „veștedă“ din versul al doilea.

O floare veștedă nu are nici un preț. Dar floarea pe care o cere amantul este peste măsură de prețioasă, fiindcă s'a veștejit la sinul femeii iubite. Iar acest cuvînt exprimă totodată și îndrăzneala cererii și inobilarea ei. Să remarcăm în treacăt că floarea cea veștedă e o floare „de luncă“, evocă natura, element întotdeauna amestecat la Eminescu cu amorul fericit, și cu atît mai mult cu un amor romantic, dela „1400“.

De aceeași natură este expresia *pînzele de in*, abia „figurată“ (umilă, admirabilă și dibace „metonimie“), căci o expresie prea indirectă ar fi subliniat ideia, ar fi atras atenția că este ceva de mascat. Această expresie care, prin ea însăși, evocă puritatea—și prin aceasta își îndeplinește estetic funcțiunea,—spune totul.

Și mai concentrativă, mai complicat concentrativă—prin suggerarea unui conținut noțional derivat—este expresia *mlădioasă* care venind după : „umbra budoarului“, după „acel miros dela pînzele de in“, după gestul lui Cupido (imagini care presupun un trecut),—nu e o percepție vizuală, o constatare de ordin estetic, ci altceva.

De o cu totul altă natură, dar tot atît de concentrativă, este imaginea vizuală :

Din balcon i-arunc'o roză și cu minile la gură
Pare că il dojenește, cînd șoptește cu căldură—

care redă halucinant însuflețirea pasionată cu care „șoptește“ ea din balcon și care, contrastînd cu sentimentele femeii înamorate și cu ceiace vorbește ea, e cu atît mai frapantă, îndeplinind la maximum condiția estetică a unei comparații de a apropia ideii cît mai îndepărtate.

Aceste versuri conținînd o cerere arzătoare, trebuia o menajare dibace și a susceptibilităților morale ale fetei din „castelul singuratic“ și ale susceptibilităților estetice ale cetitorului—cu alte cuvinte o gradație în explozia pasiunii sensuale.

După începutul pasionat și „înalt“, dacă se poate zice astfel, „joacă-te cu norocul meu“ (precedat el însuși de expresia purei adorații: „Te-ași privi o viață ntreagă în cununa ta de raze“) — cersirea florii vestejite dela sinul ei—și apoi întrebarea: „Ori în umbra parfumată a budoarului să vin?“ Dar trecerea aceasta era prea mare, prea îndrăzneată, și trebuia menajată—în realitatea faptului relatat și, deci, și în artă. Această menajare se realizează prin versul în care amantul se oprește asupra sunetului produs de floare pe coardele ghitarei („Ca pe coardele ghitarei răsunînd încet să cadă“),—și care mai are și funcțiunea pur estetică de a reda realitatea concretă, cea atare, prin senzații.

Tot la menajarea tranziției contribuie și versul:

Ah! E-atît de albă noaptea, parc'ar li căzut zăpadă!

cu totul parentetic, care întîrzie cu o clipă propunerea cea mare, pune încă un spațiu între „Vino“ și între „Să vin“. Acest vers, îndeplinește și o altă funcțiune, aceea de a introduce natura, acompaniamentul etern al iubirii romantice, la Eminescu.

Acest procedeu de „compoziție“ mai are un efect estetic—din punctul de vedere al evocării naturii. Imaginea nopții luminoase devine mai frapantă. Caracterul parentetic al versului sugerează ideea că *trebuia* să fie nespuse de impresionantă frumuseța nopții, dacă amantul, cu tot sufletul îndreptat spre iubita lui, mai putea s'o observe și s'o exprime. Această observație, făcută de noi discursiv, o face inconștient cetitorul, și impresia lui este potențată ¹.

¹ Același procedeu de compoziție în versurile (pun în parantez versul parentetic):

La un semn, un țârn de altul, legînd vas de vas, se leagă
Și în sunet de fanfare trece oastea lui întreagă.
Ieniceri, copii de suflet ai lui Allah, și spahii
Vin de'ntunecă pămîntul la Rovine în cîmpii;
Răspîndindu-se în roiuri, întind corturile mari...
(Numa'n zarea depărtată sună codrul de stejari).
Iată vine-un sol de pace c'o năframă'n viri de băț.
Baiazid, privind la dînsul, îl întrebă cu dispreț etc.

Și aici parantezul menajează o tranziție, prin evocarea unui element pitoresc, pe care caracterul parentetic al versului îl scoate în relief.

Dar aici vorbind un personaj care se adresează altuia și nu autorul, parantezul nu putea să cadă între versuri fără absolut nici o legătură cu ele. Legătura o face acel „Ah!” — provocat și de frumuseța naturii și de starea sufletească exprimată în celelalte versuri.

Dar fata nu-l chiamă (Atunci ar fi fost roman, și nu poem romantic). Ea iese în balcon și „i-arunc'o roză” de Șiras, și nu floarea dela sîn.

Apariția fetei e redată prin fapte. Eminescu nu informează. Copiază prin senzații de văz și de auz.

Mai întâiu o *aude* venind:

Și uscat foșni mătasa pe podele între glastre,
Între rozele de Șiras și lianele albastre.

Aceste versuri, care relatează sunetul, îl și redau. 1 *Mătasă* exprimă obiectul și noțional și sonor. *Foșnește* califică sunetul și, prin caracterul lui onomatopeic, îl „imită”. *Uscat* specifică sunetul și, cași *foșnește*, îl „imită”, pentru că *uscat* sună... *uscat*. Rima *glastre-albastre* îl prelungeste. Iar *Șiras* este însăși senzația de auz, pe care o dă o haină de mătasa care „foșnește uscat”.

Este evident că Eminescu a auzit cum vine fata — înainte de a apărea — și sonoritățile s'au produs în procesul intim de creație.

Și tot așa, cînd, în versul

Ca pe coardele ghitarei răsunînd încet să cadă

a redat sunetul floarei căzînd pe ghitară. (Înlocuiți *coardele*, ori *ghitarei*, ori *cadă* — și mai ales înlocuiți toate aceste cuvinte — prin altele, de pildă *strune*, *vioară*, *cază* — și sunetul produs de căderea floarei nu se mai aude).

Revenim. Fata apare. — Dacă atunci, cînd încă nu apăruse, Eminescu a *auzit'o*, acum o *vede* :

Din balcon i-arunc'o roză și cu mîinile la gură
Pare că îl *dojenește*, cînd șoptește cu căldură

Această expresie atît de contradictorie, *formal*, cu sentimentele fetei din acest moment, și atît de exactă, este rezultatul unei viziuni halucinante.

Analiza noastră, atît de minuțioasă și totuși incompletă, vrea să arate printr'un exemplu cum acumulează Eminescu efecte de toate felurile — noționale, sonore și de compoziție — pentru a crea obiectul de artă.

1 Il redau, firește, din cauza conținutului lor noțional. Unui om, care n'ar ști romînește, ar trebui să-i spuie despre ce e vorba în aceste versuri, ca să *audă* și el sunetul mătasei.

Versurile de mai sus, cu conținutul lor greu de găsit chiar în cel mai realist roman franțuzesc, le poate ceti un tată de cea mai veche modă fiicei sale de aceeași modă, pentru că realizarea estetică este atît de perfectă,—transfigurarea realității atît de complectă—încît impune oricui o atitudine pur estetică.

În genul acesta Eminescu este maestru. În *Călin*, a reușit să picteze o față aproape goală—„a frumuseții haruri goale”—și „nudul” lui, cași pînzele marilor pictori clasici, nu poate provoca decît sentimentul estetic, fiindcă și atitudinea poetului față cu „subiectul” a fost pur estetică și fiindcă a reușit perfect în redarea viziunii sale.

Dar în *Călin* el a realizat ceva și mai greu. A redat paroxismul transportului erotic al Sburătorului, reușind să păstreze și să impună aceeași atitudine pur estetică.

În paginile acestea am copiat, și orînduit cum am putut mai bine, cîteva din însemnările făcute pe marginea unui volum de poezii al lui Eminescu. Am ales pe cele privitoare la elementul sonor. Celelalte, poate le voi copia mai tirziu.

Dar însemnările mele sînt infimplătoare. Iar condițiile, subiective, de a le complecta și organiza într'un tot, neprielnice. Poate se va găsi un tînăr, iubitor al lui Eminescu, care să se sacrifice. Să renunțe la sborul de vultur, de unde opera e privită prea de sus,—și adesea nici nu se mai zărește—și să facă un stagiu în subsolurile ei. Îndelețnicire migăloasă și prozaică, dar nu fără posibilitate de rezultate interesante.

Eminescu merită munca aceasta. Iar critica analitică (sau cum se mai numește) merită și ea un obiect de cercetare atît de prețios ca poeziile lui Eminescu, autentic creator de artă.

G. Ibrăileanu

A N E X E

I.

O fază de tranziție

Pentru a nu complica considerațiile introductive, am considerat întregul răstimp dintre 1870 și 1879 ca o singură fază. Dar în realitate, — cum am arătat într'un articol mai vechiu—cîteva poezii începătoare ne sîlesc numai decît să distingem o scurtă perioadă de tranziție, căci Eminescu n'a sărit deodată dela *Junii corupți* la poezia pur eminesciană.

Tranziția dela *Junii corupți* (1869) la *Venere și Madonă* (tot 1869) este o schimbare „catastrofală”, și nu o evoluție, și totuși *Venere și Madonă*, *Înger de pază*, *Mortua est* și *Noaptea* nu sînt încă purul Eminescu. „Eminescu”, în totalitatea lui, începe

cu *Epigonii*. Poezia aceasta nu e desigur la înălțimea *Scrisorilor*, are greșeli multe, dar este *deja* întreg Eminescu.

Venere și Madonă e prea declamatorie. E construită pe un contrast forțat, căutat—retoric. E nesinceră din punctul de vedere artistic. E scrisă în 1869. Face parte, și material și sufletește, din *Geniu pustiu*. Eminescu însuși o condamnă.

Înger de pază e o copilărie grațioasă, dar o copilărie. O „compoziție“ poetică. E în măsura și ritmul poeziei *Mortua est*, combinație împrumutată dela Bolintineanu. E tot din 1869, și tot din familia *Geniului pustiu*, din care făcea parte. (Cu a doua jumătate redactată altfel).

Mortua est, concepută și scrisă—altfel—în 1866 (cîteva strofe de-atunci Eminescu le-a păstrat și aici), e inspirată de Bolintineanu, e retorică, nesinceră, exagerată.

Noaptea, mai dincoace decît celelalte—scrisă în 1870, face și ea impresie de „compoziție poetică“, e pe alocurea declamatorie („O! desmeardă... pân' ești jună... pân' ești... pân'...“)

Epigonii, cu care noi credem că putem marca începutul lui Eminescu cel adevărat, e tot din 1870, cași *Noaptea*. Așa dar, în acest an se face tranziția dela *Venere și Madonă* la *Epigonii*,—după cum în 1869 s'a făcut tranziția dela *Junii corupți* la *Venere și Madonă*—evoluția cea mai repede pe care a făcut-o vreodată un scriitor. *Într'un an!* Trebuie să se fi întâmplat ceva deosebit în viața lui Eminescu. Viena? Experiența capitală a trecerii dela idealismul la realismul amorului? Cine știe.

În considerațiile noastre am ținut samă și de poeziile acestea de tranziție, dar, totuși, nu le-am dat importanță ca celor caracteristice fazei prime.

Această repede evoluție, spațiul acesta de timp dintre *Junii corupți* și *Epigonii*, cînd ucenicul literaturii patruzecioptiste devine Eminescu, merită un studiu aparte,—chiar și din punctul de vedere al problemei care formează obiectul considerațiilor din acest articol. Eminescu încearcă în acest timp tot felul de măsuri și de ritmuri. *Sara pe deal*, în care întrebuițează cu un efect atît de suggestiv versul coriambic (combinația de picioare: un coriamb, doi dactili, un troheu) este aproape din această vreme.

II.

Datele biografice

Este sigur că, cel puțin între 1874 și 1877, Eminescu a iubit pe Veronica Micle. Aceasta reese din scrisorile schimbate între ei, cînd Eminescu se mutase în București. Dacă a iubit-o ca pe „o copie întîmplătoare“ a idealului său de femeie, cum caracterizează Maiorescu amorurile lui Eminescu, ne este indiferent. Cît și cum putea iubi el, a iubit-o fără indoială.

Așa dar, deși în această vreme era înamorat de o femeie, în versurile sale nu vedem o femeie, ba nici un amor, ci amorul ca un element de idilă... transcendentă ¹.

La București, Eminescu a iubit pe Mite Kremnitz și apoi pe o doamnă Poenaru—dacă d-nii Iacob Negruzzi și N. Petrașcu, nu se înșală.

Informatorii amintiți citează și numele citorva poezii ale lui Eminescu inspirate de aceste femei.

Imaginile mai concrete—mai precise—de femei din poeziile fazei a doua conțin, desigur, ceva din atributele acestor femei, iar elementul pasional din aceleași poezii trebuie să fie condiționat de sentimentele provocate de ele ² și poate acum (cînd „s'a dus amorul” și „cînd amintirile'n trecut încercau să-l cheme”) și de Veronica Micle—și atîta tot. Căci poeziile erotice ale lui Eminescu nu sînt „copia” realității morale sau materiale. Ca toată creația lui, ele sînt, la maximum, quintesențiere, „generalizare” afectivă,—de unde absența ocazionalului,—universalitatea și eternitatea lor.

„Mai am un singur dor” este o... compilație?

Această poezie,—a cărei originalitate ni se pare probată chiar și numai prin stînsa concordanță dintre fond și elementul sonor, de atîtea ori și în atîtea moduri relevată de noi,—a fost denunțată (se va vedea imediat că termenul acesta este propriu) de I. N. Apostolescu ³ ca o compilare stîngace a două poezii franțuzești, una a lui Ronsard și cealaltă a lui Paul Bourget.

Versurile lui Ronsard :

Quand le ciel et mon heure
Jugeront que je meure,
Ravy du beau séjour
Du commun jour,

Je defens qu'on ne rompe
Le marbre pour la pompe,
De vouloir mon tombeau
Bastir plus beau.

¹ Laroche foucauld spune că în tinereță bărbații iubesc femeia și mai pe urmă amorul.—Cred că Laroche foucauld dă amorului înțelesul de pasiune egoistă, de juisare.

² Cînd a apărut, în 1879, *Attit de fragedă* (inspirată, se zice, de Mite Kremnitz), Veronica Micle a văzut imediat că poezia e „simțită”, cum zice ea, că nu e vorba de o femeie imaginară și că femeia reală nu este ea.

³ *L'Influence des romantiques français sur la poésie roumaine*, 1909.

Mais bien je veux qu'un arbre
M'ombrage au lieu d'un marbre,
Arbre qui soit couvert
Tousjours de vert,

De moy puisse la terre
Engendrer un lierre
M'embrassant en maint tour
Tout à l'entour...

Versurile lui Paul Bourget :

Lorsque la mort, posant ses doigts blancs sur mon front,
Fera que pour toujours mes yeux se fermeront
A la beauté vivante,
Choisissez-moi, vous tous à qui je serai cher,
Une tombe au soleil, sur les bords de la mer
Infinie et mouvante.

Comentariile lui Apostolescu :

„Le désir du poète roumain d'être enterré sans pompe, d'avoir sur sa tombe un arbre qui penche son feuillage, vient en ligne directe de Ronsard. Cette élection de son sépulcre au bord de la mer, pour entendre gronder la „masse exasperée“ des flots, ou, comme il dit lui-même, „l'apre chant de la mer“, est une reprise de l'idée et des images de M. Paul Bourget (Poésies 1872-1873). Eminescu a été si tourmenté par cette combinaison des vers du chef de la Pléiade et de ceux de M. Bourget, qu'il donna cinq variantes à sa composition. Puis, dans son désir de mettre un trait personnel, il prie ses amis de planter un... tilleul près de sa tombe. Le tilleul au bord de la mer n'est pas très habituel et puis il n'est guère dans le ton du paysage.

„Enfin la mer dans une poésie roumaine, là surtout où il s'agit des sentiments des plus intimes d'un personnage, est tout ce qu'il y a de plus curieux, parceque pour de motifs d'ordre... historique, les Roumains ont eu de très rares rapports avec les bords des mers. L'inspiration d'Eminescu n'est pas donc personnelle, elle est due presque complètement à Ronsard et à M. Paul Bourget“.

Dacă aceste versuri nu răspundeau sentimentalității sale, dacă dorințele celor doi poeți îi erau cu totul străine, dacă i-a venit atât de greu să contopească aceste două poezii și, pentru înădirea lor forțată, a recurs la nepotrivitul „teiu“, —atunci pentru ce și-a dat Eminescu această muncă ingrată? L-a condamnat cineva să facă combinația Ronsard+Bourget?

Ronsard și Bourget!

Eminescu era un harnic cetitor de literatură, dar mai ales în nemțește. Și, dacă poate o fi cetit pe Ronsard, este greu de

tot de admis că o fi cetit și poeziile, de duzină, ale lui Bourget, scriitor necunoscut la 1880 (cînd încerca Eminescu *Mai am un singur dor*), ale cărui versuri nu putuse încă fi remorcate de romanele—de mai tîrziu.

Dar să discutăm fondul argumentării lui Apostolescu.

Așa dar, dorința de a nu fi înmormîntat cu „pompă” (în fiecare zi mii de oameni exprimă această dorință) fastuosul umflat de vanități Eminescu a împrumutat-o dela Ronsard. Iar copacul (cimitirele sînt pline de copaci pe morminte) l'a împrumutat tot dela Ronsard. Fără îndoială,—căci altfel Apostolescu n'ar mai fi descoperit încă o influență franceză asupra unui scriitor român.

Iar teiul, teiul din atîtea poezii ale lui, Eminescu l-a inventat, ca să pue și el, bietul, ceva original în compilația lui nevoiașă. Și atît de greu i-a venit să facă compilația asta (la care a fost condamnat probabil de justiție), încît s'a chinuit cu cinci variante—parcă variantele poeziei *Mai am un singur dor* n'ar dovedi, *tocmai*, înamorarea lui de această poezie.

Dar argumentul principal este marea.

Și mai întăiu, pentru ce să o fi luat Eminescu din poezia lui Bourget, cu care *Mai am un singur dor* nu are comun nici un cuvînt de cît dorința de a fi înmormîntat la malul mării, și nu dela altcineva? Fără îndoială, pentru că Apostolescu, găsind un poet, care a exprimat dorința să fie înmormîntat la malul mării, și poetul fiind francez, a mai putut înregistra încă o „influență”.

Dar a simțit și Apostolescu că apropierea n'ar putea fi susținută cu argumente literare, și atunci a recurs la istorie și la geografie: Românii nu au avut și nu au mare, Eminescu, fiind Român...

La argument copilăresc—răspuns copilăresc:

Romînii au avut întotdeauna mare. Moldova, liberă sau sub dominație străină, s'a întins și se întinde între Carpați, Nistru și Marea Neagră.

Basarabi și voi Mușatini

Ce cu plugul și cu spada ați întins moșia voastră
Dela munte pîn'la mare și la Dunărea albastră,—

o spune chiar acest Eminescu, care face parte dintr'un neam de oameni, care nu a avut mare și nu a cunoscut-o.

Dela Nistru pîn'la Tisa
Tot Romînul plinsu-mi-s'a
Că nu mai poate străbate
De-atîta străinătate.
Din Hotin și pîn' la Mare
Vin Muscalii de-a călare.
Dela Mare la Hotin
Mereu calea ne-o așin,

Acești Romîni care „i s'au plîns“ lui Eminescu că în țara lor, între Hotin și Mare... etc., dezminț cu toții pe Apostolescu.

Dar literatura populară e plină de „mare“. Dar „marea“ face parte din multe locuțiuni populare. Ce voia oare Apostolescu? Să fim o insulă, sau măcar o peninsulă?

Dar chiar dacă Eminescu ar fi fost elvețian, n'ar fi putut oare dori să fie îngropat „la marginea mării“?

Dacă Eminescu ar fi exprimat în versurile sale dorința de a fi înmormîntat la munte, lui Apostolescu i s'ar fi părut foarte natural, deși nu sînt sigur că, dacă ar fi găsit într'un poet francez aceeași dorință, n'ar mai fi înregistrat încă o influență franceză asupra unui scriitor român.

Și, totuși, e mai natural ca Eminescu să fi dorit malul mării pentru odihna sa de veci, decît muntele, pentru că o operă literară nu se judecă cu geografia, — pentru că în poezia sa, e foarte puțin „munte“, iar „marea“ e pretutindeni, fie ca pictură de peisagiu, fie ca evocare, fie ca termin de comparație.

Marea îl preocupă mereu, s'ar putea zice că îl obsedează. Cînd, în *Scrisoarea I*, invoacă luna, el o vede mai întăiu ca „stăpîină a mării“, „plutind pe mișcătoarea mării singurătate“, și apoi de-asupra „cetăților“, „pătrunzînd în mii de case“ cu lumina ei. Cînd, în *Scrisoarea III*, a încetat lupta și, odată cu sara, apare luna, el o vede ca „doamnă a nopților și-a mării“, deși „acțiunea“ se petrece „la Rovine, în cîmpii“. Cînd, în *Impărat și proletar*, Cezarul cugețea pe malul mării la soarta omenirii, Eminescu se folosește, s'ar zice, de prilej, ca să consacre mării cinci strofe. *Stelele 'n cer* — ard deasupra mării, deși poezia n'are ca subiect marea. Iar în *Luceafărul* totul se petrece pe mare și pe malul mării, etc. etc.

„Marea“ — celace e tot atît de semnificativ — îi servește des ca termin de comparație. Ochii iubitei sînt adînci „ca marea“; oastea lui Mircea vine ca „marea turburată“; amintirea iubirii moarte îi evocă „oceanul cel de ghiață“, etc. — În versurile rămase în manuscris, pe lângă aceeași obsesie a mării ca imagine de comparație sau chiar ca episod, găsim poezii ca *Dintre sute de catarge*, *La fereastra dinspre mare* și chiar o poezie: *Marea*.

Dar preocuparea de mare este mărturisită, — declarată — de Eminescu. În *Floare albastră*, iubita, geloasă de preocupările lui, care-i îndepărtează gîndul dela ea, îi spune :

„In zădar rîuri în soare
Grămădești 'n a ta gîndire
Și cîmpiile asire
Și întunecata mare.

„Piramidele 'nvechite
Urcă 'n cer vîrfurile lor mare:
Nu căta în depărtare
Fericirea ta, iubite

„Hai în codru cu verdeață etc.

Așa își formulează Eminescu preocupările lui. Și nu poate fi vorba aici de simple „figuri de stil“, cum s'ar putea părea din cauza „cîmpilor asire“ și a „piramidelor 'nvechite“. Poezia din adolescență *Amorul unei marmure* se începe cu evocarea unui rege asirian. Printre primele poezii publicate în *Convorbiri* e și *Egiptul*, și anume a patra. Două poezii de dragoste: *Venere și Madonă* și *Inger de pază*, foarte firești pentru un tînăr, *Epigonii*, foarte firească pentru tînărul respectos de înaintașii săi, pe care i-a și imitat până acum—și dela care—și imediat *Egiptul*, ceiace ar fi cu totul curios, dacă Egiptul n'ar face parte din preocupările lui.

Caragiale spune că atunci cînd l'a întîlnit întăia oară pe Eminescu, adolescentul acesta i-a vorbit mult despre India. De unde urmează că Asiria și Egiptul se însumează într'o preocupare mai generală, preocuparea de Orientul vechiu.

Așa dar, cînd în *Floare albastră*, iubita îi spune să nu mai viseze la „întinecata mare“ și la celelalte lucruri îndepărtate de ceiace trebuie să preocupe pe un om ca toți oamenii, ea știe ce spune...

Și Apostolescu se întrebă ce caută marea în *Mai am un singur dor...* Dar există mulți poeți în lume care să îi iubit atîta marea?

Nu ce caută marea în ultima dorință a lui Eminescu trebuie să ne întrebăm, ci mai degrabă pentru ce această preocupare și iubire de „mare“, pentru ce această *obsedare* încît, cum am văzut, descriind noaptea care urmează luptei dela Rovine, el vede luna ca doamnă a nopții și... „a mării“!

Dacă am fi amatori de explicații prin factorul hereditar, ne-am gîndi la Eminovicz, la Emin, la un Emin arab, urmaș el însuși al unui strămoș venit de pe malurile mării indiene, la nostalgii atavice—care ar explica și „Egiptul“, și „Asiria“, și „marea“, și budismul său *precoce*, de dinainte de lectura lui Schopenhauer, și viziunea luminoasă, fastuoasă, sudică, „indiană“ a realității externe, din versurile sale.

Dar aceste explicații sînt hazardate, - și nu e nevoie de ele.

Fără nimic atavic (în sensul de mai sus), pe acest „înalt visător“, pe acest geniu singuratic, pe acest om cu vaste orizonturi intelectuale, pe acest „*Lucafăr*“—trebuia să-l impresioneze puternic marea cu vastitatea și cu singurătatea ei 1.

1 Iar „Egiptul“, „Asiria“ și „India“ nu sînt decît *expresia* romantismului său. Eminescu n'a cîntat nicăeri nici într'un fel Grecia și Roma. (A avut de gînd să scrie un ciclu al antichității, dar a renunțat, a salvat numai *Egiptul*, la care ținea mai mult, îl inspirase mai bine, mai sincer). Din ceiace se chiamă antichitate, l'a atras și a poetizat ceiace e mai vechiu, mai nelămurit, mai legendar,—de dincolo de orizont. Roma și Grecia sînt mai cunoscute, mai *clare*, se adresează mai mult rațiunii, în comparație cu Egi-

Din toate acestea nu urmează că poezia *Mai am un singur dor* n'ar putea să fie inspirată de un scriitor străin. (De unul, nu de doi!). O spun aceasta, pentru că *Mai am un singur dor* este o poezie găsită de Maiorescu pela „persoane particulare“ și publicată fără știința și voința lui Eminescu—fără posibilitate ca el să fi arătat izvorul, dacă ar avea unul.

Dar în cazul acesta, Eminescu s'ar fi inspirat dintr'o poezie care-i exprima sentimentele și ar fi făcut din versurile, care l'au inspirat, o poezie a sa și—după regulă—o poezie mai frumoasă decât modelul, ca *Sonetul Veneției*, *La steaua* și *Somnoroase păsărele*.

Ceiace ni se pare de mirat, este că d. Ramiro Ortiz (în notele volumului de poezii ale lui Eminescu, traduse de d-sa în italienește) ia drept un adevăr neîndoelnic „descoperirea“ lui Apostolescu, fără să deprecieze, ca Apostolescu, poezia lui Eminescu și s'o considere ca o pură compilație. Mărturisim că ceiace ne-a determinat să discutăm argumentele lui Apostolescu este nota mai sus pomenită a d-lui Ortiz, care ne-a convins că n'aveam dreptate, când credeam că nimene nu va lua în serios apropierea făcută de Apostolescu între cele două poezii franțuzești și poezia lui Eminescu.

De altfel d. Ortiz, care nu e un Apostolescu, este și d-sa prea dispus să descopere „izvoare“.

Versul „Trece lebăda pe ape între trestii să se culce“ din *Somnoroase păsărele*, d-lui Ortiz i se pare că ar fi „o amintire a versurilor lui Pușchin, săpate apoi pe soclul frumosului monument înălțat lui în grădinile dela Târșcoe Selo, în care poetul venea să se inspire:

În acele zile ne mai văzute, minunate
De primăvară, la chemarea lebedelor,
Lîngă apele care luceau pașnic,
A început să-mi apară Muza.

„Nu e nicio asemănare concretă, urmează d. Ortiz, dar acest peisagiu lacustru, care revine de atîtea ori în Eminescu, de unde să vie?“

Dacă Eminescu n'a văzut niciodată o lebădă pe un lac sau pe un iaz, și totuși lebăda „revine de-atîtea ori“ în poezia sa,—

petul, cu Asiria, cu India, care vorbesc mai mult fantaziei, Roma și Grecia sînt timpurile moderne ale antichității, pe cînd Egiptul și Asiria sînt veacul de mijloc al vremurilor vechi. Ceiace are nelămurit, legendar, romantic, veacul de mijloc propriu zis—motiv pentru care romanticul Eminescu l'a iubit și cîntat,—are și Asiria și Egiptul în comparație cu Grecia și Roma. Antichitatea clasică, clară, „rațională“, nu este subiect romantic, ca obscurul, fabulosul, medievalul Orient.—La explicarea dacismului lui, atît de excepțional în literatura noastră, trebuie să adăogăm la motivul de ordin național și iubirea lui pentru trecutul legendar și romantic. Dacă Ștefan cel Mare și Mircea sînt veacul de mijloc al istoriei naționale, Dacia sînt antichitatea legendară, „Egiptul“ acestei istorii.

și atât de pitoresc și de văzut în *Scrisoarea IV*,—noi credem că mai degrabă ar fi putut lua această pasere dintr'un roman, dintr'o nuvelă, dintr'o poezie în care să fie, în adevăr, zugrăvită, ori chiar dintr'o zoologie, dintr'o gravură, de pe eticheta unei cutii—decît din strofa lui Pușchin săpată pe fîntîna dela Țarscoe Selo, din care strofă nici n'ar fi înțeles ce e aceia „lebedă”. Cel mult, căutînd într'un dicționar, abia atunci ar fi aflat că e o pasere, că paserea aceasta... etc.

Dar „lebedă” din *Somnoroase păsărele* a luat-o cu poezie cu tot dintr'un scriitor german. Dar „lebedele” din *Scrisoarea IV*, se zice că le-a luat împreună cu lacul și cu castelul dela un palat de lingă București,—informație din care trebuie să reținem că Eminescu a văzut măcar acolo lebede pe lac—„model” mult mai bun decît cuvîntul „lebedă” din Pușchin.

Dar cine n'a văzut lebede pe iazurile boeresti din Moldova! Dar lebede, pe vremea lui Eminescu, erau și la Cișmegiu. Erau la Berlin, la Potsdam. Erau la...

Numai după cuvîntul „lebedă” din Pușchin, Eminescu n'ar fi scris cele patru versuri din *Scrisoarea IV* („Numai lebedele albe, cînd plutesc încet din trestii etc.”).

O apropiere făcută, cred, tot de d. Ortiz (noi pînă acum n'am văzut-o nicăeri) este aceia între prima strofă a poeziei *De ce nu-mi vii* și un cîntec unguresc. Iată cîntecul (tradus pentru mine de cineva care știe ungurește—traducere puțin deosebită de aceia pe care o dă d. Ortiz):

Pică frunza, pleacă păsările,
Toamna e aici.
Porumbița mea, pe pieptul meu
De ce nu vii?

Cu toate că dorința de a avea aproape ființa iubită, cînd tristețea naturii face pe om să se simtă mai singur, poate s'o aibă oricine; cu toate că „paserile” (=„rîndunelele”) apar la Eminescu abia în ultima redactare a poeziei sale (a cincea); totuși forma strofei sale, acel „De ce nu-mi vii” ca concluzie a sosirii toamnei, figurată prin căderea frunzelor și plecarea paserilor, e un argument destul de valabil ca să admitem că Eminescu a cunoscut cîntecul unguresc (dela vre-un Ardelean) și s'a inspirat de el pentru prima strofă. Dar d. Ortiz zice că poezia lui Eminescu este „imitată” după acel cîntec. Terminul ni se pare impropriu.

De ce nu-mi vii este publicată în vremea cînd Eminescu era internat la ospiciul de alienați dela Mănăstirea Neamțului. Și celelalte cîteva poezii, inspirate de scriitorii străini și publicate fără indicația scriitorului care le-a inspirat, sînt publicate tot în timpul cînd Eminescu era bolnav. 1

1 Altfel, poeziile ar fi fost însoțite de indicația necesară, cum a făcut Eminescu cu „*Foaia veștedă*—după Lenau”, publicată de el însuși.

Și dacă până acum printre poeziile nepublicate de el s'au descoperit patru imitate sau inspirate de scriitori străini, e posibil să se mai descopere și altele.

Acela care ar căuta izvoare străine pentru postumele lui Eminescu, ar trebui să lase la o parte, ca sigur originale, poeziile care cuprind strofe ori versuri din alte bucăți ale lui, din acele manuscrise ale lui din care a luat ce era mai bun. Este dela sine înțeles că poeziile compuse din materialul lui, adunat în cursul vremii și diseminat în diverse bucăți (la care a renunțat) nu pot fi inspirate de alții. Din acest punct de vedere, *Te duci*, publicată fără voința și știința lui, nu poate fi inspirată de un scriitor străin, dar *Kamadeva* ar putea fi.

În al doilea rînd, poeziile de pură efuziune de sentimente, fără o „idee“, fără „subiect“, fără nimic logic, trebuie lăsate și ele la o parte, căci sînt, cu siguranță, originale, pentru că poeziile lui Eminescu, cunoscute ca inspirate de alții, au toate o „idee“, un „subiect“, și *Sonetul Veneției*, și *La Steaua* și *Somnoroase păsărele*. Chiar și *logica* strofei ungurești este o „idee“. Și din acest punct de vedere *Te duci* n'ar putea fi inspirată de alt poet, dar *Kamadeva* ar putea să fie.

Mai am un singur dor are o „idee“, dar e simplă de tot: o idee, care e o dorință, — abia o „idee“. Apoi, pe cît știu, nu conține nimic din versurile rămase în manuscris, dar prin natura ei cu totul specială de „ultimă dorință“, această poezie nu putea să conțină nimic din acele versuri.

Dar e timpul să pun punct acestei Anexe!

G. I.

P. S. Am cețit într'o revistă numită *Tiparnița literară* răspunsul d-lui E. Lovinescu la articolul meu, în care am arătat cum a falșificat d-sa pe Eminescu.

Îi voi răspunde în n-rul viitor al „V. R.“

și afit de pitoresc și de văzut în *Scrisoarea IV*,—noi credem că mai degrabă ar fi putut lua această pasere dintr'un roman, dintr'o nuvelă, dintr'o poezie în care să fie, în adevăr, zugrăvită, ori chiar dintr'o zoologie, dintr'o gravură, de pe eticheta unei cutii —decît din strofa lui Pușchin săpată pe fîntina dela Țarscoe Selo, din care strofă nici n'ar fi înțeles ce e aceia „lebedă“. Cel mult, căutînd într'un dicționar, abia atunci ar fi aflat că e o pasere, că paserea aceasta... etc.

Dar „lebedă“ din *Somnoroase păsărele* a luat-o cu poezie cu tot dintr'un scriitor german. Dar „lebedele“ din *Scrisoarea IV*, se zice că le-a luat împreună cu lacul și cu castelul dela un palat de lingă București,—informație din care trebuie să reținem că Eminescu a văzut măcar acolo lebede pe lac—„model“ mult mai bun decît cuvîntul „lebedă“ din Pușchin.

Dar cine n'a văzut lebede pe iazurile boerești din Moldova! Dar lebede, pe vremea lui Eminescu, erau și la Cișmegiu. Erau la Berlin, la Potsdam. Erau la...

Numai după cuvîntul „lebedă“ din Pușchin, Eminescu n'ar fi scris cele patru versuri din *Scrisoarea IV* („Numai lebedele albe, cînd plutesc încet din trestii etc.“).

O apropiere făcută, cred, tot de d. Ortiz (noi pînă acum n'am văzut-o nicăeri) este aceia între prima strofă a poeziei *De ce nu-mi vii* și un cîntec unguresc. Iată cîntecul (tradus pentru mine de cineva care știe ungurește—traducere puțin deosebită de aceia pe care o dă d. Ortiz):

Pică frunza, pleacă păsările,
Toamna e aici.
Porumbița mea, pe pieptul meu
De ce nu vii?

Cu toate că dorința de a avea aproape ființa iubită, cînd tristeța naturii face pe om să se simtă mai singur, poate s'o aibă oricine; cu toate că „paserile“ (=„rîndunelele“) apar la Eminescu abia în ultima redactare a poeziei sale (a cincea); totuși forma strofei sale, acel „De ce nu-mi vii“ ca concluzie a sosirii toamnei, figurată prin căderea frunzelor și plecarea paserilor, e un argument destul de valabil ca să admitem că Eminescu a cunoscut cîntecul unguresc (dela vre-un Ardelean) și s'a inspirat de el pentru prima strofă. Dar d. Ortiz zice că poezia lui Eminescu este „imitată“ după acel cîntec. Terminul ni se pare impropriu.

De ce nu-mi vii este publicată în vremea cînd Eminescu era internat la ospiciul de alienați dela Mănăstirea Neamțului. Și celelalte citeva poezii, inspirate de scriitorii străini și publicate fără indicația scriitorului care le-a inspirat, sînt publicate tot în timpul cînd Eminescu era bolnav. 1

1 Altfel, poeziile ar fi fost însoțite de indicația necesară, cum a făcut Eminescu cu „*Foaia veștedă*—după Lenau“, publicată de el însuși.

Și dacă până acum printre poeziile nepublicate de el s'au descoperit patru imitate sau inspirate de scriitori străini, e posibil să se mai descopere și altele.

Acela care ar căuta izvoare străine pentru postumele lui Eminescu, ar trebui să lase la o parte, ca sigur originale, poeziile care cuprind strofe ori versuri din alte bucăți ale lui, din acele manuscrise ale lui din care a luat ce era mai bun. Este delat sine înțeles că poeziile compuse din materialul lui, adunat în cursul vremii și diseminat în diverse bucăți (la care a renunțat) nu pot fi inspirate de alții. Din acest punct de vedere, *Te duci*, publicată fără voința și știința lui, nu poate fi inspirată de un scriitor străin, dar *Kamadeva* ar putea fi.

În al doilea rând, poeziile de pură efuziune de sentimente, fără o „idee“, fără „subiect“, fără nimic logic, trebuie lăsate și ele la o parte, căci sînt, cu siguranță, originale, pentru că poeziile lui Eminescu, cunoscute ca inspirate de alții, au toate o „idee“, un „subiect“, și *Sonetul Veneției*, și *La Steaua* și *Somnoroase păsărele*. Chiar și *logica* strofei unguerești este o „idee“. Și din acest punct de vedere *Te duci* n'ar putea fi inspirată de alt poet, dar *Kamadeva* ar putea să fie.

Mai am un singur dor are o „idee“, dar e simplă de tot: o idee, care e o dorință, — abia o „idee“. Apoi, pe cît știu, nu conține nimic din versurile rămase în manuscris, dar prin natura ei cu totul specială de „ultimă dorință“, această poezie nu putea să conțină nimic din acele versuri.

Dar e timpul să pun punct acestei. Anexe!

G. I.

P. S. Am cețit într'o revistă numită *Tiparnița literară* răspunsul d-lui E. Lovinescu la articolul meu, în care am arătat cum a falsificat d-sa pe Eminescu.

Îi voi răspunde în n-rul viitor al „V. R.“

Cronica literară

Leonahrd Franck

Critica contemporană a apărut uneori nedreaptă și inutilă. Ea a privit cu totală indiferență și scepticism scriitorii de factură spirituală puțin obișnuită. Personalități excepționale, complexe și neadequate felului de a privi comun lumea și viața, i-au apărut adesea controversate și neprecise.

Scriitorii de originală structură psihică, încercând să cuprindă în activitatea lor preocupări neobișnuite, sau schimbând total aspectul caracteristic al unei lungi serii de fapte și punctul de vedere al aprecierii lor, au fost întotdeauna priviți cu neîncredere și indoială. Criteriul drumului creiat a stăpinit ierarhizarea valorilor și aprecierea curentă a maselor. Doar timpul a redat cu necesitate—curînd sau tîrziu—locul creatorilor în rîndul exemplarelor comune.

Acesta a fost și destinul literar al scriitorului Leonahrd Franck. Ignorat la început cu acel dispreț ce caracterizează mediocritățile, e astăzi cunoscut ca nuvelist, romancier și psiholog tot pe atît pe cît e cunoscut ca dramaturg și om de teatru.

* * *

Scriu aceste rînduri cu regretul de a fi înțeles odată mai mult aceste lucruri, în clipa în care am terminat lectura paginilor sale.

Leonahrd Franck e un revoluționar în domeniul esteticii literare, mijloacelor de realizare tehnică și fondului sufletesc pe care îl desvăluie. Dar mai mult decît în acest domeniu, e un revoluționar al vieții actuale, al societății pe care o crede nedreaptă, apăsătoare și nimicitoare a valorilor spirituale în genere. Ori,

niciodată un revoluționar nu scapă acelei atitudini de sfișietoare indoiială ce pregătește hotărîrea determinantă și decizivă. L. Franck este supus acestui sbucium interior, ce luminează gîndul și purifică fapta. Este un scriitor de aleasă ținută literară și un psiholog de fină redare a fenomenelor sufletești.

Și totuși fondul sufleteesc al acestui scriitor se deosebește profund de aceia ce înțelegem în genere sub numele de psihologie literară.

Literatura psihologică de până acum își propunea o temă, pe care apoi căuta să o rezolve în mod concret prin exemple de analiză interioară, adesea caracteristică și interesantă. Dar modul de realizare presimțea artificiu și intenția premeditată. De aceea, rare ori cetitorul putea ajunge la convingerea sinceră nesilită și obiectivă, că se află în fața unui fenomen de realitate necontestată. Așa s'au evidențiat caracterele nealterate ale teatrului clasic și tot astfel au apărut temperamentele și moravurile nouă în literatura contemporană.

L. Franck e din acest punct de vedere un inovator. Dacă ar fi să ne exprimăm cu mult prea simplu pentru a arăta minunatele-i mijloace de redare a vieții pe care o creiază și o domină, ar trebui să spunem într'un singur cuvînt că utilizează un procedeu invers.

Pentru Franck nu există subiect și teză de explicat în ea însăși, individual și precis. În constituirea realității pe care o prezintă, el simte—cu conștiință clară și lucidă sfișietoarea obligație a scriitorului—de morcelare a unității și de simplificare a complexității de viață. Și încearcă cu admirabile resurse—a sesiza realitatea completă, învingînd pas cu pas efortul de simplificare și neputința de reprezentare perfectă, inalterată și desăvîrșită.

Dar ar fi să înțelegem prea puțin talentul atît de personal al acestui scriitor interesant și fecund, dacă am rămîne la aceste considerații preliminare. O privire mai amănunțită așa dar se impune.

* * *

E astăzi cert că scriitorul, ce reușește să intereseze adînc și să transforme subiectul inspirației sale într'un obiect de atenție intensă și prelungită, este acel care prezintă viața reală și completă în cele mai caracteristice aspecte ale ei. Epoca aventurierului romantic a fost de mult înlocuită de aceia a „robinsonianului“ călător, lipsit de scrupule și adesea de total simț al realității pe care încerca să o prezinte ca un produs excepțional al experienței sale de viață. Era acesta, desigur, un alt aspect al romantismului atît de frequent în sufletul adolescenților—dotați cu acea naivitate de perfectă candoare sufletească—și în același timp o nouă sursă de exploatare necontrolabilă și neatînsă încă în profunzimile lui puțin obișnuite.

Dar simțul real și obiectiv a învins. Ieșită din acel mahalagism ce însemna o constantă preocupare de viața curentă, intimă și cotidiană, critica realității concrete a impus obiectul ei pe primul plan de interesare conștientă și obiectivă. Aprecierea personală și sumară restrinsă la cadrul frecventelor nemulțumiri și oscilații individuale, a îmbrăcat aspectul necesar și obligator al valorificării imparțiale. S'a renunțat astfel la atitudinea romantică și aventuroasă, considerată numai ca preocupare de reconfortare și repaos clipele de accentuată oboseală nervoasă și s'a impus cu necesitate scrutarea obiectivă și permanentă a realității.

Îmbrățișînd aspectul exagerat al naturalismului apus de mult și astăzi reînviat în paginile de senzații cu mult prea intensive, pe care le oferă lectura lui Kuprin, Andreev și mai recent lui Al. Newierov și L. Seyfoulina, simțul de ponderată preocupare realistă rămîne constant și creator în aproape întreg domeniul literaturii contemporane.

Știu că și azi romanul auto-biografic cu pronunțată culoare romantică, ca și biografia romanțată frecventă și atractivă în ultimul timp, exercită excepțională tentație pentru scriitor și lector. Și nu cred încă că literatura estetică și cizelată „gen Flaubert”—dotată în plus cu avantajul de a trezi la viață o lume neexplorată peste care s'a întins umbra necruțătoare a uitării,—nu va tenta poate curînd imaginația unui talent veritabil cu înclinații spre inactual și fantastic. O eclatantă dovadă ne-o oferă succesul al lui André Maurois în „Climats” și al întregii serii în care apar pe primul plan viața lui Schelley, Disraeli, Beethoven (exceptînd de aici pe „Goethe” al lui Emil Ludwig cu mult prea dificilă—prin conștiințiozitatea extremă pe care o evidențiază—pentru o biografie romanțată). Și dacă e nevoie de o dovadă în plus desigur aceasta ne e furnizată de extraordinarul succes al artei mute, atunci cînd oferă subiecte de viață exotică, excepțională și prea rar întilnită, în care fantazia e temperată alternativ și permanent de bunul gust al situațiilor imaginate alături de simțul realist al mediului și epocii dezvoltate.

Dar spiritul complet al dezvoltării literare de azi se pare că exclude ca preocupare curentă fantasticul exagerat care frizează artiștiulul. De aceia realismul lui Bernard Schaw, dublat de acea ironie nealterată și pătrunzătoare și prin aceasta mai ales reală și viabilă,—unui Th. sau H. Mann, și a întregii serii de scriitori care apar după revoluția rusă, (Babel, Kataev, Boris Pilniac, Ognev), reprezintă succesul unei literaturi corespunzătoare tendințelor epocii actuale.

În această serie de scriitori trebuie situat și Leonahrd Franck. Dar spre deosebire de ei, Franck are însușirile unui exemplar unic în literatura contemporană. E în primul rînd un scriitor de rară onestitate sufletească. Pentru toți acei care îi cetesc rîndurile, Franck e un luptător chinuit de propria-i tendință de luptă. O luptă dominată de convingerea lui nesdruncinată în efortul pe

care îl datorim toți omenirii pentru organizarea, perfecționarea și realizarea unei vieți superioare.

Mă voiu opri puțin asupra celei mai remarcabile opere ale sale „*Le bourgeois*“, uriașă frescă de viață contemporană. Burghezul este omul născut a tinde spre capital, a se îmbogăți din munca celorlalți și a-i restringe la viață mizerabilă și istovitoare. E poate aici ceva din concepția lui totală despre viață, dominată de o notă fatalistă ce apare ca un refren la fiecare încercare de eliberare de subtatotputernicia ei.

În familia burghezului nici cele mai temerare gesturi, nici cele mai bune intențiuni nu-și pot găsi realizarea; e ceva în mediul, în atmosfera pe care o respiră, în preocupările pe care le întâlneste frecvent, ceva care oprește elanul, temperează entuziasmul. Burghezul sincer și bine intenționat trebuie să lupte nu numai împotriva lumii exterioare, ci însuși împotriva mediului interior ce tinde să-l limiteze până la asfixie sau imobilitate completă. Nici pasiunile, nici ideile, nici gândurile altruiste și judecățile obiective nu reușesc să-l smulgă definitiv obișnuinței curente și vieții destinate de mai înainte. Și chiar atunci când—minat de irezistibilă dorință a schimbării de viață, stăpinit de ideologia unei umanități superioare—reușește să evadeze din cercul restrâns în care era condamnat să își suporte viața, el trebuie să lupte împotriva eredității accentuate și să inaugureze o epocă de sfișietoare durere interioară. Niciodată nu am înțeles cu mai completă claritate această teribilă problemă a fatalității ereditare, ce aruncă și constrânge—pe cei mai buni dintre noi adesea—la mizerabila existență a unui prizonier, care dorește intens, ca pe o voluptate rară, libertatea. Paginile în care e descris acel chinuit sbucium pe care îl suportă omul ce părăsește drumul umblat pentru a încerca o cale nouă în viață, sînt fără îndoială de cel mai pur și mai impresionant realism din întreaga literatură actuală.

Dar tinerii oferă o posibilitate de adaptare mai completă și o rezistență la deziluzie care atinge adesea eroismul.

Iată-l așa dar pe eroul lui L. Franck retras într'o modestă locuință,—în care mizeria se instalează din ce în ce mai sigur și mai confortabil,—alături de prietena lui de gânduri și idei comune, de ideologie și suferință. Stai mut, și gol de sentiment în fața acestei rezistențe de viață, în care compătimirea nu aduce nici o ușurare, în care voința nu implică salvarea.

Din acest colț stingher de suferință, se ridică însă ca dintr'un veritabil focar de acțiune, gestul hotărîtor și gândul care depășește mizeria veacului prezent. E în această viață de martir ceva din mistică atitudine a creatorilor de minuni, în care doar sufletul chinuit de convingere intimă și nesdruncinată credință găsește în sfîrșit un mijloc de a înfrînge cruda realitate înconjurătoare.

Blestemul unui implacabil destin fatal îl surprinde atunci cînd existența mizeră devine martir desăvîrșit. În mediul renegat

de altădată, eroul slab și abătut din calea vieții care îi fusese definitiv sortită, revede—ca în vis—priviri ce îl doresc, ce îl recheamă intens și voluptuos, brațe ce îl înlănțuesc puternic. Torturat de ideia singurătății chinuitoare și părăsit de elanul realizărilor de fiecare zi în viața, care opunea tot atâtea dificultăți voinței individuale ca și ideologiei spirituale, el se întoarce în mediul pe care îl părăsise pentru a-l recunoaște acum încântător și atractiv.

Reminiscențele vieții suferite în comun alături de ceilalți desmoșteniți ai soartei, însă, cu care își dusesese traiul de suferință acerbă în anii de entuziasm și sinceră iluzie a forței ce reprezentau, vor apărea tot mai chinuitoare acum și zi cu zi îl vor împinge în întunericul inconștientului pe care viața luxuriantă și ușoară nu-l va putea înlătura niciodată.

* * *

Iată, va spune cetitorul acestor rânduri, o acțiune ce se pretează admirabil ca ilustrare a unei concepții literare departe de realismul brutal al vieții dusă până în cele mai negre, mai întunecate detalii. Și cetitorul care va face această reflexie e fără îndoială un intelectual abil.

Căci realism nu înseamnă abjecțiune, brutalitate și prezentarea celor mai înspăimântătoare aspecte de viață comună și decăzută. Această pantă, pe care s'a scoborit Emile Zola până la cel mai crud naturalism, este nedreaptă și primejdioasă. Realism înseamnă viață integrală, în ceiace are ea proeminent caracteristic și isbitor, fără a prefera selecțiunea oribilului sau predilecția pentru incestuos și scatofag.

Leonahrd Franck a înțeles mai bine ca oricine acest lucru. El a transformat opera concepută, prin admirabile mijloace literare bazate pe o psihologie adevărată și adincă într'o minunată realizare viabilă, estetică, reală și impresionantă.

Psihologia eroilor din literatura contemporană a primit prea adesea caractere extreme și însușiri excepționale. Excesiv și extrem, iată cei doi poli între care a oscilat preocuparea psihologiei literare. Nu este oare un exemplu edificator acela pe care l-a prezentat literatura „senzațională“ atât de frecventă în ultimul timp ?

Leonahrd Franck și-a păstrat echilibrul complet pe acest drum atrăgător și fecund. Puțini romancierii au înțeles că pentru a prezenta aspectul complet al unei personalități trebuie să arunci asupra ei lumina înțelegerii adinci, a comprehensiunii bazată pe observația detaliată tot atât de sprijinită pe imaginația temperată de simțul realist al faptelor privite. Dar mai puțini au sezizat nota exactă în care trebuie utilizată imaginația pentru a nu creia adevărate ficțiuni, în care realitatea concretă e doar un palid exemplar de imitație și deformare.

Leonard Frank a utilizat imaginația în completarea caracterelor dominante ale personajilor create. Dar a dozat-o cu abilitate și a variat-o cu atîta excepțională înțelegere, încît a realizat pagini de emoție fină și delicată, în care reveria ia locul realității și aceasta succedă visul și ficțiunea delirantă. Și nu e inutil să menționez că Franck apare tot atît de iscusit psiholog în redarea sufletului comun și sănătos ca și a celui bolnav și abătut pe calea patologiei mentale.

E un scriitor original și fecund, pe care numai lectura intensă și afinitatea spirituală a cetitorului îl redau până la înțelegerea perfectă a acestei personalități excepționale.

Mircea Mancaș

Cronica teatrală

— IAȘI —

(Cucoana Chirița.—Anno domini.—Pescuitorul de umbre.—
Iluzia fericirii).

Reluînd această cronică, întreruptă din diverse cauze un timp cam îndelungat, mă simt dator să încep cu unele lămuriri prealabile.

Activitatea teatrului Național a fost în ultimii ani obiectul unor critici violente și excesive. Fără a le împărtăși întru totul și dezaprobînd mai ales tonul lor, nu mă pot opri să nu recunosc că în ce privește repertoriul, ca și jocul artiștilor, ele erau într'o largă măsură justificate.

Căci dacă anii trecuți s'au montat pe scena teatrului nostru și destul de onorabil piese clasice ca „Noaptea regilor“ a lui Shakespeare sau moderne ca „Doctorul în dilemă“ a lui Shaw, „R. U. R.“ a lui Ciapek sau „Knock“ a lui Jules Romains, numărul fabricațiilor eftine ale teatrului francez de a doua sau a treia mînă a fost covîrșitor ca și acel al melodramelor răsuflete. Iar față de unele producții naționale și uneori locale de calitate inferioară sau de un gust dubios, s'a arătat o condamtabilă indulgență.

În ce privește personalul, teatrul ieșan posedă fără îndoială cîțiva artiști excelenți și unele elemente bune, cu deosebire pentru comedie. Despre artiste nu putem spune cu o excepție sau două, același lucru. Dar aceste elemente nu au fost totdeauna fericit utilizate și dacă unele roluri au avut adesea parte de o remarcabilă interpretare, faptul a fost mai degrabă un produs al inspirației personale și al instinctului dramatic decît rezultatul unui studiu conștient, călăuzit de normele unei superioare intenții artistice.

Acordul de mișcări, gesturi, fizionomii, voci și tăceri, acea sensibilitate reciprocă și misterioasă corespondență a raporturilor, emanînd dintr'o cugetare unică care conduce, armonizează dă un stil și o expresie spectacolului, acea unitate vie a ansamblului pe

care un Stanislavsky a izbutit ca nimeni altul s'o imprime teatrului rus și un Copeau și discipolii lui s'o realizeze pe unele scene ale apusului, iată ceva care a lipsit în mod constant sau a fost complet ignorat în teatrul nostru.

O schimbare care permite frumoase nădejdi s'a produs însă în timpul din urmă.

Directorul actual, intelectual serios, activ și tenace, fără a se lăsa intimidat de campania interesată a unei părți din presă, care-i contestă cu malițiozitate competența, în contrast cu predecesorii săi, a cutezat prin unele măsuri, cel puțin, să rupă cu spiritul rutinar și anchilozat al trecutului.

Repertoriul anunțat pentru anul acesta, cu unele excepții firești și explicabile, e fără îndoială mai bine întocmit ca cele anterioare.

Dar meritul său e mai ales acela, că înțelegând nevoia capitală și atât de urgentă a unui director de scenă de care teatrul ieșan a fost atîta ani văduvit și făcînd pentru atingerea acestui scop sacrificii necesare și amputări dureroase, a izbutit să-și asigure concursul prețios al d-lui Aurel Ion Maican, un profesionist al tehnicii dramatice, instruit, modern și de un fin gust artistic.

Stagiunea s'a deschis cu „Cucoana Chirița“. Mai mult ca alte orașe, Iașul s'a distins totdeauna prin cultul respectuos al tradiției și d. Iordan nu a greșit reluînd această „comedie cu cîntece“, scrisă acum optzeci de ani, odinioară atât de gustată și populară. Personajul Chiriței, provinciala greoaie și rustică, neobișnuită cu moravurile orașului, credulă, naivă, vanitoasă, maimușărînd manierele ce i se par nobile și îmbrăcată ridicul pentru a fi la modă, nu e o creație națională, cum au afirmat unii, ci un tip împrumutat și bine localizat, o abilă și izbutită adaptare.

Căci „Chirița la Iași“ (Alecsandri a mai scris trei piese cu același personaj) cum a dovedit eruditul cercetător al literaturii comparate d. Charles Drouhet cu un mare lux de citații și fără posibilitate de replică, prezintă în ce privește cadrul general al acțiunii, personajele și incidentele, asemănări izbitoare cu „Les provinciaux à Paris“, comedie scrisă de Louis Benoît Picard la începutul secolului trecut și deseori reprezentată pe teatrele de pe bulevard, asiduu frecventate de poetul român, pe cînd era un tînăr și vesel student în capitala Franței.

Deși resursele comice ale lui Alecsandri, observator viu dar superficial, lipsit de pătrundere psihologică și înzestrat cu o redusă imaginație dramatică nu sînt de prima calitate, ba chiar de o tehnică puerilă și de un haz grosolan, corespunzînd de altfel unei societăți în formație, cu gustul încă rudimentar și nesigur, comedia a plăcut nu numai prin duhul ei de irezistibilă veselie dar și prin unele trăsături de o surprinzătoare actualitate.

Căci transplantarea unui exemplar dintr'o categorie socială în alt mediu decît acel în care s'a născut și a fost obișnuit să trăiască ca și parvenitismul de orice fel, în ciuda tuturor fluctuațiilor istorice, continuă să rămînă un izvor nesecat de situații ridicule sau amuzante.

Succesul piesei a fost asigurat însă în mare parte și de reconstituirea pitorească și vie a epocii, de parfumul arhaic al mala-coavelor, ișlicelor și antereelor de altă dată, impregnat de toată nostalgia trecutului.

După tradiția moștenită de la neuitatul Millo, rolul cucoanei Chirița a fost interpretat nu de o femeie ci de d. Boldescu care în această situație, în multe privinți dificilă și ingrată, nu s'a arătat întru nimic inferior reputației lui comice.

D. Calmuski a fost deasemeni excelent în Guliță, băiatul alintat, poznaș și sîșit al Chiriței.

*

Spectacolul a început cu „Anno Domini“, piesă într'un act de d. Ion Marin Sadoveanu, înfățișarea unui caz curios sau mai de grabă patologic.

Un fiu, neputînd suporta suferințele și prezența fizică a tatălui său, oribil mutilat într'un accident, deși simte că trebuie și ar vrea să-i fie de ajutor, se îndepărtează totuși, irezistibil de dînsul.

Locatarii pensiunii, oameni vulgari și obtuzi nu văd în el însă decît o ființă denaturată și un monstru moral și cu forța vor să-l ducă la căpătăiul tatălui estropiat. El se opune, rezistă dar fiind debil și bolnav de inimă, sucombă din cauza aceasta.

Un teolog chinuit de îndoeli, tovarășul de copilărie al tînărului și medicul enigmatic care îngrijește pe bolnav caută să lămurească prin atitudinea și discuțiile lor, senzul uman și filosofic al unei situații, în unele privinți nefirească și puțin verosimilă. Problema pusă de d. Ion Marin Sadoveanu, spirit reflexiv și cu pronunțate înclinații mistice, e fără îndoială originală și interesantă dar mijloacele sale dramatice nu mi s'au părut la înălțimea concepției. Piesa suferă de un deficit de viață și de mișcare, personajele sînt palid sau imperfect schițate și se pierd uneori în diserții nebuloase. Impresia totală rămîne sinistrală și confuză.

D. Gh. Popovici a făcut serioase eforturi pentru a reda sbuciumul sufletesc al tînărului și numai dificultățile inerente rolului l-au împiedecat să izbutească întotdeauna

În contrast cu atitudinea tragică și tonul uneori declamator al d-lui Ghițescu, d. Vernescu a fost de o deosebită naturaleță.

*

„Pescuitorul de umbre“ a lui Jean Sarmant e o piesă care cu toată lipsa de acțiune și sobrietatea mijloacelor dramatice ne cerește prin realismul ei poetic de un profund adevăr omenesc.

Doi frați cu temperamente deosebite. Unul, René serios și grav, de profesie arhitect întreține prin munca lui întreaga familie, celalalt Jean fire plăpândă și senzibilă de visător și poet atins în urma unei grave decepții sentimentale de o deranjare psihică însoțită de amnezie, care l-a făcut să piardă contactul cu realitatea, își trece vremea cu distracția inocentă a pescuitului. Mama lor văduvă, sperînd că poate va vindeca astfel pe Jean, recurge la o stratagemă.

Prin mijlocirea unui episcop prietin, ea izbuteste să aducă pentru citva timp în casă, fata, o artistă, care prin atitudinea și refuzul ei, înnebunise pe tînăr. Făcîndu-i cunoscută starea lui, dînsa o roagă să fie drăguță cu Jean și mai ales să nu-l descurajeze cu totul. Jean recunoaște pe Nelly și prezența ei, înviorează sărmanul lui suflet neliniștit. Amîndoi fac planuri delicioase de viitor și fata care-l respinsese altă dată, prinsă în propriul ei joc, se simte acum tot mai atrasă de dînsul. Dar celalalt frate, care nu înțelege ce se petrece între cei doi îndrăgostiți și crede că ea nu face decît să îndeplinească din caritate un rol de infirmieră, o iubește și el și are imprudența să se declare. O tensiune, urmată de furtunoase explicații are loc între frați. René se silește să convingă pe Jean că trebuie să renunțe în favoarea lui, la dragostea fetii, căci e un om bolnav iar cînd acesta refuză, izbuteste să-i sugereze că Nelly nu e femeia pe care a iubit-o odinioară, ci o alta, care samănă cu ea.

Dar sufletul fragil, dezorientat și fără punct de razîm al lui Jean nu poate suporta lovitura. El se sinucide și René e chinuit de grele remușcări.

Ceiace izbește în structura intimă a personajelor din această piesă de psihologie subtilă și fină e pornirea erotică care-i animă, cu tot ce are într'însa tiranic, divin și fatal. Fiecare din ei aspiră la dragoste cu o sete infinită dar nimeni nu înfilnește fericirea acolo unde o căutase, și viața zdrobește pe bieții vinători de chimere, care nu au tăria să îndure suferința și resemnarea.

Acest adevăr psihologic etern și de o profundă semnificație, contribuie să dea piesei, care prin unele situații și clișee amintește uneori pe Musset sau Bataille o atmosferă specială de grație, juvenilă, lirism delicat și pătrunzătoare melancolie.

D. Munteanu a interpretat cu fineță și cu un relativ simț al nuanțelor rolul dificil al lui Jean. N. Șubă, sobru și corect în acel al lui René.

*

„Iluzia fericirii“ de Evreinov e o comedie grotescă de o puternică fantazie umoristică, în care e destul de vizibilă influența teatrului modern italian, a unui Chiarelli sau Pirandello. Dar cu un superior tact dramatic, scriitorul rus a izbutit să evite disertațiile moralizatoare ale celui dintăiu sau jocul dialectic abstract, obscur și prea adesea obositor al celui de al doilea.

Iată tema de o incontestabilă originalitate a piesii. Un personaj bizar și de o filantropie specială, Doctorul Fregoli, înțelege să aline soarta sărmaneii omeniri suferinde, procurându-i un narcotic prețios: iluzia.

Pentru a cunoaște dorințele secrete ce locuiesc în suflete, el ia masca unei vrăjitoare. Și între numeroșii clienți care se perindă înaintea pretinsei vrăjitoare facem cunoștință cu o femeie părăsită de soț, cu un bătrîn nefericit și solitar, cu un tânăr student pesimist, care a încercat să se sinucidă, cu o mamă a cărei fiică lincezește fiindcă n'a cunoscut beția iubirii. Acestor ființe divers chinuite, Doctorul Fregoli își propune să le dăruiască fericirea la care năzuiesc. În acest scop, el intră în tratative cu un director de teatru, care convine să-i cedeze câțiva artiști, anume selecționați, din trupă. Acestora, Fregoli le încredințează anumite roluri, pe care dînșii trebuie să le joace, nu pe scena teatrului ci la domiciliul pacienților, pe scena reală a vieții. Un actor comic va simula astfel pe un medic major, care prin glumele lui va înveseli societatea și va distra pe bătrînul părăsit și singur, un alt actor, cunoscut ca prim amoretz va juca acest rol pe lângă fata urită care se consumă în așteptarea zadarnică a dragostei iar o tinăra și vioaie actriță, transformată în seducătoare subretă va face pe întunecatul și disperatul student să aprecieze plăcerile vieții.

Și astfel, casa văduvei în care aceste personaje locuiau în pensiune, cu un aspect până atunci atât de mohorit, se transformă subit, atinsă parcă, de bagheta magică a vrăjitorului.

Buna dispoziție și speranța încolțesc în suflete și prin colțuri se urzesc surizătoare idile.

Iar cînd în timpul carnavalului, la un bal mascat organizat de Fregoli, la care participă tineri și bătrîni, comical ce juca rolul maiorului încearcă să risipească minciuna și desvăluie realitatea nudă, el nu izbuteste să convingă pe nimeni!

Ochii tuturor o văd acum altfel colorată și oricîte decepții și înfrîngeri le rezervă viața, ceva în sufletul lor va rămînea modificat pentru totdeauna.

Umorul de un efect irezistibil al piesei rezidă în largă parte în dedublarea unora din personaje și în juxtapunerea celor două planuri care nu coincid, acel al aparenței și acel al realității.

Limita între real și ireal, vis și starea de veghe, logic și absurd pare însă uneori suprimată și dacă actul al II, care ne înfățișează repetiția unei piese, adică teatru în teatru e de un autentic și crud realism, actul ultim bogat în nebunești detalii de farsă și piruete agile ce amintesc commedia del arte, e mai degrabă o delicioasă și modernă formă a feeriei.

„Iluzia fericirii“ a avut parte de o excelentă interpretare. D. M. Gheorghiu, în Fregoli, a fost de o animată și diabolică vervă, evitînd cu totul de data aceasta, nota de exagerare în care cade uneori d-sa.

S'au distins deasemeni: d. Boldescu în rolul veteranului comic și d. Munteanu în acel al junelui amoret.

D-na Jenny Ionak Argeșanu a avut vivacitate și grație în rolul artei subrete și d-na Banuțiu Bărbulescu un debut fericit în fiica nefericită a văduvii.

O mențiune deosebită merită d-ra Baciuc care a interpretat rolul pedagoagei tomnatice, de un puritanism rigid și pedant, cu fină pătrundere și minunată naturalitate.

Ceiace s'a remarcat în primul rând însă, în tot cursul spectacolului, a fost unitatea armonioasă a ansamblului, ca și coordonarea măsurată și justă a atitudinilor și gesturilor în vederea efectului artistic total.

Nu mai puțin au contribuit la realizarea lui, o montare fastuoasă și măestrată, jocurile de lumină atât de sugestive, ingenioasele și izbutitele inovații tehnice ale d-lui Maican, ca și decorurile cu mult gust stilizate, ale pictorului Kiriakoff.

O. B.

Cronica ideilor

Discuțiile în jurul Unirii Basarabiei

Actul unirii Basarabiei a fost explicat în diferite chipuri de diferiți autori. De ce aceste încercări de a explica un act istoric cu totul recent? Pe o altă vreme se face, pur și simplu, un istoric al unirii Ardealului sau Bucovinei, asupra căruia discuțiile nu se poartă decât cu privire la amănunte, în jurul unirii Basarabiei disputa se îndreaptă asupra unei chestiuni principale: care este factorul sau factorii principali ai unirii.

Dacă unirea Transilvaniei și a Bucovinei era un punct final al unor lupte anterioare, prin care se manifesta conștiința națională a populației românești din aceste provincii, nu tot așa se prezintă lucrurile în Basarabia, unde până la revoluție nu se putea vorbi de conștiința națională a moldovenilor, ci numai de instinctul național al lor, iar conștiința națională a unui mic grup de intelectuali nu cumpănea mult în balanța evenimentelor. Iată de ce pentru multă lume unirea Basarabiei apare ca un miracol al paserii Foenix, al conștiinței naționale renăscute dintr-o dată din cenușa înstrăinării de mai bine de un veac, iar pentru alții, mai puțini, această unire se datorește unui deus ex machina, — expresie prin care d. Șt. Ciobanu, în lucrarea sa recentă¹ caracterizează încercările de a explica unirea prin factori de importanță secundară și cu caracter accidental.

Lucrarea d-lui Șt. Ciobanu se deosebește de lucrările de până acuma privitor la unirea Basarabiei, prin faptul că așează evenimentele din Basarabia anilor 1917—1918, în cadrul istoric al revoluției rusești. «Pentru un observator mai atent, este clar, zice d-sa,

¹ „Unirea Basarabiei Studii și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917—1918”, Ed. Așezământului Ion I. C. Brătianu, Buc. 1929.

că motivele frământărilor din anii 1917-1918 și cauzele care au dus la unire trebuiesc căutate nu atât în factorii locali, nici în propaganda elementelor de peste Prut sau de peste Carpați, cât în mișcarea revoluționară din Rusia, în eforturile popoarelor din imperiul țarist de a se descătușa, de a se elibera de sub jugul nedreptăților. Inchipuți-vă pentru un moment că au existat toate condițiile pentru unire, toți factorii principali ai mișcării naționale și n'a existat revoluția rusă, sau că ea s'a oprit la o anumită fază, — s'ar fi putut înfăptui unirea? Evident că nu. Presupunem că n'au existat studenții dela Chiev, propagandiștii ardeleni și bucovineni, luptătorii naționali, etc., și revoluția rusă și-ar fi urmat cursul pe care l-a urmat. Desigur unirea trebuia să se facă, Basarabia, în mod fatal, trebuia să se alipească la România». ¹ Fiindcă, deși revoluția rusă a avut un caracter social și politic, în cursul desfășurării «ea se transformă în revoluție națională, în răzvrătirea popoarelor, care locuiau în Rusia, împotriva dominației rusești». ² Dacă nu s'ar putea accepta formula aceasta, atât de tranșantă, în orice caz trebuie să se admită că paralel cu revoluția politică și socială în Rusia s'a desfășurat și revoluția națională, care s'a terminat prin emanciparea popoarelor subjugate. Oricum, e just că mișcarea națională moldovenească «a fost ecoul acestei răzvrătiți; ideologia revoluționară a Românilor din Basarabia a fost reflexul ideologiei naționale din Rusia», e just că «revoluția din Basarabia a fost dictată de către revoluția rusă și mersul ei a fost determinat de jocul natural al mișcării popoarelor din Rusia». ³

În sprijinul acestei teze, d. Ciobanu aduce faptul că, cu oarecare întârziere, fazele revoluției naționale din Basarabia au urmat fazele revoluțiilor naționale din celelalte teritorii subjugate de ruși.

Astfel: faza întâia, faza *romantismului național*, cum o numește d. Ciobanu, a constituit prima perioadă, — după izbucnirea revoluției la Petrograd, până în primele zile ale lunii Iulie. În această fază popoarele din Rusia cred în revoluția rusească, în guvernul provizoriu și așteaptă realizarea idealurilor lor dela puterea miraculoasă a revoluției și dela bunavoința guvernului.

În faza a doua, popoarele din Rusia adoptă atitudinea „*maximalismului naționalist*”, «când popoarele dezamăgite în speranțele lor în revoluție, nemulțumite de tendințele centraliste ale guvernului, trec dela deziderate și formule platonice, la fapte». ⁴ Semnalul îl dă Ucraina, al cărei Consiliu național suprem, «Rada», publică primul «Universal», — declarație în care se exprimă dorința unei vieți libere de stat ucrainean în cadrele Rusiei federative, «ca poporul ucrainean pe pământul său să aibă dreptul să dispună singur de viața sa». ⁵

Dar pe când Rusia se destramă zi cu zi, popoarele ei încep

1 Pag. XII.

2 Ibidem.

3 Pag. XIII.

4 Pag. XXV.

5 Pag. XXVIII.

să-și organizeze singure, cu dela sine putere, viața lor națională. Astfel că faza aceasta e și faza organizării forțelor naționale, faza *realismului național*. Iar în momentul când izbucnește revoluția din Octombrie, statele naționale federative, nou create, încep a se dezlipi de Rusia unul câte unul. Pentru a-și menține existența națională în contra disoluției produse de mentalitatea anarchico-bolșevică, majoritatea acestor state — statele baltice, Ucraina, Lituania, recurg la ajutorul armatelor germane și austro-ungare.

Aceleași faze parcurge și revoluția din Basarabia. În primele luni, manifestările moldovenilor sînt timide și platonice; cu toate că răsună și unele voci răzlețe chiar pentru unire. E faza romantismului național. Pe urmă începe adunarea și organizarea forțelor naționale, întâiu în jurul «partidului național moldovenesc», care «în primele luni ale revoluției, devine factorul principal al mișcării naționale», dar paralel cu afirmarea din ce în ce mai tare a dreptului poporului moldovenesc de a dispune de sine, paralel cu trecerea mai accentuată în faza maximalistă rolul principal în mișcarea națională moldovenească trece asupra organizațiilor militare moldovenești, până cînd, în urma congresului militar moldovenesc din 21 Octombrie 1917, se procedează la organizarea «Sfatului Țării», — ideia căruia, deși fusese lansată prin programul partidului național țărănesc încă din luna Mai, deși se bucurase de o largă discuție în cursul lunii Iulie, datorită tentativelor Ucrainei de a îngloba Basarabia în noul stat ucrainean, nu dobîndise încă forță suficientă pentru a deveni realitate tangibilă decît abia în faza «realismului național».

Noua provincie autonomă, apoi, dela 6 Decembrie 1917, republică federală în cadrele Rusiei, nu poate ține piept însă disoluției morale și sociale. Încep luptele între diferite organizații revoluționare, pedeoparte, în special între organizațiile bolșevice și moldovenești, în care soldații moldoveni dovedesc mai puțină energie și hotărîre, iar pedealtă parte, încep prădăciunile și omorurile la țară. Liniștea și ordinea nu putea fi menținută prin propriile forțe. De aceea Consiliul Directorilor, — emanația Sfatului Țării, — săvîrșește un nou act revoluționar: chemarea armatei romîne. ¹ «Armata romînă introduce liniștea în Basarabia, care era necesară ca ideea revoluționară să ajungă la finalul ei logic». ² Fiindcă „logica revoluției» reclama ca lucrurile să nu se oprească la crearea unui stat basarabean independent, fiindcă «principiul autodeterminării nu se mărginește numai la separarea de Rusia, la independență. O țară a cărei soartă a fost legată de veacuri cu poporul romînesc, o țară de aceeași limbă, de aceeași tradiții culturale, ruptă printr'un act de silnicie din trupul romînismului, o țară care și geograficește face un tot cu țara romînească, nu putea să nu graviteze spre această țară». ³ Intrarea armatei romîne în Basarabia aduce libertatea mani-

1 Pag. LXXIV.

2 Pag. LXXVIII.

3 Pag. LXXIX.

festărilor naționale, până atunci stinjenite de suspiciunile centralismului rusec, care aducea mereu acuzații de «șovinism», «reacționarism», «separatism», etc.,—și dă puțința de a se discuta ideia unirii, care face progrese vizibile și duce la actul din 27 Mart 1918,—votarea unirii de către «Sfatul Țării», în urma presiunii publice generale, manifestată în întrunirile diferitelor organizații profesionale, culturale și de administrație locală—cum au fost cererile de unire ale zemstvo-urilor din Soroca și Bălți.

Ideia dominantă din studiul d-lui Ciobanu este aceea că revoluția din Basarabia a urmat calea revoluției din Rusia, procesul separării Basarabiei de Rusia și unirea ei cu România e un proces natural, impus de «logica» și «legile» revoluției. Actul unirii n'a fost un act al unei voințe libere, căci în desfășurarea evenimentelor n'a rămas loc liberului arbitru, ci totul a fost produsul unei necesități fatale, în care voința personalităților nu putea schimba nimic. Personalități care se predomine evenimentele nu există. Revoluția basarabeană are un *caracter acefal*, după expresia d-lui Ciobanu. «Mișcarea națională din Basarabia apare ca o frământare adâncă a întregului popor, ca o suflare formidabilă a maselor mari, ca o acțiune colectivă a poporului. Frunțașii acestei mișcări nu duc masele după ei, ci sînt ridicați de mase, trîși de ele, sînt aruncați la suprafață de către valurile revoluției. Și dacă nu s'ar fi găsit acești oameni, de multe ori ocazionale, care să corespundă cerințelor revoluției, revoluția ar fi creat pe alții. Prin aceasta se explică faptul că în calitate de frunțași ai mișcării, în cele mai multe cazuri, vedem oameni ieșiți din obscuritate, oameni din popor, fără cultură serioasă, oameni mediocri, incolori, fenomen care se observă și în mișcarea națională a altor neamuri (de ex. Petliura la Ucrainenii), prin aceasta se explică și oscilațiunile în ideologia unora și cameleonismul politic în conduita altora. Eroii adevărați ai revoluției rusești au fost soldații, țărani, praporșcii (subofițerii), învățătorii și foarte rar cite un intelectual; aceștia au fost și eroii revoluției naționale din Basarabia».¹

Iată de ce meritul unirii nu-l pot monopoliza înfăptuitorii ei ocazionali, susține d. Ciobanu. Căci «ideile care au circulat în cursul revoluției în Basarabia, ideia de autonomie, libertate națională, libertate a limbii materne în școală, biserică și administrație, ideia armatei naționale, până la ideia de autodeterminare, de despărțire de Rusia, și natural, și de unire, n'au fost idei născute în capul înfăptuitorilor unirii și al propagandiștilor improvizati».²

Păreră d-lui Ciobanu e acceptată și de C. C. Giurescu. În prefața lucrării analizate profesorul de istorie dela universitatea din București notează: «Marile fapte istorice se nasc din îmbinarea a doi factori esențiali: masa poporului și personalitatea. Personalitatea e exponentul masei, ea reprezintă, în gradul cel mai înalt,

1 Pag. XXXIV.

2 Pag. XIII.

tendințele și sentimentele acesteia din urmă. La rîndul ei însă, personalitatea poate influența, tocmai prin latura ei caracteristică, prin ceiace îi este propriu, masa poporului, îi poate imprima o direcție nouă, îi poate canaliza energia și avîntul. Au existat oare asemenea personalități în timpul revoluției rusești, până la instalarea lui Lenin? Credem că răspunsul e negativ. Aceiași constatare se poate face și în ce privește Basarabia».¹

* * *

Trei lucruri sînt de relevat cu privire la lucrarea d-lui Șt. Ciobanu.

I. Căutarea unui factor principal, unei cauze esențiale a unirii. În direcția aceasta d. Ciobanu urmează calea predecesorilor, socotind că există numai un singur factor hotărîtor, ceiace e discutabil. În stabilirea cauzalității istorice căutarea unui singur factor esențial înseamnă simplificarea prea forțată a realității. Și chiar dacă s'ar admite acest punct de vedere, încă se pune problema dacă revoluția rusă constituie cauza esențială a unirii Basarabiei, sau e numai o condiție de prim ordin pentru unire.

II. Și prin această trecem imediat la discuția punctului al II-lea din lucrarea d-lui Ciobanu. Adică, a existat un agent activ al unirii Basarabiei sau nu? Cine a făcut unirea? Forțele locale, vii, personalitățile locale, desigur nu de avergura unui Lenin, nici măcar a unui Miliucov, Cernov sau Troțchi, dar totuși personalități, — sau unirea se datorește numai și numai dezlănțuirii stihilor revoluționare din Rusia? Valul revoluționar din Basarabia a fost împins de către valurile revoluționare rusești și a produs unirea prin forța inerției, sau, constituit din oameni, ca orice mișcare socială, căpătînd un imbold din afară, a adăogat mișcării inițiale o energie proprie și caracteristică datorită unor personalități reprezentative, deși, repetăm încă odată, nu de mare anvergură? Și dacă privim astfel lucrurile, putem oare neglija activitatea personalităților locale, ori cît de modeste ar fi ele față de titanii istoriei?²

¹ Op. cit. pag. 5-6.

² Să arătăm prin fapte concrete cum unele idei au dobîndit o caracteristică specific moldovenească, printr'un exemplu din cartea d-lui Ciobanu. Ideia «Sfatului Țării», după d=sa, e împrumutată din programele altor naționalități din Rusia și e traducerea expresiei rusești «Краевой Советъ». De fapt însă, expresia aceasta e mai nimerită a se traduce prin «Sfatul provincial». Pe înțelesul țărănilor se putea întrebuița expresia «Sfatul Guberniei», sau «Sfatul Basarabiei». Dacă expresia «Sfatul Țării» amintește de «Sfatul Înalt» din 1818, ceiace o recunoaște și d. Ciobanu, ea are totuși o nuanță deosebită, sugerînd ideea de independență, de suveranitate națională. În această expresie e implicat, un început de realizare al principiului autodeterminării naționale. Dacă erau alte personalități pe scena frămîntărilor locale, putem fi siguri oare că s'ar fi ales această expresie, cu nuanța ei specific moldovenească? Susținem hotărît că nu. Căci dacă în trunchiul mișcării erau personalități cu mai mult atașament față de cultura rusească, desigur s'ar fi acceptat o traducere mai exactă a expresiei «Краевой Советъ».

III. În sfârșit, se impune să relevăm și faptul că în încercarea d-lui Ciobanu de a explica evenimentele din 1917—1918 se pot găsi ecourile unui naturalism istoric cu nuanță hegelianistă. Am văzut, în adevăr, că fazele revoluției rusești și aceleia din Basarabia se desfășoară după tipicul trinității hegeliene—teza, antiteza, sinteza,—romantismul național, maximalismul național, realismul național. Atitudine modestă de așteptare ca totul să se aranjeze dela sine cum e mai bine, datorită forței revoluției, schimbată prin atitudinea opusă de a formula pretenții exagerate și de a încerca o realizare imediată a lor, sfârșită prin trecerea la opera constructivă în măsura posibilităților, în cadrele oferite de realitățile tangibile.

Toate aceste trei faze fac parte din «logica» revoluției, din dezvoltarea unui proces logic în întâmplările sociale. Dar în faptele acestea istorice personalitatea nu joacă nici un rol. Dacă la un moment dat n'ar fi existat anumite personalități, revoluția impunea altele, scotea la suprafața valurilor ei altă spumă. Individul e privit, deci, în această concepție, ca un atom, fără nici o deosebire de alți indivizi, nu i se admite nici un rol, nici o influență, oricât de mică, asupra faptelor sociale. Atomismul acesta în istorie, duce cu necesitate inexorabilă la concepția mecanicistă. Într'un singur punct această concepție naturalistă hegelianică se deosebește de marxism: nu ține număidecât să derive totul din factorul economic. Incolo e aceeași logică, aceeași privire a evenimentelor, ca fapte naturale, aceeași cercetare din exterior, fără a se referi la viața internă, fără apel la intuiția atmosferei sufletești a timpului, aceeași concepție după care sufletul reflectează pasiv evenimentele, ca o conștiință oglindă, care stau și la baza marxismului. Mai trebuie să relevăm, însă că istoria nu cercetează cauzele numai, ci, în primul rând trebuie să fie o evocare intuitivă a timpului, și apoi, în al doilea rând, o explicare? Ori, dacă nu nexul cauzal e punctul central al cercetării istorice, ci intuiția vieții istorice, în cazul acesta, iarăși nu putem face abstracție de rolul personalităților, al căror suflet închide atmosfera specifică a epocii.

În orice caz, lucrarea d-lui Ciobanu sugerează o serie de probleme interesante pentru cei ce se vor mai ocupa de unirea Basarabiei. Am indicat câteva. Mai sînt însă și altele. Lucrarea d-lui Ciobanu e departe de a fi spus ultimul cuvînt, ceiace recunoaște și d-sa. Căci pentru o lucrare de sinteză consacrată problemei unirii n'a venit încă vremea. Dar valoarea unei lucrări e cu att mai accentuată, cu cît mai multe discuții poate provoca în jurul problemei ridicate. Și lucrarea d-lui Ciobanu are acest dar.

V. Harea

Iar dacă acești fruntași ai mișcării ar fi fost naționaliști cu nuanță tradiționalistă mai pronunțată, s'ar fi propus vechia denumire de «Statul Înalt». Și în primul și în al doilea caz sugestia autodeterminării unirii ar fi avut mai puțin efect asupra maselor.

Miscellanea

Premiul Nobel

Premiul Nobel pentru literatură de anul acesta a fost decernat scriitorului german Thomas Mann. Pe cei ce văd în Thomas Mann numai pe autorul „Morții în Veneția“, această alegere îi poate surprinde, premiul nordic încurajând în general operele grandioase, dar mai ales pe cele profund sănătoase și optimiste. Dar „Moartea în Veneția“ are ceva morbid și decadent. Alte cărți de ale sale „Tonio Kröger“, „Der Kleine Herr Friedemann“, sînt amărite, pesimiste, deprimate.

Nu trebuie uitat însă un alt aspect al operei marelui scriitor german, pe care desigur l-a avut în vedere juriul scandinav. Opera lui Thomas Mann reabilitează burghezul german și burghezul în genere. Cîteodată ironizat, alteori atacat deadreptul, cetățeanul de mijloc din operele sale, e, de cele mai multe ori prezentat într-o lumină indulgentă și înțelegătoare. Conflictul dintre burghez și aventurierii romantici ori excrocii fără căpătăiu nu e rezolvat în contra celui dintăiu. De la „Budden brooks“ roman scris la 26 de ani, frescă imensă a unei familii de mari armatori din Lübeck și până la „Dezordine“ ori „Tristan“, omul de treabă, resemnat și lovit e privit cu o lacrimă de înduioșare. Și apoi, în orice caz, imparțialitatea lui Th. Mann e perfectă. Chiar cînd alunecă puțin pe panta decadentă îl salvează ironia. Și un fel de melancolie „à la Barrès“, care constituiesc farmecul neîntrecut al romanelor și nuvelelor sale.—X. Y.

Wilhelm Rein

S'a stins la Iena, acum cîteva luni, sub povara unei adînci bătrîneți, în vîrstă de 82 ani.

Cu «Vater Rein», cum i se spunea în intimitate de numerosul său auditor (peste 2000 oameni de școală, veniți din lumea întreagă i-au frecventat seminarul pedagogic) dispăre nu numai un vestit profesor, un „teacher of teachers“, dar și ultimul reprezentant de mare prestigiu al pedagogiei herbartiene.

Nu e cu puțință să se indice în cîteva rînduri însemnătatea științifică a operei și valoarea morală a omului, pe care l-a pierdut știința germană, dar cine i-a cetit lucrările și mai ales cine i-a cunoscut activitatea poate avea justa intuiție a golului produs prin moartea acestui pedagog german.

Atît în activitatea cît și în cugetarea sa, Rein avea ceva ce transporta în înălțimi.

Ca teoretician, el concepea pedagogia ca un fel de „filosofie concentrată a culturii, destinată să întărească și să dezvolte forța fizică și morală a individului și poporului“; ca o „coloană de foc, care premerge practicei pedagogice ca să-i arate drumul“; ca „regulatorul științific al educației naționale“.

Paralel cu aceste principii, Rein atribuia școlii menirea de a fuziona în fiecare individ calitățile unui „bun creștin“ cu acelea ale unui „brav cetățean“ și de a realiza din neamul său „un popor pur“, „un popor liber“, „un popor tare“. Acestor idei dezvoltate în studii, ale căror titluri ar umple mai mult de trei pagini, el s'a consacrat cu acel zel, pe care Grecii l-au denumit Eros, punînd în serviciul lor toată puterea sa de muncă, și deosebindu-se astfel fundamental de atîția alți pedagogi de catedră, care—în situații similare—numai mimează elan și devotament.

Merite și mai apreciable și-a dobîndit Rein în domeniul practicei pedagogice. Elev al lui Stoy și Ziller, el a reorganizat seminarul pedagogic din Iena, atașîndu-i o școală de aplicație pentru practica studenților—școală, care a fost luată ca model la organizarea multor seminarii pedagogice. A deschis împreună cu Dr. Dettmer celebre „cursuri universitare de vacanță“, care s'au ținut pe lângă universitatea aceluiaș oraș 23 de ani, fără întrerupere, frecventate fiind nu numai de europeni, dar și de admiratori din alte continente. Și-a stîmplat auditorul pentru opera de descoperire a celor mai juste procedee de predare în instrucție, erînd în dogmă didactică principiul că „numai învățămîntul, care se desfășoară metodic, potrivit legilor spiritului, poate avea forță durabilă în educație“. Interesante-s apoi sforțările lui Rein de a-și entuziasma elevii pentru profesiunea de educator ca și acelea de a face din Iena—pentru mai mult de două decenii—focarul de-un renume mondial al pedagogiei germane. Privit și din acest punct de vedere, cît de tare diferă Rein de atîți pedagogi de rînd, care se complac într'un gen de „Amtspädagogik“, limitîndu-și disciplina la cîteva ore de curs!

Demnă de relevat e și creația sa literară, neobișnuit de bogată, în centrul căreia stă cu o valoare neperimată vestita colecție „Encyclopädisches Handbuch der Pädagogik“, în 10 volume, unică în momentul apariției ei (ed. I la 1899; ed. II la 1905) și încă neîntrecută nici de „Lexikonul“ lui Roloff și—se pare că—nici de acela al lui Schwartz, care e în curs de tipărire.

Dar rolul de-o semnificație istorică, pe care Rein l-a împlinit cu egală competență și devotament a fost cel de pioner neobosit al pedagogiei herbartiene. Pe acest drum, pe care a militat mai bine de trei decenii, el a contribuit mai mult decît oricare altul la opera de „herbartizare“ a școlii din mai toate țările civilizate—din Statele-Unite ale Americii și până'n Japonia, inclusiv o parte din Franța și Elveția.

Pentru învățămîntul românesc, W. Rein a avut un dublu rol: nu numai că până la războiul mondial, școala noastră a trăit aproape două decenii sub raza de influență a pedagogului din Iena, „herbartizîndu-se“, dar totodată el a fost—dintre pedagogii apusei din ultima vreme—cel mai audiat și mai cunoscut de romîni.

Dar, cu toată opera și activitatea semnalată, viața lui Rein s'a încheiat într'o atmosferă de o impresionabilă uitare. Nu numai publicistica străină, dar nici chiar cea germană—nici, aceia a națiunii, căreia îi aparținea și la a cărei glorie științifică colaborase merituos—n'au manifestat o atenție mai deosebită. În epoca revoluțiilor noilor curente pedagogice, care au adus cu ele un val de dictatură a cuvintelor și formulelor exclusiviste, precum și o specie de pasiune isterică pentru reforme școlare, Rein putu fi nu numai uitat, dar și acuzat. S'a împărtășit și el din disprețul și reproșurile, pe care „oamenii noi“—acei „rerum novarum cupidi“—le-au adus școlii herbartiene, unilateral calificată de „școala instrucției“, „a cărții“, „a auzului“, „a vorbii“, „a gurii“, „a limbii“, „a trecutului“.

Însă, atît în istoria filosofiei cît și în aceea a pedagogiei, revenirea la sisteme mai vechi de gîndire sînt fenomene frecvente. Adeseori idei și formule ale cîntărilor altor epoci au fost revivificate printr'o reluare entuziastă. Așa dar nu e exclusă posibilitatea ca vremea, care adesea intervine să repare nedreptățile istorice, să realizeze o resurrecție a ideologiei herbartiene și implicit o recunoaștere obiectivă și dreaptă a valorii operei și activității lui W. Rein.—S. Birsănescu.

O faptă unică

Toate ziarele au relevat și adus laude gestului d-lui C. Hamangiu, consilier la înalta Curte de Casație, care a donat suma de cinci milioane pentru a se constitui din ea o serie de premii pentru pictură, poezie, critică literară etc. Ingroziți și noi de decadența spiritului care din zi în zi e tot mai accentuată, aducem toate omagiile acestui gest în adevăr unic. Trăim timpuri grele. Dificultăți și mizerii de jur împrejur. Toată lumea luptă din greu pentru traiul zilnic. Literatura și arta au ajuns un lux aproape nepermis.

O mentalitate excesiv politică, economică în orice caz militantă pentru bunuri pămîntești s'a deprins să disprețuiască valorile spirituale. Și în această ambianță, iată un specimen rar, care dăruiește, tot avutul său, probabil nemoștenit ci strîns cu muncă grea din cărțile și lucrările sale juridice, pentru premii literare și artistice. Și fiind jurist de profesie, nu le dăruiește măcar pentru autorii de coduri, ci pentru literatură. Noi publiciștii întru literatură mulțumim d-lui Hamangiu pentru că ne-a redat speranțe în calitatea timpului nostru și că a reabilitat ceiace un firesc pesimism începuse să arate ca ceva absolut pierdut.—V. R.

Recenzii

Gib I. Mihăescu, *Vedenia*, Nuvele, Editura „Cartea Românească”, 1929.

În nuvelistica noastră, în care preocuparea psihologică ca și dramatismul se întâlnește rar și sînt prea adesea covîrșite, uneori de un plat realism anecdotic, alte ori de un subiectivism fad, d. Gib Mihăescu a izbutit să se impună de la primele lui încercări, printr'un simț deosebit al vieții interioare și un suflu tragic de mister și sombră pasiune.

Ca și în „Grandiflora”, motivul principal al celor mai multe din nuvelele acestui volum, e acel erotic, subt aspectul lui senzual și adesea crud sau lubric.

Eroii preferați ai d-lui Mihăescu sînt de obicei soți înșelați sau care bănuiesc înșelarea, roși de chinurile geloziei și obsedați până la nebunie de imaginea fizică a unei femei, pentru care comit, mînați de o irezistibilă pornire, violențe sau crime.

Femeile din nuvelele lui au deasemeni un farmec așîțător și enigmatic, iar subt aparența lor adesea trufașă, rece și statuară sînt consumate de dorinți pătimașe și arzătoare.

Preocupat în primul rînd de a reda stări psihice, d. Mihăescu reduce la strictul necesar elementul anecdotic și cel descriptiv, oprindu-se cu preferință asupra momentelor de criză în care alegerea detaliului semnificativ și revelator iluminează uneori colțurile cele mai obscure și tînuite ale sufletului.

Nuvela ca „Sfîrșitul” sau „Între porțelanuri” sînt în privința aceasta caracteristice și prin ascuțimea și luciditatea analizei, pateticul și fatalismul lor pasional, de o rară putere emotivă.

Singurul defect care se poate reproșa d-lui Mihăescu în nuvelele lui erotice e doar o lipsă de măsură, ca să nu spunem, un abuz în evocarea situațiilor, scabroase sau de un naturalism prea brutal. În „Vedenie” de pildă, scena violului comis de ordonanță

asupra soției căpitanului, macabră, repugnantă și sadică, nu e lipsită de o notă de exagerare și artificiu, care tulbură efectul estetic total.

Darul deosebit al autorului în crearea unei atmosfere grele de neliniște și teamă, sinistră sau tragică, apare pe alt registru decît acel erotic, în minunata nuvelă „Troia”.

Sentimentul de groază care stăpînește pe cei trei soldați ră-tăciți, înghețați și asediați de lupi, pe meleagurile Basarabiei în noaptea viscoloasă a Crăciunului și face pe fostul dascal Pintilie, în misticismul lui naiv să vadă în imaginea unei troiți aprinse, pe Christ luptînd cu „legioanele infernului” e redat aici cu o forță ha-lucinantă și un fior straniu, demne de un maestru al fantasticului și lugubruului.

Ceiace contribuie la realizarea sugestiei în cele mai puternice din nuvelele d-lui Mihăescu, e alături cu un stil foarte personal și bogat în impresii de o deosebită frescheță, corespondența tainică între mediul evocat și anume stări interioare, un fel de complicitate ritmică între climatul fizic și cel uman, alcătuiind una din trăsăturile esențiale ale tehnicii lui artistice.

Aceste însușiri prețioase și rare, ne îndreptătesc să nădăj-duim, că d. Gib Mihăescu, care s'a dovedit un original și excelent dramaturg, va izbuti să ne dea cîndva, romanul pasional sau poe-tico-fantastic, pe care-l așteaptă încă literatura noastră.

Octav Botez

Leon Donici, *Noul seminar*, Cultura Națională, 1929.

Cartea, despre care s'a spus cîndva o vorba bună sau o apreciere elogiouă e pentru celitor obiectul unei excepționale atenții. Ea te constrînge la conștiinciozitate extremă, ea este punctul de întîlnire al părerilor, de verificare a opiniunilor. În ju-rul ei planează acel prestigiu misterios și neprecis, pe care îl menține lipsa cunoștinței exacte și mai ales acel spirit de curiozitate nesatisfăcută.

Cu un astfel de sentiment—de timiditate, de ușoară emotivitate organică și oarecare nesiguranță de apreciere — am luat în mînă romanul lui Leon Donici. „Noul Seminar” apăruse în Rusia țar-istă din preziua marelui războiu. Deja în anul apariției sale, cartea lui Leon Donici—pe atunci numai Leonid Dobronravov—fusese elo-gios apreciat de critica rusă contemporană. Aseșov îl numise chiar „un eveniment în literatura contemporană” și remarcabilu-i succes depăși granițele imperiului rus; curînd văzură lumina tiparului tra-ducerile sale în limba germană și poloneză.

Poate că pentru noi acest minunat scriitor ar fi rămas și acum necunoscut, dacă împrejurările nu l-ar fi aruncat în ultima etapă a revoluției ruse pe pămîntul Basarabiei revenită sub stă-pînirea străbună.

Întimplarea l-a făcut să cunoască un bun animator al ortodoxismului devenit curînd colaborator al unei reviste de necontestată autoritate: autorul traducerii sale în romînește. Astfel literatura națională a cunoscut un talent de excepțională valoare, iar Leon Donici a străbătut coloanele celor mai prețioase reviste romînești.

N'ași vrea să caracterizez în rînduri necomplete viața acestui scriitor din nefericire și azi atît de puțin cunoscut, dar ași putea oare uita activitatea-i prodigioasă din ultimii ani și propaganda romînească dela Paris întreprinsă printre Romîni refugiați din Rusia revoluționară? Despre el, omul care și-a epuizat ultimele zile în acea absorbantă și chinuitoare viață de surmenaj continuu pentru salvarea sufletelor rătăcite dela crezul naționalismului adevărat, nu vorbesc rîndurile de față, ci va vorbi mai drept și mai complex aprecierea obiectivă a viitorului.

*

Nu mi-am închipuit niciodată că viața, ce se desfășoară într'un modest oraș provincial într'o atmosferă complet lipsită de orizont și permanent asfixiată de viciu și brutalitate, poate închide în sînul ei variate conflicte de ordin sufletesc. Interiorul bogat al unei vieți atît de sarbădă și uniformă aparent, a fost o surpriză neînțeleasă pentru mine încă în primul moment.

Am înțeles-o însă curînd, cînd am surprins în paginile cărții viața zbuciumată de adolescent, descrisă de cel mai bun dintre reprezentanții ei.

E fără îndoială o viață de luptă, de cancanuri și odioase întîmplări ce merg pînă la cruzime și bestialitate.

Pentru acel ce și-a închipuit adolescența ca un roman de lungă și ineputabilă reverie, de planuri de salvare, dorinți de libertate și fantazie creatoare de ideologii, adolescentul-tip pe care îl prezintă Leon Donici în viața Seminarului trăit, este o deziluzie completă și o caricaturizare desăvîrșită. Viața seminarului inchi-zitorial, copleșit de vicii și scoborît mai jos decît treapta ultimă a celui mai decăzut mediu familiar, atingînd bordelul și depășind localul de depravare sexuală, impunea sufletului tînăr, neobosit și viguros al adolescentului acel răspuns puternic care sfîrșea nu odată cu brutalitate și exasperarea maximă a conducătorilor săi.

Nu a fost mijloc de luptă lașă, ascunsă și deghizată meschin, pe care să nu-l fi încercat seminariștii pentru a suprima ultima epocă de autoritate în școala lor. Căci orcît cinism s'ar ascunde aici, dar revolta tînărului care aruncă în fața directorului adevărul lașității, nedreptății și perversiilor sale monahale, este mai puternic și mai răsunător decît considerațiile de ordine și disciplină naive și ipocrite cu care erau constrînși seminariștii la tăcere. Și ce poate fi oare mai dezonorant decît acea teroare, întreruptă ici-colo de sdravăna bătae pe care o primește călugărul spion și fariseu, inspector de dormitoare, pupitre și scrisori, sau disprețul pe care îl primește în obraz—subt forma cea mai cinică și abjectă—directorul acestei închisori.

Dar însăși familiaritatea aceia vulgară a numelor false, denumirile cu expresii triviale ce abundă, sînt desigur suficiente pentru a manifesta dispoziția elevilor față de profesorii lor. E în această caracterizare unanimă a temperamentelor adevărul profund pe care îl creiază întotdeauna sugestia masei sau colectivității.

Și mă gîndeam, cefind aceste pagini în care suflete tinere, demne de o soartă mai bună, se pervertesc până la cinism și se urăsc până la brutalitate sanguină, mă gîndeam la acea ordine spirituală, superioară și demnă, seducătoare și captivantă pe care a reușit să o institue catolicismul în instituțiile sale. Ce diferență extraordinară și izbitor contrast între lumina unei vieți în care sacrificiul pentru un scop imaterial este unicul sens al ei, și acea goană înspăimîntătoare după vulgare satisfacții materiale, dedublata de ură și suspiciune.

Leon Donici apare în mijlocul acestui furnicar de vicii și decădere abjectă, dotat cu acea delicată sensibilitate pe care o creiază sufletul nevinovat dar înspăimîntat de atmosfera mult prea accentuată pentru nervii și simțurile sale.

Lipsit de dragostea maternă, terorizat în familie tot atît cît și în seminar, impresionat de urgia ce îl amenința odată cu fiecare nouă ispravă seminarială, el se ruga în fiecare zi lui D-zeu pentru sfîrșitul acestui lung și mult oboșitor canon.

Atunci abia a început viața nouă și liniștită pe care o așteptase atît de mult.

Mircea Mancaș

Dr. I. Lupaș, *Istoria Romînilor*.

„Dispozițiile noiei programe analitice—scrie părintele Lupaș—simplificînd învățămîntul istoric în cursul secundar inferior, m'am simțit îndemnat a reface manualul meu de Istoria Romînilor, publicîndu-l acum în două ediții. Una amplificată potrivit cu cerințele programei pentru ultima clasă a liceului, Cealaltă, redusă considerabil, ca să corespundă ultimei clase a gimnaziului“.

Ediția pentru clasa 7-a nu numai că a fost amplificată ca număr de fapte, dar a fost modificată și ca manieră de tratare. Autorul a folosit o metodă ușor sociologică. A dat o deosebită atențiune alegerii criteriului după care Istoria Romînilor trebuie împărțită în epoci, folosind concluziunile la care ajunsese într'o lucrare a d-sale anterioară de sinteză a Istoriei romînești.

Pe de altă parte, autorul consacră un lung capitol chestiunii de „Kulturgeschichte“ a factorilor istoriei, a factorilor determinanți ai vieții unui popor. Părintele Lupaș distinge șapte asemenea aspecte în dezvoltarea neamului nostru : factorul geografic, etnografic, religios, rațional, tradițional, juridic și moral. În această parte a manualului său autorul devine, după cum vedem, aproape sociolog.

Epocile în care trebuie împărțită Istoria noastră sînt următoarele: I. Epoca formațiunii poporului român și a organizațiilor lui primitive. Este descrierea felului cum nenumărate seminții diverse s'au amalgamat și au dat tipul etnic și social relativ unitar pe care l-au găsit descălicătoarele. II-a epocă este aceea a organizării politice, culturale, sociale și economice a voevodatelor și principatelor romine. Perioada Intemeerii celor două principate dunărene. Politica de basculă a primilor voievozi. Domniile lui Mircea și Ștefan. Aceste împrejurări duc la o relativă independență politică. Viața internă se organizează și ea în instituții simple dar traînice. Vine însă căderea sub Turci, căreia îi urmează o decădere cumplită în toate domeniile.

A III-a perioadă, părintele Lupaș o numește aceea a „tendințelor de unitate națională, politică, religioasă și culturală“. E epoca în care căderea noastră sub Turci devine din ce în ce mai apăsătoare. S'ar părea atunci curios că tocmai într'o asemenea perioadă să apară tendința de unitate națională. Dar lucrul se lămurește dacă ne gîndim la caracterul foarte particular al suferinței noastre față de Turci. Era o vasalitate pur pecuniară, o dependență fiscală. Tributul și anexele, lui deveneau din ce în ce mai apăsătoare. Dar viața politică și sufletească internă era absolut neatîrnată de voința Sultanului. Domnul devine un personaj odios: un simplu încasator general de impozite; dar tocmai de aceea, pentru a putea stoarce cît de mult, Turcul îi lasă puteri discreționare, și-l dispensează de orice control. Așa încît un domn mai cu conștiință și în bine de neam avea prilej ușor de a „da lovituri“ în politica internă. În ciuda unei incontestabile mizerii materiale, niciodată tendințele de către o viață rominească neatîrnată nu se puteau manifesta mai cu ușurință. Decît, tot atît de ușor cum puteau începe, tot atît de ușor puteau fi reprimite. Căci sistemul de succesiune la domnie permitea o stare de uzurpări cronice de tronuri. Și tendințele de unitate erau spulberate chiar fără intervenția directă a Turcului.

A IV-a perioadă este aceea a Romîniei moderne, a „înfăptuirii succesive a unității naționale politice, epocă ce debutează cu revoluția lui Tudor.

Cartea Părintelui Lupaș are multe calități. Mai întăiu ca formă exterioară e plăcută. Tipar bun, hîrtie bună, cartonaj solid. Ca redactare, regăsim stilul limpede și imajat al Profesorului dela Cluj, asupra căruia am atras totdeauna atenția. În ce privește calitățile de fond, constatăm o mare preocupare de împărțire logică a materiei, de proporționare a locului dat evenimentelor potrivit importanței lor generale în dezvoltarea istorică și socială a poporului român. Pe de altă parte o preocupare de a generaliza puțin, de a ajunge la concluziuni sociologice. Preocupare nu foarte accentuată—poate că nici n'ar fi fost bine într'un manual de școală—, totuși sensibilă. Cînd mă gîndesc la trîntirea „pall-mall“ a materiei din manualele d-lui Iorga, la înjurăturile cu care d-sa gratifică pe

voevozi „necuviincioși“ care n'au onoare să-i fie simpatici (încă amintesc cum pe Gaspar Gratziani din „nebulul de Gaspar“ nu-l mai scoate). Pe mine, care iubesc pitorescul, manualul d-lui Iorga m'a umplut de fericire. Dar punctul de vedere al elevului de liceu poate perfect să fie altul.

Părintele Lupaș are în schimb un mare talent la împărțirea riguroasă logică a materiei. Ii lipsește poate talentul detaliului anecdotic pe care îl găsim în manualul d-lui Floru (vorbesc de vechiul manual, pe cel nou nu l-am cetit); nimic nu e mai important în Istorie ca știința alegerii Detaliului caracteristic pentru ilustrarea unei mentalități generale. Deaceia manuale ca ale lui Malet ar trebui să fie veșnicul model al autorilor de cărți didactice.

Și fiindcă a venit vorba de Malet: pentru ce nu se adoptă și la noi sistemul capitolelor scurte, cu un titlu sugestiv, scris pe marginea filei, și dacă se poate și cu o ilustrație. Iată, de pildă, manualul d-lui Profesor Lupaș. E așa de bine „compus“ încît aproape i-am putea noi scrie aceste subtitluri cu cerneală. Dealtfel, sistemul e avantajos pedagogicește și pentru că oferă școlarului un spectacol mai sinoptic.

Dar să revenim la conținutul cărții părintelui Lupaș. D-sa a văzut că evenimentul care determină toată specificitatea dezvoltării noastre naționale a fost căderea sub Turci (este și ideea, fecund exploatată, a d-lui Filitti). În special dela o vreme cînd orice speranță de recuștigare a independenței față de poartă s'a văzut că trebuie abandonat. Momentul cînd—ca să întrebuițăm expresia d-lui Filitti—am început a fi „încercuși“ de Turci, acest moment nu se poate fixa la o dată fixă. Se poate doar spune că se cuprinde între Mohaci și asediul Vienei, mai aproape de primul decît de cel de-al doilea eveniment. Așa că părintele Lupaș procedează, cred, exact, făcînd să înceapă a treia perioadă a Istoriei Romînilor cam dela Mihai Viteazul.

Termin atrăgînd atențiunea asupra unei alte calități a cărții părintelui Lupaș. Aci, ca și în celelalte lucrări ale d-sale îl vedem reușînd în sforțarea de a ne prezenta de front și solidar cîteși trele principatele locuite de Romîni.

Deasemeni, excelentă ideea de a pune o sumară bibliografie la finele fiecărui capitol mai important.

D. I. Suchianu

* * *

Victoria E. Voinov. *Excreția prin intermediul cromocitelor la Nevertebrate*, Academia romîna, 1929.

E o lucrare întinsă, de peste 200 pagini, cu IX planșe afară de text și în care, după o scurtă introducere, se expune procedeul de cercetare și materialul pe care s'a cercetat.

E cunoscut că atât la animale superioare cât și la cele inferioare sînt celule în care se adună culori. Aceste culori pot fi de folos animalului, dacă-i dau o culoare asemănătoare cu a mediului, dacă absorb anumite radiațiuni ori evită pătrunderea în corp a altora.

Oricît ar fi de utile organismului, e greu să admitem că ele se produc „în vederea” acestei utilități, așa cum se admitea până nu de mult.

Diversi cercetători, pe material deosebit de aces de autoare, au ajuns la încheerea că pigmenții sînt în genere produse de exerciție, adică produse născute din reacțiunile neconținute care întrețin viața și pe care organismul caută să le elimine. De aceea, în genere, asemeni produse se grămădesc în unele celule migratorii. Aceste, îmbibate cu materia colorată într'un organ oarecare, se pot mișca până în piele, pentru ca de acolo să fie depărtate prin desprindere. Ori rămîn asociate cu altele asemenea lor multă vreme, cînd sînt și de folos animalului.

Cum datele problemei se pot descurca numai cu cercetări ingenioase și de foarte lungă durată, mulți naturaliști au căutat să dezvolte problema și teoretic. Sînt cîteva ipoteze foarte mult desbătute, iar pentru soluționarea lor contribuie serios și lucrarea d-nei Voinov.

D-sa stabilește, între altele, că la materialul ales și cercetat :

1. Celulele în care se adună ori se fabrică pigment sînt de origină mezodermică, adică din țesutul ce formează pielele dintre mușchi, din jurul mațelor, din partea adîncă a pielii. Daeă ajung în partea superficială a pielii nu însemnă că s'au născut acolo.

2. Sînt regiuni anume în adîncul organismului unde iau naștere pigmenții și apoi se'mprăștie în jurul organelor, prin migrarea celulelor cu pigment.

3) Țesutul pigmentar e un țesut excretor, în care se acumulează produse de descompunere organică și prin reacțiuni particulare se colorează și se așează în celulele pigmentare, care se pot asemăna cu celulele ghindurilor.

4. Pentru formarea pigmentului lucrează anume produși protoplasmici pe care se fixează materia colorantă, dacă nu e cumva în stare de soluție în anume vacuole din protoplasmă.

5. Ca orice element glandular, cromocitele se istovesc, apoi se dezorganizează din pricina puternicei lor activități.

6. Această distrugere terminală are loc în piele, unde începe și eliminarea celulelor moarte prin neconținută năpîrlire și înnoire a ei.

Problemele ce se leagă cu lucrări ca a Doamnei Voinov sînt de o mare importanță nu numai biologică generală, ci și medicală, deoarece fenomenele ce se urmăresc la Nevertebrate nu lipsesc nici la Vertebrate și om și multe din ele sînt în legătură cu variațiuni în starea sănătății noastre. Numai că pentru generalizarea lor încă n'avem material îndestulător, cu toate că și în diverse

laboratorii ale Universităților noastre cași în străinătate se lucrează cu îndirjire pentru a pătrunde cît mai adînc în misterul chimiei organismelor, deci în misterul fenomenelor intime ale vieții.

B.

* * *

André Siegfried, *Les Etats-Unis d'Aujourd'hui*, 1929, A. Colin, 362 p. Bibliothèque du Musée Social. Cu 8 hărți și figuri.

Printre cărțile care descriu o civilizație oarecare, sînt unele menite să rămînă multă vreme clasice. Așa este „Kultur der Renaissance“ a lui Burkhardt, sau „Cité Antique“ a lui Fustel de Coulange, cărți vechi de aproape trei sferturi de veac, totuși nedepășite încă. Așa este „Histoire de peuple anglais“ (au 19-me siècle) a lui Hélie Halévy. Așa este înfirșit, pentru Statele-Unite ale Americii, cartea lui Siegfried.

Ceiace au particular toate aceste lucrări este că aliază o informație de reporter cu exactitatea unui om de știință: istoric, etnograf și statistician totdeauna. Iar toate aceste fapte brute, sînt comentate larg înțelegător într'un spirit sociologic, capabil să tragă concluzii de ansamblu.

Cartea lui Siegfried consideră Statele-Unite în ultima lor fază. Cetitorul va fi poate surprins să vadă că cele trei părți în care este împărțită cartea tratează una chestia raselor, adică problema asimilării diferitelor colectivități, și problemele moralo-religioase pe care aceste conflicte le deșteaptă; partea doua e consacrată faptelor economice; iar partea treia faptelor politice.

Dar aspectul cultural? Școala, știința, arta, gîndirea, filosofia? Au fost lăsațe deoparte?

Intr'adevăr, au fost lăsațe de oparte, dar nu de autor ci de Americani ei însuși. Intr'adevăr, America are civilizație. Dar nu are cultură. Are o civilizație materială impresionantă, care înglobează și asfixiază orice veleitate de gîndire. Religia însăși este concepută aproape industrial, supusă criteriului economic al maximumului de rendement. Cît despre artă, școală, filosofie, știință—acestea-s ca și neexistente.

Universitățile lor sînt splendide. Paradisul nu-i decît o copie anostă a lor. Dar în ce privește partea propriu zis culturală,—constatăm cu uimire că este aproape complet absentă.

„În Universități—scrie d. Siegfried—majoritatea Studenților solicită dela Învățămînt adevăruri gata-făcute. Ei cer profesorilor nu o cultură, ci un instrument de succes“.

Știință nu au. Artă nu au. Adică au, la dreptul vorbind, cinematograful. Dar d. Siegfried este probabil dintre aceia care n'au înțeles încă ce mare și adevărată artă este ecranul. E drept că actualmente Americanii nu mai fac artă cinematografică, ci filme vorbitoare, care-s orice afară de artă.

În schimb, Statele-Unite cunosc o prosperitate economică neînchipuită, un confort imaginabil pus la dispoziția ultimului dintre cetățeni.

Această bogăție este de altminteri ușor explicabilă. Statele-Unite au o populație extrem de rară. Pe o suprafață aproape cât Europa, de abia 105 milioane de oameni! (Europa are 500!). Și sînt garanții serioase că această cifră nu va fi lute depășită. Un maltuzianism convins face pe American să prefere totdeauna un Ford unui copil. Cît despre mișcarea imigrației, ea este oprită cu severitate.

De altfel, toată această prosperitate materială este plătită, plătită scump, cu „sacrificii tragice”—cum spune d. Siegfried. Libertatea de gîndire nu există. Nici pe vremea inchiziției nu s'a cunoscut sclavie spirituală mai complectă. E drept că Americanul nu se plînge. Nu simte prea deseori că a fi o *persoană* e un ideal mult mai nobil decît acela de a fi un individ cu stare. În America există mișcări ca aceia a lui Ku-Klux-Klan, sau procese scandaloase ca acela al învățătorului care îndrăsnise a susține teoria darwinistă a descendenței omului din Maimuță—care nu se mai pot petrece nicăeri în Africa sau în Asia.

Din cartea d-lui Siegfried reiese clar că Americanii sînt niște sălbateci îmbogățiți, și niște copii fericiți fericiți de chinuitoarea dorință de a ajunge persoane.

D. I. S.

Louis-Charles Royer, *Au pays des hommes nus*, 1929, Ed. de France, 216 p. cu 16 gravuri hors-texte, București, Librăria Hasefer.

Este o carte de reportajii. Reunirea cronicilor scrise în ultimul timp în „Gringoire” asupra mișcării naturiste și nudiste. Interesant, ca tot ce e reportajiu. Mai puțin interesant cînd autorul face reflecții personale de franțuz de serie, prin reflecții pline de acea polissonerie ieftină și onestă a francezului mijlociu.

Sînt numai reportajii. Autorul nu știe destul să gîndească pentru a adînci rostul și dedesupturile psihice și sociale ale acestei mișcări curioase și surprinzătoare.

L. Ch. R. ne descrie cîteva din acele Freipark-uri unde Germani de toate vîrstele, uneori familii compuse din mamă, tată, fete, gineri și nepoți, vin să stea ceasuri întregi fără absolut nici-un veșmînt pe ei, făcînd gimnastică suedeză, jucîndu-se cu mingea medicinală, aruncînd cu discul și javelotul, făcînd natație în lac sau în piscină, apoi cursă pe jos, apoi jocuri în comun, apoi mîncînd și ascultînd muzica, întinși pe iarbă, la soare.

La douăzeci și două de ceasuri de Paris se găsește un asemenea parc de Freikörperkultur, în satul numit (probabil tocmai de aceia) Nackendorf, dirijat de profesorul Hugo. Cele trei fete ale sale, soția, bonele, toată lumea circulă complect goală.

Băieții și fetele înnoată toți ca niște rechini. Cea mai perfectă castitate și camaraderie domnește între ei. Firește, castitate atîta vreme cît sînt în Freipark. Odată ieșiți de acolo, odată reîmbrăcați, este foarte normal să se gîndească la amor și foarte posibil să le vie chiar oarecare gînduri lubrice. Totuși într'o mai mică măsură decît unuia care n'ar fi adept al nudismului. Nudismul introduce o notă de sinceritate și adevăr care va profita flirturilor viitoare practicate cu haine.

De altfel Germanii au fost totdeauna extrem de curajoși și cinstiți în chestiunile sexuale. La ei Uniunea liberă este foarte răspîndită.

În privința aceasta există o mare egalitate între sexe. Fetele înțeleg să-și valorifice aceleași drepturi ca și bărbații la plăcerile și distracțiile dragostei. Cît despre copii, toată opinia publică recunoaște femeii facultatea de a nu îi face decît dacă e sigură că-i va putea crește cum se cade.

La Germani, nudismul e mai mult decît un obicei igienic și sportiv. E aproape o religie. E foarte greu de exprimat în ce constă ea. Și d. Roger nu pare a o fi descoperit. Totuși, din faptele relatate de d-sa rezultă că nudismul are moralmente ca scop cultul decenței în relațiile dintre bărbat și femeie. Pare paradoxal. Totuși așa este. Într'adevăr vederea la lumina zilei și în fața a cincizeci de mîntori a organelor genitale face să dispară încetul cu încetul acea supra-încălzire a imaginației care duce pe atîția tineri la cîte un amor nepotrivit capabil să le distrugă viața. Adolescenții se obișnuesc încetul cu încetul să aprecieze alte calități decît aceia a cochetăriei excitante; în deosebi învață a prețui grația; grația, acea însușire foarte curioasă, totodată fizică și morală.

În tot cazul, argumentele sînt de prisos. Rezultatele contează. Și rezultatele sînt acestea:

1 Mișcarea nudistă cîștigă din ce în ce mai mulți adepți în Germania și în țările nordice.

2 Niciodată nu s'a întîmplat vreunui bărbat acel accident care l-ar fi putut face să ofere un spectacol indecent.

3 Niciodată nu s'a produs vre-un scandal oarecare cît de mic. Nici un nudist nu a fost până acum surprins măcar „făcînd curte" în mod mai efectiv fizic.

4 Nu există nimeni care să fi încercat a practica nudismul și să fi renunțat, pe urmă. Odată primul pas făcut, toți devin entuziaști apărători ai mișcării.

În afară de Nackendorf, mai există celebra școală a lui Koch fost institutor scos din învățămînt. După eliminarea sa, el fundă școli de Freikörperkultur. Centrala e la Hamburg, și are sucursale la Dresda, Elberfeld, Barmen, Mannheim, Ludwigshafen. Un succes enorm.

La Luna-Bad și Berlin două zile pe săptămînă sînt rezervate nudiștilor.

La Hamburg mai există o școală nudistă de dans ritmic înființată de Hedwid Hagemann, unde tinere adolescente, mai toate fiice de milionari, se dedau la exerciții unde pudoarea e înlocuită cu puritatea.

Reporterul ne povestește cum a făcut el cunoștință la Luna-Bad cu domnișoara Dora Schnaps, studentă în litere, fiica profesorului de Liceu Otto Schnaps, nudist convins și organizat. Atita vreme cât erau goi, nici cel mai mic gând excitant nu l-a putut ajunge. În schimb, într-o seară, la un dancing, îmbrăcați fiind amîndoi, poftetele trupești au venit îndată. Morală: excitarea cade odată cu hainele, și revine odată cu ele. O credem ușor, dar nu strica dacă autorul își păstra descrierea micilor sale flirtări pentru el.

Ultimele capitole vorbesc de timidele începuturi de mișcare nudistă în Franța, unde naturalismul se practică cu pantaloni, soutien-gorge, și garde-champêtre.

În total, carte informativă și amuzantă.

D. I. S.

* * *

C. Narly, *Tolstoi educator*, Ed. Casei Școalelor, 1929.

Autorul cărții se ocupă atât de operă teoretică a lui L. Tolstoi, în domeniul pedagogiei cât și de activitatea sa practică la școala din Jasnaia Poliana. Sînt expuse întâiu părerile lui Tolstoi asupra noțiunilor fundamentale în pedagogie ca „educație“, „instrucție“ și „cultură“, se cercetează apoi ce poziție ia Tolstoi față de problemele posibilității și idealului educației, față de mijloacele educative și problema dualității pedagogice: raportul dintre educator și elev, pentru ca în partea a doua, a lucrării să se expună activitatea practică a lui Tolstoi pe tărîmul școlar, accentuîndu-se peste tot influența lui J. J. Rousseau și arătîndu-se, în același timp, că Tolstoi este precursor al unor curente noi în pedagogie— a încercat în școala sa sistemul Cyti School, în practica pedagogică cere acomodata profesorului la sufletul individual al copilului, pe care-l cunoaște profund prin intuiția sa de mare scriitor. În special, Tolstoi a știut să utilizeze în scopuri pedagogice trebuința de prietinie a copiilor, precum și particularitățile fanteziei infantile, caracterizate prin fenomene eidetice foarte accentuate, de care literatura pedagogică și psihologică a început să se ocupe abia în anii din urmă.

În deosebire de alți cercetători, d. Narly, vorbind despre libertatea care era la temelia vieții școlare din Jasnaia Poliana, nu consideră drept anarhie lipsa de disciplină, fiindcă dacă Tolstoi nu introdusese o ordine exterioară, constrîngătoare, în schimb cerea dela elevi să fie curați, ordonați și cinstiți. Ordinea la care se ajunsese mai tîrziu la școala lui Tolstoi, a fost stabilită cu deplină libertate de către elevii înșiși. Tolstoi nu apare deci, în pedagogie, ca anarhist, ci se apropie mai mult de concepția lui Fr. Foerster.

Deosebirea e însă că Foerster cere ca elevul să *accepte* liber o anumită ordine, pe care o sugerează totuși educatorul, în

mod metodic, cu premeditație, astfel că, ideile, poruncile, principiile, regulele acceptate de elevi își au proveniența în mintea educatorului, pe cînd Tolstoi cel mult sugerează ocazional elevilor unele lucruri, nu ține însă ca elevii să accepte numai decît sugestiile lui ci îi lasă să discute liber și să hotărască ei, acordindu-le și libertatea inițiativei. Izvorul ordinii, după Tolstoi, e deci în mintea și voința copiilor, educatorul nefiind decît un tovarăș mai experimentat al elevilor și nu un conducător al lor.

În genere, Tolstoi acordă mai multă valoare instrucției, comunicării de cunoștințe, decît educației, care tinde să formeze caracterul copiilor după un anumit tipic. Copilul e mai bun, decît omul matur, cu sufletul deformat de civilizația modernă, deaceia să i se lase libera dezvoltare a caracterului său înăscut—ideia lui J. J. Rousseau, care a dat naștere principiului educației negative.

Lucrarea d-lui Narly suferă însă de o lipsă: nu caută să stabilească o corespondență mai strînsă între ideile pedagogice ale lui L. Tolstoi și concepția sa morală și metafizică.

Stilul autorului are o particularitate care nu trebuie trecută cu vederea: pe-alocuri se găsesc expresii cu accente de familiaritate nereușită. De exemplu comparînd pe Tolstoi cu Socrate, autorul scrie: „De-alungul veacurilor, Socrate și-a găsit în el un frate“. Numai un scriitor cu valoarea unui James sau chiar Tolstoi însuși își poate permite un ton familiar fără ca din aceasta să rezulte o scădere a scrierilor lui.

V. Harea

Revista Revistelor

Revista științifică „V. Adamachi” Iași. Excelenta publicație ieșană, tipărită cu atâtea sacrificii de profesorii universității și colaboratorii lor, cuprinde, în cel din urmă număr, între altele, articolul d-lui conferențiar **C. Motaș**, despre adaptarea animalelor marine la viața terestră, folosind cercetările făcute în Arhipelagul Sondenilor, de numeroși biologi.

Pe coastele diverselor insule ale acestui arhipelag cași pe coastele Sumatrei, Iavei, Madagascarului, Africei răsăritene, în Africa sudică ș. a. coaste acoperite de ape în timpul fluxului; cresc niște plante „Mangrove” cu rădăcini ce par niște proptele care ar susține un stîlp de felinar. Printre rădăcinile aceste, care rămîn descoperite cînd se retrage apa, foște o lume animală cu adaptări la viața terestră.

În toată organizarea lor se păstrează planul general al grupului din care fac parte. Ba și în amănunte n'au tocmai multe schimbări; dar mult-puține deosebiri cite sînt le asigură traiul în aer cele citeva ore cît apa e retrasă. La unele, așa de mici sînt modificările că nu-ți vine a crede că ele pot asigura animalului rezistența necesară lipsei umezelei. În ele totuși surprindem sensul în care a început evoluția spre adaptare terestră.

De pildă—ca să ne mîrginim la un singur exemplu din numeroasele date în articolul d-lui Motaș—un soi de pești înrudiți cu Guvizii sînt destul de bine înzestrați pentru viața vre-

melnică de uscat, avînd aripioarele dela piept lungite și cu un cot care aduce cătră cap extremitatea lor. Cu această extremitate a aripioarelor animalul se raziună în nămol și pășeste ca o sălămizdră. Ba chiar se și călără pe tulpinile plantelor ajutîndu-se la aceasta și de aripioarele pintecelui alipite între dinsele și slujind ca o ventuză.

Pentru cercetat mediul, ochii lor sînt mari, bulbucăți și așezați spre creștetul capului, dar putînd fi mișcați în toate părțile prin o complicată musculatură.

Iar pentru înprospătat oxigenul consumat de corp, respiră și prin piele, gropița nazală, cavitatea faringiană, sacul bronchiilor.

Cum viața de uscat prezintă mai multe primejdii ca cea acvatică, peștii aceștia sînt și artiști constructori; ei își fac din nămol culcușuri, din care scot deseori capul pentru pîndă ca țistarul din stepele noastre.

Articolul frumos ilustrat se poate ceti cu înlesnire și de un public mai larg decît acel al revistelor științifice în genere, aducînd numeroase exemple din toate genurile de animale—de puținele schimbări ce pot asigura trecerea dela viața exclusiv acvatică la cea terestră.

Natura ne pune și'n lumea animalelor cași în cea a plantelor material suficient la dispoziție, pentru a urmări cum din formele simple apărute în vremuri de mult apuse, viața a realizat forme complicate; cum dela mediul

acvatic, marin, în care fără îndoială s'a dezvoltat mai toate formele azi cunoscute, s'a ajuns la formele terestre, unde lupta cu mediul e mai grea și a cerut mai deosebite înzeștrări.

Diplomatul

În cărțile asupra diplomației, autorii se mărginesc a cere ambasadorului să fie șiret și să știe a păcăli guvernele pe lângă care e acreditat. Ceia-ce-i naiv, cam imoral și mai ales: inexact. Căci este fals că diplomatul trebuie să știe să mistifice. Azi mijloacele de comunicație și de informație sint prea perfecționate pentru ca să se mai poată tăinuși sau denatura un eveniment. Dimpotrivă, prin datorie a diplomatului este să fie sincer, să fie el cel dintăiu ca să informeze guvernul străin asupra evenimentelor defavorabile țării lor, tocmai pentru a le putea explica și justifica. Deoarece, cu puțin spirit sociologic, orice fapt istoric se poate explica și până la un punct scuza. În plus de aceasta, o asemenea francheță e de natură a câștiga încredere, încredere care va fi de un nespun folos atunci când diplomatul va avea prilejul să comenteze, de astă dată, un eveniment favorabil țării sale.

După cum vedem, prestigiul personal al ambasadorului joacă mare rolă lată de ce e bine ca diplomatul să fie ales dintre acele personalități care, în meseria lor individuală, s'au dovedit că știu să câștige stimă, popularitate, activitate. Ca diplomat, el va repeta de astă dată în străinătate și în folosul țării, aceiași capture de prestigiu și credit pe care o isbîndise odinioară în țara lui și pentru el. America a înțeles bine această situație. Deaceia în porturile diplomatice importante, ambasadorii Statelor-Unite sint recrutați aproape totdeauna din afara carierei.

(D. I. Suchianu. *Adevărul Literar*).

Psicho-fiziologia vîrstelor și sexelor

Există două fapte centrale în viața unui individ: vîrsta și sexul, care n'au fost studiate în deajuns din punctul de vedere al psihologiei. De altfel „vîrsta” nu e ceva foarte precis. Numai Codul Penal clasifică oamenii în

copii, adolescenți, miori și majori. Fiecare moment al vieții este o altă vîrstă. Dar iață un alt element, care combinat cu cel dintăiu aduce puțină precizie. Este sexul, și anume viața sexuală, diferită la cele două sexe. Acesta e care împarte vîrsta omului în copilărie, pubertate, maturitate, senilitate.

Dar toate acestea sint încă vagi și empirice. Ar trebui studiate nu numai particularitățile fiecărui sex, sau psihodezvoltarea și alterațiile fizice senile;—acestea-s cercetări mai complicate. Ar trebui să se înceapă deocamdată cu stabilirea și examinarea bazelor fiziologice care determină variațiile psihice ce caracterizează diversele vîrste și sexe.

Aceste două capitole de psicho-fiziologie sint extrem de interesante și destul de inexplorate. Ar fi poate de menționat. Psihologia copilului, pedagogia,—dar aproape totdeauna aceasta e făcută cu scopul (mărturisit sau nemărturisit) al educației.

(Ch. Champy. *Revue Philosophique*).

Memoriile mele

M'am hotărît să povestesc ceasurile ce mi-au rămas credincioase, în mijlocul altora altele ce s'au dus departe de vederea mea, departe de inima mea.

Și așa avea poftă acum să deșert, pe o bancă din parc, toate bogățiile mele, toate imaginile păstrate din vremea copilăriei, finereții; tezaurul viselor mele, ale fețelor frumoase și ale gândurilor inecate în asfințit.

Nu vreau să pictez tablouri. Mi-e silă de toate astea. Ași dori însă să aflu ce învățături am știut trage din viața mea, cum m'am copt și dacă am înaintat. Ași vrea să pot a-mi da sama prin mine însumi de experiențele bune sau nesănătoase pe care le-au încercat.

Văd bine acum; zi de zi am dorit ca viața mea să fie un poem. Și ca să-mi facă plăcere, pentru ca ea să-mi placă, am stat, ca un bun lucrător, în dosul tapițeriei, muncind fără odihnă și fără bucurie, fără a mă duce vreodată să o admir în față.

Nu-i sigur deloc că am creat astfel un covor frumos. E sigur însă că o clipă n'am încetat de a mă strădui.

(Maurice Barrès. *Revue des Deux Mondes*).

Atomii ereditari

Caracterile diverse pe care le moștenește progenitura (dimensiuni, pigmentație, proporție, particularități, — și probabil și trăsăturile de ordin moral) se datoresc unor corpusculele microscopice numiți „factori” care se găsesc în celula reproductivă (fie ovul, fie spermatozoid). Acești factori sînt în număr de mai multe mii, și stau aranjați în șiraguri, în lanțuri numite „cromozom” (numiți astfel pentru că se pot colora ușor la microscop). Ceiace-i curios și remarcabil este că acești cromozomi sînt în număr constant pentru fiecare specie animală. Astfel musca oțetului are 4; omul are 48; niciodată mai mulți, niciodată mai puțini. Dar ceiace-i încă și mai remarcabil, e că oul, din care se va dezvolta copilul, care conține și el 48 de cromozomi, nu cuprinde decît 21 de cromozomi dela tată și 24 dela mamă.

„Fiii noștri nu sînt niciodată decît niște semi-fii”. Ceiace are următoarea curioasă consecință. Un individ transmite copilului lui jumătate din caracterele sale. Copilul va transmite la rîndu-i jumătate din caracterele lui. Ori, această jumătate se poate foarte bine să fie lotul primit dela mamă sa. Așa că dela bunic e foarte posibil ca nepotul să nu mai moștenească absolut nimic. După numai o generație, se poate întimpla ca descendentul să nu mai fie deloc rudă ca ascendentul lui direct! Așa dar „ne distrugem prin generație tot așa cum ne distrugem prin moarte”.

Dar toate acestea mai invederează încă un lucru. Nașterea prin fecundare bisexuală este un lux; o operație cu 50% deșerturi. Aceasta se datorește faptului că într'adevăr, în natură, generația bisexuală e un lux. Este dovedit prin numeroase experiențe că celula reproductivă (atît ovulul femeii cît și spermatozoidul bărbatului) au fiecare tot ce trebuie pentru a da naștere *singur* la o progenitură perfect normală. „Partenogeneza” — literal: nașterea din individ virgin este foarte răspîndită în natură. Fierște, e mai frecventă la femeie decît la bărbat, caci celula reproductivă a bărbatului este mică, puțin viabilă, și odată ejaculată, se găsește deadrept în mediul exterior. Pe cînd ovulul

rămîne în uter, unde găsește un mediu mult mai favorabil dezvoltării.

Dacă s'ar putea obține o partenogeneză completă la speța om — ceiace nu-i biologiceste imposibil, am putea obține progenituri care să moștenească toți 48 de cromozomi ai părintelui. Am avea atunci un fel de fii totali, care să fie copia fidelă, replica identică a părintelui. Ceiace ar fi interesant și util pentru societate, care ar putea astfel reproduce integral și indefinit personalitățile de elită, fabricînd oarecum astfel geniul în serie.

(Jean Rostand. *Nouvelle Revue Française*).

Noul drept internațional

Pionierii dreptului internațional pot, fără prea multă temeritate, să însemne cu o piatră albă anul 1928. Două mari evenimente, de importanță într'adevăr capitală, au imprimat aceasta că are, din punctul de vedere al dreptului gîntilor, o pecetie indelebilă.

Intr'adevăr, la 27 August 1928 reprezentanții a cincisprezece puteri au semnat la Paris un pact punînd războiul afară din lege și stipulînd că acest pact va rămîne deschis atîta timp cît va fi necesar pentru ca toate puterile lumii să adereze la el.

Pe de altă parte, în sesiunea din Septembrie 1928, adunarea dela Geneva a adoptat un act general pentru regularea pacifică e diferendelor internaționale, transmînd la rîndu-i spre adeziune cite mai multe state.

Ceiace ne dă dreptul să augurăm începutul unei ere nouă în regularea raporturilor dintre popoare.

(Baron Descamps. *Revue de Droit International*).

Observațiuni asupra conceptului de cauzalitate în Istorie

Unii istorici, ca bunioară istoricul german H. Rickert, sau Fr. Meinecke consimt a introduce cauzalitatea în Istorie. Dar numai la ceiace-i *material* în Istorie, nu însă la ceiace-i *spiritual*, la partea de *Kultur*, la elementul *valoare*.

În realitate, conceptul de cauzalitate, la dreptul vorbind, nu se poate aplica nici la lucrurile materiale nici la cele spirituale din Istorie. Nu se poate folosi aproape de loc. Căci factorul

timp, specific Istoriei, încurcă orice problemă unde cauzalitatea este în joc. Dacă în sociologie sau în economie politică, conceptul de cauzalitate se lovește de mai puține dificultăți, aceasta ține tocmai de faptul că aceste două discipline pot trata lucrurile în *abstracto*, sub specie aeterni. Ele n'au a ține sama atât de mult cît Istoria de factorul timp—deși aceste științe par a face din ce în ce mai mult caz de aspectul evolutiv și genetic al fenomenelor.

Intr'un cuvînt, nu putem evita această antinomie, care vrea ca: pe de o parte cauzalitatea să fie ca să zicem așa imposibilă de sezizat pe tărîmul Istoriei—, iar pe de altă parte Istoria, știință esențialmente explicativă, să nu consimtă niciodată a se abține dela căutarea cauzelor.

Vom spune chiar că această antinomie, sau, dacă preferați, acest paradox, este care dă atîta atracție practicării științelor istorice, atracție cu atât mai mare cu cît nimic nu ne asigură că speranțele noastre vor duce vre-odată la o izbîndă oarecare. Farmecul viînătoarei—, iată ce ne oferă, la urma urmelor această „mică știință conjecturală”. De altfel, ceiace perdem ca certitudine, cîștigăm—cum se în-tîmplă totdeauna—ca ampoare de cunoștinți și ca lărgime de gîndire.

(Henri Sée, *Revue de Synthèse Historique*.)

Studiu asupra patologiei conștiinței simbolice

Psihologia simbolului este o problemă relativ recentă. Sau mai precis, chiar dacă era tratată și mai de mult, ea era însă considerată ca o chestiune secundară, care răsărea cu ocazia tulburărilor limbajului. Nu era socotită destul de importantă pentru a fi studiată în ea însăși.

E drept că, în mod general, raportul dintre gîndire și limbaj a preocupat gîndirea filosofică decînd există o logică și o filosofie. Grecii au fost destul de preocupați de această problemă.

Dar în Istoria logicei, cercetătorii au avut mult de luptat împotriva confuziunii pe care nu se puteau împiedica s'o facă între semn verbal și lucru semnificat. *Nominalismul* Evului Mediu în deosebi. După această doctrină, tot ceiace conceptul *este* și tot ceea

ce el *însemnează*—, nu-l trage din el însuși, ci dela limbaj.

Problema raporturilor dintre structura limbajului și aceea a lumii percepute nu s'a pus decît relativ tîrziu în *psihologia* limbajului propriu zisă.

În schimb, a trebuit să se impună încă dela început în *patologia* limbajului, cu ocazia studierii diverselor tulburări ale acestuia. Astfel, *patologia* limbajului atinge aici o importanță care o face să depășească cu mult granițele ei proprii. Iată de ce oricine ar voi să studieze psihologia simbolului va trebui, în primul rînd să cerceteze bibliografia referitoare la tulburările de limbaj.

(E. Cassierer, *Journal de Psychologie*.)

Franța Economică

Colaboratorii revistei franceze „Revue d'Economie Politique” au luat de cîtiva vreme bunul obicei de a-și întruni eforturile în vederea alcătuirii unui tablou unitar al Franței în cursul anului expirat, tablou făcut din toate punctele economice de vedere: al populației, balanței conturilor, prețurilor, finanțelor publice și private, al producției agricole și industriale, al comerțului și transporturilor, al coloniilor, înșfîșit, al chestiunilor sociale: salarii, legislația uvrieră, chestia locuințelor. La tabloul Franței economice pe anul 1928 au contribuit nu mai puțin decît 35 de colaboratori.

(William Dualid, *Revue d'Economie politique*)

Figura omenească în Europa

Dacă cetim pe moralisții francezi, pe Montaigne, Pascal, La Rochefoucauld, Vauvenargues, Chamfort, nu ne vom împedeca de nici-o singură frază în care să fie vorba de fața omului, de figura lui, de expresia acesteia. Ceva mai mult: La Bruyère este un eminent fizionomist, adică el descrie pe oameni în interiorul lor după exteriorul lor: Costum, ticuri, înșfîșit toată așa zisa „aparență” a omului. Niciodată însă figura, trăsăturile feței. Pentru el, ca și pentru toți ceilalți (cu excepția poate a lui Pascal) ceiace-i caracteristic la un om e „Anecdota” lui, crîmpee biografice tipice.

Această preferință se explică în se-

cole ca al XVII-lea și al XVIII-lea, secole eminentemente raționaliste. Dar adevăratul spirit european, care se oglindește mai cu samă în secolul al XIX-lea e mult mai complex, mult mai complect. Conține și raționalism, dar procedează și—dacă nu mai ales—pe calea intuiției. Iată de ce arta plastică, literatura, istoria, au arătat o predilecție pentru portretism.

(Rudolf Kassner. *Europäische Revue*).

Europenizarea Englierii

Europenizare—nu în sens de civilizare sau de modernizare. Marea Britanie nu are nevoie de a imita Europa pentru a se ridica pe treapta culturii. Europenizarea, pentru Anglia, însemnă încetarea izolării, a secularului său: „splendid isolment”. Această țară, deși abia la 20 de ore înnoț departe de Europa, nu făcea în realitate parte din Europa. Totdeauna a făcut oarecum opinie separată. Și trebuie să recunoaștem că aceasta i-a profitat, iată însă că acum va fi nevoită să renunțe la o asemenea atitudine. Două sînt pricinile. Pe deoparte aeroplanul, care stabilește deasupra ei și a continentului o punte pe care simplele nave marine nu o putuseră decît foarte imperfect realiza. A doua pricină este, ca să întrebuițăm expresia marxistă, dar luată de data aceasta într'un sens încă și mai propriu,—este; chestiunea stomacului. Aproape totalitatea produselor alimentare pe care le consumă populația englezească vin de aiurea. Aceste două cauze vor fi determinante pentru a face ca Britania să adere în sfîrșit la Europa.

(M. J. Bonn. *Die Neue Rundschau*).

Mitul, psihologia și viața

Cunoașterea în străinătate a activității creatoare a Germaniei în domeniul artei și științei nu se întinde la toate operele produse într'o epocă dată. Chiar dacă se face distincțiunea clară între acele ce reprezintă un succes temporar și între lucrările care marchează un moment de progres științific sau literar, acestea din urmă atrag atît de încet atenția, încît nu e de mirare că în făgașul producției cotidiene nu pot ieși în evidență în ochii străinătății.

La aceasta trebuie să se adauge lipsa de contact a personalităților creatoare cu diferitele medii politice și culturale: conservatoare sau democratice; operele lor—intr'o atmosferă în care tradiția este întotdeauna nesupusă—comportă un risc ce poate deveni fatal.

În mediul, care se mai interesează de idei generale a fost mult timp în discuție problema „mitului”; această chestiune a grupat un număr restrîns de gînditori, în special în jurul a două nume Nietzsche și Bachfen. Inegali ca valoare și aport personal, remarcăm—alături de Klages—că doctrina nietzscheană reprezintă o trăsătură originală în cunoștința noastră despre om, o dată ce nu se întilnește în fiecare secol.

Nietzsche a fost până în ultimele sale cugetări sub influența elementului dionisiac, pe care l-a conceput și interpretat atît de variat. Paradoxalul gînditor german bănuia *adîncimile inconștiente și instinctive din care izbucnește viața superioară* și afirmă importanța elementului *instinctiv* în manifestările exclusiv umane ale ființei noastre. „Tot ceiace e uman se alimentează în izvoarele vieții inconștiente creatoare”, iată o expresie favorită a filosofiei romantice. Prin aceasta Nietzsche arată că însăși științele și formele cele mai abstracte ale cugetării sînt intim legate și determinate de structura biologică a umanității. El găsea în cunoașterea formelor mitice primitive măsura de apreciere a copilăriei omului de azi, a cărui imagine și psihologie a apărut atît de originală.

Mai recent Klages a reluat vechea poziție a „Eros”-ului antic. Nu mai e însă un Eros platonice, ci unul asemănător concepției energetice universale despre om și viață: Eros cosmogonicus.

Față în față cu psih-analiza lui Freud, Klages nu poate avea decît sarcasm față de încercarea pansexualistă de explicare a lumii și vieții. Dar Klages nu se mulțumește cu atît; el expune cunoștința stărilor extatice frecvente în anumite cazuri de psihologie. „Sufletul se eliberează de spirit prin extas și se regăsește în contemplarea realității imaginilor primitive, a sufletelor trecute care se manifestă încă. Pentru a apărea însă

ele trebuie să se unească corporal cu sufletele vii; astfel, în actul contemplației se săvârșește unirea între demonul creator și sufletul primitiv.

Remarcăm această concepție nu atât pentru valoarea specială științifică, pe care am vrut să o scoatem în evidență, dar mai ales pentru valoarea ei psihologică ce constituie un punct ferm în posibilitățile de constituire a viitoarei științe a omului.

(Hans Prinzhorn. *Revue d'Allemagne*).

Iacob Wassermann

Iacob Wassermann e poate cel mai original talent creator în literatura germană actuală.

Copilăria și tinerețea i-au oferit neconținute piedici în ascensiunea carierei sale de astăzi. De mic părinții săi vroiau să-l facă negustor, și micul Iacob a avut mult de luptat până ce s'a văzut în sfârșit înscris în gimnaziul orașului natal.

Aceste lupte cu familia i-au transformat până la docilitate caracterul, contribuind la acea suferință amară, de care abundă atâtea din operele sale. Curind însă alte conflicte trebuiau să îi accentueze sensibilitatea. Se născuse evreu și nici școală, nici armata—cu toate măsurile dictate personal la curtea sa de Wilhelm al II-lea, nu îi puteau ierta și trece cu vederea aceasta întâmplare.

Mărturisirea sa în acest sens este impresionantă și edificatoare: „Sărac și evreu—spune el—trezeam îndoit dispreț în ochii trupei și ai ofițerilor mei“.

Desigur chiar azi când—grație forței și talentului său—I. Wassermann a ajuns la o adevărată celebritate literară, nu poate privi viața cu seninătate completă. El vorbește fără iubire de țara în care a trăit atât de necăjit și în care abia azi și-a găsit liniștea sufletească. Sfișierea aceasta de suflet a crescut continuu datorită caracterului judaic, circumstanțelor în care s'a desfășurat copilăria lui, și mai recent tristeții chinuitoare, de care acest mare scriitor nu va putea să se despartă în amintirea greșelilor singeroase și consecințelor marelui războiu.

Iacob Wassermann a preconizat încă în 1914 necesitatea înțelegerii po-

oarelor pe baza acțiunii literaților și filosofilor. Ori, tinerețea germană chiar după războiu nu a înțeles acest mare ideal al păcii. Și iată-l atunci pe Wassermann reproșând aspru acestor neînțelegători ai vieții—orbirea lor.

Încă dela începuturile sale, I. Wassermann a fost denumit de un critic abil „romancierul punctelor de întrebare contemporane“. De atunci talentul său a câștigat neconținut în viață și mijloacele sale de expresiune s'au perfecționat din ce în ce mai mult.

„Geschichte der jungen Renate“, „Christian Wahnschafte“ și în special „Caspar Hauser“ sînt revelatoare pentru mentalitatea patetică și dureroasă a acestui scriitor. Această ultimă operă reprezintă în accente impresionante tragedia umanității de elită, care încearcă să arunce în haosul vieții lumina rațiunii și a calității sale.

(Maurice Muret. *La Revue de Paris*).

Germania de mine

Cine și-ar fi putut închipui că în decursul celor zece ani de pace se vor petrece atât de puține schimbări în viața politică a Germaniei?

Germania avea de ales două drumuri, pe care putea să apuce: evoluția către pace sau violență. Din nefericire ea nu a reușit să-și impună o atitudine consecventă într-o singură direcție; istoria perioadei menționate constituie o mică reprezentare comică, care s'a evidențiat încă odată cu prilejul deschiderii „expoziției păcii“. Președintele Reichului nu va inaugura această expoziție, căci e într-o situație dificilă. În adevăr, lumea politică se gîndește cu îngrijorare la ziua, în care moartea lui Hindenburg va lăsa neisprăvită a II-a etapă a preșidenției sale; atunci va fi aproape imposibil de a găsi un candidat necontestat, care să răspundă dorințelor celor mai scumpe ale omenirii.

Nimeni nu-și închipue că social-democrații vor face să triumfe candidatul lor, chiar de ar rămîne partidul cel mai puternic în ciuda sciziunii sale; un astfel de om ar suferi o opoziție fermă chiar în propriu-i partid.

Viața politică din Germania apare lentă, greoaie, indiferentă și monotonă.

E imposibilă trezirea maselor pentru un plebiscit oarecare și mai puțin se poate vorbi de o eventuală mișcare de masă a mulțimii. Singura manifestare energetică și reală s'a resimțit împotriva Conferinței experților pentru reparațiuni, care impuneau anumite modificări în utilizarea unor impozite interne.

În sfârșit merită a fi remarcată reforma Reichului pregătită și discutată aproape 10 ani. E vorba de o federalizare a statelor germane în genul încercării de încheiere a Societății Națiunilor, ce tinde la organizarea statelor unite ale Europei după sistemul acelor ale Americii.

Această reformă a Reichului e importantă și prin consecințele ei în politica externă. Ea constituie un grup politic care se preocupă de toate problemele ce interesează constituirea viitoarei Europe.

Și totuși astăzi viața politică a Germaniei apare mai îmbătrânită și cuprinsă de o lentă toropeală. Tineretea este acum mai liniștită, mai rațională, mai pozitivă și luminată.

Această schimbare de atitudine revine în bună parte misiunii istorice, pe care rind pe rind și-au asumat-o tratatul din Paris (1919), Kellog (1928) și desigur acel de al II-lea pact al Națiunilor" din anul 1934. Ele împun o contra presiune uriașelor sbuciumări interioare, ce ar tinde la dezechilibrarea situației interne abia restabilite.

În politica internă, omul politic e departe de a avea aceiași misiune cu pastorul religios; astăzi politica este administrație, îndeplinirea prescripțiilor și experiențelor propuse, ceva desigur important în total, dar insignifiant în parte.

Lumea anului 1938 trebuie să fie mai puțin politică, dar mai pătrunsă de seriozitatea sarcinei pe care va trebui să o îndeplinească. Căci va înțelege, că nu politica crează premisele în care trebuie să se dezvolte activitatea afacerilor și spiritul ei împotriva spiritului e acel care determină politica.

Să trezim în noi pasiunea în mijlocul activității perseverente. Dacă altădată aceasta era o sarcină accesorie a politici, azi e sarcina ei esențială. Războiul nu va putea fi învins prin politică, ci prin educație. Ea singură va putea îndepărta certitudinea

egoismului și va reprezenta nu o reacțiune împotriva unei impresii venite din exterior, ci o profundă necesitate sufletească.

(H. Simons. *Revue des Vivants*).

Criza parlamentarismului.

De citva timp se vorbește mereu de o criza a regimului parlamentar. Faptul se datorește fricțiunilor partidelor care reduc adesea sensibilitatea guvernelor în țările cu regim democratic. Dar trebuie să ne întrebăm serios dacă a survenit un factor nou menit a transforma viața politică și a distruge parlamentarismul. În adevăr ce element determinant a apărut, care a suprimat prestigiul realizărilor efectuate sub regimul parlamentar și a întunecat entuziasmul produs de aceste admirabile rezultate?

Împotriva regimului democrat susținut pe baza sistemului parlamentar au apărut fenomene politice locale în Spania și Italia. Este desigur aceasta un rezultat al condițiilor speciale de viață ale acestor țări; dar nu e mai puțin adevărat că transformările menționate pot fi privite sub un aspect general.

În Italia căderea parlamentului a fost fatală și necesară conservării unității statului italian. Transformarea organizației proletare anarhice în organizații sindicaliste-corporatiste a apărut spontan și s'a impus cu seriozitate în viața finărilor organism industrial Italian.

În Spania condițiile de viață au fost mai puțin favorabile directoriatului existent. El reprezintă fără îndoială forma de organizare veche, îmbătrânită și inactuală.

Depinde de cumințenia poporului și de ingeniozitatea conducătorilor Spaniei actualizarea vieții politice și înlocuirea elementelor vechi, rigide și devenite în parte inutile cu factorii tineri și viguroși ai unei organizații democratice. Franța însuflețită de adevărat patriotism, care iubește veritabil Spania, trebuie să dorească transformarea dictaturii în stăpânirea unei monarhii organizate pe baza principiilor democratice.

Autorul vede în situația politică actuală din Franța realizarea a două cartelări deosebite de inegală valoare: cartelul ordinii și al desordinii, a că-

ror delimitare precisă s'a realizat încă în Mai 1924. În mod fatal acest al II-lea cartel e combătut de absolutism. Azi Franța nu poate realiza programul social democrației și al sindicalismului, dar tinde efectiv la înfăptuirea lor.

Dar democrația franceză are de învățat dela fascism, care e o mișcare puternică, un organism viabil cu variate aptitudini de transformare și asimilare, care îi asigură existența pentru viitor. Absolutismul etatist se consolidează și se va instala și în Franța, dacă o nouă formulă parlamentară — bazată pe colaborarea activă a partidelor din centru — nu va reuși să îl înlăture.

(Comte de Fels. *Revue de Paris*).

Politica regelui Alexandru al Jugoslaviei.

Evenimentele politice din Jugoslavia, care au dus la instituirea unui regim absolutist și la dizolvarea definitivă a scupcinei, au atras atenția și aprecierile variate a tuturor acelor ce cunosc cit de puțin situația Serbiei mărită după războiu.

Criza politică din ce în ce mai accentuată a apărut ca produsul unei *crize de stat*, ce amenința unitatea Jugoslaviei. Impotriva acestei iminente

desmembrări a luptat regele Alexandru prin deciziunea neașteptată pe care a luat-o.

Actul a apărut sub forma unei lovituri de stat. Dar trebuie să remarcăm că nu este o lovitură prin care ar fi putut fi îndepărtate forțele constructive ale statului, ci pentru valorificarea lor.

Este scuzabil acest violent gest regal? S'a răspuns la această întrebare în mod variat.

Intotdeauna politica este o artă și o intuiție a realității pentru acei capabili de acțiune; pentru cei neputincioși e numai știință și tehnică. Regele Alexandru este un exemplar de energie rară și de reflexie adâncă.

Dizolvarea scupcinei și instaurarea unui guvern pe deasupra partidelor este realizarea însăși a dorinței secrete populare pentru unificarea sufletului național. Ea a redat mulțimii libertatea răpită de politicieni prin micile interese meschine individuale. Dar este de remarcat că entuziasmul popular la cunoașterea loviturii de stat din Jugoslavia înseamnă că însăși masele au determinat răsturnarea cadrelor vechilor partide existente.

Autorul crede că — susținut de popor și de colaboratori excelenți printre care: Marinkovici — externele actul regal va duce la triumful desăvârșit al politicii jugoslave.

Mișcarea intelectuală în străinătate

Literatură

Enrique Molina, Dos Filósofos contemporaneos, Nascimento, Santiago «Chili».

Autorul, critic filosofic și științific—consacră cite un studiu documentat filosofilor francezi Guyau și Bergson. Învățământul oficial din Chili e dominat de pozitivismul și evoluționismul spencerian. Autorul a deschis drumul către idealismul transcendent.

Găsește în atitudinile celor doi filosofi francezi elanul necesar care duce către valorile spirituale. «Guyau este un gânditor uman și sentimental, iar Bergson este un filosof de geniu și un scriitor excelent».

Marcel Coulon, La vie de Rimbaud et son oeuvre, Mercure de France, Paris.

Autorul studiază cu deamănuntul opera poetică a lui Rimbaud căutând să o explice în legătură cu împrejurările vieții sale. Revolta poetului contra familiei și a societății se lămuresc cînd se cunoaște în special copilăria lui. D. Coulon face portretele părinților poetului, descrie viața de școală a lui arătînd atitudinea pe care o avea față de camarazi. Rimbaud avea chiar din copilărie ideea superiorității sale asupra tuturor colegilor.

Despre prietinia lui Rimbaud cu Verlaine, autorul spune că Rimbaud rămăsese cu un sentiment de desgust și se ferea de tot ce ar fi putut să-i aducă aminte: chiar de versurile lui scrise atunci și chiar de poezie.

François Ruchon, Jean-Arthur Rimbaud sa vie, son oeuvre, son influence, Honoré Champion, Paris. — **Roland de Renève, Rimbaud le voyant**, Au sans Pareil, Paris.

Romane

Abel Hermant, La flamme renversée, Ed. Flammarion, Paris.

Acțiunea romanului se petrece în timpul războiului. Autorul înfățișează drept personaj principal un om ajuns la pragul bătrîneții—care este capabil de sentimente puternice ca în epoca tinereții. Cu mult înainte își pierduse un camarad de regiment. Prietinia pe care o avusese față de el, și-o îndreaptă acum către fiul aceluia. E mulțumit, e fericit de prietinia care-l leagă de un tânăr. Dar acesta moare în războiu. Bătrînul suferă cași altădată, pierderea acestui nou și poate ultim prieten.

Louis Jean Finot, L'allumeuse, Ed. Albin Michel, Paris.

În acest roman e vorba de o femeie galantă care-și povestește viața ei plină de întâmplări variate și de cele mai deseori, triste.

Povestirea e curgătoare și faptele verosimile.

Jean Maréze, Le coeur à droite, Ed. J. Ferenczi & Fils, Paris.

Jacques Maurel—eroul acestei cărți—își povestește viața lui sentimentală foarte simplu și chiar cinic. După numeroase întâmplări de dragoste se resemnează în cele din urmă și se căsătorește din interes material.

Fernand Divoire, *Le Roman d'un crime*, éditions des Portiques.

André Baillon, *La vie est quotidienne*, Albin Michel, Paris.

Georges Duhamel, *Le club des Lyonnais*, Mercure de France, Paris.

Pierre Bellevales, *Le jeune homme aux cheveux blancs*. Libr. Martière, Paris.

Poezie

Philippe Chabaneix, *A l'amour et à l'amitié*, Fernand Moarlot, Paris.

Volumul d-lui Chabaneix aduce o poezie delicată și muzicală izvorită din sentimentele dragostei și al prietăniei.

Citez câteva versuri dintr'o poezie, fa intimplare :

Il y a l'amour de jeunes filles en fleur

Et derrière l'amour il y a la douleur,

Noël Ruel, tu le sais et tu continues

A dire la beauté chaste des hanches nues,

Des seins fermes et ronds à peine caressés,

Des boucles de lumière et des grands yeux

Et tes vers sont pareils, en leur fraîcheur si

Aux fontaines des bois qui s'ouvrent dans la

Et je t'aime encor plus de nous montrer aussi,

Tout en nous le cachant, ton éternel rouci.

Știință

H. Vignes, *Physiologie gynécologique et médecine de femmes*, Ed. Masson, Paris.

Autorul a vroit—după cum spune în prefață să stabilească o legătură între sistemul empiric practicat în medicină și între teoriile științifice. Faptele adunate pe cale empirică trebuiesc erarhizate.

D. dr. Vignes expune caractererele sexuale primare și funcțiile genitale ale femeii înainte de pubertate, dobândirea caracterelor secundare în epoca pubertății și funcțiile organelor genitale. Studiază de asemenea funcțiunile organelor genitale ale femeii adulte, în legătură cu mediul, cu hrana și clima etc.

Unul din cele mai importante capitole este acel în care studiază *impulsiunea sexuală*. Dorința sexuală se dezvoltă în raport cu dezvoltarea funcțiilor organelor genitale. Pe măsură ce dorința se realizează se formează centre nervoase în creier și în măduva spinării care dau impulsunii sexuale oarecum o origine cerebrală.

Autorul examinează din punct de vedere științific și teoria lui Freud.

COMPILATOR

Bibliografie

- George Sofronie**, *Principiul naționalităților în dreptul internațional public*, Buc., Academia Română, 1929, „Cultura Națională”, Prețul 100 lei.
- N. Bănescu**, *Acte venețiene priuitoare la urmașii lui Petru-Vodă Șchiopul*, Buc., Acad. Română, 1929, „Cultura Națională”, Prețul 60 lei.
- Claudia, Isopescu**, *Documenti inediti della fine del cinquecento*, Buc., Acad. Română, 1929, „Cultura Națională”, Prețul 70 lei.
- Generalul R. Rosetti**, *Citeva săbii ale lui Constantin Brîncoveanu*, Buc., Acad. Română, 1929, „Cultura Națională”, Prețul 15 lei.
- Dr. Andrei Veress**, *Vechi istorici unguri și sași despre istoria Românilor*, Buc., Acad. Română, 1929, „Cultura Națională”, Prețul 50 lei.
- C. Rădulescu-Codin**, *Literatură, tradiții și obiceiuri din Corbiu-Muscelului*, Buc., Acad. Română, 1929, „Cultura Națională”, Prețul 100 lei.
- Analele Academiei Române, Tomul XLIX, ședițele din 1928-1929*, București, Atelierele Grafice „Cultura Națională”, 1929, Prețul 155 lei.
- N. Donici**, *Al treilea Congres al Uniunii astronomice internaționale*, Buc., Acad. Română, 1929, „Cultura Națională”, Prețul 7 lei.
- Dr. Carlo Tagliavini**, *Despre „Lexicon” Marsilianum*, Buc., Acad. Română, 1929, „Cultura Națională”, Prețul 15 lei.
- N. Iorga**, *Oeuvres inédites de Nicolas Milescu*, Buc., Acad. Română, 1929, „Cultura Națională”, Prețul 100 lei.
- Victoria D. Voinov**, *Excreția prin intermediul cromatocitelor la nevertebrate*, Buc., Acad. Română, 1929, „Cultura Națională”.
- Creșterea Colecțiilor Bibl. Academiei Române*, Buc., Edit. Academiei Române, 1929, Tip. Scrisul Romînesc, Prețul 100 lei.
- N. Donici**, *Observatorul de Astronomie Fizică, din Duboșarii vechi, Basarabia*, Buc., Acad. Română, 1929, „Cultura Națională”, Prețul 15 lei.
- C. S. Antonescu**, *Spongieri Jurascici din Dobrogea*, Buc., Academia Română, 1929, „Cultura Națională”, Prețul 10 lei.
- Dr. G. Z. Petrescu**, *Viața și Opera lui Carol Davila 1828-1884*, Buc., Acad. Română, 1929, „Cultura Națională”, Prețul 40 lei.
- Th. Văscăuțanu**, *Asupra prezenței ordovicianului în basînul Moldo-Podolic*, Buc., Acad. Română, 1929, „Prețul 10 lei.

Dr N Teodoreanu, *Contribuțiuni la studiul originii taurinelor din Dobrogea*, Buc., Acad. Romînă, 1929, „Cultura Națională”, Prețul 45 lei.

Nicolai Nic. Moroșan, *Noi contribuțiuni preistorice asupra Basarabiei de Nord*, Buc., Acad. Romînă, 1929, „Cult. Națională”, Prețul 10 lei.

Victor Emanuel, *Lacrimi zâmbitoare*, Satu Mare, Tip. Patria, 1929.

I. C. Filitti, *Condica Poenarilor Almajeni*, Extras din „Arhivele Olteniei”, Craiova, Scrisul Romînesc, 1929.

Emanoil Hagi Moscu, *Boerii lui Mihai Viteazul*, Extras din arhivele Olteniei, Craiova, Scrisul Romînesc, 1929.

Const Cehan-Racoviță, *Femeia care s'a vîndut*, Dramă în trei acte, Cluj, Ed. Al. Anca, 1929.

Anuarul Comis unei Monumentelor istorice, secția pentru Transilvania 1926—1928, Cluj, Tip. Progresul”, Gh. Ghili.

Vanghele T. Millio, *Cîntece populare macedonene*, București, Editura Casei Școalelor, 1928, Prețul 30 lei.

George Voevidca, *Supremul Argument*, Extras din Revista „Făt-Frumos”, Suceava, 1929, Prețul 20 lei.

Iurie Voronca, *Brățara nopților*, Buc., Tip. Capitalei.

Petru Suciu, *Județul Turda*, schiță monografică, Turda, Tiparul Tipogr. „Arieșul”, 1929.

Fabio Sinjoanu, *Pro homine*, Brașov, Tip. Ioan Göttsch Fiul, 1929.

Mihail Rădulescu, *Teoria Constituției*, Chișinău, Tip. Eparhială „Cartea Romînească”, 1930, Prețul 80 lei.

Reviste primite la redacție :

Glasul minorităților, No. 9—10; Buletinul Camerei de Comerț și de Industrie T.-Măgurele, No. 6—7; Revista Funcționarilor publici, No. 7—9; Utopia No. 6—7; Transilvania, 9; Șezăloarea, No. 8—10; Societatea de mine, No. 16—19; Viața agricolă No. 17—19; Isvorașul, No. 7—8; Résumé Mensuel des Travaux de la Société des Nations, No. 8; Caete Literare, No. 1; Răsăritul, No. 11—12; Unu, No. 17; Flamura, No. 1; Romînul, No. 3—4; Corespondența economică, No. 7—8; Buletin de la section scientifique No. 3; Luceafărul literar și artistic, No. 2—3; Mișcarea socială, No. 1; Adam, No. 8—10; Făt-Frumos, No. 5; Limba romînă, No. 1; La Nouvelle Revue Française, No. 193; Review Copi: Recueil pédagogique, Juillet 1929; Buletinul internațional al Stelei, No. 1; Crainicul, No. 15; Revue internationale du Travail, No. 4; Viața literară, No. 112—115; Democrația, No. 9; Mercure de France, No. 751—752; Revista Critică, No. 4; Fîntina Darurilor, No. 8; Cineaedia, No. 467—468; Pandectele romîne, Caetul 6—7 (Anul VIII, 1929) Contemporanul, No. 82; Cimpina, No. 6; Raze de lumină, No. 4; Ramuri, No. 8—9; Natura, No. 8; Rev. Generală a Invățămîntului, No. 7; Noua revistă bisericească, No. 14; Romînia militară, No. 7—9; Ritmuri, No. 2; Biserica ortodoxă romînă, No. 9; Moldova Literară, No. 7—9; Libertatea, No. 23; Prometeu, No. 3; Revista de Filosofie, No. 3; Tiparnița literară, No. 1, An. II;

Tabla de Materie

a

VOLUMULUI LXXIX

(Anul XXI, Numerele 7, 8, 9 și 10).

I. Literatură

<i>Botez Demostene.</i> —Inscripție.	120
<i>Cehov A.</i> —Judecătorul de instrucție (Trad. din rusește de A. Frunză).	311
<i>Eminescu M.</i> —Der Abendstern ¹⁰ (Luceafărul, traducere în germană de N. N. Botez).	291
<i>Georgescu V.</i> —La Capre negre.	53
<i>Kirițescu Constantin.</i> —Porunca a zecea.	326
<i>Lesnea George.</i> —Ispită.	92
„ „ —Litanie.	275
<i>Mantu Lucia.</i> —Bieții oameni...	262
<i>Philippide A. Al.</i> —Uzina.	68
<i>Protopopescu Dragoș.</i> —Jimmy, Jack, Șam și Harry.	31
„ „ —„Maid of Ceylon“.	80
<i>Ralea D. Mihai.</i> —Memorial (Note de drum în Spania).	106, 286
<i>Sadoveanu Mihail.</i> —Abatele de Marenne iese din ținutul Iașilor urmînd drumul către Impărăție.	5
<i>Teodoreanu Ionel.</i> —Bal Mascat.	217

II. Studii.—Articole.—Scrisori din țară și din străinătate

<i>Bădăreu A. Dan.</i> —Introducerea Naturalismului în Moldova și Gheorghe Asaki.	146
<i>Constantinescu-Iași P.</i> —Unirea Basarabiei (Pe Marginea unor documente).	278

<i>Diaconescu F. Ioan.</i> —Pădurile în cadrul economiei naționale și al prevederii sociale.	122
<i>Greenwood Thomas.</i> —Începuturile guvernării laburiste.	269
<i>Ibrăileanu G.</i> —Eminescu (Note asupra versului).	333
<i>Ionescu Alexandru.</i> —Societatea Națiunilor și problemele politice ale României.	94
<i>Mancaș Mircea.</i> —Antagonistul Nietzsche.	61
<i>Rădulescu Ioan.</i> —Un mare savant: Enrico Ferri.	316
<i>Rohan Charles de, prinț.</i> —Este Europa decadentă.	117
<i>Sebastian L.</i> —Prevenitul Don Ramón.	45
<i>Suchianu I. D.</i> —Specialistul.	20
„ „ „—Izvor de singurătate.	247

III. Note pe marginea cărților

<i>Sd. M.</i> —Pe două psaltiri.	70
--	----

IV. Cronici

<i>Bîrsănescu S. S.</i> —Cronica pedagogică (S. Mehedinți și reforma învățămîntului superior).	167
<i>Botez Octav.</i> —Cronica literară (Un poet modernist G. Bacovia).	157
<i>B. O.</i> —Cronica teatrală: Iași (cucoana Chirița.—Anno domini.—Pescuitorul de umbre.—Iluzia fericirii).	378
<i>Harea V.</i> —Cronica ideilor (Discuțiile în jurul Unirii Basarabiei).	384
<i>Mancaș Mircea.</i> —Cronica literară (Leonahrd Franck).	372
<i>Ralea M.</i> —Cronica socială (Israël în România).	182
<i>Tonitza N. N.</i> —Cronica artistică (O nouă viziune a Balicului).	163

V. Miscellanea

<i>Nicanor P. & Co.</i> —Iarăși ortodoxismul.—Georges Courteline, burghez parizian.—Romînul și temperamentul metafizic.—Colaborarea occidentală.	188
<i>Nicanor P. & Co.</i> —Premiul Nobel.—Wilhelm Rein.—O faptă unică.	390

VI. Recenzii

<i>Brătescu-Voinești Al. I.</i> —Firimituri (Octav Botez). . .	196
<i>Carp M.</i> —Studiul limbii române în școala secundară: Cetire, Compunere, Gramatică p. cl. I, II și III. Ce- tire, literatură și stil, Compoziție p. cl. IV (V. R.).	201
<i>Ciurezu D.</i> —Răsărit (Al. A. Philippide).	198
<i>Donici Leon.</i> —Noul Seminar (Mircea Mancaș).	394
<i>Feuchtwanger Lion.</i> —Le juif Süss (Mircea Mancaș). . .	207
<i>Ivanov Serge.</i> —La famine en Russie (Mircea Mancaș). . .	205
<i>Lupaș I. dr.</i> —Istoria Românilor (D. I. Suchianu). . . .	396
<i>Maugham Somerset.</i> —Le sortilège mâleis (Mircea Mancaș).]	203
<i>Mihăescu I. Gib.</i> —Vedenia (Octav Botez)	393
<i>Narly C.</i> —Tolstoi educator (V. Harea).	403
<i>Petrescu Cezar.</i> —Simfonia fantastică (Octav Botez). . .	200
<i>Royer Louis-Charles.</i> —Au pays des hommes ams (D. I. S.).	401
<i>Siegfried André.</i> —Les États-Unis d'aujourd'hui (D. I. S.).	400
<i>Voinov E. Victoria.</i> —Excreția prin intermediul cromocitelor la Nevertebrate (B.).	398

VII. Revista Revistelor

<i>Barrès Maurice</i> —Memoriile mele (Revue des Deux Mondes).	406
<i>Bonn J. M.</i> —Europenizarea Engliterei (Die Neue Rund- schau).	409
<i>Brian-Chaninov.</i> —Studii asupra literaturii medievale ru- sești (Mercure de France).	210
<i>Cassierer E.</i> —Studiu asupra patologiei conștiinței sim- bolice (Journal de Psychologie).	408
<i>Champy Ch.</i> —Psihofiziologia vîrstelor și sexelor (Revue Philosophique).	406
<i>Comte de Fels.</i> —Criza parlamentarismului (Revue de Paris).	411
<i>Descamps Barere.</i> —Noul drept internațional (Revue de Droit International).	407
<i>Giuffré L.</i> —Dante și teoria atenției (Logos).	210

<i>Habert I.</i> —Jules Michelet și Marea (Revue Universelle).	211
<i>Joleaud L.</i> —Atlantida (Revue de Paris).	210
<i>Kassner Rudolf.</i> —Figura omenească în Europa (Europäische Revue).	408
<i>Mirkin-Guetzevitch M. prof.</i> —Noile tendințe ale Dreptului constituțional (Revue de Droit Public et de Science politique).	209
<i>Muret Maurice.</i> —Iacob Wassermann (La Revue de Paris).	410
<i>Qualid William.</i> —Franța economică (Revue d'Economie politique).	408
<i>Prinzhorn Hans.</i> —Mitul, psihologia și viața (Revue d'Allemagne).	409
„Politica regelui Alexandru al Jugoslaviei“.	412
<i>Probst H. J. dr.</i> —Magia civilizațiilor și necivilizațiilor (Revue Internationale de Sociologie).	209
<i>Rabaud E.</i> —Societăți animale și fenomene colective (Journal de Psychologie).	211
„Revista științifică „V. Adamachi“.	405
<i>Romier Lucien.</i> —Lapte de capră și brânză de Roquefort (Revue des Deux Mondes).	212
<i>Rostand Jean.</i> —Atomii ereditari (Nouvelle Revue Française).	407
<i>Sée H.</i> —Necesitatea unei înțelegeri economice europene (Scientia).	211
<i>Sée Henri.</i> —Observațiuni asupra conceptului de cauzalitate în Istorie (Revue de Synthèse historique).	407
<i>Simons H.</i> —Germania de mîne (Revue de Vivants).	410
<i>Suchianu I. D.</i> —Diplomatul (Adevărul literar).	406
<i>Waldo Frank.</i> —Redescoperirea Americii (Europe).	210
VIII. Mișcarea intelectuală în străinătate	213, 413
IX. Bibliografie	215, 415

Viața Românească

Viața Românească

Revistă literară și științifică

IAȘI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ȘI EDITURA
VIAȚA ROMÎNEASCĂ

1929

Viața Românească

Revistă literară și științifică

IAȘI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ȘI EDITURA
VIAȚA ROMÎNEASCĂ

1929

Fragment ¹

Domnul Nedau își luase paltonul și aștepta pe Lazăr să iscălească în condica de prezență. Nae Inelescu, care mai avea și ora următoare, se legăna pe picioarele dindărăt ale scaunului; în cancelaria lungă și îngustă, în jurul mesei asemenea lungi, ca de mare consiliu, nu mai era nimeni altcineva.

Iar Nedau încheia conversația, care se legase în recreația dinainte:

— Ce mai, domnule, în istorie toate femeile mari, au fost mari și ca fizic; în orice caz înalte... Mă rog și le poți închipui altfel, și le poți închipui mici și cu picioarele scurte? făcu el cu dispreț profund, amintindu-și picioarele foastei sale soții.

Dar Inelescu, care în recreația anterioară îl combătuse, pe motiv că nu era firesc ca printre atâtea femei de care pomenește istoria să nu se fi întâmplat și de cele mici, crezu că-i poate servi și un exemplu, găsit în timpul orei intermediare.

— Dar Jeana D'Arc? întrebă el pe neașteptate făcînd cu ochiul la Lazăr...

— Jeana D'Arc? Dar o călărează grozavă ca aia fatal trebuia să fi avut picioarele lungi... Cum ar fi putut ea stăpîni caii uriași, ai evului mediu, cînd se repezea în galop la dușmani? Pentru că erau lupte alea domnule!... Și dumneata, știi ce va să zică un cal medieval, ce va să zică un cal de Normandia? Uită-te la caii primăriei; numai astfel de animale pot duce pompele de fier, după

¹ Din romanul „Brațul Andromedei” care va apare în editura Ciomei

cum în evul mediu duceau grelele armure de metal. Apoi pentru așa cai trebuia să ai picioare, nu glumă!

— Ah, care va să zică, nu era chiar de neapărată nevoie să fie mare, din toate punctele de vedere... Va să zică pentru a fi istorică o femeie era suficient să aibe doar picioarele lungi?... Interesantă teorie și îndrăzneată n'am ce zice... zi o fată slăbănoagă, sfioasă și religioasă ca Jeana D'Arc, dacă n'avea picioarele lungi...

— Astea sînt ironii effine domnul meu; și pe urmă te înșeli amarnic dacă-ți închipui că Jeana D'Arc a fost slăbănoagă și sfioasă și... După tradiție a fost o fată voinică și vitează... Poftim, Jeana D'Arc sfioasă... mai auzii și p'asta... Englezii au făcut-o uscată și nevoiașe, tocmai să reese că ea învingea prin vrăji... Toate femeile istorice au fost, domnule, înalte și voinice... au fost ceiace se chiamă „belles“ adică frumoase și impunătoare, nu simple „jolies“ adică frumușele, lipsite de o voință superioară, de ambiții dominante, de puterea de a subjuga și conduce...

Nae Inelescu făcu haz mare de această deosebire de înțelesuri.

— Bravo dragă ai putea să brevetezi acest *trouaille*. Deși eu te-ași sfătui să rămii la filologia ta clasică și să te lași de cea modernă... și de reconstituiri istorice... Păi bine tinere, izbucni el și mai forte după o pauză, gîndind la picioarele-i scurte; ce are aface structura sufletească a individului, inteligența, curajul lui, cu structura corporală? Antropologia e martoră că nici nu poate fi vorba de ceiace spui... Mai mult chiar, indivizii mici au jucat rolurile cele mai mari: Napoleon, Ștefan cel Mare, Carol cel Mare...

— Eu vorbesc de femei, domnule... Și'n orice caz chiar de-mi vei găsi dumneata vre-o excepție în istoria modernă, în antichitate vei căuta în zadar... Toate femeile antichității au fost înalte și vînjoase... toate eroinele și toate împărătesele... Romanii nici nu s'ar fi uitat la o fostă madam Nedau, te asigur—aminti el cu răutăcioasă plăcere de soția sa—pe cînd arheologia ne dovedește că numai o madam Cornoiu, a putut în cursul veacurilor să provoace inspirația sculpturii grecești și a tuturor artiștilor antici...

Eșiră, lăsînd pe Nae Inelescu furios pe sine însuși că nu mai găsea încă un exemplu de femeie mică în decursul evurilor, care să fi jucat un mare rol și de care să nu mai încapă îndoială că a fost mică. Dar cunoștințele lui istorice se cam șterseseră din memorie, iar profesorii care veneau acum din clase se întimplau

să fie în ordinea intrării: de matematici, de științe, de gimnastică, „de tot ce vrei domnule, numai de istorie nici unul!”.

— Da și crezi că va ști unul ceva? se mîngîie el la urmă, hotărît să caute singur acest lucru, neînțelegînd cum un om scund ca Nedau poate susține o astfel de erezie, cînd el își da sama de minune, că adevăratul farmec, chiar pentru un om mare e tot femeia mică (Inelescu între timp se dusese de mai multe ori la doamna Nedau, în zilele știute. Dar ziua nu mai venise)—în iubirea adevărată și firească intrînd și un contingent respectabil de instinct, de protecție, de ocrotire; apoi decînd lumea preferința individului a fost pentru tot ce e mignon și miniatură, rarele excepții nefiind decît porniri nefirești și perversitate.

Nedau, ieșind însă, continuă să convingă pe micul și firavul Lazăr, care ascultîndu-l făcea urechi tot mai mari trăgîndu-se fericit și nervos de mustăcioara neagră.

...Antichitatea nu poate concepe pe femeia mică! Zeițele toate sînt creații gigantice, care pentru a gusta plăceri muritoare cu oamenii, se strîng, devenind ca aceștia, însă păstrînd o statură apreciabilă, în așa fel ca să-și păstreze prestigiul lor zeesc și să păstreze asemeni, amorului lor, caracterul de preferință și de protectorat. Apoi se retrag în infinitul lor, destinîndu-se subit la proporțiile lor universale, muritorul rămînînd cu farmecul gustării infinitului, dar cu conștiința micimii lui terestre:

— Acesta e sensul adevărat al mării, al adevăratei iubiri, dragul meu. Să te simți purtat ca un copil pe brațele ei imense, să te simți tu obiect mărunt, bibelou, jucărie, în minile acestea care te mîngîie și care ți-au dat rara mulțumire, că te-au socotit vrednic de a te considera jucăria lor...

Lazăr deși gusta cu savoare raționamentul lui Nedau, totuși îi acorda oarecare aproximație; tocmai pentru că-l interesa, figura lui se schimonosi în ticuri nervoase ca de obicei cînd nu putea să-și răspundă complect la îndoelile lui sufletești și intelectuale; căci deși ar fi vrut să fie astfel cum pleda Nedau, simțea că argumentației acesteia îi mai lipsea ceva ca s'o facă perfect convingătoare. Ori cît de limpede părea ea privită dintr'o parte, ca profesor de matematici, nu-i găsea totuși reciproca...

— Și închipește-ți pe domnul Nae Inelescu vroidînd să fie dominatorul... vroidînd el să imprime voința lui fluidului zeesc, care subț infățîșarea divină a doamnei Cornoiu, bunăoară, s'ar coborî asupra-i... e pur și simplu caraghios!

Lazăr ridică din umeri. Amicul său se îndepărta, pierzându-se în subtilități fără temeiu. De obicei în fața observațiilor el nu prea reacționa. Ar fi fost un efort prea mare pentru dînsul să-și ia partenerul din vîrfurile amețitor al apogeului concluziilor și să-l ducă treaptă cu treaptă înapoi, în subsol, spre a-i dovedi că ipoteza pe care a luat-o de fundament e inexistentă. Totuși de data asta, tocmai pentru că simțea nevoea ca susținerea asta neașteptată să fie cît mai plausibilă, îndrăzni :

— Bine, bine dar reciproca ??

— Cum reciproca ?...

— Femeia... ce faci cu femeia ? Dacă și ea are preferințe identice pentru bărbat... Adică, dacă se întîmplă și ce să se întîmple, căci asta e de obicei ; dacă-l vrea și ea mai înalt, mai mîndru, mai bărbat ?...

— Femeia ?... Mai înalt... Ha, ha, ha... inexact... femeia nu-l vrea astfel ! Bărbatul doar, în imbecilitatea lui, a înțeles așa și s'a întronat domnitor ; și dacă a izbutit în celelalte direcții, monopolizînd totul pentru sine ; în amor, femeia s'a răzbunat ; femeia îl vrea jucărie în mîinile ei, auzi ? Aasta e... ascultă-mă pe mine... Excepțiile sînt exemple slabe, supuse pieririi...

— Dar sînt mai numeroase excepțiile decît...

— Inexact...

— Decînd mergem pe stradă n'am întîlnit decît femei mici...

— Sînt toate pierdute... afară numai dacă or fi avînd corespunzătorul pentru care să fie mai mari... căci în definitiv ea poate avea și alte însușiri de superioritate decît cea fizică... dar în cazul acesta sînt incomplete... pe cînd tipul ideal e femeia înaltă, femeia... ca să zic astfel : femeia regină...

Apoi scoborînd vocea, reîncepu cu persiflajul său preferit :

— Uită-te la nevastă-mea, la fosta mea nevastă... o femeie bine, ce să spun... aud că-i fac mulți curte... Nu mă impresionează deloc aceste svonuri și nici măcar vre-o amintire... Nimic, absolut nimic... Parcă am fi fost complet străini... Ea crede, pentru că am prins-o înșelîndu-mă cu un elev... care tocmai își trecea examenul de capacitate.

Se porni pe-un ris sgomotos :

— Pentrucă dragul meu, nu mi se potrivea... era incompletă pentru mine... era prea mică. Ori de cîte ori mi-aduc aminte de piciorușele ei scurte destul de subțiri jos, dar îngroșîndu-se, prea repede până sus, mă pufnește rîsul... Pe cînd închipuește-ți să fi

fost mare, să fi fost stăpînă cu adevărat a ființei mele ! Ași fi fost intransigent ; așa fi ucis poate—sau așa fi iertat... așa fi fost ridicol... eu știu... în orice caz n'ași fi lăsat cu una cu două să-mi scape un lucru prețios... Pe cînd așa... o bagatelă... o pierzi oricînd, fără interes...

Urmă o tăcere în care timp Lazăr, care știind cît e de subțire piciorul fostei doamne Nedau numai în intervalul dela glesnă până la partea cea mai umflată a pulpei, calculă mintal cam cît trebuie să se îngroașe până la șold, avînd în vedere și proporția în care bustul îi era dezvoltat față de înălțimea totală. Socoteala asta turbură mult pe matematician. Dar îl turbură și mai mult, cînd în mod firesc mută calculul la doamna Cornoiu, constatînd progresia într'adevăr minunată a dimensiunilor necunoscute, ținînd în samă pe cele cunoscute. Lazăr simți chiar puternice zguduirii în spate și figura lui se crispă iar, în toate direcțiile, îmbrîncită de curioasele lui ticuri.

— Experiența vine trăind, dragul meu, continuă Nedau. Soarta doamnei Nedau se hotărîse de cînd am început să prind tainicul mecanism al mitologiei, care oricît îi-ar părea o culegere de basme, e totuși o știință în toată regula ; e înregistrarea metodică a tuturor fluxurilor pe care intuiția omenească le-a absorbit dealungul timpurilor din misterul cel mare de dincolo de vederile noastre, acolo unde sălășluiește perfecțiunea și modelul. Iar, oricînd mintea omenească a socotit perfecțiune și model tipul înalt și nu prea subțire, cum se crede, ci bine împlinit. Spune-mi tu, o zeiță cît de mică, vre-o nimfă, vre-o hamadriadă, vre-o nereidă a fost cîndva figurată în vre-o artă, avînd dimensiunile doamnei, din nefericire încă Nedau?... Mi-aduc aminte că privind prin cărțile mele de arheologie, toate acele figuri desăvîrșite, această doamnă s'a apropiat de mine mică și insignifiantă, le-a privit cu răceală și a strîmbat din nas. Pot să-ți spun și gravura : era o splendidă amazoană, reproducă după un basorelief necunoscut ; reproducerea era pe-o planșă. Știi ce-a exclamat doamna Nedau văzînd-o :

— „Ce e cu pompierul ăsta dragă, de te uiți la el așa ?“.

— „...„E o amazoană doamnă, i-am răspuns îndată pentru a o corija... nu vezi ce suplețe și ce grație !...“.

— „Oh, grație la așa girafă !“ mi-a răspuns, crezînd că eu glumesc. A fost inutil să mai continui... Însă soarta ei se pecetluse. A mai avut și proasta inspirație să se mai desbrace ; ei bine, cînd am văzut-o rotundă ca o bilă de popicărie, am terminat

definitiv cu dînsa. Iar peste cîteva zile am surprins pe acela... Și pentru că am ajuns aici să elucidăm și acest punct: niciodată nu voiu da, în afară de merit, o notă unui elev fie în minus fie și'n plus; ăsta e un lucru sfînt la mine! Totuși, dacă n'aș fi în stare să fac acest lucru pentru nimic în lume, nici din răzbunare nici din răsplată, de data asta am făcut-o... Ei da, am făcut-o... o mărturisesc... i-am dat măgarului mai mult cu două puncte decît merita... i-am dat zece și i-ași fi dat și mai mult dacă s'ar fi putut...

Gib I. Mihăescu

Atitudini și motive romantice în poeziile de tinereță ale lui Eminescu

Cînd I. Gherea înfățișea pe Eminescu ca pe un poet a cărui fire în același timp idealistă și naturalistă în sens păgîn a fost orientată de împrejurările mediului social către pesimism și reacțiune, piesele de căpetenie ale argumentării sale și în tot cazul acelea dela care el pornea, erau unele din poeziile de tinereță, precum „Înger și Demon”, „Împărat și Proletar”, „Mortua est” și „Epigonii”. D. G. Ibrăileanu a arătat odată că șirul poeziilor apărute după 1883 și care în reprezentarea noastră determină imaginea unui „mare poet al amorului”, fiind necunoscute persoanelor contemporane cu activitatea sa poetică, fizionomia lui Eminescu în ochii acestora, trebuie să fi fost destul de deosebită de aceea cu care ea figurează pentru noi¹. Care va fi fost imaginea eminesciană pentru primii cetitori înflăcărați ai poetului, ne-o arată destul de bine felul în care I. Gherea alege din materialul poetic al ediției lui Maiorescu, acele aspecte care pentru sentimentul nostru sînt depășite de către producția ulterioară, nu numai pe linia timpului, dar și în scara valorilor.

Contrastul intim al naturii poetice a lui Eminescu, împărțită între idealism progresist și pesimism reacționar, era o generalizare pe care Gherea o putea face, menținînd în planul întău al cercetării, poeziile apărute între 1869 și 1874. O cunoștință mai întinsă a operei eminesciene scade astăzi valoarea generalizării lui Gherea. Dar prețul acestei generalizări va coborî cu atît mai mult dac a vom isbuti s a arătam, dup a cum ne propunem în încercarea de fa t , c a atitudinile fixate în poeziile de tinere t  ale lui Eminescu sînt, cel puțin în parte, dependente de modelele literare apar in nd unei sfere în care el  i-a aflat elementele culturii  i at-

¹ D. G. Ibrăileanu, Edi iile poeziilor lui Eminescu,  n Viața Rominească Ianuar 1927, pg. 102.

mosfera în care geniul său putea respira mai bine. Dacă dovada va putea fi considerată ca făcută, se înțelege atunci că ceiace Gherea prezenta ca un contrast, nu era o atitudine rezultată din lupta poetului cu mediul său, ci una subordonată unui anumit curent literar și anume romantismului, față de care creația sa următoare trebuie înțeleasă ca un progres neconținut către cucerirea originalității. Dar afară de acestea, să adăugăm că ceiace Gherea socotea drept un contrast, ascunde de fapt o armonie lăuntrică, de a cărei posibilitate modelele literare pe care urmează să le reamintim, alcătuiesc o împedare mărturie. Idealismul și pesimismul sau mai bine zis revoluționarismul împerechiat cu scepticismul, nu este un contrast irezolvabil și care ar fi sfîșiat natura intimă a lui Eminescu, dar mai de grabă termenii unei sinteze, realizată în multe împrejurări romantice. Pentru a evita orice neînțelegere, trebuie să precizăm că operele străine de care va fi vorba, n'au constituit poate niște izvoare literare ale lui Eminescu. Ele vor fi întrebuintate numai întru cît manifestă un spirit general care a pătruns și producția poetului nostru, în epoca tinereții.

Opera poetică a lui Eminescu, chiar dacă nu ținem samă decît de data publicării ei succesive, se lasă cu destulă ușurință sistematizată în cicluri. Într'un număr de ani relativ restrîns, Eminescu este totdeauna preocupat de anumite motive tipice. Pentru epoca tinereții, motivele preponderante sînt, pe de o parte îmbinarea dintre revoluționarismul liberatar și reflecția sceptică asupra lumii și vieții, iar pe de altă parte, suferința iubirii desamăgite unită cu liniștea cucerită prin iubire. Lirica socială, filosofică și erotică sînt așa dar din primul moment categoriile de căpetenie ale poeziei lui Eminescu.

Începînd chiar din epoca poeziilor din „Familia“, îndrumarea către astfel de motive devine evidentă. Iată de pildă bucata „Junii corupți“, prima satiră eminesciană. Pe acești „juni corupți“ secătuiți de orice simțire, poetul vrea să-i înflăcăreze pentru idealurile libertății revoluționare, în care scop el invocă măreția trecută a Romei și statura „poporului împărat“. „Poporul împărat“, despre care e vorba aci, este fără îndoială *le peuple souverain* al revoluției franceze și amintirile romane, la care poezia va mai face apel în două rînduri, sînt împrumutate aceluiași cerc de sentimente și de idei. Mult mai tîrziu, cînd Eminescu se va ridica cu glasul maturității pentru a vesteji în „Scrisoarea III“, societatea confimporană, păcatul acestei societăți va fi tot scepticismul pe care-l acuză acum și care va rămîne totdeauna obiectul satirei sale sociale, iar amintirile romane, vor fi și atunci mijlocul prin care el încearcă să rușineze prezentul.

La data „Scrisoarei III“, poetul abjurase însă crezul revoluționar, care dealtfel este viu numai acum și doar pentru un singur

moment. Căci scepticismul pe care îl înfieriază în „Junii corupți”, este chiar fundalul de reflecție și melancolie din care se va desprinde viziunea sa despre lume. O bucată ca „Amicului F. I.” acceptă acest scepticism, degustându-l ca pe un farmec subtil și învăliuitor și o strofă ca :

Voiu, cînd mi-or duce îngerii sei
 Palida-mi umbră în albul munte,
 Să-mi pui cununa pe a mea frunte
 Și să-mi pui lira la căpătăiu!

amintește accente din unele poezii ale maturității, precum variantele bucății „De-oiu adormi” și acea aspirație către moarte, pe care în acestea și în altele o putem întîlni de atîtea ori. Dar satira scepticismului și acceptarea lui se întrunesc, în modul cel mai caracteristic, chiar în cuprinsul unora din cele mai însemnate poezii ale tinereții.

Foarte semnificativă este din acest punct de vedere o bucată ca „Epigonii”, unde scepticismul contemporan, relevat prin comparația trecutului, nu mai inspiră poetului în cele din urmă niciun protest, nicio aderare cu atît mai înflăcărată la idealurile optimismului revoluționar, așa cum se întîmplase în „Junii corupți”, ci se încheie cu meditația asupra nimicniciei vieții omenești și prin urmare cu o generalizare făcută asupra stării de spirit pe care mai înainte o înfierase.

Aceiași situație se repetă în „Împărat și Proletar”. Primul moment al poemei este ocupat de cuvîntul de revoltă al proletarului, un discurs în toată regula, cuprinzînd critica dreptății și a legilor, a virtuții, a religiei și a frumuseții, înfățișate ca niște unelte de apărare, de impilare sau de desfătare ale claselor stăpînitoare. Este aici un mod de a raționa caracteristic pentru toată ideologia revoluționară, care se complace în a demasca în categoriile culturii, tendințele și interesele clasei stăpînitoare. Manifestul comunist al lui Marx și Engels, afirmă și el o astfel de propoziție, cînd notează : „Legile, morala, religia sînt pentru proletar tot ațitea prejudecăți burgheze”. Dar în discursul proletarului eminescian au mai putut răsuna și alte amintiri. Astfel, critica frumuseții :

Sfărmași statuea goală a Venerei antice,
 Ardeși acele pînze cu corpuri de ninsori ;
 Ele sfîrșesc în suflet ideea neferice
 A perfecției umane, și ele fac să pice
 În ghiarele uzurei copile din popor !

nu amintește oare părerea unui Proudhon că în afară de evul-mediu, în care a fost interpreta spiritualității creștine, arta a lucrat totdeauna ca un agent de imoralitate ? ¹ În sfîrșit, contrastul din-

¹ Proudhon, Du principe de l'art et de sa destination sociale, 1865.

tre viața încovoiată de muncă și suferință a poporului și viața desfășurată în voluptate a clasei stăpînitoare, despre care vorbesc aceste strofe :

De ce să fiți voi sclavii milioanei nefaste,
Voi, ce din munca voastră abia puteți trăi ?
De ce boala și moartea să fie partea voastră,
Cînd ei în bogăția cea splendidă și vastă
Petrec ca și în ceruri, n'au timp nici de-a muri ?

un astfel de contrast nu s'a impus odată și sensibilității revoluționare a lui Hugo, în versurile din „Melancholia“ (Les Contemplations, 1856) :

Et le fond est horrible, et la surface est joie.
Au-dessus de la faim, le festin qui flamboie,
Et, sur le pâle amas des cris et des douleurs,
Les chansons et le rire et les chapeaux de fleurs !
Ceux-la sont les heureux. Ils n'ont qu'une pensée :
A quel néant jeter la journée insensée ?

Dar dreptatea cauzei revoluționare, sprijinită prin atîtea argumente, provoacă în momentul următor al poemei reflecția Cezarului, împărat filosof care înțelege raportul de forțe pe care se întemeiază stăpînirea sa și care știe să le venereze. În sfîrșit, poema nu se termină cu un accent revoluționar, ci cu meditația sceptică și quietistă menită să arate neantul turburării pe care o evocase mai înainte.

Scepticismul pe care Eminescu îl vestejește în societatea contemporană, răceala și sterilitatea inimii care prilejuiesc primele sale accente satirice, îi smulg și primele acorduri ale suferinții și dragostei. Și dupăcum scepticismul rămîne totdeauna obiectul satirei sale sociale, deși el alcătuește în același timp propriul său sentiment modern de viață, tot astfel împietrita inimă a femeii, rămîne tema acelei părți a lirice sale erotice, în care procedează cu arma satiricului, ca în „Scrisoarea IV“ sau în „Dalila“. În această privință, atitudinea corespunzătoare începe să se organizeze chiar din primele sale poezii. Astfel, o bucată ca „Amorul unei marmure“, poate fi înțeleasă ca relatarea lirică a unui caz aparte, a unei împrejurări sentimentale monstruoase, dar și ca alegoria dragostei foarte omenești pentru un suflet rece și steril de femeie. În cazul acesta, „Amorul unei marmure“ folosește o comparație, pe care o va relua „Venere și Madonă“ și „Apari să dai lumină“, una din postumele lui Eminescu ajunsă mai tîrziu la cunoștința publică, unde versul : „O, marmură aibi milă de-a mele rugăminți“ apare, ca un refren modificat, de mai multe ori. Dar motivul dragostei pentru o piatră și comparația pe care el îl prilejuește și mai tîrziu poate să-i fi venit lui Eminescu tot pe calea unei

amintiri. Mitul sculptorului Pygmalion îndrăgostit de statua Galathei se va fi trezit în imaginația poetului nostru, chemat poate de unele împrejurări personale, mai cu seamă că amintirile sale mitologice sînt destul de dese în această epocă.

„Marmura“ poeziei din „Familia“, cătră care se îndrepta iubirea imposibilă și desnădăjduită a poetului, devine așa dar în cîțiva ani, un simbol mai precis. Pentru sentimentul pios al omului medieval, statua de marmură a Venerei antice, desgropată din cînd în cînd dintre rămășițele culturii apuse, era o adevărată apariție demonică. Romanticii au reînviat acest vechiu sentiment medieval și au folosit uneori simbolul Venerii demonice, cătră care s'a îndreptat nu numai turburea pasiune a lui Tannhäuser, personajul unei vechi legende germanice îndrăgită de romantici și făcută celebră de Wagner, dar și aspirația altor poeți ai epocii. 1

„Venere și Madonă“ construiește pe tema contrastului dintre zeitatea antică a amorului și sfînta persoană care întrupează virtuțile pline de curățenie ale maternității. Puntea de trecere o formează comparația cu arta unui Rafael, despre care istoricii artei au observat de atîtea ori, că în chipul frumuseții antice, stilizează trăsăturile purității creștine. Tot astfel și poetul și comparația îi slujește acum pentru a smulge masca iubitei și pentru a divulga diabolica corupție a sufletului ei, cu gestul unui mare desabuzat al dragostei, plin de resentimentul iubirii înșelate și de o pasiune nesățioasă, așa cum începînd cu Lovelace, eroul romanului „Clarrissé Harlow“ al lui Richardson și până la portretul pe care Musset îl schițează despre sine în „Confession d'un enfant du siècle“, a fost de atîtea ori cazul poezilor romantici. Furtuna se potolește însă și poetul revine în cele din urmă, printr'un accent pe care Maiorescu îl socotea „căutat“, în timp ce Gherea îl credea cu totul natural, dacă luăm sama la felul sentimentelor furtunoase care se desfășoară aici, dar care în realitate este construit după cea mai autentică normă romantică. Sînt în scrierea citată a lui Musset mai multe scene de același fel. „La sfîrșitul acestor scene îngrozitoare, în care spiritul meu se epuiza în torturi și îmi sfișia inima, învinuind și batjocorind, dar cu o veșnică lăcomie de a suferi și de a mă înapoia cătră trecut; la sfîrșitul acestora o iubire stranie, o exaltație împinsă la exces, mă făcea să-mi tratez iubita ca pe un idol, ca pe o divinitate. Un sfert de ceas după ce o insultasem mă găseam la genunchii ei; îndată ce n'o mai acuzam, îi ceream iertare; cînd batjocura încetase, plîngeam“ 2. Marea mobilitate a stărilor de suflet care se înlocuiesc în furtuna și instabilitatea pasiunii a revenit de atîtea ori sub penelul romanticilor, încît analogiile pe care scena eminesciană le poate sugera, nu sînt decît prea numeroase.

1 Vd. în această privință o interesantă pagină în R. Huc, Die Romantik, vol. I, ed. 1920, pg. 264.

2 Ed. Larousse pg. 144.

Situația sentimentală din „Venere și Madonă” este inversată în „Înger și Demon”, căci de data aceasta demonia este a bărbatului. Iată pe tânărul prezentat aici într'un cadru mistic, care amintește cadrul „Strigoilor”, dar și pe acela al bisericii pe sub bolțile căreia își plimbă neliniștea și melancolia un personagiu ca „Ghiaurul” lui Byron. Acest tânăr este un adevărat titan revoluționar, unul dintre aceia în numele cărui poetul articulase chemarea de desrobire din „Junii corupți” sau din „Împărat și Proletar”. În cadrul mistic în care apare, felul meditativ și încordat către viitor al acestui revoluționar, sculptează în chipul lui trășturi demonice :

Într'o umbră neagră, deasă, ca un demon El veghează

Revoluționarismul tânărului se îmbină în caracterul său cu un fel al scepticismului, cu răceala concepției :

Ea-l vedea mișcînd poporul cu idei reci, îndrăznețe

Iată însă alături de el, apariția diafană a iubitei. Două puteri morale contradictorii se înfruntă acum : visul îndrăzneț și utopic cu reculegerea în rugăciune, apostazia cu candoarea, îndărătnicia cu sfințenia. Această contradicție este și aceea a două lumi : a trecutului nobil cu prezentul revoluționar. Un astfel de contrast va mai opri pe Eminescu și altădată, cînd în „Strigoii”, înfîlnirea lui Arald cu iubita lui, va pune față în față lumea barbară cu civilizația. Să spunem că o astfel de atracție peste clase sociale și civilizații îl va preocupa pe Eminescu, nu numai pentru : că imaginația romantică se complace în prezentarea unor opoziții violente, dar și pentru că, arătînd cum limitele și obstacolele unor lumi deosebite sînt înfrînte, poetul poate să înfățișeze mai bine intensitatea romantică a pasiunii.

Dar dorința care se deșteaptă în tânărul demonic, se prăbușește și se preface în ferveare și rugăciune, cînd pe zidurile revelatoare ale bisericii se proiectează umbra aripelor îngerului de pază al iubitei sau poate ale însăși ființei ei angelice. „Îngerul de pază” întrevăzut în ființa iubitei alcătuește un motiv final și culminant și în scurta poezie din această fază care poartă acest titlu și care poate fi astfel considerată ca un mic studiu preparator al poemei mai întinse despre care e vorba acum. Interesant este de notat că întrezărirea îngerului în iubită este și el un motiv romantic. Îl putem regăsi de pildă printre versurile lui Musset și anume acolo unde decăzătorului Rolla, în ultima noapte de voluptate pe care și-o dăruiește, i se nălucește o apariție îngerească împerechiată cu aceea a amantei și victimei sale :

O mon Dieu ! n'est-ce pas une forme angélique
Qui flotte mollement sous ce rideau léger ?

„Înger și Demon“ este poema răscumpărării prin femei. Blinda influență a iubirii, pentru care îl vom vedea și pe Arald sensibil, îndulcește acum caracterul tinărului răsvrătit. Quietudinea la care în „Împărat și Proletar“, poetul ajunge prin cugetare, este atinsă aici prin iubire. Iubirea învinge demonia în sufletul tinărului, și sărutul care vine în cele din urmă să se așeze pe chipul său de muribund, îi aduce iertarea cerului împreună cu o adâncă simțire de pace. Eroii și eroinele clasice, un Titus în „Berenice“ a lui Răcine, Fedra din tragedia aceluiași sau Prințesa de Clèves din romanul d-nei de Lafayette, luptau împotriva pasiunii, conștiinți de grozăvia răului care îi devasta interior, plini de grija imperativului sever al rațiunii sau al credinței. Romanticii cedează însă pasiunii, o acceptă cu conștiința că în elanul nestinjenit al inimii nu se găsește niciun grăunte de perversitate, ba chiar că în tumultul și spontaneitatea lui se poate recunoaște un „dar al lui Dumnezeu“. Expresia este a lui Rousseau, care în „Julie ou la nouvelle Heloise“ ne-a dat exemplul pasivității romantice în fața pasiunii ¹. Exemplul a fost de atunci adeseori imitat. Recitiri așa dar moartea „demonului“ din poema lui Eminescu:

Dar prin negurile negre, care ochii îi acopăr,
Se apropie-argintoasă umbra nalt'a unui înger,
Se așează lin pe patu-i; ochii lui orbiți de plîngeri
Ea-i sărută—De pe dinșii negurile se descopăr...

Este Ea—C'o mulțămire adîncă, ne mai simțită,
El în ochii ei se uită—Mîndră-i de înduioșere,
Ceasul ultim îi împacă toată viața-i de durere;
Ah! șoptește el pe moarte—cine ești gîcesc, iubită.

Am urmat pămîntul ista, vremea mea, viața, poporul
Cu gîndirile-mi rebele contra cerului deschis—
El n'a vrul ca să condamne pe demon—ci a trimis
Pre un înger, să mă 'npace, și 'mpăcarea-i—e amorul.

Tot astfel Rolla, în poema lui Musset, trăește un moment de răscumpărare, cînd din sufletul nenorocitei cu care ultima sa noapte îl însoțise, îl întimpină o rază de umanitate și iubire. Clipa morții vine pentru Rolla odată cu un sărut de pace și de eliberare. Recele și neînduratul revoluționar al lui Eminescu, întocmai ca blazatul erou al lui Musset își desăvîrșesc astfel destinul în clipa de quietudine supremă a iubirii și morții:

¹ Asupra pasivității mistice în pasiune la Rousseau, vd. lucrările lui E. Seillère, în special: Mme. Guyon et Fénelon, précurseurs de Rousseau, 1918; J. J. Rousseau, 1921; Les étapes du mysticisme passionnel, 1919.

Elle se retourna sur le bord de sa couche.
Jamais son doux regard n'avait été si doux.
Deux ou trois questions flottèrent sur sa bouche;
Mais, n'osant pas les faire, elle s'en vint poser
Sa tête sur la sienne et lui prit un baiser.

Il prit un flacon noir qu'il vida sans rien dire;
Puis, se penchant sur elle, il baisa son collier.
Quand elle souleva sa tête appesantie,
Ce n'était déjà plus qu'un être inanimé.
Dans ce chaste baiser son âme était partie,
Et, pendant un moment, tous deux avaient aimé.

Quietudinea prin iubire a rămas din aceste sau alte amintiri romantice, un motiv constant al liriceii erotice a lui Eminescu, atît în unele din poeziile acestei epoci, cum este „Noaptea,..“, dar și în unele din poeziile de mai tîrziu, printre care „Sonetul“ din seria publicată în 1879, cuprinde niște accente care nu mai rețin din sentimentul care în tinerețe putea fi doar o atitudine literară tipică, decît substanța lui clarificată și pură:

Tu nici nu știi a ia apropiere
Cum inima-mi de-adînc o liniștește,
Ca resărîrea steii în tăcere;

Iar cînd te văd zîmbînd copilărește,
Se stînge-atunci o viață de durere,
Privirea-mi arde, sufletul îmi crește.

Acestea și poate și alte atitudini romantice s'au întretășut adînc în creația de tinerețe a lui Eminescu. Toate aceste motive și atitudini parțiale se încadrează însă în ceiace am desemnat drept amestecul demoniei revoluționare cu acceptarea filosofică a scepticismului. Imbinarea acestor trăsături, alcătuește oare și ea o atitudine romantică sau este ea într'adevăr, produsul luptei poetului cu mediul său, așa cum credea I. Gherea?

* * *

Scrierea lui Alfred de Musset, „Confession d'un enfant du siècle“ a fost adeseori prețuită ca un document de primul ordin pentru cunoașterea motivelor din care s'a dezvoltat romantismul. Aceiași scriere ne poate servi acum și nouă, pentru a arăta că unele din tendințele pe care poeziile lui Eminescu le întrunește în această epocă, reproduc situații sentimentale mai vechi și tipice. Nu întrebuițăm deci scrierea lui Musset ca pe un izvor literar, dar ca pe un text în care putem afla analogia structurii sufletești pe care o regăsim și în prima producție poetică a lui Eminescu.

Chiar în primele pagini ale cărții sale, Musset ne prezintă romantismul ca pe efectul unei epoci de tranziție, așezată între dispariția formelor de viață în care vechiul regim își găsisse liniștea și noile așezări, încă nedesăvârșite. „Toată boala secolului prezent, scrie Musset, provine din două pricini: poporul care a trecut prin 1793 și 1814, poartă în inimi două răni. Tot ce a fost nu mai e; tot ce va fi nu este încă. Nu cercetați în altă parte taina re- l-elor de care suferim“. Vechile forme de viață au fost sgduite de slăbirea religiozității generale: idee foarte răspîdită și aceasta, printre filosofii catolici ai epocii, a unui Lamennais de pildă, care vorbește printre cei dintăiu de acea „boală a secolului“ (le mal du siècle), despre care ne întrețin și paginile lui Musset. Aceste pagini rețin explicația generală în aceeași epocă, relativă la cauzele revoluției, cînd scrie: „Dar, dacă săracul, înțelegînd bine într'un moment dat, că preoții îl înșală, că bogații îl fură, că toți oamenii au aceleași drepturi, că toate bunurile aparțin numai acestei lumi și că mizeria sa este lipsită de evlavie; dacă săracul, crezînd numai în el și în cele două brațe ale sale, și-a spus într'o zi: „Războiul bogatului; ale mele să fie plăcerile de pe pămînt, pentrucă altele nu există! al meu să fie pămîntul, pentrucă cerul este gol! al meu și al tuturor, pentrucă sintem egali cu toții!“ o, filosofilor sublîmi care l-ați dus pînă aici, ce-i veți răspunde, dacă va fi învins?“

Iată așa dar că unirea scepticismului, deocamdată în materie religioasă, cu revoluționarismul, a fost recunoscută ca o situație de bază a romantismului. Cînd prin urmare Eminescu va pune în gura „proletarului“ critica religiei și cînd va înfățișa dispariția gîndului despre răsplătirile de după moarte, ca una din cauzele avîntului său revoluționar, el va relua o idee a romantismului și una din acele prin care acesta a încercat să se înțeleagă pe sine. Raționamentul lui Musset în „Confesiunile“ sale revine deci întocmai în strofa „Împăratului și Proletar“:

Religia—o frază de dînșii inventată
 Ca cu a ei putere să vă aplece'n jug,
 Căci de-ar lipsi din inimi speranța de răsplată,
 După ce-amar muncirăți, miseri viața toată
 Ați mai purta osînda, ca vita dela plug?

S'ar părea că în sufletul unui revoluționar nu poate să intre decît credință, optimism și afirmație. Aceasta era și părerea lui Gherea cînd opunea idealismului revoluționar, negația pesimistă a scepticului. În structura sufletească a revoluționarului romantic, scepticismul se încadrează însă armonic și acest fel al lucrurilor apare nu numai în versurile lui Eminescu, dar și în paginile lui Musset; iar în acestea din urmă scepticismul este afirmat nu numai în legătură cu credința, dar ca sentiment general de viață. Acest

sentiment de viață este ceiace Musset numește în „Confession“, *la désespérance*, pentru a o defini: „Urmă atunci o negație a tuturor lucrurilor din cer și de pe pământ, care s'ar putea numi descântare (*désanchantement*) sau, dacă vrei, *desesperare*; ca și cum umanitatea în letargie ar fi fost crezută moartă de către acei care îi pipăiau pulsul. Intocmai ca soldatul care fiind întrebat odată „În ce crezi tu?“ răspunse: „În mine;“ tot astfel tineretul Franței, auzind această întrebare, răspunse cel dintăiu: „În nimic“. Pentru a traduce un astfel de sentiment, Musset găsește formula: „Numai uitarea este adevărată, toate celelalte sînt un vis“. Comparația vieții cu visul se întilnește și altădată la romantici. O regăsim de pildă în exclamația eroului lui Chateaubriand, René, prosternat în fața cenușei lui Chactas și Atala: „Omule, nu ești decît un repede vis, o umbră dureroasă!“ O astfel de comparație o vom afla și la Eminescu, în versul final din „Împărat și proletar“.

Că vis al morții'—eterne e viața lumi 'ntregi

dar și în versurile:

O, moartea e-un haos, o mare de stele,
Cînd viața-i o ballă de vise rebele

care aparțin poemei „Mortua est“, în care greșit s'a încercat a se identifica influențe schopenhaueriene, nu numai pentru că prima ei redacție este dela 1866 și prin urmare dintr'o vreme cînd Eminescu nu cunoștea încă pe Schopenhauer, dar și pentru că meditația sceptică și desamăgită care o alcătuește, a putut să fie inspirată de alte modele literare, cum romantismul pune în mare număr la dispoziție 1. Influențele schopenhaueriene trebuiesc căutate aiurea 2.

Revoluționarul romantic se poate resfrînge în mentalitatea omului trăind încă în formele de viață ale vechiului regim ca un adevărat demon. Acesta este cazul finăruului din poema lui Eminescu, care nu este un „demon“, decît poate pentru că e privit din perspectiva „fiicei de rege“, care îl iubește. Dar mai sînt în natura lui și alte însușiri: o aspirație puternică, răceala și amărăciunea concepției, o dorință care escaladează treptele și ierarhiile, cum putem regăsi printre „ambitioșii“ lui Balzac. Este în toți aceștia firea omului nou, înzestrat cu niște pasiuni, care dacă sînt puternice și uneori generoase, nu exclud, ba chiar atrag și grupează în jurul lor, neîndurarea inimii și desamăgirea spiritului. Entuziasmul și scepticismul pot sta foarte bine alături în carac-

1 Titlurile poeziilor scrise de Eminescu între 1866 și 1870, între care figurează și „Mortua est“, le-a publicat d. G. Bogdan-Duică (ap. Mss. Acad. Rom. 2259), în revista „Datina“, VII, 7-9.

2 Asupra acestora vd. articolul meu: Eminescu și Etica lui Schopenhauer, în Revista de filosofie, 1929.

terul omului nou și posibilitatea acestei fuziuni de însușiri opuse o înțelegem cu ușurință, dacă pentru a-l cuprinde în întregime, îl privim mai întâiu din perspectiva lumii vechi pe care cu un suflet încărcat de resentimente și negație dorește s'o înlocuiască, apoi din perspectiva lumii nouă, cătră care idealismul și avântul său încearcă să străbată. Portretul „demonului“ lui Eminescu ține sama de toate aceste trăsături, care nu numai că nu se exclud, dar se implică și ele revin în propriul portret al poetului, așa cum el se deslușește din toate aceste poeme ale tinereții.

Tudor Vianu

STIHURI DE TOAMNĂ.

P L O A I E

Ploaia ploii plouă...

Peste moartea veche, peste viața nouă,
Intre-un cîntec străniu și un bocet vag,
Dincolo de țărnul gîndului pribeag,
Cade peste lumea zărilor sihastre,
Cade peste groapa suferinții noastre,
Sufletele mute presimțesc strigoi,
De-i atîta spaimă și tăcere 'n noi.

Plouă ploaia ploii...

Nu vedeți cum umblă printre noi strigoii ?
Cum în vînt, cu corbii forfotînd se 'ndeamnă,
Cum stîrnesc să urle hohotul de toamnă

Și cum până 'n albul ochilor ne cată,
 Cum ne-arată calea cătră niciodată,
 Printre norii gîrbovi, printre pomii goi,
 Zădărind strigoiiul cuibărit în noi ?

Ploaia ploii plouă...

Peste viața veche, peste moartea nouă.
 Apa veșniciei ropotul și-l poartă,
 Cu lumina 'n țândări, de 'ntunerice spartă.
 Undeva, scriîndu-și monoton isvodul,
 Un duhovnic spune pentru noi prohodul
 Și stafii zbucnite din afund de gîrle,
 Bulgări de durere peste noi asvirle.

Plouă ploaia ploii...

Zvirle cu tristeță peste noi strigoii
 Și cădem într'una fără să știm cum —
 Și cădem în beznă și pornim pe drum :
 Dar ne mină drumul ud, pe la răscruci,
 Cătră țintirimul împinzit cu cruci,
 Pe subt cerul putred, subt a ploii pripă
 Și în noi strigoiiul desnădejzii țipă.

BALADĂ

Groparii veseli de ciștig,
S'au îmbătat din zori și cîntă.
Și-i toamnă, și-i pustiu, și-i frig;
Groparii veseli de ciștig,
Pămîntul jilav îl frămîntă.

Din groapă, unul pe hirleț,
Aruncă-o hîrcă spalăcită,
Cu părul risipit răsleț.
Din groapă unul pe hirleț,
Aruncă-o fată putrezită.

Și rîde cioclul : ha, he, hi...
Te-ai năruit așa degrabă,
Dar sufletul pe unde ți-i ?
Și rîde cioclul : ha, he, hi...
De suflet numai proștii 'ntreabă.

Ești oase goale, dar ai fost
 Atit de mîndră și frumoasă,
 Că-mi simt cuvîntul sec și prost.
 Ești oase goale, dar ai fost...
 Acum țărîna ta-i cleioasă.

Acesta-i osul de subt sîni,
 Acestea sînt dela picioare
 Și dela șold și dela mîni.
 Acesta-i osul de subt sîni,
 Dar sîniî tăi pe unde-s oare?

Și gura ta ce s'a făcut?
 Pe unde ți-s obrajiî, hircă?
 Și ochii cum ți i-ai pierdut?
 Și gura ta ce s'a făcut,
 De cînd te-a prins vecia 'n cîrcă?

Dar gîndurile unde ți-s?
 De-i tidva seacă și murdară.
 Ai fost nădejde, ai fost vis,
 Dar gîndurile unde ți-s?
 Sau chiar și ele pot să piară?

Eh-hei ! fii bună să te-adun !
 Os lingă os, aici grămadă.
 Cu toamna 'n somn să te cunun.
 Eh-hei ! fii bună să te-adun
 Și să te drămuiesc în ladă.

Groparul a tăcut săpînd,
 Morocănos ca niciodată,
 Fulgi galbeni tresăreau căzînd,
 Groparul a tăcut săpînd,
 Răzbit de taină și de zloată.

Și-un clopot se porui, stingher...
 Scheletul ce-și stîrșise jocul,
 L'au pitulat într'un ungher.
 Și-un clopot se porni, stingher...
 Venea alt mort să-i prindă locul.

PRIVEGHIU

Pe dealurile arse și deșarte,
A nins rugina dangătelor moarte,
Din clopotele vechi, ce au sunat
Prea mult în toamna asta peste sat.

Un țintirim se razămă trudit,
De satul unde prea mulți au murit.

Gropari bătrâni, din zori și până 'n sară,
Tot sapă după nu știu ce comoară.
Și îndirjiți că nu mai au noroc,
De ani, de cînd neconținut tot sapă,
Aruncă cite-un om în orice groapă
Și mi-o astupă repede la loc.

Iar ca un semn, să-l știe cît de cît,
O cruce-i pun să-i țină de urit.

O, țintirimuri unde vin țărani,
Să desmorminte morți de șapte ani.
S'adune mucezitele ciolane,
Cruciș să toarne peste ele vin,
Un preot scund, cu pletele bălane,
Cadelnițind deasupra lor senin,
Cu vechi cuvinte, ce în cuget scurmă,
Citania prohodului din urmă.

O, țintirimuri pline de strigoi,
Cînd oare spre comorile de veci,
Ne vor svirli groparii și pe noi,
Să tacă-odată clopotele seci ?
Ca sufletul în beznă și în glod,
Să cînte singur propriul lui prohod.
S'audă corbii sus și viermii 'n glie,
Priveghiul toamnei peste țintirim...

Dar despre noi nimic să nu mai știe
Și noi, prin gropi, nimic să nu mai știm.

George Lesnea

Quia pulvis es...

Cum mă îndreptam la lecția de piano, ca totdeauna cu sufletul cît un pui de pit-palac, cu mintea urzindu-mi de game, note false și amenințări, cu pași de condamnat cu anticipație, o tresărare mă pironea locului.

În poarta casei în pereții căreia mă aștepta conspirația pianului și a profesoarei, două filiiuri de doliu oftau cu vîntul.

— Drace, e casa ei! — Ba nu, e alături! — Ba da!

Grăbesc pașii.

Era casa profesoarei!

— A murit! țip în mine ușurat.

— Ce Dumnezeu! revin cu remușcare. — Să fi murit profesoara? — De ce nu? protesta școlarul din mine.

În concepția elevului un profesor e susceptibil să moară oricînd. Chiar fără boală. Pur și simplu, fiindcă e profesor.

Aveam pe ziua aceia un Czerny îngrozitor și cîteva game afurisite care-mi făcuse ceasuri întregi minile rășchitoare și mi le crucificase la infinit pe calvarul clapelor.

Putea fi ceva mai natural ca să răposeze Fräulein Aspasia?

La urma urmei avea să chinuiască copiii până la anul 2000?

— Bine, dar am văzut-o eri, sănătoasă, voinică, rea!..

— Tocmai asta! De aici, ce mai e până la o apoplexie? O moarte subită, nă! E lucru mare? Mai mare e că a existat! ...Oare a existat întradevăr? N'a fost o greșală, a oamenilor, a lui Dumnezeu? Bine că greșala s'a îndreptat, în sfîrșit!

Se înlătură o confuzie; se curmă o dilemă!..

În curînd toată lumea va ști că ceiace se numea Fräulein Aspasia era o iluzie, o iluzie cubică de un metru și cincizeci, care își alesese ca domeniu pămîntul, să-l bîntue cu o umbrelă un piept colosal și o pălărie, deopotrivă întinsă înainte și duse astfel parecă dinapoi, mecanic“.

Nu. Fräulein Aspasia nu existase. Ea fusese cel mult o idee, ideea unui cuer sau portativ ciudat, menit să ducă pe străzile o-

rașului, dela 9 dimineața, la 6 seara, înfășurat într'un sweater care să facă talie, numitul piept ținut înainte ca o cutie de pălării, umbrela veșnic ridicată cu dreapta la nivelul sinilor și tartina uriașe de prune care aluneca de pe cap într'o veșnică aspirație spre cutie, fără să reușească însă să cadă, tot ce putea să facă fiind să rămie la nivel apropiat cu cutia și umbrela, ca astfel, cele trei poveri, ca duse de o baletistă fără sirmă, să se potrivească și contrapună reciproc, și să se mențină într'un echilibru cu veleități cosmice.

A, Fräulein Aspasia fusese profesoară de pian. Muzica fiind singura ei lubricitate. Dar era tocmai ceiace vroia să uite elevul din mine.

De fapt mai avea și alte lubricități, — îi făceam eu pomelnicul în gând: amorii ei platonice, peignoirele ei, halate de generalism în miniatură, puse cînd era îndrăgostită de vre-un nou elev, panglicele, bandeau-urile ei pe fruntea de Ifighenie îngrășată bine înainte de a fi jertfită pe altarul muzicii, decolteurile ei pipăite cu o mîna sugrumată de inele și șovăind să atragă atenția, la ele ori la sini; atitea, în sfîrșit, transpirații estivale, cum și frauduloase transparențe...

Ha, nostima întîmplare pe care o povestea singură și pe care a dus-o fără să-i priceapă încă ironia în mormînt! La un concert al lui Sauer, fostul ei profesor la Viena, invitat de dînsa în mica localitate unde marele pianist condescendea în cele din urmă să se oprească în drum spre Capitală. Fräulein Aspasia în rangul I, apelpisită, agitată, polarizînd priviri, plămădindu-și aluaturile trupului pe scaunul neîncăpător, pus cu fața mai mult la sală. La doi pași mai la dreapta, în același rang, un Domn între două vîrste, cu monoclu și manichiură.

— Doamnă, vă rog.

— Domnișoară, domnule.

— Pardon domnișoară. Vă rog, fiți bună și trageți-vă scaunul în linie.

— Dar cum asta, și pentru ce mă rog?

— Vă rog, nu vreau să vă spun. Sînt timid. Trageți-vă scaunul vă rog.

— Dar spuneți, vă rog — insistă Fräulein, aprinsă de cuvîntul „timid“.

— Sînt timid... și bine crescut...

— Ve rog, spuneți, nu me super... La mine obișnuite, prea obișnuite cu omeni timide...

— Uf! făcu desigur în sine, domnul. — Ca să vă pot vedea din profil, domnișoară...

Biata Fräulein. Altfel atît de naivă și sentimentală, Dumnezeu s'o jerte: În căutarea veșnică după o aventură de dragoste, uitîndu-se la bărbat cu un veșnic ochiu extaziat și cocul emoționat în creștet, ca un șoarece care-a 'nghișit un bou, ducîndu-și, fără să

știe, în mormînt, un profil de împărat roman pe un trup de spălătoreasă...—Dumnezeu să o ierte!

Și cu aceste cuvinte treceam subt praporele negre.

În fundul curții un făetor de lemne vorbind cu toamna. Mai încolo un cazan cu bulion își oprise fumegarea. Un forăș îmbrășișa în voe o mătură. Ceva de păragină pare că-și cuprinsese toată casa.

— Bulionul, mirosul ei favorit!, îmi spun. — Unde e să-l mai tragă pe nări cu voluptate de baiaderă?

Răspunsul mi-l dau doi bicepsi încrucișați, izbucnind din prag.

— A, Fräulein Aspasia, tocmai mă gîndeam la dumneata! Va să zică, n'ai... vreau să spun, n'ai ieșit în oraș!..

— E nebun la tine? Se ies chind are lecție? Ce vorbă?

Nu știi deviza-al meu: datorie, datorie, datorie... Da nu știi nenorocire mare. Murit maseza, propriitaresa. Așa o maseză!..

— Imposibil, te lauzi!, îmi scapă din gură într'un acces de revoltă.

Dar Fräulein nu aude, cum păsește în casă, cu o mîna jucîndu-și brelocul dela piept, cu cealaltă tamponindu-și din colful batistei, ochii.

— Așa o maseză!..

Profit de zmiorcăială și furizez subt scrumiera de pe măsuță, o hîrtie de o mie — chenzina.

În perfectă continuitate de idei mîna stîngă sustrage volubil hîrtia și o închide în caseta din șifonier, printre lacrimi.

— Așa o maseză... Uite vezi, tote astea eu datorez la ea...

Și cum ne așezam la pian, gata să pun pe note plîsul ei în batistă, profesoara îmi luă de pe clape mîna dreaptă, ca atunci cînd greșam vre-un acord, și mi-o punea să-i simt brațul athletic, sîinii, pulpa apocaliptică.

— Tote astea eu datorez la ea! Așa le lua cu două degete și le subție, parce tragea o mănușe...

— Chiar parcă e o piele de mănușe!

— Și cum spune la voi fleissig?

— Silitor.

— Și așa silitore. Totă ziua alerga. Și așa sanatoase!

— Păi dacă era și bună și harnică și sănătoasă de ce-a murit—întrerup enervat că-mi ia timpul.

— Bolnavă sarache!

— Păi spuseși că era sănătoasă.

— Ei nu știe la tine ce e sănătate? Asta, cum spune, conglomerate de bole...

— A suferea de conglomerat?!

— Asta!! Copile crude! La tine jucărie! Da nu e jucărie.

Morte e tragodie! Saperlipopet!

Nerăbdătoare, între timp, degetele încep să gonească game.

— Faux, faux la basse! Faux la basse!

Fräulein Aspasia, deși austriacă, vorbea în familie, ca o con-

cesie făcută modei dela noi, o franțuzească cubistă și ținea să comande la pian în același graiu, de dragul — adăoga dînsa—lui Cesar Frank, singurul post-wagnerian latin în care credea cu aceeași fervoare cu care iubea catedrala franceză, a cărei măiestrită îmbinare de amănunt și masivitate dînsa o apropia cu inteligență de construcția și dantelura impunătoare a Simfoniei în *re* major.

— Și din nimiche tote ...Faux, faux, faux la basse!
— Cum din nimica toată? — mă răzbunam eu? Parcă vor-beai de un conglomerate!

— Ei, conglomerate, conglomerate. Faux! Do diez! Do diez!
— ?!

Profit de niște acorduri afurisite și mă opresc.

— Aste era la ea anii de zile!

— Atunci de ce a murit tocmai acum?

— S'a 'mpedecate! S'a 'mpedecate!

— Și din asta crezi dumneata că poate muri cineva?

— Da, da avea o inimă!

— Bună, nu spuneai adineauri?

— Care bună? Bună, da suferea de inimă!

— Atunci nu mai avea inimă bună!

— Ei la tine jucărie. Asta nu jucărie. Asta tragodie sa-perlipopet!

— Atunci să lăsăm lecția pe mine!

— Das ist zum schiessen! Ce are la tine lecția cu maseza?

Hai, Czerny! Incepe Czerny!

Incep un studiu greu ca escaladarea Hymalaei.

— Si bemol! Si bemol! Faux, faux la basse, faux la basse.

— În odaia de alături lumea-i mai fericită!... — fac eu, ca să-mi ușurez dezastrul.

Întorcem capul. Odaia, cu ușa lăsată întredeschisă da într'un vestibul; acesta, printr'o ușe corespunzătoare, în odaia mortuară. Mirosoasă de tămie, voci și pași înăbușiți veneau până la noi.

Fräulein se repede să închidă bine ușa. Zgomotul însă tot mai sosea, ca de pe altă lume.

— D'acapo! Hai! Azi mizerie mare. D'acapo, gamele.

Si nicio vorbe, saperlipopet!

Prin uruiala gamelor pătrundeau încă pași greoi. O voce stentonană tușește din adîncul bojocilor, urmată de un joc metalic de cadelniță.

— E popa cu paracliserul, îmi spun în gînd.

— Faux la basse! Pfui Teufel! Ce este azi la tine?

Mă corijează repede. Și pornesc într'o ascensiune de note impecabile. Fräulein își suspendase răsufllarea, profesoara din ea își regăsea în sfîrșit elevul și cu elev cu tot, sustrasă morții și lumii din afară, urca, pedala pe un Pegaz imaginar, subțindu-se, diafanizîndu-se de vîntul inspirației; căci o inspirație era pentru dînsa o notă bună, o terță izbutită. În astfel de clipe alături de mine nu mai era o mică geamandură aruncată de viață pe un mal

dunărean ca să gîfie pentru tot restul anilor profesional; era blonda de șaptesprezece ani dela Conservatorul din Viena, cu chipul firav și ochi de candoare ridicați la cerde tîmple rafaelice prin care se plimbase parecă toate degetele văzduhului, blonda care într'o fotografie înramată în melci trona de pe pian ca un heruvim al gamelor.

Copila se da jos din ramă și ca sub ochii unui Sauer în-cingea clapele ca un dor din Schumann sau capriciu din Debussy.

-- Faux, faux, faux! Faux la basse, faux la basse!

Troisième doigt, troisième! Faux! Do diez!

Faux, faux la basse! Das est zum schiessen! Saperlipopet!

— Da să tacă daravera aia! Ei istorie! Tocmai acum v'ați găsit? Ce, aci e biserică catolică?

Fräulein Aspasia se repede la ușe. Apasă pe clanța stricată.

— Das ist zum schiessen! Unde se știe acolo pope?

Și lecția reîncepe în surdină, într'o complicitate de mîni și capete care se ajută reciproc.

Fräulein îmi ia un deget și șoptește:

— Do la basse! Io, io, io!

Îmi îndreaptă arătătorul, sau, încet, urcă ea însăși cîteva note, ca eu să-i urmez fidel, în liniște.

Un pasaj mi-e bine cunoscut. Îl trec cu ușurință și mă angajez într'o *bravură* șcintetoare ca o cascadă în soare. Arpeggiile bat luminos ca o ie în soare.

— Bon, bon, bon! Do la basse! Bon! Bon! Bon! Faux la basse, faux, faux, faux. Re bernol. Faux, faux la basse, faux la basse. Troisième! Faux la basse! Saperlipopet. Das ist zum schiessen!

— Da nu 'ncetează zdrăngănaia aia odată? N'am nevoie de muzica dumitale instrumentală cucoană! N'auzi?

...*In numele tatălui, și-al fiului, și-al sfîntului duh...* D'ar fi barem orgă! Da sfrijitura aia dă pian!...

—....*Duh, amin!*.. sfîrșește paracliserul, cădelnițind din pragul odăii mortuare. În timp ce monumental, popa tună din barbă, în mijlocul vestibulului încarcat acum cu toată lumea de alături.

— Taci, soro, suspina o mătușică îmbrobodită. Taci că nu să mai deslușește nimic!

— Păi zău, ori mort, ori pian! Să ne 'nțelegem! Și ce mai alabala, că-i mort ortodox! A, dac'ar fi catolic, treacă meargă!

— Ori protestant, îngîna, la curent, mătușica?

— Ori protestant, conceda popa. *Cu sfîntii fă odihna, Doamne, sufletului răposatului robului tău...* Asta nu s'a mai pomenit! Nelegiuire curată!.. unde nu este durere, nici întristare, nici suspin, ci viață fără de sfîrșit...

Popa se pomenea slujind acum în odaia cu pian. Peste negrul cadavru al pianului, cadelnița moțăia tămie ca și cînd n'ar fi vrut să-și întrerupă harul.

Speriată, Frăulein lăsă peste clape capacul și-l apăra cu coatele de o așa de funestă blagoslovire.

Apoi cu o *mea culpa* în ochii lăcrămați, urma în odaia de alături, împreună cu mine, pe popa care își continua gîngăvelile ca și cînd în toată casa ar fi fost numai morți.

La căpătăiul răposatei, un jandarm, cumnatul, rămăsese singur, cu capul plecat.

...— Nici întristare, nici suspin...—fără de sfîrșit.

Și acum și pururea... sufletului răposatei roabei tale...—Cum ai spus c'o cheamă, că mereu îi uit numele bat-o s'o bată! se apleacă popa enervat spre mătușică.

— Păi pă ea o cheamă Aspasia!

— Răposata?

A, răposata? Nu! Răposatei îi zicea Nastasia.

—... Răposatei, roabei tale As...

— Nas... face ochi speriați mătușica.

— Nastasia, apasă popa ușurat...

Și bocetele reîncep dintr-o parte și alta. Popa își strînge patrahîrul. Slujba s'a terminat.

Frăulein își urmărește cu ochi mari tiranul. Dar vocea lui nu mai tună: O bunătate lumească se reasează pe trăsături străine și distratate adineauri în debitarea de fapt divers a slujbei de înmormintare.

Lumea începe să se împrăștiie. O mină deschide, ca să aerească, ușa de dincolo, dela bucătaria încremenită în ordine și curățenie exemplară. Prin fumul de țămie și mirosul de rășină se strecoară dulcoarea de lăuze transpirate a vaselor pîntecoase din cui. Și nu știi în ce odae miroase mai mult a descompunere.

— Zi așa, îmi făcuși fasonu! Imi profanași bunăta'dă slujbă! Păi să face?

Incurajată de jovialitatea bătrînului, profesoara face nemțește din genunchi, ca o premiantă, și sărută mina popei.

— Frăulein Aspasia!..

— Înțeleg, vorb'ăia, să fi fost orgă, Frăulein Nastasia...

— Aspasia, Aspasia!

— Cum Aspasia?! Asta-mi place! Bine mătușică, dumneata pe semne, zău așa! Ce 'ncurcați lucrurile, frate? Bine, nici numele, pentru numele lui Dumnezeu! Acum o să iau bunăta'dă slujbă dăla 'nceput!?

— Care nume, sfinția ta?

Care nume! Păi cum îmi spuseși, frate, c'o cheamă pă răposata?

— Nastasia, părinte, Nastasia!

— Păi atunci ce tot îndrugă dumneaei de colo? Adică le chema p'amîndouă la fel?

— Nu, nu! Sare profesoara speriată. — Aspasia spus eu. Sfinția ta gate era se spune: Aspasia. Da eu tras de cote matu-

șiche și ea îndreptat la Sfinția ta. Acum toate este în regulă.—Așa o masează...

— Care masează? Ce tot dă zor asta, mătușică?

— Nastasia, Nastasia!..

— Nas..? Cum? Profesoară de pian și masează?

— Nu, nu! La mine Aspasia, As-pa-si-a!

— As... Care va să zică Aspasia! Și As... Nastasia e răposată!

Păi ce nu spui așa mătușică!

Femeile râdeau. Popa da din barbă, triumfal.

— Sfinția ta gata să me îngrope și pe mine!!

— Ei, Nastasia, Aspasia! În definitiv, pulvis es, taică,
pulvis es...

Dragoș Protopopescu

TRECUT

Eu singur nu știu cînd am fost
Că azi în mine totul e trecut
Din care știu crîmpeie pe de rost
Cum de-un cuvînt și-ar aminti un mut.

Din anii care-au fost mai înainte
Cu viața mea, cu tot ce azi mai sînt
E-un cîntec straniu care-mi vine'n minte
Și'l știu dar nu mai pot să-l cînt.

Eu singur azi mă simt întreg compus
Din ce eu însumi mi-am mai amintit,
Așa precum trăește și Isus
Dintr'o legendă veche, dintr'un mit.

Din viața mea, a mea, îmi amintesc
Ca de-un roman cîndva foiletat
Pe care nu'l mai am ca să-l citesc,
Pe care l'am uitat.

Din tot ce-a fost atîta a rămas !
Pe unde-i viața mea și anii mei,
Cu ce-am trăit în fiecare ceas,
Toți anii mei...

Acei ce-odată mi-au fost dragi,
Pe care nu știu cine i-a ucis
Mi-apar abia prin amintire, vași,
Ca oamenii ce i-am văzut în vis.

Și însumi eu cu tot ce-am fost pe lume
Cu tot ce nu-i din ce-a fost înainte,
Sînt numai ca un nume
Pe care-l știu
dar nu-mi mai vine'n minte...

Demostene Botez

Lichidarea unui Imperiu

Indiile fi-vor autonome?

Trei secole le-a trebuit Englezilor pentru a-și constitui Imperiul Indiilor. Cabinetul d-lui Macdonald vrea să-l lichideze în trei luni. De ce ne-am mira? După ce a părăsit Egiptul, și-apoi Mesopotamia, care trebuiau să formeze etape pe drumul Indiilor, el nu putea, logic, decât să le abandoneze și pe acestea. Și guvernul trade-unionist vrea să fie, logic, cu sine însuși. Așa se explică declarația senzațională a lordului Irwin, vice-regele Indiilor, la New-Delhi, în 31 Octombrie trecut.

În sensul acestei declarații, guvernul englez ar fi de părere că proclamația din 1917, prin care politica engleză în Indii se pronunța pentru „realizarea progresivă a unui guvern responsabil în Indii ca parte integrantă a Imperiului Britanic“, comportă implicit acordarea eventuală a statutului de Dominion. În consecință, lordul Irwin afirmă că, după examinarea rapoartelor comisiilor regale care și-au terminat ancheta în Indii, va fi convocată o conferință, în care vor fi reprezentate partidele indiene și interesele engleze în Indii, pentru a discuta problemele comune și a supune Parlamentului englez propuneri susceptibile de-a fi agreeate.

Îată deci vești bune pentru naționaliștii inzi. Și totuși aceștia n'au primit cu entuziasm declarația lordului Irwin. Ei înregistrează gestul și reclamă, cu o insistență îndoită, acordarea imediată a statutului de Dominion. Cercurile moderate, din contra, văd în această declarație, începutul unei ere nouă și prospere pentru relațiile anglo-indiene. Întrucît privește opinia engleză, graba manifestată de trade-unioniști în favoarea revendicațiilor indiene și mai ales manevra neașteptată a cabinetului Macdonald, au provocat discuții pasionate în presă și la tribuna Parlamentului. Să desprindem mai întâiu elementele procesului care se debate acum între Anglia și Indii, pentru a-i preciza consecințele.

Constituția actuală a Indiilor

Să sistematizăm mai întâiu. Se știe că Indiile, din punct de vedere politic și administrativ, se compun din două părți distincte: Indiile engleze, dependente direct de Coroană și cuprinzând două treimi din teritoriul și trei sferturi din populația țării, și statele principilor inzi care sînt independente pentru chestiunile interne. Constituția actuală a Indiilor e definită de „Legea de Administrare a Indiei“ din 1919 (*Government of India Act*), al cărei principiu dominant e de-a spori progresiv cooperația Inzilor în administrarea țării lor, cu scopul de a-i face din ce în ce mai apți pentru un guvern responsabil.

Astfel serviciile civile ale Indiei (*Indian civil service*) și-au deschis larg porțile tinerilor inzi care pot concura în această ramură a administrației imperiale pe un picior de perfectă egalitate cu colegii lor englezi. Tot astfel sistemul învățămîntului secundar și universitar, și organizarea armatei indiene au fost transformate pentru a permite o participare mai largă a Inzilor în învățămîntul superior și în cariera universitară. Astfel, în sfîrșit, au fost create consilii provinciale cu drepturi administrative extinse și consilii municipale autonome pentru educație, igienă și spitaluri, asistență socială, luminat, drumuri și lucrări publice. Reamintiți-vă însfîrșit, inaugurarea solemnă a noii Camere legislative în 1921, de către d. Connaught, fratele regelui Angliei.

Dar dacă guvernul britanic a favorizat o politică de autonomie progresivă și generoasă în Indii, ultimul izvor de suveranitate rezidă totuși în Parlamentul englez. În adevăr, Indiile sînt guvernate de un vice-regé asistat de un consiliu de stat de 60 membri, din care 36 sînt aleși, iar 24 numiți, și de o Cameră legislativă care rezidă la Delhi și care se compune din 145 membri, dintre care 105 sînt aleși. Mai mult, vice-regele poate proceda împotriva hotărîrilor Adunării cînd interese vitale o cer, și el e supus directivelor generale ale Secretarului de Stat pentru Indii, unul din membrii cei mai importanți ai guvernului central din Londra. În ce-i privește pe cei 700 principii domnitori, 110 au dreptul de a rezida în Camera Principilor în care se discută mai ales chestiuni de ordin economic.

Comisiunea Simon

Constituția din 1919 stipulează însă că, zece ani după punerea sa în vigoare, o Comisie Regală, va fi numită, cu consimțămîntul Parlamentului, pentru „a studia dacă e desirabil ca gradul de guvernămînt responsabil existent în Indii să fie stabilit, extins, modificat sau restrîns“. În loc s'astepte până'n Decembre 1929 pentru a executa această clauză, guvernul d-lui Baldwin, care era atunci la putere, în Noembre 1927 hotări printr'un vot al Parlamentului, instituirea unei Comisii Regale pentru Indii, prezi-

dată de Sir John Simon și compusă din șapte membri aparținând celor trei partide politice, ceiace dădea misiunii lor un caracter național depășind interesele de partid. Cam în același timp, un comitet a fost constituit sub președinția lui Sir Harcourt Butler pentru a studia relațiile dintre Statele Principilor înzi și coroana engleză.

Comisiunea Simon a fost de două ori în Indii, a parcurs țara în toate direcțiile timp de nouă luni, a cules informații, a ascultat plingeri și a înregistrat dorințe—minuțioasă muncă preliminară în vederea unei vaste reforme politice și administrative a continentului ind. Sarcina acestei Comisii Regale nu era de a dicta o constituție pentru Indii, ci de-a studia modul de-a ameliora constituția deja existentă. De aceea, ea a căutat dela'nceput să-și asigure concursul legislaturilor indiene invitându-le să aleagă un comitet comun care să ajute Comisiunea în lucrările sale. Sir John Simon a propus chiar numirea unui comitet indian de șapte membri pentru a forma cu anchetorii englezi „o conferență comună liberă” spre a discuta diferitele aspecte ale problemei, pe picior de perfectă egalitate. Această propunere, după cum se știe, a fost respinsă de adunarea legislativă din Delhi. De aceea lucrările Comisiunii Simon s'au izbit adesea de enorme dificultăți. Comisiunea a fost uneori primită cu pietre de fanatici ignoranți în orașele pe care le vizita; în alte orașe agitatorii naționaliști au izbutit să proclame *hartal*-ul sînt. zi de doliu public autorizînd toate excesele.

Reîntorși la Londra, de citva timp, membrii Comisiunii Simon își prepară concluziile care nu vor fi gata decît la sfîrșitul iernii. Pentru a-și complecta opera, ei au cerut și au obținut dela guvern autorizația de a-și extinde competența la relațiile dintre Indiile engleze și statele indiene, conform concluziilor prezentate de Comitetul Butler. Nu există îndoială că recomandațiile Comisiunii Simon ne vor rezerva surprize. Lordul Irwin anticipatu-le-a cînd și-a făcut declarația? Lucrul e îndoelnic, căci se pare că membrii Comisiunii Simon n'au fost consultați de guvern în această privință. În fața acestei lipse de tact politic, care putea compromite unitatea de front pe care au manifestat-o până aici, unii dintre ei ar fi avut chiar intenția să-și dea demisia.

Amenințări de „Revoluție pacifică”

Căror motive li se poate atribui acțiunea politică a cabinetului Macdonald față de Indii? E adevărat că laburiștii au arătat totdeauna naționaliștilor înzi o bunăvoință uneori exagerată. Dar la constituirea Comisiunii Simon, socialiștii, ca și liberalii, i-au promis întregul lor sprijin. Extremiștilor din partidul său, care voiau să denunțe imperialismul cabinetului Baldwin, D. Macdonald le-a răspuns în mai multe rînduri că aprobă în întregime inițiativa guvernului conservator și a dat chiar instrucții membrilor

laburiști ai Comisiunii să facă front cu colegii lor contra revendicațiilor nejustificate ale partidelor indiene. De aceea e greu să căutăm de partea aceasta explicația declarațiilor lordului Irwin.

Cauza condescendenței cabinetului laburist față de naționaliștii inzi trebuie căutată mai curînd în teama de dezordine anunțată pentru sfîrșitul acestui an. În adevăr, Congresul Național ind, care reprezintă secțiunea avansată a mișcării autonomiste indiene, a publicat în Decembrie 1928 un ultimatum amenințînd Indiile cu o „revoltă pacifică” începînd cu 1 Ianuar 1930 dacă guvernul englez nu acordă țării lor până la această dată statutul de Dominion. Ar fi curios de știut dacă această amenințare va fi pusă în execuție după declarațiile lordului Irwin, și mai ales forma pe care ar putea-o lua. Totul depinde de lupta care s'a încins pe chestiunea indiană între cabinetul laburist și partidele de opoziție.

Contrastul între două civilizații

Unii s'ar putea întreba de ce Englezii nu acordă Inzilor libertatea de-a se guverna cum vor. Întrebarea implică o greșală de proporție și de apreciere istorică. În adevăr, se vorbește adesea de Indii, ca și cum ar fi vorba de o țară europeană. Însă cu cele 350 milioane de locuitori și cei 4.800.000 km² de suprafață, Indiile sînt tot așa de mari și de populate ca Europa, fără Rusia. Dacă Europa, cu tradițiile sale de civilizație comună n'a ajuns încă la unitate, cum se poate pretinde ca Indiile să organizeze un guvern stabil de azi pe mine? Trebuie să se țină samă de pildă de un mare număr de rase vorbind mai mult de două sute de limbi deosebite și aparținînd mai multor religii. Rivalitățile religioase, în deosebi, se manifestă fără discontinuitate; și ele sînt atît de intense încît alegătorii nu pot vota din convingere politică, atît de invincibilă-i aversiunea lor pentru un candidat de-o altă religie.

Și fiindcă am vorbit de alegători, să spunem că în Indii există abia opt milioane de alegători, în 10 provincii numai cifra analfașebilor atîngînd 95%, din numărul populației. Apoi una din cele mai mari dificultăți ar fi structura intimă a regimului civil însuși: în Indii există sute de caste ierarhisate, iar membrii castelor superioare se consideră ca fiind de-o natură omenească deosebită de aceia a membrilor castelor inferioare. Clasele inferioare au acceptat de secole, cu un fatalism oriental, consecințele acestei degradări. Iar paria, care nu aparțin nici unei caste, nu pot lua parte la viața comună din Indii. Însfîrșit, trebuie să adăugăm că supușii principilor domnitori sînt pușin dornici să ceară o completă emancipare politică. În aceste condiții, ar fi greu să socotim Indiile mature pentru o constituție modernă garantînd drepturile și privilegiile indivizilor.

Cîțiva șefi și cîțiva agitatori instruiți europenește agită masa

și se străduiesc s'o opue administrației țării prin Englezi. Și masa-i ascultă, fiindcă tradițiile și misticismul ei contrastează cu ale Englezilor. Popor practic și intuitiv de dominatori și de organizatori al căror misticism e foarte atenuat de grija de a reuși și de convingerea misiunii lor civilizatoare, Englezii consideră Indiile ca un fapt, ca o realitate pe care trebuie s'o introducă în cadrele, lărgite pentru această împrejurare, ale vieții lor. Ei nu fac teoria castelor, comparații metafizice între brahmanism și mohametanism; ei nu caută să știe de ce jainismul interzice agricultura și nici derivația non-cooperației gandhiste din *Samlaya Upanishadelor*. Dar ei profită de aceste fapte pentru a sistematiza exploatarea lor în Indii și pentru a împărtăși în schimb aceste țări de progresele civilizației occidentale.

În adevăr Englezii n'au venit în Indii pentru a studia țara și a renunța la propriile lor tradiții. Misionarii și savanții au venit pe urma militarilor și negustorilor. Ajungând la Calcuta, Vasco de Gama a arătat calea Indiilor, și pe urma lui aventurieri portughezi, olandezi și francezi au avut curajul să înconjure capul Bunei Speranțe. Indrăsneala marinarilor englezi le-a permis să cucerească pentru patria lor, moștenirea predecesorilor lor pe coastele Malabarului și Coromandelului. Dar ar fi înjust să se pretindă că Englezii n'au înțeles Indiile. Câtă vreme Brahmanul își caută idealul în suprimarea acțiunii pentru a atinge *nirvana*, Englezul, moștenitor al Romei antice, condamnă inacțiunea pentru a exalta succesul. Două lumi, două concepții deosebite despre viață: debarcând în Indii, Englezii au pus sub o formă realistă elementele acestei lupte fără esire între ființă și devenire.

Thomas Greenwood

ACORDUL

Afară a 'noptat pe nesimțite.
Noi nici n'am prins de veste. Prin perdele
Trimite luna raze liniștite
Și pune-argint și aur pe podele.

Tu ai cântat. Octavă o cuprinde
C'un ultim gest, abilă, mîna mică
Acordul terminal încet și ntinde
Aripile și 'n aer se ridică.

Ne umple casa. Ne pătrunde 'n suflet.
Noi stăm tăcuți cuprinși de clipa sfîntă,
De vraja ei abia avem răsuflet...
Acordul stîns afară 'n suflet cîntă.

Alexandru Poenaru

De unde începe romanul

Intr'un număr trecut al „Vieții Românești”,¹ încercasem o definire a epicului în genere, deosebită de cele curente azi pe piața criticii și istoriei literare. Ne străduisem să vedem dacă în determinarea conceptului epic, nu există cumva și alte criterii de cercetare decât acelea — folosite până acum — de expunere comparativă a conținuturilor genului și de speculațiune asupra valorii acestor conținuturi. Pe scurt, am căutat să vedem dacă în opera de delimitare a conceptului epic, se poate adopta un criteriu *formal* și universal-valabil pentru toate manifestările literare ale genului.

Trebuiau înlăturate, intrucît se aplicau numai la cazuri izolate, toate cercetările referitoare la proveniența și calitatea personagiilor operei literare, cum și investigațiile privitoare la atitudinea creatorilor față de această operă.

Imbrățișînd un punct de vedere eminent sociologic, am definit epicul ca un reflex în literatură al fenomenelor sociale de relație și-l opuneam, astfel, conceptului liric, ecou al unui fenomen individualist de izolare. Cetitorul care a avut răbdarea să ne urmărească argumentarea expusă în articolul sus amintit, a izbutit, credem, să deslușască, alături de autor, jocul infinit al fenomenelor de relație, în toate creațiile epice analizate acolo, dela baladă la epopee și dela simpla povestire la romanul de mare anvergură. Și a putut să remarce odată cu noi că datele istoriei literare și ale investigației psihologice sînt numai unelte auxiliare ale muncii de delimitare a genurilor literare, pentru fixarea cărora trebuiește utilizată, cu necesitate, o riguroasă metodă pur critică.

Ambele concepte, epic și liric, au un *conținut* comun: omul, — de orice calitate și origină ar fi el — dar îmbracă *forme* distincte: relația socială sau izolarea individualistă, adică însăși modurile de existență ale individului. Teoria genurilor literare a abordat mai întâiu studiul speculativ al conținuturilor stabilind raporturi de valoare între ele, tendință ce ajungea la un stadiu maxim și era prezentată cu un impresionant aparat științific în încercarea lui Brunetiére asupra „Evoluției genurilor literare”. Pe de altă parte, o direcție mai nouă, ignorând și ea elementele formale ale genurilor literare, direcțiune pe care o vom numi psihologică, leagă procesul de naștere și diferențiere a genurilor de înclinările sufletești ale scriitorilor, deplasând astfel întreaga problemă din domeniul literaturii în domeniul biografiei.

Nici criteriul speculativ și nici acela psihologic nu au dat rezultatele dorite. Am arătat cu destule exemple, tot în paginile acestei reviste, cum cel dintăiu a devenit desuet și cum deliniția epicului creată pe tipicul lui, nu mai are niciun punct de coincidență cu literatura modernă, începînd cel puțin cu opera epică a lui Lesage, în care întîlnim moduri nouă de viață și acțiune. Deasemenea, criteriul psihologic suferă și el de multe neajunsuri și nu sînt rare cazurile cînd el primește desmințiri flagrante.

În orice efort de cunoaștere, trebuie să judecăm după rezultate dacă am urmat sau nu calea sigură a adevărului. „Dacă — se exprima Kant în prefața celei de a doua ediție a „Criticii rațiunii pure” — după tot felul de pregătiri, întîlnim obstacole nouă tocmai în momentul cînd credeam că ne vom atinge scopul; sau dacă, pentru a-l atinge, sîntem siliți adesea să ne întoarcem de unde am plecat și să pornim pe un alt drum; sau, încă, dacă este imposibil ca diverșii cercetători să convină asupra modului în care scopul comun trebuie urmat, să fim siguri că opera pentru care ne trudim nu a intrat nici pe departe pe calea dreaptă a științei, rămînînd, încă, o simplă încercare”. Ori, vechile criterii de fixare a genurilor literare au făcut pe critici să dispezeze în chiar momentul cînd își închipuiau că triumfă iar păreriile lor și ale cetitorilor sînt așa de împărțite cînd e vorba de a se ști dacă o scriere ține de un gen sau altul, încît au căzut cu toții într'o serie de poziții antinomice, în care chemații și nechemății susțin cu aceleași argumente tezele cele mai contradictorii. În acest sens, e cu deosebire amuzant spectacolul pe care-l oferă critica universală în caracterizarea operei lui Cervantes, care devine epică sau lirică, la discreția primului venit. La fel procedează critica romînească cu scrisul marelui nostru prozator Sadoveanu și cunoaștem critici, care într'o zi au afirmat cu toată seriozitatea maniera exclusiv epică a povestitorului și a doua zi au demonstrat, cu aceeași seriozitate, cetitorilor uluiți, lirismul caracteristic d-lui Sadoveanu, pentru ca a treia zi să revină cu facilitate și fără remușcări, la întăia părere, și așa mai departe.

De aici nevoia de a îmbrățișa un criteriu eliberat de contingente, variabile și efemere prin însăși existența lor. Asistăm, de pildă, la o neconținută transformare în conținuturile genurilor literare. Indivizi din cele mai diferite categorii, mentalități multiple și contradictorii, credințe și eresuri, nădejdi și decepții, atitudini originale sau banale, apar și dispar pentru totdeauna sau se repetă, înfrățindu-se peste veacuri. O sută de mii de personaje se ridică și, cercetate aparte, nici zece nu se aseamănă. Cum poate sta Ulisse lângă Sancho Pansa și Siegfried lângă Pantagruel? Ce știm despre creatorul Nibelungilor și, în definitiv, care este adevărata părere a lui Cervantes despre eroii săi?

De aici netăgăduita superioritate a punctului de vedere formal. În opera de fixare a genurilor, nu trebuie să ne intereseze decât modurile de existență, formele de viață ale indivizilor prezentați într'o scriere: dacă un personaj se afirmă ca un element al unei colectivități sociale sau dacă, desfăcut de această colectivitate, își trăiește un destin aparte. În primul caz, personajul studiat va prezenta caractere epice; în cel de al doilea, el va avea trăsături lirice. Că un personaj e nobil sau moșic, milionar sau calic, că un autor e activ sau visător, auster sau libertin, procopsit sau boem, acestea sînt mizere amănunte, bune pentru amatorii de curiozități sau rentabile pentru meșterii isteți ai vieților romanțate. Dar nu au nimic comun cu teoria genurilor literare. Ele pot, cel mult, aduce o lumină de ordin secundar într'o chestiune controversată. Cu cît, oare, ne-am schimba ideile asupra „Iliadei”, dacă într'o bună zi un savant ar așeza, în pragul istoriei, figura, până acum necunoscută, a legendarului Omer?

II.

O definiție, odată bine articulată, devine un comod instrument de cunoaștere și raportarea ei la un număr mare de spețe îi verifică neconținut valabilitatea, deschizînd, în același timp, drumuri sigure și nouă pentru cercetător. După ce în articolul nostru amintit mai sus, am formulat o definițiune a epicului în genere, să pășim acum la o formă aparte a literaturii epice, romanul.

Este incontestabil că romanul este o *istorie a individului* și marii teoreticieni ai lui sînt unanimi în a susține aceasta, oricît de diverși în aprecieri ar fi ei în ce privește celelalte fațete ale problemei romanului, referitoare la origina, formula și tehnica lui. Și e interesant de remarcat că romanul întîrzie să apară acolo unde scriitorii nu găsesc în jurul lor un număr suficient de individualități, care să le servească drept material de observație și creație. Deaceia erau foarte juste concluziile la care ajungea d. Ralea, cînd explica, într'un eseu, lipsa „devenită națională” a romanului românesc, prin raritatea extrem de simțită a unor individualități bine conturate, în societatea noastră.

Dar noțiunea de individualitate e prea generică. În conținutul ei încap toate nuanțele, care merg dela timida afirmare a unei personalități până la aoele splendide manifestări a unor existențe capabile de a acapara atenția unei societăți sau unui veac întreg. Ori, întreaga producție în domeniul romanului, demonstrează până la evidență că dacă începuturile rudimentare ale personalității nu pot furniza material de inspirație pentru roman, cu atât mai greu pot face aceasta etapele maxime ale individualității. Balzac, ca și tovarășul său întru genialitate, Dickens, și-a cîștigat celebritatea nedesmințită niciodată, prin înfățișarea unor figuri de umanitate medie, dar a eșuat orîdeciteori a încercat să depășească normalul. Romanul său ratat, intitulat „A la recherche de l'Absolu“ constituie cea mai elocventă dovadă. Romancierul creiază tipuri rezumative ale umanității. Geniul, însă, nu este un tip ci o excepție, un eveniment extraordinar, o formă de gîndire sau una de emoție religioasă sau estetică. Geniul și intelectul nu sînt puncte de contact cu restul oamenilor. Ci, dimpotrivă, motive de izolare. Anatole France a fost foarte abil cînd a plasat pe domnul Bergeret într'o lume de cancanuri, intrigi și mizerii. Ca orice scriitor de roman, France nu putea să ignoreze exemplul ilustrului său înaintaș, Cervantes, care alăturase fantasticului Don Quichotte figura bonomă și normală a lui Sanchs Pansa.

Un scriitor nu poate sesiza și explica o existență care-l depășește. „Un artiste — spune Thibaudet — fait concurrence à l'état-civil qui enregistre des hommes; il ne fait pas concurrence au registre divin où lui-même est inscrit et où s'immatriculent les génies“. Materialul oricărei creații trebuie să fie supus voinței și posibilității de înfăptuire a creatorului, care trebuie să rămînă până la sfîrșit un dominator. El nu poate îngenunchia în fața propriului său erou, fiindcă extasul paralizază. Culmile imateriale ale individualității nu pot fi strunite pentru filele unui roman. Așa se explică, de pildă, cum antichitatea, care pe lîngă masele anonime a cunoscut o serie de uriașe personalități, nu a avut roman¹.

E numai decît nevoie, prin urmare, să procedăm dela început, prin eliminare și să înlăturăm din materialul de inspirație și creare a romanului o parte din conținutul conceptului de individualitate, și anume întreaga categorie a sufletelor de excepție.

1 Nu e mai puțin adevărat că antichitatea își satisfăcea nevoia de povestire a dramelor colective, cu ajutorul Istoriei. Tit Liviu, Tacit și ceilalți analiști ai Romei aveau o manieră patetică de a prezenta personagiile și evenimentele. Dar nu trebuie să explicăm lipsa romanului la cei vechi numai prin aceste îndelnetniciri de mîna stîngă ale Istoriei, fiindcă deși acesta din urmă a continuat să-și îmbine preocupări de artă cu cele de documentare până la Michelet, Thiers și mai încoace, romanul apare în literatură cu canoanele lui proprii. Iar nașterea lui nu are nici o legătură cu vre-o schimbare de manieră în scrierea Istoriei.

III

În cartea plină de interesante sugestii, „Le liseur de romans”, Thibaudet situează începuturile romanului, în evul-mediu, considerându-l născut din colaborarea intimă a trei factori: unul de sensibilitate creștină, altul de sensiblerie feminină, ultimul fiind apariția „saloanelor” literare feudale, unde se infilnea boema trubadurilor cu langoarea claustrată a femeilor nobile. Mai mult, unii istorici literari, merg până la a stabili o serie de corespondențe între romanele medievale și cele moderne. Astfel, Lanson găsește că „Lancelot” al lui Chrétien de Troyes ar fi un adevărat roman „à thèse” ca oricare dintre ale lui Bourget. Dar se exagerează. Și vom arăta de ce.

Literatura menestrelilor și a femeilor a sfărîmat pentru totdeauna marele cadru epic al epopeelor, alcătuint din țândările lui celebra serie medievală a romanelor bretone. Două date nouă prezidau la această transformare: curentul de idealizare romantică a femeii și generozitatea creștină. Pluteau obsedante în atmosfera timpului și călătoreau pe drumuri de pulbere și apă cu trubadurii, pelerinii și hoții: invadeau Italia și Provența, urcînd grăbite spre nord, să se așeze statornice la Arras, Cambrai și Rheims. Epopeele nu le cunoscuse. În desfășurarea lor vastă, momentele de înduioșare în fața unei femei sau a unui dușman erau aproape inexistente. Astfel, Elena e un mobil de prea mică importanță ca să se explice prin ea singură uriașul conflict de sub zidurile Ilionului. Nu lacrimile bătrînului Priam, ci sfatul prudent al zeilor îndeamnă pe neînduplecatul Achile să înapoeze trupul batjocorit și tîrit în țărîna al lui Hector. Elementele creștine sînt extrem de rare în cîntecul Nibelungilor și prea scurte clipele de iubire ale Kriemhildei. În schimb, nemaipomenita răzbunare a acesteia acaparează și scaldă în sînge mai mult de jumătate din acțiune.

Ar fi cu totul interesantă și încărcată de nebanuite surprize, o examinare comparativă a protagoniștilor epici antici și medievali. Un cercetător cu vederi de ansamblu ar remarca nu numai enorma distanță care-i separă, dar raportînd întregul proces de evoluție literară la evoluția socială, ar observa odată cu Brunetière cum „o diferențiere a genurilor pare aproape contemporană cu o diferențiere a claselor sociale” și cum unei stări deosebite de progres al civilizației generale îi corespund manifestări nouă de literatură.

Între figurile epice antice și cele medievale se schițează o deosebire fundamentală. Cele dintăiu erau concepute și înfățișate mitologic, ele avîndu-și filiația și explicația psihologică direct în divinitate. Configurația sufletească a eroilor medievali este mult mai omenească. În destinul efemer al romanelor bretone, putem sesiza un travaliu de umanizare a personagiilor epice. Interesul acesta pentru elementul uman, abia conturat în timpurile de

mijloc, promovează o timidă diferențiere a indivizilor de masele rămase încă omogene. În sufletul omului, alături de credință și eres, pîlpîe, delicată, lumina cunoașterii de sine. Pe măsura acestui om, trubadurii și feudalii minuitori de sabie și condei crează un șir de eroi deformați de căutarea supranaturalului și, totuși, umanizați de neînfrînata lor înclinare spre iubire și generozitate, porniți irezistibil să realizeze imposibilul și cerînd, în schimb, un zîmbet naiv de castelană.

Dar aprofundarea medievală a eului era de ordin pur religios. Nu era permis individului să năzuiască spre o cunoaștere integrală și liberă a lumii spirituale, fiindcă s'ar fi întîmplat ca, acolo, el să descopere posibilități de eliberare intelectuală și de ascensiune morală, lucruri mult mai prețioase decît cele recomandate de biserică. Societatea ar fi cîștigat un mare număr de individualități. Dar biserica ar fi pierdut un același număr de credincioși. Deaceia, veghea cu ruguri și temnița ca insul să nu se abată dela preocupările poruncite de ea. Subt greutatea pumnului teologal, lumea evului de mijloc s'a plecat, a făcut și a știut să se ascundă. Afirmările insului medieval au fost timide și pline de spaima și întunericul altor refuzări. Personalitatea se manifesta prin latura lirică a soavelii și izolării, etapă primară în procesul de formare a individualității.

Strînse în încheeturile rigide ale castelilor și breslelor, ce impuneau omului un mod uniform de gîndire și acțiune, fenomenele sociale de relație rămîneau incremenite și confuze. Nici o idee îndrăzneată și nouă nu le anima spre o țintă. În tîrgul umanității medievale nu circulau decît ideile marcate cu întreită pecetie a bisericii, feudalității și scolastice. Deaceia, literatura evului mediu—cu excepția lui Dante—era impersonală, universală și anonimă.

Romanul nu a putut să apară în evul mediu, căci el e, doar, cum toată lumea o afirmă, o istorie a individului. Și cele cîteva lumini, ce tremurau sfioase în spiritul omului medieval, nu însemnau, încă, o eliberare și o înălțare a acestuia. Se ivea, noduros, un pumn sau se înălța, sveltă, o spînzurătoare—și luminiile se stîngeau.

Cu acestea, am invederat adevăratul sens al ipotezei lui Thibaudet asupra originii medievale a romanului. Deși cu mult mai plauzibilă decît altele, ea se vedește infirmată în principalele ei afirmații. Ca orice ipoteză, spre a nu fi, altfel, considerată ca o opinie de pură imaginație, ea trebuie să plece dela o dată certă, necontestată. Trebuie să aibă o plecare din realitate. În teoria romanului, această dată precisă este materialul de creație, adică personalitatea omenească, diferențiată de ambianța maselor. Iar această personalitate era, așa cum am văzut, aproape absentă în cursul evului de mijloc. Neputînd fi raportată, ca principiu de explicație, la această dată indispensabilă a romanului, ipoteza lui Thibaudet asupra începuturilor acestuia, rămîne un

act de frumoasă, poate cea mai frumoasă imaginație, dar nu un desăvârșit instrument de cercetare literară. Ea, totuși, se dovedește valabilă în ce privește afirmațiile de a doua mână: apariția unei sensibilități feminine și creștine în literatura medievală, invazia elementelor lirice în cadrul epic și formarea unui nou public de cetitori, lucruri ce pregăteau atmosfera, în care mai târziu avea să apară romanul.

IV

Lipsită de mobiluri precise, acțiunea epopeelor se grupa în jurul unor mari fapte de arme. Peripeziile se desfășurau fără nici o țintă de interes practic sau personal. Aventura era îndrăgită pentru ea însăși și niciodată pentru urmările ce le-ar fi avut. Era, cu alte cuvinte, gratuită.

Literatura medievală, mai ales cea de tip „breton“, substituie acestei lipse, un ideal: femeia. Deacum, pasiuni fantastice se desfășoară în preajma ei, iar aventura se închiagă, uriașă, interminabilă și neverosimilă, numai pentru ea. Eroii o iubesc sau o detestă într'o măsură extraordinară. Halucinantă obsesie, ea tronează în mijlocul evenimentelor, concentrând la picioarele sale întreaga acțiune. Un clip îndepărtat și zămbitor de castelană plutește ca un duh sfânt deasupra bătăliilor și însoțește, nedespărțit, vagabondajul menestrelilor de la Apus la Răsărit și, de acolo, înapoi. Literatura medievală este, aproape în întregime, o literatură cu femei, inspirată de femei și scrisă pentru femei.

Deaceia, era firesc să se producă o reacție. Într'adevăr, alături de literatura oficială feministă, se forma un curent popular antiromanesc. Multă vreme anonim, acesta avea să poarte în fruntea sa, spre sfârșitul Renașterii, două nume ilustre: pe Cervantes și Rabelais.

Cervantes, ca și contemporanul său francez, a știut să deslușască ideile false ale veacului. Își dădea sama foarte bine că viața aristocrației era o simplă parodie a celei medievale și că imitarea trecutului defunct devenise o sinistră caricatură. Cruciațele încetase de mult și totuși preocupările nobilimii și cărțile din biblioteci te întorceau, nefiresc, cu patru sute de ani în urmă. Resuscitarea umbrelor ținea secolul în loc. Peste toate domnea o confuzie manifestă a legendei și a adevărului, a credinței și a misticismului, pe care Cervantes și Rabelais au denunțat-o cu indignare și, cu genialitate, au înlăturat-o.

Eroul lui Cervantes, don Quichotte, își făcuse o educație și o mentalitate medievală. Preotul și bărbierul satului descoperă în biblioteca lui celebrele cărți cu care să narcotizeze o bună parte a Apusului: „Amadis din Galia“, „Esplandian, fiul lui Amadis“, „Amadis din Grecia“, „Regina Pintiquinastra“, „Păstorul Darinet“, „Cavalerul Platir“ și multe altele, cu nume răsunătoare și bizare, cu aventuri chilometrice și ireale. Îndopat cu asemenea

enormități, printr'o explicabilă dedublare a personalității, don Quichotte se confundă într'o bună zi cu vreunul din eroii lecturilor sale favorite și cu ochii ațintiți spre un ideal nevăzut, pornește să străbată Spania, să împlinească și el minunile, pe care, cu atita ușurință, le săvârșeau ațiția alții în două-trei pagini de roman.

Dar între el și predecesorii săi există, despărțitoare, o simplă nuanță, care pune, totuși, o prăpastie între literatura cavalerescă medievală și opera lui Cervantes: don Quichotte nu-și atinge niciodată idealul. Toate isprăvile lui entusiaste se transformă într'o nesfârșită serie de eșecuri. Existența lui Don Quichotte, în tot ce are mai intim și mai caracteristic, e concentrată într'o atitudine unică de negare a realității și aceasta, la fiecare cot al vieții și al gândului, îi apare dureroasă, implacabilă.

Cervantes a ținut să arate imposibilitatea și ridiculul acțiunilor din literatura epică medievală. Înainte de toate, opera sa are o mare valoare critică. Thibaudet o numește, pe bună dreptate, un „anti-roman”. Adică o carte de spulberare a neveridicului.

Dacă Cervantes ar fi fost apologetul eroului său, dacă l-ar fi făcut să izbutescă în extraordinara lui întreprindere, cartea sa ar fi fost o copie sarbădă a celor mai dinainte. Tocmai modul deosebit în care și-a conceput pe don Quichotte, face noutatea și farmecul neîntrecut al scrierii lui Cervantes. Extazul pe care-l afectează, față de don Quichotte, compatriotul său de astăzi, essai-istul Unamuno, nu se potrivea romancierului Cervantes: Pe Unamuno îl atrage elanul superb al eroului spre un ideal irealizabil și tragedia, care se răsună, de aici, în inima cavalerului cu chipul întristat. Cervantes observă, însă, cu predilecție înfățișarea morală a unui biet om zdrobit de greutatea unor scopuri ce-i depășesc cu mult puterile nevolnice și îndrăzneala de împrumut. Don Quichotte e un om neresios¹. E numele ce se dă aceluia care, datorită unui defect de conformație sufletească, nu poate sesiza disproporția dintre scopurile ce-și propune și mijloacele de realizare a lor.

Dar noutatea cea mare, în cartea lui Cervantes, era Sancho Pansa, omuleț bondoc și simplu, cu inimă bună, duhliu și naiv, deosebit de bonomia literaturii curente în sensul că nu era suportul unei glume sau al unei răutăți, ci o ființă autentică din cele ce forfoteau, nenumărate și anonime, în burgurile Spaniei de atunci. Să vedem în Pansa pe întâiul individ comun pornit pe aripile Aventurii, monopolizată până la el, cu exclusivitate, de nobili și pelerini. Prin el, starea a treia își scutură amorțeala de secole și intră timidă dar originală în literatura marilor scriitori.

1 Departe de autor gândul de a fi un detractor al eroului. Nu facem altceva, aici, decât să dăm un nume unei situații psihologice. Dealtfel, orideceteori nu acționează, Don Quichotte e un om serios, sau, cum așa de bine spune Flozian în prefața traducerii franțuzești din sec. XVIII-lea a operei lui Cervantes, „don Quichotte est fou dès qu'il agit, il est sage dès qu'il raisonne”.

Cu minte cumpănită și cu infinit de mult bun simț, Sancho se alătură stăpînului său într'o fantastică împerechere, năzuind cam fără încredere, e drept, spre un ideal mai puțin nobil dar mai accesibil. Don Quichotte rîvnește o glorie supraterestră, eternă și dezinteresată. Sancho Pansa, mai practic, tinde către un omenesc ideal de bună stare.

Totuși, Pansa cel ponderat și abil, cu vorba-i luminată și inflorită de înțelepciunea proverbelor, nu era încă o individualitate. Ființei lui morale îi lipsea o finalitate proprie. Idealul lui era unul de împrumut. „Seniore—spune el către stăpînul său—să nu te superi și să nu uiți că tu mi-ai vîrit în cap insula asta, la care eu nici nu visam”¹. Sărmana lui insulă era doar o fărmătură de aur din ospățul divin pentru care se pregătea cavalerul Tristei Figuri. În strania și magnifica întreprindere, numai don Quichotte avusese inițiativa: Scutierul se mulțumise să se entusiasmeze sau să protesteze fără convingere și să-l urmeze.

Concepuți și prezentați sub aspecte atît de diferite, aproape ireconciliabile, Don Quichotte și Sancho Pansa se întîlnesc, cu toate astea, într'un plan psihologic comun: amîndoi sînt neserioși. Unul prin tendința către absurd, altul prin absența unei inițiative proprii.

Un ins din masa anonimă a privit întăia oară peste marginile burgului său și a dorit să plece în lume să o cunoască și să o domine. Fricos, s'a alăturat unuia, care din nefericire nu știa ce e teama. Dorința modestă a scutierului s'a întîlnit cu aceia, suprafirească, a cavalerului iar voioșia slugii s'a lovit neconținut de neînduplecata intristare a stăpînului. Cervantes a înfrățit la o răscruce a Istoriei pe fanaticul unor vremi ce nu voiau să moară, cu un credul, care abia îndrăsnea să se afirme.

Dar cel ce agoniza a putut să dea noului născut o lecție de curaj și să așeze în inima lui sămînța minunată a ascensiunii.

„Stăpîne—strigă Sancho—dacă eu voi ajunge rege, Ioana, nevastă-mea, va fi și ea regină și copiii mei infanți?”

„Să nu te îndoști niciodată!”² răspunde cavalerul, scrutînd viitorul în care copiii sărmanului Pansa aveau să fie regi.

V.

Deși Cervantes inaugurase o manieră inedită în literatură prin introducerea în primul plan al domeniului epic a unor elemente de umanitate fără glorie, ascendență și blazon, cu toate astea opera sa nu constituie încă un adevărat roman. Don Quichotte era numai o umbră și Pansa numai un început de individualitate. Însemnătatea operei lui Cervantes este mai mult de ordin critic și meritul nemuritorului spaniol, dealtminteri ca și

¹ *Don Quichotte*, 2, cap. XXXVI.

² *Idem*, 1, VII.

al lui Rabelais, stă, mai ales, în anularea literaturii fantastice și tandre a evului de mijloc.

Urmașii naivi ai lui Pansa și cei, obraznici, ai lui Pantagruel, aveau să atragă deacum înainte atențiunea și talentul scriitorilor, oferindu-le un material de inspirație neexplorat încă: realitatea.

Noua literatură, care tindea înainte de toate să fie veridică, a numărat în fruntea ei, dealungul veacului al XVII-lea, nume ilustre ca ale lui Sorel, Furetière și Scarron, astăzi uitați, ca toți aceia ce și-au luat sarcina ingrătă de a purta mai departe un crez formulat de alții. În proză, curentul realist era general și se trăda chiar în literatura extravagantă—merovingiană, egipteană, romană și mexicană—a d-rei de Scudery sau a lui La Calprenède. În cărțile acestea, de efemeră vogă, contemporanii deslușau, sub cele mai ingenioase travestiri, figurile, situațiile și cancanurile zilei. „Il n'y a pas dans son livre—spunea Boileau despre unul din romanele d-rei de Scudery—un seul Romain ou une seule Romaine qui ne soit copié sur le modèle de quelque bourgeois ou de quelque bourgeoise de son quartier“, procedeu poetic pe care dealtfel, autorul „Artei Poetice“ nu-l recomanda:

Gardez donc de donner, ainsi que dans *Clélie*,
L'air ni l'esprit français à l'antique Italie ;
Et sous des noms romains faisant notre portrait
Peindre Caton galant et Brutus dâmeret.

Spiritul clasic, înclinat spre o ținută abstractă, urmărea crearea unor tipuri universale, rezumind în două-trei trăsături comune aspecte din cele mai disparate. Procedeu rezumativ al clasicilor exprima, cu deosebire, anumite forme de gândire. Corneille diviniza o calitate și Molière ridiculiza un defect, dar amândoi se mișcau într'un plan spiritual comun: creau tipuri, tipare. Înainte de a înfățișa pe individ, clasicismul ținea să arăte *cum trebuie să fie* acesta și *cum nu trebuie să fie*.

Disprețuind procedurile didactic-moraliste ale clasicilor, prozatorii epocii își atribuiră o misiune mai ușoară în aparență, aceia de a prezenta pe individ *asa cum era*. Avantagiile manierei realiste se vădiră imediat. Scriitorii, în căutarea unui material nou de inspirație, abordară mulțimea, și talentul lor scrută cu pasiune strada, piața publică și larva variată a foburgurilor, descoperind acolo o infinitate de nuanță și atitudini originale, situate între extremele mărețe și imobile ale clasicismului.—De aici se desfăcu un curent ponderat, de echilibru între asemănări și nuanțe, curent ce trebuia să-și găsească o frumoasă expresie în opera lui Lesage.

Cu Lesage intrăm într'o lume extraordinar de variată. Pe câtă vreme prozatorii de până atunci prezentase numai câte o categorie socială sau numai câte un aspect al acesteia, cum făcuse, de

pildă, Scarron în „Le roman comique” sau Furetière în „Le roman bourgeois”, Lesage, lucrând într'un plan mai vast, îmbrățișază societatea contemporană în ansamblul ei. Ceiace interesează în scrierile acestuia este circulația neîntreruptă a personajilor dealungul tuturor mediilor sociale. „Gil-Blas” este o adevărată școală a vieții. Cu eroul, trecem cu ușurință din grotele tâlharilor în anticamera nobilimei, din tavernele tovărășilor suspecte în atmosfera austeră a mănăstirilor, din destrăbălarea naivă a plebei în lumea vițiului aristocrat, pătrundem în orice locuință prin față, pe scara de serviciu sau pe fereastră. Gil-Blas suride, se înfruptează și se încruntă, se înalță și se umilește și, elastic, își strecoară norocul printre șarlatani, actori, rentieri și aristocrați. Gil-Blas este o creație a evenimentelor și deaceia nu le disprețuește și nici nu li se opune. Vagabondajul lui neobosit i-a creat o experiență. El știe că evenimentele sînt, înainte de toate, ocazii de progres și că sînt atît de numeroase, încît nu este om căruia să nu-i fie hărăzită, în viață, una. Gil-Blas străbate atîtea obstacole, întîmpină atîtea dureri, se ridică din atîtea eșecuri și, în cele din urmă, izbutește. Cetitorul rămîne cu impresiunea binefăcătoare că dacă fericirea nu-i durabilă, în schimb nici nefericirile nu sînt definitive. „Gil-Blas” e o carte reconfortantă. Saint-Beuve recomandă lectura ei în vremurile turburi de răsturnare a ordinii morale, sociale și estetice.

În cărțile lui Lesage, elementele romanului, care nu peste prea mult timp avea să atingă forme definitive, se separă de elementele teatrului. Un erou de roman nu e stăpînit și împins la acțiune de nemăsurata ambiție a dominării absolute a evenimentelor. Ceiace-l animă este dorința mult mai omenească de a merge în pas cu ele. Deaceia, în timp ce eroul de teatru învinge sau se prăbușește, eroul de roman, în cel mai rău caz, se resemnează. Al lui Lesage este meritul de a fi stabilit, pentru uzul urmașilor, configurația psihologică și socială a eroului de roman și liniile mari ale cadrului, în care peste o sută de ani Balzac și Dickens vor așeza figurile nemuritoare ale lui Rastignac și Oliwer Twist.

Între scrierile lui Lesage și cele anterioare de manieră medievală, există o distanță enormă. În cărțile lui, aventura extraordinară se transformă în vagabondaj și fantasticul în neprevăzut. Idealul antic: gloria și cel medieval: femeia, sînt scoborîte depe vîrfurile înalte și inaccesibile și subordonate tendinței de parvenire socială a indivizilor. Idealul acestora devine, acum, unul de bună stare. Peste o sută de ani, Stendhal pune în fruntea unui capitol din „Le rouge et la noir” cuvinte cinice și amare: „La Paris ești respectat fiindcă pozezi o trăsură, nu fiindcă ești virtuos”. Balzac, el însuși obsedat de cele mai fanteziste planuri de îmbogățire, realiza trei celebre figuri din lumea banului: Grandet, avar abject și fără strălucire, Gobsek, cămătar avid și calculat, Nucingen, maestru al combinațiilor financiare în stil grandios și prim bancher al Franței.

Cîtă deosebire între aventura zădarnică a sârmanului Pansa și vagabondajul remuneratoriu al descendentului său epic, Gil-Blas! Sancho Pansa, antrenat în întreprinderea altuia, se vede silit să îndure toate capriciile și eșecurile acestuia. Un plan străin și absurd apasă pe umerii lui slabi și deaceia Pansa îl abandonează cu satisfacție, întorcîndu-se, după eșuarea aventurii, acolo de unde a plecat. Gil-Blas lucrează pe cont propriu, perseverează și face un mare pas înainte, căci el tinde spre un ideal mai ușor de împlinit.

Romanul lui Lesage prezintă o etapă avansată de umanizare a aspirațiilor individuale, de normalizare a finalității sociale, arme cu care starea a treia se pregătea pentru supremație.

* * *

Revoluția, însingerată și grandilocventă în Franța, tăcută și albă în Englitera, așeza definitiv schema juridică prin intermediul căreia ideile de emancipare morală și economică, neorganizate până atunci, aveau să se raporteze la milioane de cazuri individuale.

Revoluția crea o mentalitate, o legislație și o personalitate extraordinară: Bonaparte. Cea mai caracteristică intrupare a ei nu era tribunul limbut și neînfricat, Danton, și nici Robespierre, justițiar fanatic și tăcut, ci elanul splendid cu care un om trecea din anonim în istorie și în eternitate.

Personalitatea priușă a lui Napoleon și cariera lui fantastică nu pot alcătui material pentru un roman, ele depășind cu mult limitele inspirației și posibilitățile de creație ale unui autor. În vreme ce oricare prozator jonglează cu figura spelbă și nehotărîtă a nefericitului Nicolae Romanov, Bonaparte nu constituie încă, de mai bine de un secol, figura centrală a unui roman. Ci numai în câteva cărți, apare, o clipă, ca o lucire suprafirească, în contrast cu ritmul de totdeauna al umanității.

Bonaparte nu poate fi niciodată un personaj de roman, dar poate fi oricînd un model și o obsesie. Chiar așa a fost pentru contemporani și posteritate, pentru Stendhal și Balzac, pentru cei mai mulți din eroii acestora. Cariera îndrăzneată și rapidă a lui Julien Sorel e croită pe aceia a Impăratului și lipsa de scrupule a amîndurora samănă de minune. Bonaparte aducea în patul său de plebeu, sub nasul Europei supuse, o față de Habsburg. La fel, seminaristul Sorel intră fără remușcări în așternutul nobilei domnișoare de la Măle.

Revoluția oferea, la îndămîna tuturor, posibilități de progres. Fiecare soldat purta în raniță un baston de mareșal și fiecare burghez ducea în inimă un titlu de nobleță și, mai ales, multe titluri de rentă. Ideologia liberală a revoluției definea individualitatea în tot ce avea mai caracteristic: *forța de ascensiune socială a unui ins.*

Scriitorii nu aveau, acum, decît să privească în jurul lor

spre a găsi în abundență, personaje, situații și moduri de viață nouă. Romanul, în forma lui definitivă, coincidea cu apariția individualității în milioane de exemplare.

Deaceia el e o formă de literatură specific europeană. Am zice chiar specific apuseană. Dealtfel, chiar la îndepărtării ruși, începuturile romanului corespund cu infiltrarea ideilor libertare ale Revoluției în realitatea specifică a mediului. De pildă, Levin, unul din eroii lui Tolstoi, este cea mai caracteristică încarnare a acestor pozițiuni contradictorii. Epopeia, mitul și balada, reflexe a unor moduri de viață colectivă și nediferențiată, se pot întilni pretutindeni și cu multe dificultăți am putea să le determinăm limitele etnice. Romanul, însă, apare ca o formă aparte a literaturii epice. În el întilnim, suprapusă categoriei relației sociale, comună tuturor creațiilor epice, o categorie nouă, aceea a finalității individuale. În roman, fenomenele de relație nu se mai prezintă omogene și amorfe, ci organizate de voințele individuale. Ca niște linii mari de forță, aspirațiunile indivizilor străbat fenomenele de viață colectivă, coordonându-le în vederea unor scopuri de finalitate socială. *Romanul e o formă a literaturii epice, în care individul e înfățișat nu numai ca un produs al colectivității, ci și ca un agent activ al ei.* Romanul e documentul literar al acestei colaborări și nicidecum reflexul tragic a unui antagonism. Pentru această din urmă situație, rămâne indicată literatura dramatică.

Romanul desăvârșit, așa cum l-au închipuit și realizat citorii lui iluștri, Balzac și Dickens, e produsul fazei democratice a procesului de evoluție socială, fază datorită pe trei sferturi Revoluției. Să nu uităm că Balzac vedea lumina zilei în clipa cînd Revoluția, în plină desfășurare, arunca la picioarele lui Bonaparte demnitatea de prim consul, și că Dickens venea pe lume în momentul cînd marea epopee se pregătea să intre în veșnicie. Cînd cei doi romancierii începură să creieze, oamenii Revoluției muriseră de mult, dar amintirile și elanurile stăruiau în aer și în suflele.

Așa cum toată critica și istoria literară o afirmă, romanul e o formă evoluată a epopeei, dar evoluția a fost mult mai îndelungată de cît au crezut Thibaudet și alții. Literatura bretonă — curtoază, neveridică și tandră — reacțiunea lui Rabelais și a lui Cervantes și opera lui Lesage sînt numai trei etape pregătitoare ale romanului.

* * *

Romanul înfățișază istoria unor indivizi, sau, mai exact zis, a unor individualități, dar nu în ceiace ele au ca extraordinar și unic, ci în ceiace ele prezintă ca obișnuit, normal și etern. Firește că umanitatea se manifestă în exemplare variate și în situațiuni mereu înoite, fiindcă D-zeu sau natura — cum vreți să

spuneți—nu fabrică indivizi în serie. Totuși, genialitatea romanțierului stă în a sesiza, pe deasupra efemerului, trăsăturile comune ale acestora, în a lăsa celitorului impresia că figurile lor le-a mai întâlnit undeva sau că e foarte posibil să le întâlnească, în a-l face să simtă că printre rindurile cărții se desfășoară o viață unanimă, de totdeauna și de pretutindeni, că tot ce are înaintea ochilor e numai o părticică dintr'un mare tot armonios. Romanul autentic procedează prin reducere la universal.

Rostul romanului e de a înregistra tendințele de degajare a individului din mediul uniform al masselor. Dar această eliberare nu merge până la separarea definitivă a insului de restul întregului social, fiindcă ar însemna să cădem în cealaltă extremitate, în care o ființă romantic-abstractă, pusă într'un conflict tragic cu societatea întreagă, se prăbușește tipind frenetic și luind pe D-zeu de gît și universul ca martor. Finalitatea individuală, ca și miticul Anteu, își trage forțele mereu improspătate și și împrumută metodele din rezervele inepuizabile ale mediului. Deaceia romanul este o operă literară de echilibru între anarhismul romantic și conformismul epopeilor.

Uneori, ascensiunea indivizilor, eroi de roman, este mai precipitată, cum se arată, de pildă, aceia a lui Julien Sorel, Rastignac sau a evreului Süß, eroul lui Feuchtwanger. Alteori, ea este mai lentă și mai sigură, ca aceia a lui Tom Tulliver, eroul din „Moara de pe Floss”. Adeseori, se întâmplă ca la jumătatea eforturilor, un personaj să observe că idealul către care se îndreaptă e imposibil de atins și să-l abandoneze, abordînd un altul mai accesibil. E cazul de rară frumusețe omenească al eroinei *Uni* din „Virsta fericită”, care știe să renunțe, dureros dar fără lamentări, la cariera artistică, spre a să împăca cu un ideal burghez de căsnicie și maternitate. Toate acestea se ridică și se desfac, se reliefează și dispar în lumina puternică și binefăcătoare a cotidianului.

Și e interesant de subliniat că umanitatea nu îndrăgește și nu păstrează decît cărțile care se ocupă de ea. Iubirea pe care a arătat-o Anglia din epoca victoriană față de Dickens este unică în istoria literaturii. Prima fasciculă din „Aventurile domnului Pickwick” apărea în patru sute de numere și a cincisprezecea în patruzeci de mii. Toată Englitera să pasiona să afle dacă David Capperfield se va căsători cu Agnes sau cu Dora sau dacă Micawber va isbuti să iasă cu fața curată din ultima incurcătură. Explicația? E simplă. În romanele lui Dickens, poporul britanic își văzuse, ca într'o oglindă fidelă, destinul.

VI

D. Ralea conchidea cu multă justeță atunci cînd explica întârzierea romanului românesc prin lipsa, atît de accentuată la noi, a indivizilor, „cu viață sufletească autonomă, cu caracteris-

ticul visurilor si aspirațiilor bine delimitat¹. Apariția romanului într'o literatură nu este o chestiune de talent sau de tehnică, ci, cu necesitate, una de *material* de inspirație. Nu ne plingem de lipsa talentelor. Cît despre tehnica romanului—dacă o fi existind vreuna proprie—ea nu poate fi atît de alambicată ca să nu și-o fi putut însuși niciunul din scriitorii noștri. Și în literatura noastră circulă numeroase și definitive figuri epice. D-nii Sadoveanu, Cezar Petrescu, Rebreanu, Ionel Teodoreanu și alții le-au desprins din realitatea romînească și le-au descris în opere fără cusur. Totuși adevăratul erou de roman întîrzie. Personagiile epice ale literaturii noastre sînt concepute static, cu o psihologie dată, fixă. În spiritul lor, neanimat de dinamismul unor aspirațiuni permanente și bine configurate nu intervin mofificări. Ori nouă ne trebuiește un ins care se înalță din rețeaua anonimă a mulțimii și care, în vederea acestei eliberări, își cercetează, plecat asupra sufletului, posibilitățile și metodele de parvenire și adaptare la situațiuni mai bune. Romancierul este obligat să evidențieze în opera sa, tocmai acest proces, mai lent sau mai rapid, de *formare* a unei personalități. Nu interesează parvenitul, ci *parvenirea*.

Cu toate acestea, păstrăm pentru romanul romînesc cele mai frumoase nădejdi. O mentalitate modernă, un ritm mai repede al evenimentelor și o legislațiune revoluționară de curînd începută și neterminată încă, vehicule generoase ale elementelor de democrație apuseană, vor crea la noi, într'un foarte apropiat viitor, posibilitățile de apariție, în sute de mii de exemplare, a individualităților. Materialul de roman va fi din abundență, gata. Romancierii vor smulge din realitate destinele noastre. Și noi, ca o-dinioară cetitorii lui Dickens, vom comenta cu pasiune cărțile lor.

Octombrie, 1929

Vasile V. Georgescu

¹ De ce nu avem roman, V. R. 1927, 4

M A R E A

M'am întâlnit cu marea sub balcon...

Tirziu, în calmul nopții instelate,
Ea mi-a rostit în spumegate

Șoapte

Cu glas teribil și afon

Din înălțimea unui misterios amvon

Chemarea ei.

Invăluită 'n noapte,

Cu corpul gol și umezit în ceață

— Haotică cascadă de guri nenumărate—

Părea un mitologic monstru din antichitate

Simțeam, subt respirația-i de gheață
 Cu care desmierda bătrînul lut
 Ce limita eternul ei sărut,
 Tentaculara morții 'mbrățișare.

Și-așa, cu ochi adînci de calm și nepăsare
 Priveam perduta zare 'ntunecată.
 Deodată, marea înfuriată
 Isbind cu uriaș vacarm faleza,
 Și 'ndoliînd un colț senin de cer
 Mi-a povestit întregul ei mister :

— Geneza
 Ce a creiat în lume fatală izolare
 I-a aruncat uscatul neputincios în cale ;
 De-atunci, răsbunătoare,
 Ea 'și strigă 'n larg blestemul,
 Iși cîntă 'n plin poemul
 Pe care îl întrece cu fiecare an ;
 Și jertfa urii sale
 Cuprinsă de vraja depărtării
 Și purtată de farmecul uitării
 De limitat și cert,
 Sporește — corp inert —
 Nisipul din ocean.

Tăcut, priveam în zare, departe...

Jos pe plajă

Nemîngîiata mare

Iși întindea misterioasa-i vrajă,

Și 'n sbuciumări deșarte

Isbia

Și palmaia

— Cu suveran dispreț —

Pleșuvul mal ce încă se opunea semeț,

Și am plecat cu pași stinși.

Fermecătorii nopții ochi aprinși

Imi luminau cărarea,

Pe care-am rătăcit până tîrziu.

Era pustiu,

Atunci abia am înțeles chemarea,

Prin care marea

— Cu o nostalgică privire —

A încercat eterna-i cucerire,

Psihologia nemuririi

Toată explicația omului stă în două cuvinte: nu poate admite că va sfârși. Faptul că viața îl învață de foarte timpuriu că-i muritor,—nu este o dovadă că s'a și deprins cu aceasta. „A se ști muritor“ nu-i, la dreptul vorbind, pentru omul normal, decît o simplă noțiune, care se impune inteligenței, dar nu modifică instinctul. Poate că nici n'ar fi exagerat să spunem că un om nu poate trăi decît în măsura în care se simte nemuritor. Și cu acest prilej se poate vedea toată inconsecvența acelor moraliști care strivesc pe om sub greutatea firii sale ușuratece, făcîndu-i o vină din aceea că se poartă ca și cînd ar fi etern. Și cîte, la dreptul vorbind, nu datorează omul—dela acțiunile lui cele mai simple pînă la întreprinderile cele mai vaste—acestei pretinse firi ușuratece, adică facultății de a se iluziona asupra propriei sale durate!

Știu bine că anumite înalte morale isbutesc, fără să abată pe om dela viață, să-l pătrundă totuși cu marea amenințare; ba chiar să-l facă a privi moartea ca termenul dorit al eforturilor sale. Decît, toate acestea se plătesc cu prețul unei nădejdi, care este nemuirea. Singure cîteva spirite răslețe, gîndind pe căi de înconjur necunoscute celor mulți, pretind a admite fără revoltă ca moartea să fie termenul absolut al oricărei existențe individuale. Și încă,—ei nu isbutesc, după noi, să scape de credinți pe care le numesc iluzii ale altora decît îmbibîndu-se cu iluzii care sînt ale lor.

* * *

Dacă această „nevoe de a dăinui“ rezistă la tot ceiace inteligența poate cuprinde, la tot ce rațiunea ne silește să primim,—pricina este că această nevoe nu izvorăște din inteligența omului, că nu s'a născut dintr'un concept, și că deci un alt concept n'o poate distruge. Ea vine dintr'un instinct, asupra căruia inteligența n'are nici-o putere; vine—dece să n'o spunem?—dela natura noastră animală. Ceva mai mult: nevoia de a dura îmi apare ca

forma conștientă a acelei apărări a individului, pe care Natura a lăsat-o oricărei ființe vii. Funcțiune la vegetale, instinct la animal, voința de a trăi este legea însăși a vieții. Cum oare omul ar putea-o ocoli? Și cum, de vreme ce instinctul lui e de a dura, să nu găsească potrivit firii lui de a sfârși?

Imortalitatea,—instinct omenesc. Mă tem că simpla împărechere a acestor cuvinte să nu scandalizeze pe foarte mulți. Omul de atita vreme își exercitează facultățile intelectuale asupra temei imortalității, încît conceputele la care a ajuns în acest domeniu îi par creații spontane ale spiritului său. Deaceia nu-i vine ușor să admită că în fond a ajuns la ele datorită unei nevoi ale naturii sale animale. Ba chiar o asemenea credință trece drept un fel de sacrilegiu, ca și cînd dintr'însa ar decurge oarecum o decădere a omului, sau mai precis ca și cînd aceasta ar însemna o negare a persoanei omenești. În fond, a raporta o putere a omului la instinct nu însemnă a-i nega personalitatea, după cum a raporta instinctul unui animal la legile generale ale vieții nu însemnă a nega acel instinct.

E foarte departe de noi gîndul de a nesocoti legile proprii ale persoanei umane. Dimpotrivă, vrem tocmai să vedem cum, asupra unui punct esențial, persoana omenească răspunde exigențelor instinctului. Și mai întăiu de toate, cum le pricepe. Este vorba aici, mai presus de orice, de o chestiune de înțelegere. Căci Natura a binevoit să neglijeze de a se adresa inteligenței pentru a robi pe om la legile ei.

De altfel, Natura, edictînd legile vieții, pare a fi neglijat nu numai inteligența omului, dar și persoana însăși, mai exact individualitatea omenească. Omul, neputînd accepta o asemenea indiferență din partea Naturii față de persoana sa, silit totuși să o suporte, n'a găsit altă eșire decît de a refuza să o recunoască. Sau, mai bine zis, omul, încolțit între personalitate și instinct, s'a aliat cu unul contra celuilalt, devenind oarecum complicele persoanei sale, și pretinzînd a o pune în locul adevăratelor țeluri ale Naturii pe care instinctul său i le impusese.

Ne amintim cu toții accentele poetului, conjurînd lucrurile să păstreze ceva din tiparul ființei lor fugitive. Se poate mai mișcătoare mărturie de revoltă a omului contra indiferenței Naturii, și de eroarea la care îl duc exigențele persoanei sale! A opune antitetic, pe deoparte ceiace timpul cruță și rapida vremelnicie a omului pe de altă,—nu-i oare ca și cînd am refuza să recunoaștem că sînt frunze nouă acele care cresc în fiecare primăvară? Nu însemnă oare a confunda legile vieții cu nevoile individului? Omul e etern ca și Natura, sau, mai simplu, nu-i nici-un motiv ca specia umană să fie, mai mult ca alta, amenințată de a se sfârși. Așa încît numai confundînd persoana cu specia, omul poate invidia Naturii necontenitele ei reîntineriri.

* * *

Că dăinuirea e legea însăși a vieții, — cine se mai îndoeste? Cum să tăgăduim că instinctul animal tinde la perpetuarea speciei. Desigur, Natura își ajunge țelurile prin satisfacerea individului. Dar satisfacerea individului nu este scopul ei. Este doar teoria omului. Dealtmînteri, procedînd astfel, omul nu face decît să asculte de legile persoanei sale, adică, la urma urmelor, tot de Natură, care le-a edictat. Și așa, s'ar părea că Natura însăși l-a constrîns pe om să se abată dela propriile sale scopuri.

Cum a fost adusă persoana omenească la toate aceste abateri, — iată tocmai ce voim să cercetăm aici. Și avem altă ambiție decît de a arăta, în afară de orice metafizică, ce lumini aruncă asupra psihologiei omului, asupra greșelilor și necazurilor sale, această curioasă rezistență a persoanei sale față de adevăratele legi și țeluri ale Naturii.

* * *

Încă de mult, bătrînul Lucrețiu văzuse în satisfacerea individului mijlocul de care urzează Natura pentru a-și împlini scopurile ei de perpetuitate. Poetul latin își inaugurează explicația printr'un imn închinat Plăcerii, principiu, al oricărei vieți: „Veneră! Toate ființele ard de dorința de a te urma pretutindeni unde te vei duce...”. În această invocare către o zeiță protectoare, Lucrețiu statornicește cea mai înaltă dintre legile vieții. Într'adevăr, satisfacerea e singurul mijloc, cerut de instinct, prin care viețuitoarele ascultă de poruncile Naturii, sau, mai bine zis, este legea însăși a individului care îl silește să-și perpetueze specia.

Ar părea firesc ca omul să simtă ca o înșelătorie această întrebuițare a persoanei sale pentru un scop ce o depășește. Decît țelurile Naturii nu obișnuiesc să i se înfățișeze cu o astfel de claritate. Sau mai bine zis, aceste țeluri, dacă îi siluiesc instinctul, nu se impun însă inteligenței. Dimpotrivă, omul e ispitit să se creadă pe el însuși scop al Naturii, pentru simplul fapt că el are nevoie de ea. Și trebuiesc deziluzii solide — pe care i le dăruiește viața — pentru a-l face să renunțe la eroarea lui. Și astfel, înainte ca observarea altor spețe să-l fi luminat asupra alei sale, el este tentat să învinuiască Natura mai de grabă de nedreptate decît de înșelătorie.

* * *

* * *

E deajuns să ne plecăm asupra copilăriei pentru o măsură exigențele omului instinctiv, sau, mai exact, pentru a vedea apărînd acel drept, pe care și-l atribue, de a fi satisfăcut. Căci, într'adevăr, ca un drept își urmărește copilul satisfacerea nevoilor sale. Și astfel ajunge el să atribue unei nedreptăți toate necazurile lui, de îndată ce poate lua cunoștință de ele.

Fără a zăbovi cu cercetarea, în instinctul copilului, a tot ceiace, încă la această vîrstă, nu se poate explica decît prin preocuparea Naturii de a se perpetua,—să ne mulțămim că, numai din observarea copilăriei, așa cum ea se înfățișază celor mai puțin pătrunzători, să desprindem acea nevoie de a dăinui, care comandă instinctul omenesc,—înainte ca noțiunea „raționalului“ să o fi întunecat. Ceiace omul numește rațional nu este, într'adevăr, decît ansamblul de renunțări la care îl constrînge viața; sau mai bine zis, vîlul pe care ar voi să-l svîrle peste nevoile pe care nu le poate împlini, pentru a-și pune persoana la adăpostul realităților prea crude.

A fi la adăpost, și anume de singura primejdie a cărei amenințare omul nu o poate suporta: moartea: cît apare de limpede că aici stă toată rugămîntea copilăriei, și că aceasta vrea să însemne apelul său pasionat pentru protecțiune. Realitatea morții e inacceptabilă pentru copil: nici un raționament n'ar putea să vie de hac revoltei sale împotriva acestei idei. Și ceiace copilul cere aceloră căroră instinctul său îi atribuie puterea s'o facă, este, la propriu nu la figurat, să pună pe fugă o asemenea primejdie.

Să nu se spună că astfel de temeri și pretențiuni sînt la copil lucruri excepționale; ele sînt firești și inevitabile. Dacă unii cred că au scăpat de ele, e numai pentru că au fost scutiți de a simți acea amenințare ce apasă orice viață, într'o vreme cînd instinctul lor n'ar fi fost în stare să-i suporte lovitură.

Dealtminteri, copilul nu se lasă păcălit complet de vorbele prin care îl asigurăm că persoana lui nu este amenințată. Trebuie, nedeslușit, să simtă el că nu-i este dat să primească aici altceva decît cuvinte. Poate chiar nu simte decît nevoia de a face să treacă răspunderea nenorocirii ce i s'ar putea întimpla asupra acelor care, crede el, au datoria să o îndepărteze. Parcă n'ar putea găsi liniștire decît lăsîndu-se în voia celor de care atîrnă, după ce le-a încredințat sarcina temerilor sale. Așa par a se petrece lucrurile, dacă observăm un alt moment, foarte asemănător acestuia: momentul cînd se lasă în propria lui voe, cînd parvine să se liniștească el însuși, cînd a aflat că nu poate aștepta dela nici o altă ființă securitatea reclamată de persoana sa.

La această liniștire, sau mai exact, la această acceptare, la care crede că a ajuns omul adult, copilul ajunge nu prin singura înțelegere a legilor vieții, ci printr'o lăsare în voia acestor legi neînlăturabile care samănă cu aceia din primii ani, o lăsare în voia legii tatălui. Și fără a pretinde aici că religiunea omului n'are altă obîrșie decît o astfel de constrîngere,—cum să nu observăm în treacăt că, încredințînd Providenții sarcina de a îngriji de nevoile lui, omul, prin aceasta, își predă însăși persoana sa aceluia care deține puterea de a dispune de ea.

* * *

Nu vrem să ne întindem prea mult asupra acestui mijloc—singurul—oferit omului pentru a accepta inevitabilul și care consistă în lăsarea întregii sale ființe în voia unei autorități pe care nu o poate reduce. Dar, observînd cum funcționează acest procedeu în vremea copilăriei, sub forma legii tatălui, nu putem să nu remarcăm că este aici vorba de o adeziune unde se amestecă oarecum chestiuni de inimă. Acest abandon în minile tatălui—de care, dealtfel, nu toți sînt în stare—ar fi astfel cea dintăiu dintre acele renunțări, sau mai bine zis dintre darurile pe care Natura le sugerează persoanei omenești, în munca sa de acomodare la legile acesteia. Căci, după cum vom vedea, Natura ține sub silnicie nu numai instinctul nostru; țelurile ei, ea și le impune însăși persoanei omenești, prin aceea că nu-i dă voie să găsească satisfacțiuni adevărate decît în supunerea la îndeplinirea lor.

* * *

Desigur nu în anii copilăriei Natura cere persoanei noastre cele mai grele renunțări. Țelurile ei asupra speciei se reduc atunci la o apărare și la o dezvoltare a individului. Natura chiar apare astfel ca o complice a copilului pentru toate exigențele persoanei lui. Sau mai precis: Din cele două instincte ce servesc țelurilor sale de perpetuare: instinctul de apărare individuală și instinctul de procreație,—numai cel dintăiu se manifestă în timpul copilăriei. Și atunci, țelurile Naturii par a se confunda cu nevoile individului. Dar acest instinct de apărare sau, mai bine zis, forma omenească a acestui instinct, apare în anii copilăriei, atît de limpede, în cît în acești ani trebuie să-l măsurăm, dacă voim să cîntărim exigențele pe care omul este nevoit să le sacrifice în folosul țelurilor Naturii. S'ar putea aproape spune că întreg copilul nu-i decît o apărare. Și prin asta nu trebuie să înțelegem numai că el urmărește, cu fatalitate, satisfacerile răspunzînd la conservarea și dezvoltarea ființei sale fizice, ci, în sensul cel mai propriu, că, din clipa în care distinge persoana lui de ceiace o înconjoară, nevoia de a o face să triumfe vorbește mai tare decît toate nevoile particulare, care adesea nu-s decît pretexte. Cuvîntul „capriciu“ nici n'a fost inventat decît pentru a numi cazurile sau pretextele care au rămas nedescoperite.

Nu putea să reiasă mai limpede că legile însăși ale persoanei sale, și nu vre-un sentiment dobîndit sau vre-o pretenție ce ar fi isvorit dintrînsul, sînt care fac ca omul să fie atît de atașat de persoana sa încît instinctiv să pretindă, ca la un drept, la asigurarea că ea nu va fi niciodată amenințată. Dacă această „nevoie de imortalitate“ nu se manifestă în toată ampbrea decît la copilărie, este numai pentru că atunci omul n'a pierdut încă orice nădejde de a o satisface, și-și îngăduie să o dea în vileag.

* * *

Aşa dar, încă pe vremea copilăriei, când lui Natura nu pare a-i impune altă ţintă decât el însuşi şi altă grijă decât durata individului,—omul se vede silit să îndure ameninţarea ce apasă asupra persoanei sale.

Dar când vine momentul să ne îndrumăm instinctul pe căile procreaţiunii, de atunci încolo „Dame Nature“ începe a părea mai exigentă. Ea pare a ne fi aşteptat să fim gata de a servi, prin procreaţie, ţelurilor ei de perpetuitate, parcă anume pentru a ne arăta că persoana noastră e străină de ele şi că nu-i rămîne decât să le împărtăşască. Se poate chiar spune că atunci este momentul când aptitudinea noastră de a împărtăşi cu Natura grijile sale începe să condiţioneze cealaltă aptitudine a noastră, pe care o numim fericire. Astfel, fericirea s'ar confunda, după noi, cu gustul de a servi, prin creaţiile tale, planurile de perpetuitate ale Naturii. Şi aparenta vocaţie a unora pentru nenorocire n'ar avea poate altă obişie decât revolta lor neputincioasă împotriva acelor planuri.

N'am trebui atunci noi oare să renunţăm de a mai fi auziţi de acei pe care Natura i-a îngenunchiat cu blindeţe sub legile ei? Cum putea-vor ei să recunoască o ordine care is'ar putea călca, în nevoia lor de a transmite viaţa ce le-a fost doar împrumutată, şi în ataşarea lor la creaţiile pe care li le-a inspirat amorul? Simţindu-se perpetuaţi prin existenţele născute din persoana lor, ei reportează asupra acestor fiinţe nouă toate preocupările care odinioară îi ataşau numai de ei înşişi.

Privilegiaţii, care au ajuns să le pară firesc a se uita pe sine în mijlocul creaţiilor lor, sînt ce-i drept, rău pregătiţi pentru a pricepe tragicele rezistenţe ale unora la anumite neînlăturabile renunţări. Cu atît mai puţin lesne ne va fi să-i convingem că asemenea rezistenţe ale persoanei se referă la pretenţia ei de a opri durata în loc.

Oricît de ne bună ne-ar părea o asemenea pretenţiune, ea nu-i mai puţin în acord cu cel mai profund instinct al naturii noastre. Dar viaţa şi educaţia au isbutit iute să îngroape acest instinct sub ale lor constrîngeri, şi cu multă greutate mai putem pe urmă să-l desgropăm. Căci costă scump, pentru mîndria noastră. Să-l recunoaştem după ce, atît de timpuriu şi pentru totdeauna, am trebuit să renunţăm la el!

* * *

Încă din primii noştri ani, înainte de vîrsta procreaţiei, Natura, după ce ne-a cerut o listă întreagă de renunţări, ne pregăteşte la renunţările omului creator. Deabia începe copilul să aibă

sentimentul persoanei sale, și deja exigențele sale imperioase se izbesc de refuzurile Naturii; deja fericirea lui începe să atirne de sentimentul că în zadar s'ar uza împotrivindu-se, și că trebuie să renunțe la anumite satisfaceri. Pe dealtă parte, în jurul lui lucruri și ființe îi apar ca obiecte de folosire a cărei posesiune nu i-ar putea fi decît pe nedrept interzise (de altminteri aceste obiecte nici nu le prea distinge bine de el însuși). Atunci el va resimți orice privațiune ca un atentat la integritatea persoanei lui. Deaceia am fi ispitiți a spune că, supunîndu-se celor dintăiu constrîngeri ale vieții, deja se îndrumază înspre o admitere a propriului lui sfîrșit. Căci, la această epocă, persoană și domnie suverană se confundă; a renunța la una înseamnă a renunța la cealaltă.

Aptitudinea omului pentru renunțări cerute de viață dela cele mai mici pînă la aceia supremă a întregii lui ființe, își are rădăcinile în cele mai vechi purtări ale sale. Straniu privilegiu, acest sentiment al persoanei, pe care Natura nu ni-l dă decît pentru a ne obliga să-l abandonăm, suspendîndu-ne fericirea de acest abandon care începe din primele zile ale vieții, și care cuprinde toate drepturile care crezusem că s'ar legate de ea!

Este locul să arătăm rolul precumpănitor al inimii în renunțările omului. „Renunță la exigențele tale”, — este o poruncă ce n'ar putea îndupleca persoana noastră, „Abandonează-mi mie toate exigențele”. — este o propunere care poate mișca inima noastră.

„Abandonează-mi mie toate exigențele” — ce-i asta, la urma urmelor, decît chemarea dragostei? Și cum să nu recunoaștem, în abandonul securității sale pe care copilul o face aceloră ce i se par că trebuie să-l apere, întăiul răspuns al inimii.

Nu credem că înjosim amorul statornicîndu-i astfel îndepărtata lui obîrșie în nevoia copilului de a fi protejat. De altfel nu atît în însăși această protecție găsește el liniștirea, cît în încrederea pe care o pune în protectori, sau mai bine în faptul de a le abandona persoana lui însărcinîndu-i cu toate temerile și aspirațiile lui. S'ar părea chiar că, încă dela acest prim abandon, copilul simte că nu s'ar putea ușura de nevoile lui decît depunîndu-și toată greutatea persoanei sale.

Și atunci, cine nu vede că această greutate prea grea, care este persoana sa, rămîne, dealungul întregii vieți, marele mobil al inimii, și că astfel omul este împins la abandonul persoanei sale tocmai din pricina excesului de nevoi care îl leagă de ea!

* * *

Tocmai astfel, însuflețindu-ne cu această nevoie de a ne abandona persoana, pretinde Natura că răspunde exigențelor subț care persoana noastră este îngenunchiată. Mai exact: Dragostea

e care a fost însărcinată de Natură a răspunde exigențelor noastre și a ne face să suportăm propria ei indiferență. Dar, cum acest răspuns al dragostei nu se adresează inteligenței, trebuie ca Natura să ne facă grația de a-l auzi și de a ne face să fim mulțumiți cu el.

Prin ce împrejurări potrivnice o asemenea grație le-a fost interzisă unora, rămași astfel osîndiți a ridica împotriva Naturii persoana lor neputincioasă, fără a o putea dăruia? Nu ne trece prin gînd să căutăm aici de ce. Ne-a fost deajuns să punem în lumină că Natura nu i-a dat omului nici-un alt mijloc să scape de tirania nevoilor, sub care i-a strivit persoana, decît dăruind-o pe aceasta dragostei,—și că facultatea de a se dăruia începe dela primii ani ai vieții.

Oricît de legate ar fi între ele satisfacerea persoanei noastre și abandonul acestei persoane, dăruite prin dragoste, nu e însă mai puțin adevărat că acest dar, sau mai precis nevoia aceasta de a ne dăruia este origina și condiția celui transferat sufletesc curios, prin care facem să treacă asupra creațiilor noastre toate preocupările care până atunci ne legau numai de noi înșine. După părerea noastră nici-un sacrificiu, până la cel suprem, nu-și trage obîrșia de altundeva decît din chiar excesul exigențelor persoanei noastre și din nevoia de a depune povara lor.

Și așa, pe căile proprii noastre satisfaceri, Natura ne mină până la uitarea de noi înșine, isbutind—dacă se poate spune—a ne face să împărtășim cu ea totodată indiferența ei față de persoana noastră precum și complezența ei față de creațiile noastre.

Ar fi poate timpul să ne explicăm asupra acestor creații ale omului, singurele capabile să trezească, față de el, interesul Naturii: Ne grăbim a spune că trebuie să confundăm laolaltă sub același cuvînt „creațiune“ atît cele izvorîte din ființa noastră fizică, mărturie a acelei puteri care se chiamă sexualitate, cît și felurile mărturii prin care se afirmă personalitatea, și care de altfel nu se mărginesc doar la creațiile cărora li se zice „ale spiritului“.

A creia, este actul însuși al vieții, e afirmarea ei, porunca ei. Sau, dacă vreți, este puterea pe care Natura a încredințat-o oricărei vieți, spre împlinirea planurilor sale eterne. Nu putem deci despărți aici instinctul care duce ființa noastră fizică să transmită viața, și nevoia personalității noastre de a se afirma prin creațiuni proprii. De altfel, observarea tulburărilor patologice provocate de înlînirea, în sufletul omului, a instinctului său de procreație și nevoii personalității sale de a se impune în afară, ne va confirma că aceste două constrîngerii pornesc din același izvor, sau, mai exact, că ele nu-s decît două aspecte ale celui triumf al individului prin care Natura își urmărește propriul ei triumf.

* * *

Spunînd astfel că atît triumful cerut de personalitate cît și acel chemat de instinct se trag din grija de perpetuitate a Na-

tutii, nă ne prevalăm de cine știe ce revelație intuitivă metafizică. Nu pretindem aci decît a apropia între ele două constrîngeri care apar observatorului ca prea asemănătoare pentru a nu avea aceeași origină. Alții să vină să discute asupra acestei origine, și să ne facă să ne depărtăm dela înțelegerea imediată a simțului comun. Cit despre noi, e de prisos să spunem că doar pentru comoditatea expunerii am numit Natură principiul, oricare ar fi el, care cîrmuește viața. Căci omul nu poate descrie și chiar concepe legile ființei sale decît atribuindu-le planurilor unei Puteri, căreia deci trebuie să-i dea un nume.

Și dacă voim a vedea în triumful pe care îl caută individul numai îndeplinirea țelurilor de perpetuitate ale Naturii, — este pen-trucă, după părerea noastră, la lumina acestei idei, se deslușește tot ce ține de ființa om.

* * *

Triumful individului; triumful Naturii. Mijlocul și scopul. Iluzia și realitatea. Fericirea persoanei noastre atîrnînd de abandonul acesteia, dăruită creațiilor noastre, după cum satisfacerea instinctului atîrnă de opera generală a vieții! Spiritul, ca și corpul, servitori ai duratei. Ce limpezire a înțelegerii omului moral, a năzuințelor, greșelilor, supărărilor sale!

Și nici n'am putea pricepe legile care cîrmuesc manifestările persoanei, în deosebi acele ale geniului creator, altfel decît prin comparațiile ce am putea face cu principiile de care ascultă transmisiunea vieții. Sau, dacă vrei: o aceeași facultate de a ne dăruie este care îngăduie creațiilor noastre atît spirituale cît și trupești să existe și în același timp să fie satisfăcute. Aceleași țeluri slujesc amîndouă —; și aceste țeluri nu sînt ale noastre.

* * *

Este nevoie aici, pentru a ne face mai bine înțelegi, să revenim puțin asupra celor două forțe contrării în prada cărora ne-a lăsat Natura: exigențele persoanei și înclinările inimii, nevoia de a reține și aceia de a dăruie.

Ori cît de spontane, într'adevăr, ar deveni celor mai mulți oameni îndeletnicirile catoare, plăcerile și bună voința pe care le pun în creațiile lor nu pot totuși să-i detașeze cu totul de ei înșiși. De îndată ce persoana lor e pe neașteptate primejduită, îi vom vedea copleșiți de exigențele cele mai tiranice. Este nevoie să mai aducem încă o probă? Și anume aceia că omul, atunci cînd se apropie pentru el ceasul ultimelor sale renunțări, oricît de prețioase i-ar fi existențele prin care el se simte perpetuat, trebuie să puizeze din exaltarea vre-unui triumf interior, pe care i-l inspiră atunci Natura — dacă n'ar fi decît din orgoliul de a se preda fără revoltă — puterea de a îndura suprema înfrîngere a

persoanei sale (afară numai dacă micșorarea treptată a ființei sale nu este suficientă pentru a ascunde conștiinței această înfringere).

Dar nici nu avem nevoie să ne închipuim asemenea împrejurări extreme, căci ne este lesne să observăm rezistențele persoanei față de abandonul creator chiar în momentele cînd acest abandon pare cel mai spontan, și cel mai puțin contrariat de exigențele persoanei. Actul creator fiind, într'adevăr, esențialmente o transmitere către existențe nouă a acelei puteri care este viața, oricît de natural i-ar părea autorului său, nu poate să nu fie resimțit de acesta ca o abdicare a unei părți din propria lui putere. Sau, mai bine zis : orice viață însămnă exigență ; și exigențele propriilor noastre creațiuni sînt adevărate ofense aduse persoanei noastre. Nu există paternitate, oricît de triumfătoare, care să nu cunoască acea amărăciune a abandonului pe care l-a avut să-l facă creaturilor sale, și a deposedării totale care trebue să vină într'o zi. Deposedere. Este cuvîntul cel mai dureros din cîte poate omul auzi. Și cuprinde într'însul întreg adevărul despre om. Ba chiar, credem noi, tocmai în momentele cînd în chip particular operele amorului nostru ne dăm sama mai limpede că sînt sortite să triumfe asupra noastră. Și poate că în asemenea împrejurări cei mai puțin pătrunzători vor recunoaște că melancolia lor n'are alte pricini decît pretenția neputincioasă a persoanei lor de a ține durată pe loc.

Prin „opere ale amorului“ înțelegem — este nevoie să o mai spunem ? atît creațiunile spiritului cît și ale cărnii. Sîntem, într'adevăr, osîndiți la aceeași deposedare prin lucrări cît și prin copii. Și aceeași este amărăciunea care se amestecă triumfurilor paternității și triumfurilor genului.

Astfel, prin însăși legea ființei sale, omul se găsește a fi meșteșugarul propriei sale deposedări. Fericiți cei ce primesc fără revoltă această lege aspră, și care nu refuză Naturii să-i aducă în tribut creațiile sale plătite cu bucăți din propria lui existență. De altfel, în paguba noastră vom încerca să lipsim Natura de operele noastre. Căci Natura, ca să triumfe, n'are nevoie de consimțimîntul persoanei noastre, și pedealtă parte, dimpotrivă, nu putem, nepedepsiți, să facem să sece izvoarele de viață pe care Natura ni le-a încredințat.

Și totuși, acestei nebune pretențiuni, cîțiva își sacrifică fericirea. Pretenție ? Acest cuvînt nu se potrivește doar în aparență cu tragicile lor sforțări. Mai degrabă dintr'o neputință le vine lor himerica nădejde de a rămîne, refuzîndu-și darurile, la adăpostul deposedării neînălăturabile. Sau, mai bine zis, pentru a nu fi plecat urechea la chemările dragostei și a nu le fi răspuns, rămîn acești nenorociți subț osînda de a se îndoi subț greutatea prea grea a persoanei, de a nu mai putea să depună povara.

Nu trebuie să căutăm o altă origine acelor drame ale personalității, care aruncă o deosebită lumină asupra ființei noastre morale: nebunești încercări ale unora de a se angaja în triumfuri pe care Natura nu le îngăduie, vis extravagant, care îi striveste, visul de a ține pe loc acea durată care nu ne poate aparține!

La sterilitate pură se osîndesc ei înșiși acei cărora Natura le-a refuzat grația abandonului în favoarea propriilor lor creațiuni. Și, încă odată, nu vreau să facem aci nici o distincție între abdicările inimii și acele ale spiritului. Căci de aceeași neputință de a da sînt legate și una și alta, și la aceleași dezastre duc amîndouă. Las altora grija de a aprecia în ce măsură aceste revolte ale persoanei pot fi agravate prin faptul unei excepționale puteri a spiritului, sau, dacă vreți, de a se întreba dacă unii oameni n'au primit dela Natură așa de grele daruri, încît n'au putut decît să sucumbe sub greutatea lor.

* * *

Subt această lumină, darurile care ne-au fost făcute de natură apar ca niște poveri dacă n'am putea la rîndul nostru să le dăruim, sau, mai bine zis, aceste puteri ale vieții dacă nu le punem din nou în slujba Naturii, s'ar întoarce împotriva noastră. Așa că nu prin aceste daruri Natura ne ferește, ci prin aceea că ne lasă la rîndu-ne să le dăruim.

Prin dăruire nu trebuie să înțelegem aici numai acea cheltuire a ființei noastre care e deajuns pentru a transmite viața, ci mai de grabă acceptarea independenței creațiunilor noastre. Cu acest preț Natura ne îngăduie să ne bucurăm de ele. Tot ce e viață este și independență. Și încă odată, fie că-i vorba de creațiile minții, fie de ale cărnii. Dacă amîndouă sînt mărturii de triumf, fiecare îl reclamă pe al ei. A ne întîrzia în propriul nostru triumf, însamnă a sacrifica totodată existența acestor creații, și fericirea noastră.

* * *

Trebuie să observăm aci că, în materii de creațiuni ale minții, numai datorită abandonului pe care omul îl poate face și deci independenței pe care și-o asigură astfel, operele de geniu pot exista și supraviețui. „A sfîrși cere un suflet de oțel“, scria un mare pictor, mărturisind prin aceasta cît de mult costă această dăruire a noastră altora, care e condiția oricărei acțiuni isprăvite. Dar oricît de crudă ar fi pentru noi o asemenea despărțire, ar însemna pur și simplu să refuzăm viața creațiilor gîndului nostru dacă am vroi să le reținem pentru noi ca niște mărturii de putere. Sau, mai exact, operele noastre trebuie să fie mărturii de puterea acestor creațiuni, iar nu de a noastră; și nu triumful nostru, ci al lor trebuie noi să urmărim, întocmai cum facem cu creațiile trupului. Deaceia nici nu ne poate feri altceva decît triumful lor. Dacă

î-ar urmări numai pe al lui, omul ar vedea crescîndu-i fără limită exigențele orgoliului său, fără în schimb a le putea satisface. Nu-i este dat să se bucure de puterea operelor sale decît cu condiția să se preocupe de ceiace alții vor culege dintr'însele, și nu se va bucura decît în măsura în care este în stare să se complacă în satisfacția pe care ele i-o pot da.

Până și acele gajuri de supraviețuire pe care Posteritatea le asigură celor mari (și pe care le cuprindem de obicei sub cuvîntul imortalitate), până și acest privilegiu, oricît ar părea el de personal ar fi pierdute — credem noi — pentru om, dacă el n'ar putea mai întăiu să le dăruiască. Vrînd să reținem aceste gajuri pentru propria noastră persoană, pentru a nutri propriul nostru triumf, nu ajungem la nimic alt decît să simțim încă mai aspră amenințarea nefericirii noastre. Numai cu prețul unei binefaceri pentru alții, poate omul să găsească plăcere în nădejdea propriei sale nemuriri.

* * *

Și astfel, acea putere a spiritului, din care omul e dispus să tragă mai mare glorie decît din aceea pe care o împărtășește de-a valma cu tot ce e în viață; acea putere care se găsește atît de legată de persoana lui încît numele singur al persoanei sale e de ajuns pentru a o designa; această putere nu-i poate fi rezervată mai mult decît aceia mai modestă pe care Natura a clădit perpetuitatea vieții. Sau mai bine zis, numai cu prețul aceluiași abandon Natura ne-a îngăduit să ne bucurăm de toate puterile pe care ni le-a încredințat.

Imprumutînd omului aceste puteri, putea oare Natura evita ca omul să revendice pentru propria lui persoană nemurirea pe care aceste puteri tocmai o servesc?

(Tradus de D. I. Suchianu)

Bernard Grasset

Intre paseri ¹

Giștele.

Un om a trecut grăbit pe lângă cîrdul de giște, care dormitează pe pajiște. Cu elasticitate de șarpe cele dela margine întind gîtul spre dușman și-l petrec gîgîind aprig. Tulburarea cîștigă îndată cîrdul întreg, ca o învăluire pe fața unei ape. Treptat apoi strigătele învălmășite și imperioase slăbesc. Mai potolite, mai fără încredere, întreținute la răstimpuri tot mai lungi de cite o reflecție singuratică, se pierd în vibrații scăzute, la marginea tăcerii.

Intr'un firziu, un freamăt ușor se înalță. Giștele se trezesc dintr'o ațipire ușoară. Cite un ochiu albastru de faianță luminează rece de subt pleoapa opacă, abia ridicată. Capetele se întorc domol unele cătră altele, se stabilesc grupuri discrete, povestiri felurite se înfiripă în sunete monotone și dulci. Din cînd în cînd tăceri liniștitoare se lasă și atunci gîturile se arcuesc ușor în jos, într'o parte, și pliscurile portocalii rup manierat citeva fire de iarbă. Replici frivole se întretae în aerul liniștit:

— Ga-ga ?

— Ga-ga-ga !

Tot vocabularul se reduce — pentru om — la această silabă. Dar, prin modulări subtil nuanțate, giștele își împărtășesc impresiile momentului, dau știre de vre-o primejdie, fac proiecte pe a doua zi și-și duc în rînduială desăvîrșită viața lor socială.

¹ Din volumul *Umbre chinezesti*, care va apărea în curînd.

Printr'o măestrită scădere a tonului sfatul cade iar?

— Ga-gă...

— ...ga..., se mai aude rar, ca prin vis.

Camee pure și albe în smaraldul erbii, giștele incremenesc la un ordin auzit numai de ele, — tainică amintire din traiul sălbatec de demult, cu primejdii și călătorii lungi, când paza unei discipline aspre era chezășie de viață ori de moarte.

Fulguri de lumină —, corpurile lor par că se dematerializează în aerul puțin voalat al înserării și mișcările ușoare ale respirației le saltă pe toate deodată, în ritm sincron, gata să le desprindă de pe pământ.

Impinziri străvezii, ca de fum, se lasă din cer pe livada tăcută.

Curcile.

Prin fața casei, pe o cărărușă îngustă, șerpuită prin tros-cotul creț, trec curcile spre poată. Curcanul face scurte popasuri, se umflă cu o periculoasă exaltare și zgirie pământul cu aripile desfăcute și rigide. Una după alta, curcile, pline de o mândrie ce pare cugetată, se perindă în văpaia asfințitului și-și încordează în echilibru silit capul mic și ușor. Pungile de subt gât, socotite de om ca adaosuri fără rost ale înfățișării lor ciudate, își dezvăluie în această clipă taina. Străpunse de raze roșii, se aprind ca în luminișurile depărtatelor păduri ancestrale și — cit ar ține un fulger — fiecare pasere poartă la gât, ca'ntr'o nălucire, o salbă de trandafiri tăiați în mărgean cristalin.

Ciorile.

În stol hrăpăreț și gălăgios se năpustesc asupra prunilor încărcăți de roade. Alungate, se îndepărtează în filii grele, fără frică adevărată, croncănind afurisenii și ocări. Și cum se proectează masive pe seninul diafan, soarele le tivește cu aur marginea aripilor și le îmbracă pieptarul în albastrimi întunecate de păuni ratați.

Vrăbiile.

Fulgi de omăt au căzut în tăcere adincă, toată noaptea, din singurățățile norilor. În zori un ger cumplit i-a cimentat într'o

splendidă rocă cristalină; peste care o palpitate viorie fuge ca năluca unei neguri. Copacii culcă pe fondul alb umbre compacte, de un albastru înghețat și straniu.

Un salcîm familiar își clatină crengile lingă fereastră, în bătaia vîntului subțire și crud. Sfere cenușii de puf, cu cioc geometric și codiță neliniștită, vrăbiile au înțepenit puzderie pe crengi și ciripesc cu disperare, așa de clar și de precis, de parcă sună în fereastră nenumărați zurgalai minusculi de cristal. Din gitlejul fragil și negîndit de mic sonorități fantastice se închiagă, ca niște mărgele de ghiață, repezite cu desnădejde împotriva gerului.

Monstrul transparent, imaterial și neîndurat încheștează într'un imens bloc de azur imobil văzduhul întreg, prin care un limpede răsărit de Februar se înalță în revărsări de lumină.

Botgrosul.

A pornit din vre-un cireș de pe dealul plin de livezi și de liniște al Tătărașilor și, ispitit îei de o frunză înroșită, colo de o gîză măruntă, a aterisat tocmai în grădina asta, din mijlocul orașului. Bine înțepenit pe piciorușele de chibrituri, cu degetele resfirate ca o stea știrbă, botgrosul întoarce capul în toate părțile și ia cunoștință de împrejurimi.

Grădina s'a nimerit mare, tăcută și sălbatecă. Tufișuri de cătină își mlădie până'n pămînt ramurile lungi, cu ghimpi moi, crescuți în glumă, cu frunzele ca o bură verde-cenușie. Iarba s'a ridicat înaltă, năpădind aleele și leagănă în adierea dulce a după amiezii inflorescențe de ovăz sălbatec și de *tremurătoare*, resfirate larg pe cozi invizibile, ori spice de orz pădureț, pline și palide ca ale griului, ori păroase, rigide și verzi de mohor.

În liniștea grădinii, inundată de viața ei vegetală, la ceasul cînd ciorile sînt în excursie spre dealuri, iar vrăbiile s'au mistuit fără urmă, botgrosul zburdalnic și iscoditor aduce o neașteptată însuflețire.

Salcîmii lehemetiți de căldură, socii strînși grămadă în boschete învălmășite, mișcă ușor cite o frunză mirată cătră arătarea aceasta necunoscută.

Tupăind mereu, căutînd cu seriozitate el știe ce, botgrosul s'a oprit deodată, cu capul lăsat pe o parte, cu un ochiu în sus,

parcă în admirare: O punte de lumină, între două tufe de hurmuz, înseamnă, cu teci lunecoase de aur, urma soarelui pe un fir părăsit de păienjen.

Cu săriturile lui mărunte botgrosul a tăiat în diagonală grădina și într'o clipă dispare prin crăpătura zidului în ograda bisericii, -- un alt labirint al tăcerii, plin de cucute și de brusturi.

Subt ploaia de lumină a soarelui e bine acuma în tot locul. Dar, oricît de timpuriu e ceasul zilei, noaptea s'a pornit din depărtări și se apropie pe nesimțite să prindă în cercuri tot mai strimte de întuneric mărunta vietate rătăcită.

Alarmat de un avertisment misterios, botgrosul se oprește din jocurile lui; simțindu-se fără veste înstrăinat... Și, din vîrfurile unui oțetar singuratic, își ia deodată zborul peste valea abia înfiorată de umbre, spre dealurile din fund, care pilpăie încă în flăcările asfințitului.

Lucia Mantu

Note pe marginea cărților

Emil Ludwig:

„Dacă actuala generație moare pentru a face loc alteia care nu cunoaște grozăviile războiului și-l dorește — și aceasta se întâmplă aproximativ la fiecare 40 ani, atunci omenirea va fi bintuită de războiu. Acesta e cursul lumii“ (Juli 14, p. 226).

Cu aceste cuvinte se desparte Cambon, trimisul Franței la Berlin de Jagow — secretarul de stat german dela Externe în ajunul războiului.

În firea omului stă însă să uite chiar propria experiență oricât de penibilă ar fi ea; așa se explică de ce se consideră de multe ori enormă cantitatea de gândire acaparată de fenomenul extraordinar dezlănțuit între anii 1914—1918. Decît că prospețimea sau readucerea în minte a consecințelor războaielor nu este singura armă împotriva lor. Garanția primă stă în faptul că războiul nu este un fenomen natural inerent firii lucrurilor.

Deplasarea centrului de greutate în cercetările istorice dela punctul de vedere cronologic-personalist la punctul de vedere sociologic este aducătoare de noi orizonturi și constituie în știință un progres. Trebuie recunoscut totuși că de puțină vreme se poate vorbi în evoluția popoarelor mai mult de influențele sociale generale, de socialitate, decît de voința individuală a conducătorilor lor... Și războiul e un fenomen mai explicabil în epocile în care popoarele sînt conduse, decît în acelea în care ele au ajuns să se conducă singure.

Privite sub aspectul biologic al necesității contradicției, a luptei elementelor componente ale unui organism, războiul și revoluția se exclud, se contrazic, își servesc reciproc de cauză și de remediu. Marele epoci din istoria popoarelor încep cu războaie și se termină cu revoluții, care dacă înseamnă mai totdeauna momentul decadenței din punctul de vedere al puterii aparente, fixează nu mai puțin și momentul progresului civilizației și culturii. Faptul are o explicație. Pe măsură ce se definesc interesele diferitelor clase sociale, lupta este localizată sub diferite forme

Înăuntrul aceluiaşi organism social în care elementele componente *Antesc să-şi asigure supremaţia în raport cu contribuţia*, rudimentul natural al ideii de dreptate.

Normală şi în firea lucrurilor, lupta ca mijloc de realizare a ideii de dreptate, apare astfel în cadrul unui organism în care elementele în luptă sînt chemate să şi conlucreze pentru un scop care le depăşeşte şi care le asigură unitatea. Condiţiile acestea nu se verifică în relaţiile dintre popoare care nu sînt elemente ale unui tot sezisabil de cătră ele; umanitatea este mai mult un concept, un postulat. În relaţiile internaţionale individul nu e numai obiect (oppenheim) ci şi subiect de drepturi. Statele sînt intermediare necesare. (Politis: *Les nouvelles tendances du droit international*). La acest principiu s'a ajuns greu deşi punctul de plecare e fixat încă de Grotius. În relaţiile interne clasele sociale nu sînt intermedii numai, între indivizi, ele nu au nimic formal, sînt realităţi.

Societatea (deci clase sociale...) e un fenomen natural, statul însă nu, spune Schäffle. Acesta este o coordonare supraorganică: *eine geistige Gemenischaft* (Ratzel) ceiace presupune ca reacţiune naturală, unitate spontană, mai puţină forţă de manifestare. În cunoscuta sa lucrare *Gemeinschaft und Gesellschaft*, Tönnies arată că diferenţierea de clase sociale a venit cu trecerea dela gospodăria casnică comună şi agricultură la gospodăria comercială comună şi industrie. Societatea în evoluţia ei dela comunitate devine o activitate de relaţii. În comunitate indivizii sînt „*wesentlich verbunden*”, în societate „*wesentlich getrennt*”... „*und während dort verbunden bletben trotz aller Trennungen, hier getrennt bleiben trotz aller Verbundenheiten*”. Exact suficient ca interesele economice să determine antagonismul dintre clase. Statul însă e o unitate politică şi în disputa concepţiilor mecaniciste şi organiciste, savantul german Jelinek conchide la un *nominalism al statului* care se defineşte ca o unitate teleologică de raporturi (Ludwig Stein). Aşa dar nu în calitate de cetăţeni ai statelor respective pot veni în conflict indivizii în raporturile internaţionale.

Dacă prin ipoteză am avea pe toţi indivizii componenţi ai unor state ajunşi la un suficient grad de înţelegere a intereselor lor şi dacă aceştia ar fi puşi în situaţia de a-şi determina singuri, fără influenţe constringătoare, voinţa lor, ar trebui să conchidem în ce priveşte trecutul că multe războaie trebuiau să nu se fi petrecut, şi revoluţii care au apărut tîrziu în istorie să-şi fi produs de mult consecinţele.

Bătăia în relaţiile individuale este inerentă şi... fiind ea însăşi o relaţie, un... argument, o manifestare psihologică, nu poate dispăre decît împreună cu celelalte, adică niciodată.

Revoluţia la fel va dispăre odată cu diferenţa de clase sociale, în orice caz manifestările de revoltă nu pot dispăre înaintea mizeriei neproportionate. Războiul însă nu se prezintă ca o even-

tualitate la capătul unor relațiuni inerente în care motivul personal-psihologic sau social economic al indivizilor să contribuie la *voirea* lui mai mult sau mai puțin conștientă de cătră popoare. Acest element al irascibilității psihologice sau economice în nici un caz nu poate fi presupus de jos în sus ci invers. Războiul a apărut totdeauna ca un fapt voit de conducătorii puțini ai popoarelor. Cînd acestea vor reuși să-și manifeste într'adevăr voința lor, războiul va fi un fapt al trecutului din ce în ce mai îndepărtat.

Deaceia preocuparea încă actuală de ultimul războiu e utilă, cu atît mai mult cu cît se va lămuri mai bine că el a fost, deslănțuit nu de popoare ci de conducătorii lor; (presumpția mandatului nu e valabilă pentru războiul ofensiv).

Ultima operă a lui Emil Ludwig încearcă a dovedi—și izbutește în cea mai mare parte—că războiul mondial nu a fost voit de nici un popor și că lipsa de informație precisă, suspiciunea și sugestia au fost cauzele care au împiedicat înțelegerea conducătorilor.

Este un om a cărui vină rămîne necontestabilă: Berchtold—ministrul de externe al Austro-Ungariei, omul care a frînt opoziția pacifistă a Contelui Tisza și a terorizat toate capitalele Europei prin ascunderea intențiunilor sale războinice fixate iremediabil într'un ultimatum inacceptabil prin voința sa.

Wilhelm al II-lea și marele duce Nicolai au răspunderea primelor grele sugestii războinice în țările lor, primul prin girul alb dat Austro-Ungariei căreia i-a asigurat concursul pentru orice împrejurare, lăsîndu-i acesteia puțința unei inițiative culpabile, al II-lea prin influența sa asupra țarului, presat a ordona mobilizarea generală și pus în fața unor fapte împlinite care zădărniceau înțelegerea dintre Germania și Rusia. Autorul manifestă frequent încercarea de a lumina atmosfera vinovată ce s'a creiat în jurul ex-Kaiserului care a încercat în mod continuu mediațiuni cu șefii celorlalte state. Rămîne totuși în greaua sa sarcină faptul de a nu fi retras aliatei sale concursul necondiționat pînă cînd încercările de înțelegere s'ar fi epuizat.

Autorul urmărește pas cu pas evenimentele premergătoare războiului începînd cu atentatul dela Sarajewo.

Sînt schițate cu rară măiestrie și pătrundere aproape toate personalitățile conducătoare ale Europei.

Nu este uitată atmosfera generală și concepția diriguitorilor din fiecare țară beligerantă.

Dorința de războiu a militarilor (Moltke, James Kiewici)—argumentația „momentului celui mai prielnic”, fața de adversar, diplomația secretă cu tît cortegiul de intrigă și minciună, de surprindere și lașitate, de voință originală: încetineala mediațiunilor, așteptarea momentelor în care se putea comunica doar „imposibilitatea în fața faptelor împlinite”; ritmul tragic și fantastic al evenimentelor, irascibilitatea generală—au covîrșit intențiile de înțelegere oricît de sincere ar fi fost și ori de unde ar fi venit.

În capitole speciale, autorul analizează chestiunea țărilor neutre, problema Belgiei a cărei atacare era indiscret cunoscută și Franței din 1907 (l...), situațiunea Angliei care prin Sir Grey a făcut repetate încercări de înțelegere între Germania și Rusia problema Italiei și României etc.

Paralel cu manifestarea războinicilor mai mult în cabinete și în corespondență, autorul relevă mișcările populare prin presă sau întruniri începînd cu congresul internațional socialist de la Bruxelles unde a răsunat ultima dată cuvîntul de pace al lui Jaurès (der ungekrönte König), mișcările de stradă înăbușite în Rusia, acțiunea socialiștilor germani care în cele din urmă au făcut defecțiune prin votarea creditelor de războiu (chiar și de cătră Liebknecht, singurul care încercase la început opoziția); solidarizarea cu patria atacată a socialiștilor francezi după asasinarea din ajun a lui Jaurès, și opoziția definitivă pe care a făcut-o în Anglia partidul laburist politicei lui Sir Grey.

La pp. 110, 111, 112 Ludwig înserează un articol dat spre publicare la Berliner Morgen Post în ziua de 30 Iulie 1914, dar care nu a putut apărea a doua zi căci începuse războiul. Autorul articolului—medicul Artur Bernstein prevedea atunci toate evenimentele și consecințele războiului: Italia va rămîne neutră sau va lupta alături de Antantă, Anglia la fel antrenînd cu ea America și toată lumea. Germania va pierde războiul. Cere o ultimă chibzuire pentru a se evita catastrofa de pe urma căreia nu va avea vre-un câștig nici învingătorul. Bilanțul va fi un milion de cadavre, două milioane de infirmi și 50 miliarde datorii. Istoria i-a dat dreptate—socotise doar prea mici nenorocirile aduse de războiu.

Chiar dacă apărea atunci, articolul acesta nu putea trezi pe nimeni dintre autorii războiului. Astăzi dintre aceștia, au dispărut mulți—moarte silită și-a găsit numai Contele Tisza—cel mai nevinovat din toți. Dar viața nimănui nu poate însemna o răscumpărare. Rămîn doar învățămintele ce se pot trage pe urma acestui cataclism.

Instituția dela Geneva este desigur cea mai mică chezășie a păcii față de tendința ce pare a se manifesta în relațiile dintre popoare și indivizi. Ea răspunde totuși unei mari nevoi de coordonare a intențiilor pacifice, care până în ultimul moment ce a precedat războiul mondial a lipsit. Astfel sînt pline de adevăr cuvintele lui Ballin așezate pe frontispiciul cărții: „Man branchte Kein Bismark zu sein, um diesen dümmsten aller Kriege zu verhindern.

Cartea nu e susceptibilă de a fi rezumată, nici strălucirea ei nu se poate invedera prin citații: ea trebuie cetită.

Laurențiu Preutescu

PLUMB

I

(Valentin și Mia trec scena alergând. Mia caută să nu fie prinsă, apoi se lasă deodată în brațele lui Valentin. El o cuprinde, ea se zbate rîzind, cochetînd. Valentin caută să o sărute).

Mia.—(forțat, obraznic, căutînd să nu pară sentimentală) Uite... nu mai pot... nici respira! (o sărută) Am putea fi (o sărută) serioși!

Valentin.—Altădată, amînăm pe altădată!

Mia.—(cochetînd) Vai, ce măgar ești... ce măgar!

Valentin.—...și tu dulce... dar știi... (o sărută) grozav de dulce.

Mia.—Inutil... tot măgar rîmii.

Valentin.—Și tu tot dulce (o sărută) rîmii. Imi placi extraordinar de mult. Da, extraordinar (o sărută după fiecare silabă). Trebuie să recunoști că dacă sînt (o sărută) măgar, e din vina ta (ascultă atent dacă nu vine nimeni din culise)... nu... îți pot rezista (o privește mulțumit)... nu mai știu de nimeni, de nimic (privește spre culise)... în afara ta!

Mia.—(pe același ton sacadat, neatent) Până o să te prinză nevastă-ta!

Valentin.—(patetic) O! Azi, Livia e preocupată cu o durere de cap, cu o migrenă „extraordinară“ (o sărută după fiecare silabă) ex... tra... or... di... na... ră... Mai bine, uîte (o sărută lung) faci din gură.

Mia.—În condițiile astea într'adevăr (Valentin începe să o sărute mărunt și repede) ar fi și greu să vorbesc! (izbucnesc amîndoi în ris).

Valentin.—Da, dulce, prea dulce (iar se uită să nu fie surprins) periculos de dulce. Să știi că am să fac o nebulie, o prostie de ale mari, și asta... pentru tine (o sărută)... viața mea... sufletul meu (o cuprinde strîns).

Mia.—(căutînd să-i vadă fața) Care prostie? Tu nu ești în stare de cît să vorbești prostii nu să și faci!

Valentin.—(amețit) Bă da, ba da; ai să vezi!

Mia.—Da!

Valentin.—Da, da, ai să vezi (o sărută lung) Strașnică femeie! (rid ușor) Ascultă, știi? eu nu mai pot fără tine! (o privește serios) Mio, știi, nu mai pot fără tine! Zău!

Mia.—(foarte atentă, deloc amețită) Da, și de când ai descoperit asta?

Valentin.—Poate că mai de mult! (exagerând deodată patetic)... poate că de când te-am văzut întâiași dată trecînd prin fața ochilor mei. N'are importanță. E vorba că e serios lucru că nu mai pot fără tine. Mă gîndesc mereu la tine, mereu, prea mult. A devenit obsesie. (vii) Mio te iubesc, dar știi cum te iubesc! Zău dacă nu te iubesc!

Mia.—Mă iubești!

Valentin.—Da, te iubesc!

Mia.—(liniștită) Vrei poate să spui că mă dorești!

Valentin.—Tot una e!

Mia.—Da, și nu. Eu cred, că a dori...

Valentin.—Te rog Mia, te rog isprăvește. Imi ajung predicile conjugale. O să ne doară pe urmă și pe noi capul ca pe Livia! Cel puțin nu acuma filosofie. Nu sîntem așa de des singuri ca să stăm de vorbă în momente (o sărută) ca astea. Vorba e bună știi, la început, până face omul cunoștință! Dar pe urmă! „fi donec“ Timpul e tare scurt (rîzînd) nemărginit, ca să vorbesc ca Livia și...trebuie profitat—ca să vorbesc ca mine. Nemărginit (declamă și o sărută după fiecare silabă, se oprește brusc și îi spune apoi obraznic și răsițat) Îți făgăduesc că vei fi a mea! Asta e lucru sigur! Da știi! (semu că lucrul e cert).

Mia.—(rîzînd) Bine, dar asta o spui numai tu, nu și eu, și... după cite mi se pare, după cite mă pricep... n'ar ajunge!

Valentin.—(cald) Mio, eu nu cunosc altă lege decît dorința, și acum doresc Mio, te doresc, te vreau, te vreau, Mio.

Mia.—Să așteptăm atunci să-ți treacă dorința.

Valentin.—(enervat o întoarce către el) Eu sînt absolut sigur că și tu mă dorești! Nici o îndoială! Că doară nu sîntem copii să ne jucăm de-a „vațea-scunselea“: ascundem dorința în dosul cuvintelor, a sărutărilor, a mîngîierilor: bine dar crezi că asta ajunge ca să nu mai știm ce dorim, ce vreau, ce vrem, ce o să fie, auzi, ce o să fie!

Mia.—Cu toate astea îți făgăduesc că nu voiu fi a ta.

Valentin.—Ce ai înebunit? Dar Mio, eu nu mai pot fără tine! Ți-am spus că nu mai pot fără tine!

Mia.—Bine, nu mai poți! Și apoi!?

Valentin.—Cum apoi!?

Mia.—Ei da, găsești vre-o soluție la asta?

Valentin.—(obrasnic) Eu ași găsi (caută să o cuprindă)

Mia.—(desfăcîndu-se de el rece) Eu n'ași primi-o!

Valentin.—(trist) De când mă tot chinuești am început să te cred. Și e absurd ce faci. N'are sens.

Mia.—Bine dragul meu, dar uiți că ești însurat!

Valentin.—...și tu nemăritată! Ascultă Mio, cel puțin nu-ți bate joc de mine. Cred că dacă a uitat cineva că sînt însurat, ai fost tu cea dintăiu. Nu? Tu ai făcut cea dintăiu curte, Nu? (Mia face semn că da, Valentin o cuprinde) așa bine! Dar acum! Dece vii lângă mine dacă sînt însurat, dacă nu vrei nimic! Și cum lângă mine! Cum poți vorbi așa cînd uite (ți arată că e la el în brațe) vezi?

Mia.—(emoționată, enervată) Nu-mi bat joc, dar... nu vreau... nu pot... nu se poate... așa nu se poate (il mîngie) Valentin, așa nu se poate (ride silită) să spunem că a fost un simplu joc... și acuma îl continuu așa... din încăpăținare... obișnuință, prostie, slăbiciune... tot ce vrei. (il mîngie) Imi placi foarte mult ca îndrăgostit. Imi face plăcere că mă dorești și pe dealtă parte nu m'aș complăce deloc în postura de femeie părăsită! (exagerează cuvintele ca să ascundă enervarea) și altă eșire nu aș vedea!

Valentin.—(gînditor) Da, n'ar mai lipsi decît vitriolul! Tabloul ar fi complet! Dar dece să te gîndești să te părăsesc! Așa cum te iubesc acuma...

Mia.—Bine, atunci să mă gîndesc să-mi fac cărți de vizită noi: domnișoara Mia metresa „pour la vie“ a lui Valentin, și apoi să-mi caut un bărbat legitim care să ne „chaproneze“ amorul! Nu, situația ar fi deslușită! N'aș putea dori într'adevăr nimic mai mult.

Valentin.—(căutînd să o cuprindă) Mio? Mio dragă, dacă ai ști cît țin la tine, și uite cum ești tu de rece, cum cauți să fugi de mine... nu știu ce să mă fac, nu mai pot așa!

Mia.—(cuprinzîndu-l brusc) Și eu te iubesc, și eu te doresc!

Valentin.—(căutîndu-i fața) Ce?

Mia.—(exagerat, nervos, rîzînd surd) Da, da, crezi că nu se poate. Te doresc... și nu vreau nimic... Cel puțin așa cum vrei tu, nimic. Ținem fiecare în felul nostru (căutînd gluma) tu mă dorești într'un fel, eu, te doresc... platonice... sentimental... dezinteresat...

Valentin.—(o cuprinde violent) Ești o nebună! Dar eu nu mai pot fără tine, nu mai pot... (se sărută lung... pătimaș. Intră Dan. Vede scena. Rămîne locului. Mia îl zărește, se desface de Valentin, înalță din umeri și părăsește scena fără nici o jenă, parcă mulțumită de întimplare, Valentin singur cu Dan)

Valentin.—Ce te uiți așa la mine?

Dan.—Nu poate avea oricine prezența de spirit a Domnișoarei Mia, ca să fi putut dispărea și eu tot atît de simplu!

Valentin.—(furios) Te rog să isprăvești! Nu e nevoie...

Dan.—(foarte sever) Atunci e chiar mai grav decît îmi inchipuiam. Îți dai sama ce faci?

Valentin.—(aproape fluierînd) După cîte îmi pare, cred că da!

Dan.—Cum, tu vrei să spui că în momentul ăsta îți dai sama ce faci și ce însemnă purtarea ta?

Valentin.—Da, da, da, sigur că da; că doară nu sînt nebun!

Dan.—Poate mai rău decît nebun: inconștient.

Valentin.—Îți foarte mulțumesc.

Dan.—Poți să-mi explici, la ce vrei să ajungi cu purtarea ta?

Valentin.—Ia ascultă, dragul meu, crezi că nu ar fi timpul să isprăvim, sau crezi că, dacă sîntem prietini, trebuie să-mi devii și tutore? Deslușit: mă privește ce fac!

Dan.—Uii însă că o privește și pe Livia.

Valentin.—Da, dar nu pe tine. Și... apoi Livia nu știe!

Dan.—Ai mai uitat însă, mi se pare, că eu sînt prietin și cu Livia și o să știe căci îi spun eu!

Valentin.—Cum?

Dan.—Da.

Valentin.—Ai face așa ceva... ești în stare de așa ceva! Dan... ascultă Dan... dar nu se poate... n'ai să faci așa ceva... știam că ești înțelegător... asta cu adevărat s'ar numi o nebulie... n'ar avea sens.

Dan.—Totuși, îi voi spune și cred că are sens.

Valentin.—Apoi să știi că are să fie un gest stu... inutil, ei da, stupid, inutil, fără nici un rost. N'ai să reușești decît să o faci pe Livia să sufere. Atît. Și cred că așa ceva nu dorești... tocmai tu.

Dan.—Poate că în afara suferinții, va fi și altceva mai folositor pentru ea.

Valentin.—Nimic. Nimic. Uii că Livia mă iubește. Nu o să fie altceva decît suferință.

Dan.—Cum, tu îți închipui că Livia o să tolereze ca tu... să...

Valentin.—Livia o să tolereze orice, îți spun; Livia o să tolereze orice, ca să nu mă piarză. Mă iubește, îți spun... și deci... (Dan se uită la el cu uimire) Bine, bine, sînt tot ce vrei tu: inconștient, nebun, stricat, laș, cinic: n'ai să găsești calificate noi care să mă miște, le cunosc pe toate, dar totul e inutil căci eu am dreptate. Realitatea e asta: mă iubește și deaceia o să găsească motive ca să erte, ca să nu mă piardă, o să erte sigur, deci e inutil ca tu să-i spui. Ea nu mă cunoaște, nu mă înțelege, crede că sînt numai un... copil răsfațat, o jucărie a vieții, deaceia mă răsfață și ea și... crede că cu atîta trebuie să fiu mulțumit, nu mă cunoaște, dar nici nu e nevoie să mă mai cunoască deacum înainte. Dacă ai să-i spui tu... o să sufere... o să erte... și o să continue să sufere. Acum însă e fericită.

Dan.—(atent) Și dacă va fi altfel? Dacă nu va erta!

Valentin.—(rîzînd) Cine, Livia să nu erte? Dar Livia are un suflet uite așa, de cîrpă! Da, e foarte bună Livia.

Dan.—(susținut) Și dacă, totuși, nu te va erta?

Valentin.—(batjocorind) În tot cazul, cred că tu ai fi tare... satisfăcut! Să nu erte... să aibă Livia „atîta putere” (exagerează) încît să nu erte!

Dan.—Bineînțeles ! Ai merita...

Valentin.—(izbucind în batjocură) În fine recunoști... era și timpul !
Ești delicios !

Dan.—Nu înțeleg ce...

Valentin.—Hai, hai, ce atâtea mofturi ! Sau crezi că sînt orb ?

Dan.—(violent) Ce vrei să spui ? Nu poți vorbi deslușit ?

Valentin.—Ba da : că ești îndrăgostit de nevastă-mea.

Dan.—(gest crispat, surd de enervare).

Valentin.—Ei da, ce, că doară nu este de azi de eri ! Dacă îți place ce vrei să-ți fac ! Nu mă supăr de loc, dimpotrivă, poate chiar mă măgulește. Ești un om de gust... Ași înțelege să fiu supărat dacă ai bănuși că Livia ar putea fi necinstită, știu eu... că și ea, față de tine... atunci bineînțeles că dacă...

Dan.—Isprăvește ! Nimănui nu i-ai fi permis atîta. (stăpînindu-se) Nu crede, că dacă vorbești așa cum faci, eu am să tac, că nu îi voi mai spune Lिवiei ce am văzut. E meschin mijlocul pe care îl întrebunțezi ca să mă faci să tac. Li voi spune Lिवiei ce am văzut și cum înțelegi să trăești alături de ea. Livia și-a ertat tot ce și-a ertat până acum, pentru că ea credea că tu o iubești, că trăești cu adevărat alături de ei. Dacă te va putea erta și primi așa cum o să te vadă de acum înainte, adică așa cum ești, atunci... bine, dar nu înțeleg să o las să trăească, să erte ce nu cunoaște.

Valentin.—(iraza să fie marcată) Ce nu cunoști nu există !

Dan.—(o mișcare de milă și dispreț)... să o las să trăească în minciună !

Valentin.—E fericită așa.

Dan.—(ridicînd glasul)... În meschinării ; da, în meschinării. Poate o cunosc și eu întrucîtva pe Livia și mă tem că de data asta ai să ai surprize, să nu fie chiar așa cum spui tu, să aibă într'adevăr „atîta putere“.

Valentin.—Profită dragul meu, profită, e momentul. Destăinuește-ți crima mea și tot focul tău. Recunoștința ei pentru tine va fi mare ! Ce nu face omul în momente de turburare. Profită, profită... și în definitiv fă ce vrei... faceți ce vreți dar lăsați-mă pe mine în pace că m'am săturat ! Morală, morală și iar morală ! E ridicol ! Nu s'ar pare că mă tem ! Fă ce vrei, faceți ce vreți, descurcați-vă cum voiți, dar pe mine scutiți-mă (mereu crescînd) și în definitiv o să fie chiar mai bine așa. Poate că am să-ți mulțumesc pentru serviciu ; eu m'am săturat, într'adevăr m'am săturat. Uite îmi dau seama că nu mai pot. Incep să-ți mulțumesc de pe acuma pentru serviciu și te asigur că sînt sincer, o să-mi fie mult mai ușor așa... (întră Mia. Se oprește în prag, foarte degajată. Valentin se îndreaptă către ea).

Mia.—Mă conduci până acasă ?

Valentin.—(o cuprinde strins de braț) Desigur, desigur. (intră Livia. Un moment de jenă pentru toți).

Livia.—(mergînd cîtră Mia, cu un suris crispat) Dacă se poate, să nu fii supărată că pînă acum n'am coborît. Mă durea capul. Cred că ți-a spus Valentin. O migrenă extraordinară (cuvîntul spus deslușit. Trecînd la Dan îi dă mîna. El o sărută. Valentin și Mia jenăți) cred că nici tu nu te-ai supărat pe mine! (se întoarce iar cîtră Mia. Ei au rămas de braț unul lîngă altul. Îi privește lung. O pauză. Mia e cu pălărie și mînuși): Pleci?

Valentin.—(sacadat) Plecăm. O conduc eu.

Livia.—(aceiași privire) Bine... (căutînd ceva de spus)... S'a răcorit... ar trebui poate să-ți iei pardesiul.

Valentin.—(între dinți). Se pare că iar ai uitat că sînt major!

Livia.—Se vede!

Dan.—(deslușit) Dacă nu te supără, eu aș vrea să rămîn.

Valentin.—(sacadat, deslușit) Bineînțeles!

Livia.—(se întoarce brusc, dar îl spune forțat de blînd)... cred... că te întorci pentru masă.

Valentin.—(izbucînd) Nu știu, așteaptă și tu cît vrei.

Livia.—(tresărînd) Bine!

Mia.—(căutînd să se degajeze de Valentin. El nu o lasă. Se apropie așa cu el de braț de Livia. Își dau mîna) Bună seara! (se întoarce cîtră Dan. Că să evite să dea mîna se apleacă. Valentin vede mișcarea, atunci iese repede ducînd pe Mia. Pauză).

Livia.—(încet) Ce s'a întîmplat?

Dan.—(enervat, incurcat) E stupid... adică situația... e... stupidă...

Livia.—S'a supărat că nu am coborît? Pentru... Mia... desigur!

Dan.—(jenat) Nu... Nu tocmai.

Livia.—Bine, dar de ce era așa de enervat. Nu l-am văzut niciodată așa. În tot cazul nu era motiv pentrucă n'am coborît... N'am vrut să jignesc pe nimeni...

Dan.—Nu pentrucă n'ai coborît se poartă așa cu tine! Asta o știi prea bine!

Livia.—(brusc) Dar de ce atunci? (privire intensă).

Dan.—E greu... așa... eu...

Livia.—Nu... îl găsești și tu schimbat... de cîtăva vreme (fără să-l privească, așezînd scaunele).

Dan.—Da, e schimbat.

Livia.—(Tresărînd) A... da... e schimbat, nu-i așa?

Dan.—Da.

Livia.—(se așează) Și, nu bănuiești pentru ce?

Dan.—(așezîndu-se) Dar tu?

Livia.—Eu... eu... (repede) Așa a fost el întotdeauna: răsfățat, capricios. (suride jenată) Nu?

Dan.—(pauză) Da, răsfățat a fost întotdeauna.

Livia.—(frămîntîndu-se) Îi stă bine dealtminterea!

Dan.—(cu o vădită mișcare de desgust) Depinde!

Livia.—(căutînd să ascundă enervarea) Depinde, de ce?

Dan.—De... măsura capriciilor.

Livia.—(izbită) O! dar ce aspru ești pentru el!

Dan.—Poate nu destul și mai ales tu, nu destul.

Livia.—O dar azi e grav, grav de tot, din toate părțile grav! Ce ai cu „săracul de el“?... (suride alb) Nu face rău nimănui, (căutînd să pareze) rău, cu... adevărat rău, rău în înțelesul adevărat al cuvîntului.

Dan.—Crezi?

Livia.—(jenată, căutînd încă să glumească) Cum, ai să te plîngi de ceva? (mai încet) Sau eu? (viu) Să nu mi-l vorbești de rău că-î iau apărarea, te anunț.

Dan.—(enervat) Văd, și mai văd că pui întrebări la care ar trebui să-ți răspund așa cum ai dori să fie lucrurile nu așa cum sînt.

Livia.—(în șoaptă) Da.

Dan.—(crud) Atunci, consolare, nu?

Livia.—(emoție puternică, lacrimi stăpînite) Poate că da, Dan, poate că da...

Dan.—(emoționat, se scoală) Livio dragă... iartă-mă... n'am vrut...

Livia.—(lacrimi) Da, da, așa... până într'atît... până aici am ajuns!

Dan.—(cu căldură) Și crezi că nu ar fi mai bine Livio, mai bine și pentru tine și pentru el...

Livia.—(gest larg de descurajare) Mai bine... mai bine... (plînge) ce e mai bine!... și în definitiv nici nu văd ce ar putea fi mai bine, ce ar putea însemna mai bine! Cum să fiu? Mai aspră, mai indiferentă? Viața mea alături de un om pe care să nu-l bag în seamă? (exaltată) Ei bine, nu pot, nu pot, mi-e imposibil. Am nevoie de mai mult decît atîta și nu pot forța pe nimeni să-mi dea ceiace doresc, chiar dacă de această dorință depinde viața mea... Dacă se poate da de bună voe, da, dar de frică! Și apoi singura mea bucurie față de el, e tocmai să-l răsfăț. E tot ce pot face pentru el. Știu, exagerez, duc lucrurile prea departe, până dincolo de marginile obișnuite, nu mai știe nici el ce e permis și ce nu, dar iarăși, nu pot, nu pot altfel (mai rar) față de el nu pot fi altfel.

Dan.—I-ai ierta orice „răsfățare“?

Livia.—(se gîndește pe cuvinte) Cred... că da. (încet) Nu pot altfel. Are nevoie de mine... el nu știe cită nevoie are de mine, nici nu bănuiește cită nevoie are de mine. (cu mîndrie)

Dan.—Și nu te revoltă să întrebuițezi tot ce e putere în tine ca să stai aplecată asupra unui om slab care nici nu bănuiește măcar ce faci pentru el?

Livia.—Cînd te simți puternic devii foarte blind față de cei slabi. Nu?

Dan.—Dar atunci cui rămîne viața, dacă cei care au puterea să trăiască stau aplecați asupra celor slabi?

- Livia.*—(simplu, surizînd) Celor ce au avut norocul să nu fie prinși de cei slabi probabil! Simplu hazard?
- Dan.*—Livio, nevoia de a iubi, nevoia dragostei, e o nevoie atîta de tiranică încît nimeni nu are răbdarea să aștepte, să controleze calitățile și defectele celui pe care începe să iubească. Te prinzi și te dai repede...
- Livia.*—...și odată ce ai început să iubești, atunci s'a sfîrșit; e prea tîrziu. Te-ai legat prea adînc, iubești cu adevărat, și iubești, iubești... și nu mai poți deosebi care ți-au fost la început iluziile și ce ai căpătat într'adevăr dela dragoste. De cele mai multe ori iubim într'un om iluzii neîmplinite.
- Dan.*—(pare că se luptă pentru a vorbi deslușit) Livio... Livio și tu nu crezi... tu nu crezi că există datoria atunci cînd știi toate acestea să vrei, să trebuiască să găsești adevărata înțelegere, viața?
- Livia.*—Și dacă mie mi se pare că tocmai în sacrificiul mărunț, în datoria asta a căsnicieii, datoria de fiecare clipă, zi de zi, cu ce te leagă viața mai puternic, pun eu tot ce pot mai mult, că asta e datoria mea deacum?
- Dan.*—Dacă ai crede așa ceva, cu adevărat dacă nu ai dori altceva, dacă nu ar fi o simplă amețire, atunci e bine, e frumos, e foarte bine. Totul depinde dacă rabzi pentru că ești nevoit să rabzi, sau rabzi pentru că vrei, pentru că așa crezi că e bine. E slăbiciune sau voință...
- Livia.*—(timid) Eu am impresia că vreau să mă port așa cu Valentin... așa trebuie... așa e bine. Nu mă silește nimic. Ce m'ar putea sili?
- Dan.*—Atunci de ce nu ești liniștită? Dece te zbați? Și cîteodată într'atît încît îmi dai impresia că ai să înăbuși, că nu mai e aer, și că deodată ai să izbucnești și ai să strigi, ai să strigi... că nu se mai poate așa, că vrei viață, aer viață... înțelegere... Livio, înțelegere.
- Livia.*—(pare dusă de cuvintele lui Dan. Pauză. Se reculege și apoi cu glasul tremurat). Pentru ce îmi vorbești așa? azi... nu pot... mă doare... (deodată violent, înăbușînd) Dan... mă doare... mă doare... (parcă înăbușe).
- Dan.*—Trebuie, trebuie să pleci, trebuie!
- Livia.*—(deodată se stăpînește. Spune deslușit și tare). *Nu trebuie!*
- Dan.*—Ești sigură că nu trebuie?
- Livia.*—Da. Eu înțeleg tot ce spui tu, dar în același timp recunosc că nu se mai poate altfel: după ani, nu se poate rupe o căsătorie pentru că ai găsit defecte în cel care îți stă alături. Pentru asta nu izgonești. Deacum nu se mai poate, deacum asta e. (repede)... și apoi la noi, ca în orice viață; o zi mai bună, alta mai rea... și bucurii cîteodată... și dureri multă deobicei... Azi e greu... nu știu dece, mai greu ca de obicei... dar tu nu știi, cîteodată mi se pare că e bine (se montează) bine, că nu se poate mai bine decît atît.

Atunci am putere, atunci știu pentru ce trăesc. Astea sînt zile bune, zile cînd pot crede că viața are sens... și tu... tu nu trebuie să vii să strici ce clădesc eu... cu atîta caznă.

Dan.—(abătut). Viața nu are sens, vieții trebuiește să-i găsești sens.

Livia.—Pentru mine, viața este asta care o știi. E sensul pe care l-am găsit. Deacum sînt asta care mă vezi!

Dan.—(violent). Și dacă ești alta și nu te cunoști?

Livia.—(cu un ton care să-l reamintească pe Valentin) Ce nu cunoști, nu există!

Dan.—(Pauză) Cum... și tu... vorbești așa!

Livia.—(Se sperie, se scoală). Dan. Dan dragă ce e, ce ai, de ce te uiți așa la mine? Ce e?

Dan.—(rar de tot, cu un gest larg și greu de descătușare). Dar... dacă Valentin nu ar mai avea nevoie de tine?

Livia.—O! atunci! (cu putere, apoi deodată cu îndoială, suferință și din ce în ce mai slab) atunci... cred... eu cred... dacă el nu ar mai avea nevoie de mine... (căutînd să se reculeagă)... nu știu, nu pot judeca așa... nu am simțit niciodată asta... eu (încet), Dacă Valentin nu ar mai avea nevoie de mine... atunci ce rost ași mai avea eu lîngă el... eu ce rost ași mai avea (fierbinte) dar pentru ce îmi vorbești așa?... pentru ce, pentru ce... azi (se apropie de Dan). Ai văzut tu... și-a spus el... tu crezi că deaceia el... spune tu crezi că Valentin... te rog, dar te rog vorbește pentru numele lui Dumnezeu, vorbește... nu mă lăsa așa... tu nu vezi că doare, cum doare... de ce te uiți așa la mine... vorbește... tu crezi că Valentin... Dan... Dan ce s'a întîmplat?!

Dan.—(după luptă îi spune foarte emoționat). Nu... nu știu nimic; liniștește-te, eu nu am văzut nimic... pentru ce atîta spaimă... nu știu... simplă... discuție!

Livia.—(ris nervos cu plîns de copil speriat). Am crezut, am crezut... că vrei să-mi spui ceva... precis... așa am crezut (și se strînge gîtul de lacrimi). De cîteva zile, de mai multe zile, de... foarte mult timp chiar... e greu. Sînt slabă, înfricoșată, mereu aceeași teamă... neîntemeiată... am impresia că sînt bolnavă, nebună... și nu știu nimic... precis.

(Întră Valentin cu o degajare obrasnică. Se oprește, îi privește, îi vede turburați, înalță din umeri, suride batjocoritor și trece în grădină. Deacum pe nesimțite se întunecă).

Valentin.—(trecînd). Cînd veți isprăvi, mă puteți găsi în grădină. Voi asculta concluziile.

(în urma lui, Livia face cîteva pași, uimită).

Livia.—Ce-i asta? Ce a vrut să fie asta?

Dan.—E ridicol.

Livia.—Dar ce a vrut să spue?

Dan.—(incurcat) Nu... am înțeles nici eu.

Livia.—(merge spre grădină în urma lui Valentin).

Dan.—(enervat, cu bruscheță), Lasă-l te rog, nu te duce.

- Livia.*—Dar nu înțeleg ce aveți astăzi... Intr'adevăr că nu mai înțeleg... că nu se mai poate așa. E imposibil de răbdat (strigă spre grădină) Valentin, Valentin!
- Valentin.*—(din ușă, foarte obrasnic). Ce vreți?
- Livia.*—Cum ce vrem? Dar tu ce ai vrut adineauri să spui? Ce au fost gesturile și tonul tău?
- Valentin.*—Pentru asta nu era nevoie să mă chemi, te poate desluși și Dan și încă bine de tot. Îți dau voie să crezi tot ce ți-o spune (vrea să plece).
- Livia.*—(cătră Dan). Ce vrea să spue?
- Dan.*—(tare, deslușit). Nimic.
- Valentin.*—(se întoarce). Cum nimic? Ce-ți veni?
- Dan.*—(privindu-l cu înțeles). Nimic, absolut nimic. Pur și simplu că nu am nimic de spus. Cred că înțelegeți. N'am spus nimic (repede).
- Valentin.*—(izbucnește) Bravo, bine, foarte bine... de minune. Nu mă așteptam la atita abnegație... de minune... ești delicios. dar regret... nici nu-ți închipui ce serviciu mi-ai fi făcut...
- Livia.*—(scoasă din fire) Dar pentru Dumnezeu ce sînt toate cuvintele astea?
- Dan.*—(violent) Inconștient!
- Valentin.*—(enervat) S'a ris deaitea ori asupra cuvîntului încît încep să cred că e un titlu de glorie!
(Dan îi întoarce spatele scribit).
- Livia.*—(mergînd cătră Dan, repede, speriată) Nu înțeleg ce aveți astă seară... (cîntînd să surdă). Deobicei ești mai blînd cu el!
- Valentin.*—Al doilea tutore! Știi că sînt bine păzit! Să mă scoateți dumineca la plimbare, să mă mai distrez și eu!
(între timp Dan sărută mina Liviei, care pare fără margini de uimită).
- Dan.*—Cred că nu te supără că plec. Acum nu pot sta aici!
(lese, fără să-l privească măcar pe Valentin).
- Livia.*—(cătră Valentin, tulburată de plecarea lui Dan). S'a supărat, și nici nu știi... cîteodată, zău, ești de nesuferit (pare că vrea să-l urmeze pe Dan)
- Valentin.*—Lasă-l că va găsi și singur motive ca să se reîntoarcă (Livia se întoarce). Știi prea bine că nu poate fără tine!
- Livia.*—(întrebă, fără să se poată stăpîni). Cine, Dan?
- Valentin.*—Sau vrei să spui că nu știi că este îndrăgostit de tine?
- Livia.*—(suris clar, minile întinse) Ești gelos?
- Valentin.*—(rîde batjocoritor) De Dan? Dar crezi că altceva n'am de făcut!?
- Livia.*—Cum vorbești Valentin!
- Valentin.*—Cum vorbesc, cum mă mișc!... dar lăsați-mă odată în pace pentru numele lui Dumnezeu, că doară nu oiu fi jucăria voastră.
- Livia.*—Dar, acum nu ai putea să te stăpînești puțin? Nu îmi amintesc să-ți fi spus nimic rău!

Valentin.—Nu știu zău, care din noi ar trebui să se stăpînească mai curînd!

Livia.—Tu.

Valentin.—Bineînțeles, ca de obicei!

Livia.—Lucru devine intolerabil! (tare, brusc, foarte tare chiar).

Valentin.—(degajat, mulțumit parcă de conversație). Într'adevăr! Eu cel puțin m'am săturat!

Livia.—(atentă) Săturat! Alegi cuvintele în astă sară! Ce vrei să spui?

Valentin.—Nimic altceva decît ce am spus: că într'adevăr, viața asta devine intolerabilă!

Livia.—(privindu-l). Și atunci?

Valentin.—Ei da, și atunci? Și atunci, cînd lucrurile se complică prea mult, se simplifică dela sine!

Livia.—Ce?!

Valentin.—Ei da, da! Nu se mai poate, nu se mai poate și atunci... se isprăvește (un suris satisfăcut, un gest gol, răsătat). Eu am răbdat cît am putut...

Livia.—(exagerat de blînd). De ce vorbești așa!? Nu s'a întimplat nimic! Dan s'a supărat... dar singur ai spus (suride blînd) că o să se reîntoarcă... atunci o să ne purtăm mai bine cu el, să uite... și o să ștergem supărarea. Te liniștește te rog și să nu ne mai gîndim la ce a fost.

Valentin.—(enervat) Ușor de zis! Eu nu pot!

Livia.—Lucru s'a putut de aîtea ori.

Valentin.—De prea multe ori! Resursa s'a epuizat!... complet!

Livia.—Și de ce strigi așa la mine?

Valentin.—Nu știu... mă enervezi în definitiv cu tonul ăsta!

Livia.—(tresare) Valentin!

Valentin.—(obraznic) Iartă-mi cuvîntul, dar e așa!

Livia.—E cam mult... (ii tremură glasul). E prea mult... și nu știu... eu ași fi fost ca de obicei... gata să nu mă mai gîndesc la nimic... și... tu... nu știu de ce... (Slab începe să plîngă).

Valentin.—Vai, vai, vai... dacă ai putea să mă scutești, să nu mai plîngi, mi-ai face un mare serviciu!

Livia.—(căutînd să surdă). Bine, dar atunci nu mai ești nici tu supărat!

Valentin.—Bineînțeles! Da sigur, foarte ușor! Și ne jucăm apoi de-a „menajul fericit“, nu? (strigă) ei bine nu se mai poate nu se mai poate (silabisește). Nu se mai poate!

(între timp Livia deodată se stăpînește și-l privește foarte atent, aplecată, dar urmărind parcă altceva decît cuvintele lui Valentin!)

Valentin.—(încurcat subt privirile Liviei). Hai în casă, trebuie să fie ora mesei!

Livia.—(calmă). Nu ai putea să mă deslușești de ce ești azi... așa de nervos?

Valentin.—Dar nu am nimic dragă! De ce nu mă lași liniștit? De ce te uiți la mine iar? De ce nu mă lași liniștit? De ce te uiți la mine iar? (exasperat). Prevăd că asta e începutul unei alte comedii, cu alte plînsete, cu alte renunțări, împăcări... hai mai bine în casă!

Livia.—Spune-mi de ce adineauri, cînd eram cu Dan, cînd ai trecut spre grădină, ai avut gesturile, cuvintele... ce ai vrut să arăți cu asta ?

Valentin.—Dan... nu ți-a spus nimic ?

Livia.—Nimic... care să fi putut... dar nu pricep... de ce tu ai...

Valentin.—(tăios) Indiferent. N'are importanță ! Cel puțin acum. Sînt obosit. Să lăsăm pe altădată. Te asigur că avem tot timpul.

Livia.—(insistent) V'ați certat ?

Valentin.—Nu... Altceva. Dar te rog... sînt obosit... enervat... am spus să lăsăm pe altădată.

Livia.—(fără să se miște) Totuși eu ași vrea să știu ce e ? Ce ai ? Te rog chiar (apăsător, hotărît).

Valentin.—(căutînd să domine). Știi prea bine că dacă îmi era poftă... (se incurcă) adică dacă era... dacă este necesar, ți-ași fi spus și singur, fără atîtea rugămînți.

Livia.—(rar) Crede, că nu pentru că îmi este poftă te rog să-mi vorbești, nu ; ci pentru că este necesar.

Valentin.—(batjocoritor). Ce frază... ce frază ! Știi și eu că este necesar, o știu și eu tot atît de bine ca și tine, și eu voiam să vorbesc... cu tine... dar m'ați enervat într'atîta încît...

Livia.—Cine, m'ați ?

Valentin.—Dan și cu tine... ce Dumnezeu !

Livia.—(stăpînindu-se) Da... încît ? (cu glas tare).

Valentin.—(scos din fire) Încît uite... (mişcări dezordonate de enervare).

Livia.—(și mai calmă). Liniștește-te... te rog... așa... și vorbește acum... Trebuie. Eu ascult. Am toată... răbdarea.

Valentin.—(turburat). Livio, nu ai vrea să lăsăm toate lucrurile astea pe altădată ?

Livia.—Nu.

Valentin.—(turburat) Bine... desigur... cu toate că, eu cred... dar dacă tu... înfine cum vrei... mai curînd ori mai tîrziu situația... într'adevăr că... Livio eu... (pauză).

Livia.—(speriată, se apropie de Valentin). Dar ce e ? Ce s'a întîmplat ?

Valentin.—E greu... e tare greu... de spus... acum văd... că e greu.

Livia.—Dar ce e ? S'a întîmplat ceva ori... poate eu... tremuri tu.

Valentin.—Nu, nu, nu așa ! (se degajă încet cu jenă) lasă-mă !

Livia.—Atunci... despre ce e vorba ? Vorbește te rog.

Valentin.—(încet). Despre noi.

Livia (un pas înapoi) Despre noi ?

Valentin.—Da.

Livia.—Și... atît de grav ?

Valentin.—Da.

Livia.—(pauză, apoi cu glasul strangulat). Spune acum, spune, ascult.

Valentin.—(Violent) Dar pentru numele lui Dumnezeu, ce e tonul ăsta acum ?

Livia.—(Același ton) Iartă tonul... dar vorbește, și... cît de repede.

- Valentin.*—Bine, dar vezi tu... dacă, dacă tu... Nu voiam să-ți spun în felul acesta. Eu ași fi vrut...
- Livia.*—(rar) Mai deslușit, dacă se poate, nu înțeleg așa... și repede te rog, cât de repede... (înăbușind).
- Valentin.*—(tace incurcat).
- Livia.*—(tot rar) Pot auzi orice. Am puterea asta! (îi tremură glasul) Tu Valentin, poate nici nu știi cât pot eu pentru tine!
- Valentin.*—(repede) Ba da, ba da, nu mă îndoesc de loc... știu... dar tocmai deaceia...
- Livia.*—Bine, spune atunci: greșelile spuse sînt mai ușoare (suris palid în fața tăcerii lui Valentin) Sau poate vrei să procedăm ca la copii, prin întrebări?
- Valentin.*—(crispat). Față de mine ai avut întotdeauna predilecție pentru cuvîntul „copil”. Nu cred că azi e chiar nevoie. Voiu vorbi și singur: uite eu... Da e greu, e foarte greu... (Livia îl privește. El tace).
- Livia.*—(pauză apoi întreabă foarte rar și deslușit). Crezi că nu mai ai nevoie de mine? (Valentin pleacă fruntea, Livia continuă cu glasul șters, ca pentru ea). E singurul lucru pe care trebuie să-l știu! Crezi că nu mai ai nevoie de mine, că poți fi fericit fără de mine? (emoție în glas). Răspunde te rog! (Valentin rămîne nemîșcat)... A da... asta e! (înfrigurare) da... bine, am înțeles... da, asta e!
- Valentin.*—(deodată) Livio, Livio eu...
- Livia.*—Taci... stai nișel... stai. (tăcere)... bine, bine Valentin, am înțeles.
- Valentin.*—(foarte repede). Nu cred că poți înțelege. Desigur că ai să înțelegi greșit (Livia pare că ascultă foarte atentă. E ușor aplecată asupra lui. Dar din nou se vede că urmărește altceva. O privire fixă ca de impietire). Eu nu vreau să spun că nu mai țin la tine, nici n'aș putea spune așa ceva! Tocmai deaceia ași vrea să te fac să înțelegi... că.. eu țin foarte mult la tine. Ce s'a întîmplat, singur hazardul a făcut începutul, și eu, acuma... mă simt obligat, cred că e de datoria mea, mă cunoști destul ca să înțelegi... că sînt obligat acum. Ești destul de inteligentă ca să înțelegi ce vreau să spun. Eu țin chiar foarte mult la tine, dar... în fine, cum să-ți spun!... oricînd, dar oricînd, dacă tu ai avea nevoie de mine... în viață eu ași face-o... trebuie să înțelegi că eu... cum să-ți spun?...
- Livia.*—(îndreptîndu-se, extraordinar de liniștită). Ajunge!
- Valentin.*—(oprindu-se speriat). Cum?
- Livia.*—Nimic. Am spus că ajunge. Explicațiile ajung. Te asigur că nu mai este nevoie de nimic în plus: nici de explicații nici de scuze. Nu trebuie să te mai obosești. (crud) Sînt destul de inteligentă ca să fi înțeles și cu atît... cît mi-ai spus!... și... cu cît am văzut! Nu mai e nevoie de nimic în plus. Atît. E simplu. (stăpînind emoția) Da, cred că de data asta am înțeles.

Valentin.—(ofensat). Dar sînt, draga mea, lucruri care ar desluși...
pentrucă... e datoria mea să ți le spun!

Livia.—De acele lucruri, nu am nevoie. Te asigur că atît cît mi-ai spus e suficient, complect suficient, absolut suficient. Față de mine nu ai nici o datorie.

Valentin.—(enervat). Dar...

Livia.—Și singura rugămintă e să isprăvești. Cît de repede. E tot ce te rog.

Valentin.—(măsurînd-o). Asta e despărțirea între noi! Astfel știi să te desparți de mine? După ceiace a fost între noi, asta e tot ce găsești? Foarte frumos!

Livia.—Poate ai dori acum o scenă cu lacrimi, renunțări?!

Valentin.—(vîu). Poate că da Livio, poate că da! E ușor de înțeles că 'da.

Livia.—Dacă ași ști că asta te-ar lăsa să pleci ușor de lîngă mine...
...fericit, crede că ași regreta de data asta, infinit că nu pot plînge... dar nu pot, acum nu pot! (gest larg, alt ton), Dealtmînterea, cred că nici nu îți este chiar așa de necesar...

Valentin.—Cum! tu vorbești așa? Bine, dar... eu cred că nu îți dai seama ce se întîmplă, ce spui acum... ce e acum!...

Livia.—Țe asigur că știu: ne despărțim.

Valentin.—Dar eu nu vîd ce ai, eu nu am vrut să te supăr cu nimic!

Livia.—Dimpotrivă, nu?

Valentin.—(o privește, apoi cu dispreț și furie). Pentru nimic în lume nu mi-ași fi închipuit că în tine să găsesc atîta răceală! Atîta batjocură a tot ce a fost... între noi! Niciodată atîta răceală, prefăcătorie dela tine... după ani și ani! Să stai atîta vreme lîngă un om... și tu așa deodată! tu... Să vezi că el nu a înțeles nimic din tine, că a rămas ca un străin lîngă tine! Eu nu știu cum să-ți spun mai blind: „plec“ și el îți răspunde... fluerînd: „pleacă“! Pe mine, auzi, mă doare, mă doare cînd îți spun că plec de lîngă tine... ce crezi că nu se poate? Crezi că dacă vrei să te desparți de cineva înșamnă că te poți desparți așa ușor fără durere? Crezi că asta se face fără suferință! Auzi: vreau, nu înșamnă: pot. Vreau, dar mă doare... și tu... tu stai ca de piatră, cu batjocura în ochi, mă privești ca pe ceva ridicol, mă sfidezi, strigi la mine să plec, și să plec repede... parcă așteptai de mult să scapi de mine... cu bucurie... pîndeai momentul... te simți ușurată, asta e... și e... desgustător, desgustător, scîrbă, desgustător!
(se oprește fără respirație).

Livia.—(simplu, ochii de lacrimi, glasul slab). Nu găsesc cuvinte cu care să-ți mulțumesc pentru tot ce ai spus acum (Valentin o privește incremenit). Nu crede că glumesc! Îmi faci un bine imens. Fiecare cuvînt al tău a fost potrivit pentru a ușura despărțirea noastră! Nu crede că glumesc. (plînge încet, aproape liniștit). Îți mulțumesc pentru tot ce mi-ai spus.

Mi-ai făcut un bine imens. Aveam nevoie de asta. Acum... e mai ușor!... mai ușor (plînge). N'ai fi putut cu nimic să te porți mai bine pentru a-mi ușura despărțirea asta. In-sultele îmi erau necesare. E... poate... singurul bine pe care mi l-ai făcut vreodată... îți mulțumesc.

Valentin.—Ai înebunit?

Livia.—(pe gânduri, plînge încă) Nu, nu cred... dimpotrivă a-și spune.

Valentin.—(pauză) Ei, și acum ce facem?

Livia.—(cu o mișcare de stăpînire) Și acuma... tu ai să pleci!

Valentin.—(strigînd)... și pentru totdeauna!

Livia.—Da, pentru totdeauna!

Valentin.—(tot strigînd) Cu alte cuvinte, ai găsit mijlocul să mă dai tu pe mine afară. Bravo, bine am ajuns; hai pleacă, du-te, bine că am scăpat! Ei bine nu te știam așa de tare.

Livia.—Și cu alte cuvinte: te-aș ruga, te rog, te rog foarte frumos, Valentin, acum că știm fiecare ce dorim, să nu tărăgănim, să nu prelungim... (caută cuvîntul)

Valentin.—(patetic, exagerat)... agonia.

Livia.—Da, agonia. E mai urîță decît moartea. (simplu)

Valentin.—Și?

Livia.—Și să pleci. Te rog să o faci cît de curînd. Să scutim tot ce ar putea fi josnic, mîșchin... și asta nu se mai poate decît despărțindu-ne cît de curînd.

Valentin.—Pot pleca și astăsară... la hotel, dacă vrei.

Livia.—Să pleci astăsară aș dori-o, ar fi mai bine pentru amîndoi; unde... (semn de indiferență)

Valentin.—(apropiindu-se cercețator de Livia) Adevărat?

Livia.—Da, extraordinar de adevărat. (cuvîntul extraordinar e bine deslușit).

Valentin.—(amețit) Livio... tu îmi vorbești așa... mie?

Livia.—Sîntem străini acuma, despărțiți.

Valentin.—(isbucnind cu glasul și gesturile) Dar la dracu, până la sfîrșit n'ai să te lași de fraze... mari, goale! E ridicol, e rușinos. Nu înțelegi? Ne despărțim, ne despărțim, auzi? Asta e o realitate, asta nu e o atitudine... asta nu e o frază (silabisește) Ne despărțim.

Livia.—Ne despărțim! Doamne, acuma și asta este o simplă „frază”. Noi eram de mult despărțiți, te asigur, pentru că o despărțire nu se poate face așa într'o clipă. Eram despărțiți, numai că nu o știam. Noi credeam că sîntem încă împreună pentru că aveam un nume și o casă pentru amîndoi. Acuma însă știm adevărul. Tu ai știut-o cu o clipă mai devreme, nu învinui pe nimeni. Ai spus singur, hazardul a făcut începutul. Dar acum știu și eu, mi-am dat și eu acuma samă. Da, și acum cînd strigi: că ne despărțim, abia acum faci și tu o simplă „frază”. E prima dată cînd vorbim la fel: în fraze goale, mari... dar ca de obicei, nu ne înțelegem.

- Valentin.*—Am impresia că dacă mai stau aici, am să nebunesc. Pe cuvînt dacă mai înțeleg ceva din tine! Asta e curată demență! Ești extraordinară, revoltătoare,... și... seacă la suflet... nimic în suflet... ești pur și simplu, da, revoltătoare.
- Livia.*—Pentru amîndoi, încă odată te rog să scutim sfîrșitul cu tot ce poate fi josnic, meschin. E greu, da, extrem de greu, înțeleg, dar nu pot fi altfel. Și trebuie, trebuie imediat.
- Valentin.*—(aproape plîngînd) Dar eu nu pot așa! Nu pot, nu pot să-mi bat joc de mine, de nervii mei, așa! Asta nu e o despărțire, asta e o nebunie. Mi se pare că ce a fost între noi... (repede) Nu înțeleg atunci ce ai vrut dela mine, cîț ai fost lingă mine? De ce te-ai purtat atîta timp așa cu mine... și acuma... așa deodată...
- Livia.*—Crezi că nu ți-ar face bine, că nu te-ar liniști, dacă ți-ai aduce aminte că nu eu, ci tu ai vrut despărțirea noastră?
- Valentin.*—Bine, dar...
- Livia.*—Caută și-ți amintește motivul pentru care te desparți (încet, cu emoție și milă, mîngîios ca față de un copil) Și apoi crede, crede-mă, e mai greu, atît de grea, numai clipa asta a despărțirii noastre (încet) cred că în urmă o să fie mai ușor. O să-ți fie mai ușor. (S'a inserat) Eu nu îți port nimic urît în suflet, nimic, dimpötivă, Valentin. Tot ce am crezut înainte frumos, vă rămîne întreg. Pentru mine nu a fost nimic minciună... tot ce ți-am spus, tot ce ți-am dat, a fost dat și spus din tot sufletul, cîstit. Crede-mă!
(Deodată Valentin pleacă fără nici un alt cuvînt, repede, ca speriat. Livia rămîne singură în întunerec. Se aude trîntindu-se ușa. Apoi glasul lui Dan din culise):
- Dan.*—Livio... Livio...
(intră, aprinde lumina, o vede pe Livia care stă nemișcată, orbită, amețită. Înaintînd repede, speriat cătră ea) Ce e Livio? Livio, ce e?
- Livia.*—(Are minile căzute de-alungul trupului, ca frînte. Ea cu fața spre public. Deodată violent, apăsător) Pentru ce ai lăsat să mă'njosească... Tocmai tu... Pentru ce atîta înjosire?
- Dan.*—Livio... credeam că îl iubești...
- Livia.*—(tresărînd)... A da... și eu... credeam. (apasă pe cuvîntul „credeam“)... și acum ce gol... ce gol! Cîțiva ani... (plînge) Dan e îngrozitor! (plînge violent) ... tu nu știi... tu nu poți ști... ani goi... (plînge violent).
- Dan.*—(cîțiva pași spre ea) Livio... Livio...
- Livia.*—Lasă... lasă... e bine... e bine... e foarte bine... e foarte bine acum (plînge violent)... e mai... ușor... acum e mai ușor... Dan e ușor... e bine, e bine acum...

(Cortina)

II.

(O odaie bărbătească de lucru: bibliotecă, birou, divan, scaune de piele, etc. Totul sobru, bogat. Dan, singur la birou, scrie. Intră un servitor).

Servitorul.—Conașule, o doamnă vrea să vă vorbească.

(dă o carte de vizită. Dan uimit, se ridică în picioare).

Dan.—(după o ezitare). Poftește te rog. (servitorul iese)
(o clipă și intră Mia. E îmbrăcată de oraș: mănuși, pălărie. Dan merge spre ea. Lasă să se vadă destul uimirea).

Mia.—(nervos). Da, da, eu sînt, nu te înșeli. Eu aici, la dumneata. Văd toată mirarea dumitale... e natural... și crede că, dacă...

Dan.—Recunosc că...

Mia.—Desigur, desigur... e curios... eu aci... și totuși așa e. Voiu explica imediat. Nu-mi trebuiesc decît cîteva momente. Nu ne va deranja nimeni, nu-i așa (semn afirmativ la Dan). Bine, bine... (caută cu privirea un scaun). Se poate, nu?

Dan.—(politicos, dar foarte rece). Da, cum de nu, cum de nu!

Mia.—(se așază amîndoi. O pauză cu jenă). Am venit la dumneata (rar)... pentrucă am nevoie de ajutorul dumitale... de dumneata.

Dan.—De mine?

Mia.—Da de dumneata. Și, trebuie să-mi ajuți.

Dan.—(enervat, sec). Dacă se poate... cu toată plăcerea, cu toate că nu văd... înfine... dacă se poate, cu toată plăcerea. Ascult. (Mia a văzut între timp fotografia Liviei pe birou. O fotografie destul de mare. O ja, o privește).

Mia.—(surizînd crispat). Livia.

Dan.—(foarte nemulțumit). Da.

Mia.—Buna dumitale prietină (rîde batjocoritoare. Așază încet fotografia la loc). Dumneata cel puțin ești fidel!

Dan.—(scos din fire). Asta-i tot ce ai de spus?

Mia.—(privindu-l deodată fix). Nu.

Dan.—Atunci?

Mia.—Atunci fii fără grijă, voiu vorbi. Voiu vorbi numai decît. Pentru atîta lucru (arată fotografia) nu te-ași fi deranjat! Sînt alte lucruri de spus mult mai grave, și care o privesc tot pe Livia. Te asigur că vei asculta!...

Dan.—(crispat, abea stăpînindu-se). Dacă îți pot fi de folos!

Mia.—(repede). Nu deaceia vei asculta ci pentrucă te va interesa. Am spus că e vorba și de Livia.

Dan.—(tăios). Permite-mi să nu văd deloc unde vrei să ajungi!

Mia.—Da, da... (se oprește). Te rog să treci peste orice te-ar putea împiedica... dacă cumva ți-ar veni greu... Nu am venit să-ți cer lucruri extraordinare... o simplă deslușire... dar te rog să-mi răspunzi. E tot ce te rog. Sînt sigură că dumneata o poți face. Tocmai pentrucă ești prietin cu Livia o vei putea face... mă vei putea lămuri.

Dan.—Dar nu văd deloc despre ce e vorba!

Mia.—(enervindu-se). O clipă! Desigur că Livia ți-a vorbit de lucrurile astea... nu se poate altfel! Sau poate ai văzut chiar singur... în tot cazul trebuie să știi mai mult ca mine. Ai văzut-o des pe Livia?

Dan.—(după o ezitare). Da, destul de des!

Mia.—Trebuie să înțelegi că vreau și eu să știu adevărul, trebuie să știu, e drept să știu. Nu se poate altfel. Trebuie să știu, dumneata trebuie să-mi vorbești. (brusc, strangulat). De când a reînceput Livia să-l revadă pe Valentin?

Dan.—(buiăcit). Poffim?

Mia.—(repetă fraza însă fără intonație de întrebare, căutind să-și stăpânească glasul). De când a reînceput să-l revadă Livia pe Valentin? Întreb pentru că am dreptul să întreb, pentru că acum sînt și eu amanta lui Valentin.

Dan.—(violent). Dar nu mă interesează domnișoară, nu mă interesează cîtusi de puțin! Dumneata și el sînteți liberi să faceți ce voiți din partea mea și nu înțeleg ce dorești cu mine (se scoală).

Mia.—(fără să se miște). Dar Livia și ea e tot liberă să facă tot ce vrea, tot ce dorește?

Dan.—Ce amestec are Livia în toate acestea? Cum îți permiți față de mine... cum îndrăznești acum...

Mia.—Bineînțeles, în condițiile astea, nu pot vorbi... cu toate că... înfine cum dorești... iar cît mă privește, mă voiu lămuri și singură! (se scoală să plece).

Dan.—(brutal). Nu se pleacă așa! Azvîrli insultele ce-ți trec prin minte și te supără în urmă o atitudine mai... mai...

Mia. (privindu-l batjocoritor)... mai... violentă, vrei să spui poate.

Dan.—Cum vrei, indefinitiv...

Mia.—Da, și?

Dan.—Și deslușește.

Mia.—Nu crede că îmi permit să azvîrl orice cuvinte care îmi trec prin minte, fără să le pot lămuri. Nu, pot repeta ceiace am spus și afirm ceiace am spus.

Dan.—(violent). Da, și?

Mia.—Cum și? Atît! Pot repeta ceiace am spus adineauri, fără să mi se pară că insult, ci, că spun simplul adevăr. Pot repeta și acum ceiace am spus adineauri cu toate că acum am înțeles că între dumneata și Livia nu este numai o simplă prietinie. Da, ce am spus este adevărat. (cu spaimă) da, este adevărat (își cuprinde fruntea) este așa cum am spus!

Dan.—Dar ce vrei să spui, pentru numele lui Dumnezeu, ce vrei să spui?

Mia.—Cum pentru numele lui Dumnezeu ce vreau să spun? că doară nu vorbesc în enigme! Am lămurit dela început și... atît de crud încît te-a făcut pe dumneata să uiți de buna cuviință îmi pare. (Dan tace. Acum Mia rar). Am spus (greu) că Valentin... și Livia...

Dan.—(strigă). Ceiace ai spus n'are nici un sens!

Mia.—(stăpînind plinsul). Da, da, n'are nici un sens, știi că nu are nici un sens și totuși așa este! Înțelegeți? Este așa. Și deaceia am venit la dumneata, pentru că nu mai pot singură, nu mai știu ce să fac, nu mai înțeleg... Credeam că ai să poți dumneata să-mi ajuți... nu mai pot... afită bătae de joc (văzînd emoția ei, Dan o privește foarte uimit. Ea vede privirea lui Dan) nu-i așa că sînt ridicolă? Să sfîrșesc prin a veni aici la dumneata, ca să strig că mă doare, să plîng... e ridicol...

Dan.—(blînd și căutînd să se stăpînească). Se poate întîmpla oricui să plîngă, fără a fi numai decît și ridicol!
(susținut). Dar dacă ești bună, vrei să continui... ce spuneari adineauri?

Mia.—(reculegîndu-se). Da. Cred că Valentin (rar) a simulat față de mine comedia dragostei, a divorțului... Mai simplu: că și-a bătut pur și simplu joc de mine, că m'a avut și că acum a reînceput din nou legătura, căsătoria lui cu Livia, înfine, că s'a întors la Livia.

Dan.—(violent, foarte violent). Nu-i adevărat... nu-i adevărat... nu-ți permit... nu-i adevărat.

Mia.—(tresare zdruncinată). Cum! Ce-i asta? De unde știi?

Dan.—(căutînd să se stăpînească). Știu. Nu este adevărat. Știu că nu este adevărat.

Mia.—Ba da este adevărat. Și eu știu că este adevărat!

Dan.—(amețit). Nu se poate... nu se poate... (o ia de amîndouă minile)... Nu se poate... auzi?

Mia.—(se desface violent, nestăpînit. Repede). Este adevărat. Nu mă înșel. Este așa cum îți spun. Poți crede ce îți spun! După ce și-a bătut joc de mine așa cum a făcut-o Valentin, ai puterea să vezi și să crezi orice, oricît de murdar ar fi lucrul.

Dan.—(complect turburat, căutînd cu căznă să urmărească ce spune Mia). Ce vrei să înțelegi prin „a-și bate joc“... a-și bate joc?

Mia.—(crud, privindu-l în față). Cum nu înțelegi: m'a vrut. (semn de enervare la Dan) și, pentru că eu nu voiam, a mințit, a simulat divorțul. Acum sînt amanta lui. S'a împlinit ce dorea, deci se reîntoarce la nevasta lui, indiferent ce lasă în urma lui, ce sufăr eu acum, indiferent... orice. Dorințele lui trebuesc împlinite!

Dan.—(pare că se reculege, aproape suride). A, da! Asta e! Asta te doare! Cu alte cuvinte, nu ești mulțumită de cum se poartă Valentin cu dumneata! Așteptai dela dragostea lui altceva?

Mia.—(semn afirmativ).

Dan.—Atunci de ce o amesteci pe Livia în toate astea? Ce amestec poate avea Livia în toate astea? (vorbește cu plăcere). Sau poate ai să ajungi chiar să spui că Valentin a simulat divorțul ca să te aibă, ajutat, sfătuit de Livia poate. Nu?

Mia.—(violent). Da e ridicol... ce spui!

Dan.—În tot cazul, ori cum ași fi eu acuma, toate aceste nemulțumiri, simulări, trebuiesc să se petreacă numai între dumneata și Valentin. Te asigur (aproape prietinește). Ceia ce spuneați este un lucru imposibil, absolut imposibil.

Mia.—(gata să plîngă). Ce vrei să spui că este imposibil? Ceia ce ți-am spus eu de Valentin?

Dan.—(rar). Că s'ar fi putut reîntoarce la Livia. Și te-ași ruga să nu mai repeți fraza aceasta!

Mia.—Chiar dacă este adevărată?

Dan.—Nu poate fi adevărată. Nu este adevărată. Eu știu. Dacă spun aceasta e pentru că sînt sigur de ce spun... ascultă... poate... dacă vrei să mă ascuți... să te pot lămuri, să te pot liniști... vrei să ascuți?

Mia.—Bineînțeles, cu toate că eu cred că eu nu dumneata trebuie să lămuresc... în fine...

Dan.—Ascultă te rog: iau lucrurile mai din urmă: nu știu ce a fost între dumneata și Valentin, nici cît fine sau a ținut la dumneata, lucrurile astea nu interesează, dar ceia ce știu și știu sigur, e că Valentin e incapabil, să combine un „plan“, să mintă cu scop, chiar pentru a avea o femeie. Fii sigură că tot ce a făcut el, tot ce ți-a spus, a fost sincer și făcut simplu. E prea impulsiv pentru ca să poată simula. Dacă asta îți poate aduce o mulțumire, o liniștire a vanității, pot crede că atunci cînd ți-a spus că te iubește a spus pentru că o credea, pentru că așa simțea. Valentin nu e cinstit pentru că și-ar face din cinste o credință, nu, dar e cinstit pentru că l-ar plictisi să mintă, a fost întotdeauna așa de răsfățat de viață, încît nici nu a avut încă nevoie să mintă. Din a nu minți, și-a făcut o atitudine, jeftină dar și-a făcut-o: cere și spune totul fără înconjur. Are curajul inconștienței lui.

Mia.—Da, da...

Dan.—(mulțumit). Da, așa e.

Mia.—(deodată ca deșteptîndu-se). Bine, dar toate astea nu înseamnă că nu am dreptate cînd spun că s'a întors la Livia. Dimpotrivă, tocmai pentru că nu se poate stăpîni, am putut să văd ce se petrece cu el, și...

Dan.—Acum o reîmpăcare între Valentin și Livia în afară că este exclusă, dar nici nu s'ar mai putea face fără să o știu și eu. Acum, nu se mai poate (suride) te asigur poți fi liniștită. Cred că înțelegi ce vreau să spun!?

Mia.—(batjocorind). Vrei să spui, că acum, Livia, este îndrăgostită și ea de dumneata și că deci nu se mai poate reîntoarce la Valentin, fără să nu ți-o spue!

Dan.—(enervat de tonul Miei). Da. Poate că da.

Mia.—(drept în față). Dar dacă ți-a mințit ?

Dan.—(măsurînd-o). Cred că dacă ai putea dovedi aceasta, demult ai fi făcut-o, și mai cred... că ar fi bine să terminăm.

Mia.—Totuși am dovada ! E așa cum am spus ! Am dovada !

Dan.—Cum... vrei să spui !... (pauză, apoi rîde căutînd să glumească).
Și ai avut răbdarea să rezervi dovada pentru plecare !

Mia.—(rar). Îți spun că am dovada.

Dan.—(repede). Dar ce înțelegi prin dovadă ?

Mia.—(dominînd). De exemplu o scrisoare !

Dan.—O scrisoare ! (sînt în picioare unul în fața celuilalt).

Mia.—Da o scrisoare.

Dan.—Ce scrisoare ? Cătră cine ?

Mia.—Cătră Livia. Dela Valentin cătră Livia.

Dan.—(surd). Ce înseamnă asta ! Unde e scrisoarea ?

Mia.—Nu o am aici, deaceia nu am vorbit dela început de ea.

Dan.—(izbucnește într'un ris crispat). Vezi !

Mia.—Nu o am aici, dar o știu pe dinafară. Sînt numai cîteva cuvinte, ca oameni care sînt demult înțelegși. Ți-o pot repeta : „Livia, draga mea, fii la șapte acasă la tine. Valentin“. Am găsit scrisoarea azi.
(Pauză).

Dan.—(amețit). Unde e scrisoarea ?

Mia.—Am pus-o din nou la Valentin în buzunar.

Dan.—(izbucnînd). Și pentruce ai făcut asta ! Cum îndrăznești să învinuești fără dovadă ! Dece n'ai adus scrisoarea ? Ce înseamnă toate astea !

Mia.—Nu am adus-o, pentrucă dacă Valentin ar fi văzut că-i lipsește din buzunar, ar fi putut bănuî că eu am luat-o și s'ar fi ferit și așa nu i-ași mai fi putut prinde, ba mai mult, el ar fi născocit o poveste extraordinară ca să-mi explice că mi se pare tot ce vād, tot ce știu, că nu este nimic adevărat din tot ce știu, că-i fac zile amare fără motiv, numai așa din gelozie, că sînt nebună... Nu, nu, nu îl cunosc suficient, îmi trebuiește altă dovadă decît o scrisoare care se poate lăsa interpretată. Vreau să-i surprînd. Desigur că nu s'a săturat încă complet de mine... vrea să mai mă păstreze cîtăva vreme îi va fi mai ușor atunci să se despartă de mine... știu cum procede cînd se desparte : l-am văzut despărțindu-se de Livia, dar eu nu pot face ca ea, eu vreau să știu.

Dan.—(care tot timpul pare că se frămîntă chinuit să se poată reculege, nu ascultă decît cîmpee). Cînd ai găsit scrisoarea ?

Mia.—Azi de dimineață am spus.

Dan.—Și acum ?

Mia.—Bănueam. Am plătit servitorul. Metoda clasică !

Dan.—(izbucnește, scos din fire). Plătești servitorii, deschizi scrisori. nu le poți arăta... ce sînt toate poveștile astea înjositoare. Dece n'ai adus scrisoarea dacă ai venit la mine ? Cum poți învinui cînd nu ai nici o dovadă ? Ce vrei dela mine ?

- Mia.*—Pentru mine dovada există și este suficientă... dar... dacă ești așa de sigur... că Livia nu minte, pentruce toată enervarea asta și încă cu un ton atît de deplasat față de mine?
- Dan.*—Pentru că sînt dezgustat, scos din fire de purtarea dumitale! Îndrăznești să o amesteci pe Livia în toată intrigăria asta ieftină, și cine, dumneata, pe Livia, Livia care s'a purtat așa cum s'a purtat atunci cînd dumneata, fără să vrei să știi ce lași în urmă, ca să întrebuintez cuvinte de ale dumitale, poate ai să înțelegi mai bine, ai făcut tot ce ți-a stat în putință ca să-i strici casa! Și toate le făceai în casă la ea, fără înconjur, fără sfială...
- Mia.*—În tot cazul cred că ai fost cel din urmă să te plîngi de asta. Și dumneata și eu așteptam același lucru.
- Dan.*—Da, dar cu mijloace diferite, cu suflet... și în tot cazul asta nu te privea pe dumneata... lucrurile astea nu le poți dumneata înțelege. E cert că ai intrat la ea în casă și nu ai lepădat nici un mijloc ca să reușești. Nu poți nega: subț motivul prietăniei cu Livia, am văzut ce ocazii găseai ca să faci ce ai făcut!
- Mia.*—(violent). Il iubeam!
- Dan.*—Nu este un motiv, nu așa se poate căpăta o dragoste: murdărind-o! Și probă! Nu au trecut cîteva luni, și vii la mine să te plîngi de el. Și cum? Invinuind pe Livia care, chiar atunci cînd ar fi fost în dreptul să se apere, să caute să-l reție pe Valentin n'a făcut-o.
- Mia.*—Atunci ar fi fost imposibil să-l reție.
- Dan.*—În tot cazul, cînd vrei un lucru, chiar dacă nu reușești să-l faci, tot îl încerci! Dumneata nu cunoști despărțirea lor, sînt sigur că Valentin nu a avut curajul să ți-o povestească așa cum a fost. Da, nici o laudă pentru el, dar eu știu, știam demult ce era între ei, știu cum s'au despărțit și pentruce s'au despărțit, (se montează) eu știu și de aceia nu-ți dau voie, nu permit să fie Livia învinuită de minciună, de fățarnicie... ea nu poate, nu are pentruce minți! Da, pentruce ar minți? Dacă te gîndești, vezi că nu are pentru ce minți! Tot ce ai spus adineauri nu se ține în picioare!
- Mia.*—Ți-e frică și strigi singur ceiace nu crezi, ca să-ți faci curaj. Dar îmi poți spune atunci, ce înseamnă scrisoarea pe care am găsit-o?
- Dan.*—Adevărul vreau să-l aflu, o explicație îmi trebuiește, bineînțeles, dar îl vreau numai ca să-mi arăt că eu am dreptate, că nu este adevărat ce spui, ca să arăt că se poate trăi și fără minciună. Nu, nu este adevărat, Livia nu a putut minți, ea nu minte, și, de cîte ori spun aceasta: „că Livia nu a putut minți“, simt cum îmi revine în suflet liniște, simt toată încrederea caldă, sigură. Ar fi monstruos, ar fi...

Mia.—... (ironic) Poate că nu a mințit, a tăcut numai din gură. O simplă slăbiciune,... din milă—poate—(ton schimbat). Iți spun că am văzut scrisoarea! Crezi că mie îmi vine ușor să mă gândesc, să spun că este adevărat ce spun! Și totuși este așa... da este așa... am văzut scrisoarea!

Dan.—(frământindu-se). Ai spus singură că o scrisoare se poate lăsa interpretată!

Mia.—Da, cînd vrei să te lași înșelat. Dar cînd vrei să știi adevărul, lucrurile se schimbă! Crede-mă, astfel de scrisori nu au decît o singură interpretare: învoire între ei amîndoi. Dar faptul că nu au transcris încă divorțul?

Dan.—Nu știu... nu știu...

Mia.—Nu știi, nu știi, pentrucă sare în ochi tot ce este! Trebuie să te hotărăști să știi. În definitiv toată discuția asta este inutilă... trebuie să hotărîm!

Dan.—(brusc, hotărît). Îi voi spune totul Liviei. Simplu!

Mia.—(sare). Cum! ce ai înebunit? Cum, vrei să faci așa ceva? Ești în stare de atîta slăbiciune? Dar nu-ți dau eu voie! Auzi nu-ți dau voie! Nu ești numai dumneata în joc. Poate că lucrurile mă dor și pe mine, nici eu, nu mai pot suporta să mă batjocurească cu toate minciunile lui. Nu înțelegi că dacă am făcut tot ce am făcut; dacă am stricat casa Liviei, ceiace poate că m'a costat și pe mine totuși să o fac, dacă am trecut peste toate acestea era pentrucă îl iubeam, pentrucă am crezut că și el ține la mine... am crezut că va fi așa mai bine pentru amîndoi... pentru toată lumea... iar acuma dacă am avut puterea să nu-i azvîrl scrisoarea în obraz, e pentrucă mai presus de ori ce vreau să nu-și bată joc de mine. Și-a bătut joc până acum, îmi ajunge... Nu mai pot răbda îndoiala, cinstit trebuie să se hotărăscă, să aleagă. Nu-ți dau voie să strici ce vreau să fac și ce e de făcut e foarte simplu: te vei duce la ora aceia la Livia acasă și îi vei surprinde. Eu nu o pot face pentrucă nu cunosc casa și servitorii.

Dan.—Cum? Dar asta niciodată și pentru nici o siguranță din lume. Vrei să reșin dragostea cu ajutorul poliției și a servitorilor? Nu. Asta niciodată. Îi voi spune Liviei.

Mia.—Dar nu te gîndești că dacă a mințit până acuma va trebui să mintă și deacum înainte? Nu pricep ce te revoltă în asta: te duci pur și simplu la ora aceia la Livia și afli adevărul. Dacă nu găsești nimic urît, ea nu poate bănui nimica din ce ai vrut (suride). totul poate trece ca o simplă vizită... (Dan nu vrea). Și nu înțeleg de ce refuzi.

Dan.—Nu voi face așa ceva!! Nu cu astfel de mijloace voi afla adevărul

Mia.—Mijloace, mijloace!

Dan.—Niciodată nici un gest de al ei, niciodată nimic din partea ei nu mi-a permis să o bănuiesc... și acum, așa dintr'o simplă învinuire de a dumițale... Cum, nu pricepi că dacă aş întrebuița astfel de mijloace n'aş mai putea niciodată șterge dintre noi această murdară amintire? Și, cu cât s'ar dovedi mai cinstită, cu atât mai urât ar fi gestul meu! Cum, îți închipui că se poate așa ceva : eu o bănuiesc, continuu să mă port cu ea ca înainte, ca să-mi dau timp să o spionez fără să bănuiescă nimic, o să aflu apoi că este cinstită și-i spun : „nu face nimic, nu băga în seamă, am crezut că mă înșeli, că minți și cu ajutorul servitorilor te-am spionat ; m'am înșelat, deacum am iar încredere în tine!” Dumneata crezi că cu astfel de dovezi se poate recăpăta încrederea într'un om ! Crezi că mine nu s'or ivi noi motive de chin, îndoială și turburare ! Dragoste fără încredere nu se poate !

Mia.—Ba da.

Dan.—Se numește slăbiciune, nu dragoste !

Mia.—Sau poate durere.

Dan.—Cum vrei, dar nu dragoste.

Mia.—Bine, bine, cum vrei, dar cum, după toate probabilitățile, minte, și pentru că eu nu vreau să dovedesc că e cinstit ci dimpotrivă că minte, căci sînt sigură că ei mint... și cum nu doresc decît dovada.... ca să....

Dan.—(strigă). Atunci dacă mint nu se poate să nu aflu adevărul. Și asta fără să întrebuițez mijloacele propuse de dumneata. Trebuie să spui singură adevărul. Dacă am ceva de deslușit cu Livia, o voi face pe față, fățiș, ori cîtă durere s'ar putea aduce prin asta. Ea știe, că primesc mai bine ori cîtă durere decît minciună între ea și mine. Lucrurile se vor desluși.

Mia.—Același lucru doresc și eu. Numai că văd lucrurile mai practic. Știi : atunci cînd cineva a avut motive să mintă, continuă să mintă, cîteodată chiar dacă nu ar mai avea pentru ce să o facă.

Dan.—Ai dreptate, dar mijloacele pe care vrei să le întrebuițezi sînt din cale afară de meschine.

Mia.—Găsim un mijloc mai... elegant... mai corect ?
(îndoială la amîndoi).

Dan.—Uite ce cred, ... cred că se poate... da, asta se poate... Ii voi spune Liviei că vin azi la ea la șapte, aceiași oră ca în scrisoare, voi vedea îndată ce față face, ce hotărîre ia.

Mia.—Vine azi la dumneata ?

Dan.—Da.

Mia.—La cîte ?

Dan.—(peste o oră, la șase ! Se uită la ceas).

Mia.—(pe gînduri). Bine... și... ce spuneai ?

Dan.—Că îi voi spune că merg azi la ea la șapte. Voiu vedea îndată ce față face.

Mia.—Da, și ?

Dan.—Cum și ? Și dacă mi s-o părea cit de puțin că n'ai avut dreptate, atunci crede-mă îi voi da toate posibilitățile de-a spune adevărul, ori care ar fi el. Voi face să-i vină atît de ușor să recunoască adevărul, încît să-l poată spune... și cred că nu e puțin lucru !

Mia.—Desigur, desigur ! O să te mîngie, o să te roage să nu vii, cine știe ce motiv... Din partea dumitale ar fi deplasat, inellegant să insiști, deci...!

Dan.—Voiu insista. Nu uita că și eu doresc... mult... să știu adevărul !

Mia.—Are timp să trimeată vorbă lui Valentin să vină el la altă oră.

Dan.—Da. Dacă este înțeles cu ea, dar îți va fi ușor să afli.

Mia.—Ușor e drept. Voiu găsi o nouă scrisoare, (ironie). Dar o scrisoare se poate interpreta... deci ?

Dan.—(violent). Isprăvește !

Mia.—Dar dacă Valentin nu a trimis însă scrisoarea care am găsit-o azi de dimineață ? Dacă Livia nu știe încă de ea ?

Dan.—Asta e mai puțin probabil. Dar atunci, în ultima clipă, va trimite vorbă lui sau mie, să nu venim.

Mia.—Da, e simplu !

Dan.—Grozav de simplu !

(pauză).

Mia.—Pe mine mă găsești azi toată ziua acasă. Asta pentru că se poate întîmpla să ne mai vedem până diseară... și... încă odată te rog, oricare ar fi motivul, nu strica ce am hotărît, trebuie să lămurim, pentru amîndoi, acum că am hotărît, ...că ne-am înțeles... (se pregătește de plecare)... te rog să nu strici nimic., chiar dacă Livia... nu-i așa... (se aude o bătae în ușă. O bătae vie. Tresar amîndoi, intră Livia veselă, elegantă).

Livia.—(până nu observă pe Mia în timp ce e întoarsă ca să închidă ușa în urma ei). Am venit mai devreme... (se întoarce, o vede pe Mia, are un gest de uimire, imediat caută să se stăpînească. Devine rigidă).

Dan.—(cătră Livia, cald, căutînd să surîză). Dacă vrei să iei o clipă loc ! (îi arată canapeaua în dosul Miei. Livia rămîne locului fără să-și ascundă nemulțumirea).

Dan.—(cătră Mia, foarte politicoș). Atunci rămîne așa. (se pleacă de bună ziua, fără să-i întindă mîna. Mia deasemenea. Trecînd pe lângă Livia, dă bună ziua numai din cap, rece, Livia același joc, mai nervos. Mia pleacă. Doi pași o conduce Dan spre ușă. Între timp Livia se îndreaptă spre canapea, se așează. Are fața aplecată în jos).

Dan.—(întorcîndu-se viu, o privește apoi blind, o strigă dela ușă). Livio!

Livia.—(rugător, mîngăios și slab). Livio!

Dan.—(nu răspunde, se crispează mai tare),

Livia.—(ridică brusc privirea). Ce a căutat femeia asta la tine?

Dan.—Ce importanță are ce a căutat? Nu știu, nu mai știu ce a căutat. Acum nu mai știu decît un singur lucru; că ești tu aici, Livia mea.

Livia.—(mai blind). Răspunde te rog ce a vrut, ce a putut vrea?

Dan.—(incet, rar). Te-ași ruga să nu vorbim acum de asta, dacă ai putea să ai atîta răbdare și să nu mă întrebî acum de ea. Îți făgăduiesc, că îți voi spune îndată ce se va putea, dar acum Livio, te rog să nu mă întrebî... acum să stai cu mine. Am atîta nevoie de tine... numai de tine...

Livia.—(se scoală speriată). Nu s'a întîmplat nimic rău?... Nu înțeleg ce a putut vroi.

Dan.—Răul, nu poate veni pentru mine, decît dela tine!

Livia.—Dan!

Dan.—Și cred că nu s'a întîmplat nimic rău!

Livia.—(cu elan mare). Dan... ce-i asta!

Dan.—(aproape de ea, îi cuprinde fața în mîni. O privește intens)... Ochii și fața!... Dacă ai ști cît de dragă, cît de dragă... Livio... niciodată... dacă vreodată... dar nu... (se oprește brusc și își ascunde fața pe umărul ei. Emoție intensă).

Livia.—(speriată, căutîndu-i fața). Ce s'a întîmplat... ce e?... ce ai?... doamne... Dan, (îi tremură glasul) dragul meu!

Dan.—Nimic... nimic... stai așa! Stai cu mine, aproape. Nu s'a întîmplat nimic... nimic... ești aici lîngă mine (ea se strînge de el) ești aici... nu s'a întîmplat nimic... ești lîngă mine... dacă ai ști cît te iubesc... te-ai înspăimînta.

Livia.—Dan, nu înțeleg...

Dan.—Nimic, nimic... Îmi ești mai scumpă ca viața, asta-i tot. E tot ce pot spune... Totul nu este decît tu, tu... numai tu. (se oprește). Și.. totuși...

Livia.—(urmărînd cu încordare). Și totuși?

Dan.—(surizînd ușor). Și totuși... (repede) n'ar trebui să-ți spun lucrurile astea, n'ar trebui să-ți vorbesc așa.

Livia.—(repede). Cum? Dece?

Dan.—Pentru că nu trebuie vorbit așa... nu trebuie să te leg cu astfel de lucruri, pentru că ar trebui să am puterea asta: să nu-ți spun astfel de lucruri... și... nu pot, acuma nu mai pot. Dacă ai ști Livio de cînd te iubesc, decînd aștept... mi se părea că voi aștepta toată viața, că te voi aștepta toată viața zadarnic... și acum... e prea mare fericirea lîngă tine, cu tine, nu mai pot fără tine, da, da, și îmi dau seama că nu trebuie să-ți vorbesc așa, dimpotrivă chiar, ar trebui să te las să-ți fie ușor, drag, să stai lîngă mine, să nu stai niciodată pentru că eu n'ași putea fără tine, să stai din teamă că n'aș putea fără tine, trebuie

să am puterea să te las să-mi poți spune orice, oricînd, să fii liberă lingă mine... să nu crezi că eu n'aș putea... dacă tu vreodată... chiar dacă eu vorbesc acum așa, tu nu trebuie să fii în seamă, nu trebuie să crezi că eu nu ași putea fără tine... eu pot fără tine... Livio vezi, dacă ar trebui, eu... da nu, nu asta, nu voiam să spun asta...

Livia.—(tot speriată). Dar ce e spaima asta... minile astea reci, privirea asta? Dece vorbești așa?

Dan.—(cu un suris slab). Nu, acum e bine Livio, e bine, mult mai bine... o să fie mult mai bine... dacă tu... o să vrei să stai mereu cu mine... așa... mult mai bine... și n'am să mai vorbesc așa.

Livia.—(căutîndu-i privirea). Nu vrei să-mi spui ce ai? Te-am supărat eu cu ceva ce nu știu? Vrei să-mi vorbești și nu...îndrăznești (surizînd).

Dan.—(sărutîndu-i ochii). Nu.

Livia.—(se lasă mîngîiată). Tu nu simți cît de mult sîntem unul altuia? Ce te mai poate turbura?

Dan.—Livia adevărat?

Livia.—Cum, tu nu știi? Dece tresari așa?

Dan.—Ba da, ba da, știu, dar e bine cînd o spui, tu. Face atît de bine, cînd o spui, tu.

Livia.—Și acum că te-ai mai liniștit, vrei să-mi deslușești ce ai avut? Ți-a spus Mia ceva ce te-a putut turbura? S'a întîmplat...

Dan.—A nu, Dece! Nu. Dar vezi... poate, cîteodată, te iubesc prea mult. (repede). Da, asta e: te iubesc prea mult!

Livia.—(cald). Să iubești prea mult nu se poate. (surizînd).

Dan.—(același joc). Prea mult pentru dintr'o dată.

Livia.—Bine, și atunci?

Dan.—(grav). Și atunci mă înspăimînt. Mi-e teamă să nu se întîmple nimic rău dragostei noastre. Mă turbur, tremur pentru fiecare cuvînt, fiecare gest. În fiecare, vreau să văd mereu, mereu că dragostea e vie, că o dorești și tu așa cum o doresc eu, că nu înțelegi tot ce însemni tu pentru mine, că înțelegi tot ce vreau dela tine. (brusc). Livio te rog să nu-mi ascunzi nimic, să ai încrederea în mine, să crezi că eu ași avea putere pentru orice... dacă tu vreodată ai crede că trebuie să-mi vorbești, să o faci... niciodată să nu te temi... să nu-mi ascunzi nimic din tot ce gîndești și dorești. (înăbușe. Livia se uită înspăimîntată la el)... N'ai nimic de spus... ești sigură că n'ai nimic de spus... nu simți nevoia să-mi spui nimic?

Livia.—(speriată). Nu știu... nu pricep... (cu glasul tremurat și foarte slab)... s'a întîmplat ceva... noi... (e gata să plîngă).

Dan.—(dîndu-și sama că a speriat-o). Nu, nu nimica... Livio nimic... Livio ce ai, îți jur că nimic...

- Livia.*—(cu destindere de nervi, izbucnește în plîns violent). Am crezut... credeam...
- Dan.*—Nu, nu micuța mea... nu... iartă-mă, dar ce prost am fost... nu Livio, nu nimic... te iubesc...
- Livia.*—(strîns lîngă el, încă cu lacrimi în glas). Dacă ai vedea ce ochi ai, și cu ce glas mi-ai vorbit... eu cred că mai curînd tu ai avea lucruri de spus, nu eu... tu niciodată n'ai fost așa cu mine.
- Dan.*—Da, da ai dreptate... să ștergem ochii... dragi... da, da ai dreptate, ceartă-mă, fii rea cu mine, dar iartă-mă... iartă-mă...
- Livia.*—(cuprînzîndu-l). Da.
- Dan.*—(o alintă) să stai... mereu cu mine, să nu pleci niciodată de lîngă mine, e bine așa... atît de bine.
- Livia.*—(același ton). Da bine lîngă tine, e bine, e viață. Cînd sînt așa nu mai doresc nimic, e bine, cînd sînt departe, totul nu este decît o așteptare a ta.
- Dan.*—Da.
- Livia.*—...atunci tot ce se întîmplă, tot ce trăesc departe de tine nu este făcut decît ca să știu că timpul trece și mă aproprie din nou de tine (se strînge).
- Dan.*—(cu emoție). Dacă ai să-ți dai seama vreodată ce greutate îmi ridici acuma de pe suflet... vorbind așa...
- Livia.*—(atentă). Ca să ridic o greutate, a trebuit totuși să fie greutate, să se fi întîmplat ceva! Spune?
- Dan.*—Nu, nimic, ași fi fost nebun, iartă-mă.
- Livia.* (același joc). Dar ca să iert ar trebui să știu ce ierta.
- Dan.*—(căutînd să scape). Iartă... că te-am speriat degeaba.
- Livia.*—Totuși nu crezi că ar fi bine să-mi spui ce ai avut?
- Dan.*—Un lucru atît de copilăresc... încît... Să nu mai vorbim de asta, te rog, te rog mult... altădată... cînd se va putea; nu e absolut nimic... da, nu e nimic Livia mea... un lucru atît de absurd...
- Livia.*—Nu crede că este tocmai ușor ce îmi spui. Mai ales azi! Cred că înțelegi că nu mi-a făcut tocmai plăcere să o găsesc pe... Mia aici? Dar în fine... dacă vrei tu așa (pe gînduri) nu-mi închipui că ar putea fi ceva cu adevărat rău și nu mi-ai spune! Vreau să cred că într'adevăr e mai bine să nu mai vorbim de asta... dacă așa spui tu... cu toate că îți spun drept că nu înțeleg de loc, dar deloc...
- Dan.*—(brusc). Tu nu știi de ce Valentin n'a transcris divorțul până acuma?
- Livia.*—(tresărînd). Cum? ce-i asta acum?
- Dan.*—(cu căznă). Te întreb dacă nu știi de ce până acum Valentin nu a transcris divorțul?
- Livia.*—De ce mă întreb pe mine? Știu tot atît cît și tine! (brusc ca luminîndu-se). De acela a venit Mia la tine? De asta ești tu așa de turburat?...
- Dan.*—(încurcat). Da, adică... da, da și pentru asta.

Livia.—Și ce i-ai spus?

Dan.—Că nu știu nimic!

Livia.—(pe gânduri). Eu cred că zilele astea trebuie să-l transcrie.

Dan.—(chinuit). De unde știi că zilele astea trebuie să-l transcrie?

Cine ți-a spus?

Livia.—Cum de unde știi? Nu mi-a spus nimeni. Imi închipui. E natural să fie așa! Nu poate dura la infinit. Asta nu e o situație! Tu crezi că dacă noi am fi împreună, cu adevărat împreună, s'ar mai putea înfîmpla neînțelegeri între noi, ca azi? Acum pricep de ce ești așa nervos azi, turburat! Desigur a venit să te întrebe de ce nu se termină divorțul. Nu? O fi crezut că eu nu vreau! Dar pentru ce să te turburi tu? Ți-a făcut rău că ți-ai amintit?... Nu înțeleg de ce să nu-mi fi spus ce ai? Ți era teamă că o să-mi fac și mie rău!

Dan.—(încet, capul plecat). Da. (apoi cu elan). Ești bună, Livio, ești nesfârșit de bună... îți mulțumesc! (fără să-și dea seamă vorbește exaltat). Ascultă, Livio, dacă tu vrei, tu dacă vrei... uite da... eu îți cer voie să vin azi la tine... acasă... astă seară... am să vin tirziu... la zece... la unsprezece chiar... nu se mai poate așa... toate nebuniile astea... să ne chinuim așa... (uimire la Livia).

Livia.—Cum?

Dan.—(se oprește). Spuneam, că dacă vrei tu, diseară pot veni la tine... dacă nu te supără... dacă tu vrei!

(pauză)

Livia.—(ii dă mâna). Vreau Dan, vino. (îl privește, apoi se lasă deodată la el în brațe).

Dan.—(cuprinzînd-o). Fii a mea Livio, a mea. E o copilărie să mai așteptăm... începem viața noastră deacum... tot ce a fost în urmă a trecut... s'a uitat... acum e viața noastră... avem dreptul... te doresc Livio, te vreau a mea, numai a mea (tot febril) numai a mea... îți mulțumesc pentru toată încrederea ce o am în tine, pentru tot ce e curat, frumos, între noi, pentru tot ce-mi dai tu. Tu nici nu știi ce însemnă asta pentru mine: să te privesc și să știu că ești a mea, deacum mereu a mea... să am încredere în tine... să știu că nu mai am nimic de ce să mă tem... că te-ași mai putea pierde... să știu că pot fi fericit, că tu... (ceasul începe să bată. Cinci bătăi, Dan se oprește și ascultă toate bătăile, atent).

Dan.—(complet schimbat, speriat). Cinci!

Livia.—(care a ascultat și ea ceasul). Da, cinci! (văzîndu-l pe Dan schimbat). Dar ce ai? Ce s'a întîmplat?

Dan.—Nimic! Cum... trece timpul!

Livia.—(surizînd, căutînd să-l reție). Da, și?

Dan.—(sculîndu-se enervat). Nu știu! Imi face rău!

Livia.—Cum? De ce? Ce-i asta? Ce vrei să spui?

Dan.—Nu știu... îmi pare că trece... trece... apoi îți aud glasul spunînd: „acum trebuie să plec“.

Livia.—Da, dar am să adaug: „peste cîtva timp sîntem iar împreună!“ (privindu-l cu dragoste). *Dan*, împreună!

Dan.—(chinuind un gînd). Și... azi... ai să pleci curînd?

Livia.—(drăguță). Da, destul de curînd. Azi, mai devreme ca de obicei, pentrucă am și venit mai devreme decît spuseseam.

Dan. (cu o atenție chinuită). Vrei să pleci? Trebuie să pleci acum.

Livia.—Nu chiar acum! Mai pot sta puțin! (se uită la ceas).

Dan.—(același ton). Cît mai poți sta?

Livia.—Ași vrea să fiu acasă... așa cam pe la șease... cel mai tîrziu.

Dan.—(chinuit, stăpinindu-se) înainte de șapte?

Livia.—(il privește uimită, căutînd să suriză). Bine înțeles că înainte de șapte, dacă spun că așa vrea să plec cam pe la șease!

Dan.—Dece vrei să fi înainte de șapte acasă?

Livia.—Cum dece?

Dan.—Pentru ce vrei să fii înainte de șapte acasă?

Livia.—Nu înțeleg ce vrei să spui! Am spus că vreau să fiu înainte de șapte acasă. Atît.

Dan.—(sacadat). Și eu, te întreb, pentruce vrei să fii înainte de șapte acasă. Atît.

Livia.—Dar nu înțeleg deloc ce vrei! N'am nici un motiv atît de extraordinar, încît să cred că trebuie să ți-l spun și ție. Nimic important... Presupune orice fleacuri... în fine indiferent... n'are importanță, dar așa dori să fiu înainte de șapte acasă. Deaceia am și venit mai devreme la tine, ca să am totuși timp să stau cu tine. (caută să-l cuprindă. El rămîne rece, nemișcat).

(Pauză).

Dan.—(rar, Lिवiei, care pare jicnită). Dacă te-ai ruga să rămîi aici să nu pleci, ai face-o, ai rămîne?

Livia.—(destul de rece...) mi-ar fi cam greu... ar trebui să anunț acasă...

Dan.—Servitorii?

Livia.—(lovită). Cum vorbești (pauză). Da, poate servitorii. Am spus într'adevăr că vin mai devreme.

Dan.—(cu aceeași privire fixă, chinuită). Dar dacă totuși, te-ai ruga să rămîi?

Livia.—(tot rece). N'ai nici un motiv să o faci... mai ales că peste cîteva ceasuri ai spus că vii la mine!

Dan.—Dacă te-ai ruga totuși, așa fără nici un motiv... să nu pleci?

Livia.—Dar pentruce privirile astea, glasul ăsta... și n'ai nici un motiv!

Dan.—Așa fără nici un motiv te rog să rămîi aici... pentrucă alt fel eu...

Livia.—(din nou lovită). Pentru că altfel tu ?

Dan.—(incet). Pentru că altfel ași suferi.

Livia.—(cu elan). Dan, ce-i asta ?

Dan.—Nu știu... dar este așa !

Livia.—Dar n'ai pentru ce. Nu are sens ce faci... Tu știi că mi-ar face plăcere să stau cu tine... că la tine am venit, și că diseară o să fim iar împreună... dar acum... nu înțeleg ce ai, și nu vreau așa... nu se poate așa... nu are nici un sens ce faci...

Dan.—(Dan sever și cercetător). Și dacă totuși te-ași ruga să rămii așa fără nici un motiv... (apasă pe cuvinte)... fără nici un sens, ai rămîne ?

Livia.—Fără motiv ?

Dan.—(După ce o privește fix). Da, să spunem, fără motiv.

Livia.—(incet). Nu, n'ași rămîne.

(pauză).

Dan.—(rar). Pe cine aștepti ?

Livia.—(iar lovită, tresare). Ce vrei să spui ?

Dan.—(violent). Nu vreau să spun nimic, te rog numai să rămii aici !

Livia.—(tresare, apoi îi privește o clipă). Nu pot. Acum nu se mai poate.

Dan.—...încă odată : de ce ?

Livia.—(deslușit). Pentru că n'are sens ce faci. Acum asta-i singurul motiv : pentru că n'are sens ce faci.

Dan.—Totuși...

Livia.—Dela tine nu pot primi așa ceva. Asta era bun pentru Valentin.

Dan.—(viu). Cum ?

Livia.—Da, fața ta, privirile astea, toate mi-l amintesc.

Dan.—(incet, fără să o mai privească). Ți-ar face atât de rău ?

Livia.—Întrebi ? Bine dar... Ascultă Dan (îl întoarce cu fața către ea)... într'atît de rău, încît uite acum îmi dau seama că dacă mă port așa cu tine, dacă mă încapăținez să plec acum... fără nici un motiv... e pentru că mi'l amintești. Purtarea ta mi-l amintește, mi se pare că retrăesc clipe din care au fost lingă el... pentru că nu mai pot tolera capriciile, strigăte, scene, nebulii nemotivate... nu nu, eu nu mai pot. Numai cînd mă gîndesc la ele, la cum eram lingă el, mă turbur... se îneacă mintea, voința... e înjositor... (violent) așa ceva nu se mai poate suporta... nu mai pot și... acum tocmai tu, tu Dan... tocmai azi...

Dan.—(slab, minile căzute). Da.

Livia.—Da, da, sigur că da.

Dan.—(incet, rar, chinuit, cu o rugăminte de copil în glas). Și... acum tot ai să pleci ?

Livia.—Da.

Dan.—Rămii te rog.

Livia.—Și eu te rog să mă lași să plec, te rog (caută să-l mîngie)-

Dan.—(se degajă deodată, după ce a părut că se frământă să se reculegă, să adune voința). Ascultă Livio, dacă tu pleci acum voi fi și eu la tine acasă la șapte. (alt ton). Cred că nu ai nici un motiv să nu mă primești!

Livia.—(uimire, disperare, oboșeală). Bine dar asta-i nebunie... Cum la șapte?

Dan.—Da, la șapte. (repetă textul scrisoarei). Azi la șapte voi fi la tine.

Livia.—Bine... dar adineauri spuneai.. credeam că ne-am învoit, că ai înțeles...

Dan.—Livio, ajunge. (se așază pe canapea).

Livia.—(gata să plîngă). Dar n'are sens să te porți așa cu mine. Eu nu ți-am greșit cu nimic... și tu așa fără motiv strici așa totul... nici nu pot înțelege ce vrei dela mine, ce sînt toate astea... nu mai pricep nimic... ce vrei să faci din noi... credeam că niciodată n'o să fie lucruri de astea între noi... astfel de scene... și cum îmi vorbești.

(Dan o privește, pare din ce în ce mai stăpînit, și atent)... de ce mă privești așa... de ce te uîți așa la mine?

Dan.—Îți pare atît de extraordinar că vreau să vin la tine mai... devreme?

Livia.—Nu-mi pare extraordinar decît purtarea ta față de mine!

Dan.—(vorbește greu). Liniștește-te. Dacă nu e nimic rău... vor trece toate dela sine. Acum du-te acasă. La șapte voi fi la tine. Ne vom lămuri acolo, ne vom lămuri cîteva ceasuri mai devreme. Cred că va fi bine pentru toată lumea. Acum sîntem prea turburați ca să putem continua... dar... (suride crud) nu avem pentru ce aștepta până la 10 ca să ne lămurim: cu cît mai devreme cu atît mai bine.

(pauză).

Livia.—Asta-i tot?

Dan.—Da.

Livia.—(un timp, apoi încet). Plec, la revedere. (și întinde mina).

Dan.—(se scoală, o privește, apoi o trage la el). Dacă încă odată te-ași ruga, acum, să rămii, ai rămîne?

Livia.—(încet). Nu.

Dan.—(o îndepărtează și spune strangulat). Bine... du-te.

(Livia pleacă. Rămas singur, Dan cade pe fotoliu, capul răsămat de birou. Mimică de disperare. Izbucnește în plîns) Livio... Livio, ce faci... ce faci Livio...

(Cortina).

Henriette Ivonne Stahl

(Sfîrșitul în numărul viitor)

Resturi de limbă scito-sarmată¹

Dacă istoria și civilizația popoarelor scito-sarmate este destul de bine cunoscută astăzi, în schimb, cercetările lingviștilor sînt mai puțin avansate; aceasta provine din mai multe cauze; materialul de care dispunem, pentru cunoașterea limbii acestor populații, este sărac și nu întotdeauna sigur: cîteva cuvinte transmise de scriitorii clasici, glose de o interpretare dubioasă și material onomastic și toponimic extras din inscripțiile orașelor pontice grecești; în sfîrșit, cercetarea atentă a toponimiei Daciei și Rusiei de sud, din antichitate și din zilele noastre, îmbogățește lista cu alte cîteva nume. Apoi, cînd vrem să interpretăm acest material lingvistic, ne lovim de un alt neajuns: istoria dialectelor iranice, în special a dialectelor de nord, nu e încă bine cunoscută; lingvistul trebuie să opereze cu informații fragmentare, și, de cele mai multe ori, să se adreseze, pentru comparație, la grupuri dialectale vecine, în neputința de a cita forma veche a dialectului de care ar avea nevoie; posibilitatea reapariției, mulțumită unei descoperiri fericite, a unor grupuri lingvistice dispărute, rămîne însă deschisă: reînvierea recentă a tokharicei și a grupului iranic oriental justifică această nădejde.

Scopul articolului de față nu este de a relua, în amănunte, examenul resturilor de limbă scito-sarmată: această lucrare a fost întreprinsă și dusă la bun sfîrșit de alți cercetători, cu suficientă autoritate; mă voi mulțumi, deci, să examinez, rapid, cîteva cuvinte caracteristice și să indic care sînt rezultatele la care s'a ajuns în această materie; îmi propun să insist, apoi, asupra problemei cuvintelor iranice intrate la o epocă veche în limbile romanice, și în special în romină. Cu acest prilej, vom examina metoda care trebuie urmată într'o astfel de cercetare, pentru că lingvistica dispune astăzi de o metodă riguroasă și de mijloace de control suficiente: încrederea în metodă presupune, firește, un „act de credință“,

1. Am tratat acest subiect într'o conferință ținută la *Institutul de studii sud-est europene*; v. *Neamul românesc* din 12 mai 1929.

ABREVIATIUNI. *alb.* = albanesă; *av.* = avestică; *dr.* = dacoromînă; *gr.* = greacă; *ir.* = iranică; *lit.* = lituană; *oss.* = ossetă; *ot.* (turcă) otomană; *pers.* = persană; *prov.* = provansală; *r.* = rusă; *retorom.* = retoromană; *sl.* = slavă; *sp.* = spaniolă; *ung.* = ungară; *v.* = vechi.

prealabil, care, odată acordat, permite lingvistului să renunțe la apropieri în aparență seducătoare, dar care nu sînt justificate de metodă.

I

Vom examina, mai întăiu, care erau locuințele Scito-Sarmaților în cursul antichității și evului-mediu, mișcările executate de aceste populații în acest răstimp și numele sub care ele sînt cunoscute.

Pe la 750 în. d. C., *Sciții* înlocuiesc pe *Cimerieni* în Rusia de sud; mai tîrziu, în timpul lui Darius (521-483 în. d. C.), *Sciții* sînt semnați între Dunăre și Don; la estul Donului sînt așezați *Sarmații*, semnați de scriitorii greci în jumătatea a doua a sec. al IV-lea în. d. C., pe cursul mijlociu al Donului. Împinși spre vest de Mongoli, *Sarmații* ocupă, în a doua jumătate a secolului al III-lea, stepele dintre Don și Nipru. *Massageții* și *Sacii* sînt așezați la estul Mării de Aral (Oxiana), pe Araxes; la aceeași epocă, Armenia, Capadocia și Pontul sînt colonizate de Perși. Începînd cu secolul I d. C., *Sacii* sînt semnați în India de nord-vest, în provinciile Panjtal, Wachan, etc.; ei cucerise cu două veacuri mai de vreme provincia *Drangiana*, care căpătase numele cuceritorilor: *Sakastan* (< *Saka*), azi *Seistan*. În sec. I d. C., la vestul *Sarmaților*, așezați între Nipru și Don, găsim pe *Iazygi*, care se întind până la Carpați; ei trec Dunărea și Tisa pe la 50 d. C. *Aorsii* sînt semnați la vestul Donului, iar în 62 d. C. *Roxolanii* locuiesc la vestul Niprului. *Stygii* apar pe malurile Mării Caspice; ei sînt semnați apoi în Dacia, în Oltenia și în Bănat, de unde, prin valea Savei, ajung pe țărmurile Adriaticei. *Sarmații* n'au distrus sau asimilat pe *Sciți*; aceștia sînt semnați în Crimeea și în Dobrogea, după venirea *Sarmaților*. Ca și *Sciții*, *Sarmații* sînt un popor iranice, cu infusiune de sînge mongol; această origine dublă poate fi dedusă și din monumentele de artă scito-sarmată, pe care sînt figurate două tipuri de luptători: unul mongol și celălalt indo-european. Scito-Sarmații au în comun nu numai tipul etnografic, dar și organizația politică și economică; deosebirea residă în armament și în tactica de luptă: *Sciții* sînt arcași pedestri, pe cînd *Sarmații* sînt călăreți și se servesc de lănci. Pe de altă parte, stilul animal, care caracterizează arta scită, apare evoluat la *Sarmați*, în sensul că animalele devin ornament și obiectele sînt polichrome ¹.

1. Stilul animal a fost dus probabil de Huni în China, unde a provocat renașterea artei chineze sub dinastiile Ceu (sec. VI—IV în d. C.) și Hah (206 în. d. C.—220 d. C.). Am evitat să întrebuițez, în cursul acestui articol, termenul *turan*, din cauza neprecisiunii sale; în adevăr, prin *Turan* se înțelege regiunea dela nordul Pamirului și Thibetului, cuprinsă între Marea Neagră și Marea Galbenă. Pe acest teritoriu întins s'au întilnit popoare de rasă cu totul diferită; cît privește numele *turanică*, dat unei familii de limbi (limbile turcești, mongola, tunguza și limbile fino-ugriene), el este abandonat astăzi.

Pârvan a arătat că monumentele de artă scito-sarmată descoperite în regiunea carpato-dunăreană sînt departe de a atinge strălucirea celor din Rusia de sud: în nordul Thraciei nu s'au stabilit, în mijlocul populației locale, decît mici grupuri iranice, pe cînd în Rusia meridională a existat un bloc iranic compact. Grupări iranice mai importante sînt semnalate în nordul Ungariei, în sudul Ardealului ¹ și în stepa Țării Romînești. Sciții din nordul Ungariei n'au fost în contact cu cei din sudul Ardealului: cei dintăiu fac parte din grupul de populație iranică care s'a răspîndit în nordul Basarabiei, Bucovina, Galiția, Silesia și Brandeburg. Celălalt val de populație iranică s'a răspîndit din Basarabia spre vest, acoperind sudul Moldovei și trecînd în Ardeal prin văile Mureșului, Oltului și prin pasul Oituz. În sfîrșit, Iranii au mai pătruns în Dacia și în Bulgaria prin cîmpia Țării Romînești, trecînd apoi spre Adriatică, și prin Dobrogea; ei urmează drumul pe care l-au apucat mai tîrziu Goții și Bulgarii. Despre *Agathirși*, care locuiau pe amîndouă malurile ale Mureșului și care sînt semnalăți în jurul Abrudului, avem știri precise culese de Herodot la Olbia, colonie grecească care era în legături comerciale cu sudul Ardealului. *Agathirșii* supuseser populația dacă locală, dar, cu timpul, au fost asimilați de Daci: la 100 d. C., procesul de asimilare era desăvîrșit. În sec. IV d. C. *Alanii*, în solda Hunilor (neam turcesc), înaintează spre vest; la începutul secolului al V-lea îi găsim în Panonia. Mult mai tîrziu, în sec. al XIII-lea, regele Bela al IV-lea colonisă Ungaria cu *Alani* și *Cumani*. Teritoriul *Alanilor* 2, între Budapesta și Debreczen, se întindea pe amîndouă malurile ale riului *Zagyva*; acești *Alani* nu sînt urmașii *Alanilor* semnalăți mai înainte la Dunăre. Îi găsim la nord de *Sevastopol* în sec. al XIII-lea, și în sec. al XV-lea aflăm că *Alanii* se întind din *Crimeea* pînă la *Cetatea-Albă* 3.

E. Minns, *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913; M. Ebert, *Südrussland im Altertum*, Bonn-Leipzig, 1921; M. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford, 1922; V. Pârvan, *Getica*, București, 1926 (aceste patru lucrări sînt fundamentale și conțin toate referințele bibliografice; cf. exposeul lui G. Radet, *Le monde scythe*, în *Journal des savants*, 1923, p. 247-259 și Schrader-Nehring, *Reallexikon der indogerm. Altertumskunde*, 1917-1929, s. v. *Iranier* și *Skythen*; o hartă, cu indicația satraپیilor imperiului persan, sub Darius, în *The Cambridge ancient history*, IV, 1926, p. 194-195); V. Pârvan, *Dacia, an outline of the early civilizations of the carpatho-*

1. În sudul Ardealului, această civilizație a lăsat urme mai însemnate în județele Trei Scaune, Odorhei, Mureș-Turda, Tîrnava și Alba de jos.

2. Ung. *Jászszág* <v. r. *jasi*, r. *jasy* „numele Ossetilor” <*Ās*.

3. Indicațiile bibliografice date în cursul acestui articol se mărginesc la strictul necesar; amănunțele sînt date în lucrările la care se trimit, care conțin bibliografia completă.

danubian countries, Cambridge, 1928 (sinteză clară și elegantă). Asupra artei scito-sarmate, v. și M. Rostovtzeff, *L'art gréco-sarmate et l'art chinois de l'époque des Han*, în *Aréthuse*, Paris, 1924, p. 81 urm. și Id., *L'art chinois de l'époque des Han*, în *Revue des arts asiatiques*, Paris, 1924, n-1 3, p. 11 urm. Cf. H. d'Ardenne de Tizac, *L'art chinois classique*, Paris, 1926, p. 7 urm.; W. Ginters, *Das Schwert der Skythen und Sarmaten*, Berlin, 1928.

AGATHIRȘI. C. Patsch, *Die Völkerschaft der Agathyrsen*, *Akademie der Wissenschaften in Wien, Anzeiger*, 1925, p. 69 urm. (ajunge la aceleași rezultate ca și Pârvan).

ALANI. Articolul lui Tomaschek (*Alani*), din *Pauli-Wissowa, Real-Encyclopedie der classischen Altertumwissenschaft*, I, col. 1282 urm., merită să mai fie consultat.

SACI. Studiul lui G. Hüsing, *Völkern in Iran*, în *Mitteilungen d. Anthropolog. Gesellschaft in Wien*, 46, 1916, p. 199 urm., trebuie consultat cu multă critică.

Dacă examinăm, acum, diferitele denumiri ale acestor populații constatăm două lucruri:

1. Toate numele se explică prin iranică.

Alani ('Αλανοί) < *Arya* (cf. gr. ('Αριανή), potrivit legii fonetice *-ry->-l- care caracterizează grupul de nord¹; cf. oss. *Ir* „Osseji, țara Ossejilor“ < av. *airya*.

Aorsi ('Αορσοί), nume dat Alanilor, cf. av. *auruša* „alb“.

Asai ('Ασαιοί) „Alanii de la Don“, cf. av. *asav-* „iute, rapid“ (av. *asu-aspa* „calul iute“). *As*, nume dat Alanilor, după sec. al IX-lea; cf. 'Αλανορσοί, la Ptolemeu < 'Αλανοί + 'Αορσοί.

Δασύρσοι „Dacii albi“ din Dalmația < Δάοι „Daci“ + 'Αορσοί (Pârvan, *Getica*, p. 38-39); cf. Δάος, la Olbia.

Massageți (Μασσαγέται) „Geții mîncători de pește“, cf. av. *masya-* „pește“.

Roxolani (Ρωξολανοί) „neam sarmat“ (Strabo, Ptolemeu); cf. av. *raoxšna-* „luminos, lucios“ + 'Αλανοί = „Alanii blonzi“. Redarea lui xš și š prin gr. ξ e normală: cf. av. *axšaēna* = gr. ἄξινοι și av. *aša-* (+ *paθā*) „pe drum“ = gr. Ἐξαμπαῖος „Bugul“ (Hypanis; Herodot) 2.

Saci (Σάκαι), nume generic al triburilor iranice dintre Oxus (Amudarja) și Jaxarte (Syrdarja), în inscripțiile suveranilor Achemenizi: „cei de dincolo de mare“ și „cei de la est“; cf. v. pers. *Saka-* „Scit“.

2. Denumirile acestea sînt date de vecini aceleași populațiuni iranice de nord, după cum veneau în atingere cu cutare sau cutare trib iranic, și porecle (cf. *Massageți*, *Roxolani*, etc.). Numele na-

1. R. Gauthiot, *Essai de grammaire sogdienne*, p. III.

2. Denusianu, *Grai și suflet*, IV, 1929, p. 146-147.

țional al acestei populații este *Scoloți* (Σκόλοτοι), *Așgūzaai*, în inscripțiile asiriene; Grecii i-au denumit *Sciți* (Σκύθαι) „populația iranică dela nordul Mării Negre, dela Marea Caspică și dela Marea de Aral“, extinzând, astfel, asupra întregii populații iranice de nord, numele unui grup, numit *Saka-* de Perși, Σάκαι, la scriitorii greci (cf. glosa lui Hesychius: σακαλα „sărbătoare scită“) 1. Sacii din Dacia, care au lăsat urme în numele de localități (cf. *Sacidava*, lângă Durostorum și la sud de Apulum), sînt, prin urmare, Sciți 2.

Caracterul iranic al acestei populații este, deci, bine definit: el e confirmat prin ceia ce știm cu privire la civilizația scito-sarmată, care reprezintă avangarda civilizației iranice în Europa.

II

Putem trece, acum, la examenul resturilor de limbă scito-sarmată.

Am enumerat mai sus izvoarele de care dispunem pentru cunoașterea acestei limbi. Concluzia examenului este că cele mai multe nume se explică prin iranică. Această nu înseamnă, firește, că Scito-Sarmații erau toți irani: ceia ce pare sigur, este că aristocrația care domina această populație era iranizată: Scito-Sarmații vor fi încorporat în organizația lor politică oarecari triburi mongole; teoria „mongolă“ (Geza Nagy, Minns, J. Peisker, Treidler) este, deci, în parte cel puțin, justificată. Trebuie relevat aici, pe de altă parte, că, unele nume din materialul amintit, sînt thrace: aceea se explică mulțumită trînselor relații dintre Thraci și Scito-Sarmați, în Dacia.

Las să urmeze, acum, cîteva numiri iranice dela nordul Dunării; mai întăiu, cîteva nume proprii culese în inscripțiile din orașele pontice grecești: Olbia, Tanaïs, Tyras, începînd cu sec. al II-lea în. d. C.:

φιδας, cf. oss. dig. *fidā* „tată“. *φούριτας*, cf. oss. *furt* „fiu“ (cf. numele de persoană *Furduh*, într'un document din 1323 provenind din Ungaria). *λεῖμανος*, cf. oss. *limān* „prieten“.

Trecem la numele toponimice:

Numele Dunărei, și în primul rînd dr. *Dunăre*, pune o serie de probleme, pe care le vom examina rapid.

Pe lângă forma romînească, și lăsînd de o parte denumirea *Ἰστρος*, găsim atestate două forme, cu un vocalism diferit: *Danuvius* (la Caesar) și *Danuwis* (Δάνουβις), deci forme cu vocalismul *a* al radicalului, și, pe de altă parte, forme cu vocalismul *o* sau *u* (treccerea la *u* e un fapt fonetic banal și general): Δούναβις, la

1. Asupra numelui Sarmaților (Σαυρομάται și Σαρμάται, două popoare diferite [?]), v. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks*, p. 112 urm. și Vasmer, *Die Iranier in Südrussland*, p. 51.

2. Pârvan, *Getica*, p. 15, 119, 261, 271-272 și 284; Patsch, *loc. cit.*

Pseudo-Cesar din Nazianz, și **Dōnawi*, *Dūnawi* (nominativ), **Dūnaujai* (dativ), în gotică, *Dunavū* în v. slavă.

Cum se explică aceste forme?

Originea celtică a formei occidentale nu mai este admisă astăzi; părerea lui Pârvan, după care aceste forme ar fi fost transmise Celților de Scito-Sarmați, care erau la ei acasă în părțile Dunărei, e foarte verosimilă. Formele cu vocalismul *a* se explică, prin urmare, dacă plecăm dela av. *dānav-* „rîu, fluviu“¹; pentru cele cu vocalismul *o*, *u*, trebuie să pornim dela o formă cu vocalismul *o* al radicalului, cf. oss. *don* „rîu“. Partea a doua a cuvîntului, în romînă, slavă și gotică e alcătuită dintr'un sufix al limbii împrumutătoare: *-ris* în thracă (dr. *Dunăre*), *-avo-*, *-ava-*, sau *-ajo-* în slavă, *-v-*, sau *-j-* în gotică. Singura dificultate care subsistă, dacă adoptăm această explicație, residă în faptul că sîntem obligați să admitem, în acest cas, că ir. *ā* trecuse la *o* la o epocă veche; în adevăr, dacă n'am admite aceasta, atunci n'am mai putea pleca dela un radical cu vocalismul *o*; se știe că trecerea lui *ā*, *a* + *n*, *m* la *o* e atestată în ossetă², și se admite că acest fenomen s'a produs înainte de contactul dintre ungară și ossetă, deci, cel mai de vreme înaintea sec. IV d. C. Dar avem oare dreptul să admitem că fenomenul e foarte vechi? Cuvînte ca 'Αλανοι sau τάναις, de ex., nu ne autoriză, în toate cazurile, să atribuim acestui fenomen o mare vechime. Totuși, această pare a fi, în stadiul actual al cunoștințelor noastre, explicația cea mai mulțumitoare: căci explicația lui Skok (*a-u* > *u-a* prin metatesă vocalică [!]), deși ar avea avantajul să simplifice problema, prin faptul că am porni dela un singur radical cu vocalismul *a*, este inadmisibilă.

V. Pârvan, *Considerațiuni asupra unor nume de rîuri daco-scitice*, București, 1923, p. 16 urm. (*Analele Ac. Rom.*, seria 3-a, t. I, liter.); E. Gamillscheg, *Zum Donaunamen in Zeitschrift für slavische Philologie*, III, 1926, p. 149 urm.; A. Stender-Petersen, *Slavisch-germanische Lehnwortkunde*, Göteborg, 1927, p. 345 urm.; P. Skok, *Dunaj et Dunav*, în *Slavia*, VII, 1929, p. 722 urm.

Νάρακον (στόμα) „canalul Sulinei“, cf. oss. tag. *narāg* „strîmt“. Πόντος Ἀξεινος „Marea Neagră“; cf. av. *axšaēna-* „de culoare întunecată“, cu *xš* redat prin gr. ξ, procedeu examinat mai sus. Cf. Πόντος Μέλας „Marea Neagră“, la Euripide, și Σκύθικός Πόντος, la Theocrit.

Πόρατα (Πυρετός, Herodot) „numele scit al Prutului“; cf. gâtha, av. *pəratav-* „trecere, vad, punte“; în Evul mediu Prutul e numit „Alanus fluvius“.

1. Pentru flexiunea acestei forme, v. H. Reichelt, *Awestisches Elementarbuch*, Heidelberg, 1909, p. 194.

2. Oss. *o* corespunde ir. *ā*, *a* + nasală; cf. Miller, *Die Sprache d. Osseten*, p. 20.

τάναϊς „Donul“, cf. av. *dānav-* „rîu, fluviu“, oss. *don* „rîu“; *t* inițial este o grafie improprie pentru a reda sonora corespunzătoare.

Pe lângă acest material, mai sînt nume proprii din aceeași regiune care se explică prin pehlvi sau persană; vom examina mai departe repartitia dialectelor iranice. Prezența onomastice persane e datorită influențelor culturale (influența regatului Pontic asupra regatului Bosforului cimerian): cu alte cuvinte, numele care se explică prin persană n'au valoare pentru stabilirea grupului dialectal din care face parte limba scito-sarmată.

III

Ne rămîne, înainte de a trece mai departe, să examinăm trei nume păstrate până în ziua de astăzi în Dacia și în Rusia meridională, care se explică de asemenea prin iranică.

Dunărea, explicat mai sus.

Jasska, sat pe Nistru, în Rusia; cf. av. *asav* „iute“; același etimon îl are toponimicul nostru *Iași* (capitala Moldovei și sat în jud. Gorj; cf. *Gura Iașului*, în Romanati, și *Valea Iașului*, în Argeș). Cuvîntul a pătruns la noi prin canal slav, după cum probează protesa lui *j-*; cf. v. r. *jasi* (pl.) *Jasiskyj*l tîrgü „tîrgul Osseților“. Forma *Iași* ar fi un plural, ca toponimicile *Buglari*, *Ruși*, *Sirbi* dela nordul Dunărei, semnalate, pentru comparație, de Philippide 1.

Zărând (din munții Apuseni) ar putea fi apropiat de *Zápanδος*, n. pr. în regiunea Donului (pentru care cf. oss. *zărond* „bătrîn“); Densusianu explică numele românesc prin av. *zaranya-* „aur“ 2, dar fonetismele nu corespund: ne-am aștepta, în adevăr, la forme de tipul oss. (*sugh-*) *zărînă* „aur“; cf. ung. *arany* „aur“, zyr.-votjak *zarrii*, etc.

SCITO-SARMATA. M. Vasmer, *Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven. I: Die Iranier in Südrussland*, Leipzig, 1923 (de consultat cu critică pentru partea etimologică); Id., *Iranisches aus Südrussland*, în *Streitberg Festgabe*, Leipzig, 1924, p. 367 urm.; Id., articolul *Skythen* (Sprache), în Ebert's, *Reallexikon der Vorgeschichte*, XII, 1928, p. 236 urm. (informații bogate, prezentate concis; referințe bibliografice); V. Pârvan, *Considerațiuni asupra unor nume de rîuri daco-scitice*, București, 1923 (*Analele Acad. Rom.*, seria 3-a, t. I, liter.; fără a fi lingvist, Pârvan a reușit să dea indicații prețioase; detaliul trebuie, însă, revizuit).

1. A. Philippide, *Originea Romnilor*, I, p. 728 urm.; cf. Vasmer, *op. cit.*, p. 26. Philippide, *l. c.*, p. 730: „*Iaș*, singular analogic după pluralul *Iași*“. Vezi acum și G. Weigand, *Balkan-Archiv*, IV, Leipzig, 1928, p. 176.

2. O. Densusianu, *Noms de lieux roumains d'origine iranienne*, în *Donum natalicum Schrijnen*, 1929, p. 426.

Pentru informația generală, există compendiul publicat de W. Geiger și E. Kuhn, *Grundriss der iranischen Philologie*, 4 volume, Strasburg, 1895—1904 (vol. I în 2 părți și un supliment, datorit lui Vs. Miller și consacrat ossetei; vol. II tratează despre literatură, istorie și cultură), care nu mai e la curent cu stadiul actual al cunoștințelor noastre, mai ales după descoperirile din ultimii ani. Cf. expoziturile lui H. Reichelt, *Iranisch*, în *Festschrift für W. Streitberg*, Heidelberg, 1924, p. 273 urm., și în vol. 4, partea a doua din *Gesch. d. indogerm. Sprachwissenschaft*, publ. de A. Debrunner și F. Sommer, Berlin-Leipzig, 1927.

Pentru lexic, *Altiranisches Wörterbuch*, întocmit de C. Bartholomae, Strasburg, 1904, completat de același, *Zum altiranischen Wörterbuch*, Strasburg, 1906 (*Beiheft* la vol. XIX din *Indogerm. Forschungen*)¹.

VECHEA PERSANĂ. A. Meillet, *Grammaire du vieux perse*, Paris, 1915.

PERSANA. Paul Horn, *Grundriss der neupersischen Etymologie*, Strasburg, 1893 și H. Hübschmann, *Persische Studien*, Strasburg, 1895.

OSSETA. H. Hübschmann, *Etymologie und Lautlehre d. ossetischen Sprache*, Strasburg, 1887; Vs. Miller, *Die Sprache der Osseten*, Strasburg, 1903 (supliment la vol. I al *Grundriss*-ului publ. de Geiger-Kuhn); H. Sköld, *Die ossetischen Lehnwörter im Ungarischen*, Lund, 1925 (concluziile autorului sînt discutate); Z. Gombocz, *Osseten-Spuren in Ungarn*, în *Streitberg Festgabe*, Leipzig, 1924, p. 105 urm.; Id., *Ossètes et lazynes*, în *Revue des études hongroises et finno-ougriennes*, III, 1925, p. 5 urm.

SOGDIANA. R. Gauthiot, *Essai de grammaire sogdienne*, Paris, 1914—1923 (numai fonetica; partea a doua, redactată de E. Benveniste, este în curs de tipărire).

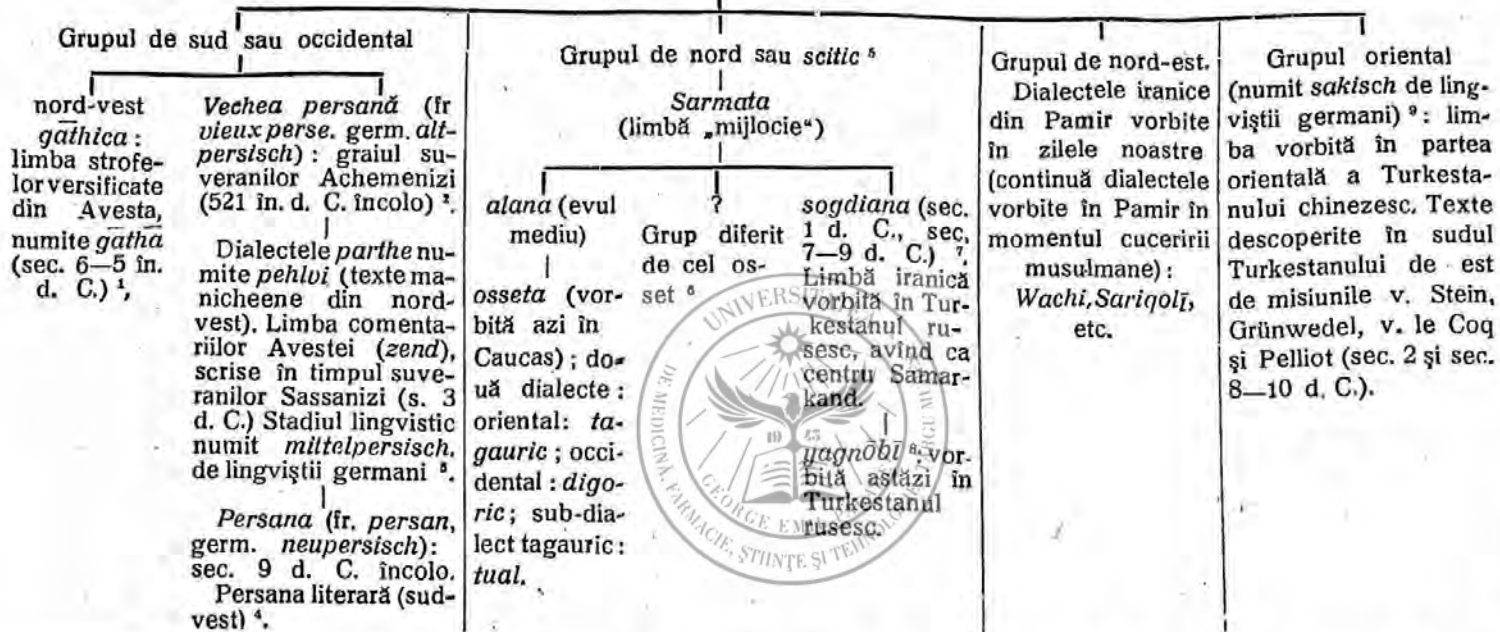
IRANICA ORIENTALĂ. E. Leumann, *Zur nordarischen Sprache und Literatur*, Strasburg, 1912 (ediție de texte și comentariu); cf. P. Pelliot, în *Mémoires de la Soc. de linguistique de Paris*, XVIII, 1913, p. 89 urm.; H. Reichelt, *Das Nordarische*, în *Indogerm. Jahrbuch*, I, 1914, p. 20 urm.

IV

Așa dar, materialul onomastic și toponimic din Dacia și din Rusia de sud pe care l-am examinat până acum, se explică prin grupul de nord al limbilor iranice, numit *scitic*. Această constatare are o consecință imediată: de cîte ori vom avea de explicat prin

1. Dicționarul lui Vs. Miller, *Ossetisch-russisch-deutsches Wörterbuch*, publ. de A. Freiman, I, Leningrad, 1927, nu mi-a fost accesibil la București.

Iranica comună

1. Inscriptiile achemenide sînt redactate în limba care trebuie să fi fost vorbită de aristocrația persană din epoca lui Darius (521—483 în d. C.). Vechea persană prezintă particularități lingvistice caracteristice, care o separă de celelalte grupuri iranice.

2. Limba suveranilor Sassanizi e numită *parsi* „limba Persiei“, după caracterele persane întrebunțate în textele din acea epocă; tot astfel, textele scrise în caractere zende poartă numele *paزند*. Așa dar, *parsi* nu denumește la origine o „limbă“, ci o „transcripție“. *Zend* = „explicație, comentariu“; comentariile în prosă ale strofelor versificate din *Avesta* (numite *gāthā*), sînt scrise în limba *pehvi*, adică în limba persană din epoca sassanidă. În rezumat, zice Darmesteter, succesiunea lingvistică în Persia, de la origini până în zilele noastre, este: *v. persană-parsi-persană*, sau *v. persană-pehvi-persană*, sau *v. per-*

iranică un cuvînt din aceste regiuni, va trebui să ne adresăm la dialectele septentrionale. Vom vedea mai departe care sînt consecințele acestui principiu; pentru moment, ne oprim la următorul tablou de ansamblu, care înfățișează stadiul cunoștințelor noastre actuale asupra dialectelor iranice.

sună-medio-persană-neo-persană (denumirea din urmă, care are avantajul de a nu preta la echivoc, e întrebuițată de lingviștii germani; v. J. Darmesteter, *Études iraniennes*, I, Paris 1883, p. 38 urm.).

3. Se numește *persană* limba vorbită de Perșii mahometani și notată cu caractere arabe, începînd cu sec. al IX-lea d. C. Formele dialectale citate uneori ca persane nu aparțin limbii scrise, care are ca basă un mic grup de dialecte locale din sud-vest.

4. Textul *Avestei* ne-a fost transmis într-o redacție sassanidă. Compilatorii au inserat la întîmplare, în textul comentariilor, o serie de strofe versificate numite *gathă* „text vechiu și original“, scrise într-o limbă care, în momentul redactării, se îndepărta de limba vorbită și pe care compilatorii tardivi o înțelegeau rău. Limba *gathică* e grea de localizat: în timpul din urmă, s'a propus localizarea în nord-vest (A. Meillet, *Trois conférences sur les gathă de l'Avesta*, Paris, 1925, p. 26-27—*Annales du Musée Guimet*, Bibl. de vulgarisation, t. 44). Strofele *Avestei*, redactate probabil de mai mulți autori, reproduc predicile reformatorului religiei iranice, Zoroastru (*Zaradūstra*), născut pe la 660 în d. C.; comentariile în proză, care întovărășeau strofele, s'au pierdut; autorii acestor strofe își exprimă dorința ca alți șefi, care ar favoriza poporul crescător de vite, să vie la putere. Peste mai puțin de un veac, Dariu învingea șefii locali și conducea provinciile prin satrapi, reprezentanți ai puterii centrale (v. A. Meillet, *loc. cit.*, unde se dau și indicațiile bibliografice necesare; cf. observațiile lui M. Mauss, în *L'Anthropologie*, 34, 1924, p. 295 urm.).

5. „A un moment donné de l'antiquité, il y a eu une langue scythique qui était assez peu différenciée pour que les Sogdiens, les Korazmiens et les peuples de langue très voisine de celle des Ossètes et des Alans fussent $\delta\mu\delta\gamma\lambda\omega\tau\tau\omicron\iota$ παρά μικρόν“ (Gauthiot, *Essai de grammaire sogdienne*, p. 3). Cele mai vechi monumente de care dispunem pentru cunoașterea scitei sînt inscripțiile grecești din orașele Pontice: sec. II în. d. C. încolo.

6. Unele cuvinte iranice din limbile caucasice de nord nu se regăsesc în ossetă și nu pot fi explicate prin ossetă: ele presupun, prin urmare, existența în Caucazul de nord, la o epocă veche, a unui dialect iranice diferit de ossetă; v. N. Troubetskoï, *Remarques sur quelques mots iraniens empruntés par les langues du Caucase septentrional*, în *Mémoires de la Soc. de linguistique de Paris*, XXII, 1920, p. 247 urm.

7. Textele sogdiene au fost descoperite în Asia centrală, în special în provincia chineză Kan-Su. Sogdiana e o limbă „mijlocie“, ca medio-persana (pehli).

8. Asupra dialectului *yagnōbī*, vorbit în valea *Yagnōb*-ului, vezi, afară de expozeul lui W. Geiger, *Über das Yagnōbī*, în Geiger-Kuhn, *Grundr.*, I, 2, p. 334 urm., darea de samă a lui R. Gauthiot, care a fost la fața locului: *Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Comptes-rendus des séances de l'année 1913*, Paris, 1913, p. 671 urm.

9. Textele scrise în acest dialect se află la același grad de evoluție ca medio-persana (pehli); inovațiile lingvistice atestate în iranica orientală se regăsesc în wachi și sariqoli (grupul din Pamir). Nici Geiger (Geiger-Kuhn, *Grundr.*, I, 2, p. 290), nici Meillet nu admit identificarea adoptată de lingviștii germani: „l'affirmation que l'iranien oriental serait du sace est bien aventurée“ (Meillet, *Bulletin de la Soc. de linguistique de Paris*, XIX, 1914, p. 55).

Singura diferență pe care o putem stabili, în baza materialului cunoscut astăzi, între scită și sarmată, este cronologică: cea dintâiu este mai veche și trebuie deci comparată, ca vechime, cu avestica (găthica), pe cînd sarmata e o limbă iranică „mijlocie“, adică mai recentă, și se află în aceeași stare de dezvoltare ca dialectele parthe. (Vezi tabloul de mai sus).

Divergențele dintre diferitele grupuri lingvistice pe care le-am examinat sînt exprimate în spațiu și în timp; cînd comparăm două forme din două dialecte diferite, trebuie ținut samă de amîndoi acești factori: din punctul de vedere al „gradului“ de evoluție (deci, factorul „timp“), o formă medio-persană se află în același stadiu de evoluție ca o formă sogdiană: dar, pentru sogdiană, în primul rînd al comparației ar veni scitica, și, în lipsa ei, formele moderne (osseta și yagnōbî), pe cînd medio-persana ar trebui comparată mai întîiu cu vechea persană. A doua observație de care trebuie să ținem samă este profunda divergență dintre grupul de sud-vest și grupul de nord, care se traduce prin inovații lingvistice particulare în fiecare grup.

Trecem acum la examenul problemei cuvintelor iranice împrumutate de limbile romanice.

Prima întrebare la care se cuvine să răspundem, este următoarea: ce condițiuni trebuie să realizeze un astfel de împrumut, atestat în romînă, de exemplu? Răspunsul este ușor de dat, în urma expozeului din paginile precedente: un cuvînt din această categorie trebuie să aibă o formă fonetică care să corespundă tratamentului din grupul scitic, pentru că știm că singur acest grup iranic a fost în contact neîntrerupt cu populațiile din Dacia și din teritoriile vecine; lingvistul se conformează prin aceasta realităților geografice și culturale, care justifică o astfel de apropiere.

Iată două exemple. Retorom. *betsch* „vițel“, *berr-* „șap“ (cuvîntul apare, cu variații de vocalism și de sens, în italiană, franceză, provansală, albaneză și romînă) au fost explicați de Ov. Densusianu prin pers. *beč(č)e*, *bač(č)a* „pui de animal, copil“, *ber(r)e*, *bar(r)a* „miel“². Dar, după cum a arătat Meillet, apropierea nu este justificată, pentru că *b* inițial este un tratament exclusiv persan literar și, deci, valabil numai cu începere din sec. IX d. C.³ În adevăr, lui *b-* din cuvintele persane corespund *v* sau *w* inițiali în toate celelalte dialecte iranice⁴ (grupul oriental are o spirantă,

1. Ov. Densusianu, *Irano-romanica*, în *Graț și suflet*, I, 1923—1924, p. 39—71 și 235—250.

2. *Bulletin de la Soc. de linguistique de Paris*, XXV, no. 77, p. 88.

3. Celelalte dialecte persane au *v-*: *vače*, *večá*, *večé*, *vare*, *ver(r)á* etc., Horn, *op. cit.*, p. 43 și 49.

4. Leumann, *op. cit.*, p. 39—40.

deși e notată b) ²⁶. Așa dar, obiecțiunea prezentată de Meillet e suficientă pentru a ne face să respingem apropierea propusă, care nu ține samă de istoria dialectelor și de cronologie. Același criteriu a permis citorva lingviști (Meillet, Mladenov, Trautmann) să explice prin slavă, și nu prin iranică, cum propuneau unii (Berneker, Schrader-Nehring) pe v. sl. *bogŭ* „Dumnezeu“, pentru motivul că *baga* e un cuvânt persan iar Slavii n'au venit în contact cu Perșii, ci cu Scito-Sarmații ²⁷.

O explicație care trebuie primită cu rezerve a fost propusă de Jokl pentru alb. (cuvântul e atestat numai în ghega de nord-vest) *šak(ε)*, f., pl. *šaka* „cățea; femeie publică“ ²⁸; tratamentul inițialei (š) și faptul că cuvântul turc ot. *sek* (împrumutat din persană) e întrebuințat numai în limbajul poeziei, îl face pe Jokl să se adreseze limbilor iranice pentru a explica prezența cuvântului în albaneză. Dar nici pehli *sak*, nici pers. *sag* „cine“ nu pot fi luați în considerație. Jokl e deci obligat să presupue că un trib iranic de păstori, emigrat spre vest, va fi transmis albanezei cuvântul cu š inițial (cf. wachi *šač*, deși această presupunere nu este justificată de istoria dialectelor iranice, astfel cum o cunoaștem astăzi).

Inercarea lui Bröndal de a explica prin iranică câteva cuvinte din spaniolă, italiană și franceză, cuvinte care se regăsesc, pe de altă parte, în islandeză și în fino-ugriană ¹, pornește dela cunoașterea civilizației scito-sarmate ²: această civilizație putea da cuvinte care fac parte din terminologia construcției colibelor, prelucrarea pieilor de animale, creșterea căilor și fermentarea laptelui. Și, într'adevăr, Scito-Sarmații ne apar ca o populație nomadă, care domina o populație de cultivatori; nimic din cele ce știm, cu privire la Scito-Sarmați, nu ne îndreptățește să vedem într'inșii păstori nomazi. Dintre apropierea propuse de Bröndal, acele care iau în considerație cuvinte ossete sînt, firește, singurile care pot fi luate în samă pentru problema care ne preocupă.

VI

Pe lângă criteriile examinate până acum, care ne permit să stabilim dacă un cuvânt dintr'o limbă romanică oarecare poate fi

¹ Schrader-Nehring, *op. cit.*, II, 1929, p. 416, Meillet, în *Bulletin de la Soc. de linguistique de Paris*, XXII, 1921, p. 49—50, Mladenov, în *Revue des études slaves*, IV, 1924, p. 190 urm., Trautmann, *Baltisch-slavisches Wörterbuch*, Göttingen, 1923, s. v. *baga-* (p. 23), Berneker, în *Aufsätze zur Kultur und Sprachgeschichte... E. Kühn... gewidmet*, München, 1916, p. 177 urm. Cuvântul se explică prin sl. comun *baga-* „parte“; cf. în v. sl. *ubogŭ* „sărac“, *nebogŭ* „nenorocit“, *bogatŭ* „bogat“, lit. *bagótas* „id.“. Sensul lui *bogŭ* „Dumnezeu“ e, prin urmare, limpede: „acel care imparte, acel care dă în stăpînire“.

² N. Jokl, *Albanisch-iranische Berührungen*, în *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, XXXIV, p. 30 urm.

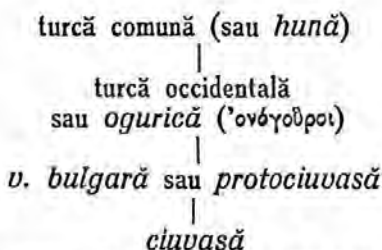
²⁹ Fr. *alêne*, „sulă“, v. fr. *cote* „colibă“, fr. sur „acru“, *rosse* „mirtoagă“, sp. *raposa* „vulpoaică“, prov. *esturlenc* „tinăr luptător“.

³ V. Bröndal, *Mots „scythes“ en nordique primitif*, în *Acta philologica scandinavica*, Copenhaga, 1928.

explicat prin iranică, mai e un criteriu de care trebuie să ținem seamă, pentru că e un bun mijloc de control, și anume comparația cu ungara. În adevăr, în timpul perioadei de comunitate fino-ugriană, înainte de despărțire, Fino-Ugrienii au venit în contact cu grupul indo-iranic; de atunci datează împrumutul unui cuvânt ca acel care denumește „aurul”: ung. *arany*, mordv. *sîrîe*, zyr.-voțjak *zarîi*; cf. av. *zaranya-* „aur”. După despărțire, Ungurii au trăit sub stăpînirea Hunilor la nordul Caucasului, în așa numita *Lebedia* (între Don și Cuban). Aici, între sec. IV—VI d. C., după unii cercetători 1, în al VIII-lea 2, după alții, ei împrumutură Alanilor o serie de cuvinte (34), care au caracterele fonetice ale ossetei orientale. Prezența acestor cuvinte iranice septentrionale în ungara are, prin urmare, o mare importanță pentru studiul nostru: căci în amîndouă cazurile avem de-aface cu împrumuturi dela același grup iranic, și, prin aceasta, putem controla deducțiile noastre 3.

Nu-mi rămîne, spre a încheia acest expozeu, decît să rezum rezultatele la care am ajuns: limba scito-sarmată și, mai tîrziu, alana, fac parte din grupul septentrional al limbilor iranice; cuvintele iranice păstrate pe teritoriul Daciei și în Rusia meridională se explică prin acest grup; de aceea, cînd e vorba să explicăm un cuvînt dacoromîn prin iranică, se cuvine să ne adresăm la grupul iranic de nord. Prin aceasta, respectăm cerințele metodei, care ne împiedică să ne adresăm la grupuri dialectale cu care populațiile din regiunile noastre n'au fost în raport.

Excurs: despre relațiile ungarei cu limbile turcești.
După cercetările din urmă, filiațiunea vechei bulgare este următoarea:

Ungara a împrumutat o serie de cuvinte dela *v. bulgară* în sec. V—VI d. C., în regiunea fluviului Volga. Ungurii se stabilesc în Caucas în sec. V. Timp de șapte secole, strămoșii Ungurilor și Ogurienii au făcut parte din imperiul hun:

1. K. B. Wiklund, art. *Fino-Ugrier (Sprache und Anthropologie)*, în *Ebert's Reallex.*, III, 1925, p. 364 urm.

2. H. Sköld, *Die ossetischen Lehnwörter im Ungarischen*, Lund, 1925, p. 81.

3. Evident, controlul nu poate avea loc decît atunci cînd cuvîntul e atestat în amîndouă grupurile.

Hunii au dat strămoșilor Ungurilor clasa lor dirigență; limba hună este și ea o limbă turcă. În 1078, Pecenegii uniți cu Uzii sînt semnați la vestul Niprului, sub numele de *Cumani* (Κόμανοι); Cumanii nu erau nici Uzi, nici Pecenegi, ci un nou val al poporului turc îndreptat spre Europa. În sec. XIII o parte din Cumani, goniți de invazia mongolă, se instalează în Ungaria, unde sînt colonizați, dimpreună cu Alanii, de regele Bela IV; ei sînt numiți *Cuni*, în cronicile latinești, nume care reproduce pe ung. (pl.) *Kün-ök* „Cumanii“. Prin *Cumania* se înțelegea stepa dela nordul Mării Negre, spre est; prin *kipčak* sau *kipčak-cumană* se înțelege limba turcă vorbită în sec. XI d. C. în Crimeea și în stepele Rusiei meridionale; *Codex Cumanicus* (scris în 1303), conține un vocabular și o serie de texte, în limba cumană¹. Invazia pecenegă împinse pe Unguri spre vest, în regiunea dintre Nipru și Siret numită *Atelkuzu* (ung. *Etelköz*); aici, ei se uniră cu poporul turc al Kabarilor; Ungurii intră în Ungaria, dimpreună cu Pecenegii și Bulgarii de vest, în 896.

H. Paasonen, *Sur quelques mots relatifs à l'agriculture empruntés par les langues finno-ougriennes au proto-aryen ou à l'aryen ancien*, în *Journal de la Soc. finno-ougrienne*, 34, Helsingfors, 1917; P. Pelliot, *Apropos des Comans*, în *Journal asiatique*, avril-juin 1920, p. 125 urm.; J. Szinnyi, *Die Herkunft der Ungarn, ihre Sprache und Urkultur*, ed. a 2-a, Berlin-Leipzig, 1921; H. Jacobsohn, *Arier und Ugrofinnen*, Göttingen, 1922; Z. Gombocz, în *Revue des études hongroises et finno-ougriennes*, I, 1923, p. 204 (dare de samă a lucrării precedente); Kai Donner, *Zu den ältesten Berührungen zwischen Samo-jeden und Türken*, în *Journal de la Soc. finno-ougrienne*, 40, 1924; Sköld, *op. cit.*; Wiklund, *op. cit.*

CODEX CUMANICUS (bibliografie mai recentă). S. Salaville, *Un manuscrit chrétien en dialecte turc, le „Codex Cumanicus“*, în *Échos d'Orient*, XIV, 1911, p. 278—286; P. M. Bihl, în *Archivum franciscanum historicum*, VII, 1914, p. 138—144 (cu bogate indicații bibliografice și trimiteri la articolele lui W. Bang); S. Salaville, *Un peuple de race turque christianisé au XIII-e siècle, les Comans*, în *Échos d'Orient*, XVII, 1914, p. 193—208; J. Deny, în *Journal asiatique*, juillet-septembre 1921, p. 134—135.

Al. Rosetti

1. *Codex Cumanicus* e scris probabil de misionarii Franciscani care se dusesese să evanghelizeze triburile așezate în împrejurimile Mării Negre și Mării Caspice, între sec. XIII—XIV.

Poezia lui Cezar Boliac

Este în genere cunoscut că una dintre caracteristicile romantismului francez, sub influența căruia s'a regenerat literatura română, a fost manifestarea de preocupări universale, tendința de a îmbrățișa și soluționa toate problemele ce se puteau pune spiritului omenesc.

E foarte firesc, în cazul acesta, ca cercetările să se îndrepteze în sensul de a stabili care anume dintre aceste preocupări, s'au inserat în ordinea de motive tratate de poezia română. Că întreaga noastră literatură cultă a fost supusă acestei influențe, este un fapt ce nu se mai poate discuta. Și nu se poate contesta nici faptul că, alături de o nouă direcție imprimată poeziei cultivate la noi înainte apariției sale, ea a creat genuri nouă și, în cadrul genurilor existente, specii nouă.

În cele următoare ne propunem să arătăm că forța creatoare a influenței franceze a mers atât de departe încât a creat, cu dimensiuni care le impun atenției cercetătorului, personalități literare. Este cazul lui Boliac, unul dintre cele mai fecunde spirite ce s'au manifestat în al doilea și al treilea sfert al veacului trecut. Îmbrățișînd activitatea sa, cercetările noastre vor avea, deci, ca prim obiectiv, precisarea dimensiunilor influenței franceze, în cazul dat.

Nota personală a literaturii lui Boliac a fost, se știe, cea socială. Prin aceasta el pune, clar, o problemă nouă în literatura română. Dar toate preocupările sale în sensul acesta nu sînt decît reflexul celor ce se petreceau aiurea: în Germania, în Franța și, mai departe, în Anglia, de unde mișcarea franceză și germană au primit mai mult decît simple sugestii. Din aceste trei centre, mișcarea literară cu preocupări sociale a radiat în toate direcțiile, astfel că, pentru cine vrea să înțeleagă just activitatea identică a lui Boliac, judecarea ei în cadrul indicat este o necesitate căreia nu i se poate sustrage.

Dar influența franceză se exercită asupra întregii activități poetice a lui Boliac. „Meditațiile“ din 1835, lucrarea cu care el apare în literatură, sînt colorate de felul de a simți al lui Lamar-

tine și de acela, pe care și el și contemporanii săi îl primeau tot prin filieră franceză, a lui Joung. Influența aceasta se poate urmări în întreaga sa operă, suprapunându-se unui fond personal cu rădăcini ce-l fixau, în anumite cazuri, de Orient.

II

Activitatea multilaterală a lui Boliac arată, într'însul, pe scriitorul modelat după cerințele romantismului. El aducea, e drept, în osebitele direcții în care s'a manifestat, o pregătire absolut insuficientă; dar faptul acesta nu putea constitui o piedecă în fața tendinței de creare — și de creare vertiginoasă. Oricît de împrăștiată ar fi fost, însă, această activitate, un lucru se desprinde cu putere dintr'însa: năzuința de a realiza același scop. În felul acesta să nu ne surprindă faptul că arheologul, părăsind terenul propriu, se ocupă cu probleme pe care le desbătea și în ziare, în discursuri politice și — paralel — în unele dintre poeziile sale.

Inglobînd astfel poezia printre mijloacele cu care se urmărea realizarea unui scop practic, Boliac arată o concepțiune anumită despre rolul poetului. Nu căutînd să se retragă în singurătate, ci rămînînd în mijlocul semenilor săi, participînd intens la toate bucuriile și durerile lor — își îndeplinește și datorii sale. — Un rol de luptător, deci.

Concepțiunea aceasta ne întîmpină și la alți poeți romîni, în primul rînd la Eliade. Ea derivă din felul de a vedea al unora dintre reprezentanții romantismului francez. Era viu exemplul lui Lamartine, poetul care a avut atît de puternice răsunete la noi, și care înțelegea să alătore activității sale poetice, preocupări de ordin social. Dar mai cu seamă 1 Béranger și Victor Hugo sînt puternic reprezentați, pe această latură, în literatura romînă. Influența lor strînsă răsare și din atitudinea pe care Boliac a avut-o față de chestiunile sociale ce se desbăteau. Iată ce spune, în sensul acesta, Béranger :

„Les chansons nées depuis 1830 semblent se rattacher plutôt
 „aux questions d'intérêt social qu'aux discussions purement poli-
 „tiques. Et doit-on être étonné ? Une fois qu'on suppose reconquis
 „le principe gouvernemental, pour lequel on a combattu, il est
 „naturel que l'intelligence éprouve le besoin d'en faire l'application
 „au profit du plus grand nombre. Le bonheur de l'humanité a été
 „le songe de ma vie.

1 C. Bouglé, *Le romantisme social*, în *Annales de l'Université de Paris*, 1928, p. 431; în aceeași publicație, 1928, p. 439: A. Le Breton: V. Hugo, *chef de l'Ecole romantique*. Spre deosebire de Hugo, Lamartine, deși înțelegea să celebreze tot ce interesează comunitatea, nu exploatează evenimentul zilei. V. A. Bellessort: V. Hugo, în *Revue Hebdomadaire*, Janv. 1929, p. 396. Iar pentru mai multe amănunte, lucrarea anterioară a lui Neddham: *Le développement de l'esthétique sociologique en France et en Angleterre, au XIX-e siècle*, Paris, 1926.

„...Mais il a fallu bien des circonstances extraordinaires pour qu'il fût permis au chansonnier de s'immiscer dans les hautes questions d'améliorations sociales. Heureusement, une foule d'hommes, jeunes et courageux, ont donné depuis peu, un grand développement à ces questions et sont parvenus à les rendre presque vulgaires“.

„Que nos écrivains travaillent donc sérieusement pour cette foule si bien préparée à recevoir l'instruction dont elle a besoin“ ¹

Poezia pusă în serviciul poporului, iată părerea lui Béranger. Deaceia ea va trebui să exploateze evenimentele politice, sociale, să caute să vulgarizeze marile probleme ce se puneau în legătură cu poporul și care preocupau spiritele contemporanilor. În același sens se îndrumază și părerea lui Hugo :

„Il y a deux intentions dans la publication de ce livre, l'intention littéraire et l'intention politique ; mais dans la pensée de l'auteur, la dernière est la conséquence de la première, car l'histoire des hommes ne présente de poésie que jugée du haut des idées monarchiques et des croyances religieuses“ ²

Și revenind, el ajunge să precizeze în felul următor misiunea poetului :

„Si l'homme a sa voix, si la nature a la sienne, les événements ont aussi la leur. L'auteur a toujours pensé que la mission du poète était de fonder dans un même groupe cette triple parole qui renferme un triple enseignement, car la première s'adresse plus particulièrement au cœur, la seconde à l'âme, la troisième à l'esprit... (Le poète) n'est il pas entièrement compris sous ce triple aspect de notre vie : le foyer, le champ, la rue ? Le foyer qui est notre cœur même, le champ où la nature nous parle ; la rue, où tempête, à travers les coups de fouet des partis cet embarras de charettes qu'on appelle les événements politiques. Et disons-le en passant, dans cette mêlée d'hommes, de doctrines et d'intérêts qui se rue si violemment tous les jours sur chacune des œuvres qu'il est donné à ce siècle de faire, le poète a une fonction sérieuse“.— Sans parler même ici de son influence civilisatrice, c'est à lui qu'il appartient d'élever, lorsqu'ils le méritent, les événements politiques à la dignité d'événements historiques“ ³

Și ajunge în 1864, atunci când influența lui nu se mai exercita asupra lui Boliac, la mărturisirile următoare, care-și au valoarea lor și pentru trecut, însă :

„Travailler au peuple, c'est la grande urgence ; — transformer la foule en peuple, par le livre... C'est à ce travail que se

¹ Béranger, *Chansons*, ed. 1883, Préface. Aceste preocupări ale lui Béranger au fost remarcate înainte ca el să le fi formulat în prefața ediției din 1833 ; v. Pii. Charles în *Revue de Paris*, fev. 1830. Menționat de P. Martino, *Parnasse et Symbolisme*, Paris, 1928, p. 8.

² V. Hugo, *Odes et ballades*, 1822, Préface.

³ Hugo, *Les voix intérieures*, 1837, Préf.

„sont dévoués, dans ces quarante dernières années, les hommes qu'on appelle socialistes. L'auteur de ce livre est un des plus anciens“ 1

Și într'o expresie pregnantă, el caracterizează atitudinea aceasta în felul următor:

„Romantisme et socialisme, c'est le même fait.“ 2 Iar aiurea, dînd o nouă interpretare părerilor precedente, el face, din ceiace considera ca o datorie a poetului, o necesitate organică a sa:

„C'est qu'il fallait à ma pensée
„Tout un grand peuple à remuer.

„Le génie a besoin d'un peuple que sa flamme
„Anime, échauffe, éclaire, embrase comme une âme“ 3

Deaceia el — poetul — este îndreptățit să ceară popoarelor să-i dea ascultare:

„Peuples, écoutez le poète,
„Ecoutez le rêveur sacré“. 4

Și tot el este păzitorul drepturilor pe care poporul le-a căpătat după îndemnul său:

„Et la liberté rassurée.
„Confia sa cause sacrée
„A ton bras, défenseur des rois“. 5

Interesîndu-se astfel de aproape de semenii săi, luminîndu-le calea către progres cu făcarea geniului său, poetul are, în vremurile noastre, rolul profetului conducător de noroade. Și nu numai în lupta întreprinsă pentru a-și recăpăta drepturile smulse de cei tari, dar și în activitatea desfășurată în vederea promovării culturii poporului la un nivel care să-l facă în stare să se bucure de străduințele sale, — poetul trebuie să meargă în frunte. El trebuie să transforme gloatele oarbe, lipsite de orice ideal, în popor conștient de drepturile sale. Și aceasta se putea realiza cu ajutorul cărții. Iată deci o nouă înfățișare a influenței civilizatoare de care vorbește Hugo, în afară de cea exercitată de poezie ca atare. 6

1 Hugo, W, *Shakespeare*, II, 5, 2.

2 Idem, v. și C. Bouglé art. cit. p. 434.

3 Hugo, *Odes et ballades*, Fin.

4 Hugo, *Les rayons et les ombres — Fonction du poète*.

5 Hugo, *Odes et ballades — Se génie*.

6 Rolul scriitorului în popularizarea marilor idei ale veacului era subliniat și de teoreticienii socialiști ai epocii, — între alții de Saint-Simon, în *Catehismul Industriașilor*, tr. rom. ed. Cultura Națională, p. 45; dar mai cu samă discipolii săi au accentuat valoarea socială a artei; V. Bouglé, l. c. p. 429. El au atras pe scriitorii la mișcarea socială. Încă din 1826, *Le Producteur* proclamase „funcțiunea socială a artei“. În noua Religie, preconizată

E un deziderat pe care l-am întilnit și la Béranger, formulat în termeni aproape identici. Derivat din puncte deosebite, influența lui va fi, deci, cu atât mai marcantă.

Revenind la Boliac, părerile sale transpun cu fidelitate pe cele expuse mai sus :

„poetul trebuie să se considere numai ca un conducător al omului pe pământ“... spune el, ¹ vorbind despre rolul poeziei moderne, după ce arătase că, în epoca primitivă, poetul a fost „un mediator al pământului către cer“, reproducând, aici, părerea pe care o avea Hugo despre poezie, dar care nu face nici o distincțiune de epoci ².

Țărmurindu-i în felul acesta domeniul de exploatat, poezia va trebui, aici, „să fie organ al veselilor generale la solemnități și sărbători“, ³ — dar ea va trebui, mai cu samă, să exploateze evenimentele de altă natură :

„Am voi să știm unde s'a năpustit mai cumplit nenorocirea, unde muncește mai tare durerea și, prin puterea harpei dumneavoastră, să coboare acolo mila celor cu putere...“

„...a desmorți pe cei striviți și a îmblinzi pe cei înverșunați încă, aceasta este *misia poeziei și filosofiei* veacului nostru; și muza romînească se poate inspira tot atât de bine în bordeiul muncitorului și sub cortul țiganului, cași în cîmpul slavei, cași în locașul arhangelilor“. ⁴ — Dar poezia trebuie să meargă mai departe decît atât, ea trebuie să întiească la o prefacere totală a conștiinței.

„Schimbarea tuturor ideilor ce a avut și are și până astăzi omul despre lume. Să cerceteze cu deamănuntul izvoarele inegalității în societate și să nimicească toate formele și reformele sociale, politice și religioase, prefăcînd acea iubire numai teoretică de libertate și egalitate în libertate și egalitate practică și actuală“. ⁵

— Și continuînd, el atribuie poeziei, asemenea maeștrilor săi,

de Saint-Simon, artiștii aveau rolul de preoți. v. P. Martino, *l. c.* p. 12—15.

Pe Saint Simon, Boliac îl cunoaște; *Romînul*, 1859, No. 29. Dealtfel, doctrina dulceagă a reformatorului francez a avut o largă răspindire. v. E. M. Butler, *The Saint-Simonian Religion in Germany, A study of the Young German Movement*. Cambridge, 1926, care pune accentul pe aspectul sensual al sistemului menționat; R. Palgen, în *Revue de littérature comparée*, 1929, p. 196 sq.

¹ Boliac, *Poezii nouă*, 1847, Prefața.

² Hugo, *Les rayons et les ombres, Fonction du poète* :

„Car la poésie est l'étoile

„Qui mêm à Dieu rois et pasteurs“.

³ Boliac, *Poezii nouă*, 1847, Pref.

⁴ *Foaia pentru minte*, 1844, 313 sq.

⁵ *Poezii nouă*, 1847, Pref.

și obligația „să organizeze... o educație populară care să se întindă peste tot popoulul”.¹

— Acestea sînt preocupările pe care el le indică muzei sale. În oda cu care începe volumul din 1847, răsunetele lor se resimt cu putere :

„Pe coardele sonore vibrează libertatea
„Și toată armonia să-ți fie-egalitatea
„Și mila fie-ți legea, și pacea ținta ta...

„Societatea geme și păsul omenimii
Durerea de confrate, întîmpinul cruzimii
E misia prescrisă creștinului poet...

„Pe unde auzi plîngeri și trist este norocul
Te-oprește consolînd ;
Și orice chin, durere, și orice apăsare
Impacă și alină cu sacra ta cîntare
Depune tu speranță în omul suspinînd”.²

Tema e reluată în „Cugetarea II” :

„De-a sclavului durere el singur (poetul) se atinge ;
A sceptrului putere prin el se mai învinge
Pe om la libertate el numai îl împinge
El singur e-avocatul a orice drept călcat”.

Rolul acesta de consolator al celor nenorociți, de apărător al celor nedreptățiți, este rolul poetului lui Béranger, al cărui „vis al vieții a fost fericirea lumii”, dar, mai cu samă, el se desprinde cu contururi puternice din numeroasele versuri pe care i le închină Hugo :

„Faut-il, en ces jours d'effroi,
Rester sourd aux cris de ses frères,
Ne souffrir jamais que pour soi ?
Non, le poète sur la terre
Console, exilé volontaire,
Les tristes humains dans leurs fers.

Le poète, en des temps de crime
Fidèle aux justes qu'on opprime
Célèbre, imite les héros :
Il a, jaloux de leur martyre
Pour les victimes une lyre
Une tête pour les boureaux”.³

¹ Poezii nouă, 1847, Pref.

² Poezii nouă, 1847, «La muza mea».

³ Odes et ballades, Le poète dans les révolutions.

Iar în altă parte :

„Soutiens ton frère, qui chancelle,
Pleure si tu le vois souffrir“. 1

Cași Hugo, Boliac arată bogatului datoria pe care o are față de săraci și, în oda citată, în contradicție cu ceiace el susține aiurea, arată acestora, ca drum de urmat, prin mijlocul nenorocirilor de care sînt coplesiiți, calea pe care le-o hotărîse Hristos :

„li spune (bogatului) că tot spicul cu care miluește
Pe un sărac ce plînge, rodește, se 'ntutește
În cîmpuri empiree, în holdele cerești.

Săracilor zi iară : pe ăst pămînt voi treceți
Vă poartă grija Domnul și cît aici petreceți
Voi credeți și răbdați.
Nu pismuiți bogatul ce seamănă și strînge,
Rizînd de munca voastră, rizînd de cel ce plînge
Iertați-l voi pre dînsul și-l binecuvîntați“. 2

Un îndemn asemănător adresase Hugo către bogați :

„Heureux ceux que mon zèle enflamme
Qui donne aux pauvres prêle à Dieu“. 3

Și mai departe el își mărginise preocupările la aceeași situație cași Boliac, de care se diferențiasse numai prin accentuarea contrastelor :

„Le sage cependant qui songe à leur destin
Ramasse tristement les miettes du festin
„Tandis que l'un l'autre ils s'enchantent,
Puis il donne ce pain aux pauvres oubliés
Aux mendiants rêveurs en leur disant : Priez,
Priez pour ces hommes qui chantent“. 4

Dar Boliac nu mărginea aici rolul poetului. Lăsînd la o parte afirmația că una din obligațiile sale ar fi „să dezvolte, să analizeze și să popularizeze științele abstracte prin practică vie“ 5 și rămînînd tot în mijlocul societății, el trebuia să aibă și alte preocupări decît cele indicate. Poetul român cerea, formulînd, astfel, ceva ce plutea în atmosfera vremii aiurea și la noi, emanciparea femeii, libertatea amorului, pentru că, spune el, „cel mai prețios tezaur ce posedă umanitatea este inima de femeie“ și „nimic nu

1 Odes et ballades. La lyre et la harpe,

2 Poezii nouă, 1847, La muza mea.

3 Les voix int., Dieu est toujours là.

4 Les voix int., VI.

5 Poezii nouă, 1847, Pref.

izolează pe om mai mult în societatea actuală decât familia".¹

Desființarea familiei era un desiderat al comunismului francez și Boliac putea s'o ceară sub influența lui Fourier, al cărui program atrăsese atenția multora. Mai departe, el spune că trebuie să se ajungă la o „proprietate comună a populilor ca un product al tuturor membrilor statului“. El nu cerea numai desființarea proprietății individuale, ci și cultura ei în comun și comunizarea industriei,² reproducind și de data aceasta păreri care circulase în ideologia revoluției franceze și care continuau încă să circule. Comunizarea bunurilor o ceruse și Fourier, care era o autoritate în Țara Românească, grație încercării lui Mehtapciu de a-i realiza programul.³ Dar ea era nota caracteristică a ideologiei babouviste — și pe Babeuf Boliac îl cunoștea,⁴ desigur din epoca studiilor de istorie dela Paris.⁵ Cătră aceleași regiuni ne îndrumează și cererea lui de a desființa toate religiile existente și de a întemeia una singură : a rațiunii. Biserica să se transforme în școală, iar preoții în învățători, al căror rost ar fi să facă pe oameni conștienți nu de inexistențele lor datorii cătră cer, — ci de datorii lor terestre. Iar aici pe pământ, să înlăture regalitatea, să înființeze republica și să pregătească „fiece popul la ideia frăției universale, la ideia de cosmopolitism, ca ultimul ferice al locuitorilor globului“. ⁶

Predicând cosmopolitismul, Boliac nu era absolut nou în literatura română ; dar nou este el cînd, cerînd instituirea cultului rațiunii, se face ecoul ideologiei hebertiste, care izbutise să se impună, la un moment, revoluției franceze.⁷

În felul acesta Boliac trece dincolo de marginile fixate de cei doi maeștri ai săi, poeziei, și lasă vizibilă influența exercitată asupra sa de doctrinarii socialiști ai epocii. Altoind astfel de idei extremiste pe concepția lui Hugo, el o transfigurează în așa măsură că, abordată prin formularea ei ultimă, devine de necunoscut. Poetul francez a avut cultul familiei ; iar atunci cînd preamărește progresul realizat în secolul în care trăia, nu-și poate împiedeca neliniștea ce-l minează în ascuns :

„Une chose, ô Jésus, en secret m'épouvante

„C'est l'écho de ta voix qui va s'affaiblissant“⁸

— Respectînd datele esențiale pe care se bazează organiza-rea societății actuale, socialismul lui Hugo păstrează o evidentă coloratură burgheză. Prin acesta el este în concordanță cu multe

1 *Poezii nouă*, 1847, Pref. În *Buciumul*, 1857, No. 4, vorbind despre proiectul de constituție din 1838, B. spune că prevedea și emanciparea femeii.

2 *Poezii nouă*, 1847, Pref.

3 *Romînul*, 1859, No. 29 : I. Ghica, *op. c.* Buc. 1914, III, p. 208.

4 *Romînul*, 1859, No. 29.

5 *Familia*, 1875, No. 32.

6 *Poezii nouă*, 1847, Pref.

7 Asupra lui Hébert v. F. Aulard, *Le culte de la Raison et de l'Être suprême*, Paris, 1890.

8 Hugo : *Les voix int. Ce siècle est grand et fort.*

din teoriile socialiste ale vremii sale. Intr'adevăr, pe atunci, socialismul nu era ceva prohibit, ci un vis roz al societății burgheze. El a și fost aspru judecat de conducătorii mișcării muncitorești, în primul rând de Engels. ¹ Dar alături de mișcarea socialistă exista și cea comunistă. Cea dintăiu dorea evoluție, cea din urmă dorea revoluție. Ținând samă de distincțiunea stabilită de Engels, pentru epoca aceea, între socialism și comunism, ² Boliac nu se integrează socialismului, ci comunismului.

Faptul nu trebuie să ne surprindă. Înaintea lui Boliac, — Eliade spirit eminent conservator, ajunsese la socialism și cosmopolitism ³.

— Pe baza datelor revoluției franceze se ajunsese și în alte părți la inaugurarea de sisteme comuniste. Menționăm comunismul juridico-economic al lui Fichte, expus în lucrarea „*Der geschlossene Handelsstaat*“ (1800). El predică instaurarea unui sistem comunist de stat, bizuit pe prohibiționism, în care statul trebuia să supravegheze la „satisfacerea tuturor trebuințelor compunătorilor săi.“ ⁴

În momentul când Boliac expunea părerile sale, literatura socialistă se îmbogățise cu câteva opere de mare răsunset; memoriile lui Proudhon asupra proprietății și *Voyages en Icarie* a lui Cabet. Se pune întrebarea: a cunoscut Boliac pe acești doi corifei comuniști, în 1847? Il despărțiau, de lucrările menționate, șapte ani. — În Mart 1850, el cunoaște pe Proudhon; ⁵ iar pe Cabet îl citează într'un articol din 1859, în care studiază socialismul și comunismul ⁶ dar între poezia din 1850 și articolul din 1859, pe deoparte — și prefața comentată mai sus, pe de altă parte, se plasează revoluția dela 1848, care aruncă pe poet la Paris, unde succesele momentane ale comuniștilor francezi aduceau energic pe planul actualității sistemele comuniste imaginate. Aici — și acum — Boliac putea să ia cunoștință de ele. La acestea se adaugă considerațiunea următoare: Boliac, care nu s'a obosit niciodată prea mult cu aprofundarea sistemului economic comunist, care s'a mulțumit totdeauna cu afirmațiile introductive și conclusiunile acestui sistem, ar fi putut găsi, în „*Qu'est-ce que la propriété*“ a lui Proudhon, o formulă energică: „*La propriété c'est le vol* care i-ar fi fixat atenția și pe care n'ar fi scăpat prilejul să o întrebuințeze ⁷. — Toate acestea provoacă înclinarea către credința că, în 1847, Boliac nu cunoștea pe Proudhon și pe Cabet.

¹ *Le manifeste communiste*, tr. Ch. Andler, in bibliothèque socialiste, p. 15-16.

² l. c. 16.

³ Iorga: *Ist. presei rominești*, 52; *Ist. lit. rom. în veacul XIX-lea*, p. 257 și nota 1; G. B. Duică: *Ist. lit. rom. mod. I*, 150 și 173.

⁴ G. del Vecchio: *Il comunismo giuridico del Fichte*, Roma, 1905, p. 4.

⁵ V. poezia „*Se naște sau se face omul*“, ed. Minerva p. 291.

⁶ *Romînul*, No. 29 din 1859; *Culegere de articole*, Buc. 1861, p. 117, sqq.

⁷ Propriu zis, formula derivă din Babeuf, dar ea era greu de desprins dintr'un ziar din epoca revoluției, „*Tribun du peuple*“, No. 33.

Dar, cunoscuți sau nu, el nu se ridică până la expunerea unui sistem amănunțit. Boliac plutește în vagul afirmațiilor generale, spicuiind din toate părțile cite ceva. În felul acesta nu se poate precisa o atitudine pe care s'o poți urmări în derivarea ei de amănunt dintr'una sau alta dintre personalitățile mari, creatoare de ideologii comuniste. Astfel, am văzut că el ar fi putut cere desființarea proprietății sau sub influența lui Babeuf, sau sub aceea a lui Fourier. În cazul acesta, singura afirmație certă ce se poate face, este aceea că Boliac ar fi o creațiune a întregului curent comunist.

Subt aceste influențe, Boliac își curăță atitudinea sa de orice coloratură burgheză. Dar aceasta numai într'un moment al dezvoltării ideilor sale și, în mod precis, numai în prefața volumului din 1847. Ceva mai târziu el va adopta o nouă atitudine. Dar și atunci și mai târziu, dincolo de elementele comuniste pe care le-a asimilat, influența covârșitoare este aceea a lui Hugo. Acestei influențe i se datorește concepția poetului luptător, a poetului—„vișător sacru”—conducător de noroade,—a poetului profet.

Acesta este rolul social al poetului; dar, asemenea modelului său, el trebuia să rețină și să exploateze și domeniile în care se manifestase și se manifestau cu predilecție poezii: „le foyer qui est notre coeur même” și „le champ, ori la nature nous parle”.— În oda adresată lui Iancu Văcărescu facem cunoștință și cu complinirile izvorite pentru poet din cercetarea acestor regiuni, impuse de tradiție și de natura poeziei însăși:

„Zefirul primăverii, a dragostii zîmbire,
Cîntarea filomeli, a viselor unire,
Nu va mai imita?”

— „Nu va mai imita” toate acestea harpa Văcărescului? Și în începuturile sale poetice, Boliac se resumă la acești doi termeni: natura și propria lui simțire,—natura fiind utilizată spre a evidenția fondul sufletesc personal.

Dar dacă acesta este rîlul poeziei, care este concepția lui Boliac asupra naturii sale?—Sînt lucruri care nu pot fi prinse cu ușurință într'o definiție. Dar considerente de felul acesta n'aveau credit pe lîngă generația eroică dela 1840. Creatori uriași în toate direcțiile, era firesc, deci, ca nici una dintre problemele ce se puneau spiritului lor să nu rămînă nerezolvată.

Așa și cu poezia.

— Eliade scrisese o „gramatică a poeziei” în strînsă dependență de poetica lui Boileau, Marmontel, Voltaire ¹. Arătînd că poezia este înainte mergătoarea celorlalte arte ², Boliac reproduce

¹ G. B. Duică, l. c. 115.

² Boliac, *Poezii nouă*, Prefața.

pe Eliade și pe măștrii acestuia. Dar cînd caută să precizeze mai strîns concepția sa, se depărtează de dîșii și dezvoltările întreprinse rămîn pe propria lui socoteală.—Astfel poezia este concepută ca obiectivarea ideilor și sentimentelor omului; dar această obiectivare este imediat identificată cu manifestarea ideii de infinit: „cînd a obiectivat sentimentul său de bunătate sau de iubire, „fondat în conștiința lui și a trebuit să închipuească existența „unui obiect de adorat; cînd s'a manifestat—zic—ideia de infinit, „a fost lucrare numai a poeziei“ 1.

— Dacă, în primul caz, depășind realitatea și înglobînd în sfera poeziei orice manifestare intelectuală și artistică, Boliac rămîne consecvent părerii anterioare, identificarea stabilită ulterior frînge orice suport rațional. Dar cum *Prefața* nu este un model de logică, obiecțiunea se cuvine a fi lăsată la o parte. Se pune însă întrebarea: de unde derivă ideia de infinit în definiția lui Boliac? Răsunete ale filosofiei lui Schelling!

Accepțiunea specială pe care o are în definiția dată de poetul român ar trada o înțelegere particulară a filosofului german. Deaceia este mai de crezut că *ideia de infinit* era un element de recentă sudură în vocabularul lui Boliac și că el l-a plasat aici, în avîntul nestăvilit cu care și-a scris *prefața*, fără să caute prea mult să descifreze sensul expresiei din istoricul ei.

Dar nu numai ideia de infinit este elaborată de poezie, ci: „Tot simțimîntul în om este efect al imaginației, al poeziei intime, „și aceasta se mărginește, se umilă și scade după mărimea, puterea și agerimea prisme poetice, sau după doza de poezie ce posedă individul 2“...

Deci nu poezia este creată de sentiment, ci sentimentul de poezie.

Născută odată cu omul, poezia este ceia ce îl diferențiază de animal. Și-l diferențiază așezînd în sufletul, său „acel barometru al dorințelor și cunoștințelor“, „acel termometru al iubirii“ etc. 3. Iar într'un articol anterior 4, discutînd, el și Eliade,—„ca adevărați filosofi“ și deducînd, în această calitate a lor, din identitatea ce există între spirit și materie—identitatea dintre fizionomia poetului și imaginile întrebuițate în poezia sa, Boliac abordează și tema desbătută mai sus și se exprimă în felul următor:

„Poezia este centrul inimii noastre, care aruncă și primește reflecțiile obiectivărilor sale în lumea ideală; de unde ochiul fantaziei „se înalță și se întinde în acel luminos spațiu în care se scaldă și „se înfrățesc sentimentele cele nobile și de unde iară se afundă și „se strîng în acel întunecos haos în care se îngîmă și se sfîșie „patimele monstruoase“.

1 Boliac, *Poezii nouă*, Prefață.

2 Id.

3 Id. În felul acesta Boliac colora științificește poezia sa, fapt remarcabil de contemporanii săi. V. *Revista Carpaților*, II (1861), pg. 341.

4 F. p. m. 1845, No. 8.

S'a făcut atîta caz de cultura filosofică a lui Boliac. Rîndurile reproduse mai sus ne edifică suficient asupra valorii sale, arătîndu-ne că granulele de cugetare, care--e drept--nu sînt prea rare, sucombă adesea sub fulminanța nestăvilită a verbosității. Înaintea lui, Momuleanu izbutise să se facă înțeles pe aceeași temă; dar Momuleanu nu era, ca Boliac, un filosof.

Cînd Boliac apare, în 1835, în literatură, cu *Meditațiile* sale, el le armează cu două prefețe: una, de închinare, către colonelul I. Cîmpineanu, cea de-a doua către tinerimea romînă.

Solicitînd bunăvoința cetitorilor el își dă sama că nu prezintă decît „niște începuturi slabe, încercări neîngrijite”.

— „Am scris fără țintă și fără șir — spune el — și n'am făcut decît să presăr niște idei vagi și să le încălzesc cu un sentiment, căruia singur nu știu ce nume să-i dau”. 1 Iar opera nu face decît să documenteze caracterizarea cu care o însoțea.

Departate de a vedea în fiecare din bucățile ce alcătuiesc volumul, reflexe ale unor întâmplări personale, 2 *meditațiile* ne trădează, prin coloratura lor afectivă sumbră, o atitudine impusă de moda curentă. Derivarea lor, prin tendința de anihilare a valorilor vieții din *Noaptea* lui Joung, 3 „Înșelăciunea nădejdiei”, „Neîncrederea în prietinie”, „Suicidul” — sînt cîteva din subiectele tratate. Atunci cînd vorbește despre dragoste, îi spune: „Zeu spurcat ce în a ta cauză lumea toată o tirăști”; viața este „un puțin mai luminos loc decît nesimțirea”, iar moartea, pe care o înbie să audă „duioasele răcnete ce îi urmează urlînd” din partea vulgului, nu este decît un „paznic ce ne transportă în nemurire din curățitorul foc ce-l numim lume”. Și în *Meditații* și mai tirziu 4 — fericirea îi apare poetului dincolo de moarte.

Subt chista negației de împrumut pulsează, însă, propriul fel de a simți. Dacă moartea este mesagerul care ne conduce la fericire, ea trebuie să fie ceva bun; dar faptul acesta nu-l îm-

1 *Prefața către tinerime*, 1835.

2 G. B. Duică, l. c. I, 292—3.

3 P. Grimm, în *Daco-Romania*, III, 288 sqq.

4 Influența lui Joung se prelungește cu mult dincolo de *Meditații*. V.

Între altele *Schitul*:

„... a fericirii poartă
E dincolo de moarte și-acolo vă gîndiți”.

Tot aici versurile:

„Cași milionarul, așa și-un cerșător
„Se plîng de a lor soartă, de-a lor nemulțumire”

care amintesc un pasagiu din noaptea X (ed. Paris, an III, t. II, p. 95): „Il est arrêté que l'homme, noblement tourmenté par sa grandeur, soupirera sur le trône comme sous la chaume”. În genere, însă, sînt prea puține complectări, în amănunt, ce se pot aduce studiului d-lui Grimm.

piedecă de-a face parte dintre cei ce-i „urmează urlind, cu răcnete duiioase“. Iar discordanța dintre datele simțurilor și ale inteligenței i se pare că nu poate fi temperată decît de divinitate:

„Fă simțirile mele a prețui acest bun, ăst sînt instrument „ce așa lesne precurmă chinurile și varsă adevărata fericire“.

Unitatea de atmosferă este, astfel, stricată în *Meditații*. Se poate urmări aceasta și izolat, dar și în întregul lor. În felul acesta, meditația XI-a contrastează în chip ciudat cu celelalte:

„Ah! Facă cerul ca aste chinuri
 „Ce până acum am suferit,
 „Ca niște visuri ce nu se'ntoarce,
 „Ca riul grabnic piară'n trecut.

„Cu ele rele, cu ele chinuri
 „Cu ele noaptea din care ieșii;
 „Viață dulce, viață lină
 „Viață nouă acum să gust“.

Notele ce ne întîmpină în această bucată, sînt absolut nemotivate de datele anterioare. Ea nu se altoiește nici pe o stare sufletească diferită ¹, ci transpune, fidel, un moment din noaptea XXIV a lui Joung, cărui i se aprinde, aici, un ochiu de lumină în ceața ce-l copleșește:

„Adieu, nuit! Je ne me vois plus enveloppé de tes ombres: „un jour éternel est commencé: la joie boille et pénètre mon „âme. Etre né du néant, puis-je me plaindre de quelques maux „qui me seront payés par une félicité sans fin? O, mon âme!
 „Pendant les instants qui nous restent, goûtons encore la vie“. 2...

— Inconsecvența pe care ea o înscrie se poate, totuși, accentua, dacă cercetăm paralel crezul lui Boliac din poezii și din prefața aceluiași poezii:

„Mă bucur a vedea în toate zilele crescînd sentimentul de „patriotism, întrecerea la învățătură, produse literare și întin-derea luminilor“. 3.

Iar bărbații mari din epoca lui sînt preamăriți cu accente total opuse celor din operă. Toate acestea vin să infirmе părerea că ne-am găsi în prezența unor ecouri derivate din experiența strict omenească a poetului. Sînt simple exerciții, întreprinse sub imperiul unor influențe străine, așa cum singur mărturisește în prefață.

Dealtfel, aceasta nu era numai părerea lui: cînd, în 1845,

1 G. B. Duică, *l. c.*, 292.

2 Joung, *Nuits*, trad. Letourneur. Paris III-e année. Este pasagiul final din noaptea XXIV-a, înlăturat de Marcovici în traducerea sa. Boliac a cunoscut, prin urmare, textul francez.

3 Prefața către tinerime 1835. *Curierul Rom.* 1845, p. 6.

Eliade vine să vorbească despre Boliac, el îi spune: „acel pigmeu de acum zece ani”. — „Pigmeul de-acum zece ani” este autorul *Meditațiilor* din 1835.

Superficialitatea de inspirație din *Meditații* își găsește un corectiv parțial în poezia erotică, pe care Boliac n'a cultivat-o decât într-o parte a activității sale poetice.

Conștient de datoria sa de poet romantic, Boliac purta cu sine regretele unei iubiri, căreia moartea i se așezase în cale. În sinul naturii, în Carpați, el cunoscuse o fecioară

„Frumoasă ca un angel ce cerul ne arată”,

care-l făcuse să simtă fiorii dragostei, a acelei dragoste ce-și manifestă regretul că

„Sinu-i de-alabastru în veci era'nvelit”. 1

Iubirea aceasta a cîntat-o el în două dintre poeziile sale: *Rechemarea* și *O dimineață pe malul lacului*.

Obosit și desnădăjduit, poetul nu mai trăește decât din amintirea dragostei sale, nutrind speranța că în curînd se va duce să-și întâlnească iubita:

„Viața mi-e întreagă în astă suvenire
 „Ce vine că speranță să-oprească-al meu suspin”.

 „Num'astă suvenire
 „Imi poate'ndulci viața din care tu scăpași .
 „Mai fie dar cu mine și până la unire
 „Cînd, lepădînd povara, voi fi'ntr'al tău lăcaș”. 2

Scrisă în ton lamartinian, tema abordată derivă din poezia aceluiași poet francez; iar unele dintre accentele ce o individualizează sînt de natură să precizeze și mai amănunțit sursa sa: „să vin pe aste maluri, — să văd astă dumbravă — să calc aste colnice”.... alături de importanța extremă pe care o are, în viața poetului, amintirea iubirii zdrobite de soartă, stabilesc o neapărată legătură între *Rechemarea* lui Boliac și *Tristesse* 3 a lui Lamar-

1 Poezia are un suport real în biografia lui Boliac. În „*Itinerar*”, publicat în *Curierul Românesc*, 1845, ne vorbește, la pagina 380, despre dragostea lui ce-i dăduse prilejul, altădată, să-și poarte iluziile prin locurile pe care le cerceta atunci, „Cît sînt de tari patimile în omul încă neros de experiență!” spune el, confirmînd și aici celace spunea aiurea: că dragostea aceasta a avut loc în prima lui tinerețe. „Și dimineața ne-a văzut pe malul lacului vizitat de-atîtea ori în timpul iluziilor noastre”. Lacul de care vorbește aici este cel cîntat în elegia „*O dimineață pe malul lacului*” și localitatea este Cîmpina.

2 *Rechemarea*.

3 *Nouvelles méditations* Boliac o putea cunoaște și în rominește, în traducerea lui Alexandrescu, apărută în vol. din 1832.

tine. Poetul francez ceruse deasemeni să-l ducă pe malul mării, la Neapole; să calce acolo, pe subț dumbrăvile de portocali, la lumina aurorei răsfrînte pe dealuri, țărniurile pe care își legănase altădată fericirea. Și dacă ceva îl mai leagă de viață „făclia zilelor“ sale este aprinsă de amintirea iubitei dispărute.

La Boliac, tema revine în o *dimineată pe malul locului*, transpunînd aceiași atmosferă de caldă tristețe ce caracterizează poezia lamartiniană. Chiar titlul este de natură să deștepte asociații în sensul acesta. Scrisă în 1836, elegia aceasta cuprinde unele versuri din care s'ar putea ajunge la anumite precisări:

„E-al șaptelea an ăsta, de cînd pe aste locuri,
„Gustam o fericire ce nu voiu mai cerca“.

Resultă de aici că iubita cîntată își trăise clipele din urmă în 1829, atunci cînd poetul, născut în 1813, era în vîrstă de șasesprezece ani. Numai în felul acesta ne-am putea explica faptul că, aici, Boliac, a cărui predilecție de a prinde și insista asupra aspectelor terestre ale dragostei e manifestă, izbuteste să se mențină într'o atmosferă mai purificată, să rămînă, în mai mare măsură, lamartinian. Peste impresiile pure, caracteristice vîrstei, s'a așternut poezia amintirii.

În privința datării, totuși, trebuie să fim cît se poate de circumspecți. De necesități metrice nu poate fi vorba; dar numărul șapte își are adoratorii săi și, pe dealtă parte, el fusese pus într'o largă circulație de Lamartine, în așa fel că se poate pune întrebarea dacă versurile reproduse mai sus nu transpun ceva din ceia ce poetul francez redase în *Crucifix*:

„Sept fois depuis ce jour l'arbre que j'ai planté
„Sur sa tombe sans nom a changé de feuillage“ 1.

Dar Boliac nu se menține în atmosfera aceasta de sentimentalism accentuat și purificat. Felul său curent de a simți dragostea era altul decît acela, stilizat, ce transpiră din poeziile menționate. Cînd impresii proaspete, din viața de toate zilele, se interpolau sentimentalismului izvorît din poezia lamartiniană, dominant în erotica sa, răsunetele acestei poezii erau derivate că-

1 Urmînd felului, inaugurat de curînd (Ch. Drouhet: *V. Alecsandri și scriitorii francezi*, p. 22—23) de a interpreta fenomenele literare, ar trebui să derivăm din aceiași sursă lamartiniană și versurile:

„Pe cînd natura-i vie pe cînd natura-i moartă,
„A ta, a'ta fantasmă, a ta fantasmă poartă
„Tot lucru 'n ochiul meu“. (*Încă o salutare*)

dar cum stările sufletești pe care ele le concretizează sînt, în genere, caracteristice neamului omenesc, nimic nu poate fi mai firesc decît apariția lor independentă.

tră situațiuni baroce. Unele din ele răzbat și în cele două poezii anterioare :

„Nenorociri streine vedeam că o omoară,
„Pe frunte-i sta durerea a oricărui străin,
„De n'am fi cunoscut-o de crimă că-i fecioară,
„Am fi crezut că-un cuget revoltă-al ei venin“. 1

Iar atunci cînd întreaga poezie era zidită pe soclul acestor impresii, situația se soluționa uniformizîndu-se în sensul acesta. Astfel, în *O călătorie*, poetul ne spune :

„Ochii ei îmi erau fari; sînul ei pavilionul;
„Eu o priviam pe dinsa ca un diadoh tronul“.

Călătorul, rătăcitor în mijlocul verii, ajunge să

„.... simtă pasiuni
„De nimfe jucătoare cu sînuri tot deschise“. 2

Iar aiurea, 3 se întreabă ce poate fi fericirea

„Dacă nu este sînu-ți care oprește graiul
„Și face ca rebelii să-ți fie adoratori“.

Și mai departe, în poezia *Tu tu minte oare*, el cîntă dragostea în felul următor :

„Tu tu minte oară
„Pentru 'ntăia oară
„Cînd la tulpiniță
„Jos lingă girliță
„Noi ne sărutam“ ?

Și continuă astfel, amintind iubitei sale de cîteori se întîlniau și se îmbrățișau „prin ripi tăcute“, „în aluniș“, „în droașcă, pe chi-chiță“, „la zapciu pe scară“—o pusderie de sărutări, înregistrate de poet cu grijă ca într'un registru de comptabilitate.

Exemple de felul acesta s'ar putea aduce multe și ele documentează afirmația că, în producțiunile sale, Boliac prezintă elemente care-l fixează, într'o anumită măsură, în cadrul poeziilor influențați de sensualismul levantin al lui Christopulos. — Și nu numai în poezie. Adesea, în studiile sale de arheologie, un cuvînt aruncat cu negligență, trădează aceeași predilecție pentru traducerea în situații pămîntești, a sentimentului erotic.

Dar în afară de sensualismul evident, poezia erotică a lui Boliac se caracterizează și altfel. Despre trăinicia sentimentului

1 *O dimineată pe malul lacului.*

2 *Vara.*

3 *Stanțe.*

nu poate fi vorba : în 1835 el vede, în dragoste, un zeu spurcat¹. Dar la data aceea, am văzut, el este puternic subvenționat de poezia străină. În 1836 scrie, în condițiunile indicate, elegia *O dimineață pe malul lacului*. Tot atunci pune, în *O călătorie*, bazele unei noi dragoste, al cărei epitaful îl va semna, în Mart 1837, în *Butada*, dînd gloriei cerului că „a scăpat“ de ea — „cea cu dintele mușcător“ și cu „lacrămi mincinoase“.

Iubirea aceasta nu-i poate procura momente de reală transportare poetică. Chiar sfîrșitul, care motivează prin contrast *Butada* și care, altuia, i-ar fi smuls cîteva accente de poezie, nu-l poate sustrage condițiilor prosaice în care el s'a petrecut:

„Tu zbori la avuție
„Și uiți că te-am amat,
„Cînd eu pe avuție
„Nu te-aș fi schimbat

Nu-i locul să insist ; dar nici nu cred că e nevoie de prea multă insistență spre a dovedi că, definindu-l pe laturea erotică, definești însăși nucleul personalității unui poet. Și din punctul acesta de vedere, Boliac se prezintă de o senzualitate, temperată în parte de influența romantismului lamartinian. Și peste tot capitolul acesta se întinde pinza topită a unei poezii, care nu se depărtează decît în mică măsură de superficialitate.

Dealtfel puțina adîncire a problemelor pe care și le pune, este caracteristica generală a activității lui Boliac. Felul cum el înțelegea să facă știință l-a atras de mult timp discreditul oamenilor de specialitate.¹

Dar dacă, în domeniul acesta, el are de partea lui, într-o justă apreciere, meritul deschizătorului de drumuri, nu se poate spune același lucru și despre poezia lui, luată în întregul ei. Insistențe și reveniri inutile, pe deoparte, iar, pe de alta, o totală lipsă de orînduire în succesiunea ideilor, — iată ceiace scade în mare măsură valoarea operei sale. Și la aceasta, am văzut, trebuie să se adauge mulțumirea pe care poetul o găsește în datele elementare, total lipsite de prelucrare, ale simțurilor. *Rugăciunea* este ilustrativă în senzul acesta.²

¹ Odobescu : *Fumuri arheologice scornite din lulele preistorice de un om care nu fumează în Columna lui Traian*, 1873. Odobescu îl urmărește pe Boliac, cu ironia sa, și în poezie, Odobescu : *op. comp.* Cartea Rom. I, 182 și notă—Ca o caracterizare generală, v. Maiorescu, în *Conv. lit.* 1882, 402.

² În *Rugăciunea* cași în *Schitul*, Boliac încearcă poezia religioasă sub influența filosofului francez Ballanche, precursor al lui Chateaubriand. B. Ballanche îl și citează, în *Schitul*. — Trebuie să se menționeze, deasemenea și *Cugetare*, ed. Minerva p. 60, în care Boliac dezvoltă, sub influența lui Volney, tema poetică a ruinelor.

Observația este valabilă și pentru majoritatea poeziilor sale patriotice. Cele dintăiu din această serie, publicate în volumul din 1843, fac excepție în oarecare măsură — și ele au motivat aprecierea favorabilă pe care d. Iorga o are pentru Boliac. Dacă, la acestea, se adaugă lupta statornică pe care poetul nostru a dus-o în vederea realizării idealului de libertate și dreptate socială, ne explicăm total cuvintele calde de care el s'a bucurat din partea cercetătorilor săi.

Cele mai reliefate dintre aceste poezii, *Trădătorul* și oda *La Romania*. Din cea dintăiu, se desprinde, cu contururi bine precizate, blestemul împotriva trădătorului:

„Etern s'auzi în juru-ți pas rar că te gonește
„S'auzi murmurînd riuri și să te frigi de sete“.

De-aici se va inspira Bolintineanu, cînd va scrie blestemul din *Mihnea și baba*.

Mai multă amploare capătă sentimentul în cea din urmă dintre aceste poezii, în care poetul, adresîndu-se țărilor sale („O belă brunetă despletită!“) îi arată strălucirea de mai înainte și o îndeamnă să fie și astăzi la înălțimea din trecut. Dar nici aici el nu se poate susține într'un plan ridicat. Preocupări mărunte, de ordin prozaic, răsbat și îi ucid inspirația; iar neologismele, abundente, militează, pe calea opusă, — a retoricului supraaccentuat, — în același sens.

Multă vreme după publicarea volumului din 1843, Boliac nu va mai atinge coarda patriotică a lirii sale. A trebuit să vină revoluția din 1848, ca să-l scutur din apatia ce-l copleșise. Dar poeziile din această epocă sînt, neîndoios, lipsite de orice valoare artistică. Unele sînt imitații: *Patria* după *Cîntecul* lui Negruzzi, *Răsunet la Hora Unirei* după *Hora Unirei* a lui Alecsandri; iar altele sînt simple articole de ziar versificate, cum este cazul cu *Prince străin*, în care, după ce versifică celelalte desiderate ale partidului național, încheie în felul următor:

„Și strigăm din orice parte
„Nu vrem un mișar plouat,
„Vrem din neamul Bonaparte
„Sînge de Latin curat!“

Așa cum se prezintă, poezia patriotică a lui Boliac nu este de natură să creieze evenimente: îi lipsește avîntul viforos, care s'a strecurat în atîtea altele ale altor poeți din vremea aceia. Dacă el a scris, totuși, în genul acesta, explicarea trebuie căutată în faptul că Boliac apare în literatură în timpul în care sentimentul patriotic se înfiripa. Tineretul era înflăcărat — și înflăcărarea generală cuprinse o clipă și pe poetul nostru. Ea îl va părăsi curînd, însă, și astfel îl vom vedea, în ajunul revoluției dela 1848,

teoretician al ideilor socialiste, visînd republica și cosmopolitismul. Iar revenirea, ceva mai tîrziu, la tema națională, în poezie, concordă cu renegarea ideilor sociale de care făcuse atîta caz mai înainte.

Pentru că felul cum Boliac este cunoscut nu corespunde decît în parte adevărului. În activitatea lui se poate distinge o epocă dominantă, aceea în care el face apologia socialismului — și care culminează cu apariția volumului din 1847, precedat de prefața comentată mai sus. Dar toate părerile acestea vor fi infirmate de ceiace va susține mai tîrziu, după revoluția dela 1848. Cuvîntul lui de ordine din vremea aceasta este: „Respect la persoane! Respect la opinie! *Respect la proprietate!*”¹ El ilustrează o concepție total opusă celei precedente. Aceiași părere, exprimată în termeni identici, ne întîmpină și la Eliade, derivînd și la, unul și la altul, din felul de a vedea, în același domeniu, al lui Lamartine.² Dar Boliac nu merge atît de departe, ca Eliade, el nu va susține menținerea raporturilor existente între proprietar și lucrător, ceiace era o consecință firească a acestei atitudini. Înglobînd pe cei ce nu-i conveniau în cadrul „oligarhiei putrede”, el se ridică împotriva lor cu accente ce vestesc satira lui Eminescu.³ „Nație de robi Dumnezeu n'a creiat; clasă de robi n'a făcut” — spune el,⁴ măsurîndu-și, de data aceasta, revolta cu măsura admisă de programa partidului național, care tindea spre distrugerea privilegiilor, nu a proprietății. Era o maximă ce plutea pretutindeni în atmosfera vremii. Ea noi deriva din Lamennais; „Dumnezeu n'a creiat nici mari nici mici, nici regi nici supuși: a făcut pe toți oamenii de-o potrivă”⁵.

Din vremea aceasta datează analiza ideilor sociale de care fusese învinuit partidul național, analiză făcută în așa fel încît îl pune pe Boliac deadreptul în conflict cu ceiace susținuse mai înainte.

Socialismul, spune el, are doi reprezentanți de samă: pe Saint Simon și pe Fourier. Sistemul celui dintăiu se bazează pe reforma socială și stabilește o ierarhie socială, avîndu-se în vedere capacitatea; cel de-al doilea își bazează sistemul pe „desfrîul patimilor” și caută să distrugă tot ce este sfînt în organizarea actuală a societății, preconizînd comunitatea în toate ramurile de activitate omenească. Realizarea o urmărește el prin falansterie⁶.

Insistînd — și cu aceeași energie ca mai înainte — el distruge

1 *Romînul*, 1859, No. 29.

2 G. Oprescu: *Eliade Rădulescu și Franța*, în *Daco-Romania*, III, 48.

3 *Culegere de articole*, Buc. 1861, p. 21, 22, 27: „d'au fost în străinătate, aduseră altă idee, altă cunoștință, alt meșteșug în țară decît știința de-ași încirlionța părul și a ținea acea siclucă în ochi?”

4 *Romînul*, 1856, No. 21.

5 *Les paroles d'un croyant*, - în trad. lui Dionisie Romano, pag. 18.

6 *Romînul*, 1859, No. 29.

tot ce susținuse altădată. Dar la baza acestor atitudini contrare pulsează aceeași accentuată simpatie pentru cei nenorociți. Fluctuațiunea părerilor sale nu se altoește pe stări sufletești diferite, ci se datorește unor împrejurări externe. Situația generală se schimbă, cele câteva reflexe ale concepțiilor socialiste apăsene, ce răzbatuse până la noi, erau în stingere. Incercarea lui Mehtupciu, din 1836, de-a înființa un falanster ¹ la Scăeni, în Prahova ², dăduse greș; iar mișcarea întreprinsă, prin 1840, la *Curierul Românesc*, avusese același rezultat ³. Eliade, ispitit un moment de mirajul aurorei socialiste ⁴ revine la atitudinea lui conservatoare ⁵. Pe de altă parte, revoluția din 1848 însemnează, pentru socialiștii francezi, un eșec. Toate acestea nu vor fi influențat asupra lui Boliac?

În țară chiar, revoluția a operat în același sens. Înregimentat în partidul național, Boliac își însușește ideologia lui liberală, care corespundea, până la un punct, cu vederile sale. Și-o însușește, pentru motivul că idealul preconizat de ea era mai ușor realizabil. Mișcarea avea un scop bine definit: înlăturarea protectoratului rusesc; dar aceasta echivala, pentru Boliac și pentru alții, cu lupta împotriva tiraniei. De aici, simpatia lui pentru toate popoarele răsculate; de aici, străduința lui de a înfrăți pe Români și pe Unguri în lupta dusă contra Austriei ⁶. Lupta, dusă alături de tinerii naționaliști din generația sa, cimentează și mai mult legăturile dintre dinșii. ⁷ Același rezultat îl are și viața de exil de mai târziu. La Paris, după revoluție, are prilejul să cunoască mai bine realitățile sociale. „Roșii” fusese învinși, între alții și de Lamartine, pe care Boliac îl admira ca poet pe care-l urmau, în concepțiile sale politice, tinerii români instruiți la Paris, în mijlocul cărora poetul francez cobora deseori ⁷. Și Boliac își va aduce aminte și mai târziu de acest succes al lui Lamartine ⁸.

Este, în cazul acesta, surprinzător că vizionarul din 1847, care cerea desființarea religiei, a familiei, a proprietății, se ridică împotriva celor ce învinuiau pe naționaliști de comunism, calificând drept «materialism grosolan» desființarea religiei și drept «comunitate animală» desființarea familiei? ⁹

Accente din vechile preocupări se mai întilnesc, totuși, răzlețe, și în această epocă a activității sale. Astfel, în finalul poeziei *se naște sau se face omul?* El citează, dându-i dreptate, pe Proudhon; iar atunci cînd întrebunțează termenii din economie;

1 *Romnul*, 1859, No. 29.

2 I. Ghica, l. c. III, 208.

3 G. Oprescu, l. c. p. 91.

4 V mai sus, p. ms. 20.

5 G. Oprescu, l. c. p. 91.

6 În faptul acesta, d. G. B. Duică vede „*versalitate evreească*” (l. c. p. 301); dar, alături de Boliac și Bălcescu s'a făcut vinovat de aceeași concepție.

7 I. Ghica, l. c. III, 393.

8 *Romnul*, 1859, No. 29.

9 Idem.

capital, muncă, el se exprimă fățiș, cum se va exprima, mai tirziu, Coșbuc în *Noi vrem pământ*.

„Este-al brațului pământul
 „A-l lucra, nu a-i robi, —
 „Pinea ferul o rodește
 „Tot cu ferul o păstrăm.“¹

Dar, treptat, ecourile acestea din trecut se sting. Atitudinea lui se limpezește, tăindu-și contururi precise în cadrul vederilor democratice ale naționaliștilor epoci. Și Boliac, care fusese fascinat de idealul himeric al socialismului, desfășură o activitate laborioasă, o contribuție efectivă în propagarea și apărarea ideilor naționale din momentul acela.

La lumina concepției sale despre misiunea poetului se lămurește o bună parte din activitatea politică și poetică a lui Boliac. Interesându-se de aproape de cei nenorociți, el va exploata, în poezia socială, realitățile locale; influențat de poezii și doctrinarii socialiști apuseni, el va prezenta situația dată la lumina răspîndită din principiile acestora. Și, motivînd și una și alta, sentimentul de milă va colora în întregime acest capitol din poezia lui.

În aceste preocupări ale sale, Boliac nu era izolat: satiră politică scria Rosetti; subt aceleași influențe, apoi, Sion ajunsese la exprimarea unui crez poetic-social identic.² Ceiace-l diferențiază pe Boliac de dinșii, este interesul neîntrerupt pe care el îl manifestă pentru tema aceasta.

Dar și mai înainte, literatura romină înregistrează cîteva rudimentare încercări în sensul acesta. Ele traduceau, mai totdeauna, sentimente determinate de stări locale. O cercetare amănunțită va găsi filonul social în scrierile cronicarilor din toate provinciile romînești. Școala latinistă nu-l ignorează. Și, chiar în veacul al XIX-lea, nu este el una dintre preocupările de căpetenie ale lui Dinicu Golescu, în *Insemnarea călătoriei*? Izvorînd de aici, un curent cu preocupări sociale, dar care nu depășește cadrul romînismului, spintecă întreaga noastră literatură romină. Și, paralel cu el, se dezvoltă, sub influențele indicate, curentul literar-social în care preocupările sociale nu mai sînt îngrădite de nici un fel de considerente. Boliac este cel mai stăruitor și, prin aceasta, cel mai de samă reprezentant al său.

Apariția poeziei sociale concomitent cu influența romantismului este, am văzut, ceva firesc: ni-l aducea romantismul. Iar existența ei în sînul mișcării romantice este, în afară de o problemă de influențe, și o chestiune de structură a acestui curent

¹ *Clăcașul*, 1851.

² În satira „*Părul meu alb*”; v. P. Haneș, *Studii și cercetări*, pag. 73-74.

literar. Intr'adevăr, romantismul se caracterizează prin tendința de a evada din formulele literare moștenite. Afirmația aceasta este valabilă și pentru domeniul social. Un exemplu mai mult ni-l oferă mișcarea literară germană *das junge Deutschland*, care se caracterizează prin nota politică, accentuat colorată de preocupări sociale. Și aici, cași în Franța, se vorbește elogios despre poetul „der Freiheit und Gleichheit gepredigt, der das Trösteramt der Poesie für die Armen und Unglücklichen so edelgeübt”. 1

Și dacă mergem și mai în urmă, același fapt îl vom constata și în mișcarea preromantică. Este ilustrativ cazul lui Joung în *Nopti*. Concentrarea intensă asupra propriei lumi sufletești își are temeiurile sale afective bine precizate, dar, ca să aducă un argument mai mult spre justificarea acestei atitudini, Joung aruncă o privire și asupra organizării nedrepte a societății de care se despărțise — și constatările la care ajunge îl fac să se adreseze bogaților cu cuvintele:

„Riches voluptueux, quand le plaisir vous lasse, dans ces moments d'ennui, où le monde vous devient insipide, venez respirer dans ces tristes asiles, ouvrez vos mains, donnez, et ranimez en vous le sentiment de plaisir, en voyant ce que souffrent les malheureux; mais vous êtes sans pudeur, et si vous rougissez encore, c'est de la vertu”. 2

Boliac a cunoscut, am văzut, din vreme, pe Joung. Îl tradusesse Simion Marcovici, profesorul dela Sfântul Sava, unde a învățat și poetul nostru.

Elementul activ, minim, existent în astfel de pasagii, este protențat de influența, suferită de toată generația, abatelui Lamennais. *Les paroles d'un croyant* apăruse în 1834 și, în traducere românească, în 1848. Dar Boliac le cunoștea cu mult mai înainte de data traducerii: în 1842 el scrie *Cugetare*, în care intercalează un citat dintr'însele. Lamennais cuceria masele prin descrierile sale sumbre, prin viziunile grandioase pe care le proiecta pe orizontul decorat fantastic și, mai cu samă, prin tonul apocaliptic al povestirii sale: — „Fils de l'homme, que vois tu?” Și fiul omului vede, între altele, popoarele răsculate asupra regilor asupritori, războaiele date și, la sfârșitul capitolului al doilea: „Je vois Satan qui fuit et le Christ qui vient pour régner”. Iar domnia aceasta nouă a lui Hristos aducea după sine instituirea unui creștinism nou. El fusese schițat de mai înainte, din 1825, de Saint-Simon: „Religia trebuie să îndrepte societatea către marele scop al celei mai repezi ameliorări posibile, a soartei clasei cele mai sărace”. 3

1 Articolul lui M. Carriere asupra lui Börne, în *Allgemeine deutsche Biographie*, s. v. se referă la discursul lui B. asupra lui Jean Paul, publicat, în 1825, *Stuttgarter Morgenblatt*.

2 Ed. Paris, 1829. I, 12.

3 Saint-Simon, *Noul Creștinism*, tr., ed. Cult. Naț., p. 122.

Lamennais, laolaltă cu alții, introduce pe Boliac în cadrul literaturii sociale. El îi colorează, în sens creștin, primele sale poezii din ciclul acesta. Și când, după 1850, admirator al politicii lui Lamartine, pe care-l crede învingătorul comuniștilor din 1848, el părăsește concepțiile exagerate de până atunci, Boliac păstrează neatinsă dragostea față de cei umili, dragoste ce stă la baza oricărui sistem social.

Astfel se prezintă Boliac. Și din toate acestea, un fapt se desprinde cu claritate : că evoluția ideilor sale este pe dea întregul condiționată de influențele franceze cărora a fost supus.

Reluind tema abordată, în 1835, în disertația adresată cenzorului și, în 1836, în scrisoarea către Negruzzi, ¹ el caută să pună în lumină starea mizerabilă în care se găseau Țiganii în țările noastre. *Fata de boer și fata de țigan și Țiganul vîndut* sînt pledoarii în favoarea acestei clase desmoștenite, pentru care autorul caută să stîrnească milă. Deaceia el își prezintă eroii în situațiuni patetice : o fată, tînără și frumoasă, dar o frumusețe mutilată de sbiri, se roagă în genunchi la icoană, cu picioarele legate strîns în fiare. Țiganul, despărțit prin vînzare de soția și de copiii săi, moare. Poetul îi însoțește în toate mișcările lor, îi cocofosește în diminutive, se plînge cu ei și, cînd ei nu-l mai pot însoți în nesfîrșitele sale ieremiade, plînge pentru ei. Animată de sentimentul de compătimire, poezia este ucisă prin insistențe puerile asupra unor momente de proză inutilă, prin revenirea fără rost și printr'o expresie certată cu cel mai elementar bun simț. Ca să potenteze impresia urmărită, el recurge, în expunere la contrast : alături de bunătățile în care huzurește fata de boer, ne prezintă starea mizerabilă în care se găsește țiganca. Tot atît de puțin fericit, sau și mai puțin, este el cînd ne înfățișază bucuria țiganilor desrobiți, în *O țigancă cu pruncul său la statuia libertății în București*, o poezie despre care, totuși, s'au spus cuvinte de laudă, și care a fost și tradusă în franțuzește. ²

Procedeul antitetic este utilizat și aiurea — în *Carnavalul* care derivă deadreptul din poezia lui Hugo. În *Pour les pauvres* ³ găsim, într'o expunere concentrată, tema dezvoltată de Boliac.

- „ Dans vos fêtes d'hiver, riches, heureux du monde,
- „ Quand le bal tournoyant de ses feux vous inonde
- „ Quand partout alentour de vos pas, vous voyez
- „ Briller et rayonner cristaux miroirs, balustres,
- „ Candelabres ardents, cercle étoilé des lustres
- „ Et la dans et la joie au front des conviés ;

¹ F. p. m. 1844, p. 313.

² Vaillant : *La Roumanie*, z. III, p. 200 ; fragmentul e reprodus ca prefață la volumul de poezii al lui Boliac, trad. în limba franceză, Paris, Imprimerie de Pommeret et Moreau, 1857.

³ *Les feuilles d'automne*.

„Tandis qu'un timbre d'or, sonnait dans vos demeures
 „Vous change en joyeux chant la voix grave des heures,
 „Oh, voyez vous parfois que, de faim dévoré,
 „Peut-être un indigent, dans les carrefours sombres
 „S'arrête et voit danser vos lumineuses ombres
 „Aux vitres du salon doré ;“ ...

Boliac își însușește și procedeul și tema, pe care o diluiază, după metoda personală. În partea întâia a poeziei sale, ni se arată pregătirile generale în vederea carnavalului. Fiorul bucuriei spintecă sinurile fetițelor, când se gîndesc la ceiace va urma; dar, notă desprinsă din tema fundamentală, finalul încorporează prin contrast capitolul :

„La cîți vă rîde soarta, gîndiți că'n aste zile
 „Stau subț pămînturi, ocne, în temniși și exile
 „Atîți nevinovați,
 „Pe care pisma, ura și neagra calomnie
 „I-au părăsit crumii, și oarba tiranie
 „Ii ia necercetați“.

În partea a doua, accentul cade cu toată intensitatea pe elementul acesta întunecat. Este revolta și blestemul, distrus de cenzură, al cerșetorului pe care l-au distrus armăsarii celui dela care ceruse pomană. Procedeul din partea întâia revine în partea a treia plăcerea pe care o simt bătrînii cînd vîd pe doi tineri îndrăgostiți, la a căror fericire nu se opune nimic, este turburată de poet prin imaginea sărmanei, pe care lipsa o îndrumază pe calea păcătuirii. Partea a patra reproduce, ca un ecou, procedeul din partea a doua. Menționînd în treacăt bunătățile de pe masa bogatului, atenția poetului este atrasă de înfățișarea sdrențuită a unei case sărmane, cu hirtia din ferestre ruptă de vînt și năpădită de zăpadă. Acolo, înăuntru, sînt șase copilași și mama lor, care se sting de frig și de loame. Neputînd să mai sufere, sărmana femeie iese afară și privirea ei se fixează asupra casei vecinului bogat :

„Se scoală 'și smulge părul și iese pe zăpadă,
 „Și vede casa voastră în veci tot în paradă,
 „In veci în veselii :

„Ferestrele 'ndoite ce crapă de lumină
 „Și veselă-vă umbra, rizindă, dulce, lină,
 „Săltînd în bucurii“.

asemenea nenorocitului, rătăcitor în întunecime, din poezia lui Hugo, care

„S'arrête et voit danser vos lumineuses ombres
Aux vitres du salon doré“.

Și ambele poezii sfârșesc la fel, amenințînd pe bogatul nemilos; dar pe cînd poetul francez, campion al carității, se menține în dimensiunile posibilităților pămîntești ¹, Boliac se avîntă mai departe și, ca un profet revoltat, caută să spintece cu fulgerul dreptății cerești nedreptatea de pe pămînt.

Un suflu biblic, ce parfumează socialismul lui Lamennais, plutește peste toate aceste poezii. Revolta pe care ele o întrupează este revolta profetului ce încălzește la sinu-i icoana dreptății divine și căruia-i răsar, hidoase, la toate colțurile căilor străbătute, aspectele victimelor celor fără de lege.

În contrast cu ceiace se petrece aiurea, tema socială se menține și în volumul din 1847, în aceeași atmosferă de creștinism resemnat, sfișiată rar de revolte ce nu indică, însă, mijloace omenești de remediare.

În *Muncitorul* ni se dă romanul unui lucrător, care luptă din greu cu sărăcia. Starea tristă în care se află își sporește nenorocirea, cînd se vestește că „se adaugă iobagiul“—Muncitorii se mișcă, ceva firesc în situația lor.

„Noi n'avem decît brațul, doar brațul este-al nostru!“

exclamă ei: o exclamație energetică, de sigur, dar care își pierde mult din forță prin repetiția aceleiași idei într'un singur vers. ² Zidită pe soclul acestor realități, ce poate fi mai firesc decît revolta, ce îmbracă largi orizonturi, împotriva organizației contemporane?

„O, cum ai să mai tremuri, dreptate omenească,
Cînd va veni odată dreptatea cea cerească
„Puternica dreptate!“

dar poetul nu se menține într'o atmosferă atît de ridicată, el își stinge poezia în amănunte și interjecții, căutînd să redea clipele din urmă ale nenorocitului închis la ocnă. Și moartea lui, care ar fi trebuit, în economia bucății, să marcheze culmea sentimentului de revoltă, nu-i dă acestuia decît dimensiuni neînsemnate față de cele atinse anterior:

„O Doamne, fie-ți milă de bietul muncitor!“

¹ „Que ce ne soit pas lui qui des mains vous arrache
Tous ces biens superflus où son regard s'attache
„Oh, que ce soit la charité!“

² „Brațul“ muncitorului—element frecvent în scrierile economiștilor apuseni—apare la Boliac și mai firziu, în Ziaristica lui. v. *Romnul*, 1859, No. 29.

În *Ocna*, Boliac tratează aceeași temă cași Alexandrescu în *Ucigașul fără voce*¹. : soțul, care-și ucide, în vis, soția, își ispășește vina în ocna. El are accente energice împotriva tratamentului la care sînt supuși condamnații; dar pasagiul cel mai reliefat este acela în care ei își exprimă dorul de viață liberă, în cuvintele duioase cu care întovărășesc cadavrul unui soț, trimes dintre ei la lumină:

„Te du, bădiță-i zise, în lume este vară,
„E soare, e lumină!”

Dar titlul de glorie al lui Boliac este *sila*.—Răutatea omească își face apariția la casa nevoiașului, luînd cînd înfățișarea brutală a dorobanțului stăpînirii, cînd pe cea a argatului nemilos dela curtea ciocoiului. Și unul și altul—și stăpînirea mare și stăpînul mic—trăesc sugînd seva acelorași existențe nenorocite. Poetul începe cu descrierea cadrului în care se va petrece acțiunea:

„Era o iarnă aspră și-o noapte ce'ngrozește,
„Și crivățul, cu viscol, mugia precum mugește

„Un taur ce-i rănit.

„Într'un cătun de lături a unui sat mai mare

„O rază îngînată da slabă luminare

„Subt un troian albit.

„Troianul era casă, căscioară locuită

„Ce-i astupau nemeții intrarea umilită,

„Bordeiu de muncitor.

„Și raza îngînată venea dintr'o lumină

„De-o flacăără'n cenușe, ce vilvîia în tină

„Pe un uscat cotor.

„Cu furcile în brîne, cu fețele voioase

„Întînd cît pot cu fusul din caiere stufoase

„Două femei cîntînd.

„Bătrînă este una, ca iarna de albită;

„Iar alta este jună, bălaie, și iubită

„De ciți o vād rizînd!”

Cadrul acesta este sugerat de Lamennais:

„C'était une nuit d'hiver. Le vent soufflait au dehors et la
„neige blanchissait les toits. Sous un de ces toits, dans une chambre
„étroite, étaient assises, travaillant de leurs mains, une femme à
„cheveux blancs et une jeune fille. Et de temps en temps la
„vieille femme réchauffait à un petit braisier ses mains pales.
„Une lampe d'argile éclairait cette pauvre demeure et un rayon
„de la lampe venait expirer sur une image de la Vierge, sus-
„pendue au mur.

¹ Și Eliade, în *Anatolida*. - Curs întreg de poezie generală, 154, notă.

„Et la jeune fille, levant les yeux, regarda en silence pendant quelques moments la femme à cheveux blancs, puis elle lui dit : „Ma mère, nous n'avons pas été touj ours dans ce dénûment“ . 1

La Boliac, fata întrebă pe mamă :

„Tata spunea odată că-aveam și noi moșie,
„De ce-ați vîndut-o, mamă ? Că-i rău în iobăgie,
„Muncești pentru străin“.

Dar de aici dezvoltarea continuă independentă. Boliac prezintă situația specială din țările noastre. În lipsa fratelui, pe care cei puternici îl dăduse la oștire, fata trebuia să îngrijască de toată gospodăria. Ea pregătise ceva demîncare pentru tatăl bolnav ; dar tocmai atunci apar dorobanții care le iau totul. Și cînd după plecarea lor, ea caută să se ducă să ceară, dela vecini, puțină hrană pentru părinți, este văzută de un argat dela curtea boerească. Acesta o luă la clacă și acolo, timp de trei zile, fata trebui să gătească așternut de mireasă pentru fata boerului, în timp ce părinții ei se stingeau de frig, de foame, de boală, în bordeiul pusîit.

Subiect revoltător, care a ispitit și pe alți poeți romîni. Coșbuc în *Nebuna* 2 și Eminescu în *Viața*. La aceștia se pot urmări și ecouri din literaturile străine, unde motivul era, deasemenea cultivat. În felul acesta, Coșbuc ne îndrumază către poezia socială germană, — către Heine, pe care el l-a cunoscut de timpuriu, 3 — iar Eminescu transpune, în literatura romînă, cu remarcabile modificări, celebra poezie a lui Hood, *Cîntecul cămășei*.

Revolta îmbracă, la cei trei poeți romîni, forme oșebite : ea se manifestă prin ironizarea clerului bine hrănit, care spune, celor ce mor de foame, că sărăcia este calea către fericire, — la Eminescu ; este resemnare la Boliac ; și revoltă fațîșe, energic exprimată, întîlnim numai la Coșbuc, primitivul care nu știa nici să se pudreze, nici să-și tînuiască simțirea :

„Și noi ? Să ridem injurînd
„Pe robi ? De ce pe ei ?
„De ce nu domni ? Giganți în drept
„Și'n suflete pigmei ;
„Cu crucea'n mîni să pîlmuești
„Pe domni ca pe mișei !“

Dar Boliac, care se luptase pentru dezrobirea Țiganilor,

1 Lamennais, *l. c.* Paris, 1858, p. 64.

2 *Tribuna*, Sibiu, 1889, 53.

3 Drăganu : *Coșbuc, poetul liceului din Năsăud ; Transilvania*, 1921 pagina 853.

pentru înlăturarea pedepsei cu munca silnică, nu putea să nu se ridice și împotriva pedepsei capitale. O face în *Pedeapsa cu moartea*.¹

E, aici, vorba de un Țigan, care și-a ucis, într'un moment de beție, stăpînul. Tema ne duce către faptul povestit de Boliac în altă parte² unde ne arată că intervenția consulului rusesc a împiedicat executarea unui Țigan care, într'un moment de beție și-a ucis stăpînul. Poezia nu este lipsită de elemente de localizare a faptului: «Buzăul șoptia nopții».... Crima aceasta dă prilej poetului să se ridice împotriva sistemului barbar, ce se practica pentru pedepsirea vinovaților. Argumentarea se desfășură sub influența lui Victor Hugo, din *Le dernier jour d'un condamné*³. Și unul și altul pornesc dela aceeași situație: o crimă, a cărei pedeapsă o cere legea. Amîndoi dau numai indicii vagi asupra acestei crime. Hugo insistă asupra stărilor sufletești pe care le trăiește eroul, în timpul procesului și după condamnare, până la execuție. Ni se arată astfel, legăturile osînditului cu lumea aceasta:

„Las o mamă, o soție, un copil fetiță de trei ani, blindă, „rumenă, gingașe, cu ochii mari negri și cu părul lung castaniu. „Avea doi ani și jumătate cînd am văzut-o pentru cea din urmă „oară. Astfel, după moartea mea, trei femei fără fiu, fără bărbat, „fără tată; trei orfani în chip osebit, trei văduve făcute de lege. „Admit: Sînt pedepsit pe drept; dar aceste nevinovate ce-au „făcut? Ce are-aface? Le desonorează, le sărăcește, și asta e „justiția?“⁴

Boliac, care, aici, este preocupat să argumenteze rațional tema sa, nu insistă prea mult asupra pasagiilor de natură să stirnească mila:

„..... Gîndiți voi vreodată
„Că și Țiganul ăsta e soț, e și el tată,
„Va fi iubind ceva!“

Un fior străbate rîndurile lui Hugo, cînd se oprește asupra imaginii drăgălașe, de o intimitate caldă, a vieții de familie. Emoția îi sugrumă glasul:

„Cine te va mai mîngîia? Cine te va mai iubi? Toți copiii „lașii vor avea tată, numai tu nu. La anul nou cum ai să te „desobișnuiești tu, copilașul meu, de jucărele frumoase, de acadele, de mîngieri? Cum ai să mai rabzi foamea, nenorocita

1 În ediția Haneș, titlurile celor două poezii: *Ocnă* și *Pedeapsa cu moartea*, sînt inversate.

2 *Culegere de articole*, p. 14—15

3 Tradusă în romînește, în 1839, de căpitanul St. Stoica. Dealtfel Boliac cunoaște din vreme pe Hugo. v. *Conv. Lit.*, XV, 77.

4 În traducerea din Biblioteca pentru toți. pag. 24.

„mea orfană ? Oh! Dacă ar fi văzut ei, cel puțin, pe drăguța
 „mea Marioară, s'ar fi convins că nu trebuie ucis tatăl unui co-
 „pil de trei ani“ 1

La Boliac întâlnim și de data aceasta, aceeași concentrare:

„ Și va simți căldura
 „Ce Domnul a sădit
 „In sinul de familie la vorba asta „Tată“.

Dar acolo unde apropierea merge până în ultimul amănunt, este pasagiul în care și unul și altul socotesc că scăparea este imposibilă :

„E cu neputință să mă grațieze! Trebuesc pilde! după „spusa lor“ 2,

Și Boliac repetă :

„Să moară vinovatul, căci moartea înfloară
 „Și trebui pilde'n stat!“

Inrudirea este evidentă. Și dacă ea se poate explica, în primele cazuri, prin baza identică din care sînt derivate, nu se poate spune același lucru și despre ultima apropiere: același imperativ, formulat în termeni identici. La toate acestea trebuie să se adauge și faptul că Boliac citează în cursul povestirii, pe Hugó, alături de alte spirite înaintate, care cereau înlăturarea pedepsei cu moartea.

Adoptînd-o condițiilor locale, tema este amplificată cu scopul de a preciza remediul :

„Gîndiți la înstituii, la școli înobile
 „La înlesnirea vieții, la a țării'ndestulare
 Și atuncia s'a sîrșit
 „Și crima și hoția. E vițiul în prăvili;
 „De-aici se naște răul: curmați aceste stăvili
 „Ce revoltează omul și cel mai liniștit“.

E modalitatea pe care va recomanda-o și mai' tîrziu cînd, reluînd tema, el o tratează aproape în aceeași termeni:

„Nu se înobilează moravurile cu asprimea și barbaria le-
 „gilor, Domnilor Legiuitori! Cu cît legile se vor îmblînzi și se vor
 „înobila, cu atît și moravurile se vor îmblînzi și se vor înobila“ 3

1 Hugo, l. c. p. 81. Dealtfel, copilul a fost una dintre preocupările de căpetenie ale lui Hugo. Subt influența lui, Boliac caută să creieze și la noi genul acesta (*Pruncul*). El nu insistă, însă, și astfel o bogată vînă poetică rămîne neexploatăată. Și rămîne abia schițată o nouă direcție, în care s'ar fi manifestat influența lui Hugo.

2 Idem, pag. 49.

3 *Culegere de articole*, pag. 17. Referindu-se la alte aspecte ale societății, el urmărește moralizarea ei și, în această direcție, reproduce de departe pe Boileau, prin intermediul lui Gr. Alexandrescu, v. P. V. Haneș, *Studii și cercetări*, p. 87-89. Despre Alexandrescu, poet satiric, Boliac are o părere excelentă, în epistola *La maior Voinescu al II-lea*.

Sînt, acestea, afirmațiuni derivate în chip logic din crezul său.

* * *

În afară de influențele urmărite, în opera lui Boliac se oglindesc și răsunete ale poeziei poporane. El a cunoscut-o și a interpretat-o în sensul vederilor sale:

„În cîntecele noastre se simte adesea amorul și durerea a-
„păsării, însă niciodată entuziasmul, hotărîrea și orgoliul; nici-
„odată un sentiment de patrie sau de independență; nu avem
„nimic în care să se resimtă nici motivul:

„Allons enfants de la patrie...

„Acest glas tare al unei nații convinse de puterea ei, nici:

„Δεντε ηαιδες των Ερρηνων“...

„Această chemare solemnă a unei nații pline de suvenirî.
„Revoluția din 1820 n'a scos alt glas din Romîni decît:

„Aideți frați să trăim bine...

„În cîntecele noastre populare se simte toate aplecarea ro-
„mină pentru crud și deos, — *fierțateea și orgoliul s'au stins de*
„*prea mulți secolî în acești populi, ca să mai poată trăi în poe-*
„*zia lor! — Suvenirile dace și romane au trebuit să se șteargă*
„*în rivalitatea lor sub deosebitele năvăliri și juguri*“ 1.

Deaceia el crede că misiunea Romînilor, în arheologie, este să definească ce au fost Dăcii.

Asemenea multora din vremea lui—și de mai tîrziu el vede, în poezia poporană, transpunerea imaginii psihologice a poporului, cînd susține că:

„Firea unui popor o poate cunoaște străinul cercetînd pă-
„tura țărănească, literatura poporană,—nu cea cultă, stricată de
„influență“ 2, din regiunile acestea derivă tema din *Maria din*
Pozdat, din *Meșterul Manole* și din *Sburătorul*, în care influența poporană fuzionează cu cea cultă franceză 3.

Pentru că Boliac era un bun cunoscător al tuturor credințelor poporane:

„Aici o luptă de zmei a călcat o pădure de brazi vechi
„ca pămîntul; aici joacă șoimanele—colo flueră Iorgovaniî și
„dincolo păzesc șeicanii și voevozii datul cu bobii“ 4.

Dar Boliac a făcut mai mult: a căutat să analizeze chiar construcția versului poporan, ceiace, în 1845, nu era o operație prea elementară:

1 *Curierul Romînesc*, 1845, p. 374.

2 *Curierul Romînesc*, 1845, 374.

3 G. B. Duiță, l. c. 160 sq.

4 *Curierul Romînesc*, 1845, 366.

„Opt și șapte silabe iambi oarecum—cînd una lungă și alta „scurtă, cînd una scurtă și alta lungă ;... cînd versurile sînt „plane, care se zic femeiești, nu știu pentru ce, și de șapte cînd „sînt trunche,—bărbătești. Acestea sînt toate de șapte silabe ; și, „deși vre-o două dintrînsele se par a fi de acelea ce se numesc „sdruciolii, adică cu tonul pe propenultimă însă, luînd bine seama „se vîd că sînt toate trunche, mai virtos cînd sînt cîntate și țin „toate această măsură :

— — — — — “ 1.

Versul poporan îl adoptă, ca măsură, ca accent, în unele poezii ale sale. Versul trohaic îl întîlnim, între alte bucăți, în *Meșterul Manole*, care se diferențiază de tehnica poporană prin gruparea versurilor în strofe. Dar și în metrică influența fundamentală este tot cea franceză. În general, Boliac are versul amplu, iambul de 13 și de 14 silabe, cu cesura după silaba a șaptea. Afară de versul acesta, însă, el cultivă și versul trohaic complex, de 15 și de 16 silabe (*Rugăciune*) și dodecasilabul trohaic versul caracteristic lui Bolintineanu (în partea I, *Un vis în Carpați*).

Variația această a versului se poate urmări mai departe în tehnica metrică a poetului. Ritmul se schimbă în strofă. Poetul face ca un vers complex să fie urmat de unul simplu (*Un vis în Carpați*, p. I). În altă parte el alternează versul complex 14 silabe cu versul complex de 12 silabe (*Un vis în Carpați*, p. II și III).

Rima este elementară. Boliac nu este un creator de perle formale, deși are unele versuri frumoase și foarte multe versuri corecte. Dispoziția rimelor este variată : sînt rime plate, încrucișate, îmbrățișate. În strofa de șase versuri, pe care o cultivă cu predilecție, el are primele două versuri cu rime plate, celelalte cu rime îmbrățișate. Ordinea inițială este adesea răsturnată (*Lepădatul*) ajungînd uneori la combinații de rime plate, care propriu zis, interzic structura strofei.

Puțina atenție pe care o are pentru rimă, îl duce, uneori, la înlocuirea ei prin simple asonanțe. Un exemplu edificator este următorul, din *Lepădatul* :

„Cu mult este mai nobil un dobitoc sălbatec,
 „Ce naște în pădure cu-al răului instinct,
 „Decît un om nemernic ce'n adunare, pașnic,
 „Tirîndu-se tot mușcă, cu cel mai prost insect“.

E drept, cazurile acestea nu sînt frecvente.

O atenție specială merită strofa. Variația, remarcată mai sus, ajunge aici la expresia cea mai puternică. Strofa cea mai simplă este de patru versuri, alcătuită adesea din trei versuri

complexe și unu simplu, care face încheerea. Versul acesta, prin variația bruscă pe care o provoacă, atrage în mod deosebit atenția asupra sa. Alături de această formă, însă, avem catrenul alcătuit din versuri egale, complexe, care fusese încetățenit în poezia română înaintea apariției lui Boliac, în deosebi grație lui Eliade și Grigore Alexandrescu. Pentru triumful primei forme a catrenului, însă, contribuția lui Boliac este remarcabilă. În fine, trebuie menționat catrenul format din două versuri simple, — al doilea și al patrulea, alături de catrenul alcătuit numai din versuri simple. Strofa de cinci versuri o întâlnim în numeroase poezii. Ea este, în genere, alcătuită din versuri complexe și, uneori, se găsește laolaltă cu cea de șase versuri (*Ocna*). În două strofe de câte cinci versuri se soluționează și strofa de zece versuri din *Chemarea*. Strofa de șase versuri prezintă mai multe înfățișări: a) toate versurile sînt egale; b) cinci versuri complexe și ultimul vers simplu; c) versul al treilea și al șaselea simple, celelalte complexe. Aceasta este strofa cea mai mult cultivată de Boliac. Structura ei era potrivită cu gravitatea temelor dezvoltate în poeziile sale, în care versul amplu, maestros, fracturat constant de cel simplu, atrăgea în mod deosebit atenția.

Dintre modelele pe care Boliac le-a avut, bogăția aceasta de forme a versurilor și strofelor, caracterizează, în deosebi, pe Hugo 1.

Astfel se prezintă Boliac, asupra căruia, susține d. Haneș 2, s'a început în vremea noastră o luptă de reabilitare, inaugurată de d. Densușianu și continuată de d. Jorga. Dar reabilitarea poetului, în dimensiunile urmărite, nu este posibilă. Poezia lui, deși mai totdeauna corectă, nu prezintă decît rareori momente reliefate artistic. Ele se grupează, în majoritatea cazurilor, în jurul temei sociale. Simțirea lui, stîrnită arar, se stinge îndată și absența ei este suplinită de expunerea și comentarea de fapte și principii, făcînd, astfel, ca poetul să se deplaseze în domenii străine poeziei.

Filolog nefericit, el nu este mai favorizat în crearea cuvintelor decît în explicarea lor: *a se adîncă, roșoșii aburi* (=aburii roșii); iar asociația termenilor întrebuițați este așa de aridă, încît îi ucide și pușinele poezii despre care s'au spus lucruri bune, cum este cazul cu *Sila*:

„Pe geana aurorii o rouă ce *pistește*
„Dintr'un azur senin“

azur senin, geana aurorii, *pistește*!

Și la toate acestea trebuie să se adauge puerilitatea procedelor la care recurge, în anumite momente critice pentru poet.

1 Th. Banville, *Petit traité de poésie française*, Paris, Charpentier, 1909, passim.

2 *Studii și cercetări*, pag. 83.

Este cunoscut sfîrșitul poeziei *Suzana* : poetul, neputînd să redea uimirea fecioarei, acuzată pe nedrept și pe neașteptate de lucruri urîte, se adresează pictorului, să „brodească“ el pe eroină în momentul acela. La fel în *O călătorie* : în loc să caute singur „fețe“ să-și descrie iubita, se mulțumește să dea indicațiile necesare, unde amatorii ar putea găsi ceiace doresc :

„Catați în Lord Byron
 „La ovreești armonii; acolo se găsește
 „Portretu — unei evreice ; prea mult se potrivește
 „Fecioara din Sion
 „Cu tinăra-mi vergină !“...

Operă de idee în cea mai mare parte a sa, poezia lui Boliac un abundă în imagini. Iar atunci cînd, în deosebi în poezia descriptivă, imaginea nu este exclusă, ea este adesea desprinsă din poezia franceză, din Lamartine în primul rînd. ¹

Toate acestea ne forțează să renunțăm la fabula unui Boliac poet desăvîrșit, așa cum îl cred unii, cum l-au crezut mulți și cum s'a crezut el în deosebi — din această credință a lui au izvorît unele versuri în care arată soarta poetului pe lume — și peste care plutește un suflu asemănător celui din *Benedicțiunea* lui Baudelaire. Ele s'ar putea cita încă, dacă autorul nu ar fi avut ciudata inspirație să compare, spre idealizare, pe poet cu o cobe :

„Ființă ne'nțeleasă ! Pentru dureri străine,
 „Tu gemi și plîngi mai tare decît și pentru tine,
 „Cînd ei, spre răsplătire, te blestem, te gonesc.
 „Tot astfel e gonită și pasărea miloasă
 „Ce vine să jelească în noaptea'ntunecoasă
 „Cu cel ce e'n durere, și'n plîngerea-i duioasă,
 „In loc să-i dea scăpare, o bat și n'o primesc.

Dar dacă valoarea artistică a operei este contestabilă, ² istoricește ea se prezintă alfel. Interesul ce se fixează asupra ei este stîrnit de varietatea temelor tratate și, în deosebi, de natura unora dintre ele. Dezvoltînd subiecte sociale, el transpunea la

1 Cugetare.

² În afară de părerile contradictorii ale lui Eliade, activitatea lui Boliac a fost aprețiată în mod diferit de la început. v. *F. p. m.* 1844, 59 ; Vaillant, *La Roumanie*, III, 200 și prefața la poeziile lui Boliac traduse în franțuzește, Paris, 1857, pag. V nota 1 ; *Revista Carpaților*, 1861, t. II, p. 341. Se cunoaște părerea defavorabilă a lui Maiorescu : *Conv. lit.* I, No. 1 sq. ; G. Panu, *Amintiri dela Junimea*, I, 44 ; *Adevărul ilustrat*, 1895, 26 Mart ; *Luceafărul*, 1914, p. 31.

D. O. Densușianu, în cursul litografiat de H. Stahl, vol. II, 296 citat de d. Haneș, este departe de a lupta pentru reabilitarea lui Boliac. „*Sila se pomenește ca singura poezie demnă de cetit. Sînt părți frumoase, dar și multe rele*“. Rolul lui Boliac trebuie, după d-sa, căutat în proză și în politică. Aceiași lucru și despre părerea d-lui Iorga, care-și armează aprețierea cu altea

noi, din poezia franceză, preocupări ce caracterizau intelectualitatea apuseană. Și fixat, în timp, la începutul literaturii noastre moderne, interesul se accentuează prin timpuria încetățenire a acestui gen în poezia română.

În vremea lui și după el, s-a trecut cu mult peste nivelul poetic al operei sale; dar fondul ei a fost un generator puternic de idealuri, care a luminat multora zarea viitorului. Ea însemnează unul dintre punctele cele mai ridicate din istoria socialismului român¹ și, în același timp, deschide larg perspectiva asupra unor ținuturi neexploatate, încă, decât în mod incidental. Mulți scriitori se vor îndrepta, în urma lui, în direcția aceasta. În mijlocul lor se fixează Eminescu: cu dimensiuni de artă superioară, dar și cu temeinice restricțiuni.

Și, prin aceasta, Boliac este un precursor.

D. Popovici

restricțiuni, peste care nu se poate trece în nici un chip: „dacă ar avea totdeauna aceeași putere..... dacă nu s'ar pierde în declamații retorice și în valurile cuvintelor abstracte, de parcă a-i ceti un articol de ziar versificat; dacă ar fi mai cu alegere în cuvintele ce întrebuițează...„ dacă etc.... (*Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, II, 1908, p. 185. Vezi, deasemenea, bogatul studiu al d-lui G. B. Duică, în *Isf. lit. rom. mod.* I, 290 sq. Numai printr'un exces de gentilețe se putea ajunge la afirmarea valorii artistice deosebite a poeziei lui Boliac, P. V. Haneș, *Studii și cercetări*, p. 83.

¹ V. articolul program din *Contemporanul*, I, No. 1 (1881). analizat de d. G. Ibrăileanu, în *Spiritul critic în cultura românească*, Iași, 1922, p. 202. El reproduce de aproape părerile lui Boliac, așa cum ele au fost expuse mai sus,

D. E. Lovinescu este vesel

D. E. Lovinescu a răspuns în Rampa și într'o revistă numită Tiparnița Literară articolului meu, în care am probat—pe lângă multe altele—că textul lui Eminescu din ediția d-sale este în așa mod și în așa grad falsificat, încît această ediție este o adevărată profanare a operei lui Eminescu.

D. Lovinescu *nu neagă nici una* din cele vre-o sută de falsificări relevate de mine și care constituie numai o parte din colaborarea d-sale cu Eminescu.

Răspunsul meu ar putea să se isprăvească aici...

Dar voiu continua, căci d. Lovinescu își face un merit că a falsificat pe Eminescu și e foarte vesel.

E vesel, pentru că falsificările—zice d-sa—nu le-a luat din ediția Scurtu, cum am spus eu, ci dela „Măiorescu“ (Se va vedea pentru ce pun numele lui Măiorescu în ghilmete.)

Așa dar, d. Lovinescu, care în prefața ediției d-sale asigura pe cetitori că a „controlat mai ales *Convorbirile*“, și că dă textul „în cadrele reproducerii cît mai exacte“,—*acum* se arată foarte fericit spunînd acelor cetitori că le-a dat textul falsificat cu ajutorul lui „Măiorescu“, în loc de textul adevărat al lui Eminescu din *Convorbiri*.

Dar ce cîștigă Eminescu că a fost falsificat și înjosit cu ajutorul lui X, și nu al lui Y, și ce cîștigă cetitorul, dacă i se dă un text falsificat cu ajutorul lui X, și nu al lui Y, pentruca d. Lovinescu să fie atît de vesel? Și ce cîștigă „tineretul școlar“ (pentru care, zice d. Lovinescu acum, în răspunsul d-sale, — *agravîndu-și vina* — că a editat mai ales pe Eminescu), dacă acest „tineret“ va purta în minte toată viața un Eminescu falsificat cu ajutorul lui X, și nu al lui Y?—Pentru ce atîta veselie?

Cînd cineva falsifică textul unui scriitor și încă al celui mai mare scriitor național, și este nevoit a recunoaște că a falsificat și că și-a înșelat cetitorii atunci cînd le-a spus că le dă textul „cît mai exact“, —cel care face o faptă atît de urtă, ar trebui să fie mai puțin vesel, mai ales cînd aceste falsificări și mistificări le face cu ocazia unei afaceri pur comerciale.

Și, dacă nu cîștigă nici Eminescu, nici cetitorul, nici „tineretul școlar“, ce pierd eu, odată ce afirmarea mea, că ediția d-lui Lovinescu este cea mai rea, rămîne în picioare?

Ce pierd, mai ales că, în articolul meu, am spus din capul locului că falsificările din ediția Scurtu, copiată de d. Lovinescu, sînt unele ale lui Scurtu, altele copiate de Scurtu din „*alte ediții*“?

Dacă falsificările din ediția d-lui Lovinescu s'ar mărgini la acele care sînt și în „*Maiorescu*“ și în Scurtu, d. Lovinescu le-ar fi putut lua din „*Maiorescu*“. Dar în ediția d-sale, pe lângă aceste falsificări, sînt altele care există *numai* în Scurtu. Și atunci întreb pe orice cetitor: Ce ediție a avut ca model d. Lovinescu? Ediția „*Maiorescu*“ sau ediția Scurtu?

Și-acuma să vedem ce e cu „*Maiorescu*“. Cu alte cuvinte cine e autorul ineptiilor din ediția Socec. Dacă autorul ar fi *Maiorescu*, nici Scurtu, nici d. Lovinescu n'ar cîștiga nimic, căci falsificările neghioabe ar rămînea tot falsificări neghioabe, iar Scurtu și d. Lovinescu tot falsificatori.—Dar în cazul acesta ar ieși rău de tot *Maiorescu*. Așa dar, cele ce urmează sînt o apărare a lui *Maiorescu*.

D. Lovinescu spune în „*răspunsul*“ d-sale că falsificările le-a luat din *ediția Maiorescu* „*apărută în timpul vieții poetului*“. Și e atît de fericit că falsificările le-a luat din această ediție, încît dela o vreme începe să vorbească latinește: „*Oglinzile din riu, strigă d-sa, sînt ale lui Maiorescu ipsissimus*“.

Să-mi arate d. Lovinescu, unde a găsit ineptia aceasta și altele (ca „*adevăr scaldat în minte*“, „*regi, oșteni și împărați*“, „*în orice om pe lume își face încercarea*“ etc. etc.) ori *cacofonii*, (ca „*ce palate, ce cetăți*“, sau „*să-ți cer un semn*“, etc.) în ediția *Maiorescu* apărută în timpul *vieții poetului*?

Cînd pune astfel de nerozii pe socoteala „*ediției Maiorescu* apărută în timpul *vieții poetului*“, d. Lovinescu calomniază pe *Maiorescu* și-și înșală cetitorii.

Maiorescu a făcut cîteva schimbări în textul ediției preparată de el. Cu dreptul pe care și-l luase la *Convorbiri*—de a corecta; cu dreptul maestrului față de tînărul scriitor; cu grija de a corecta greșelile de tipar din *Convorbiri*, *Maiorescu* a făcut ce-a putut, cum l'a tăiat capul—căci pe vremea aceea nu avea manuscritele poetului.

Caragiale l'a insultat pentru aceste corectări. Caragiale a avut dreptate să-l atace, dar a fost prea aspru, căci, în orice caz, *Maiorescu* are circumstanțe atenuante și apoi ceiace a făcut, a făcut din dorința de a prezenta pe Eminescu cît mai bine.

Apoi, încă odată, schimbările lui *Maiorescu* sînt puține,—și el, *Maiorescu*, n'a introdus în text ineptii.

Falsificările neroade încep să apară în ediții de după moartea „*poetului*“. Așa de pildă, „*adevăr scaldat în minte*“ apare în ediția IV. „*Oglinzile din riu*“, „*În orice om pe lume își face încercarea*“, „*regi, oșteni și împărați*“ etc. etc.—nu le văd nici în această ediție,—și nu știu în ce ediție posterioară au apărut, și nici nu mă interesează. Dacă neroziile acestea au

apărut într'o ediție Socec posterioară ediției Șaraga, atunci „îngrijitorul” ediției dela casa Socec, „băiat cult”, le-a luat din ediția Șaraga.

Unele—ca „adevăr scâldat în minte”,—trebuie să fie greșeli de tipar¹. Și când d. Lovinescu exclamă vesel că ele sînt... „variantele lui Maiorescu *ipsissimus*”, d-sa realizează una din cele mai comice situații cu putință.

Știe orice cărturar din țara aceasta afară de d. Lovinescu, că ediția Socec a devenit, cu fiecare retipărire, tot mai rea, și a ajuns, la un moment, cea mai rea ediție a lui Eminescu.

Maiorescu nu era funcționar la Casa Socec, ca să facă mereu corectura edițiilor lui Eminescu, care se retipăreau. El a mai adăogat poezii în primele ediții și atîta tot. Înțelege oricine, că nici nu mai cetea edițiile nouă, deși se retipăreau—se retipăresc și azi—cu aceleași prefețe ale sale.

Desigur că nici schimbările făcute de Maiorescu n'au ce căuta într'o ediție actuală a lui Eminescu, cu atît mai mult într'o ediție, în care editorul spune că a dat textul „cît mai exact”, „controlat mai ales după *Convorbiri*” (și nu după ediția lui X sau Y). A pune însă în sarcina lui Maiorescu duiumul de falșificări grosolane din ediția Socec, este nu numai o dovadă de ignoranță și de nepricepere, dar și o nouă impietate—o impietate față de Maiorescu—după aceia de a falșifica cu grosolanii opera lui Eminescu.

Mă mir că nu s'a găsit printre ucenicii lui Maiorescu nici unul care să protesteze împotriva înjosirii maestrului, pe căre-l cadelnițau cît a trăit. Și mă mir că în publicistica noastră tradiționalistă, naționalistă, eminesciană, nu s'a găsit nimene să protesteze împotriva falșificării, erijată în principiu, a textului lui Eminescu. Eminescianismul e o vorbă goală... Eminescu—un nume bun de exploatat pentru interese de gașcă.

Ori disprețuesc acești domni pe d. Lovinescu? Dar aici nu e vorba de opiniile estetice, filozofice, sociologice și celelalte ale d-lui Lovinescu. E vorba de Eminescu.

Eu am făcut destul. Am denunțat falșificarea textului eminescian. Am ales ediția d-lui Lovinescu, pentru că conține cele mai multe falșificări, și în toate genurile. Analizînd ediția d-sale, am adăogat un capitol—pe care trebuia să-l scriu în orice caz—la studiul despre edițiile lui Eminescu,—capitolul relativ la falșificările de text. Dacă n'ar fi apărut ediția d-lui Lovinescu, mai rea decît toate, ași fi ales ediția Scurtu pentru discuția falșificărilor de text—și în nici un caz ediția Socec, pentru că nu puteam discuta cu zețarii și cu corectorii Casei Socec și pentru că ediția Scurtu are, în plus, falșificările lui Scurtu. Alegînd ediția d-lui Lovinescu, am ales compendiul cel mai bogat de falșificări: Maiorescu + Socec +

¹ Într'o ediție a lui Eminescu, în care sînt amestecat, mi s'a dat o corectură perfectă, dar *mite* era zețuit *minte*. Tipografia schimbînd apoi litera, tipărînd din nou coalele, găsesc iarăși *minte*!—Zețarii cred că *mite* e o greșală în manuscris.

Șaraga + Scurtu + Lovinescu,—și cred că am făcut un serviciu publicului.

Era de datoria unui tradiționalist eminescian să intervieve—să intervieve măcar după „răspunsul“ d-lui Lovinescu. Nu în favoarea mea—eu încă n'am murit—ci în favoarea lui Eminescu. Veselia d-lui Lovinescu că a falsificat pe Eminescu, și încă pentru uzul „tineretului școlar“—căci falsificarea nu o neagă—nu i-a mișcat pe eminescianii tradiționaliști ?

În n-rul acesta n'am avut timp să răspund cum voiam. O voiu face în alt număr—căci „răspunsul“ d-lui Lovinescu este o lungă și complicată încercare de a-și înșela cetitorii.

Acum numai citeva exemple, de probă :

D. Lovinescu zice
caracterizînd articolul meu :

Citez tot pe d. Lovinescu :

„Lipsa unei virgule 1 devine o impostură, căderea *importună* a unui și o crimă 2, un *din* substituit unui *de* 3, *negrele* în loc de *negrele-i*, *stăpîna mării* în loc de *stăpîn'a mării*, *să nu mai știi de mine* în loc de *și nu mai ști de mine*, etc., într'un cuvînt toate micile fatalități în care ușoara *inadvertență a copistului colaborează cu fantezia tenace a zețarului etc.*“

„*Din riu* este versiunea lui Maiorescu *ipsissimus*“.

„*Negrele* e în ediția Maiorescu“.

„*Lunga și stăpîna* nu sînt din Scurtu, ci din Maiorescu“.

„*Să nu mai știi de mine* e din Maiorescu“.

Așa dar *din rîu, negrele, stăpîna, să nu mai știi*, care cu un moment mai înainte erau *greșeli de tipar*, acum sînt *versiunile* lui Maiorescu (ba încă : *ipsissimus*).

Așa dar, cînd scria cu atîta veselie fraza despre „fantezia tenace a zețarului“, d. Lovinescu *știa* că-și înșală cetitorii.

O altă încercare de a-și înșela cetitorii, o face d. Lovinescu atunci cînd le spune că motivul pentru care am scris articolul din „Viața Romînească“ este „ura“ mea împotriva d-sale, ură care m'a făcut să-l „pîndesc“ cîțiva ani—și acuma să-l atac. (Așa ? Apoi cînd „pîndești“ pe cineva ani întregi și te repezi la el, înseamnă că, înfirșit, ți-a dat ocazia să-l „prinzi“. Nu ?)

D-l Lovinescu își înșală conștient cetitorii, căci d. Lovinescu *știe bine* că, dacă l-ași fi „pîndit“, ași fi cetit tot ce scrie, ași fi cetit așa dar *Povestirile* lui Eminescu, editate de d-sa mai

1 D. Lovinescu își înșală cetitorii, căci nu l'am invinuit de lipsa vre-unei virgule, deși puteam dovedi, cu ajutorul punctuației d-sale impusă lui Eminescu, că nu înțelege textul.

2 Acea cădere „inoportună“, care face ca versul să fie schiop, nu e „cădere“, căci e în Scurtu !

3 „Oglînzile *din riu*“ !!

de mult (le-am cetit abia acum, după ce am văzut ce ris și batjocură și-a făcut de poeziile lui Eminescu), ași fi descoperit de mult că nu înțelege *Cezara*, că nu cunoaște nimic din filosofia lui Kant, că plagiază pe d-l Sanielevici, și ași fi sărit din locul meu de „pîndă“, căci nu eram năzdrăvan să știu că o să falșifice mai târziu poeziile lui Eminescu, și să aștept. D-l Lovinescu știe toate acestea.

Știe bine că articolul meu despre ediția d-sale este al patrulea dintr'o serie. (Articolul despre ediția d-sale avea ca titlu: *Edițiile poeziilor lui Eminescu*, și ca subtitlu: *Ediția d-lui Lovinescu*). Așa dar știe bine că nu e vorba de „pîndă“. Știe bine că trebuia să scriu despre ediția d-sale, odată ce am scris despre toate edițiile. Și știe atît de bine, încît... o spune singur:

„Premergătoare, zice d-sa, ne sosesc însă de cîțiva ani, lungi, interminabile articole, în care erorile de tipar sau micile variante de lectură a tuturor edițiilor existente sînt bombardate cu artilerie grea. **In chip firesc i-a venit deci rîndul și ediției mele**“.

Apoi dacă am atacat „toate“ edițiile, și dacă „**in chip firesc i-a venit deci rîndul și ediției d-sale**“, pentruce-și înșeală cetitorii, dînd ca motiv al articolului meu „pînda“ și „ura“ împotriva d-sale?

Și nu mă pot opri să nu constat că, și de data aceasta, cînd își înșeală cetitorii, îi înșeală nu numai *en gros*, ci și în detaliu: D. Lovinescu zice cetitorilor d-sale că articolele mele despre Eminescu (*anterioare articolului despre ediția d-sale*) publicate în ultimii ani se ocupă cu „erorile de tipar“ sau „cu micile variante de lectură“ ale edițiilor lui Eminescu. *Adevărul* e că în acele articole, pe care le cunoaște bine, căci le-a stors de tot ce i-a trebuit, nu m'am ocupat cu „erorile de tipar“ și cu „micile variante de lectură“, ci cu alte probleme, cu probleme foarte importante (pe care dacă le-am rezolvat bine sau rău,—e altă vorbă). *Adevărul* fiind acesta, ceia ce spune d. Lovinescu cetitorilor săi, ca să-mi deprecieze articolele („erori de tipar“, „mici variante de lectură!“), este un *neadevăr*, care în limba nemeșteșugită rominească se numește „minciună“. (Definiția minciunii: un neadevăr, spus cu conștiință că e neadevăr, și cu scopul de a înșela, pentru a trage un folos).

Cît despre „ura“ mea—ca s'o înțeleagă, d. Lovinescu să-și imagineze că d. Camil Baltazar ar fi murit (ferească Dumnezeu) și că cineva, ca să ciștige parale, i-ar edita poeziile, falșificîndu-i textul pas cu pas. Ce-ar simți și cum ar reacționa d. Lovinescu? Ei bine, ceia ce e d. Camil Baltazar pentru d. Lovinescu, este Eminescu pentru mine.

Și tot ca să înțeleagă „ura“ mea, îi amintesc d-lui Lovinescu cu ce ferocitate a urmărit d-sa pe un tînăr, care a confundat o schiță a unui scriitor cu una a altuia. Pentru d. Lovi-

nescu acel tânăr a devenit nici mai mult nici mai puțin decît „simbolul necinstei profesionale”. Iar sancțiunea dictată de d. Lovinescu era izgonirea celui tânăr din „publicistică”.

Apoi dacă a confunda o schiță a unui scriitor cu una a altuia este o crimă atît de abominabilă (crimă, pe care o comite și d. Lovinescu, cînd nu știe că *Muntele de foc* e de Alecsandri și-și închipue că poate fi de Asaki; cînd vorbește de conținutul broșurii revoluționare muntenești *Cine sînt meseriașii*, pe care o cunoaște așa de bine, încît zice că e... moldovenească; etc., etc.) cum se poate califica desfigurarea oribilă a operei lui Eminescu? Și, totuși, cu toată „ura” mea, eu n'am spus că d. Lovinescu este „simbolul necinstei profesionale” și că trebuie alungat din „publicistică”. Acum, băgați de seamă: Omul, care falsifică mereu și-și înșeală mereu cetitorii, are curajul de a vorbi de „necinste profesională” și de izgonirea din „publicistică” a altora!

O altă încercare de a-și înșela cetitorii, o face d. Lovinescu atunci cînd, spre a bagateliza articolele mele anterioare despre edițiile lui Eminescu, pe care le-a stors de tot ce i-a trebuit, (cu alte cuvinte spre a deprecia ceia ce și-a însușit, pentru ca ceia ce și-a însușit să apară cît mai neînsemnat) spune cetitorilor d-sale că în acele articole eu dau o importanță exagerată unor „mărunișuri” descoperite de mine și anume: că ediția lui Maiorescu a apărut înainte de Ianuar 1884 și că poezia *Nu mă înțelegi* a fost publicată în 1886, și nu în 1879, cum se credea până acum r.

Aceste descoperiri, zice, „spiritual”, d. Lovinescu:

„Au exact importanța descoperirii a 101 chibrituri într'ocutie în dauna alteia care conține numai 99”.

Dar cele „99 de chibrituri” înseamnă pentru mine—și d. Lovinescu o știe bine—că poeziile din ediția Maiorescu, adunate „de pela persoane particulare”, nu sînt patru, cum se credea până acum, ci douăzeci și patru; că poeziile, despre care nu putem ști dacă au fost destinate, toate, tiparului nu sînt patru, ci douăzeci și patru; în orice caz cele „99 chibrituri” pun întrebarea dacă Eminescu mai avea sau nu de schimbat ceva în acele poezii (douăzeci și patru și nu patru), cînd le-ar fi dat la tipar; că, dacă erau gata, trebuie să fie o cauză, pentru care nu le dădea publicității. (Eu m'am încercat să dau o explicație, în articolele mele). Și, mai cu seamă, importanța celor „99 de chibrituri”, stă în faptul că aceste poezii fiind găsite de Maiorescu pela persoane particulare, nefiind destinate tiparului, Eminescu nu poate fi învinuit de plagiat, dacă unele din ele care sînt inspirate de scriitori străini, nu poartă, sub titlu, mențiunea care să indice autorul imitat. (Dacă d.

1 Cu un moment mai înainte, spunea cetitorilor că în aceste articole m'am ocupat cu „erorile de tipar” și cu „micile variante de lectură”!

Lovinescu ar stima pe Eminescu și dacă pentru d-sa plagiatul ar fi un vîșiu urît,—două ipoteze absurde,—cum ar apăra d-sa pe Eminescu de plagiat, fără ajutorul celor „99 de chibrituri“ ?)

D. Lovinescu *știe bine*—căci a cetit articolele mele și le-a stors bine de toate informațiile care i-au trebuit pentru ediția d-sale —*știe bine* că descoperirea mea însemna toate acestea, și că am dat'o ca atare,—și cînd se face că nu știe, își înșeală cetitorii.

Și își înșeală cetitorii și atunci, cînd reduce tot la „99 de chibrituri“ descoperirea că poezia *Nu mă înțelegi* a fost publicată în 1886, și nu în 1879, cum se credea—căci d. Lovinescu *știe bine* din aceleași articole ale mele, pe care le-a utilizat pe tăcute, că, dacă *Nu mă înțelegi* e publicată la 1879, aceasta înseamnă pentru mine că Eminescu cel sănătos și în culmea talentului putea publica o poezie fragmentară, monotona, slabă, așa dar nu avea, nedesmințit, simțul de autocritică; pe cînd, dacă poezia e publicată la 1886, cînd era nebun, atunci a publicat-o un nebun—ori, probabil, altcineva, „o persoană particulară“—și autocritica lui Eminescu cel întreg rămîne nedesmințită.

În al doilea rînd—și d. Lovinescu *știe bine* și aceasta—eu am spus că dacă *Albumul studenților*, unde a apărut poezia, ar fi din 1879, cum se credea, aceasta ar dovedi că tinerețea era eminesciană încă dinainte de 1880 (căci studenții, pentru publicațiile lor de felul acesta, se adresează numai la cei pe care-i prețuesc mult), ceiace ar contrazice tot ceiace se știe pînă acum cu privire la timpul cînd tinerețea devine eminesciană (adică după 1883, după ce Eminescu înnebunește și Maiorescu îi publică poeziile).

D. Lovinescu *știe bine* că toate acestea sînt în articolele mele, și cînd se încearcă să convingă pe cetitori că eu am dat aceste descoperiri ca niște simple restabiliri—seci—de date, și că, dîndu-le ca atare, m'am și... mindrit, d-sa își înșeală conștiința cetitorii. Și d-sa are o atît de mare încredere în prostia și ignoranța cetitorilor, încît îndrăznește să le servească următoarea... argumentare spirituală:

„Faptul, de pildă, de a fi tipărit o poezie într'un *Album* studentesc înseamnă [pentru G. Ibrăileanu] intrarea lui Eminescu în conștiința „studențimii“, după cum, de ar fi publicat'o astăzi în foiletonul ziarului *Dreptatea*, ar însemna, probabil, intrarea lui în conștiința țărănimii romîne. Important și *mai ales logic!*“

Îl vedeți? Face și spirit. Ba are nenorocirea să vorbească de „logică!“

Dar *Albumul* nu era o revistă, la care trimite cineva colaborare. Pentru *Album cereau* studenții colaborare. Și cereau dela cei pe care îi prețuia mult. Dacă *studenții* ar fi cerut lui Eminescu colaborare în 1879, ar fi însemnat că el era intrat deja în conștiința tinerimii.—Dacă cei dela *Dreptatea* ar cere astăzi d-lui Lovinescu colaborare pentru un *Album* numai de 16 pagini, ar însemna că *cei dela*

Dreptatea sînt lovinesciani (nu țaranii!), că cei dela *Dreptatea* preșesc mult pe d. Lovinescu.—Pentruce-și bate joc d. Lovinescu de cetitorii săi ?

Dar întregul „răspuns“ al d-lui Lovinescu este o îndrăzneală încercare de a înșela pe cetitori, o încercare ofensatoare pentru ei. *A spera* că vei prosti pe cetitor până la așa grad, încît să-l faci să se convingă că Eminescu nu are nici un drept asupra textului său și că, dacă l-ai falsificat cu ajutorul lui „Maiorescu“, aceasta înseamnă că ai redat „exact“ textul lui Eminescu, este un act de curaj, care presupune un dispreț total pentru cetitor.

Este drept, că d. Lovinescu ia oarecare măsuri, ca să fie mai sigur că-și va înșela bine cetitorii. Aceste măsuri, arătînd în-doiala d-sale asupra totalei prostii a cetitorului, sînt singurul omagiu pe care-l aduce acelor cetitori. Iată omagiul :

D. Lovinescu citînd vorbele mele *în ghilmete* (așa dar luîndu-și obligația să citeze exact), se dedă la operații de natura aceasta. Eu zic de pildă :

„Eminescu imaginează pe fată spunînd (și'n *Convorbiri și'n manuscris*) :

Singurică'n *cămăruță* brațe albe eu întinz

Dar d. Lovinescu, pudic, ca și Scurtu, pune „cămășuță“—îmbracă pe fata goală.

D. Lovinescu citează vorbele mele și le pune *în ghilmete* așa :

„Eminescu imaginează pe fată spunînd :

Singurică'n *cămăruță* brațe albe eu întinz

Dar d. Lovinescu, pudic, ca și Scurtu, pune *cămășuță*“.

Și, după ce citează așa vorbele mele, d. Lovinescu izbucnește vesel :

„In realitate *cămășuța* nu e a lui Scurtu, ci a lui T. Maiorescu“

Cum se vede, d. Lovinescu citează *în ghilmete*, dar șterge cuvintele mele : „în *Convorbiri și în manuscris*“.

Și nicăeri, în „răspunsul“ d-sale nu se vede că eu am adus *mereu* ca mărturie *Convorbirile și manuscrisele*.

A simțit și d. Lovinescu că, dacă cetitorul d-sale ar vedea că Eminescu spune în *Convorbiri* altfel decît „Maiorescu“, acest cetitor s'ar trezi din hipnoză și și-ar spune : „Bine bine, o fi spunînd așa „Maiorescu“, dar poeziile nu sînt ale lui Maiorescu, ci ale lui Eminescu, și situația lui Lovinescu, care spunea că a controlat *Convorbirile*, e cam tristă“.

D. Lovinescu vorbește în răspunsul d-sale de niște chestii „pendinte“. Vrea să le visez? Îi voi face plăcerea. Dar voi căuta să nu mai rămie nimic „pendinte!“

D. Lovinescu știe că până acum nu l-am luat în serios nici odată. Nu era penține. Scobora pe ceilalți scriitori, ca să-i înalțe pe „moderniști“, mai toți musafiri ai ceaiurilor d-sale. Ei și? Nu rezulta, de aici, nimic pozitiv, pentru nimene.

Dar acum s'au schimbat lucrurile. Acum s'a apucat să facă ridicoli pe scriitorii mari, desfigurându-le opera. (Aud că ceiace a făcut cu opera lui Creangă—căci l-a „editat“ și pe el— întrece chiar ceiace a pășit Eminescu). Acum, da, a apucat calea cea adevărată ca să distrugă pe scriitorii „reacționari“. Cu critica estetică nu făcuse nimic. Pocindu-le opera, succesul îi este asigurat.

De-acum înainte îl voi lua în serios și îi voi face și plăcerea să desgrop chestiile „pendinte“.

Dar n'ar fi rău să răspundă și d-sa articolului meu din „V. R.“, căci până acum n'a răspuns nimic, nici la ceiace crede că a răspuns—pentru că a răspunde: „N'am falsificat cu ajutorul lui X, ci al lui Y“, nu este un răspuns, chiar dacă ar fi adevărat că falsificările sînt ale lui Y. Și nici cellalt răspuns—că ideile lui Kant, nu sînt cele ale lui Kant, ci acele ale lui Renouvier și ale neokantianului Eugen Lovinescu—nu este un răspuns.

Ca să nu mai fie nici o vorbă, iată la ce trebuie să răspundă d. Lovinescu *deocamdată*:

Este sau nu adevărat că tot ceiace în ediția d-sale este nou—și bun—în comparație cu edițiile anterioare este luat din articolele mele din anii trecuți despre edițiile lui Eminescu?

Este sau nu adevărat că a falsificat textul lui Eminescu: idei, limbă, măsura și ritmul versului, și chiar economia unor poezii întregi?

Este sau nu adevărat că d-sa nu știe ce este ortografia, cînd afirmă că d. Bogdan-Duică a păstrat ortografia veche a lui Eminescu (N'a păstrat ortografia! A păstrat fonetismele!) și cînd d-sa, schimbînd limba lui Eminescu, a crezut și a anunțat pe cetitori că, în *deosebire de d. Bogdan-Duică*,—îi „actualizează“ ortografia?

Este sau nu adevărat că a pus în ediția d-sale un *Luceafăr* combinat de Scurtu?

Este sau nu adevărat că a pus în ediția d-sale poezia *Stelele'n cer* cu strofele pitrocite de Scurtu?

Este sau nu adevărat că n'a înțeles nimic din nuvela *Cezara*, cînd a afirmat că într'un pasagiu,—în care e vorba de o pictură—ar fi vorba de eroul nuvelei și deci de Eminescu?

Este sau nu adevărat că analizînd nuvela *Sărmanul Dionis*, a spus că spațiul și timpul sînt pentru Kant categorii?

Este sau nu adevărat că a afirmat cumcă inexistența obiectivă a realității este concepție de esență pur Kantiană?

Este sau nu adevărat că, în stabilirea izvoarelor străine ale nuvelei *Sărmanul Dionis*, a plagiat dela un capăt la altul pe d. Sanielevici?

Și n'am răbdare să-i mai înșir acum tot ce are de probat. Dar d-sa să ia articolul meu și să probeze punct cu punct că are dreptate, pentrucă fiecare din faptele amintite mai sus (cași oricare din cele pe care nu le-am mai amintit) este infamant pentru d-sa. Dacă n'ar fi făcut decît *numai* să falsifice textul lui Eminescu, ori *numai* să plagieze pe d. Sanielevici, ori *numai*... și încă n'ar trebui să fie atît de vesel.

Așa dar, să probeze pe toată linia, să nu îngaima ceva despre două-trei puncte și apoi să închee că a răspuns, cum a făcut în Tiparnița, ori cum a procedat de pildă atunci, cînd d. I. C. Filitti i-a făcut în *Convorbiri* un pomelnic de cîteva pagini cu ideile și descoperirile, pe care d. Lovinescu i le-a plagiat în *Istoria civilizației romîne moderne*.

Și nici să facă cumva giumbușlicuri și să falsifice textele, cum i-i obiceiul. Omul, care a falsificat pe Eminescu și se falsifică mereu chiar și pe sine însuși (de pildă cînd își publică, în 1926, dafîndu-le 1908, articole din 1908 întoarse pe dos—cu laude unde batjocurea, cu batjocuri unde lăuda), omul care-și înșeală cetitorii la fiecare pas, omul acesta nu are ce mai pierde, dacă va falsifica din nou pe Eminescu, dacă se va falsifica din nou pe sine însuși—și cu atît mai mult textul meu.

Altuia, i-ași cere—deși „adversar”—să-i fie milă de Eminescu. Să nu se dedea la operațiile care-i sînt dragi cu ocazia lui Eminescu și pe socoteala lui. Dar d-lui Lovinescu nu-i pot cere acest lucru.

Îl anunț însă că nu-l voi lăsa să falsifice în pace.

În schimb, e liber să facă incursiuni în viața mea privată, să vorbească de „fobii” și de „boli”, dînd dovadă de o supremă eleganță sufletească, eleganță pe care și-o afișează mereu și prin oroarea de expresii „vulgare”, și care ajunge uneori hilariantă. Iată un exemplu. Am spus în articolul meu despre ediția d-lui Lovinescu, că lui Eminescu i-ar fi fost *scribă* de această ediție. Cuvîntul acesta i se pare foarte „neliterar” și foarte „vulgar” d-lui Lovinescu.—Dar cuvîntul este al lui Eminescu și cînd l'am întrebunțat l'am și pus în ghilmete, fiind sigur că orice om de cultură își va aduce aminte de pagina, în care Caragiale povestește ce s'a petrecut în adunarea unde Eminescu a citit *Scrisoarea II*, cînd publicul de-acolo a votat schimbarea cuvintelor *fameni* și *scribi* (dela sfîrșitul *Scrisorii*) în *oameni* și *mîni*. Pentru modificarea anodină, zice Caragiale, a votat și o „damă” la care poetul ținea mult în acea vreme. Dar—adaogă Caragiale—Eminescu care nu era „androgen” și avea oroare de „apa de trandafir”, „nu din toată inima a făcut această concesiune”.

Cum se vede, Eminescu era foarte „vulgar”,—nu era „androgen” și cu atît mai puțin „damă”.—De altfel și Caragiale era „vulgar”. A dovedit-o d. Lovinescu într'un articol, în care și-a exprimat, ca de obicei, toată gingășia estetică. Dacă ar fi frecventat ceaiurile d-lui Lovinescu, poate că acești oameni se mai poleiau.

Și acum, lăcînd la o parte orice glumă, ce înseamnă pretențiile astea estetice la un om, pentru care *Cocoșul negru* al d-lui Eftimiu este „un mic Faust romînesc“, pentru care cutare act din acest *Cocoș* e „de o frumusețe neîntrecută în literatura noastră“, și pentru care cutare sfîrșit de act din același *Cocoș* e „de o frumusețe adevărat shakespeariană“?

G. Ibrăileanu

P. S.—Un prietin, care a cetit acest articol în corectură, îmi observă că era de ajuns—in locul oricărui alt răspuns—să-l întreb pe d. Lovinescu ce va face la ediția II-a a poeziilor lui Eminescu: Le va tipări din nou cu „variantele“ lui „*ipsissimus*“, —ori își va corecta ediția conform indicațiilor mele?

În cazul întăiu își va bate joc cu un cinism ostentativ de Eminescu, de public, de „tineretul școlar“, de editorul d-sale. În cazul al doilea, se va umili și autoflagela pe fiecare pagină a ediției.

G. I.

Thomas Mann

Laureatul premiului Nobel pentru anul în curs este o personalitate, ce atrage de mult atenția intelectualității de pretutindeni.

Thomas Mann nu este aiciace numim un scriitor popular. Preocupat de pătrunderea intimă și delicată a vieții sufletești, retrăind clipele unui trecut de gânduri triste, mister și lungă suferință, el și-a concentrat toată puterea de observație de înțelegere și de sinteză, în realizarea unor exemplare de perfectă umanitate.

E poate aici și explicația ultimului său succes. Căci *Thomas Mann* avea în față un concurent de necontestată seriozitate, susținut pe recentul triumf ce a străbătut câmpul literaturii ca un lung și dureros ecou al câmpului de luptă: puternicul talent al lui *Remarque*. Tinărul cronicar al suferințelor războiului a scris în adevăr o carte reală, impresionantă și dureroasă; evocind scenele îngrozitoare tragedii care a sfîșiat trupurile și a distrus sufletele, el a reimprimat, cu accent și perfectă sinceritate, imensul doliu al omenirii cuprinsă de criza delirantă a măcelului.

Subt acest raport *Remarque* deține pe primul plan atenția suferinței comune în sufletul marilor mutilați, — suferință pe care ultimul deceniu n'a reușit să o suprime. Scriitor de o candidă simplitate, sincer, sensibil la durere și bun, el a încercat cea mai necruțătoare, mai grea și mai puțin mulțumitoare dintre sarcini: aceia de a prezenta brutalitatea faptelor în fața cărora cei mulți își pleacă cu smerenie frunțile, considerindu-le ca pe un „*fatum*” inevitabil și neînvinc.

Evident aceasta e atitudinea unui erou. Despre ea vor vorbi toți cei ce au simțit la fel fără să își exprime încă simțirea lor intimă și neclară, dar vor vorbi mai sigur și definitiv evenimentele de mine.

Alegerea lui *Thomas Mann* a fost astfel o surpriză în fața așteptării unanime. Se părea doar că actualitatea este datoare lui *Remarque* nu numai cu elogiul spontan al glasurilor izolate,

ci cu aprecierea sensibilă, oficială și marcantă a juriului pus să evalueze valoarea operelor pentru pace. Dacă așteptarea celor prea mulți n'a fost satisfăcută, decernarea premiului internațional de literatură lui Thomas Mann a fost desigur înțeleasă de acei care s'au identificat de mult cu gândul, aspirațiile și delicata pătrundere a sufletului, pe care o exprimă romancierul german de mai bine de două decenii.

E ceiace vor încerca să evedențieze și rîndurile de față.

* * *

Thomas Mann descinde dintr'o bătrîină familie burgheză din Germania. Bogat comerciant ce ilustrează unul din acele ultime exemplare de negustori hanseatici de altădată, tatăl său i-a transmis un excepțional dar de observație, de justă apreciere a realității și perfect echilibru sufletesc. Numai că această ultimă trăsătură de caracter nu a rămas intactă în viața romancierului de mai tîrziu; sbuciumul pe care l-a suportat copilăria și mai ales tinereța fragilă i-au modificat profund structura sufletească.

Thomas Mann, în personalitatea căruia se întîlneau variate aptitudini, moștenise după mamă o sensibilitate extremă și temperamentul aprins al meridionalilor.

Cînd viața sa devenea imposibilă din pricina lipsei de înțelegere a celor ce îl înconjurau, copilul cu ochii senini și imensă tristețe în suflet își regăsea refugiu unic în amintirea mamei.

Thomas Mann n'a descris această penibilă atmosferă ambientă, care-i lovea sensibil nervii, în romanul său „Tonio Kröger”. După discreta mărturie făcută nu de mult într'un ocazional interview — e în acest roman însăși viața lui.

Tonio copil — nu are deoit o sigură afecțiune: mama, ce-i mîngîiase primii ani ai copilăriei. Dar privirea severă a tatălui și micile-i obligații cotidiene de școlar îi răpeau farmecul delicat al desmierdărilor maternele. În mediul tuturor libertăților, „Tonio Kröger era lipsit de cea mai naturală și mai legitimă dorință. Tonio a învățat atunci că libertatea este o iluzie, și abuzul o sursă de suferinți. Și astfel micul școlar a oferit prietenilor de viață — încă de atunci — căldura unei suferinți comune și spectrul groazei de izolare și singurătate.

Conflictul de temperament chinuitor și intim l-a suportat Tonio Kröger ani lungi în urma copilăriei dispărute. Destinul a făcut ca sufletu-i neliniștit să fie punctul de încrucișare al singelui meridional aprins și tumultuos cu firea calmă, rezervată și glacială a tatălui său, negustorul din Lübeck.

Tîrziu, în anii în care tinereța adăogase farmec și maturitatea preciziune în aptitudinile-i de scriitor și de artist, Kröger își împărțea cu disperare viața între sensualitatea brutală și spiritualitatea pură a operei de artă. Era în această viață lupta sfîșietoare, pe care o fixase definitiv, inevitabil și fără posibilitatea unei eventuale suprimări, antagonismul aptitudinilor ancestrale, esențial deosebite prin structura lor.

Sint rînduri, în care ne mărturisește singur — dezvăluind un admirabil spirit critic și reflexiv — tragicul dureros al existenței sale. Lumea — spune el undeva — crede că un artist se identifică cu opera pe care a creiat-o; că a redat realitatea cum a simțit-o intens, cum a trăit-o. Eroare profundă; ea nu știe ce netrecut abis desparte opera de artă spiritualizată, filtrată și deformată — de realitatea brută pe care o trăim toți.

Tonio Kröger apare astfel psiholog original și subtil. Niciodată — după ipoteza curentă a identificării de viață cu creația estetică — nu ar fi găsit explicare în conștiința cercetătorului analist și estef, acea fatală dezarmonie între viața de perversiune și viciu — și minunata realizare care constituie opera de artă. E cazul cunoscut al unui Oscar Wilde sau al poezilor: Verlaine, Rimbaud și Baudelaire.

Arta ar fi rămas altfel concepută ca un mister pururi neînțeles pe care filiațiunea procesului de creație este departe de a-l explica.

Și totuși în concepțiunea curentă a realizării estetice este un adevăr necontestat. Ea reprezintă măsura sensibilității artistului; și este în același timp și un produs al subiectivității, al emoтивității aceluia care a filtrat-o prin sufletul său. Este aci emoția brută în toată expansiunea ei sinceră și intensă? E pasiunea aprinsă ce creiază numai din forța, din elanul ei instinctiv și primar? Nu! — spune Kröger — în opera de artă pasiunea e îmblinzită, emotivitatea atenuată; ea redă vibrațiunile cele mai adecuate și mai perfect coordonate, creind acea impresie de armonie și calm desăvîrșit ce caracterizează adevărata capo d'operă. Ea este o sinteză a caracterelor esențiale, perfect armonizate, redînd o admirabilă — desăvîrșită — simplitate.

Iată-l pe Tonio Kröger estef; dar un estef de cea mai pură speță, pe care structura personalității sale și rafinamentul inteligenței îl izolează de opinia curentă și de observația legitimă în cadrul concepției unanime.

Tonio Kröger este un izolat. El nu iubește realitatea pe care trebuie să o transforme, nu simte farmecul nopților clare și nu e un entuziast în fața frumuseților atât de variate pe gama infinită a reînvierii naturii. Este unic în sensibilitatea-i puțin bolnavă sub care simte și constată lumea înconjurătoare; dar tragicul acestei existenți începe atunci cînd înțelege că nuși iubește opera realizată. Ce facem noi artiștii? se întreabă el aiurea. Adesea artiștii par inutili. Nu sint ei oare după opiniunea comună, oameni de prisos? Ei artificializează și transformă materia brută fără a avea sprijinul criteriului util.

În perspectiva izolării complete și nemulțumirii perpetui față de opera realizată Tonio Kröger nu este numai o individualitate puternică ci mai mult: un exemplar ce se ridică până la genialitate. „Splendida izolare“ — acel apogeu al personalității impresionante și creatoare — e poate singura atitudine, ce

caracterizează complect viața de sensibilitate extremă și de superioară interpretare pe care o reprezintă Tonio Kröger.

Dar nu e numai atât. Kröger solitarul — refugiat al vieții comode și obișnuite, apreciază această viață, în care întrevede mediul unic pentru realizarea operelor superioare. Dacă există ceva, care este în stare să facă din omul de litere un poet și din contemplativ un creator, aceasta e mica iubire burgheză pe care o resimțim față de tot ce e viu, uman și obișnuit, — spune el. Astfel — sfîșiat între cele două lumi profund deosebite — între artistul, adorator de frumos și burghezul iubitor de proporții și năzuinți modeste, Kröger — în care noi vedem însăși personalitatea lui Thomas Mann — nu este apropiat de nici unul din ei și nici nu știe cel puțin a cărui intimitate îl jignește mai adînc.

În această mică iubire a vieții comode, întretăiată de aspirații modeste și de o foarte castă dorință de fericire, Tonio Kröger rămîne aceiace îi destăinuiește — într'o dureroasă confesiune — o prietină minunată și delicată confidentă : un veritabil burghez dar nu burghez care a părăsit calea bătută de strămoșii săi.

Îată de ce spuneam la începutul acestor rînduri că opera lui Th. Mann — mai mult decît oricare alta — e străbătută de acel spirit adînc comprehensiv, ce înserează exemplarele excepționale în cadrul atmosferei de perfectă umanitate.

Evoluția literară a romancierului Th. Mann a fost dictată de personalitatea-i complexă, în care am putea distinge două aspecte caracteristice și variate.

Un prim aspect este acel pe care îl reprezintă romanul său „Boddenbrocks“, în care obiectivitatea descrierii și prezentarea faptelor creiază o veritabilă desfășurare de viață reală și fecundă. Opera, pe care criticul francez Edmond Jaloux o apropie de seria „Rougons Maquarts“ a lui Emil Zola, e o uriașă evocare a epocii de constituire a statului german burghez și capitalist, în care Prusia a avut aportul determinant și cuvîntul hotărîtor.

Exceptînd totuși o anumită predilecție de prezentare a vieții subt aspecte de vaste și dureroase proporții, — nimic comun, cred nu apropie pe acești doi scriitori de natură atît de variată. Aproximarea essayist-ului francez e datorită mai curînd unui punct de vedere comparativ în realizarea operelor literare, decît acelaia de a descoperi preocupări și ideologie comună cu o operă de accentuată expresie naturalistă. Dar asupra acestui roman, ce nu privește direct criteriul după care am încercat să apreciem opera lui Thomas Mann în rîndurile de față, nu vom insista.

Există însă un alt aspect ce definește mai complect personalitatea-i excepțională.

Este acela în care apare — sentimentul tristeții solitare, al melancoliei calme și rezervate, al nostalgiei accentuate și depressive. E sentimentul însoțit de emotivitate caldă și reținută, de groază și desperare, așa cum îl exprimă micul roman „La mort à Venise”; sau dedublat de acea ironie vioae și plin humor, pe care îl întâlnim în „Petit bonheur” sau în „Enfant prodigue”.

Tristețea aceasta larg simpatetică e un mijloc de înțelegere a sufletelor, e posibilitatea de întâlnire — pe același plan — a unei dispoziții sufletești comune. Dacă o înțelegem afit de bine, e fără îndoială pentru motivul că cei mai mulți am resimțit-o odată cel puțin în viață, — iar pentru alții ea a rămas refugiul permanent în care scoboară constant în clipe de complectă desperare.

Critica s'a grăbit să vadă în această tristețe nostalgică, constantă și adesea obositoare, simbolul moștenirii maternele și unul din caracterele distincte ale meridionalului. Dar, mi se pare, aici trebuie să remarcăm cu totul altceva.

Tristețea aceasta, care în aparență diminuează energia și paralizează voința, dar în fond trezește — prin contrast — acea reacțiune ce apare sub aspectul rezistenței active și neînfrinte, — este prin excelență o trăsătură de caracter a omului de Nord. Prins între cele două primejdii perpetui — vitregia naturii și afectivitatea intensă dar incapabilă de lungi eforturi — omul de Nord nu reușește să își asigure viața decît printr'un efort puternic, excepțional și prelungit. De aceea, în clipele de certitudine și de odihnă, — el își îngăduie acele reverii adinc scăldate în nostalgia vieții calme, liniștite și mai ales lipsite de efort. E viziunea vieții ideale, așa cum ar dori-o omul ce își încearcă continuu puterea cu forțele naturii.

De aceea cred, tristețea gândurilor bune și liniștite îl caracterizează pe Thomas Mann ca cetățean al Nordului sau ca admirator al plimbărilor subt clar de lună din „Noptile senine” ale lui Johan Bojer.

Dar Thomas Mann păstrează evident un caracter meridional, ce contrastează cu reveria rece și firea meditativă a omului de Nord; e sensibilitatea aprinsă, excesivă — pe care o consideram la începutul acestor rînduri chiar — caracterul esențial al personalității sale.

El o transpune cu minuțioasă analiză până în cele mai mici detalii și o redă cu expresivitate și realism desăvîrșit. Considerați oricare din micile fragmente de viață, care au străbătut literatura ultimilor săi ani, și veți simți — alături de toți acei ce-au încercat să-l înțeleagă — emoția sinceră și duioasă a celor care suferă. Dar veți înțelege ceva mai mult.

Cetind nuvelele, în care închide admirabile scene de viață reală sau perfect veridică, veți simți toată puterea de redare a acestui creator de talent și minunata lui viziune de detaliu intim și sufletesc. În adevăr, oricare sînt personagiile pe care le trans-

pune înaintea ochilor noștri : comercianți sau artiști (L'enfant prodigue) infirmi sau brutali (Mr. Friedeman), severi sau duioși (Heure difficile), lucizi sau bolnavi (Tristan), ei sînt străbătuți toți de acel fior de viață, care-i împiedică de a apărea caricatural, căci mai presus de toate sînt dotați cu acea inițiativă și inventivitate, ce deosebește esențial caracterul psihic — de artifițial orb și mecanic.

Dincolo de micile scene de viață, însă, se întrevede tot tragicul existenței. Un cocoșat îndrăgostit de o femeie frumoasă nu mai găsește sens vieții comode și liniștite pe care o trăia până atunci și convins că își salvează onoarea-i ingenuchiată sfîrșește prin a se sinucide (Petit Mr. Friedeman). Un veritabil savant — care e gata să-și renege într'o clipă de desnădejde, opera vieții întregi — găsește suprema consolare în eroismul tăcut pe care i-l impusese activitatea-i torturantă de fiecare zi. Adăogați la aceasta scena duioasă, în care revede țelul pe care îl urmărise întreaga-i viață familială de sinceră afecțiune și devotament, și veți avea imaginea justă a emoției delicate ce i-a redat încrederea în sine pentru totdeauna, (Heure difficile).

Dar există în opera lui Thomas Mann nespuse de multe exemple de aceeași natură. Disperare întretăiată de un sentiment de revenire sau de efort mintal, suferință suprimată de o plăcere factice și trecătoare, adevăr pentru salvarea căruia trebuie să minți, și apoi acea nesfîrșită "serie de neînsemnate întîmplări meschine — ce constituie decorul vieții obișnuite — și pe care le surprinde cu o perspicacitate uimitoare.

Undeva Thomas Mann întreba cu acea candidă simplitate, dedublă de ironie și spirit incisiv : „Nu știu de ce sînt astăzi apreciat. De zeci de ani fac doar același lucru. Scriu, visez, trăiesc din imaginație și fantazie. Sînt un artist ; într'un cuvînt sînt un om de nimic“.

Îi vor răspunde în sufletul lor desigur toți acei ce au fost duios impresionati de opera sa, mult prea largă pentru a fi schițată în rîndurile de față : Un creator de viață, de perfect omenesc și admirabilă realizare estetică, este un binefăcător al umanității de totdeauna.

E, cred, aceasta și explicarea mobilului ce a determinat aprecierea juriului în decernarea premiului „Nobel“ pentru anul curent.

Mircea Măcaș

Cronica teatrală

— IAȘI —

(Topaze. — Prometeu. — Minna von Barnhelm)

Una din trăsăturile caracteristice ale teatrului francez contemporan e, fără de îndoială, cinizmul. Pe când la autorii dramatici dinainte de războiu, observația pătrunzătoare sau răutăcioasă e temperată de spirit ușor sau învaluită într-o atmosferă de surzătoare ironie, gândiți-vă la deliciosii Eilers Caillavet, cei mai mulți din tinereții scriitori născuți pe pragul noului secol, sînt lipsiți în ce privește valoarea vieții, de orice speranță și de orice iluzie.

Cu ochii deschiși la douăzeci de ani, vîrstă generoasă a vișului și aspirațiilor infinite, într-o lume nebună și atroce, în care popoarele ca și indivizii se zbat în dezordine, nedreptate, neliniște și tabla valorilor străvechi zace la pămînt sfărîmată, satira lor e aspră, corosivă, brutală, revărsînd în suflete o turbure undă de amărăciune și sombru desgust.

Unul din cei mai tipici și mai talentați dintre acești scriitori ai tinerei generații e desigur Marcel Pagnol, a cărui comedie «Topaze» a fost reprezentată pe scena ieșană, în turneul ei recent, de compania dramatică a teatrului Regina Maria.

Cunoscut prin «Les marchands de gloire», scrisă în colaborare cu Paul Nivoix, patetică și crudă șarjă a corbilor nesățioși și profitorilor măcelului mondial, apoi prin originalul și fantasticul «Jazz», Pagnol ne înfățișează, de data aceasta, un moment din dezagregarea și chaosul moral al societății actuale.

Eroul piesei, un biet dascăl într-o școală particulară (între toate profesiile aceasta face pe individ în multe privinți mai rigid și puțin maleabil la schimbările violente ale mediului) reprezintă în mijlocul obștești amoralități post-belice, cu candoare și îndărătnicie, idealul etic de odinioară. Dar intransigența lui de caracter, îl pune în situații grotesci sau tragice. Elevii îl chinuesc sau își bat

joc de dînsul, o contesă cu trecere la puternicii zilei, îl insultă, fiindcă refuză să schimbe notele rele ale băiatului, o tentativă amoroasă pe lângă fata directorului eşuază lamentabil, ba chiar aduce congedierea lui. Nevoit să intre din cauza mizeriei și sub intruziunea unei demimondene aventuriere, pe-al cărui fiu îl prepara, ca om de pae, într-o întreprindere veroasă, condusă de un consilier comunal excroc care e amantul și asociatul doamnei, conștiința lui de om cîstit e torturată de remuşcări și chinuită de groaza de fiecare clipă a justiției immanente. Dar cînd vede că aceasta întârzie să se arăte și că vocea presei care începuse să zbrînte e imediat redusă la tăcere cu argumente irefutabile de politicianul venal, cînd se trezește admirat de foștii lui colegi, decorat cu «Palmele academice» până atunci refuzate și cu fata directorului care-l respinsese odinioară căzîndu-i în brațe, ochii lui se deschid brusc și în scurt timp învață atât de bine tehnica noii ocupații, încît își rulează repede asociatul și devine pe acest teren un maestru.

Piesa sfîrșește cu apoteoza eroului și cu scena atât de caracteristică, în care un alt biet profesor, singurul om cîstit din piesă, tulburat de triumful și ascensiunea vertiginoasă a lui Topaze simte conștiința lui șovăind și începe să rivnească un post de secretar vacant, pe lângă acesta.

Comedia lui Pagnol nu e desigur lipsită din punct de vedere a adevărului psihologic, de gravă neverosimilități. Conversiunea și metamorfoza dascalului, timid și chinuit de scrupule, într'un om de afaceri abil și excroc în stil mare, e prea subită și mai ales prea totală, pentru a fi convingătoare. Ea surprinde și amuzează, dar ne lasă nelămuriți.

Dialogul e însă însuflețit și spiritual iar verva lui Pagnol, comunicativă și cuceritoare.

Personajele: directorul de pension interesant și tiran, consilierul comunal îndrăzneț și cinic, amanta lui insinuantă și practică, ziaristul șantagist sînt schițate în trăsături violent caricaturale, dar viguroase.

Dacă în comedia lui Pagnol, apreciată după un criteriu pur estetic, e greu să descoperim ceva din metalul rar care face o operă să dureze, ea fixează, nu mai puțin, pentru istoricul viitor, impresionant și sugestiv, unul din aspectele semnificative ale tristei epoci, în care ne-a aruncat destinul.

Și privit din acest punct de vedere, succesul ei european, care a avut darul să scandalizeze pe unii, nu e decît firesc și explicabil.

Piesa a fost remarcabil interpretată de un ansamblu excelent. D. Maximilian, artist cu resurse variate și superioare, a izbutit să insuflă o viață intensă rolului dificil și problematic a lui Topaze.

În acel al politicianului veros, d. Talianu a fost deasemeni de o mare naturaleză iar d-na Sterian în acel al asociatei sale, de o deosebită supleță felină.

*

Nu cunosc motivele care au îndemnat direcția atât de bine ntenționată a teatrului nostru să se oprească asupra lui «Prometeu».

poemul tragic al d-lui Eftimiu, a cărui «Thebaidă» reprezentată acum cîtiva ani la Iași, a fost un lamentabil fiasco.

Să fie caracterul spectaculos al piesei care oferea copios regiei ocazia de a-și pune în valoare însușirile, sau poate falma celor peste douăzeci de opere în proză și versuri ale celui mai fecund dramaturg român, celebru în anumite cercuri ca și într'o bună parte a presei bucureștene, tradus de Hofmannsthal și consacrat de autorități ca domnii Angelo Pernice, membru corespondent al Academiei române sau Mihail Dragomirescu „drept demn de a intra în patrimoniul culturii universale“...?

Reluînd după atîția alții povestea celui dintăiu din marii răsvrățiți, cu o îndrăzneală mai mare decît Shelley sau Goethe care nu s'au încumetat să redea decît unele aspecte din figura titanului, d. Eftimiu n'a ezitat să înfrunte comparația cu Eschil aducînd pe scenă întreg mitul lui Prometeu, elaborat de antichitatea clasică.

În primele trei acte, d-sa urmează în linii mari tradiția. Prometeu ce e înfățișat, destăinuindu-și intențiile soției lui, nimfa Eromeni ca și mamei sale, care-l sfătuesc să nu provoace mînia lui Zeus dar titanul răpește focul sacru de la Hefaistos și îl dăruiește oamenilor, sarmani, locuitori ai cavernelor. Actul II se petrece în Olimp, unde în sfatul zeilor, Hefaistos se tîngue și blastămă iar Zeus judecă și condamnă gestul îndrăzneț și trufaș al lui Prometeu.

În actul al III, acesta apare escortat de Apollo și Hefaistos, pentru a-și primi osînda, pe unul din piscurile stîncose ale Caucazului. Făurarul divin tînguește cătușele în stîncă și înfige crud pironul în pieptul osînditului. Cu tot chinul pe care-l îndură, la rugămintele lui Eromeni și a mamei sale de a cere clemența lui Zeus, Prometeu rămîne neînduplecat. Iar Zeus infuriat, dezlănțue o grozavă furtună și vulturul ceresc se năpustește asupra titanului. În ultimele două acte d. Eftimiu se îndepărtează de tradiție, transpunînd legenda în timpurile noi.

Prometeu e eliberat de Hercule, însă oamenii cărora le dăruie focul, îl alungă cînd vrea să se încălzească la vatra lor. După o mie de ani de ațipire în fața vetrei, în care focul s'a stins, Prometeu se deșteaptă într'o lume nouă.

Zei și Olimpul s'au prăbușit dar sub domnia lui Iehova, omul nu a devenit liber ci sclavul lui Satan, ediția după d. Eftimiu, modernă, a vechiului Hefaistos.

Satan propune lui Prometeu să răstoarne cu el pe Iehova și ambii să-și împartă domnia lumii. Dar Prometeu refuză și mila de oameni îl face să se sacrifice pentru dînsul a doua oară și să urce sub înfățișarea lui Isus, Golgota.

Ar fi desigur nedrept să tăgăduim d-lui Eftimiu o imaginație dramatică, fertilă și ingenioasă în alegerea și combinarea situațiilor de efect ca și în utilizarea iscusită a variatelor requizite din garderoba literară a tuturor timpurilor.

Dar aici, ca și în restul bogatei sale producții, d. Eftimiu apare ca o victimă a propriei lui abilități și nu izbuteste să ne facă să-l luăm în serios, o singură clipă.

Dragostea generoasă a lui Prometeu pentru oameni ca și ingratitudea lor ofereau un motiv dramatic emotiv și impresionant dar apariția trogloditilor cu bițigiala, țopăiala și mirosul lor de piei nedubitate e de un efect mai mult grotesc decât tragic.

Ce să mai spunem despre abuzul de mijloace materiale grosolane sau barbare: furtuni cu trăznete, ținuirea lui Prometeu, atacul vulturului, care nu urmăresc decât captarea fizică a publicului și dau acestui poem tragic cu mari pretenții ideologice, un aspect nesincer și factice de melodramă sau de vulgară feerie de bițciu.

În ce privește realizarea artistică a operei, e destul să spunem că nobilul mit ellen, al cărui fond profund și simbolic a inspirat odinioară poezia celestă a unui Shelley sau Goethe a fost cu impietate trivializat în versuri prozaice, incolore, banale de un retoricism insipid și ieftin.

Montarea piesei îngrijită și fastuoasă prin frumusețea decorurilor și sugestive efecte de lumină a fost un triumf pentru d. Maican. În ce privește însă interpretarea, se știe că tragediile d-lui Eftimiu cer artiștilor sfortări adesea supraumane.

D. Nosec a declamat conștiincios și uneori cu căldură tiradele emfatică ale titanului, dar să poți urla mai tare decât furtuna, chiar atunci când vulturul îți roade măruntaele e un „tour de force“ care nu poate izbuti oricui.

D. Damira a fost maiestos în Zevs și d. Ghișescu un impetuos și expresiv Hefaiștos.

Germania a sărbătorit anul acesta bicentenarul lui Lessing și teatrul ieșan a avut nimerita inspirație de a participa la această comemorare cu reprezentarea «Minnei von Barnhelm», precedată de o substanțială și judicioasă conferință a d-lui director Iordan, asupra scriitorului.

Spirit neastîmpărat de o rară luciditate și ascuțime, liber de prejudecăți ca și de orice afectare, luptător fără tihnă și fără teamă în serviciul adevărului, fondator al teatrului național german, critic care în domeniul estetic și cel religios a deschis drumuri nouă, Lessing e o mare figură a culturii europene din ultimele două veacuri și unul din cele mai înalte exemple a umanității de totdeauna.

Scrisă la 1763 când în urma războiului de șapte ani Lessing era la Breslau, secretar al generalului Tauenziem, într-o atmosferă specifică fridericiană, militară și prusiană «Minna von Barnhelm» păstrează pecetea puternică a epocii.

Ager observator al realității inconjurătoare și dușman al modelelor convenționale ale teatrului francez, Lessing e totuși un clasic prin admirația lui pentru antici, prin distincția gravă a tonului și un spirit înainte de toate raționalist și logic.

El nu ne atrage, în această comedie prin fantazie exuberantă ca Shakespeare, nici prin verva științeteoară a contemporanului său Beaumarchais.

Cu stoicismul sever și concepția lui înaltă asupra onoarei, eroul său maiorul Tellheim e desigur o nobilă figură, dar ce departe îl simțim de noi, pe acest fiu al raționalismului din vremea perucii, imperativului categoric și a principiilor abstracte!

Distinsa și eleganta Minna, deasemeni, disertează prea bine și în fraze prea alese asupra sentimentelor, pentru cei douăzeci de ani ai ei și dialectica subtilă ca și stratagema prin care vrea să-și recâștige iubitul nu sînt totdeauna în acord cu elanul spontan și capriciile obișnuite ale vrstei.

Ce vii sînt în schimb personajele secundare și cum înțelegem că au putut deveni atât de populare în patria autorului tipuri ca aventurierul francez Riccaut, galant și cinic, Just ordonanța devotată și hazlie, vagmistrul Werner, reeditare a lui «miles gloriosus» a comediei clasice, oteliferul interesat și limbut sau vesela și îndrăzneța cameristă!

Discipol fidel al lui Aristot, Lessing respectă cu strictețe regula celor trei unități, astfel că decorul rămîne tot timpul același: interiorul unui han berlinez din secolul al XVIII.

Cu reală pricepere tehnică și fin gust, direcția de scenă a reprezentat însă la parter o circumscripție restaurant și la etaj camera ocupată de domnișoara saxonă, izbutind să dea astfel spectacolului un aspect mai variat și viu.

Interpretarea piesei a fost îngrijită și destul de onorabilă. D. Nosec a jucat corect deși oam uniform rolul lui Tellheim, D. Meicu a fost excelent în acel al hangului iar în Just, d. Ramadan a avut o minunată creație.

O. B.

Cronica științifică

Mecanica nouă a lui L. de Broglie

L. de Broglie.—În Decembrie 1923, Societatea franceză de Fizică își sărbătorea împlinirea a cincizeci de ani de existență. La această serbare luau parte cei mai de seamă fizicieni din lumea întreagă. Au ținut conferințe H. A. Lorentz din Leyda, Lord Rayleigh din Londra, Vito Volterra din Roma, Carl Störmer din Oslo, Knudsen din Danemarca. După fiecare conferință, presidentul, marele matematician francez Emile Picard, exprima cîteva cuvinte de mulțumire, unite cu un cuvînt de laudă pentru autor și în cîteva cazuri cu o mică ironie la adresa subiectului tratat de conferențiar. Afară de aceste ședințe în care au expus fizicienii străini, au mai fost două ședințe în care au expus lucrările lor doi fizicieni tineri francezi, J. Cabannes și Louis de Broglie. Acesta din urmă expunea o mecanică nouă care să împacă, pentru explicarea fenomenelor luminoase, și teoria emisiei și teoria undulației.

Aerul conferențiarului dădea impresia de o convingere internă puternică în revoluția pe care o anunța în considerarea teoriei luminii. La sfîrșitul conferinței, presidentul E. Picard, pentru care teoriile noi din fizică inspiră totdeauna o atitudine sceptică, cu un surrs îngăduitor, amintește că de multe ori tinerii își închipue că teoriile vechi nu mai sînt bune la nimic și că trebuiesc înlocuite, dar stat teorii, ca aceia a undulației, a lui Fresnel, care rezistă vremii. De aici, oarecare neîncredere în reușita încercărilor teoretice noi. Conferențiarul, plecat în bancă, își păstra un aer îndărătnic și iluminat.

Dar în 1924, Louis de Broglie¹ își trece teza de doctorat

¹ Louis de Broglie, prînt, s'a născut în 1892. El este fratele mai mic al ducelui Maurice de Broglie, membru al Academiei de Științe din Paris și fizician cunoscut pentru lucrările sale experimentale asupra spectrului razelor X. Louis de Broglie, după studii istorice și licența în litere, s'a îndreptat spre științele matematice. Teza sa strălucită asupra Mecanicii ondulatorii, și imediatul răsunet avut în Germania, Anglia, America, a făcut să fie numit, în 1928, conferențiar la Institutul de Fizică matematică Henri Poincaré, de pe lângă Sorbonna.

În 1929, Academia de Științe din Stockholm i-a decernat premiul Nobel, pe care, din Franța, l'au mai căpătat până acum, pentru fizică: H. Becquerel, P. Curie, D-na Curie, G. Lippmann și Guillaume, (cetățean elvețian), J. Perrin.

cu această lucrare, și imediat, în 1925, *Einstein*, printr'un articol publicat la Berlin, atrage atenția asupra importanței acestei lucrări la explicarea comportării gazelor la temperaturi joase. În 1926, alți savanți atrag atenția că experiențele unor fizicieni americani asupra reflexiei electronilor de către suprafețele cristaline, experiențe care erau neexplicabile, cum și experiențele unui fizician german asupra parcursului electronilor prin gaze, își găsesc imediat explicația, dacă se admite existența unor unde asociate la particulele materiale în mișcare, unde care erau admise și calculate de de Broglie în teza sa.

Importanța teoriei lui de Broglie nu consistă numai într'un nou mod de a concepe fenomenele, dar mai ales în faptul că a găsit o lege esențial nouă, exprimată printr'o formulă, care se verifică experimental. Acea formulă este o relație între iuțea particulelor materiale și între lungimea de undă a undulațiilor care întovărășesc acele particule. Oricare ar fi interpretarea care se va da în viitor undelor de materie, formula lui de Broglie rămâne definitiv cucerită pentru știință.

De altfel, multe din teoriile cu renume, bunăoară relativitatea, se străduiesc, ca pe lângă aspectul lor estetic și unitar, să găsească o relație nouă între factori cunoscuți, relație a cărei verificare experimentală să îndreptățească adevărul ei. Pe vremuri, Hertz se exprima despre teoria lui Maxwell, spunând că ceiace rămâne din această teorie, sînt ecuațiile lui Maxwell, adică tocmai relațiile noi dintre factori cunoscuți.

În plus, teoria lui de Broglie a sugerat mii de lucrări experimentale și multe lucrări teoretice, care contribuie la progresul fizicii.

Voiu căuta să dau pe scurt geneza, ipotezele și rezultatele teoriei lui *de Broglie*.

Mecanica ondulatorie se aplică electronilor și atomilor, adică particulelor mici de materie. Ea se bazează pe rezultatele care decurg din teoria relativității și din teoria quantelor, cele două teorii care domină toată Fizica, de la 1900 încoace. Printr'o sinteză frumoasă, raționalistă, a celor două teorii, se ajunge a se explica existența simultană a particulelor de materie și a undelor, adică de a se contopi cele două teorii care rezidă la explicarea luminii.

Să analizăm fiecare din afirmațiile de mai sus.

Electroni și unde.—Corpurile sînt formate din atomi. Fiecare atom este un mic sistem solar, compus dintr'un nucleu central, încărcat cu electricitate pozitivă și un număr de electroni, particule încărcate cu electricitate negativă și care se învîrt în jurul nucleului, ca planetele în jurul soarelui. Nucleul însuși e format din particule pozitive, numite, protoni și din electroni. În ultima analiză materia e alcătuită din protoni și electroni, iar toate fenomenele din Univers sînt rezultatul jocului infinit de complex al prafului de electroni. Electronii sînt constituenții universalii ai materiei. Ei au aceeași structură și dimensiuni, de oriunde ar proveni

și în orice situație s'ar găsi, și numai variația asociațiilor dintre ei dă constituenți inegali și complexi, și fenomenele variate din natură. Electronii au o masă bine determinată (a doua mla parte din greutatea atomului de hidrogen) și o încărcare electrică negativă iarăși bine cunoscută și egală pentru toți.

Acești electroni se întâlnesc când singuri, ca în descărcările prin gaze, când asociați cu atomii materiali, ca în electroliză, când numai îi bănuim că există, ca în fenomenele magnetice, în conducția electricității prin metale. În toate cazurile ei se mișcă după legile mecanicii obișnuite, când viteza lor e mică prin raport la viteza luminii, sau după legile mecanicii relativiste, adică corlitate, când viteza lor se apropie de aceea a luminii.

Tot electronii intervin la producerea fenomenelor luminoase, prin învîrtirea lor în jurul nucleului atomic, în anume condiții. Dar electronii nu intervin de loc în propagarea luminii, adică în existența unui fenomen de natură periodică sau ondulatorie. Fenomenele ondulatorii, propagarea luminii, interferența și difracția ei, polarizarea luminii, nu pot fi explicate decît cu teoria lui Fresnel a undelor, sau cu teoria lui Maxwell, care tratează tot undulații, dar undulații electromagnetice.

Prin unde luminoase înțelegem razele vizibile, razele ultraviolete, razele X, razele gamma, emise de corpii radioactive; iar raze analoge lor sînt undele electromagnetice, cum sînt cele utilizate în T. F. S. În toate aceste cazuri, electronii și în general particulele materiale nu intervin cu esența lor.

Teoria quantelor. — Pe vremuri, fenomenele luminoase erau explicate de Newton în teoria emisieii: corpii luminoși trimit în spațiu particule de lumină, care se propagă în linie dreaptă și dau fenomenele luminoase. Experiențele lui Young și mai ales ale lui Fresnel asupra interferenței și polarizării au condus pe acesta din urmă de a elimina teoria emisieii din optică și a construi o teorie a undulației, care explică toate fenomenele mari, chiar propagarea în linie dreaptă, reflexia, refracția.

În ultimele decenii, optica s'a îmbogățit cu fenomene de ordin atomic, care au impus introducerea unei noi teorii, care aduce pe departe cu teoria emisieii. Este teoria quantelor, pe care am putea-o enunța simplu de tot, spunînd că o rază de lumină, și o radiație în general, este alcătuită din particule mici de radiație, sau atomi de energie, numite quante de energie.

Această teorie a fost impusă de studiul fenomenelor de ordin atomic, când intervine un schimb de energie, între atomi sau electroni și între radiații. Pe când în fenomenele mari, rezultatul mediu a milioane de fenomene individuale, atomice, singură teoria ondulatorie dă o explicație satisfăcătoare.

Max Planck, — profesor la Berlin, în 1900, căutînd să dea o formulă teoretică, care să se potrivească cu datele experimentale, pentru repartiția energiei într'un spectru de lumină, emis

de un corp incandescent, a fost obligat să introducă ipoteza că energia elementară de radiație, emisă de particula care vibrează, nu este o mărime continuă ci se compune din bucăți, atomi de energie sau quante. Energia unei quante este proporțională cu frecvența acelei radiații, adică

$$\text{energia} = h \times \text{frecvența}$$

Cu această ipoteză, în care h este o constantă, s'a făcut o întreagă reînnoire de concepții în fizică, cu un succes neașteptat. Fenomenele fotoelectrice, fenomenele de magnetism atomic, emisia spectrelor au căpătat aspecte noi, și în domeniile acestea atomice s'au putut face prevederi noi.

Se numește fenomen fotoelectric expulsarea de electroni de către o suprafață de un corp oarecare, supus la bombardarea unei radiații oarecare, raze luminoase sau raze X. Experiența arată că iuțeala electronilor expulsați de suprafață nu depinde de cantitatea de lumină care cade pe suprafață, ci, lucru curios, depinde de frecvența acelei lumini. Dacă lumina este ultravioletă, adică de frecvență mare, electronii ce ies din suprafață au și ei o iuțeală mare, pentru o lumină roșie, adică de frecvență mai mică, și electronii au o iuțeală mică. *Einstein*, în 1905, a explicat acest fenomen admitând că energia electronilor scoși dintr-o suprafață este egală cu energia elementară a razei care cade pe suprafață, adică cu o quantă de lumină. Relația aceasta a lui *Einstein-Planck* convine experiențelor făcute cu razele luminoase, razele gamma, în fenomenul fotoelectric. Din această reușită, s'a admis, cel puțin de unii, că lumina ar fi alcătuită din atomi de lumină sau fotoni.

Teoria quantelor a cucerit și alte domenii, oridecâte ori e vorba de un fenomen elementar, atomic. În 1912, am găsit teoretic că fenomenele atomice de magnetism sînt în legătură cu quantele de energie. În 1913, *Niels Bohr*, profesor la Copenhaga, a clădit pe teoria quantelor o superbă teorie care explică și prevede liniile spectrale emise de corpii incandescenti. În 1923, *Compton*, fizician american, a găsit experimental, că razele X cînd lovesc un corp, scot din acel corp electroni de anume iuțeală, dar că în plus își schimbă și frecvența lor. Fenomenul *Compton* nu se poate explica decît admitînd că energia unui foton care lovește un electron din substanță, se împarte în două, o parte pe care o ia electronul pentru a-și căpăta iuțeală, iar altă parte constituie un foton de energie mai mică, adică de frecvență mai mică.

Așa dar, există fotoni, sau atomi de lumină. Prin mișcarea lor dau fenomenele luminoase, avem un fel de teorie a emisiei pentru lumină. Acești fotoni nu pot explica însă fenomenele de interferență și difracție, unde e absolut necesar de a face să existe undulații. Astfel că teoria corpusculară și teoria undelor se întîlnesc în același timp în optică, dar prima teorie se aplică la fenomenele atomice, iar teoria undelor la fenomenele mari, medii a

multe fenomene atomice. De care parte e adevărul? Se poate face o legătură între cele două teorii?

Prima încercare reușită de acest fel este mecanica ondulatorie, creată de *Louis de Broglie*, și dezvoltată de *E. Schrödinger*, actual profesor la Berlin.

Mecanica ondulatorie. — *De Broglie* ajunge să arate că, în cazul fenomenelor de dimensiuni atomice, particulele materiale sînt înțovărășite de un aspect ondulatoriu, după cum, invers, o rază de lumină, de natură ondulatorie, are și un aspect discontinuu, întrucît e formată din fotoni, atomi de lumină. O particulă materială, atom sau electron, în mișcare asociată cu dînsa o undă, care depinde de iușeala particulei. Mișcarea particulei este călăuzită de unda pe care o poartă. De aceea și mecanica aceasta atomică poartă numele de mecanică ondulatorie, asociază mișcarea particulei materiale fiind determinată de propagarea undei pe care o poartă. În acest fel de a vedea, în loc ca mecanica să impună opticei, optica comandă mecanicii, dar rolurile sînt inversate numai pentru fenomenele de ordin atomic.

Iată cum a ajuns de *Broglie* la această sinteză:

Se știe că unul din rezultatele cele mai importante introduse de teoria relativității lui *Einstein*, din 1905, este că energia posedă o masă și, invers, o masă are concentrată într'însa o energie. Această energie este reprezentată prin relația

$$\text{energia} = \text{masa} \times \text{patratul vitezei luminii}$$

De Broglie concepe că printr-o mare lege a Naturii, la o bucată de energie e legat numai deocît un fenomen periodic, adică bucată de energie poartă cu dînsa o undă. Acesta e primul postulat admis de *de Broglie*, și constituind creația lui, din care restul decurge prin calcule obișnuite. Așa, un atom sau un electron posedă după *Einstein* o energie, a cărei valoare este dată de relația de mai sus. Dar particula, poartă cu dînsa un fenomen periodic, energia fenomenului periodic, să zicem al unui foton, este proporțională cu frecvența acestui fenomen periodic sau al acestei unde, după relația lui *Planck*, scrisă mai înainte. Se poate imagina că cele două energii, purtate de același atom, să fie egale, adică energia dată de *Einstein*, cu energia fenomenului periodic purtat, dată de *Planck*. În felul acesta se face o legătură între teoria quantelor și teoria relativității. Aceasta constituie a doua ipoteză admisă de *de Broglie*. Din această legătură se poate calcula frecvența undei asociată la materia în mișcare.

Dacă acum s'ar cunoaște iușeala acestei unde admise, s'ar putea calcula lungimea de undă a undației materiale, adică s'ar calcula o mărime experimentală.

Aici intervine o intuiție genială a lui *de Broglie*, care face legătura între mecanică și optică. Să o considerăm ca a treia ipoteză în construcția lui.

Legile mișcării corpurilor se pot deduce dintr'un principiu, care poartă numele de principiu al celei mai mici acțiuni, sau a drumului celui mai scurt, sau principiu al lui *Maupertuis*; el se exprimă scriind că suma produselor dintre iuțeala corpului, prin elementele de drum parcurs, este un minim.

Legile mișcării undelor se pot deduce din principiu al timpului celui mai scurt care trebuie unei raze de lumină ca să se propage între două puncte, sau principiu al lui *Fermat*; el se exprimă scriind că suma citurilor dintre drumul parcurs și iuțeala undei pe acel drum este un minim.

De Broglie admite că cele două principii trebuie să reprezinte același drum. Drumul parcurs de o particulă, după mecanică, trebuie să corespundă cu drumul undei, asociată la materie, calculată prin optică. Făcând această ipoteză, reese că iuțeala particulei materiale este invers proporțională cu iuțeala de propagare a undelor. Iar un calcul anevoios din teoria relativității conduce a găsi că constanta de proporționalitate este patratul iuștei luminii.

Cu aceste trei ipoteze: există unde de materie, energia dată de relativitate este egală cu energia dată de teoria quantelor, și că principiu mecanic trebuie să fie analog cu principiu optice, de Broglie are toate elementele pentru a calcula lungimea de undă a undulațiilor de materie pe care le-a presupus că există. Rezultatul ultim al calculelor sale este că lungimea de undă a undulației de materie este invers proporțională cu iuțeala particulelor. Pentru particule care au o iuțeală de vre-o 5000 km. pe sec. se calculează o lungime de undă de ordinul lungimii de undă a razelor X. Dacă ipotezele lui de Broglie au vre-o valoare, atunci consecințele scoase din ele, că electronii în mișcare poartă cu ei o undă, de mărimea razelor X, pot fi verificate experimental.

Experiențe. — Doi fizicieni americani, *Davisson* și *Germer*, în 1925, studiau la laboratorul Bell din New-York, cum se reflectă un fascicol de electroni care cade pe o suprafață de un corp oarecare. Ei n'aveau nici o idee preconcepută, de oarece nu se știa nimic despre mecanica ondulatorie a lui de Broglie. În primele experiențe, fascicolul căzând pe o suprafață de nichel, nu se obținea nici un fenomen deosebit. Printr'un accident, locul unde cădeau electronii era format din cristali mari de nichel. Fenomenul dintr'o dată și-a schimbat aspectul. Reflexia electronilor pe suprafață nu se mai făcea după legile reflexiei, ci se căpătau electroni, prin reflexie, mai mulți în unele direcții decât în altele, în mod alternativ în spațiu, întocmai cum se reflectă un fascicol de raze X pe un cristal (fenomenul Laue și Bragg).

S'a atras imediat atenția că acest fapt era o verificare a ideilor lui de Broglie, undele pe care particulele le poartă, călăuzind drumul lor, după legile undelor. Zeci de cercetători, din toate țările, au repetat, în condiții variate, reflexia discontinuă a electronilor de către o suprafață cristalină.

Un fizician englez, *G. P. Thomson*, fiul ilustrului fizician Sir J. J. Thomson, a făcut în 1927 o experiență decisivă pentru verificarea ideilor lui de Broglie. Un fascicol de electroni, de înălțime anumită, e făcut să pătrundă printr-o foaie de aur sau aluminiu, extrem de subțire, cam de o miime de milimetru, formată din cristali mici. În dosul foiței se găsește o placă fotografică. Pe această placă fotografică vin electronii care au străbătut foița cristalină. Dacă electronii s'ar mișca după legile mecanicii, ar trebui să dea pe placă o pată centrală. Dacă electronii sînt mișcați, printre cristali, de undele pe care ei le poartă, aceste unde fiind difractate, electronii vor fi conduși de aceste unde difractate și se vor depune pe placa fotografică după niște cercuri concentrice, exact cum se întâmplă în cazul razelor X. Experiența a arătat că acest de-al doilea caz este realizat, prin urmare ideile lui de Broglie sînt verificate.

Și aceste experiențe au fost repetate și precizate de mulți experimențatori de pe întreg pămîntul.

Un fizician german, *Rupp*, în 1928, a controlat adevărul ideilor lui de Broglie, difractînd electronii cu o rețea obișnuită, care difractează razele luminoase și razele X. Aceste experiențe iarăși au fost repetate de mulți fizicieni.

Concluzie. — Considerațiile teoretice ale lui de Broglie, oricît de îndrăznețe ar părea, sînt justificate de experiență. Particulele materiale, atomi și electroni, se mișcă după legi, pe care li le ordonă undulațiile pe care le poartă ele.

Ce sînt aceste unde? Se pare că ele n'au o realitate fizică, ci sînt numai aspecte subtile care se prezintă legile de mișcare ale atomilor și electronilor. Adică particulele mici, cărora li se aplică teoria cantelor, în mișcare se supun unei mecanici nouă, mecanica ondulatorie, în care fenomenele ondulatorii au rolul fundamental. Această mecanică nouă, începută de de Broglie, a fost continuată cu succes de Schrödinger.

Pentru particulele materiale mari însă, tot vechea mecanică a lui Galileu-Newton este valabilă.

St. Procopiu

Recenzii

Tudor Mănescu, *o picătură de parfum*, (Ed. Cartea Românească, București, Lei 90).

Titlul depe volumul d-lui Mănescu caracterizează și modestia lui și esența operei sale. D. Mănescu este un fenomen, adică un poet modest pentru care poezia sa nu cuprinde neîndoios cheia legilor universului. Pentru d. Mănescu poezia nici nu trebuie să fie ceva așa de grav. Ea este o îndeletnicire galantă pentru alții ca și pentru sine.

Cu ocazia dezbaterilor europene asupra poeziei pure, substanța poeziei a fost cercetată în celulele și atomul ei cel mai de pe urmă, până într'alit încît să se spuie că înțelesul și cuprinderea cuvintelor dintr'un vers nu au nici o importanță, că „poezia“ poeziei ar fi determinată de o impresie de auz, de un val muzical, chiar fără nici un rost.

Aceste constatări ale abatelui Bremont depășeau chiar ideea că poezia pură trebuie să fie lipsită de subiect.

Dacă o fi așa, atunci d. Mănescu nu face poezie „pură“. Toată poezia d-sale este numai subiect; fiecare din ele are chiar o nuanță anecdotică, ironic sau sceptic anecdotică.

De multe ori poeziile d-lui Mănescu au o atitudine polemică de rancună socială, de dispreț rău, de morală înăcrită.

Chiar în acel „Doamnă“ întrebuițat parcă cu o falșă și exagerată politeță în poeziile de iubire „de dinainte și după ea“ este o nuanță de ironie acră.

D. Mănescu nu este în nici o materie un dezamăgit macabru. D-sa nu se resemnează lipsit de voință și de energie, pentru a se închide în sine și să culeagă de acolo răsunetul ca pe ceva imaterial. D. Mănescu resemnindu-se ca toată lumea cu superioritatea lui neînțeleasă și necunoscută (așa se resemnează toată lumea cînd e umilită, mai ales în dragoste) reacționează însă

cu oarecare răutate, se răzbună, dă „replică” cum spune d-sa. (Replică e o poezie a cărei subiect e tipic din acest punct de vedere). Dar „Dedicația” :

„În limuzina unei stanțe,
Vreau să te plimb în vremi și'n spațiu,
Ca rind pe rind să te admire
Un șir întreg de generații”.

Iar tu mai practică și mai
Cuminte decît un poet,
Ai vrea mai repede să ai
Nu mai umil, dar mai concret,
Torpedo de cinzeci de cai”.

Din cauza acestei energii și a acestei atitudini de luptă, de răspuns, și de revanșă, poezia d-lui Măinescu nu este o stare de suflet («un état d'âme») cum se zice că trebuie să fie orice poezie, ci o stare de spirit (un état d'esprit). Ea e foarte rar un produs cald a unei vieți interioare nebuloase care să-și caute și să găsească uneori o eșire ; și e mai totdeauna produsul rece și calculat a spiritului, formulat cu eleganță și acuitate.

Cu această însușire d. Măinescu este în afară de toată poezia de astăzi cu imaginism, impresionism, expresionism și alte formule menite să caracterizeze un zăbucim interior care se caută mereu în poezia ca și în romanul modern. D. Măinescu nu are nimic de-aface cu această „interiorizare” care constituie o maladie a secolului. D-sa e teafăr, și de aceia are și psihologia unui om care se simte teafăr : atacă.

Scăpat de această boală care te culcă la pămînt și-ți scoate dezorientarea sufletească în geamăt lung, d. Măinescu are în vers și în spirit o agilitate mobilă de spadasin, de amător de floretă, de mușchetar.

Toată poezia d-sale chiar poartă pecetea unui cavalier medieval. Versul d-sale poartă în fond și formă turnura madrigalului spus cavalește la ureche pentru a înmuia o inimă sau a răzbuna o atitudine. Poezia d-lui Măinescu este oferită ca o mînușă ridicată de pe-aproape de cușca leului, cu un cuvînt galant sau o ripostă tăioasă și uneori banală ; versul bine cizelat, de mai totdeauna impecabil și elegant face și el parte din psihologia aceasta de cavalier puțin ratat dar care scăpătat cum este, nu înțelege să-și neglijeze ținuta și se prezintă curat și frumos. Fraza întreruptă în două trei versuri cu rima împletită și naturală, amintește de multe ori salutul întortochiat ca o acoladă a mușchetarului clasic.

Ca atitudine poezia d-lui Măinescu amintește pe aceia a lui Gheorghe din Moldova.

Pentru amîndoi, de multe ori „voința” este totul, și de-aceia atît de des o strofă însamnă o poezie, capătă un titlu și devine

de sine stătătoare cu un înțeles aparte. „Gelozie“, „Scuzație“, „Flirt“, „Deziluzie“ etc. sînt mărturie :

„Dragostea'n salon cu-o fată,
Cu nevinovatu-i ton,
Ține azi, exact cît ține
Placa unui gramofon“

sau :

(Flirt)

Cînd nevasta ți-e urîță
Și e rea ca și-o urzică,
Oricît ar fi fost de mare
Zestrea,—ți se pare mică.

(Deziluzie)

Privită din punctul de vedere al „poeziei pure“ sau numai al „poeziei“, opera d-lui Mănescu poate fi privită cu aere de grandomanie. Cine însă poate ști unde este adevărul?

D. Mănescu nu a vroit să dea mai mult decît a realizat. Nu are o pretenție gravă și o poză înaintea eternității. D-sa adoptă fără amărăciune atitudinea înțeleaptă a spiritului, și nu dezolarea profundă și inutilă a sufletului. D. Mănescu se definește singur de mai multe ori: în titlul volumului, în prefață :

„Acest volum, afit aș vrea să fie :
O picătură numai de parfum...
Dar nu mireasma veselă și vie
A florii ce'nțilnim pe-același drum.

Vreau stropul concentrat în care o mie
De flori strivite stăruie postum,
Și'n clarul cărui nimeni să nu știe
Obscura trudă de cazan și fum.“

în „Autobiografie“ unde se confirmă mult din psihologia atribuită mai sus :

„Sînt un cuvînt omis dintr'o poemă,
Pe japoneze file editată,
Și osîndit de-a soartei anatema
Rămas-am până-acuma o „erată“.

Din tot volumul reiese că viața a refuzat d-lui Mănescu ceiace spiritul și conștiința sa ar fi meritat. D. Mănescu mărturisește a fi ca omul îmbrăcat în haină de gală pentru un bal la care ținea să meargă căci acolo îi este iubita, și la care până în ultimul moment nu i-a venit invitația.

În fața acestei situații în care ne aflăm mai mult sau mai puțin cu toții, atitudinea d-lui Mănescu este de glumă, de multe ori plină de ironie și rar de amărăciune.

Substanța de cavalier servant, cu farmecul cavalerismului de modă veche e concentrată ca mirosul miilor de flori într'o picătură de parfum, în următoarea declarație:

„Eu nu scriu pentru dōmnia critici, care
 Analizează toate și complică.
 Eu scriu aicea pentru cea mai mică
 Și cea mai neatentă cetitoare“

(Unui critic).

și „Incheiere“ :

„Versuri de iubire numai
 Doamna mea,
 Versuri care nu vor, doamnă,
 nemurirea.
 Țin puțin... atit cit ține
 și iubirea“.

Cu aceste calități de spirit, cu această concepție care ne întinerește, și cu un remarcabil dar de versificare, volumul d-lui Mănescu care ține puțin, atit cit ține și iubirea, se cetește cu un sentiment de juvenil entuziasm, ca și atunci cînd ne gîndim la iubire în care ne-am juca puțin, și care nu ne va face să suferim prea mult niciodată.

Demostene Botez

* * *

P. Bogdan, *Radioactivitatea și structura materiei*, Iași, Viața Romînească, 1929.

În răstimpul unor ocupații așa de variate ca cele impuse unui rector de universitate, d. Bogdan a găsit totuși răgaz să scrie o carte de știință asupra unor probleme din domeniul relativ nou al fizicii și al chimiei: fenomenele radioactive, vederile noi asupra structurii materiei și, în lumina acestor concepțiuni, explicarea unor proprietăți chimice ale elementelor și corpurilor compuse.

Începînd prin a ne informa asupra originii radiațiilor, autorul ne dă a înțelege cam ce este teoria electromagnetică a lui Maxwell și reușește chiar, neglijînd pentru simplificare pe H. A. Lorentz, să ne convingă că „ceia ce-i comun atomilor diferitelor elemente sînt masele electrice în oscilare“, pentru ca astfel clădind pe complexul de fenomene ce iau naștere prin descărcările electrice în gaze, razele catodice, razele Röntgen, razele canal, să ajungă la formularea legii lui Moseley care leagă frecvența unei radiațiuni de numărul de ordine al elementului emitent.

Capitolele III, IV, V și VI cuprind istoricul radioactivității, expunerea metodelor de cercetare, natura radiațiilor corpurilor radioactive, produsele de transformare ale radiumului, precum și teoria transformărilor radioactive, urmează apoi în cap. VII proprietățile chimice ale substanțelor radioactive în legătură cu sistemul periodic al elementelor și enunțarea proprietății de izotopie. Scheletul acestor capitole îl formează cartea lui K. Fayans, „Radioaktivität“.

Urmează expunerea modelului de atom a lui Bohr. E bine să se repete cât mai des: atomul lui Bohr nu constituie o realitate fizică, ci numai un model care nu-i nici mecanic și nici măcar electrodinamic, ci o ficțiune teoretică. În această parte a lucrării sale autorul se orientează după lucrarea lui N. Bohr „Ueber den Bau der Atome“ cuprinzând ideile lui Bohr din 1913. Totuși fără calcule complicate, deosebit de luminos, d. Bogdan ne introduce în studiul proprietăților radiante ale materiei în lumina teoriei lui Bohr-Ilanck. Se discută astfel cunoscuta lege a lui Balmer, spectrul Heliumului, legea deplasării elementelor radioactive și multe alte fenomene.

Consecințele chimice: caracterizarea valențelor, combinațiile heteropolare, teoria complexelor etc., sînt expuse în cap. IX după broșura lui V. Kossel, „Valenzkräfte und Roentgenspektren“. Nu cred fără interes să atrag atenția, cu această ocazie, asupra articolului din „Die Naturwissenschaften“ a lui F. London; „Die Bedeutung der Quantentheorie für die Chemie“ (28 Iunie 1929). Ultimile două capitole tratează despre descompunerea atomilor, stabilitatea elementelor și cuprind un studiu mai amănunțit al fenomenului de izotopie.

În cinci „Note“ la sfîrșit sînt făcute unele calcule necesare textului, pentru cetitorii mai pretențioși.

În afară de broșurile amintite mai sus, autorul se servește și de alte lucrări pe care de altfel—conform uzului științific—le citează pe toate.

Expunerea are în general o factură proprie care încheagă elemente agonisite din izvoare destul de variate, într'un tot oarecum unitar,—ba chiar cu un colorit specific. Autorul este moldovean; ne spune: descărcări, descoperire, diferenți, stecă și... „răpegiune“ în locul lui „iuțeală“ pentru „viteză“. Aceasta desigur pentru a compensa pe barbarul „pond“ atomic în locul „greutății atomice“, păstrat probabil dintr'un sentiment de pietate!

În general însă cartea poate fi citită cu foarte mult folos de toți aceia care doresc să se introducă în studiul problemelor noi ale fizice și chimiei. Este o lucrare de știință pură și nu de popularizare. Nu pomenește nimic de d-ra Mărăcineanu.

I. Plăcînceanu

E. A. Poulopol, *Despre teoria juridică a suveranității naționale*, ed. Scrisul românesc, 1929.

E inutil să se construiască o nouă teorie a statului. Statul de azi—și mai ales cel de mâine—nu poate fi decît un stat de drept. Iar sursa dreptului nu poate exista decît în sentimentele și nevoile poporului, manifestate în modul cel mai larg posibil. Așa că din punctul de vedere juridic, democrația e singura definiție acceptabilă a statului de drept.

Decît concepția juridică actuală se razămă pe o teorie specială a *suveranității naționale*. Pe această teorie se clădește sursa dreptului, și tot pe ea se bazează manifestarea de voință a națiunii.

Decît din punctul de vedere juridic această concepție *pur juridică* de suveranitate a națiunii—deși *voința* națiunii—e o realitate socială indiscutabilă—e un concept care are baze și consecințe inexacte și neconform cu evoluția faptelor.

Pe teoria juridică a suveranității naționale s'a clădit teoria accesorie a suveranității externe și interne a statelor.

Din punctul de vedere al dreptului internațional e inutil să se discute exactitatea sau utilitatea ei. Nici un fel de organism internațional (Ligă a Națiunilor sau tribunal arbitral) nu poate da-nui dacă statele sînt suverane. Suveranitatea e o noțiune absolută.—Ar trebui—din acest punct de vedere să se vorbească de interdependența națiunilor, nu de suveranitatea lor.

Din punctul de vedere al dreptului intern, teoria juridică a suveranității naționale, așa cum e concepută—duce necesar și logic la suveranitatea unui singur organ al statului, organul legislativ.

Deși ar fi logic—și doctrinele juridice ale lui Duguit și Kelsen sînt pătrunse de această idee—ca nici un organ în stat să nu aibă suveranitate.

Parlamentul—ca organ legislativ—e considerat ca suveran pentru că reprezintă națiunea.

Concepție, anti-juridică—și în contradicție chiar cu principiile clasice ale statului,—Statul fiind *în întregul* său o personificare juridică a Națiunii.

Fără a mai vorbi de concepția contestabilă din punctul de vedere pozitivist a personalității colective a statului, deci de personificarea sa.

Suveranitatea parlamentului are ca rezultat suveranitatea actelor sale juridice, deci imposibilitatea de a le supune unui control jurisdicțional, (nu politic) real, deci de a le supune dreptului.

De unde quasi-imposibilitatea, în țările care consideră ca o dogmă indiscutabilă teoria juridică a suveranității naționale, stabilirea unui control al constituționalității legilor. Dacă s'a admis ca aproape toate actele puterii executive să fie atacate în contencios, nu există nici un motiv juridic valabil ca actele puterii legislative să nu fie susceptibile de un recurs larg și complect în contencios. În țările, ca Austria republicană—unde teoria juridică a suveranității naționale a fost categoric înlăturată s'a creat un tribunal

constituțional care anulează legile găsite neconforme cu normele generale de drept cuprinse în Constituție. Termenul de democrație înseamnă o cât de complectă participare a națiunii la crearea de norme de drept. Dar națiunea nu e compusă numai din indivizi ci și din grupări sociale diferite, a căror realitate naturală nu poate fi contestată.

Reprezentarea acestor grupări departe de a fi negațiunea democrației, așa cum susțin apărătorii teoriei juridice a suveranității naționale ca Esmein și Haurion—nu e decît complectarea și amplificarea ei.

Nu se poate—zicea Duguit—să se refuze grupărilor profesionale dreptul de a colabora la gestiunea statului numai în virtutea unei teorii, nedemonstrabile.

Teoria juridică a suveranității nu recunoaște și nu vede în națiune decît pe indivizii grupați în colegii politice. E o concepție inexactă și depășită dealtfel de toată evoluția societății de astăzi.

După cum vedem, lucrarea d-lui Poulopol este, mai întăiu de toate, o contribuție de metodologie juridică. Ea ne indică metoda ce trebuie urmată în studiul problemei statului, metodă care se bazează mai întăiu: pe o separație făcută între diversele probleme care complică înutil problema statului—ca de pildă teoria separației puterilor, sau regimul parlamentar—simple tehnice de guvernămînt și apoi prin eliminarea unor concepte a priori nedemonstrabile din punctul de vedere realist.

D. S.

Bernard Grasset, *Psychologie de l'immortalité*, Paris, Galimard.

D. Bernard Grasset este un cugetător subtil și un scriitor talentat, care a avut și norocul suplimentar de a ajunge unul din cei mai de samă editori ai Franței. „Psihologia nemuririi”—a cărei traducere în românește cetitorul o poate găsi în chiar numărul de față al acestei reviste—a fost publicată separat în volum, deși este menită să facă parte integrantă dintr'un volum mai mare, purtînd ca titlu: „Remarques”, care va cuprinde în plus alte patru alte eseuri: unul asupra „ocupațiilor omului în timpul său liber”, altul asupra „înrudirilor spirituale”, un al treilea asupra „acțiunii”, și ultimul asupra „fericirii”. Dacă însemnările asupra nemuririi au fost publicate izolat, este pentru că—ni-o spune autorul el însuși—„pentru că mă grăbesc să mă despart de ele”.

Este aici o idee scumpă d-lui Grasset. După d-sa sentimentul de posesiune, chiar cînd e vorba de o creație a spiritului, nu e deplin decît în măsura în care dăruim altora lucrul posedat. Este aici una din manifestările paradoxului care se află la baza raporturilor dintre om și Natură. Toată definiția omului stă în două cuvinte: găsește normal să dureze și anormal să sfîrșască. Deaceia instinctiv cată a perpetua tot ce are și tot ce simte, a-l perpetua

transmițându-l. Până și copilul face la fel. Încredințind părintelui grija de a-l apăra, abandonându-și soarta în minile acelei ființe mai puternice decât el care este tatăl,—copilul își asigură pur și simplu nevoia de a dura. Moartea e un concept tardiv, produs al unei reflecțiuni mature și indirecte. A dura mai departe—iată ceiace printre lucrurile din Natură, i se pare omului că este cel mai natural.

Această nevoie de dăinuire și perpetuare se face prin ceiace d. Grasset numește abandon, o dăruire altora a tot ceiace avem. Copilul se dăruiește părintelui, părintele copilului, geniul își dăruiește opera tuturor celorlalți oameni. În chipul acesta ne asigurăm fericirea pe deoparte, imortalitatea pe de alta.

În jurul acestor situații morale complexe și puțin paradoxale, d. Grasset brodează; multiplică cazurile, variază experiențele, în fundul cărora regăsește aceleași elemente: instinct al nemuririi, indiferență a naturii, necesitate a abandonului de sine. D. Grasset samănă puțin ca metodă dialectică cu filosoful Georg Simmel. Cu deosebire că gândirea acestuia din urmă are forma unui lanț recitiliniu, pe cînd cugetarea d-lui Grasset are forma unei pînze de pajanjen unde cercurile și razele duc neîncetat la un punct central în jurul cărora toate se învîriesc.

D. I. Suchianu

Al. Topliceanu, Lupta pentru petrol, București 1929.

Iată o carte scrisă de un inginer și economist unde totuși nu se face, dela un capăt la altul, decât polemică politică.

Se susține teza cunoscută a ororii față de străini. Se pleacă dela ideea că intervenția capitalului străin în exploatarea petrolului românesc este dezastruoasă țării.

Lucrul se afirmă, și atîta tot. Argumentele celeilalte teze nu se discută. Ba chiar nici nu se pomenesc. În schimb găsim insulte personale adresate făuritorilor legii din 1929. Această lege ar fi rezultatul direct al presiunilor și argumentelor (!) (semnul de exclamație e al autorului) diverselor trusturi petrolifere străine. Ceiace nu se sprijină pe nici o dovadă. Și ceiace, chiar de s'ar dovedi, nu-i un argument în favoarea tezei xenofobe. Căci se poate întîmpla ca o teza susținută numai de oameni de treabă să fie dezastruoasă pentru interesele țării. Trebuie studiat obiectiv acest interes precum și argumentele aduse de diversele teze în conflict. Ceiace d. Topliceanu nu face. D-sa se mărginește să considere ca un adevăr axiomatic că teza xenofobă e totdeauna bună, cea xenofilă totdeauna nefastă. Se prea poate să fie așa. Decît trebuie dovedit. Și aceasta nu numai arătînd și susținînd argumentele tezei naționaliste ortodoxe, dar mai ales ruinînd argumentele aduse în sprijinul celeilalte păreri.

În loc de aceasta, autorul doar afirmă și insultă. Ceiace nu-i un punct de vedere ideal științific.

D. I. S.

René Capitant. *Introduction à l'étude de l'illicite. L'impératif juridique.* Dalloz, Paris. 1928, p. 226.

Căutînd să împrăştie unele confuziuni de terminologie ce se prelungesc în drept de mai bine de 20 de ani fără de obiect, autorul, conferenţiar la Fac. de Drept din Strassburg, lămureşte totodată şi cîteva probleme din partea generală şi introductivă a dreptului.

D-sa, în prezentul volum, porneşte dela teoria fraudei la lege. Această problemă devine cu atît mai interesantă, cu cît este studiată în comparaţie cu noţiunea *violării legii* sau mai pe larg cu *violarea regulei de drept*, adică cu noţiunea ilicitului.

Regula de drept astfel studiată, implică întrebarea, dacă este un *imperativ*, sau nu şi, mai departe, anume, ce fel de imperativ, *condiţional* sau *categoric*? Numai dacă regula de drept este categorică se poate vorbi de acte ilicite—dacă, însă, ea este condiţională, noţiunea de act ilicit se pierde, pentru a nu lăsa să subsiste condiţiunea.

Pentru a determina, mai întăiu, ce este imperativul în opoziţiune cu indicativul, adică, pentru a arăta opoziţiunea : între „ceiace trebuie să fie” şi „ceiace este” ; între voinţă şi constatare, sau între acţiune şi conştiinţă, practică şi teorie, normă şi lege naturală, autorul îmbrăţişînd o teorie subiectivă arată că imperativul trebuie să fie definit independent de necesitate şi de libertate. Aşa fiind, imperativul pozitiv, care face posibilă o ştiinţă normativă a dreptului, găseşte o concretizare a postulatelor sale în noţiunile de ascultare şi de sancţiune, care nu pot fi decît categorice. Ca atare, dreptul este un imperativ, cu toate constrîngerile sale : obligaţiunea, datoria, puterea, dreptul, situaţiunea juridică ; precum şi cu regulele de drept cărora în aparenţă le lipseşte caracterul imperativ : legile supletive, dispozitive, prohibitive, permissive, declarative, standardurile şi „*ita jus esto*” a lui Binding.

Regula de drept este deci categorică. Alături de imperativele condiţionale care stau la marginea dreptului, imperativul juridic este categoric atît în regulele adresate agenţilor publici cît şi în regulele adresate la simpli particulari.

Fundamentul acestui imperativ, se confundă cu însuşi scopul dreptului, care caută să realizeze o ordine socială,—dar, care nu se poate concepe după atîtea sisteme juridice cîte ordine sociale sînt.

Autorul, după ce analizează amănunţit dreptul pozitiv, care se desparte de ipoteticul „au-delă de la masse sociale”, după ce studiază dreptul ideal, expunînd cu multă personalitate diferitele teorii principale în materie, se opreşte la situaţiunile juridice individuale. Aici, d. R. Capitant îmbrăţişează terminologia d-lui *Gaston Jèze* şi a majorităţii publiciştilor francezi, asupra înţelesului cuvîntelor de subiectiv şi obiectiv în drept. Necesitatea de a distinge aceste două terminologii a făcut să se afle, faţă în faţă, nomenclatura civiliştilor (Planiol, Colin, Capitant) după care, expresiunea de drept obiectiv este sinonimă cu regula de drept şi a lui L.

Duguit, care la rîndul lui distinge mai multe denumiri ale subiectivului și obiectivului în drept. Așa, Duguit, se servește fie de terminologia civilistă, apoi, de a sa proprie și, înfine de limbajul lui Jêze, negînd pînă la sfîrșit posibilitatea dreptului subiectiv. De altfel, întreaga operă a lui Duguit este opusă dreptului natural pe care se bazează în înțelesul civilist toate drepturile subiective. Dar, dacă un drept subiectiv derivă în mod necesar dintr'o regulă de drept, el poate deriva sau dintr'o regulă ideală, sau dintr'o regulă pozitivă. Un individ are astfel și drepturi ideale și drepturi pozitive. Drepturile ideale sînt drepturile naturale ale omului, sînt drepturile sale subiective.

De fapt cînd civilisții definesc în sine situațiunea denumită drept subiectiv se găsesc complect de acord cu Duguit, cu diferența numai că ei *definesc* dreptul subiectiv prin noțiunile pe care Duguit ar vrea să le *substituiască*. În adevăr, Duguit vrea să substituiască expresiunea „a avea dreptul“, cu expresiunea „a acționa conform dreptului“ și, noțiunea de „drept subiectiv“ cu aceia de „pretențiune conformă cu dreptul“.

„Dreptul obiectiv și dreptul subiectiv sînt noțiuni interdependente; cele două laturi ale aceluiași lentile—lentila juridică prin care privim viața practică“.

Obiectivismul și subiectivismul juridic trebuiesc considerate în senz filosofic, iar nu în neologismele limbajului juridic.

Cu aceste clarificări, scrise într'un admirabil stil, d. René Capitant, îmbogățind literatura juridică actuală cu o lucrare de un real folos, ne lasă în perspectiva noilor sale studii.

George Băileanu

* * *

Lucien Romier, *L'homme Nouveau*, Paris, Hachette, 1929, 252 p.

E o carte de reflecțiuni. Un interesant caleidoscop de sugestive considerații sociologice, psihologice și politice asupra timpurilor noi cătră care se îndreaptă umanitatea.

Autorul, L. Romier, un scriitor ale cărui opere se cetesc cu pasiune, își pune în «L'homme Nouveau» iritabila problemă: unde mergem? Spre care organizare socială evoluăm? Cătră care viitor ne tîrăsc invențiile moderne, mișcarea populației, variațiile economice?

Ca să descopere direcția, în care evoluiază omenirea, el privește lumea din Hollywood pînă'n Moscova. Și, cu toată întinderea imensă, cu toată varietatea de popoare, moravuri și fapte, autorul izbutește totuși să descopere cîteva legi generale.

Oamenii—ne explică L. Romier—formează din ce în ce mai mult *masse*, în care ei se imită reciproc, se apropie unul de altul, se uniformizează. Civilizația tinde astfel să devină o civilizație de *masse*, care se realizează prin atenuarea «pantelor», prin amestecul raselor, prin uniformizarea indivizilor. «Lumea se uniformi-

zează nu numai prin difuziunea acelorași mode pe toată întinderea ei, dar și prin egalizarea progresivă în fiecare țară atât la munte cât și la șes».

Așa dar, volens, nolens sîntem antrenați să ne apropiem cu pași repezi de *un tip uniform de om*.

Laboratorul noii societăți, făuritorul moravurilor noi e orașul. În el se aglomerează oamenii, acolo se formează masele. Orașele ne produc omul cel nou. Și Romier înclină astfel spre cunoscuta teorie, afirmată energic și de Spengler, că numai orașele—nu și satele—ar fi purtătoare de cultură,

Locuitorul orașelor, omul cel nou va prezenta o serie de interesante particularități: e prompt în decizie și acțiune, e ingenios, cu spiritul deschis, de o îndrăzneală necunoscută; un luptător cu poză de liliu Caesar. Cîtă diferență între el și omul celorlalte epoci! Ca între șofeur și birjar, ca între electrician și cioban, ca între omul secolului al XX—omul vitezei și al energiei—și omul secolului al XIX—omul cu mînele albe și fine!

Privit mai atent, omul energiei, pe care Romier ni-l elogiază, nu e altul de cît *tipul anglo-american*. E foarte interesant cum un francez, cu cunoscuta lui structură spirituală, se entuziasmează brusc de un alt tip de om, decît de acela al rasei lui și de alte calități decît de acelea, care au fost și încă reprezintă strălucit gloria poporului francez. Dar surpriza ne încetează, de ndată ce cunoaștem un mic amănunt. [Cite teorii și cite opere nu-și au geneza în cite un fapt divers!] L. Romier a compus «L'homme Nouveau», în urma unei călătorii prea recente în America și sub impresiile proaspete și vii, pe care i le-a lăsat în suflet acea țară a energiei, a avuțiilor și a societății fără caste.

*

Dar, care va fi atunci în noua societate rolul intelectualului, al moralei și al spiritului? În ce mod se vor concilia cu structura psihică a omului nou?

«Intelectualul trebuie să moară de foame, sau să slujească». Acesta pare a fi consemnul viitorului. Intelectualul trebuie să slujească, adică să nu mai creeze opere de juissare pur egoistă, ci să-și utilizeze inteligența în speculațiuni și cercetări, care concordă cu nevoile și eforturile mediului său.

«Intelectualul trebuie să slujească sau să piară». Iată o concluzie pur americană: intelectul subordonat utilului! O concluzie, care nu e, nu poate fi de acord cu spiritul francez, creator de atîta inutil! Ce-ar fi însemnat oare poporul francez fără acele opere de cugetare și de artă, dacă spiritul său ar fi fost permanent orientat în toate marile sale manifestări de idealul utilului?

Cazul se repetă și cu morala. În societatea viitoare va fi nevoe și de morală. «Soarta lucrătorilor pretinde atât în orașele noastre metropole cât și în colonii prosperitatea durabilă a întregii întreprinderi». Pentru buna ordine socială morala va fi necesară.

Dar regula morală nu va fi un precept teoretic, artificial. Regulele morale vor fi extrase din practica vieții. «Exigențele vieții economice vor consacra preceptele morale».

Așa dar o morală empirică, inductivă, utilitaristă. O fundare «more anglicano» a moralei.

Dar, Romier nu se poate sustrage cu totul exigențelor rasei lui. Cultul rațiunii, de care vibrează sufletul francez, îl determină să recunoască în cele din urmă, că în societatea viitoare spiritul va fi adevăratul suveran. «E o problemă decisivă pentru societățile moderne ca să restaureze și să mențină în ele comandamentul vital al spiritului». Supremația intelectualității, funcția proeminentă a spiritului—iată condiția de existență a formelor nouă. «În acea societate omul de rasă albă va fi un misionar al vieții noi». Autorul n'a uitat până la sfârșit că e francez și european.

«L'homme nouveau» e o lucrare atrăgătoare, clară. Ar fi fost și mai prețioasă, dacă autorul nu ar fi divizat materia în prea multe capitole, cu prea multe titluri și subtitluri,—procedare care îngreuiază într-o oarecare măsură descoperirea ideilor generale, ale cărții.

S. S. Bîrsănescu

J. H. Clapham, *An economic history of modern Britain. The early railway age, 1820-1850*. Cambridge, 1926, 1 vol. în 8°, 623 p.

Cartea savantului profesor de la Universitatea din Cambridge expune evoluția economică a Angliei între 1820 și 1850 dintr'un punct de vedere special: al revoluției produse de perfecționarea căilor de comunicație, în deosebi a căilor ferate. De aici subtitlul: *the railway age*, epoca căilor ferate. Această revoluție nu-și va produce toate efectele decât cătră mijlocul sec. XIX, și ea va forma materia unui al doilea volum. Cea mai mare parte a volumului de față e consacrată expunerii statice a economiei engleze cătră 1820: aspectul general al acestei țări în care „noile creații realizate în fiecare an atingeau limitele miracolului“; populația, în creștere din ce în ce mai rapidă, din cauza sporului de bună stare și a ameliorării condițiilor igienice (11 milioane în 1801, 12.500.000 în 1811, 14.392.000 în 1821 și 16.539.000 în 1831); progresele mijloacelor de comunicație caracterizate prin perfecționarea serviciului de poștaioane (*mail-coaches* și *stage-coaches*) și prin crearea unui nou sistem de canale navigabile; organizarea agrară caracterizată prin dispariția clasei mijlocii a *yeomen-ilor*, prin prevalența covârșitoare a marii proprietăți și prin formarea unui proletariat agricol redus la condiția de salariați; organizarea industriei caracterizată prin introducerea mașinismului și prin formarea unei clase de patroni de industrie, și a unei masse de proletari industriali; organizarea comerțului caracterizată prin creșterea și întărirea clasei de comercianți independenți; organizarea bancară caracterizată

prin formarea marilor instituții de credit și prin extinderea neconținută a pieței financiare.

Interesul deosebit al cărții d-lui Clapham nu stă însă în schițarea mailor linii a dezvoltării economice a Angliei în prima jumătate a sec. XIX, ci în analiza amănunțită a fiecărei ramuri de activitate economică. În locul tabloului general al agriculturii engleze autorul zugrăvește situația specială a fiecărei regiuni; regimul și extensiunea proprietății în diversele părți ale Angliei, proporția între proprietari, arendași și muncitorii agricoli, efectele *enclosures*-urilor și ale urcării prețurilor, industrializarea agriculturii și condiția muncitorilor agricoli.

Aceiași diversitate o relevă în domeniul industrial. Invențiile tehnice și introducerea mașinismului în industrie sporesc în fiecare an productivitatea muncii omenești. Echilibrul social se zdruncină în dauna agriculturii care cade pe planul al doilea și în favoarea orașelor care se înmulțesc și cresc neconținut. Dar efectele revoluției industriale nu se simt deopotrivă și simultan în toate ramurile activității industriale. Dacă în industriile extractive (mine de cărbuni și de fier) „feodalitatea industrială ia ușor locul feodalității agrare“, industria textilă, de pildă, oferă un dublu tablou: în unele ramuri ale fabricației (în torsul firului) regimul mașinei, al uzinei și al salariatului e covârșitor la începutul sec. XIX-a; în alte ramuri (în țesătorii) subsistă multă vreme un regim domestic de libertate aparentă, dar de salariat efectiv, în care muncitorii luptă din răsuputei, prin reducerea neconținută a salariilor, contra introducerii mașinilor de țesut. Autorul arată îndeosebi că nici o „ramură a industriei engleze n'a trecut printr-o revoluție tehnică complectă înainte de 1830“. Un capitol special e consacrat condiției muncitorilor, foarte inegală, însă în general mizerabilă, legislației sociale și inițiativei particulare pentru ușurarea mizeriei claselor muncitoare.

O judecată de ansamblu asupra acestui volum nu se poate însă emite înainte de publicarea volumului al doilea; reacțiunile economice și sociale ale transformării mijloacelor de comunicație abia acolo vor putea fi studiate.

A. Oțetea

* * *

Eckhart F., *Introduction à l'histoire hongroise*, Paris, Champion, 1927, 1 vol. in-8°, 179 p.—4 cartes historiques.

Director al „Institutului istoric maghiar“ din Viena, autorul e unul din cei mai apreciați reprezentanți ai noii școli istorice din Ungaria. El s'a semnalat în deosebi prin studii relative la istoria dreptului și la chestiunile economice! „*Die glaubwürdigen Orte [loca credibilia] in Ungarn*“, Innsbrück, 1914 și „*A bécsi udvar gazdagsági politikája Magyarországon Mária Terézia korában*“, (Politica economică a Curții din Viena pe timpul Mariei Teresia, Budapesta 1922). Volumul de față constituie un tablou sintetic al

evoluei poporului maghiar dela așezarea lui în Europa până la tratatul dela Trianon. Expunerea, solidă și limpede, se resimte puternic de formația economică a autorului. Condițiile economice și sociale ale diferitelor clase sînt puse pe planul întăiu, și procedeul acesta dă expunerii o unitate și un ton de obiectivitate cu care istoricii unguri nu ne-au prea obișnuit. Deși d. Eckhart nu se poate desbăra complet de teoriile istoriografiei ungurești asupra așezării Romînilor și Sirbilor în Ardeal, și protestează contra tratatului dela Trianon, în numele superiorității culturale și a unității economice a vechei Ungarii, întrebunțează numele ungurești ale orașelor pierdute (Kolozsvár, Nagyszeben Nagyvárad etc), cartea lui se menține, în ansamblul ei, la un nivel de înaltă obiectivitate științifică. Din ea se desprinde limpede concluzia că adevărata cauză a tragediei ungurești trebuie căutată în persistența organizației feudale a societății ungurești și în incapacitatea clasei boierești, strîmtă și înapoiată, de-a înțelege că o astfel de organizație, într'o Europă din ce în ce mai democratică, era un anachronism iremediabil condamnat la peire. O excelentă biografie, critică și metodică, indică faza cercetărilor asupra principalelor perioade și probleme ale istoriografiei ungurești.¹

A. Oțetea

E de Marcère, *Une ambassade à Constantinople. La politique orientale de la Révolution française*, 2 vol. în 8°. Paris, 1927.

E vorba de misiunea lui Marie-Louis-Henri de Descorches, ci-devant marquis de Sainte-Croix, fost trimis la Constantinopol de comitetul salvării publice pentru a explica Porții adevărul caracter al Revoluției, pentru a dejuca intrigile miniștrilor străini și pentru a încheia, contra Austriei, un tratat de alianță cu Turcia. Sosit în 7 Iunie 1793 la Constantinopol, el n'a fost recunoscut oficial de Turci și misiunea lui nu și-a atins scopul. După reacțiunea thermidoriană a fost rechemat și în Aprilie 1795 înlocuit cu Verninac. Misiunea lui Descorches constituie o tentativă curioasă de a adapta situației create prin Revoluție vechiul sistem oriental al Franței, și în această tentativă consistă interesul ei deosebit. Exigențele unei lupte fără cruțare contra unei coaliții din care făceau parte Austria, Prusia și Rusia, doctrina revoluționară în

¹ Traducerea d-lui H. Ancel, deși revăzută de d-nii Tronchon și Halphen, nu e în afară de orice critică. Traducerea termenului unguresc *a rendek* prin *Ordres* (Le développement des Ordres p. 28) e amfibologică. Cuvîntul francez evocă ordinea religioasă. Expresia *Classes privilégiées* ar fi fost mai limpede și mai justă. Tot așa, *anti-réforme* (p. 59), pentru expresia consacrată *contre-réforme*, nu e decît traducerea servilă a ungurescului *ellenreformáció*. *La réformation*, pentru *la Réforme*, e învechit. Aceste particularități dovedesc că traducerea d-lui Ancel n'a fost decît remanierea unei traduceri franțuzești făcute de un ungar, La pag. 70 cetește Louis XIV, în loc de Louis XVI.

favoarea popoarelor oprimate și tradiția unei glorioase politici naționale împingeau deopotrivă pe oamenii Revoluției să provoace o diversiune în Răsărit mobilizând Suedia, Polonia și Turcia, acești auxiliari tradiționali ai Franței. Lui Descorches îi reveni sarcina de-a provoca intervenția Turciei. Neadmis în conferințe oficiale cu reprezentanții Porții, Descorches a încercat, potrivit metodelor jacobine, să acționeze asupra publicului, și Constantinopolul a păstrat multă vreme amintirea acestui ministru extravagant care îmbrăcat într-o blană și acoperit de-un turban, ținea discursuri înflăcărâte prin cafenelele capitalei.

D. E. de Marcère, avînd în mîni hîrțile lui Descorches, păstrate de o descendentă a acestuia, și-a propus „să reconstitue istoria unei ambasade puțin cunoscute și care, totuși, ține un loc important în evenimentele Revoluției dela 1793 la 1795”. Necesitatea unui astfel de studiu, care nu s'a scris încă, e incontestabilă. Din nenorocire, nimic nu indica pe d. de Marcère pentru o astfel de sarcină. D-sa n'are nici pregătirea, nici metoda, nici spiritul, nici cunoștințele necesare pentru alcătuirea unui asemenea studiu. D-sa s'a mulțumit să însire unul după altul rezumatele depeșelor lui Descorches. De aici nesfîrșite repetiții de fapte identice, lipsa oricărui plan, logic sau cronologic, transcrierea greșită a numerelor, absența oricărei judecăți de ansamblu. Autorul ignorează complet bibliografia subiectului și dacă citează de cîteva ori cartea lui A. Sorel, *La question d'Orient au XVIII-e siècle* e pentru a ne dovedi că nici n'a avut-o în mîna!

Autorul ar fi adus istoriei servicii mult mai prețioase dacă s'ar fi mărginit să publice exact, în ordine cronologică, hîrțile lui Descorches. Extrasele reproduse de d. de Marcère ni le arată deosebit de interesante. Ele merită să atragă atenția unui cercetător serios. Misiunea lui Descorches ar putea constitui, de pildă, un excelent subiect pentru o teză de doctorat în litere la Paris.

A. Oțetea

* * *

S. Reinach, *Jean Baptiste et Jésus suivant Josèphe*, Paris, 1929, 24 pp.

Broșura savantului francez, apărută în «Publications de la Société des études juives», este de fapt o mai largă răspundere a rezultatelor la care a ajuns un alt învățat, mai puțin cunoscut, Robert Eisler, printr'un documentat studiu «Jesus Basileus», terminat în vara curentă. Problema, frămîntată de secole, a originii lui Iisus și a creștinismului în genere, este pusă într'o nouă lumină, astăzi mai temeinic studiată prin intervenția oamenilor de știință, a archeologilor în special.

1 D. de Marcère îi atribue aprecieri asupra unor evenimente din 1792, cită vreme expunerea d-lui Sorel se oprește la tripla alianță din 1775.

Singurul izvor istoric asupra existenței lui Iisus, vorbind de documentele temeinice, este până azi scriitorul evreu-roman Josephus Flavius, dela care s'au păstrat câteva lucrări asupra antichităților și istoriei Evreilor cu referințe și la viața Mintuitorului. Păstrate de Biserică, scrierile sale au fost, până'n sec. XII, victima a numeroase interpolări, între care unele au schimbat cu totul caracterul adevărat asupra datelor lui Ioan Botezătorul și a lui Iisus. Pasagiile, considerate de Biserică drept eretice, au fost înlăturate și cu greu s'a strecurat chiar amintirea și cuprinsul lor, până azi.

După o muncă îndelungată, savantul german Eisler, reușește să purifice textul lui Josephus Flavius de toate interpelările și falșificările, pe care-l prezintă pentru întâia oară așa cum a fost originalul, la congresul filologilor germani din 1925 la Erlangen. Fructul studiilor sale și discuțiilor urmate până'n primavara recentă îl prezintă în lucrarea de care se ocupă Reinach.

În câteva cuvinte; Eisler dă o importanță deosebită unui text slav al operei lui Josephus, reprezentat prin 16 manuscrise în vechia rusă, cele mai vechi din sec. XV, păstrate acolo datorită unei eresii judaisante ce câștigase înaltul cler în acest veac. În această versiune slavă s'a păstrat textul referitor la Iisus din opera „Războaiele” lui Josephus, complet suprimat în sec. XI din traducerile apusene. Existența istorică a personajului Iisus Christos e pe deplin dovedită și mult mai clar ca în cealaltă operă a lui Iosephus „Antichitățile”. Concluzia lui Eisler e că revoluția creștină a început printr'o răscoală antiromană, antipreotească și că a reușit schimbându-i-se caracterul primitiv într'o revoluție spirituală, în primul rînd de Apostolul Pavel.

Deci, teza școlii germane și franceze asupra non-existenței istorice a lui Iisus cade definitiv, ca un paradox. „Școala istorică marxistă, cu concepția sa asupra luptei de clasă, a săracilor „contra bogaților, l-a apropiat cel mai mult (pe Iisus) de adevăr”—conchide Reinach, pentru a menționa meritul capital al operei lui Eisler.

Atragem și noi atenția specialiștilor care se ocupă cu istoria bisericii sau cu probleme mai largi asupra revelațiilor aduse de Eisler, cu atât mai mult cu cât și învățații noștri și-ar putea spune cuvîntul. În afara versiunii slave a operei lui Iosephus „Războaiele”, care a servit de bază exegezei noi, există și o traducere romînească după un bun original slav, într'un manuscris din sec. XVII, aparținînd rabinului Gaster, azi la Londra.

P. Constantinescu-Iași

* * *

I. Andrieșescu, *Des survivances paleolithiques dans le milieu néolithique de la Dacie*, 8 p. + V planșe, Bucarest, 1929.
În scurtele comunicări, publicate în Buletinul francez al secției

istorice a Academiei române, d. Andrieșescu aduce o contribuție, de două ori românească, la o vastă problemă de acută actualitate în arheologia preistorică. Descoperirile dela Glozel au pus într-o nouă lumină teoria continuității civilizației paleolitice și'n neolitic, înlăturîndu-se astfel zi cu zi acel faimos hiatus, pe care știința nedocumentată suficient îl fixase între cele două mari epoci ale pietrei. Dacă glozelienii sînt convinși mai de mult—adică odată cu descoperirea stațiunii—că civilizația paleolitică se continuă și mai tîrziu, antiglozelienii vor fi obligați să recunoască, în urma broșurii unui neutral în această chestie (după cîte știu, d. Andrieșescu nu s'a pronunțat în nici un fel despre Glozel), că cel puțin sub tescst raport avem dreptate.

D-sa prezintă cîteva vase și o figurină, o adevărată mică Venus, descoperite la Sălcuța—Dolj în cursul săpăturilor executate imediat după războiu, care dovedesc data stațiunii din epoca neolitică. Dar alături de ele a găsit o altă statueta din rocă foarte dură, figurînd capul și trupul unui animal „de-o reprezentare naturalistă în senzul propriu zis și direct al tradiției artei paleolitice“. Prima descoperire fu întărită de altele ulterioare sau cunoscute mai dinainte, dar puse de d-sa în noua lumină.

În 1927 i se atrage atenția asupra stațiunii Fedeleșeni din jud. Roman, unde cercetînd dă, pe lângă un bogat material asemenea stațiunii neolitice dela Cucuteni-Iași, peste o figurină perfect asemănătoare cu cea dela Sălcuța, puțin mai mică și mai prost conservată, dar de-un realism mai expresiv încă. Tradiția „unei arte care n'a dispărut încă“ în neolitic s'a păstrat și mai evidentă la un al treilea obiect, un topor de piatră șlefuită, care se află în muzeul regional din Fălticeni, provenind dela Rădășeni, avînd gravat o cervidee și cîteva semne dedesupt. Asemănarea cu obiectele dela Glozel e afît de evidentă că, la comunicarea subsemnatului, Dr. Morlet, autorul descoperirilor dela Glozel a publicat toporul în „Mercure de France“ imediat. S'a falsificat oare și acest obiect?

Subsemnatul, ca cel mai fervent glozelian în România, declară că nici n'am văzut încă până azi toporul dela Rădășeni, studiat doar numai de d. Andrieșescu și descoperit de fapt în 1916.

P. C.-I.

* * *

Nicolai Nic. Moroșan, *O stațiune paleolitică în Dobrogea-Topalu*, 11 pp. + 6 fig., București, 1928 și *Noi contribuții preistorice asupra Basarabiei de Nord*, 17 pp. + 8 fig., București, 1929.

Doă comunicări prezentate Academiei de d. Simionescu, asupra unor cercetări duse la bun rezultat de valorosul său asistent, d. Moroșan, cunoscut încă din alte descoperiri anterioare și care au meritul de-a mări harta preistorică a Romîniei. În deosebi, prima broșură a dat la lumină o contribuție de mare preț pentru

epoca paleolitică, foarte puțin cunoscută la noi în țară. Savanți străini nu cunosc încă nimic asupra celei mai vechi vrîste din preistorie la noi, de oarece, afară de studiile d. Martin Roska din Ardeal, nimeni nu s'a ocupat de această epocă la noi. Putem spune că prima stațiune din Dobrogea, identificată cu dovezi complete, e Topalu, studiată de d. Moroșan în 1927.

În carierele de piatră aparținînd gener. Cantacuzino, la 5 km. de Topalu, s'a dat peste o grotă de 12 m. lungime și 7 m. înălțime la gură, în parte golită de pămînt, în care s'au găsit oase de animal și pietre. Cele dintăiu au fost identificate ca aparținînd faunei obișnuite paleoliticului din faza aurignaceiană. Industria lithică e reprezentată printr'o serie de instrumente, lucrute în piatră cioplită, ca: un ciocan-topor mai bine de $\frac{1}{2}$ kgr. pentru sfarmat oasele ca să se scoată măduva, o răzătoare de silex opalizat, o lamă de silex, alta din calcar, o concrețiune-sferoid utilizată de om ca un instrument și altele mai greu de identificat, dar cu evidente urme de lucrătură. Industria osului e reprezentată prin cîteva bucăți, din care una lucietă, ca dovadă unei lungi întrebuințări și cu incizii paralele datorite minii omului; un metacarpian de cal prezintă incizii mai numeroase și mai distincte.

Concluzia autorului e că stațiunea Topalu aparține epocii Aurignaceene, fără a preciza cărei subdiviziuni anume. Probabil însă că pe fundul grotii să se găsească urme și din epoca Musteriană. De ce d. Moroșan n'a completat cercetările începute prin săpături proprii mai temeinice tot atunci, ca să fi evitat nenorocirea de-a se distruge inconștient această importantă stațiune?

Încă de-acum cîțiva ani, acest fiu al Basarabiei, colindînd partea de Nord a provinciei de peste Prut, a găsit urme interesante din neolitic și mai rar paleolitic, evidențînd importante stațiuni preistorice. Basarabia a fost locuită de om din cele mai vechi timpuri; dacă savanții ruși s'au ocupat numai de așezarea dela Petreni-Bălți, revine specialiștilor noștri misiunea de-a cerceta și da la lumină preistoria Basarabiei, complet necunoscută de archeologii străini.

D. Moroșan publică în această a doua broșură cîteva contribuții noi, culese în vara 1928, ca complectare celor publicate de d-sa în 1927 cu privire la regiunea din dreapta Prutului. Stațiunile identificate de d-sa între Prut și Nistru ar fi următoarele: „Ponoare” dintre Cuconeștii-Vechi și Corpaci din porțiunea jud. Botoșani-Basarabia, cu urme de industrie lithică, scoase la iveală de agenții atmosferici și aparținînd Musterianului; tot de-atunci stațiunea „La Izvor” de lîngă fabrica Ripiceni. Pe valea Ciuhurului stațiunea „Proscureni” din paleoliticul superior și „La Perla” de lîngă Costești cu urme din eneolitic, între care fragmente de ceramică fină; spre izvor urme de animale fosile la Ruseni.

Trecînd pe malul Nistrului descoperă urme bogate la Nas-

lavcea-Soroca, unde populația locală ucrainiană a denumit o serie de localități cu termeni legați de mulțimea uneltelor în piatră aflate acolo: peste o mie de exemplare aparținând la cel puțin 16 tipuri de unelte cioplite, care-l duc pe d-sa la fixarea stațiunii în epoca mezolítico-macrolitică. Tot aici s'au găsit peste 15 Kurgane, care dovedesc o puternică și continuă așezare omenească, într'un loc foarte prielnic. Alte stațiuni lângă satul Voloșcovo, la moșia Ostașov, Slobozia-Ianouți, Comarovo, Restev-Atachi, Buzouți, din Hotin cu aproape 20 așezări din diferite epoci dela paleolitic la fer.

P. C.-I.

Revista Revistelor

Mașină și sentiment

Subt acest titlu, cunoscutul filosof englez, Bertrand Russell, încearcă să răspundă—intr'un articol din revista *Die Neue Rundschau* (Octomb. 1929)—la vechea problemă pusă de Samuel Butler în terminii următori: Contribue sau nu mașinismul la sporirea fericirii omului?

Răspunsul pe care-l vom da la această întrebare depinde de soluția pe care o vom găsi problemei prealabile următoare: în ce constă fericirea?

Este ea în raport direct cu cantitatea bunurilor materiale pe care le posedă cineva, sau este ea în funcțiune de altceva? Un răspuns afirmativ la întâia întrebare atrage după sine afirmația: da, mașina sporește fericirea omului; din contra, un răspuns negativ la întâia întrebare pune problema în termeni noi, lăsînd-o deocamdată deschisă.

D. Bertrand Russell face o analiză psihologică extrem de judicioasă arătînd că nu sentimentul de posesiune ca atare este acela care sporește gradul nostru de fericire, ci alte sentimente care se altoesc pe el, și dintre care principalul este sentimentul de vanitate, de amor propriu. Prin urmare, dacă fericirea nu e în raport direct cu cantitatea bunurilor materiale pe care le posedă cineva, mașina—care mărește această cantitate de bunuri—nu sporește și gradul nostru de fericire.

În schimb mașina ne răpește două lucruri care contribuie în măsură mare la fericirea noastră: libertatea de acțiune, de inițiativă în lucrurile mici și varietatea. Mașina crează monotonie și, prin asta, plictiseală și nemulțumire surdă, contra vieții însăși.

Războiul cel mare, așa cum a fost făcut, a fost, în parte, efectul acestei morbide atmosfere morale. Dacă am cerceta de aproape, am constata că, dintre popoarele mari care au făcut războiul, poporul rus a fost singurul care nu l-a dorit profund, făcînd revoluție ca să obție pace. Ori Rusia era, dintre aceste state, singurul care nu devenise încă sclavul mașinii.

Este evident că mașina nu mai poate fi suprimată. Poate fi însă suprimată în parte monotonia pe care ea a adus-o vieții moderne. Russell schițează la sfîrșitul articolului tabloul mijloacelor care ar da satisfacție instinctului vital al varietății și libertății de mișcare pe care omul nu-l va putea suprima niciodată.

(*Die Neue Rundschau*).

Homo faber

Ritmul literaturii franceze pare a fi guvernat de legea următoare: romanul francez dela Balzac și Stendhal încoace este scris de provinciali, sau, mai precis, de oameni care, trăind mult în provincie, au simțul existențelor provinciale. Dimpotrivă, teatrul francez este parisian; parizian prin autorii și prin publicul său. Toți ma-

rii dramaturgi francezi au fost parisieni: Molière, Regnard, Marivaux, Beaumarchais s'au născut și au trăit la Paris.

Cu toate acestea, sînt și excepții. Cea mai importantă este aceea pe care o face Marcel Proust este singurul mare romancier francez specific și evident parisiian. O bună parte a extraordinarei sale originalități vine de aici.

În ce privește arta dramatică, excepțiile sînt mai greu de găsit. Se va obiecționa poate că Racine și Corneille n'au fost parisiieni. Da! însă tragedia nu e ceiace numim teatru pur, ci e o sinteză de artă dramatică și de înaltă artă poetică, de geniu poetic, care este reprevizibil și se poate naște oriunde.

* * *

Exemple luate din actualitatea literară franceză confirmă regula de mai sus. *Topaze* și *Leviathan* sînt cele două mari succese de critică ale ultimului an.

Topaze este o comedie parisiiană; *Leviathan* este un roman a cărui acțiune se petrece în provincie. *Topaze* este Parisul zilelor noastre, *Leviathan* este provincia franceză actuală. Mai precis: *Topaze* este Parisul văzut din exterior, nu din interior, un Paris de convenție, fabricat; tot astfel *Leviathan* ne plimbă într-o provincie franceză fabricată, „neadeverată”, o provincie franceză care se rapoartă la adevărata provincie franceză tot așa cum se rapoartă America convențională a filmelor ce ne vin de peste Ocean la America cea reală. Astfel, se poate spune că vremea noastră tinde spre crearea unui nou gen de literatură, a unui gen de literatură care se recunoaște, se mărturisește cu francheță ca fiind fabricată.

Moraud și Giraudoux, fiecare în genul lui, pot fi considerați ca cei dintâi creatori—întăiu în vreme și talent—ai acestei literaturi.

Problema care se pune în fața acestui fenomen este: Literatura fabricată luat-a naștere din cauza incapacității publicului actual de a distinge opera de artă cu adevărat vie, creată cum crează natura, de opera fabricată cum fabrică *homo faber*? Sau s'a născut în chip necesar, ca

singura care corespunde tendințelor vitale ale civilizației moderne?

(Albert Thibaudet. *Nouvelle Revue Française*).

Școala de Paris

Ce este școala de Paris în pictură? Școală creată de pictori care s'au născut și trăesc la Paris, sau este ea ceiace s'ar putea numi un stil, sau chiar o manieră?

Edouard Ramond a organizat cu mult eclectism, în „Galerie dela Renaissance” o mare expoziție de pictură parisiiană. Trăsătura dominantă a tablourilor expuse aici este marea *diversitate a tendințelor*, anarhia velleităților expozanților.

Printre străinii care vin să facă pictură la Paris, sînt foarte puțini englezi, italieni, și numai cîțiva spanioli. Majoritatea pelerinilor care se îndreaptă către „Dôme” și „Coupole” o dă Europa centrală, slavii și evreii din țările „Micii Înțelegeri”; urmează apoi Americanii.

Colette a spus că jocurile dragostii sînt foarte reduse ca număr. Cele ale anarhiei și ale căutării de originalitate cu orice preț nu sînt mai numeroase. Nimic nu devine mai repede banal decît așa zisa „originalitate”. Iată de ce tablourile „Școlii de Paris”, tablouri cu origini atît de diferite, au luat, toate, acel aer de familie care e indiciul cel mai sigur al unei școli.

Care sînt caracterele comune ale obiectelor expuse în „Galerie de la Renaissance”? exagerarea de culori armonizate a Slavilor; acel cîntec plin de veselie sau de tragică deseperare al Slavilor, cîntec cîntat pe trei note tari: roșu, verde și galben, culori dominante și în arta populară a Europei centrale; puterea nețărmurită de visare, aptitudinea de a nu se mira în fața imposibilului și-a miracolului.

Dar care e cauza care a împins pe toți acești oameni să vie să picteze la Paris mai degrabă decît la Roma, sau Londra, sau Berlin? Unii au vorbit de un vast complot european contra gustului francez, gust ce ar trebui pervertit chiar la el acasă. Evident că această explicare este o pură copilărie. Causa trebuie căutată aiurea: anume în imperialismul artistic al Pa-

risului. Căci ce țară și ce oraș se poate mindri azi cu un Derain, un Utrillo, un Vlaminch, un Dunoyer, un Rouault, toți aparținând aceleși generații. Grație creației acestor pictori oată activitatea picturală a Occidentului a fost reîntinerită, iar Parisul a câștigat prestigiul care a umplut Montparnasse-ul de câteva mii de pictori străini...

(Robert Rey. *Les Annales*).

America latină dela 1926 la 1928

O primă chestiune care e caracteristică politicii statelor sudamericane este chestiunea fruntariilor. În alte continente mai există de sigur certuri pe chestiunea granițelor. În America latină, această ceartă e cronică. Și o bună parte din energia bărbaților de stat este nevoită să se întrebuițeze pentru soluționarea acestei veșnic nerезolvate probleme.

O altă chestiune importantă a fost, în ultimii trei ani, criza religioasă din Mexic, rivalitatea între vechiul catolicism spaniol și propagația mai recentă a puritanismului venit din Statele Unite.

În America Centrală toate evenimentele sînt relegate pe al doilea plan de către singeroasa istorie a Nicaragiei. Lupta dintre partide a dat naștere la intervenția armată străină și dureroasă epopee a generalului Sandino.

Trebuie apoi menționate evenimentele din arhipelagul Caraib, precum și cele în legătură cu tendința unionistă numită A. B. C. (adică Argentina, Brazilia, Chili).

Dar evenimentul cu adevărat epocal a fost congresul panamerican ținut la Havana, unde s'au discutat multe chestiuni și s'au adoptat multe rezoluții. Caracteristic este că această a șasea conferință panamericană s'a reunit fără a avea raporturi cu Societatea Națiunilor, ceiace arată bine personalitatea Continentului American în materie internațională (de altfel nici conferința precedentă, a 5-a, nu s'a ținut în vre-o legătură cu Societatea Națiunilor).

Una din chestiunile cele mai importante care s'au dezbătut la acest al șaselea Congres a fost și aceea a finanțării statelor latino-americane de către băncile Statelor-Unite. Se pare

că în privința aceasta progresele realizate în ultimii cincisprezece ani sînt uimitoare. Înainte de războiul Statele Unite nu prea aveau nici-un fel de plasamente în Continentul dela Sud, în timp ce Anglia avea vreo 5 miliarde de dolari, iar Franța singură 1 miliard și jumătate. Astăzi Statele Unite au ajuns Marca Britanie, și este probabil că în curînd o vor întrece-o.

(Max Sorre. *L'année politique française et étrangère*).

Atletul lui Cristos și maeștrii necunoscuți ai Bucovinei

„Decînd am surprins, pe dealurile singuraticе ale Bucovinei, secretul izvoarelor captive, pe toți Fra Angelico moldovenеști, și creștinătatea în floare,—simt că luarea Constantinopolului este o nenorocire întimplată mie personal săptămîna trecută. Acei pictori necunoscuți de fresce ignorate, acei călugări, mi-au transmis culoarea pe care o avea lumea înainte de nenorocire. Marea Neagră era atunci un lac latîn, brăzdat de vasele Genoivei și Veneției, iar vîntul care umflă frumosa lor pinze trecuseră peste toate insulele Greciei. Fortărețele maritime ale Chilei, Cetățile Albe, erau ale Voevodului moldovean, și drumurile duceau, dela porturile cele întărite, la munții apărăți ai Sucevei, reședința domnească. Era ieri”.

În aceste locuri, pe care Barrès le-ar fi putut numi „des paysages travaillés par l'histoire“, Vodă Ștefan este încă și astăzi pretutîndeni. „El e, încă acum, stăpînul absolut al Bucovinei. Această prezență prelungită în absență, această viață dusă mai departe prin moarte, se explică prin multiplul caracter al lui Ștefan, vînător, strateg, cîitor, amant. El continuă și astăzi să reprezinte libertatea.

Și Bisericile din Suceava, Sucevița, Moldavița, Voroneț, păstrînd proaspete culorile în care sînt zugrăviți, în bătaia ploii și în bătaia vîntului, toți sfinții creștini, în plină activitate alegorică. Străinii, francezi și englezi, pușinii străini care au văzut aceste minuni—poate singurile minuni din bătrînul continent care să fi rămas virgine, neclaseate, netrecute în Baedeker—nu-și puteau crede ochilor.

Cînd Bucovina a reintrat în moș-

tenirea părintească a lui Stefan, adică la 11 Noembrie 1918, toate acele fresci au fost redacte unui popor care le înțelege. Dar dacă, printr'un miracol, vre-unul din oamenii care au semnat la Constantinopol partea orientală a noului pact ar fi putut cunoaște aceste picturi și înțelege ceiace ele însemnă,—poate că s'ar fi purtat altfel decît s'au purtat...

(Prinsece Bibesco. *L'illustration*).

Opera lui Gustav Cassel

Gustav Cassel este unul din cei mai cunoscuți economiști contemporani. Cărțile sale sînt traduse din limba suedeză în cele trei mari limbi europene: franceză, germană și engleză. Astăzi Tratatul de Economie Națională este o operă încheată, fruct al unei întregi vieți de meditație, și de muncă.

Totuși este locul să ne îndoinăm dacă valoarea contribuției lui la știința economică este egală cu faima de care se bucură. În deosebi cele mai tari critici trebuiesc adresate teoriei sale a prețurilor, care este, în opinia economiștilor, aportul său cel mai original. Din potrivă, se pot reține multe observații juste în ceiace privește teoria lui asupra ciclurilor și aceia asupra repartiției averilor, în care, ce e drept, are într'o mai mică măsură pretenția de a inova. În fine, teoria sa monetară este în genere exactă. Ea reprezintă un înțelept dozaj între metoda abstractă și metoda concretă aplicată fenomenelor economice.

În ce privește forma expunerii întrebuintă de Cassel, nu se poate spune că e dintre cele mai excelente. Ar vrea să fie și original și pedagogic. Asupra primului punct îndoiala e posibilă. Asupra celuiilalt nu, în sensul că volumele lui Cassel nu vor putea niciodată fi consultate cu folos de un student propriu zis.

Cu toate aceste defecte, este încontestabil că opera lui Cassel reprezintă un efort de sinteză grandios, care a impresionat publicul economist. Rămîne de văzut dacă posteritatea va ratifica această sentință.

(Henry Laufenburger. *Revue d'Ec. Politique*).

Drenajul canalului Chicago

O chestiune foarte curioasă din punct de vedere al raporturilor juri-

dice între două state. Între Canada și Statele-Unite se găsesc, după cum se știe, așa zisele „mari lacuri“. Un canal de drenaj a fost făcut de curînd între lacul Michigan și fluviul Mississippi, prin riul Chicago. Luările de apă efectuate au avut drept consecință să coboare nivelul marilor lacuri și a Sf. Laurențiu în condiții cu totul dăunătoare exercitării navigațiunii. Așa dar chiar apa, care părea că e nu numai gratuită, dar a tuturor, poate da nașteri la certuri de proprietate privată. Chiar apa care scaldă direct coasta unei țări nu este complet a ei. Și chiar cînd e vorba de lacuri imense ca acele nord-americane. S'ar putea chiar ca conflictul să fie încă și mai curios. Iată un lac, de pildă un lac foarte mare, care este complet anclavat în teritoriul unei singure țări, care deci nu udă malurile niciunei alte țări. Să presupunem acum că am face o luare de apă pentru un scop oarecare. Această priză de apă va avea de efect să micșoreze navigabilitatea unui riu, care e legat cu lacul. Dar acest riu să presupunem că e afară din țară și că udă și teritoriul altor țări; și atunci, aceste țări sînt desigur prejudiciate prin aceia că li se micșorează direct navigabilitatea unuia din cursurile lor.

După cum vedem, chestiunea este juridicește foarte curioasă. Ea se pune astfel: poate un stat să exercite, în limitele teritoriului său, lucrări de natură a antrena o coborîre prejudiciabilă al nivelului apelor situate pe teritoriul unei alte țări?

În cazul care s'a produs, acel al conflictului dintre guvernul canadian, și acel al Statelor-Unite, cu toate notele diplomatice și Comisiile mixte, încă nu s'a tranșat diferendul.

(J. Q. Dealey Jr., *The American Journal of International Law*).

Statele Unite ale Europei și exemplul american

Astăzi ideia unor State Unite ale Europei cîștigă teren. În loc de argumente de ordin pur-logic raționalist, mult mai sugestiv este exemplul experimental al Statelor Unite, o republică mare cît Europa, care nu numai că a arătat odinioară că vrea să trăiască unită, dar o arată necontent, și astăzi mai tare ca oricînd.

Intr'adevăr, în lupta care s'a dat-ocolo între tendința centralizatoare și cea descentralizatoare, cea dintâiu pare a se pregăti să învingă definitiv. În ciuda supraviețuirii în limbă, diviziunea fărăi în partizani ai puterii federale și partizani ai libertăților locale a luat sfârșit de mult. Republicanii și democrații sînt egal de federaliști atunci cînd sînt la putere. Ei vor să exercite, fiecare, cît mai multă putere federală, atît pentru a proceda la reformele pe care le doresc, cît și pentru a împedea statele să realizeze pe acelea pe care nu le vroesc. Respectul libertăților locale nu-i învocat decît de cîtră cei învinși, și orice răsturnare de putere se traduce printr'un nou exercițiu al autorității federale și printr'o nouă centralizare.

Mișcarea samănă mult cu aceea care a culminat în Franța cu creația generalităților alături de Provinciile. Statele particulare din republica americană nu dispar, dar, ca și provinciile de odinioară, își perd autonomia locală. Și centralismul e bine primit. În statele depărtate el are chiar mai multă favoare decît la Washington, unde fatal opoziția vine să și concentreze forțele de propagandă.

Acesta e exemplul oferit de Statele Unite ale Americii. Unirea a reușit deplin. Și atunci, e locul să reamintim de scrisoarea trimisă odinioară de Veniamin Franklin lui Ferdinand cel Mare. Vorbînd despre posibilitățile unor state unite ale Americii, Franklin scria „Și dacă izbutește, atunci nu văd de ce nu ați pune în execuție, în Europa, proiectul bunului Rege Henric al IV-lea, alcătuind o Uniune federală și o singură mare Republică a tuturor Statelor și Regatelor, printr'o convenție asemănătoare”.

(Jacques Lambert. *Revue gén. de Droit Internat. Public*).

Rudyard Kipling și timpul său

Rudyard Kipling este originar din Lahore. Tatăl său dirija Școala de Bele Arte, și Muzeul din acel oraș. Ereditatea lui intelectuală este remarcabilă. Tatăl său era un artist, iar măică-sa poseda daruri deosebite de imaginație și de expresie. El poate revendica trei naționalități: irlandeză, escoseză și engleză, la care s'ar mai

putea poate adăoga o a patra, cea indiană. Căci în Penjab a copilărit, acolo a trăit el aventurile acelea pline de pitoresc ale celor „Trei mușchetari” descriși în *Stalky and Co*. La vârsta studiilor universitare, refuză să stea în Europa, și, în 1880 se reîntoarce la Lahore. În curînd intră în birourile ziarului „Civil and Military Gazette”, unde devine în curînd secretar de redacție. Acolo publică el „Simplele povești din deal”, care este volumul lui de rezistență, „The Light that failed”, „Kim”, „Stalky”, „The Story of the Gadsby”. Aceste povestiri el le scria fără plată, adică în schimbul unei lefi lunare care i'se dedea în fond pentru altceva, pentru slujba sa de redactor propriu zis.

Aceste povestiri, publicate gratis, el le-a vîndut după aceea pe un preț înfînit mai mare decît „greutatea lor în aur”. Pentru o singură nuvelă, de cîteva pagini, un periodic englez îi plătea (inclusiv drepturile de a apărea în Statele-Unite) aproximativ o mie de livre sterline. Aproape un milion de lei pentru fiecare nuvelă! Iar bucata *Kim*, numai pentru dreptul de a o publica odată într'un magazin american, editorul S. S. Mc. Clure i-a vîrsat lui Kipling fantastica sumă de 25.000 de dolari, adică patru milioane douăsutecincizeci de mii de lei.

Se pare că satira lui Kipling a avut darul nu numai să scandalizeze, dar și să redeștepte energia britanică, și că influența lui n'ar fi străină apariției unui nou curent imperialist în suflitele britanice. În tot cazul, succesul și răsunsetul nuvelor lui a fost într'adevăr uimitor.

(Henry D. Davray. *Mercure de France*).

Migrațiile internaționale ca factor al păcii și al războiului

Prin migrații internaționale trebuiesc înțelese numai migrațiile voluntare, nu cele forțate. Deaceia nu trebuie să cuprîndem de pildă importația de negri în America, sau deportarea condamnaților, sau refugiații politici, prescrișii, sau fugarii persecuțiilor religioase, sau a curierilor solicitați să emigreze de cîtră societăți care îi angajază dela început.

Cu privire la aceste migrații voluntare, se poate spune că politica în

materie de migrație care ar fi cea mai propice păcii și care ar rezolva problema în chipul cel mai radical ar fi să se facă astfel încît emigrarea să fie cît mai puțin necesară cu puțință, astfel încît să-și piardă dimensiunile extraordinare care fac dintr'însa astăzi o problemă internațională de o gravitate particulară. Cu alte cuvinte: nici o măsură de ordin polițist pentru a restringe sau reprimă emigrarea. Libertate legislativă și administrativă deplină. În schimb, toate măsurile de ordin general capabile să împedecă pe oameni să dorească a emigra. Iată, cu titlul de exemplu, cîteva din aceste măsuri:

1. Atragerea capitalului străin în țară; imigrarea de capitaluri, făcînd apel într'o mai largă măsură la mina de lucru națională, face inutilă și nedorită emigrarea muncitorilor.

2. O mai bună distribuție a acestor capitaluri.

3. O mai bună repartitie a minii de lucru națională între diversele ramuri profesionale (printr'o orientare profesională și un sistem de plasare apropiate) astfel încît să nu fie la un moment dat prea mulți muncitori într'o aceeași meserie, în raport cu alte meserii și în raport cu structura rațională a economiei naționale.

4. Însfîșit—last but not least—ridicarea nivelului de trai al maselor populare prin mai multă dreptate socială, și, în deosebi, printr'o politică a salariilor înalte, care ar diminua simțitor forța de atracție a țărilor transoceanice. Desigur, aceste măsuri nu sînt din acele ce pot fi deplin realizate de pe o zi pe alta.

Ele nu suprimă, prin urmare, necesitatea convențiilor internaționale, în tot cazul preferabile reglementărilor unilaterale ale mișcărilor migratorii. Incetul cu încetul însă, asemenea măsuri, singurele careucid răul radical, vor sfîrși poate prin a se arăta eficiente pentru asigurarea păcii mondiale.

(L. Hersch. *Revue Internat. de Sociologie*).

Sărutul, din punct de vedere al dreptului privat

Există o știință întreagă, care se chiamă *osculologie* (dela osculum, care însemnă sărut), și care numără numeroase tratate, dela curioasa di-

sertație a lui J. Herrenschildt, până la Istoria Sărutului a lui K. Nyropp. În cazul de față e vorba de două acte de vînzare, petrecute la Meerssen în veacul al XIII-lea, și pecetluite juridicește printr'un sărut.

Înainte vreme existau mijloace mult mai capabile decît cele de astăzi să impresioneze pe cocontractanți, făcîndu-i să-și aducă bine aminte de fiecare defaliu al actului, și să-i rămină faptul durabil întipărit în minte.

Există și un alt mijloc în genul acesta, tot atît de fizic și de personal ca sărutul, dar înfîlț mai brutal. El consta din următoarea operație—pe care o găsim foarte pitoresc exprimată în *Pantagruelul* lui Rabelais (I, IV, cap. 48, în fine): „Puis y accourut le maistre d'écôle avec tous ses pedagogus et escoliers, et les fonettoit magistralement, comme on souloit fonetter les petits enfants en nos pays, quand on pendoit quelque malfaiteur, afin qu'il leur en souvint“. Acest procedeu se numește în termeni erudiți de etnografie juridică *alapa* (nume care în farmacopee servește la desemnarea celui mai drastic purgativ). (M. J. Gessler. *Revue Historique de Droit Français et étranger*).

Serisori către un tînăr monarhist

Tînărul monarhist găsește că, între altele, de saloanele din timpul vechiului regin, care ar fi fost—pare-se—adevărata modeluri de eleganță a spiritului și înaltă ținută intelectuală.

Firește, dacă luăm un Retz, La Rochefoucauld, Saint-Evremond, Montausier, Sévigné, La Fayette. Poate chiar că asemenea exemplare de intelectualitate nu mai avem astăzi. Dar nu mai avem pentrucă nu mai putem avea—ori care ar fi regimul politic, monarhic sau republican. Și asta pentru multe pricîne, între altele pentru că a dispărut, chiar în clasele cele mai înalte, orice educație teologică.

Dar nu-i vorba de vedete, ci de trupă. Ea caracterizează societatea. Ori, „intelectuali“ erau mai degrabă disprețuiți pe acea vreme în cercurile elegante. Vorbesec de veacul al 17-lea. În al 18-lea nu. Dar să nu uităm că revoluția franceză a fost opera directă a intelectualilor raționaliști și curagioși al acestui veac. Argumentul nu-i tocmai bun pentru un monarhist.

De altfel, gustul literar în veacul al 17-lea nu era dintre cele mai recomandabile. Dacă am dresa o listă a pieselor reprezentate dela 1661—adică data când începe guvernul personal al Regelui Soare—până la sfârșitul veacului, vom găsi capodopere destul de dubioase: Timocrate, Le Mercure Galant de Boursault, La Devineresse (Thomas Corneille), Andromède (Pierre Corneille), Esope à la ville (Boursault), Le Malade imaginaire, L'école des Femmes de Molière, Alcibiade (Campistron), L'Ambigu-comique (Montfleury), Régulus (Pradon). Chiar când unul din marii dramaturgi avea succes, era pentru o piesă din cele slabe. Molière a plăcut mai mult pentru comedii bufone decît pentru Misanthrope. Și pe faimoasa listă de pensiuni, unde Ludovic al 14-lea scria cu mîna sa proprie numele artiștilor subvenționați, găsim aceste rinduri: d. Chapelain, cel mai mare poet francez, 3000 livre. În schimb, mai la vale: Corneille, fără mențiune, 2000.

Dar nu trebuie să mai continuăm. Căci poate că tinărul monarhist s'ar jigni foarte dacă i s'ar spune că mătușile și surorile lui de astăzi fac mai mult decît străbunicile sale de odinioară.

(S. Benda. *Nouvelle Revue Française*).

Victor Hugo la Louis Philippe

Se știe că Hugo a fost un înfocat bonapartist, și că epopeea napoleoniană a jucat un mare rol în educarea imaginației sale. De aceea s'a făcut multă vreme rugat până să consimtă să merge să facă cunoștință la Tuileries cu Regele-Burghez. Dar fiul Regelui, ducele de Orleans îi făcea avansuri neconținente. Când se înșură cu Elena de Mecklemburg nu numai că-l invită la nuntă, dar îi prezintă soția, care îi și recită câteva din versurile sale. Cum ar fi putut rezista la atîta seducție? Și astfel, întră el încet-încet în intimitatea Re-

gelui. De altfel era fatală o asemenea prietinie. Louis Philippe e tipul monarhului bonon, făcut să placă unui franțuz democrat.

Intr'o zi, Regele îl întreabă pe Hugo dacă a fost vreodată în Engiltera. „Nu? Ei bine cînd te vei duce—căci te vei duce—vei vedea: e foarte straniu. Nu samănă cu nimic din ce e în Franța, Acolo ai să vezi ordine, aranjare ticlăuită, simetrie, curățenie, plictiseală, pomi tunși, colibe drăguțe, peluze pieptănate, și, pe stradă, o adîncă tăcere. Trecătorii sînt serioși și tăcuți ca niște spectre. De îndată ce vorbești pe stradă—în calitate de francez în viață—vei vedea aceste spectre întorcîndu-se și murmurînd cu un amestec inexprimabil de gravitate și dispreț „French people“. Cînd eram la Londra, eu mă plimbam la braț cu nevastă-mea și cu soră-mea, și vorbeam cu ele, vorbeam cam tare—știi, noi în familie sîntem oameni de treabă. Și atunci toți trecătorii se întorceau, atît burghezi cît și oameni din popor, și-i auzeam mormăind în spatele nostru: „French people! French people!“

Odată Hugo îl întreabă dacă a fost în viața lui amorezat „O singură dată răspunde Regele. De d-na de Genlis“. Profesoara lui. O profesoară foarte severă, care l-a făcut să învețe, pe lîngă alte lucruri mai intelectuale, și tîmplăria, ferăria, grăjdăria, zidăria. Crescînd, viitorul rege vedea că nu știe ce are orideciteori ședea lîngă ea. Dar ea, care se pricepea, a știut numai decît. Și l-a tratat atunci foarte urît. În fiecare clipă îi spunea: „Dar bine, domnule de Chartres, cogeamite băețoiu, ce tot ai să te viri mereu în fustele mele“. Ce aveam? a daogă Regele. „Aveam șaptesprezece ani și ea treizeci și șase“.

Grație volumului „Choses vues“ toată personalitatea lui Louis Philippe și atmosfera dela Tuileries ne-au fost transmise intacte.

(André de Breton. *Revue des Deux Mondes*),

Mișcarea intelectuală în străinătate

Literatură

Pierre Abraham, Balzac, (Ed. Rieder).

O documentare strânsă într'un volum mic bine ilustrat; o psihologie a lui Balzac bine expusă și convingătoare, cu o teorie a servilității; o vedere excelentă, pe-alocuri foarte nouă, asupra manierei cu care Balzac a văzut și redat concretul și umanitatea. Preponderanța atuzului asupra văzului la Balzac este o remarcă excelentă, dar prea împinsă în sistem. Nimic asupra sociologiei catolice a lui Balzac. E un volum scurt și excelent cu multe idei.

Jean Prévost, La chemin de Stendhal, (Hartman).

Un volum de 130 pagini asupra lui Stendhal. Desigur necomplet, dar cuprinzând totuși tot ce este esențial. Nu-i o biografie ci un studiu al sufletului, o căutare a spiritului. Cele mai bune pagini par a fi cele asupra „Charhêuse”-i și mai ales asupra a celei religii a fericirii și artei de a fi fericit care este poate împreună cu luciditatea și tăria neînblânzită a judecății, cea mai mare lecție a lui Beyle.

Poezie

André Salmon, Carreaux, (N. R. F.).

Subt acest titlu André Salmon adună poemele apărute după 1920, printre care *Prikaz* în care istoria și legenda joacă înlănțuite printre con-

vulsile științei Rusii, epopee cinematografică a îngrijorării universale. *L'Age de l'Humanité* poemă de războiu și de după războiu, poemă a bătrânei Europe sub teascul masacrului „Péindre” poeme de o sentimentalitate gtuată, și solemnă în onoarea acelei arte care vrea să reerezeze Natura prin imitarea misterului ei, și în fine *Le livre et la bouteille*, cuprinzând ode, sonete de-o nervoasă eleganță cu muzicalitatea eliptică.

André Salmon e un personaj poetic și legendar, eroul fabulos a unui capitol romantic din istoria artei franceze. El este aproape creatorul poeziei moderne. Jurnalistul din el a putut să simtă această poezie degajându-se din faptele Istoriei la care a fost martor.

Romane

René Trintzius, Deutschland, (N. R. F.).

Ca și Jérôme a lui Bedel, această carte plină de humor este o șarjă, de data aceasta asupra Germaniei moderne. E o latitudine mai jos. Plezauteria constituie însă prea mult un principiu, arbitrarul este prea frapant și situațiile prea forțate. Carte cu puțină greutate, lipsită de gravitate, Deutschland constituie o lectură agreabilă și distractivă prin gluma, prin fantezia și prin verva ei.

Blaise Ceudrars, Les confessions de Don Jack. (Au sans pareil, éditeur).

Confesiunile lui Don Jack sînt o urmărire la Plan de l'Aignille. Ele însă par mai improvizate; prin acestea însă mai mișcătoare. Don Jack povestește amorurile sale cu Mireille cu care s'a căsătorit pen'ru a o trata ca pe fiica nu ca pe femeia lui. Don Jack pentru care arta nu există, caută un scop serios în viață, și nu găsește. Și Mireille care putea însemna acest scop, moare curînd. Cartea este plină de lucruri noi, de vederi asupra lumii și a vieții.

Pierre Mac Orlan, Nuits aux bouges. (Flammarion).

Pierre Mac Orlan era cel mai indicat scriitor pentru a spune tot ce-i hidos și poetic, banalitate și prostie în tavemele cele mai diverse începînd dela micile cafenele cu renume rău din Montmartre pe care le-a frecventat în tinereța lui, și pînă la barurile de mateloși din porturi și casele suspecte din preajma căzărnilor.

Cărtulia pe care le-o consacră cu amintirile pe care le evocă, atmosfera pe care o creiază constituie cel mai bun tablou ce s'a consacrat vreodată acelei pe care autorul o numește *Venus Crapuleuse*.

Alexei Remizov, Soeurs-en-Croix (Reider).

Personajele lui Remizov, mai mult poate decît cele a lui Dostoievsky sînt prada nebuniei, halucinației, misticismului și visului.

Toți locatarii care locuiesc cu Marakhoulina în curtea Bourkov au lațura lor absurdă, fanatică și maniacă. Artă lui Remizov este o artă esențialmente lirică și somptuos iluminată, ea amintește bisericile bizantine cu drumuri aurite și cu părății acoperiți de mozaicuri.

Neel Doff, Elva, (Les editions Rieder).

Elva e o mică bonă. A fost femeie de trotuar și tot acolo se va întoarce. Are un corp tînăr, drăgălășeni și gesturi sălbatică de animal mic, și mai presus de toate velleitatea de a se reîntoarce la prostituție, de unde venise. Acestea sînt ades pretextele obișnuite a lui Neel Doff pentru a manifesta mila ei aspră.

În alegerea detaliului sugestiv și acea flacăra în care se amestecă așa de deosebit neliniștea de a îmbătrîni, stăpînirea sexuală și desgustul de această tiranie.

Philippe Soupault, Le grand homme, (Editions Kra).

În acest nou roman, Ph. Soupault analizează cu poetica psihologie care-l caracterizează, trei caractere curioase: marele industriaș care nu trăește decît pentru uzina lui pe care a creat-o și vrea să-o desvolte;—femeia tînără de o frumusețe rece și inaccesibilă pe care a luat-o, și tenorul negru, cîntărețul de jazz, celebru, idol al multîmii.

Claude, femeia industriașului se amorezează încetul cu încetul de negrul cu vocea fermecătoare, dar legată de convențiile vieții sociale, rămîne fidelă soțului străin de orice elan. Negrul pleacă pentru a-și trăi viața în altă parte, cu intensitate. Acțiunea e săracă, însă studiul caracterelor se desfășoară cu amploarea unei simfonii.

Maurice Dekobra, Les tigres parfunés, (Editions de France).

Volumul cuprinde aventuri în țara Maharajahilor, și este un excelent reportaj parfumat de ușoară ironie asupra Indiilor. Făcînd războiul ca oțîter de legătură cu armatele Indiilor vorbind limba hindustană, Maurice Dekobra a avut o primire măreață la amicii săi Maharajahi. Și Dekobra povestește vinătorile, obiceiurile brahmanilor și fakirilor, curiozitățile arhitecturale, luptele contra rebelilor și tot felul de aventuri și istorii stranii.

Irène Némirowsky, David Golder, (Grasset, ed.).

Cartea prezintă tipul psihologic de actualitate a omului de afaceri evreu și anturajul lui. Romanul cu subiectul și detaliile lui relative la mersul afacerilor cu creșteri și descreșteri la Bursă, depășește cadrul activității feminine și de-aceia surprinde subț pană unei femei. Caracterul bătrînului Golder constituie unul din personajele cele mai tipice de observație literară. Prin vigoarea ei, cartea merită o atenție deosebită și o relevare cu totul specială.

Francis de Miomandre, Baroque, (Ferenczi, ed.).

Autorul a vroit să realizeze în Baroque un amestec de grotesc și de poezie. Acțiunea se desfășoară într'un principat al unei Germanii imaginate, din vis, și are ca eroi un tînăr student, un prinț cu metresa lui, o bătrînă favorită, un mare poet de Curte,

studenți revoluționari, o serie de fete tinere. Acțiunea cu aceste personaje interesează până la sfârșit și constituie un roman, pe alocuri o poezie, o poveste, o istorie filosofică și multe altele.

J. Kessel, *Dames de Californie*, (N. R. F.).

Olișerii subalterni cind sînt beți practică amorul cu o extremă gravitate și cu o tot afit de extremă fantezie. Adăogați la această prezentare plăcerea de a fi într'o țară aliată entuziasmată de victoria nouă-nouă, și veți avea esența subiectului acestor confidențe.

Dacă maniera de a reda și povesti a lui Kessel este citeodată apăsătoare și grăbită, această mică lucrare este salvată de toate aceste cusururi prin scurtime și subiect, și e salvată de banalitate prin adevărul suvenirului.

Jacques Chenevière, *La jeune fille de neige*, Calman Lévy).

E o carte plină de feerii grave și grațioase, cu o sentimentalitate delicată și reținută. Un

puțin cam prea întins, dar fermecător, dau tonul cărții.

E o istorisire amuzantă, care cuprinde laolaltă o reverie sensuală cu evocări inocente, o bonhomie reținută și mai ales o cunoaștere deloc convențională și poetică a acelor ființe care se numesc „domnișoare” și care apar așa de rar în literatură.

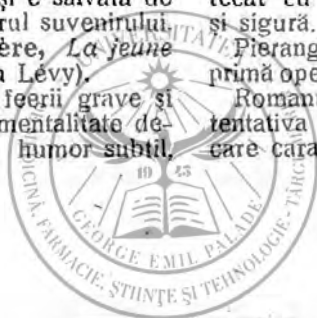
Jean Casson, *La clef des souges* (Emile-Paul).

Personajele din „La clef des souges” încep a se mișca ca niște oameni normali, convenționali, dar îndată un suflu interior îi deformează, îi dematerializează și transportă printre umbrele fanteziei. Efectele de vis și imaginație sînt destinate să scoată în evidență semnificația psihologică a acțiunilor omenești. Visul e amestecat cu realul, cu o artă prudentă și sigură.

Pierangelo, vagabondul amator imprimă operei o mișcare puțin picarescă.

Romanul marchează odată mai mult tentativa de poetizare a romanului care caracterizează pe Casson.

COMPILATOR

Bibliografie

- Dr. A. Koralnic**, *Scriitori și artiști*, Portrete literare, Trad. de C. Săteanu, Iași, Tipogr. Albina, 1930.
- O. Ghibu**, *Universitatea Daciei superioare*, București, Cultura Națională, 1929.
- I. Teodoreanu**, *Bal Măscat*, ed. II. Cartea Românească 1930.
- I. Nistor**, *Unirea Bucovinei*, Buc. Fundația I. Brătianu, 1929.
- St. Ciobanu**, *Unirea Bucovinei*, Buc. Fundația I. Brătianu, 1929.
- I. Hušková**, *Moderní Rumunské Básnictví*, Bratislava, 1929.
- Almanahul Cooperatorului*, Buc. 1930.
- Eliodor Constantinescu**, *Prologus la Comediile lui Plautus*, Teză de doctorat, R.-Vilcea, Tip. „Gutenberg”, 1929.
- Constantin Kirîțescu**, *Școala în slujba înțelegerii popoarelor și a păcii*, Buc., 1929, „Cartea Românească”.
- Dr. Ioan Lupaș**, *Anastasia Șaguna*, Cunoștinți Folositoare, Bucur. „Cartea Românească”, Prețul 5 lei.
- I. Simionescu**, *Afganistanul*, Cunoștinți folositoare, Buc., „Cartea Românească”, Prețul 5 lei
- Nicolae Mărgineanu**, *Psihotehnica în Germania*, Cluj, Tip. Șc. de Arte și Meserii «Principele Carol», Prețul 60 lei.
- Eugène Pohonțu**, *L'activité patriote D'Helène Văcărescu*, Paris, Librairie J. Gamber, 1929.
- Zoe N. Mandrea**, *Icoane din trecut*, Buc., Tip. Geniului, 1929.
- Prof. G. G. Antonescu**, *Concepții și realizări în pedagogie*, Buc., Edit. „Casa Școalelor”, 1929. Prețul lei 90.
- Liviu Rebreanu**, *Crăișorul*, Buc. Ed. Cartea Românească, 1930 Prețul 100 lei.
- Th. D. Sperantia**, *Inceput de Viață*, Buc., Cartea Românească, Prețul 75 lei.
- Eugeniu Sperantia**, *Pasul umbrelor și al veciei*, Buc., „Luceafărul” 1930, Prețul lei 60.
- Dr. Christen și Ph. Pye**, *Economia liberă*, trad. de Marie-Goilav-Pie, Botoșani, 1929, Tip. Saidman, Prețul lei 49.

Romulus Cioflec, *Subt soarele polar*, Ed. Națională, Timișoara, 1929.
Th. D. Sperantia, *Începutul de viață*, Buc., Cartea Românească, 1929, Prețul 75 lei.

Constantin D. Mereanu, *Neguțătorul de povești*, Buc., Cartea Românească, 1929, Prețul 90 lei.

Gh. Băileanu, *Evoluția juridică a Epitropiei Sf. Spiridon dela 1757 la 1800*, Iași, 1929.

Mihail Iorgulescu, *Contenciosul actelor administrative de autoritate—doctrină și jurisprudență*, București, 1927, p. 236.

Reviste primite la redacție :

Țara Birsei, a. II, No. 1; Arhiva, Iași, No. 3-4; Arhiva pentru Știința și Reforma socială, No. 4; Gallia No. 3; La Nouvelle Revue française, Nov. și Dec. 1929; Gîndirea No. 11-12; Țara Noastră, (a. X) No. 1-3; Cîmpul No. 21-24; Tinerimea romînă, No. 2; Pentru inima copiilor, No. 6-8; Studentul, No. 10; Buletinul agricol, No. 11-12; Buletin de la Section Scientifique, No. 4-5; Glasul Minorităților, No. 11; Șezătoarea, No. 11-12; Romînul, No. 5; Biserica Ortodoxă romînă, No. 11; Luceafărul literar și artistic No. 5-6; Buletinul internațional al Stelei, No. 3-4; Résumé Mensuel des Travaux de la Société des Nations, No. 10; Revue internationale du Travail, No. 5-6; Buletinul Soc. generale a Funcț. publici, No. 7-12; Romînia Militară, No. 9-10; Grafica romînă, No. 8-10; Fîntîna Darurilor, No. 9; Revista Generală a Învățămîntului, No. 9-10; Viața agricolă, No. 21-24; Analele Dobrogei, Fasc. 1-12; Analele Olteniei, No. 9-12; Buletinul Trimestrial al Publicațiilor din Romînia, anul 1928; Cuvinte Literare, No. 2; Revista de Filosofie, No. 4; Căminul, No. 9-10; Generația Unirii, No. 10; Observatorul politic și social, No. 7-8; Junimea literară, 9-12; Raze de lumină No. 5; Zorile Romanatului, 9-10; Ardealul tînăr No. 1; Răsăritul, No. 15-16; Moldova literară No. 10-12; Revista Critică, No. 1; Unu, No. 21; Utopia, No. 10; Revista Funcționarilor publici, No. 10-11; Ritmuri, 3-5; Correspondance Economique roumaine, No. 4-5; Mișcarea Socială, No. 4; Limba romînă, No. 5

Tabla de Materie

a

VOLUMULUI LXXX

(Anul XXI, Numerele 11 și 12).

I. Literatură

<i>Botez Demostene.</i> —Trecut	36
<i>Lesnea George.</i> —Stihuri de toamnă (Ploaie.—Baladă.— Priveghiu).	
<i>Mantu Lucia.</i> —Intre paseri (Giștele.—Curcile.—Ciorile.— Vrăbiile.—Botgrosul)	74
<i>Mihăescu I. Gib.</i> —Fragment	5
<i>Poenaru Alexandru.</i> —Acordul	43
<i>Protopopescu Dragoș.</i> —Quia pulvis es...	29
<i>Stahl Ivonne Henriette.</i> —Plumb	82
<i>Străinu Emanuel.</i> —Marea.	59

II. Studii.—Articole.—Scrisori din țară și din străinătate

<i>Georgescu V. Vasile.</i> —De unde începe romanul.	44
<i>Grasset Bernard.</i> —Psihologia nemuririi (Trad. de D. I. Suchianu)	62
<i>Greenwood Thomas.</i> —Lichidarea unui imperiu.	38
<i>Ibrăileanu G.</i> —D. E. Lovinescu este vesel.	162
<i>Mancaș Mircea.</i> —Thomas Mann.	173
<i>Popovici D.</i> —Poezia lui Cezar Boliac.	128

<i>Rosetti Al.</i> —Resturi de limbă scito-sarmată	114
<i>Vianu Tudor.</i> —Atitudini și motive romantice în poeziile de tinereță ale lui Eminescu.	11

III. Note pe marginea cărților

<i>Preutescu Laurențiu.</i> —Emil Ludwig	78
--	----

IV. Cronici

<i>B. O.</i> —Cronica teatrală: Iași (Topaze.—Prometeu.—Minna von Barnhelm)	179
<i>Procopiu St.</i> —Cronica științifică (Mecanica nouă a lui L. de Broglie)	184

VI. Recenzii

<i>Arđrieșescu I.</i> —Des survivances paleolithiques dans le milien néolithique de la Dacie (P. C.-I.)	206
<i>Bogdan P.</i> —Radioactivitatea și structura materiei (I. Plăcinteanu)	194
<i>Capitant René.</i> —Introduction à l'étude de l'illicite. L'imperatif juridique (George Băileanu)	199
<i>Clapham H. J.</i> —Au économie history of modern Britain. The early reilway age (A. Oțetea)	202
<i>Eckhart F.</i> —Introduction à l'histoire hongroise (A. Oțetea).	203
<i>Grasset Bernard.</i> —Psychologie de l'immortalité (D. I. Suchianu).	197
<i>Marcère E. de.</i> —Une ambassade à Constantinople. La politique orientale de la Révolution française (A. Oțetea)	204
<i>Măinescu Tudor.</i> —O picătură de parfum (Demostene Botez).	191
<i>Moroșan Nic. Nicolai.</i> —O stațiune paleolitică în Dobrogea-Topalu. Noi contribuții preistorice asupra Basarabiei de Nord (P. C.-I.)	207
<i>Poulopol A. E.</i> —Despre teoria juridică a suveranității naționale (D. S.).	196

<i>Reinach S.</i> —Jean Baptiste et Jésus suivant Josephé (P. Constantinescu-Iași)	205
<i>Romier Lucien.</i> —L'homme Nouveau (S. S. Birsănescu).	200
<i>Topliceanu Al.</i> —Lupta pentru petrol (D. I. S.).	198

VII. Revista Revistelor

<i>Benda S.</i> —Scrisori către un tânăr Monarhist (Nouvelle Revue Française)	215
<i>Bibesco, princesse.</i> —Atletul lui Cristos și maeștrii ne- cunoscuți ai Bucovinei (L'illustration)	212
<i>Breton André de.</i> —Victor Hugo la Louis Philippe (Re- vue des Deux Mondes).	216
<i>Davray D. Henry.</i> —Rudyard Kipling și timpul său (Mercure de France)	212
<i>Dealey Q. J., Jr.</i> —Drenajul canalului Chicago (The American Journal of International Law).	21
<i>Hersch L.</i> —Migrațiile internaționale ca factor al păcii și al războiului. (Revue Internat. de Sociologie).	214
<i>Lambert Jacques.</i> —Statele Unite ale Europei și exem- plul american (Revue gen. de Droit International Public).	213
<i>Launferburger Henry.</i> —Opera lui Gustav Cassel (Re- vue d'Ec. Politique).	213
Mașină și sentiment (Die Neue Rundschau)	210
<i>Rey Robert.</i> —Școala de Paris (Les Annales).	211
<i>Sorre Max.</i> —America latină dela 1929 la 1928 (L'année politique française et étrangère)	212
<i>Thibaudet Albert.</i> —Homo faber (Nouvelle Revue Fran- çaise)	210
VII. Mișcarea Intelectuală în Străinătate.	217
VIII. Bibliografie	220